C. SUETONII TRANQUILLI

OPERA OMNIA.

VOL. III.

C. SUETONII TRANQUILLI

OPERA OMNIA

EX EDITIONE BAUMGARTEN-CRUSII

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

VOLUMEN TERTIUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1826.

C. SUETONII TRANQUILLI

DE

ILLUSTRIBUS GRAMMATICIS

ET

DE CLARIS RHETORIBUS

LIBRI,

TERENTII, HORATII, LUCANI, PLINII,

JUVENALIS, PERSII

VITÆ,

ET

FRAGMENTA.

C. SUETONII TRANQUILLI

DE

ILLUSTRIBUS[1] GRAMMATICIS[a]

LIBER.

GRAMMATICA Romæ ne in usu quidem olim,[2] nedum[b] in honore ullo erat: rudi scilicet ac bellicosa etiam tum

1 Deest *Illust.* Collationi quam ascripsit Is. Voss. Ed. Lugd. 12mo. ap. Joann. Pillehotte. In Harl. *Suetonii Tranquilli de Grammaticis et Rhetoribus, libri duo.* Edd. aliquot *de claris Gr.*—2 Hunc ord. verborum exhibent Mss. Casaub. Coll. Voss. Colb. Harl. Fouc. et Ed. pr. Minutiani Mediol. quem receperunt Oud. Ern. Bip. Wolf. Vulgo *olim* ante *Romæ* ponitur. Habet

NOTÆ

In libros, qui sequuntur, notis integris Achillis Statii, Casauboni, et aliorum, quibus editionem suam, additis quoque animadversionibus suis, ornavit eruditissimus Joan. Georg. Grævius, hanc quoque locupletandam operæ pretium existimavi. Ne tamen instituto operi aliquid deesse videretur, locorum difficilium, Græcarum dictionum, quæ in textu et in notis passim occurrunt, maxime vero versuum, quos refert Suetonius, interpretationem pro more solito adjunxi.

[a] *De illustribus Grammaticis*] Hunc, et qui sequitur libellus, excerpta puto e Suetonii libro de viris illustribus, quod imitatio Divi Hieronymi facile declarat. Verba illius in epistola ad Desiderium sunt, 'Scripsi librum de illustribus viris, ab Apostolis usque ad nostram ætatem, imitatus Tranquillum, Græcumque Apollonium.' Ac liber quidem Hieronymi de Apostolis doctisque viris fuit; ut Suetonii librum ejusdem argumenti atque sententiæ fuisse necesse sit. Ut autem excerpta existimem, facit id quod adducitur ejusdem Suetonii in libro de viris illustribus, de Plinio. Verba Suetonii sunt: 'Dum idem Plinius legiones in Siciliam duceret, eruptione favillarum ab Ætna eructantium præfocatus interiit, anno vitæ suæ LVI.' Non ergo de his tantum

civitate,[c] necdum magno opere liberalibus disciplinis vacante. Initium quoque ejus[3] mediocre extitit: siquidem

nec in Coll. Voss. in quo deest *scilicet*, sicut in Colb. Harl.—3 Exulat *ejus* a

NOTÆ

grammaticis atque rhetoribus qui nominantur, sed de Plinio quoque, ceterisque, librum conscripserat. Itaque 'illustres' viros, doctos et in doctrinæ studiis excellentes vocabant. *Achill. Stat.*

Duo isti libelli, pars duntaxat sunt, aut fortasse etiam particula, operis majoris a Suetonio quondam editi. Satis hoc vel ex eo potest constare, quod non solum grammaticos, et rhetores, sed etiam poëtas illustres ab eo fuisse descriptos, res ipsa arguit. Nam et Horatii et Lucani vitæ, quæ hodieque extant, Suetonium in antiquis libris præferunt auctorem: et stilus ipse, concinna quadam brevitate insignis, item illa accurata inquisitio rerum ad πολυμάθειαν et eruditionis copiam spectantium, etiam mediocriter versatis in lectione hujus eruditissimi scriptoris, fidem ejus abunde fecerint. Terentii quoque vita, initio Προλεγομένων in eum poëtam descripta, sicut observavit et monuit vere in suis ad Eusebium Notis illustrissimus Scaliger, hujus est scriptoris. Tranquillo enim dubio procul ascribi debent quæcumque in fronte illorum Prolegomenωn leguntur, usque ad ista verba, HÆC SUETONIUS TRANQUILLUS. Quin et Persii vitam, initio veterum scholiorum positam, fallor, aut alius nemo præter hunc composuit. Habemus igitur operis Suetoniani tres partes distinctas, de grammaticis, de rhetoribus, de poëtis. Quemadmodum autem prius quam professores grammatices aut rhetorices enumeret, artium illarum originem apud Romanos et incrementa videmus illum exposuisse: ita etiam poëticæ ortum, et prima illius studia, quæque eodem pertinent, omnia executus erat Suetonius, antequam poëtas ipsos in ordinem digereret. Id enim nonnulla quæ hodieque supersunt fragmenta indicant; inprimis autem illud egregium, quod e libro VIII. Isidori inter cetera descripsimus. Præter hasce tres, videntur et aliæ corporis ejusdem fuisse partes. Nam Plinii quoque vitam a Tranquillo fuisse compositam, postea ostendemus, quem non putamus in ullo ordine e tribus superioribus fuisse collocatum: etsi non negamus, omnibus illis facultatibus fuisse ipsum præditum. Fuere qui existimarent, non solum de viris literatis egisse isto opere Tranquillum; sed in universum de omnibus aut plerisque omnibus Romanis, aliqua insigni laude illustribus. Primus, quod sciam, auctor hujus opinionis extitit Alexander Minutianus: qui ante centum et octo annos, sub titulo SUETONII DE VIRIS ILLUSTRIBUS, et hos duos libellos Mediolani publicavit, et una cum istis librum integrum Sexti Aurelii Victoris, quo priscos Romæ sive reges, sive duces enumeravit. Tam absurda sententia, quam ipsius auctor, qui ejus patrocinium suscepit, ne similitudine quidem alicujus veri potuit firmare, invenit tamen quibus placeret; nam Minutiani editio aliis quoque locis postea est repetita. Porro licet non ignoremus, et apud Græcos et apud Romanos plures fuisse, qui similis argumenti libros a se compositos, ΠΕΡΙ ΑΝ-

antiquissimi doctorum, qui iidem et poëtæ et oratores

Coll. Voss. Harl. qui mox habent *doct. quidem et p.* cum Fouc. Harl. Ed. pr. Conj. Stat. *doct. quidam*. Tum *oratores* abest a Voss. Colb. Fouc. Ed. pr.—

NOTÆ

ΑΡΩΝ ΕΝΔΟΞΩΝ, et DE VIRIS ILLUSTRIBUS inscriberent, ut Cornelium Nepotem, Plutarchum, et alios; nos tamen existimamus, operis hujus Suetoniani indicem minus laxe conceptum fuisse, hoc aut simili modo: DE VIRIS IN LITERIS ILLUSTRIBUS. Non obscure præit nobis ad hanc sententiam B. Hieronymus, qui Suetonium enumerasse scribit, non simpliciter 'viros illustres' Romanorum, sed 'literarum viros illustres.' Est vero dolendum, priorum sæculorum hominea ea fuisse rerum cognitu dignissimarum incuriositate, ut tam eruditum scriptum posteris conservare neglexerint: nisi quod haud ratione caret, ut qui meliores literas penitus et ignorarent, et contemtui haberent, eorum quoque memoriam vellent extinctam, qui bene de literis merendo nomen et famam sibi pepererant. Inde est, quod cum librorum octo de Cæsaribus passim in omnibus bibliothecis scripta manu exemplaria reperiantur, horum tamen libellorum ne vestigium quidem ullum in librariis vel locupletissimis apparet. Nos in Regia nusquam illos offendimus. Unum exemplar Senator amplissimus Paulus Petavius exhibuit. Alterum olim habuit v. CL. et præstantissimus Petrus Pithœus; unde excerptas *διαφόρους γραφὰς*, hoc est, *diversas lectiones*, optimus virorum Jacobus Bongarsius *ὁ πάνυ*, i. e. *longe præstantissimus*, nobiscum communicavit. Multa in iis notata, quæ ex aliis libris potuIerant in lucem Achilles Statius et Elias Vinetus, viri doctissimi, et de his libellis præclare meriti: nos pauca attingemus illis intacta. *Casaub.*

De illustribus Grammaticis] Mediol. DE CLARIS GR. Scripta lectio, *De illustribus*. Sic apud A. Gellium lib. II. cap. 25. 'Duo Græci grammatici illustres Aristarchus et Crates.' Ateius Philologus dicitur Asinio Pollioni 'nobilis grammiticus:' infra cap. 10. *Casaub.*

[b] *Grammatica* [*olim*] *Romæ, ne in usu quidem olim n.*] Scripta lectio, cui consentit Mediolan. editio, *Gra. Romæ in usu q. olim, ned.* Casaub.

[c] *Rudi scilicet ac bellicosa etiam tum civitate*] Sunt qui ante Lælii ætatem et Scipionis ingenii cultum Romanis ignoratum velint. At non tam male de priscis illis Cicero est opinatus, ut eos, qui incredibiles ad omnem excellentiam cursus fecissent, eruditionis gloria plane destitutos fuisse crederet. Imo vero, etiam veteres illos ac horridos, a vicino Pythagora sapientiæ plurimum hausisse, cum conjectura probabile esse, tum quibusdam etiam vestigiis indicari, judicat. 'Quis est,' inquit, 'qui putet, cum floreret in Italia Græcia, potentissimis et maximis urbibus, ea quæ magna dicta est, in hisque primum ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces aureis clausas fuisse?' Cetera, quæ ad sententiæ suæ præsidium affert, edisserentem vide sub initium lib. IV. Tusc. Quæst. Ex quibus intelligere licet, sapientiæ studium antiquiores amplexos fuisse, sed 'non ultra, quam concessum Romanis.' *Schild.*

semigræci erant,[d] (Livium et Ennium dico, quos utraque lingua domi forisque docuisse, annotum[4] est,[e]) nihil amplius quam Græca interpretabantur:[f] ac si quid Latine

4 Corr. J. F. Gron. *adnotatum*, probantibus Oud. et Wolf. Mox *Græca* ex emendatione Casaub. edidere Burm. Oud. et seqq. Vulg. *Græce*. Sed *Græ-*

NOTÆ

[d] *Siquidem antiquissimi doctorum quidem et poëtæ et oratores semigræci erant*] Legendum videtur *doctorum quidam*. Achill. Stat.

Qui iidem et poëtæ et oratores semigræci erant] A codice Mediol. abest vox *oratores:* quod non probo. Ibidem sine parentheseos notis locus ita concipitur: *siquidem antiquissimi doctorum quidem, et poëtæ et semigræci erant. Livium et Ennium d.* Casaub.

Doctorum, qui iidem] Sic hic locus dudum a doctis viris est suo nitori restitutus. *Burman.*

[e] *Livium et Ennium dico: quos utraque lingua domi forisque docuisse, adnotum est*] Docuisse fabulas scilicet; nam si nihil amplius quam Græce interpretabantur, Latine alios profecto non docebant. *Achill. Stat.*

Adnotum] Ut adprime, adfabre. Loquitur eodem modo Corn. Tac. in VI. 8. 'Fortunæ quidem meæ fortasse minus expediat adnoscere crimen, quam abnuere.' *Achill. Stat.*

Quos utraque lingua domi forisque docuisse adnotum est] Viri eruditi 'docuisse' hic accipiunt, ut cum dicimus docere fabulam, et Græci διδάσκειν, unde διδασκαλίαι δραμάτων, h. e. *documenta fabularum*, et certum quidem est, Livium atque Ennium fabulas multas docuisse. At Græcas tragœdias aut comœdias ipsos composuisse, vel docuisse, non legimus. est vero indubitata res Ennium literas docuisse, et domi, id est, Romæ, et foris, hoc est, in Sardinia insula, ubi ipsum Porcius Cato invenit; qui, ut scribit Sex. Aurelius Victor, in prætura Sardiniam subegit: ibique est ab Ennio Græcis literis eruditus. Sed aut Cato Ennium Roma secum in Sardiniam abduxit, aut Victor præturæ Catonis tribuit, quod quæsturæ ejusdem congruebat. Æmilius Paulus, sive Cornelius Nepos, in vita Catonis: 'Prætor provinciam obtinuit Sardiniam; ex qua Quæstor superiore tempore ex Africa decedens, Q. Ennium poëtam deduxerat: quod non minoris æstimamus, quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.' Romæ autem multos annos Græcas literas Ennium docuisse, eximie probant hi versiculi ipsius Ennii de Romanis: 'Contendunt Græcos: Graios memorare solent sos. Quod Græca lingua longos per temporis tractus Hos pavi.' Lege quæ scripsit olim Josephus Scaliger ad Festum in voce 'Regium.' *Casaub.*

Domi forisque adnotum est] Scribo, *adnotatum est.* Plinius XXVIII. 2. 'Quin et repente conticescere convivium adnotatum est, non nisi in pari præsentium numero.' Idem lib. XXIX. 4. 'E volucribus in auxilium contra serpentes primus vultur est. Adnotatum quoque minus virium esse nigris.' *Gronov.*

[f] *Nihil amplius quam Græce interpretabantur*] Omnino legendum *Græca interpretabantur;* nam cui bono Latina Græce interpretari, cum illi, quos docebant, Græcas literas ignorarent? *Casaub.*

ipsi[5] composuissent, prælegebant.[g] Nam, quod nonnulli tradunt, duos libros 'de literis syllabisque,' item 'de metris,' ab eodem[6] Ennio editos, jure arguit Lucius Cotta, non poëtæ, sed posterioris Ennii esse: cujus etiam 'de augurandi disciplina' volumina feruntur.[h]

[2.][7 i] Primus igitur, quantum opinamur, studium grammaticæ in Urbem intulit *Crates Mallotes*,[k] Aristarchi æqualis, qui missus ad Senatum ab Attalo rege,[8 l] inter

cos Colb. Harl. quod placuit Wolf.—5 *At si quid ipsi Lat.* Coll. Voss. *aut si quid ipsi Lat.* Fouc. et Mss. Casaub. Dein *præallegebant* Fouc. et Vet. impr. notante Statio, qui corr. *præ aliis legebant.*—6 Deest *eodem* Harl. Coll. Voss. In fine Cap. *ferantur* Fouc. Ed. pr. probante Casaub.—7 In Ed. Ald. 1508. et nonnullis aliis, sunt tituli præfixi singulis Capitib. ut hic *De Cratete*, sed notat Stat. nullos fuisse in Vet. suo Impr. nec in utroque Vaticano.—8 Stat. deesse putat verb. *legatus* post *rege*, negantib. Burm. Græv. *missis*

NOTÆ

[g] *Ac si quid Latine ipsi composuissent, prælegebant*] In veteri impresso, *præallegebant*: legendum fortasse, *præ aliis legebant.* Sed legendum potius, *prælegebant*, nam diphthongi vocales separatæ scriptæ fuerunt ordine præpostero. *Achill. Stat.*

Ac si quid Latine ipsi composuissent, prælegebant] Scripti, *aut si q.* Prælegere autem vox artis est, quæ de præceptore usurpatur, ut de discipulo legere, paulo post: 'Lucilii Satiras legisse se apud Archelaum, Pompeius Lenæus prædicat.' Sic apud Græcos ἀναγινώσκειν de discipulo dicitur, παραναγιγνώσκειν de magistro: vel etiam ἐπαναγιγνώσκειν; ut apud Sextum Empiricum, initio libri, quo disputat de loco: Ἐπίκουρος κομιδῇ νεανίσκος ὢν ἤρετο τὸν ἐπαναγιγνώσκοντα αὐτῷ γραμματιστὴν, hoc est, *Epicurus a prima adolescentia interrogavit prælegentem sibi grammaticæ præceptorem*: sed et ἀναγινώσκειν de præceptore apud Apollonium grammat. sæpe. *Casaub.*

[h] *Cujus etiam de augurandi disciplina volumina feruntur*] Mediol. *ferantur*, nonnihil diversa sententia: ut existimo, verius et melius. *Casaub.*

[i] *De Cratete*] In vet. impr. hi tituli nulli fuerunt, nec in utroque Vaticano. *Achill. Stat.*

[k] *Mallotes*] Cui patria Mallos, Ciliciæ urbs, auctore etiam Strabone. nomen priorem syllabam producens apud Dionysium et Lucanum. Est autem Μελλώτης apud Suidam, et Μαλώτης apud Diogenem, pro Μαλλώτης. *Vinet.*

[l] *Crates Mallotes, Aristarchi æqualis, missus ad senatum ab Attalo rege*] Cratetes olim viri celebres multi fuerunt. Diogenes Laërtius libro IV. decem enumerat, inter quos septimum locum Mallotes obtinet. Fuisse hunc grammaticum et criticum insignem, Aristarchi æqualem, vetus quoque scriptor apud Suidam memoriæ tradidit: ambos circa Olympiadem CLVI. regnante in Ægypto Philometore, floruisse, ex iis constat, quæ de utroque illorum apud eundem leguntur. Sed Crates hic, qui propter facultatem criticam dictus est, non solum γραμματικὸς καὶ κριτικὸς, verum etiam

secundum ac tertium bellum Punicum, sub ipsam Ennii mortem,[m] cum, regione[9] Palatii,[n] prolapsus in cloacæ foramen, crus fregisset, per omne legationis simul et valetudinis tempus, plurimas ἀκροάσεις[10 o] subinde fecit, assidue-

Coll. Voss.—9 Vulg. *in reg.* sed delevit *τὸ in* Oud. et seqq. fide Mss. Casaub. Coll. Voss. Colb. Harl. Fonc. et Vet. impr. Statii. Supra *sec. et tert.* omisso *Punicum* Fouc.—10 Dant Latinis literis *acroasis* Voss. Harl. Ed. pr. cum

NOTÆ

Ὁμηρικὸς, hoc amplius philosophus Stoicus audiit, ut ait Suidas, et confirmat nonnihil Strabo, qui Panætium, Stoicorum, judice M. Tullio, prope principem, ab eo fuisse institutum scribit libro XIV. Apparet vero ex hoc Suetonii loco, etiam politica ipsum attigisse, et in Pergamenorum regum aula non sine dignatione esse versatum. Vixit in eadem urbe etiam Aristarchus; habuitque ibi acrem suorum studiorum æmulum Cratetem alium, loci indigenam. Suidas: Ἀρίσταρχος Κράτητι τῷ γραμματικῷ Περγαμηνῷ πλεῖστα διημιλλήσατο ἐν Περγάμῳ. *Aristarchus cum Cratete grammatico Pergameno sæpissime Pergami contendit.* Quod igitur dicit hoc loco Suetonius, primum Cratetem studium grammaticæ Romam intulisse, non de primis literis debet intelligi, aut de literatoris alicujus grammatistica, qua neque urbs Roma, neque ulla unquam civitas mediocris caruit, sed de seria utriusque linguæ cognitione, et auctorum qua interpretatione, qua imitatione. *Casaub.*

Qui missus ad Senatum ab Attalo rege, inter secundum] Deesse verbum puto, *legatus*, ut sit, *ab Attalo rege legatus:* sed legi possit etiam illo modo. *Achill. Stat.*

Missus ad Senatum] Non est, ut cum Achille addas *legatus*. Nam mittere sæpe est, legatum mittere. Tacit. I. Histor. 74. 'Rursus ad utrumque Germanicum exercitum et ad legionem Italicam specie senatus misit.' Suet. Aug. 44. Sic et Græci *πέμπειν, mittere*. Matth. XII. 16. et alibi. *Græv.*

[m] *Inter secundum ac tertium bellum Punicum, sub ipsam Ennii mortem*] Obiit Ennius Consulibus Qu. Martio Philippo II. Qu. Servilio Cæpione, anno post finem impositum bello alteri Punico trigesimo secundo: ante principium belli Punici tertii XIX. *Casaub.*

[n] *Cum in regione Palatii*] In vet. impr. abest *in:* sic Virg. 'qua te regione reliqui.' *Achill. Stat.*

Cum in regione Palatii prolaps.] Dele *in* ex auctoritate librorum, et usu Latine loquentium. Idem in Augusto, cap. 5. 'Natus est paulo ante Solis exortum, regione Palatii, ad Capita Bubula.' *Casaub.*

[o] Ἀκροάσεις] In vet. impr. et manuscriptis Latine scriptum, *acroasis*. Sunt autem ἀκρόασις et ἀκρόαμα verba τεχνικά. *Achill. Stat.*

Plurimas ἀκροάσεις subinde fecit] Melius *acroasis*, ut in Mediol. nam Romani illam vocem usu fecerunt suam: neque solum de literarum professoribus eam usurparunt, sed etiam de aliarum artium magistris. Vitruvius lib. X. cap. 22. 'Architectus ab Arado, nomine Callias, Rhodum cum venisset, acroasin fecit.' Dixerunt et

que disseruit, ac nostris exemplo fuit ad imitandum.[p] Hactenus tamen imitati,[1] ut carmina[q] parum adhuc divulgata, vel defunctorum amicorum, vel si quorum aliorum probassent, diligentius retractarent,[r] ac legendo commentandoque etiam[2] ceteris nota facerent:[s] ut *Caius Octavius Lampadio* Nævii Punicum bellum, quod, uno volumine et continenti scriptura[t] expositum, divisit in septem libros:[u]

Vet. impr. et Codd. Stat. probante Casaub.—1 J. F. Gron. inducendum putat *imitati*, astipulantib. Oud. Ern. Conj. Wolf. *imitatis*. Ceterum *ad imitand.* desunt Fouc. Edd. pr. Mediol. Flor. 1478. et Vet. impr. Stat. qui probat, et cum eo Gron. Schottus Obs. lib. I. cap. 17. ex Cod. legit, *Hact. tantum sunt imitati carm. &c.* et infra *retractant*, ut *leg. Recitarent* Voss. Pith. Colb. Harl. qui et *amicorum* pro *aliorum*. Alii Mss. Casaub. *retr. leg.* sine copula.—2 Deest *etiam* Fouc. Dein *uno v. etiam cont. scripta* Voss. *uno* etiam præbent Fouc. Colb. Ed. Flor. quod recepit Ern. cum Bip. Wolf. In ceteris

NOTÆ

'auditiones,' verbum e verbo exprimentes. A. Gellius lib. XVII. cap. 2. 'Easdem auditiones, eosdem doctores colebamus.' Cicero sæpe, 'scholam habere,' vel 'explicare.' Postea etiam 'lectiones' dixerunt. B. Augustinus in Confessionibus, 'lectionem exponere,' de se rhetore docente. *Casaub.*

[p] *Ac nostris exemplo fuit ad imitandum*] Non sunt in vet. impr. verba, *ad imitandum*, idque, ut opinor, commode. *Achill. Stat.*

Ac nostris exemplo fuit ad imitandum] Mediol. *n. ex. fuit*, sine illis *ad imitandum*: quæ possunt abesse, nullo sententiæ damno. *Casaub.*

[q] *Hactenus tamen imitati, ut carmina*] Scribo, *ac nostris exemplo fuit ad imitandum. Hactenus tamen, ut carmina parum adhuc divulgata, &c.* nam τὸ *imitati* esse ab enarratore judico. Sed et aiunt τὰ *ad imitandum* non esse in vett. lib. Ergo, *exemplo fuit. Hactenus tamen, ut carmina.* Gronov.

[r] *Diligentius retractarent*] Pithœi lib. *recitarent*, alii sic, *retractarent legendo, comm.* sine copula. *Casaub.*

[s] *Ceteris nota facerent*] Nota facere, id est, explicare. Nota esse dicuntur ea, quæ intelliguntur. Sic post de Crassitio, 'Intima cui soli nota sua extiterint.' *Achill. Stat.*

[t] *Continenti scriptura*] Perpetua, non distincta libris ac numero. *Achill. Stat.*

[u] *Nævii Punicum bellum, quod unico volumine et continenti scriptura expositum, divisit in septem libros*] Quæ narrantur fuisse apud Græcos literarum initia, quæ incrementa, eadem fere etiam apud Romanos fuerunt. Narrant Græci, Homerum ea simplicitate in studiis versatum, ut et Iliadis et Odysseæ carmina continenti scriptura componeret, sine ulla librorum distinctione; quæ postea studio et industria grammaticorum in partes vicenas quaternas sint divisæ. Auctorem ejus partitionis Aristarchum grammaticum Græci vulgo faciunt. Ecce apud Romanos similem ferme per omnia historiam. Nævius, ut Homerus, continuum carmen scribit: C. Octavius Lampadio, ceu alter Aristarchus, opus Nævianum secat in

ut postea *Quintus Vargunteius* [3] annales Ennii, quos certis diebus in magna frequentia pronuntiabat:[v] ut *Lælius Archelaus,*[4] *Vectius, Quintus Philocomus*[w] Lucilii satiras,

Edd. etiam Oud. *unico*.—3 *Vargonteius* Edd. Vinet. Casaub. Schild. Græv. Burm. aliæque. Coll. Voss. *Vagunteius*. Ab eodem et Harl. exulat *quos*. Ed. pr. *Varguntius*.—4 In Edd. Oud. et Ern. priorib. distinguebantur *Lælius*, *Archelaus*, quasi duorum virorum nomina. Vitium primus vidit Casaub. conjiciens, *Lælius Archias, L. Vectius*. In Ed. pr. Mediol. *Lælius Archeas Vectii*, unde Græv. cum Heins. corr. *Lælius Archelas*. Stat. emendat *Vettius et Philoc*. J. F. Gron. suadet *Vectiusque Phil.* probantib. Oud. Wolf. et Baumg. In Voss. Petav. Pith. *Philoconius*, et *Philoconium*. Item *saturas* Harl.—

NOTÆ

partes. Observare tamen licet, Varronem, Festum, A. Gellium, et alios veteres eruditos, partitione Octaviana aut raro, aut nunquam uti: non enim aliter Nævium in eo opere laudant, quam hoc pacto, 'Nævius in carmine belli Punici;' aut potius *Pœnici:* et ita Priscianus aliquoties, Sane, si verum est, Aristarchum grammaticum, de quo paulo ante dicebamus, primum omnium poëmata Homeri in libros distinxisse, ignoraverit Nævius hanc partitionem; ut qui aliquanto fuerit natu major Aristarcho. *Casaub.*

[v] *Quintus Vargunteius annales Ennii, quos certis diebus in magna frequentia pronuntiabat*] Annalium Ennii opus in XL. libros fuit digestum: quam partitionem a Vargunteio esse profectam, ex his Suetonii verbis neque dicere pro certo queas neque negare. Ceterum recitatio hæc Annalium, in corona circumstantium, morem Græcorum rhapsodorum in Homericis versibus pronuntiandis referebat, quare ut fuere in Græcia, qui Homeridæ vel Homeristæ dicebantur, sic in Italia, qui Ennianistæ. A. Gellius lib. XII. cap. 5. 'Puteolis Juliano nuntiatur, ἀναγνώστην (hoc est, *recitatorem*) quendam, non indoctum hominem, voce admodum scita et canora, Ennii annales legere ad populum in theatro. Eamus,' inquit, 'auditum nescio quem istum Ennianistam. hoc enim se ille nomine appellari volebat.' Pro *Vargunteius* est in Mediol. *Varguntius*, perperam. Est enim gens Romana satis nota, Varginteia, ex qua hic fuit ortus, aut adoptione in eam insertus. *Casaub.*

[w] *Ut Lælius, Archelaus, Vectius, Q. Philocomus, &c.*] Legendum, *Vettius et Philocomus*. Ac post, *prædicantur*, non *prædicant*. Achill. Stat.

Ut Lælius, Archelaus, Vectius, Quintus Philocomus] Liber Mediol. *Lælius Archeas Vectii Q. Philocomus*. Forte *Lælius Archias L. Vectius, Q. Philocomus*. Sed nihil affirmo: et mox in eodem libro *Archelaus* scriptum, non Archeas. Illud non dubito, *Lælius Archelaus* unius hominis esse nomina, quorum prius manumissione meruit. Sic mox Pompeius Lenæus appellatur libertus Pompeii, qui ante manumissionem dicebatur Lenæus, Ληναῖος. Tres igitur sunt, non quatuor, qui hic nominantur grammatici. Pro *Philocomus* Petavii cod. et Pithœi *Philoconius*, mendose. Est enim usitatum Græcis nomen Φιλόκωμος. *Casaub.*

Lælius, Archelaus, Vectius, Quintus, Philocomus] Scribo, *Lælius Arche-*

familiaris sui;[x] quas legisse se[5] apud Archelaum Pompeius Lenæus, apud Philocomum Valerius Cato, prædicant.[y] Instruxerunt auxeruntque ab omni parte Grammaticam,[6] *Lucius*[7] *Ælius Lanuvinus*,[z] gener Quinti Ælii,

5 Exulat *se* a Fonc. et Edd. ante Casaub. Mox *prædicantur* mallet Stat. et al. sed contra Mss. et Ed. pr.—6 Ita reponi jussit Stat. ex Vet. impr. et Mss. accedentib. Harl. Colb. Fonc. item Edd. Flor. Casaub. Schild. Gron. Pitisc. Oud. Ern. Wolf. &c. Vulg. *grammatica*, quod tuetur Burm.—7 Prænomine *Lucius* carent multæ Edd. et in his Steph. Olim *Lælius* edebatur, sed jam correxerat Stat. In Harl. *L. Elius Lanuvius*, et *Lanuvius* etiam Voss. Dein suadet Gron. cum Carrione Lect. Ant. I. 8. *generque Ælii*, probantib. Oud. Ern. Wolf. In Mss. enim est *Q. Ælii*, vel *Elii*, ut in Harl. Ceterum Stat. corr. *genere Q. Ælii, servus et Clodius*; cum *Serv.* compendiose in Mss. inve-

NOTÆ

laus, Vectiusque Philocomus. Sic mox quoque scribendum, *L. Ælius Lanuvinus, generque Ælii Ser. Clodius*. Sed hoc posterius jamdudum vidit Carrio in antiquis lectionibus. *Gronov.*

x *Lucilii satiras familiaris sui*] An ejus qui postremo nominatus? an omnium trium? Satiras autem per *i* scribendum semper esse, certo probavimus libro De Satira Romana. *Casaub.*

y *Prædicant*] Scripsimus, *legisse se prædicant*, cum Mss. et Mediol. codice, non *legisse prædicantur*: quod ex conjectura docti substituerant, sententia multum variante. *Casaub.*

z *Instruxerunt auxeruntque ab omni parte Grammatica Lælius Lanuvinus*] Legendum, ut in impr. vet. et manuscriptis, *Grammaticam, L. Ælius Lanuvinus*. Achill. Stat.

Lælius Lanuvinus] Fuerunt Lælius et Ælius inter Romana nomina, ut hoc apud Ennium: 'Egregie cordatus homo catus Ælius Sextus:' illud apud Silium libro quintodecimo, 'Ac pelago vectus servata Lælius hora.' Sed prænominis Lucii nota L. quam nullo signo ab insequenti Ælio negligentes librarii disjunxerant, Lælios multos fecit, qui L. Ælii fuerant. Hoc enim loco qui est Lælius, et apud Aulum Gellium multis locis, et Ciceronem in Academicis, et de Legibus, Ælius sine prænomine legitur apud Carisium libro primo, apud Festum in verbis Maniæ, Monstrum, Nebulo, et alibi: Arnobium libro tertio: Quintilianum decimo, de comicis: Plinium nono de unionibus. At Lucius Ælius apud Ciceronem in Bruto, et Plinium libro tricesimo tertio de annulis equitum Romanorum: ubi Hermolaus etiam *L. Helium Stellionem* scriptum repererat: sed qui castigandum censuerit, *L. Hælium Stilonem*. Sic enim in ejus castigationib. scriptum invenio, ut et in vetustis inscription. *Hælius* interdum aspiratum reperitur. Sed aliud vitii etiam hic accidit. Nam quem ostendimus Lucium Ælium fuisse appellatum, eundem Cornelium Stilonem Marci Varronis fragmenta de lingua Latina, me puero, appellabant; quem, uno vocabulo in duo nuper mutato, Caium Ælium Stilonem nunc nuncupant, pro Lucio Ælio Stilone: nisi forte sit is alius Ælius Stilo: quod non puto. Præconini autem nomen etiam apud Plinium integrum locis aliquot

Servius Clodius,[a] uterque Eques[8] Romanus, multique ac varii et in doctrina et in Republica usus.

[3.] *L.*[9] *Ælius*[b] cognomine duplici fuit: nam et *Præconinus*, quod pater ejus præconium fecerat,[c] vocabatur, et *Stilo*,[d] quod orationes nobilissimo cuique scribere solebat:

nisset. *Claudius* Ed. Pitisc.—8 In uno Ms. Stat. *eques* non comparet. Tum in fine *usus* non agnoscunt Fonc. et Vet. impr. Stat.—9 Deest *L.* Harl. Fonc. Voss. et Edd. aliquot. In aliis *Lælius*, ut supra. Mox *Istilio* Harl. Voss.

NOTÆ

reperi, veluti libro ultimo, et tricesimo tertio: ubi scribit Plinius, præcones etiam olim Romæ vulgo purpura latiore tunicæ usos fuisse, sicut patrem Lucii Ælii Stilonis, unde filius sit Præconinus cognominatus. Ceterum quartum istud ejusdem hominis nomen, *Stilo*, *Istilo* est in nonnullis Suetonii codicibus: sed apud Carisium, Plinium, Quintilianum, nusquam *Istilo* trisyllabum, *Stilo* semper, nisi si quid in media voce sit depravatum: ut apud Plinium Stellio, Quintilianum Stolo pro Stilo. Deinde tractum nomen hoc ab eo quod est stilus, qua significatione Cicero stilum artificem, effectorem, magistrum dicendi optimum dixit: quod orationes nobilissimo cuique scribere soleret Lucius Ælius, ut ait Suetonius: vel, ut Cicero de Claris Oratoribus, quod scriberet orationes, quas alii dicerent: ut Quinto Metello, Quinto Cæpioni, Quinto Pompeio Ruf. Viri ergo egregii, et equitis Romani, patre præcone geniti, ejusdemque oratoris et grammatici, Græcis Latinisque literis eruditissimi, quem Marcus ille Terentius Varro magistrum habuit, Cicerone, Gellio, et Carisio auctoribus, et idem Cicero adolescens audivit, quatuor nomina sunto, Lucius Ælius Præconinus Stilo. Qui autem apud Carisium de genitivo 'poëmatorum' citatur Quinctus Lælius grammaticus, hic quis sit, non habeo compertum. *Vinet.*

[a] *Servius Clodius*] In vet. impr. *Ser. Clodius*. *Usus* non est in vet. imp. Legitur autem in manuscriptis eodem modo hic locus, quo in vet. impresso, *L. Ælius Lanuvinus gener*, *Q. Ælii Ser.* Ego conjecturam hanc faciebam, *L. Ælius Lanuvinus genere. Q. Ælii servus, et Clodius.* Jam quod sequitur, *Uterque eques Romanus*, in manuscripto altero, uno minus verbo, legitur, *uterque Romanus*, ut ille quidem Lanuvinus genere, vel Lanuvio fuerit oriundus, natus tamen Romæ. In veteribus autem monumentis SER. servum interdum significat. Sic in hortis Vaticanis, CÆS. N. SER. *Achill. Stat.*

[b] *Lælius*] In vet. impr. *L. Ælius.* Achill. Stat.

[c] *Quod pater ejus præconium fecerat*] Id est, præco fuerat. Cic. VI. ad Fam. ep. 19. 'Rescripsit eos, qui facerent præconium, vetari esse in decurionibus.' Accurate multiplex præconum officium et varias in pronuntiando formulas explicat Brissonius. *Burman.*

[d] *Et Istilo*] Alii legunt *et Stylo.* Achill. Stat.

tantus optimatum fautor, ut Quintum Metellum[10] Numidicum in exilium comitatus sit.[e] *Servius*, cum librum soceri[1] nondum editum fraude intercepisset, et ob hoc repudiatus, pudore ac tædio secessisset ab Urbe, in podagræ morbum incidit: cujus impatiens veneno sibi perunxit pedes, et enecuit ita, ut parte ea corporis quasi præmortua[2] vixerit.[f] Post hoc[3] magis[g] ac magis et gratia et cura artis increvit,[h] ut ne clarissimi quidem viri abstinuerint, quo minus et ipsi aliquid de ea scriberent, utque tem-

Iatilo Edd. pp. *Scillo* Ed. Ven.—10 *Tantum fautor ut M. Metell.* Voss. Harl. *M. Metell.* Fouc. *tantum qui manum fautor* Vet. Impr. Stat. qui conj. *tantus quidem opt. f.* vel *in tantumque Metellorum fautor.* Habent *favor* pro *fautor* Edd. Ald. Gryph. Col. Bas. Plant.—1 *Socerus cum libr.* Harl. Voss.—2 Ita ediderunt Steph. Casaub. Schild. Græv. Burm. et recentt. Sed *præmortui* dant Voss. Harl. cum Edd. pp. Stat. Ald. Gryph. &c. Statim *viveret* Voss. Colb. Harl. et Mss. Casaub. Ed. pr. Mediol. Flor. probatque Wolf.—3 *Post hos* legi voluit Casaub. *hæc* habent Voss. Colb. Tum *ars incr.* nonnulli Ca-

NOTÆ

[e] *Tantus optimatum favor, ut Q. Metellum Numidicum in exilium comitatus sit*] In vet. impr. *tantum qui manum fautor*, vel, ut in manuscriptis, *tantus optimatum fautor.* Legendum, *tantus quidem optimatum fautor*, vel, *in tantumque Metellorum fautor.* Simile quiddam narrat post de Aurelio Opilio. *Achill. Stat.*

Tantus optimatum fautor, ut Quintum Metellum Numidicum in exilium comitatus sit] Q. enim Cæcilius Metellus, populari factione patria pulsus, ait Valerius Maximus libro IV. capite primo, in Asiam secessit, et Smyrnæ exulavit: nota historia ex Livii Epitome, A. Gellio, Aurelio Victore, Cicerone ipso, atque aliis. Simillima sequitur narratio de Aurelio Opilio, qui cum Rutilio Rufo Smyrnæ item exulante consenuit. Adeo verum est, literas adversis lætisque rebus pariter esse utiles. *Casaub.*

[f] *Veneno sibi perunxit pedes, et enecuit ita, ut parte ea corporis quasi præmortua vixerit*] Mediol. et Mss. *viveret.* Historiam narrat Plinius lib. XXV. cap. 3. 'Tradit M. Varro, Servium Clodium, Equitem Romanum, magnitudine doloris in podagra coactum, veneno crura perunxisse, et postea caruisse sensu omni æque quam dolore in ea parte corporis.' Alii ad ejusdem rei effectum non veneno usi, verum aceto: cujus vim *ναρκωτικὴν*, hoc est, *stupefacientem*, et vere *ὀδυνήφατον*, id est, *dolores pellentem*, experimento suo cognovit M. Agrippa, supremis suis annis conflictatus gravi morbo pedum. Plinius lib. XXIII. c. 2. *Casaub.*

[g] *Post hoc mag.*] 'Hoc,' nempe tempus. Sed scribendum est *hos*: post modo enumeratos grammaticos ars cepit incrementum. *Casaub.*

[h] *Et gratia et cura artis increvit*] Quidam *et gratia et cura ars increvit*: non sequar. *Casaub.*

poribus quibusdam super viginti[4] [i] celebres scholæ fuisse in Urbe tradantur; pretia Grammaticorum tanta, mercedesque tam magnæ, ut constet, *Lutatium*[5] *Daphnidem*,[k] quem *Lenæus Melissus* per cavillationem nominis Πανὸς ἀγάπημα[6] dicit,[l] ducentis millibus nummum[7] [m] Quinto Ca-

saub. scripti. Voss. et Harl. *ipse aliud de ea*, item *scriberetur* Voss.—4 *Decem* Voss. et aliquot Casaub. Dein *traduntur* Fouc. qui cum Colb. Harl. Voss. dat *pretia vero*, probantib. Oud. Baumg. Recepit τὸ *vero* Wolf. in contextum, sed uncinis inclusum.—5 *Luctatium* Fouc. Harl. Dein *Lenæus* corruptum censebant Græv. et Heins. volebantque *Cilnius*, suffragantib. Oud. Wolf. In min. Casaub. Ed. est *Melius*, in aliis cum Schild. Græv. Gron. *Melisus*.—6 Ita cum Bip. edidit Baumg. conjiciens tamen ἄγασμα. Reliqui omnes ἄγημα. Græca desunt Harl. Voss. lacuna relicta. *Panosagasema* Fouc. Edd. pp. *pansagasansema* Mss. Stat. Conj. Jos. Scalig. δαπάνης ἄγημα, vel δαπάνημα, vel Δαπανίδης, et ultimum suasit Marcil. ad Vesp. Cap. 18. Casaub. corr. δάνους ὄφλημα, v. ἄγρευμα, Guj. δαπάνην, J. F. Gron. Πανὸς ἄγαλμα, v. ἄθυρμα.—7 *DCC. M. nummis Q. Cat.* Voss. *DCC. millibus nummis a Q.* Harl. *DCC. nummûm a Q.* Fouc. *DCC. numum* etiam dant Mss. Ca-

NOTÆ

[i] *Super viginti*] Scripta lectio, *super decem*. Mediolanensis editio, quæ instar Mss. est, *viginti*. Casaub.

[k] *Lutatium Daphnidem*] Omnes hi fere grammatici fuerunt servi: qui a dominis suis tandem manumissi, eorum nomina sumserunt: ut Romæ quondam fieri solitum jam pridem ostendit Angelus Politianus in capite tricesimo primo Miscellaneorum, atque ita pluribus pro uno nominibus more Romano sunt appellati. Daphnis ergo hic, quem prius Marco Scauro serviisse scribit Plinius libro septimo Naturalis Historiæ, de pretio hominis in servitio geniti maximo, ab alio domino suo Quincto Lutatio Catulo libertate donatus, Quinctus Lutatius Catulus Daphnis fuit dictus. *Vinet.*

[l] *Ut constet, Lutatium Daphnidem, quem Lenæus Melissus per cavillationem nominis* Πανὸς ἄγημα *dicit*] Πανὸς ἄγημα, idque συμβολικῶς. Fuit autem hic, opinor, finis carminis veteris poëtæ, itaque insigniter stolidum ac stupidum significabat. In manuscriptis vitio scriptum, *pansagasansema*: vel, ut in vet. imp. *panosagacema*. Achill. Stat.

Quem Lenæus Melissus per cavillationem nominis, Πανὸς ἄγημα *dicit*] Mediol. literis Latinis corruptissime, *panosagasema*. Scripta lectio fere ut est editum. id esset *Panis admiratio*, sive *stupor*, ut intelligatur affine aliquid voci ἐμβρόντητος: quam usurpabant de eo qui esset stupore defixus. Erit allusio ad Panicos terrores, quos a Pane credebant immitti, ut scribit Polyænus et alii. Est et vox militiæ ἄγημα, *agema*, *legio* vel *ala*, ut Livius et Curtius vertunt. Sed prior significatio hic potius convenit, Πανὸς ἄγημα, quasi dicas, o stupide et literarum oblivio! Sed refellit ista perspicue, quod ait Suetonius, 'per cavillationem nominis:' nam in Πανὸς ἄγημα nulla est ad nomen *Daphnis* allusio. Itaque Josephus Scaliger scribebat δαπάνης ἄγημα, *impensæ portentum*, vel δαπάνημα, vel Δαπανίδης; ut et ad no-

tulo emtum, ac brevi manumissum: *Lucium Appuleium*

NOTÆ

men esset aliqua allusio, et ad rem quæ narratur. Tentabam aliquando, *δάνους ὄφλημα*, propter cujus pretium ingens æs alienum ac damnum esset contractum, vel *δάνους ἄγρευμα*: quoniam *ἄγημα* aut tale quid libri omnes tuentur. *Casaub.*

Per cavillationem nominis Πανὸς ἄγημα dicit] Omnino retinenda vulgaris scriptura, quam libri omnes tuentur. Quod enim ea lectione nullam fieri ad nomen Daphnidis allusionem putant doctissimi viri, manifesto falluntur. Daphnis ille fabulis decantatus Panis fuit delicium. Meleager: *Αἰπολικαὶ σύριγγες ἐν οὔρεσι μηκέτι Δάφνιν Φωνεῖτ', αἰγιβάτῃ Πανὶ χαριζόμεναι.* *O fistulæ pastorales, nolite in montibus celebrare amplius Daphnidem, faventes Pani capras ineunti.* Pan autem pecoribus præerat, et pecorum magistris. Hinc per cavillationem nominis *Πανὸς ἄγημα* eum dicebat, non Panis delicias, ut Daphnis fuit, sed pecus. Virgil. 'Pan curat oves oviumque magistros.' Fortasse etiam asinum intelligere voluit, qui Arcadiæ peculiaris, quæ in tutela Panis. 'Pan Deus Arcadiæ.' *Cl. Salmasius.* Observandum est, nomen, per cujus cavillationem Lenæus Melissus *Πανὸς ἄγημα* dicebat hunc Grammaticum, fuisse DAPHNIDES, non DAPHNIS, id est, *Δαφνίδης*, non *Δάφνις*. Latine autem *Daphnides* videtur esse rectus pluralis *τοῦ* DAPHNIS, quanquam revera sit Græcorum *Δαφνίδης*. Hinc quæsita jocandi materies. Appellatus enim a Lenæo Melisso DAPHNIDES, *Πανὸς ἄγημα*, *Panis agmen*, sive *legio*, quasi plures essent, non unus Daphnis. Jam vero Daphnis pastor erat Mercurii filius, a Pane educatus, atque institutus in Musicis. Erat autem Pan Deus rusticus, pastorum *προστάτης*. 'Pan curat oves oviumque magistros:' itaque in ejus comitatu non nisi pastores et rustici erant, qui nil nisi sylvestre et barbaricum tenui arundine sonare poterant. Notat igitur Lenæus Melissus Daphnidem inficetiarum, quasi esset plane literarum rudis, quantus quantus erat, et rus merum. *Sam. Petitus.*

Per cavillationem nominis Πανὸς ἄγημα dicit] Docte Salmasius in Solinum p. 41. nec minus docte Petitus III. Miscel. 15. Cogitabam tamen aliquando *Πανὸς ἄγαλμα*, vel *ἄθυρμα*, *Panos oblectamentum*, vel *deliciæ*. Eustathius ad 'Ιλ. Α. 'Η *τρίγλα, κατὰ τοὺς παλαιοὺς, 'Αρτέμιδος ἄγαλμα*, hoc est, *Mullus, juxta veteres, Dianæ oblectamentum.* Et mox: *Οὕτω καὶ λύκος 'Απόλλωνος ἄθυρμα*, *Sic et lupus Apollinis deliciæ.* Laudare videtur, sed deridet hominem tanquam merum et inficetum rus, nec nisi rusticis et imperitis probatum. Panos *ἄθυρμα*, et bucolicus ille Daphnis, et quæ 'certamen venit ad impar,' soli Midæ prælata. *Gronov.*

[m] *Ducentis millib. nummum*] In vet. impr. *Dec. nummum.* Achill. Stat.

Ducentis millibus nummum] Ut si hodie dicas, aureis ad quinquies mille. Sed longe alio nos vocant libri alii, in quibus scriptum, *DCC. millibus:* ea essent aureorum, quibus hodie utimur, millia circiter septemdecim et quingenti. Plinius libro VII. c. 39. 'Pretium hominis in servitio geniti maximum ad hanc diem (quod equidem compererim) fuit grammaticæ artis Daphnidis, Cn. Pisaurensi vendente, et M. Scauro principe civitatis III. M.DCC. sestertiis licente.' Omnino ridicule expressa summa, quæ ne ad centum quidem aureos accedit. Ego vero nullus dubito, et in Suetonii et in isto Plinii loco numerum aliquem desiderari, omnibus antedictis longe majorem. Franciscus Hoto-

ab Eficio [8] Calvino, Equite Romano [n] prædivite, quadringenis annuis [o] conductum,[9] multos edocuisse.[p] Nam in provincias quoque Grammatica penetraverat, ac nonnulli de notissimis [10] doctoribus [q] peregre docuerunt, maxime in Gallia Togata: inter quos *Octavius Teucer*, et *Siscennius* [r] *Iacchus*, et *Oppius Chares*: [1] hic quidem ad ultimam

saub. et Vet. Impr. Statii.—8 *Efficio* Ed. pr. *Æficio* Mss. Casaub. *Æfficio* Voss. Harl. Casaub. legit *Ericios*, vel *Erucios*. Oud. conj. *L. Sextio*, Stat. *Fufecio*.—9 Harl. *quadringentis nummis conductis*, Voss. *quadringenis nummis conductus m. edoceret*. Guj. legit *quadragenis*. Schild. mallet vel *quadringentis aureis*, vel *quadragenis annuis*. In Vet. Imp. *quadring. ann. conductos m. edocent*, unde constituit locum Stat. *L. Appuleius a Fufecio C. E. R. p. quadring. ann.* vel *quadringentis aureis, conductos m. edocuit*. In Fonc. *conductos* et *edocuissent*. Harl. *edoceret*, cum Mss. Casaub. qui corr. *ut m. edoceret*. Oud. *si m. edoceret*.—10 Voss. Harl. et Casaub. *doctissimis*. Tum *Sistennius* Voss. *Sescenius* Vet. Imp. Stat. Conj. Oud. *Cæsennius*, aut *Sisinnius*, Wolf. *Sisennius*, et ita citat Casaub. ad Strab. IV. p. 181.—1 Sic scribend. monuit Casaub. et

NOTÆ

manus, clarissimus Jurisconsultus, et in hac parte antiquitatis diligenter versatus, emendabat, *tricies septingentis*. Cui equidem, ut in re dubia assentior: etsi summa illa vægrandis est ac plane stupenda. Sed Romanas opes et animos cogitet lector, non res hodiernas. *Casaub.*

[n] *L. Appuleium ab Eficio Calvino Equite Romano*] Legendum videtur *a Fufecio Calvino*. Sed in vet. impr. totus hic locus legitur, *L. Appuleium ab Eficio Calvino, Equite Romano prædivite, quadringenis annuis conductos multos edocent*. Ex quo faciebam: *L. Appuleius a Fufecio Calvino, Equite Romano prædivite, quadringenis annuis*, vel, *quadringentis aureis, conductus multos edocuit*. Achill. Stat.

Ab Eficio Calvino] Mediol. *Efficio*: Scripti *Æficio*: omnia suspecta. Calvini cognomen plures Romanorum gentes usurparunt, ut Domitia, Veturia, Sextia. Eficios nusquam legere memini: legi *Ericios* vel *Erucios*. Casaub.

[o] *Quadringenis annuis*] Id est, x. M. coronat. Id autem cum privati hominis modum excedat (namque Imperator Vespasianus annua solum centena Latinis Græcisque Rhetoribus constituit, ut est in ejus vita c. 18. et Verrius Flaccus ab Augusto sestertia centena in annum accepit, infra capite 17.) facile adducor, ut legam *quadringentis aureis*, vel *quadragenis annuis*. Ita e contrario capite 41. Octavii, quo loco vulgatæ editiones exhibent *quadragenos*, Salmasii codex substituit *quadringenos*. Adde locum c. 23. 'nec sufficeret sumtibus, quanquam ex schola quadragena annua caperet.' *Schild.*

[p] *Multos edocuisse*] Scripta lectio, *edoceret*. Scribendum, *ut multos edoceret*: siquidem aliquid mutandum. *Casaub.*

[q] *De notissimis doctoribus*] Scripti, *de doctissimis doct.* perperam autem *Cares* sine aspiratione, pro *Chares*, Χάρης. Oppius iste, is fortasse est, qui Macrobio vir doctus dicitur Saturnal. lib. II. cap. 14. Librum fecerat de silvestribus arboribus. *Casaub.*

ætatem, et cum jam non gressu modo deficeretur,[s] sed et visu.

[4.] Appellatio *Grammaticorum* Græca consuetudine invaluit;[t] sed initio 'Literati' vocabantur. Cornelius quoque Nepos in[2] libello, quo distinguit 'literatum' ab 'erudito,'[u] 'literatos quidem vulgo[3] appellari' ait 'eos, qui aliquid diligenter et acute scienterque possint aut dicere, aut scribere: ceterum proprie sic appellandos[4] poëtarum interpretes,[v] qui a Græcis γραμματικοὶ nominentur.' Eos-

est in Voss. Harl. Colb. Vulgo *Cares.* Infra *ingressu* præbent Harl. Fouc. Colb. Ed. Flor. probante Ern. In fine Cap. Edd. multæ *deficeret.*—2 Harl. et Voss. *Corneliusque Nep. lib.* Præpositio etiam deest Fouc. et Ms. Bongarsii, in quo *libello quodam d.* probante Casaub. *distinxit* Ed. Vinet.—3 *Vulgo quidem* Fouc. Dein *aliquid* deest Fouc. Ed. Flor. mavultque abesse Ern.—4 *Appellant* Harl. Voss. Dein vulgo verba *eosd. Lit. voc.* ad præcedentia referuntur, distinctione plena ante *Messala* posita, omissoque verbo *ostendit.* Interpunctionem correxit Wolf. præeunte Casaub. qui *ostendit* e Mss. et Ed. Mediol. reponi etiam jussit, cui obsecuti sunt Oud. Ern. Bip. et seqq. astipulantib. Voss. Colb. Fouc. Harl. Cum Casaub. facit Schottus Obss. III. 14. nisi quod *grammatici* Latine (ut in Harl.) et *nominantur* legit.

NOTÆ

[r] *Et Siscennius*] In vet. impr. *Sescenius.* Achill. Stat.

[s] *Et cum jam non gressu modo deficeret*] In vet. impr. *deficeretur*, ut in manuscr. *Achill. Stat.*

[t] *Græca consuetudine invaluit*] Non protritus usus vocis. Sic Cæsar VII. de bello Gallico: 'universis civitatibus, quæ Oceanum attingunt, quæque eorum consuetudine Armoricæ appellantur.' *Gronov.*

[u] *In libello, quo distinguit literatum ab erudito*] Ut hæc lectio est, videtur Cornelius Nepos ad id ipsum libri scriptionem instituisse, ut discrimen explicaret inter literatum et eruditum, quod vix putem, quare probo lectionem mihi repertam in codice Bongarsii: *Cornelius quoque Nepos libello quodam distinguit literatum ab erudito.* Proprie literatus is est, qui literas habet, sive earum doctrinam possideat, hoc est, ὁ πεπαιδευμένος, sive ipsarum notis sit inscriptus, ut servi ἐστιγμένοι, *frontem literati* Plauto et Apuleio. Ideo vertit auctor Glossarum: *literatus*, γεγραμμένος. Cornelio Nepoti, discrimen facienti inter literatum et eruditum, literatus idem erat ac grammaticus. Diomedes lib. II. 'Artium genera sunt plura, quarum grammatice sola literalis est, ex qua rhetorice et poëtice consistunt: idcirco literalis dicta, quod a literis incipiat. Nam et grammaticus Latine literatus est appellatus, et grammatica, *literatura*, quæ formam loquendi ad certam rationem dirigit.' At 'eruditi' qui dicantur Romanis scriptoribus, et quid 'eruditionem' proprie appellarint, exposuimus ad lib. II. Suet. c. 89. sic cape 'eruditionis variæ volumina' c. 6. id est, ποικίλην φιλολογίαν περιέχοντα. *Casaub.*

[v] *Ceterum proprie sic appellandos po-*

dem 'Literatores' vocitatos, Messala Corvinus in quadam epistola[w] ostendit, 'non esse sibi,' dicens, 'rem cum Furio Bibaculo, nec cum Sigida[5x] quidem, aut literatore Catone:' significat enim haud dubie Valerium Catonem, poëtam simul Grammaticumque notissimum. Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci Grammaticum a Grammatista;[y] et illum quidem[6z] absolute, hunc mediocriter

Profert insuper *scripsit* pro *ostendit* e Ms. Bongars. vel Ed. Mediol. Improbat Bosius ad Fragm. Nep. VI. 3. Schotti conatus, quanquam et legi posse putet, *Eosd. Lit. vocabat Mess.*—5 Mss. Casaub. Voss. Harl. *Rigida.* Scalig. in ora Cod. corr. *Ticida* e Cap. 2. Joh. Wowerius, notante Casaub. conj. *Sedigito.* Paulo ante *ne cum* habent Fouc. Mss. Casaub. et Edd. aliquot.—6 *Grammaticum et Grammatistam et istum illum quidam* Voss. Harl. *ne illum*

NOTÆ

ëtarum interpretes] Cic. sic, ut Corn. Nepos, poëtarum interpretes grammaticos vocat in I. de Divinat. nisi memoria fallor. *Achill. Stat.*

[w] *Eosdem Literatores vocitatos, Messala Corvinus in quadam ep.*] Restitue e Codice Mediolanensi et Mss. vocem quæ deest, ac, distinctione mutata, scribe: *eosdem literatores vocitatos Messala Corvinus in quadam epistola ostendit, non esse sibi dicens rem.* Casaub.

[x] *Nec cum Sigida*] Hic Sigida quia nemini notus aliunde est, Lilius Gregorius scribit libro decimo de poëtis, se semper arbitratum esse, pro *Sigida*, *Ticida* reponi debere: ut sit Caius Ticida: cujus infra videbis versum de Valerio Catone. *Vinet.*

Nec cum Sigida quidem] Scripta lectio, *ne cum Rigida q.* neutrum possumus probare. Ticidam nominat Suetonius c. 11. qui an huc pertineat nescio: fortasse verius est, quod viro eruditissimo, et veteri consuetudine καὶ συμβιώσει mihi conjunctissimo, Johanni Wouerio Hamburgensi videbatur, *ne cum Sedigito quidem.* Volcatium Sedigitum de poëtis scripsisse testis A. Gellius lib. XV. c. 24. *Casaub.*

[y] *Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci Grammaticum a Grammatista*] Qui diligentius sive Græce sive Romane loquuntur, hæc discrimina accurate servant. Juvat vero hoc loco referre, quæ de differentia inter Grammatistam et Grammaticum Sextus Empiricus, scriptor eruditissimus, nondum Græce editus, disserit, docens, ab eadem quidem voce utramque esse appellatam: sed non ab eadem vocis ejusdem notione. Γράμματα quippe Græcis dici, et literarum elementa, quæ in prima pueritia pueri docentur, et scripta auctorum: igitur grammatisticam quidem a priore significatione esse appellatam, grammaticam vero a posteriore: quæ quidem auctorum omnium intelligentiam et interpretationem profitetur. Sic ille in iis, quæ scripsit adversus Μαθηματικοὺς, *Mathematicos*, lib. I. c. 2. Ποσαχῶς λέγεται ἡ γραμματικὴ, *quot modis dicitur grammatica.* Καὶ ἡ τέλειος γραμματικὴ, ἀπὸ τῆς τῶν γραμμάτων εἰδήσεως κατ' ἀρχὰς ὀνομασθεῖσα, διετάθη καὶ ἐπὶ τὴν ἐν τοῖς ποικι-

doctum existiment: quorum opinionem *Orbilius* etiam exemplis confirmat. Nam, 'apud majores,' ait, 'cum familia alicujus venalis produceretur,[a] non temere quem[b] literatum[7] in titulo,[8] sed literatorem inscribi solitum esse:

Vet. impr. Stat. qui conj. *ut ill.* Fouc. *a Grammatica ne ill.*—7 In Edd. antiquiorib. habetur *non t. quem non lit.* sed ultimum *non* ejecere R. Steph. G. Cassander, Casaub. Burm. Oud. et seqq. sicuti eo carent Mss. excepto Fouc. Broukh. vel delendam negativam, vel legend. *non t. quenquam lit.* censuit Supra *namque apud* Fouc.—8 *Titulos* Voss. Harl. Mox *perfectum lit.* habent

NOTÆ

λωτέροις αὐτῶν, καὶ τεχνικωτέροις θεωρήμασι γνῶσιν. Τάχα δὲ, ὥς φασιν οἱ περὶ τὸν Ἀσκληπιάδην, καὶ αὐτὴ ἀπὸ μὲν γραμμάτων ὠνόμασται, οὐκ ἀπὸ τούτων δὲ, ἀφ' ὧν καὶ ἡ γραμματιστική· ἀλλ' ἐκείνη μὲν ὡς ἔφην, ἀπὸ τῶν στοιχείων, αὐτὴ δὲ ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων περὶ οἷς πονεῖται. ΓΡΑΜΜΑΤΑ *γὰρ καὶ ταῦτα προσαγορεύεται, καθὰ καὶ δημόσια καλοῦμεν γράμματα, καὶ πολλῶν τινὰ γραμμάτων ἔμπειρον ὑπερέχειν φαμὲν, τουτέστιν οὐ τῶν στοιχείων, ἀλλὰ τῶν συγγραμμάτων. Καὶ Καλλίμαχος δὲ ποτὲ μὲν τὸ ποίημα καλῶν γράμμα, ποτὲ δὲ τὸ καταλογάδην σύγγραμμά φησι. Et perfecta quidem grammatica, ab initio dicta a peritia literarum, porrecta est ad cognitionem præceptorum, quæ in iis et magis varia, et magis artificiosa sunt. Forte autem, ut ait Asclepiades, et ipsa a literis denominata est, non vero ab iis, a quibus et grammatistica. Sed hæc, ut dixi, ab elementis; illa vero a scriptis, circa quæ versatur. Nam et ipsa appellantur γράμματα,* i. e. *literæ. Quemadmodum et acta publica nuncupamus; et multarum literarum peritum aliquem esse dicimus, hoc est, non elementorum, sed ipsorum scriptorum. Et aliquando Callimachus poëma appellans γράμμα,* i. e. *scriptum, seu opus, aliquando vero et quod soluta oratione scriptum est, dicit σύγγραμμα, i. e. librum.* Prius probat allato epigrammate Callimachi ubi sunt ista: Ὁμήρειον δὲ καλεῦμαι Γράμμα Κρεωφύλου. Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα. (Alii legunt Ὁμήρου νῦν δὲ καλεῦμαι Γράμμα· Κρεοφύλῳ, &c. hoc est, *Nunc scriptum dicor Homeri, Nonne Creophylo, Jupiter, hocce grave est?*) Posterius, allato versu ex epigrammate ejusdem in Cleombrotum: Ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος, *Cum unum de anima opus legisset*; ubi γράμμα est Phædo Platonis. Affert postea Sextus grammaticæ descriptionem ex Dionysio Thrace hanc: Γραμματική ἐστιν ἐμπειρία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ ξυγγραφεῦσι λεγομένων: *Grammatica, ut plurimum, est peritia eorum, quæ leguntur apud poëtas et historicos:* deinde vocem ξυγγραφεὺς, quæ scriptoribus Atticis historicum fere significat, interpretatur addens: ΞΥΓΓΡΑΦΕΙΣ *καλῶν, ὡς ἔστιν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ποιητὰς ἀντεμφάσεως πρόδηλον, οὐκ ἄλλους τινὰς, ἢ τοὺς καταλογάδην πραγματευσαμένους. Historicos vocans, ut patet ex contraria significatione apud poëtas, non alios, quam eos, qui soluta oratione componunt.* Hæc Sextus Empiricus. *Casaub.*

[a] *Et illum quidem*] Vet impr. *ne illum quidem.* Legendum fortasse, *ut illum quidem.* Achill. Stat.

[a] *Cum familia alicujus venalis produceretur*] Cum aliquis mango, aut alius, servos suos vænum producebat in catasta. Titulis enim et voce præ-

quasi non perfunctum literis, sed imbutum.'[c] Veteres Grammatici et Rhetoricam docebant: ac multorum de utraque arte commentarii feruntur. Secundum quam consuetudinem posteriores quoque existimo,[d] quanquam jam discretis[9] professionibus, nihilominus vel retinuisse, vel instituisse et ipsos, quædam genera institutionum ad eloquentiam præparandam,[10] ut problemata, paraphrases, allocutiones, ethologias,[e] atque alia hoc genus; ne scilicet sicci omnino[1] atque aridi pueri Rhetoribus traderentur: quæ quidem omitti jam video, desidia quorundam et infantia; non enim fastidio putem. Me quidem adolescentulo, repeto, quendam, Principem nomine,[2] alternis diebus declamare, alternis disputare, nonnullis vero mane disserere, post meridiem, remoto pulpito,[f] declamare solitum. Audie-

O. Edd. et Codd. Tacite mutavit Baumg.—9 *Tam disc.* Voss. *disc. possessorib.* Fouc. Tum *nullo minus* Harl. Voss. *etiam ipsis* Harl. *et ipsis* Voss.—10 Conj. Ern. *præparantium*, quod mallet Oud. si Mss. addicerent. Mox *paraphr. alloc.* receperunt Oud. Bip. Wolf. jubente Casaub. ex Ed. Mediol. accedentib. Voss. Fouc. Colb. Vulg. *periphrases, elocut.* Harl. *periphr. alloquut.* Ed. Burm. et al. *paraphr. elocut.*—1 *Etymologias atque alia hujus generis, nec sicci omnino* Harl. Voss. nisi quod *alias* dat Voss. *ætholog.* Ed. Mediol. Tum *omitti ideo vid.* Harl. *ideo desid.* Voss. *vides* Fouc.—2 Ms. Schotti Obs. I. 17. *Rome.* In-

NOTÆ

conis singulorum mancipiorum pretia indicabantur. Lege Lucian. ἐν Βίων πράσει, h. e. *in vitarum auctione.* Propertius lib. IV. 'At quorum titulus per barbara colla pependit, Cælati medio cum saliere foro.' Vide A. Gellium libro IV. c. 12. *Casaub.*

[b] *Non temere quem*] Id est, *aliquem.* Achill. Stat.

[c] *Quasi non perfectum literis, sed imbutum*] Horat. lib. II. Epist. ad Florum, de puero servo venali, 'Literulis Græcis imbutus.' In vet. imp. distinctum a ceteris caput, et in manuscriptis. *Achill. Stat.*

Non perfectum literis] Cicero in Bruto: 'C. Memmius L. F. perfectus literis, sed Græcis.' *Gronov.*

[d] *Secundum quam consuetudinem posteriores quoque existimo*] Confer hunc locum cum iis quæ scribit Quintilianus libro I. c. 9. et libro II. cap. primo. *Casaub.*

[e] *Periphrases, elocutiones, ethologias*] Mediol. *Paraphrases, allocutiones.* Optime et verissime. In eodem *æthologias:* putet aliquis, pro *ætiologias:* sed rectum est *ethologias.* De istis omnibus exercitationibus habes apud rhetores, præsertim Græcos. 'Ηθολογίαι sunt morum descriptiones, puta avari, aut meticulosi, de quibus notationibus diximus in Prolegomenis ad Theophrasti Characteres. *Casaub.*

[f] *Remoto pulpito*] E quo docebant.

doctum existiment: quorum opinionem *Orbilius* etiam exemplis confirmat. Nam, 'apud majores,' ait, 'cum familia alicujus venalis produceretur,[a] non temere quem[b] literatum[7] in titulo,[8] sed literatorem inscribi solitum esse:

Vet. impr. Stat. qui conj. *ut ill.* Fouc. *a Grammatica ne ill.*—7 In Edd. antiquiorib. habetur *non t. quem non lit.* sed ultimum *non* ejecere R. Steph. G. Cassander, Casaub. Burm. Oud. et seqq. sicuti eo carent Mss. excepto Fouc. Broukh. vel delendam negativam, vel legend. *non t. quenquam lit.* censuit Supra *namque apud* Fouc.—8 *Titulos* Voss. Harl. Mox *perfectum lit.* habent

NOTÆ

λωτέροις αὐτῶν, καὶ τεχνικωτέροις θεωρήμασι γνῶσιν. Τάχα δὲ, ὥς φασιν οἱ περὶ τὸν Ἀσκληπιάδην, καὶ αὐτὴ ἀπὸ μὲν γραμμάτων ὠνόμασται, οὐκ ἀπὸ τούτων δὲ, ἀφ' ὧν καὶ ἡ γραμματιστική· ἀλλ' ἐκείνη μὲν ὡς ἔφην, ἀπὸ τῶν στοιχείων, αὐτὴ δὲ ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων περὶ οἷς πονεῖται. ΓΡΑΜΜΑΤΑ γὰρ καὶ ταῦτα προσαγορεύεται, καθὰ καὶ δημόσια καλοῦμεν γράμματα, καὶ πολλῶν τινὰ γραμμάτων ἔμπειρον ὑπερέχειν φαμὲν, τουτέστιν οὐ τῶν στοιχείων, ἀλλὰ τῶν συγγραμμάτων. Καὶ Καλλίμαχος δὲ ποτὲ μὲν τὸ ποίημα καλῶν γράμμα, ποτὲ δὲ τὸ καταλογάδην σύγγραμμά φησι. *Et perfecta quidem grammatica, ab initio dicta a peritia literarum, porrecta est ad cognitionem præceptorum, quæ in iis et magis varia, et magis artificiosa sunt. Forte autem, ut ait Asclepiades, et ipsa a literis denominata est, non vero ab iis, a quibus et grammatistica. Sed hæc, ut dixi, ab elementis; illa vero a scriptis, circa quæ versatur. Nam et ipsa appellantur* γράμματα, i. e. *literæ. Quemadmodum et acta publica nuncupamus; et multarum literarum peritum aliquem esse dicimus, hoc est, non elementorum, sed ipsorum scriptorum. Et aliquando Callimachus poëma appellans* γράμμα, i. e. *scriptum,* [illegible] *vero et quod soluta* [illegible]*t, dicit* σύγγραμμα, [illegible]*at allato epi*- [illegible]*i sunt ista*; Ὁμήρειον δὲ καλεῦμαι Γράμμα Κρεωφύλου. Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα. (Alii legunt Ὁμήρου νῦν δὲ καλεῦμαι Γράμμα· Κρεοφύλῳ, &c. hoc est, *Nunc scriptum dicor Homeri, Nonne Creophylo, Jupiter, hocce grave est?*) Posterius, allato versu ex epigrammate ejusdem in Cleombrotum: Ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος, *Cum unum de anima opus legisset;* ubi γράμμα est Phædo Platonis. Affert postea Sextus grammaticæ descriptionem ex Dionysio Thrace hanc: Γραμματική ἐστιν ἐμπειρία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ ξυγγραφεῦσι λεγομένων: *Grammatica, ut plurimum, est peritia eorum, quæ leguntur apud poëtas et historicos:* deinde vocem ξυγγραφεὺς, quæ scriptoribus Atticis historicum fere significat, interpretatur addens: ΞΥΓΓΡΑΦΕΙΣ καλῶν, ὡς ἔστιν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ποιητὰς ἀντεμφάσεως πρόδηλον, οὐκ ἄλλους τινὰς, ἢ τοὺς καταλογάδην πραγματευσαμένους. *Historicos vocans, ut patet ex contraria significatione apud poëtas, non alios, quam eos, qui soluta oratione componunt.* Hæc Sextus Empiricus. *Casaub.*

[a] *Et illum quidem*] Vet impr. *ne illum quidem.* Legendum fortasse, *ut illum quidem.* Achill. Stat.

[a] *Cum familia alicujus venalis produceretur*] Cum aliquis mango, aut alius, servos suos vænum producebat in catasta. Titulis enim et voce præ-

dem 'Literatores' vocitatos, Messala Corvinus in quadam epistola[w] ostendit, 'non esse sibi,' dicens, 'rem cum Furio Bibaculo, nec cum Sigida[5 x] quidem, aut literatore Catone:' significat enim haud dubie Valerium Catonem, poëtam simul Grammaticumque notissimum. Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci Grammaticum a Grammatista;[y] et illum quidem[6 z] absolute, hunc mediocriter

Profert insuper *scripsit* pro *ostendit* e Ms. Bongars. vel Ed. Mediol. Improbat Bosius ad Fragm. Nep. VI. 3. Schotti conatus, quanquam et legi posse putet, *Eosd. Lit. vocabat Mess.*—5 Mss. Casaub. Voss. Harl. *Rigida.* Scalig. in ora Cod. corr. *Ticida* e Cap. 2. Joh. Wowerius, notante Casaub. conj. *Sedigito.* Paulo ante *ne cum* habent Fouc. Mss. Casaub. et Edd. aliquot.—6 *Grammaticum et Grammatistam et istum illum quidam* Voss. Harl. *ne illum*

NOTÆ

ëtarum interpretes] Cic. sic, ut Corn. Nepos, poëtarum interpretes grammaticos vocat in I. de Divinat. nisi memoria fallor. *Achill. Stat.*

[w] *Eosdem Literatores vocitatos, Messala Corvinus in quadam ep.*] Restitue e Codice Mediolanensi et Mss. vocem quæ deest, ac, distinctione mutata, scribe: *eosdem literatores vocitatos Messala Corvinus in quadam epistola ostendit, non esse sibi dicens rem.* Casaub.

[x] *Nec cum Sigida*] Hic Sigida quia nemini notus aliunde est, Lilius Gregorius scribit libro decimo de poëtis, se semper arbitratum esse, pro *Sigida*, *Ticida* reponi debere: ut sit Caius Ticida: cujus infra videbis versum de Valerio Catone. *Vinet.*

Nec cum Sigida quidem] Scripta lectio, *ne cum Rigida q.* neutrum possumus probare. Ticidam nominat Suetonius c. 11. qui an huc pertineat nescio: fortasse verius est, quod viro eruditissimo, et veteri consuetudine καὶ συμβιώσει mihi conjunctissimo, Johanni Wouerio Hamburgensi videbatur, *ne cum Sedigito quidem.* Volcatium Sedigitum de poëtis scripsisse testis A. Gellius lib. XV. c. 24. *Casaub.*

[y] *Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci Grammaticum a Grammatista*] Qui diligentius sive Græce sive Romane loquuntur, hæc discrimina accurate servant. Juvat vero hoc loco referre, quæ de differentia inter Grammatistam et Grammaticum Sextus Empiricus, scriptor eruditissimus, nondum Græce editus, disserit, docens, ab eadem quidem voce utramque esse appellatam: sed non ab eadem vocis ejusdem notione. Γράμματα quippe Græcis dici, et literarum elementa, quæ in prima pueritia pueri docentur, et scripta auctorum: igitur grammatisticam quidem a priore significatione esse appellatam, grammaticam vero a posteriore: quæ quidem auctorum omnium intelligentiam et interpretationem profitetur. Sic ille in iis, quæ scripsit adversus Μαθηματικοὺς, *Mathematicos*, lib. I. c. 2. Ποσαχῶς λέγεται ἡ γραμματικὴ, *quot modis dicitur grammatica.* Καὶ ἡ τέλειος γραμματικὴ, ἀπὸ τῆς τῶν γραμμάτων εἰδήσεως κατ' ἀρχὰς ὀνομασθεῖσα, διετάθη καὶ ἐπὶ τὴν ἐν τοῖς ποικι-

doctum existiment: quorum opinionem *Orbilius* etiam exemplis confirmat. Nam, 'apud majores,' ait, 'cum familia alicujus venalis produceretur,[a] non temere quem[b] literatum[7] in titulo,[8] sed literatorem inscribi solitum esse:

Vet. impr. Stat. qui conj. *ut ill.* Fouc. *a Grammatica ne ill.*—7 In Edd. antiquiorib. habetur *non l. quem non lit.* sed ultimum *non* ejecere R. Steph. G. Cassander, Casaub. Burm. Oud. et seqq. sicuti eo carent Mss. excepto Fouc. Bronkh. vel delendam negativam, vel legend. *non l. quenquam lit.* censuit Supra *namque apud* Fouc.—8 *Titulos* Voss. Harl. Mox *perfectum lit.* habent

NOTÆ

λεπτέροις αὐτῶν, καὶ τεχνικωτέροις θεωρήμασι γνῶσιν. Τάχα δὲ, ὥς φασιν οἱ περὶ τὸν Ἀσκληπιάδην, καὶ αὐτὴ ἀπὸ μὲν γραμμάτων ὠνόμασται, οὐκ ἀπὸ τούτων δὲ, ἀφ' ὧν καὶ ἡ γραμματιστική· ἀλλ' ἐκείνη μὲν ὥς ἔφην, ἀπὸ τῶν στοιχείων, αὐτὴ δὲ ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων περὶ οἷς πονεῖται. ΓΡΑΜΜΑΤΑ *γὰρ καὶ ταῦτα προσαγορεύεται, καθὰ καὶ δημόσια καλοῦμεν γράμματα, καὶ πολλῶν τινὰ γραμμάτων ἔμπειρον ὑπερέχειν φαμὲν, τουτέστιν οὐ τῶν στοιχείων, ἀλλὰ τῶν συγγραμμάτων. Καὶ Καλλίμαχος δὲ ποτὲ μὲν τὸ ποίημα καλῶν γράμμα, ποτὲ δὲ τὸ καταλογάδην σύγγραμμά φησι. Et perfecta quidem grammatica, ab initio dicta a peritia literarum, porrecta est ad cognitionem præceptorum, quæ in iis et magis varia, et magis artificiosa sunt. Forte autem, ut ait Asclepiades, et ipsa a literis denominata est, non vero ab iis, a quibus et grammatistica. Sed hæc, ut dixi, ab elementis; illa vero a scriptis, circa quæ versatur. Nam et ipsa appellantur γράμματα, i. e. literæ. Quemadmodum et acta publica nuncupamus; et multarum literarum peritum aliquem esse dicimus, hoc est, non elementorum, sed ipsorum scriptorum. Et aliquando Callimachus poëma appellans γράμμα,* i. e. *scriptum, seu opus, aliquando vero et quod soluta oratione scriptum est, dicit σύγγραμμα,* i. e. *librum.* Prius probat allato epigrammate Callimachi ubi sunt ista: Ὁμήρειον δὲ καλεῦμαι Γράμμα Κρεωφύλου. Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα. (Alii legunt Ὁμήρου νῦν δὲ καλεῦμαι Γράμμα· Κρεοφύλῳ, &c. hoc est, *Nunc scriptum dicor Homeri, Nonne Creophylo, Jupiter, hocce grave est?*) Posterius, allato versu ex epigrammate ejusdem in Cleombrotum: Ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος, *Cum unum de anima opus legisset;* ubi γράμμα est Phædo Platonis. Affert postea Sextus grammaticæ descriptionem ex Dionysio Thrace hanc: *Γραμματική ἐστιν ἐμπειρία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ ξυγγραφεῦσι λεγομένων: Grammatica, ut plurimum, est peritia eorum, quæ leguntur apud poëtas et historicos:* deinde vocem ξυγγραφεὺς, quæ scriptoribus Atticis historicum fere significat, interpretatur addens: ΞΥΓΓΡΑΦΕΙΣ *καλῶν, ὡς ἔστιν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ποιητὰς ἀντεμφάσεως πρόδηλον, οὐκ ἄλλους τινὰς, ἢ τοὺς καταλογάδην πραγματευσαμένους. Historicos vocans, ut patet ex contraria significatione apud poëtas, non alios, quam eos, qui soluta oratione componunt.* Hæc Sextus Empiricus. *Casaub.*

[a] *Et illum quidem*] Vet impr. *ne illum quidem.* Legendum fortasse, *ut illum quidem.* Achill. Stat.

[a] *Cum familia alicujus venalis produceretur*] Cum aliquis mango, aut alius, servos suos venum producebat in catasta. Titulis enim et voce præ-

dem 'Literatores' vocitatos, Messala Corvinus in quadam epistola[w] ostendit, 'non esse sibi,' dicens, 'rem cum Furio Bibaculo, nec cum Sigida[5 x] quidem, aut literatore Catone:' significat enim haud dubie Valerium Catonem, poëtam simul Grammaticumque notissimum. Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci Grammaticum a Grammatista;[y] et illum quidem[6 z] absolute, hunc mediocriter

Profert insuper *scripsit* pro *ostendit* e Ms. Bongars. vel Ed. Mediol. Improbat Bosius ad Fragm. Nep. VI. 3. Schotti conatus, quanquam et legi posse putet, *Eosd. Lit. vocabat Mess.*—5 Mss. Casaub. Voss. Harl. *Rigida*. Scalig. in ora Cod. corr. *Ticida* e Cap. 2. Joh. Wowerius, notante Casaub. conj. *Sedigito*. Paulo ante *ne cum* habent Fonc. Mss. Casaub. et Edd. aliquot.—6 *Grammaticum et Grammatistam et istum illum quidam* Voss. Harl. *ne illum*

NOTÆ

ëtarum interpretes] Cic. sic, ut Corn. Nepos, poëtarum interpretes grammaticos vocat in I. de Divinat. nisi memoria fallor. *Achill. Stat.*

[w] *Eosdem Literatores vocitatos, Messala Corvinus in quadam ep.*] Restitue e Codice Mediolanensi et Mss. vocem quæ deest, ac, distinctione mutata, scribe: *eosdem literatores vocitatos Messala Corvinus in quadam epistola ostendit, non esse sibi dicens rem*. Casaub.

[x] *Nec cum Sigida*] Hic Sigida quia nemini notus aliunde est, Lilius Gregorius scribit libro decimo de poëtis, se semper arbitratum esse, pro *Sigida*, *Ticida* reponi debere: ut sit Caius Ticida: cujus infra videbis versum de Valerio Catone. *Vinet.*

Nec cum Sigida quidem] Scripta lectio, *ne cum Rigida q.* neutrum possumus probare. Ticidam nominat Suetonius c. 11. qui an huc pertineat nescio: fortasse verius est, quod viro eruditissimo, et veteri consuetudine καὶ συμβιώσει mihi conjunctissimo, Johanni Wouerio Hamburgensi videbatur, *ne cum Sedigito quidem*. Volcatium Sedigitum de poëtis scripsisse testis A. Gellius lib. XV. c. 24. *Casaub.*

[y] *Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci Grammaticum a Grammatista*] Qui diligentius sive Græce sive Romane loquuntur, hæc discrimina accurate servant. Juvat vero hoc loco referre, quæ de differentia inter Grammatistam et Grammaticum Sextus Empiricus, scriptor eruditissimus, nondum Græce editus, disserit, docens, ab eadem quidem voce utramque esse appellatam: sed non ab eadem vocis ejusdem notione. Γράμματα quippe Græcis dici, et literarum elementa, quæ in prima pueritia pueri docentur, et scripta auctorum: igitur grammatisticam quidem a priore significatione esse appellatam, grammaticam vero a posteriore: quæ quidem auctorum omnium intelligentiam et interpretationem profitetur. Sic ille in iis, quæ scripsit adversus Μαθηματικοὺς, *Mathematicos*, lib. I. c. 2. Ποσαχῶς λέγεται ἡ γραμματική, *quot modis dicitur grammatica.* Καὶ ἡ τέλειος γραμματική, ἀπὸ τῆς τῶν γραμμάτων εἰδήσεως κατ' ἀρχὰς ὀνομασθεῖσα, διετάθη καὶ ἐπὶ τὴν ἐν τοῖς ποικι-

doctum existiment: quorum opinionem *Orbilius* etiam exemplis confirmat. Nam, 'apud majores,' ait, 'cum familia alicujus venalis produceretur,[a] non temere quem[b] literatum[7] in titulo,[8] sed literatorem inscribi solitum esse:

Vet. impr. Stat. qui conj. *ut ill.* Fouc. *a Grammatica ne ill.*—7 In Edd. antiquiorib. habetur *non l. quem non lit.* sed ultimum *non* ejecere R. Steph. G. Cassander, Casaub. Burm. Oud. et seqq. sicuti eo carent Mss. excepto Fouc. Bronkh. vel delendam negativam, vel legend. *non l. quenquam lit.* censuit Supra *namque apud* Fouc.—8 *Titulos* Voss. Harl. Mox *perfectum lit.* habent

NOTÆ

λουτέροις αὐτῶν, καὶ τεχνικωτέροις θεωρήμασι γνῶσιν. Τάχα δὲ, ὥς φασιν οἱ περὶ τὸν Ἀσκληπιάδην, καὶ αὐτὴ ἀπὸ μὲν γραμμάτων ὠνόμασται, οὐκ ἀπὸ τούτων δὲ, ἀφ' ὧν καὶ ἡ γραμματιστική· ἀλλ' ἐκείνη μὲν ὡς ἔφην, ἀπὸ τῶν στοιχείων, αὕτη δὲ ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων περὶ οἷς πονεῖται. ΓΡΑΜΜΑΤΑ γὰρ καὶ ταῦτα προσαγορεύεται, καθὰ καὶ δημόσια καλοῦμεν γράμματα, καὶ πολλῶν τινὰ γραμμάτων ἔμπειρον ὑπερέχειν φαμὲν, τουτέστιν οὐ τῶν στοιχείων, ἀλλὰ τῶν συγγραμμάτων. Καὶ Καλλίμαχος δὲ ποτὲ μὲν τὸ ποίημα καλῶν γράμμα, ποτὲ δὲ τὸ καταλογάδην σύγγραμμά φησι. *Et perfecta quidem grammatica, ab initio dicta a peritia literarum, porrecta est ad cognitionem præceptorum, quæ in iis et magis varia, et magis artificiosa sunt. Forte autem, ut ait Asclepiades, et ipsa a literis denominata est, non vero ab iis, a quibus et grammatistica. Sed hæc, ut dixi, ab elementis; illa vero a scriptis, circa quæ versatur. Nam et ipsa appellantur γράμματα, i. e. literæ. Quemadmodum et acta publica nuncupamus; et multarum literarum peritum aliquem esse dicimus, hoc est, non elementorum, sed ipsorum scriptorum. Et aliquando Callimachus poëma appellans γράμμα,* i. e. *scriptum, seu opus, aliquando vero et quod soluta oratione scriptum est, dicit σύγγραμμα,* i. *e. librum.* Prius probat allato epigrammate Callimachi ubi sunt ista; Ὁμήρειον δὲ καλεῦμαι Γράμμα Κρεωφύλου. Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα. (Alii legunt Ὁμήρου νῦν δὲ καλεῦμαι Γράμμα· Κρεοφύλῳ, &c. hoc est, *Nunc scriptum dicor Homeri, Nonne Creophylo, Jupiter, hocce grave est?*) Posterius, allato versu ex epigrammate ejusdem in Cleombrotum: Ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος, *Cum unum de anima opus legisset;* ubi γράμμα est Phædo Platonis. Affert postea Sextus grammaticæ descriptionem ex Dionysio Thrace hanc: Γραμματική ἐστιν ἐμπειρία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ ξυγγραφεῦσι λεγομένων: *Grammatica, ut plurimum, est peritia eorum, quæ leguntur apud poëtas et historicos:* deinde vocem ξυγγραφεὺς, quæ scriptoribus Atticis historicum fere significat, interpretatur addens: ΞΥΓΓΡΑΦΕΙΣ καλῶν, ὡς ἔστιν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ποιητὰς ἀντεμφάσεως πρόδηλον, οὐκ ἄλλους τινὰς, ἢ τοὺς καταλογάδην πραγματευσαμένους. *Historicos vocans, ut patet ex contraria significatione apud poëtas, non alios, quam eos, qui soluta oratione componunt.* Hæc Sextus Empiricus. *Casaub.*

[a] *Et illum quidem*] Vet impr. *ne illum quidem.* Legendum fortasse, *ut illum quidem.* Achill. Stat.

[a] *Cum familia alicujus venalis produceretur*] Cum aliquis mango, aut alius, servos suos vænum producebat in catasta. Titulis enim et voce præ-

dem 'Literatores' vocitatos, Messala Corvinus in quadam epistola[w] ostendit, 'non esse sibi,' dicens, 'rem cum Furio Bibaculo, nec cum Sigida[5 x] quidem, aut literatore Catone:' significat enim haud dubie Valerium Catonem, poëtam simul Grammaticumque notissimum. Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci Grammaticum a Grammatista;[y] et illum quidem[6 z] absolute, hunc mediocriter

Profert insuper *scripsit* pro *ostendit* e Ms. Bongars. vel Ed. Mediol. Improbat Bosius ad Fragm. Nep. VI. 3. Schotti conatus, quanquam et legi posse putet, *Eosd. Lit. vocabat Mess.*—5 Mss. Casaub. Voss. Harl. *Rigida.* Scalig. in ora Cod. corr. *Ticida* e Cap. 2. Joh. Wowerius, notante Casaub. conj. *Sedigito.* Paulo ante *ne cum* habent Fouc. Mss. Casaub. et Edd. aliquot.—6 *Grammaticum et Grammatistam et istum illum quidam* Voss. Harl. *ne illum*

NOTÆ

ëtarum interpretes] Cic. sic, ut Corn. Nepos, poëtarum interpretes grammaticos vocat in I. de Divinat. nisi memoria fallor. *Achill. Stat.*

[w] *Eosdem Literatores vocitatos, Messala Corvinus in quadam ep.*] Restitue e Codice Mediolanensi et Mss. vocem quæ deest, ac, distinctione mutata, scribe: *eosdem literatores vocitatos Messala Corvinus in quadam epistola ostendit, non esse sibi dicens rem.* Casaub.

[x] *Nec cum Sigida*] Hic Sigida quia nemini notus aliunde est, Lilius Gregorius scribit libro decimo de poëtis, se semper arbitratum esse, pro *Sigida, Ticida* reponi debere: ut sit Caius Ticida: cujus infra videbis versum de Valerio Catone. *Vinet.*

Nec cum Sigida quidem] Scripta lectio, *ne cum Rigida q.* neutrum possumus probare. Ticidam nominat Suetonius c. 11. qui an huc pertineat nescio: fortasse verius est, quod viro eruditissimo, et veteri consuetudine καὶ συμβιώσει mihi conjunctissimo, Johanni Wouerio Hamburgensi videbatur, *ne cum Sedigito quidem.* Volcatium Sedigitum de poëtis scripsisse testis A. Gellius lib. XV. c. 24. *Casaub.*

[y] *Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci Grammaticum a Grammatista*] Qui diligentius sive Græce sive Romane loquuntur, hæc discrimina accurate servant. Juvat vero hoc loco referre, quæ de differentia inter Grammatistam et Grammaticum Sextus Empiricus, scriptor eruditissimus, nondum Græce editus, disserit, docens, ab eadem quidem voce utramque esse appellatam: sed non ab eadem vocis ejusdem notione. Γράμματα quippe Græcis dici, et literarum elementa, quæ in prima pueritia pueri docentur, et scripta auctorum: igitur grammatisticam quidem a priore significatione esse appellatam, grammaticam vero a posteriore: quæ quidem auctorum omnium intelligentiam et interpretationem profitetur. Sic ille in iis, quæ scripsit adversus Μαθηματικοὺς, *Mathematicos,* lib. I. c. 2. Ποσαχῶς λέγεται ἡ γραμματική, *quot modis dicitur grammatica.* Καὶ ἡ τέλειος γραμματική, ἀπὸ τῆς τῶν γραμμάτων εἰδήσεως κατ' ἀρχὰς ὀνομασθεῖσα, διετάθη καὶ ἐπὶ τὴν ἐν τοῖς ποικι-

doctum existiment: quorum opinionem *Orbilius* etiam exemplis confirmat. Nam, 'apud majores,' ait, 'cum familia alicujus venalis produceretur,[a] non temere quem[b] literatum[7] in titulo,[8] sed literatorem inscribi solitum esse:

Vet. impr. Stat. qui conj. *ut ill.* Fouc. *a Grammatica ne ill.*—7 In Edd. antiquiorib. habetur *non t. quem non lit.* sed ultimum *non* ejecere R. Steph. G. Cassander, Casaub. Burm. Oud. et seqq. sicuti eo carent Mss. excepto Fouc. Broukh. vel delendam negativam, vel legend. *non t. quenquam lit.* censuit Supra *namque apud* Fouc.—8 *Titulos* Voss. Harl. Mox *perfectum lit.* habent

NOTÆ

λεπτέροις αὐτῶν, καὶ τεχνικωτέροις θεωρήμασι γνῶσιν. Τάχα δὲ, ὥς φασιν οἱ περὶ τὸν Ἀσκληπιάδην, καὶ αὐτὴ ἀπὸ μὲν γραμμάτων ὠνόμασται, οὐκ ἀπὸ τούτων δὲ, ἀφ' ὧν καὶ ἡ γραμματιστική· ἀλλ' ἐκείνη μὲν ὡς ἔφην, ἀπὸ τῶν στοιχείων, αὐτὴ δὲ ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων περὶ οἷς πονεῖται. ΓΡΑΜΜΑΤΑ γὰρ καὶ ταῦτα προσαγορεύεται, καθὰ καὶ δημόσια καλοῦμεν γράμματα, καὶ πολλῶν τινὰ γραμμάτων ἔμπειρον ὑπερέχειν φαμὲν, τουτέστιν οὐ τῶν στοιχείων, ἀλλὰ τῶν συγγραμμάτων. Καὶ Καλλίμαχος δὲ ποτὲ μὲν τὸ ποίημα καλῶν γράμμα, ποτὲ δὲ τὸ καταλογάδην σύγγραμμά φησι. *Et perfecta quidem grammatica, ab initio dicta a peritia literarum, porrecta est ad cognitionem præceptorum, quæ in iis et magis varia, et magis artificiosa sunt. Forte autem, ut ait Asclepiades, et ipsa a literis denominata est, non vero ab iis, a quibus et grammatistica. Sed hæc, ut dixi, ab elementis; illa vero a scriptis, circa quæ versatur. Nam et ipsa appellantur γράμματα, i. e. literæ. Quemadmodum et acta publica nuncupamus; et multarum literarum peritum aliquem esse dicimus, hoc est, non elementorum, sed ipsorum scriptorum. Et aliquando Callimachus poëma appellans γράμμα, i. e. scriptum, seu opus, aliquando vero et quod soluta oratione scriptum est, dicit σύγγραμμα, i. e. librum.* Prius probat allato epigrammate Callimachi ubi sunt ista; Ὁμήρειον δὲ καλεῦμαι Γράμμα Κρεωφύλου. Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα. (Alii legunt Ὁμήρου νῦν δὲ καλεῦμαι Γράμμα· Κρεοφύλῳ, &c. hoc est, *Nunc scriptum dicor Homeri, Nonne Creophylo, Jupiter, hocce grave est?*) Posterius, allato versu ex epigrammate ejusdem in Cleombrotum: Ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος, *Cum unum de anima opus legisset;* ubi γράμμα est Phædo Platonis. Affert postea Sextus grammaticæ descriptionem ex Dionysio Thrace hanc: Γραμματική ἐστιν ἐμπειρία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ ξυγγραφεῦσι λεγομένων: *Grammatica, ut plurimum, est peritia eorum, quæ leguntur apud poëtas et historicos:* deinde vocem ξυγγραφεὺς, quæ scriptoribus Atticis historicum fere significat, interpretatur addens: ΞΥΓΓΡΑΦΕΙΣ καλῶν, ὡς ἔστιν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ποιητὰς ἀντεμφάσεως πρόδηλον, οὐκ ἄλλους τινὰς, ἢ τοὺς καταλογάδην πραγματευσαμένους. *Historicos vocans, ut patet ex contraria significatione apud poëtas, non alios, quam eos, qui soluta oratione componunt.* Hæc Sextus Empiricus. *Casaub.*

[z] *Et illum quidem*] Vet impr. *ne illum quidem.* Legendum fortasse, *ut illum quidem.* Achill. Stat.

[a] *Cum familia alicujus venalis produceretur*] Cum aliquis mango, aut alius, servos suos vænum producebat in catasta. Titulis enim et voce præ-

dem 'Literatores' vocitatos, Messala Corvinus in quadam epistola[w] ostendit, 'non esse sibi,' dicens, 'rem cum Furio Bibaculo, nec cum Sigida[5 x] quidem, aut literatore Catone:' significat enim haud dubie Valerium Catonem, poëtam simul Grammaticumque notissimum. Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci Grammaticum a Grammatista;[y] et illum quidem[6 z] absolute, hunc mediocriter

Profert insuper *scripsit* pro *ostendit* e Ms. Bongars. vel Ed. Mediol. Improbat Bosius ad Fragm. Nep. VI. 3. Schotti conatus, quanquam et legi posse putet, *Eosd. Lit. vocabat Mess.*—5 Mss. Casaub. Voss. Harl. *Rigida.* Scalig. in ora Cod. corr. *Ticida* e Cap. 2. Joh. Wowerius, notante Casaub. conj. *Sedigito.* Paulo ante *ne cum* habent Fonc. Mss. Casaub. et Edd. aliquot.—6 *Grammaticum et Grammatistam et istum illum quidam* Voss. Harl. *ne illum*

NOTÆ

ëtarum interpretes] Cic. sic, ut Corn. Nepos, poëtarum interpretes grammaticos vocat in I. de Divinat. nisi memoria fallor. *Achill. Stat.*

[w] *Eosdem Literatores vocitatos, Messala Corvinus in quadam ep.*] Restitue e Codice Mediolanensi et Mss. vocem quæ deest, ac, distinctione mutata, scribe: *eosdem literatores vocitatos Messala Corvinus in quadam epistola ostendit, non esse sibi dicens rem.* Casaub.

[x] *Nec cum Sigida*] Hic Sigida quia nemini notus aliunde est, Lilius Gregorius scribit libro decimo de poëtis, se semper arbitratum esse, pro *Sigida, Ticida* reponi debere: ut sit Caius Ticida: cujus infra videbis versum de Valerio Catone. *Vinet.*

Nec cum Sigida quidem] Scripta lectio, *ne cum Rigida q.* neutrum possumus probare. Ticidam nominat Suetonius c. 11. qui an huc pertineat nescio: fortasse verius est, quod viro eruditissimo, et veteri consuetudine καὶ συμβιώσει mihi conjunctissimo, Johanni Wouerio Hamburgensi videbatur, *ne cum Sedigito quidem.* Volcatium Sedigitum de poëtis scripsisse testis A. Gellius lib. XV. c. 24. *Casaub.*

[y] *Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci Grammaticum a Grammatista*] Qui diligentius sive Græce sive Romane loquuntur, hæc discrimina accurate servant. Juvat vero hoc loco referre, quæ de differentia inter Grammatistam et Grammaticum Sextus Empiricus, scriptor eruditissimus, nondum Græce editus, disserit, docens, ab eadem quidem voce utramque esse appellatam: sed non ab eadem vocis ejusdem notione. Γράμματα quippe Græcis dici, et literarum elementa, quæ in prima pueritia pueri docentur, et scripta auctorum: igitur grammatisticam quidem a priore significatione esse appellatam, grammaticam vero a posteriore: quæ quidem auctorum omnium intelligentiam et interpretationem profiteatur. Sic ille in iis, quæ scripsit adversus Μαθηματικοὺς, *Mathematicos,* lib. I. c. 2. Ποσαχῶς λέγεται ἡ γραμματικὴ, *quot modis dicitur grammatica.* Καὶ ἡ τέλειος γραμματικὴ, ἀπὸ τῆς τῶν γραμμάτων εἰδήσεως κατ' ἀρχὰς ὀνομασθεῖσα, διετάθη καὶ ἐπὶ τὴν ἐν τοῖς ποικι-

doctum existiment: quorum opinionem *Orbilius* etiam exemplis confirmat. Nam, 'apud majores,' ait, 'cum familia alicujus venalis produceretur,[a] non temere quem[b] literatum[7] in titulo,[8] sed literatorem inscribi solitum esse:

Vet. impr. Stat. qui conj. *ut ill.* Fouc. *a Grammatica ne ill.*—7 In Edd. antiquiorib. habetur *non l. quem non lit.* sed ultimum *non* ejecere R. Steph. G. Cassander, Casaub. Burm. Oud. et seqq. sicuti eo carent Mss. excepto Fouc. Broukh. vel delendam negativam, vel legend. *non l. quenquam lit.* censuit Supra *namque apud* Fouc.—8 *Titulos* Voss. Harl. Mox *perfectum lit.* habent

NOTÆ

λωτέροις αὐτῶν, καὶ τεχνικωτέροις θεωρήμασι γνῶσιν. Τάχα δὲ, ὥς φασιν οἱ περὶ τὸν Ἀσκληπιάδην, καὶ αὐτὴ ἀπὸ μὲν γραμμάτων ὠνόμασται, οὐκ ἀπὸ τούτων δὲ, ἀφ' ὧν καὶ ἡ γραμματιστικὴ ἀλλ' ἐκείνη μὲν ὡς ἔφην, ἀπὸ τῶν στοιχείων, αὐτὴ δὲ ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων περὶ οἷς πονεῖται. ΓΡΑΜΜΑΤΑ γὰρ καὶ ταῦτα προσαγορεύεται, καθὰ καὶ δημόσια καλοῦμεν γράμματα, καὶ πολλῶν τινὰ γραμμάτων ἔμπειρον ὑπερέχειν φαμὲν, τουτέστιν οὐ τῶν στοιχείων, ἀλλὰ τῶν συγγραμμάτων. Καὶ Καλλίμαχος δὲ ποτὲ μὲν τὸ ποίημα καλῶν γράμμα, ποτὲ δὲ τὸ καταλογάδην σύγγραμμά φησι. *Et perfecta quidem grammatica, ab initio dicta a peritia literarum, porrecta est ad cognitionem præceptorum, quæ in iis et magis varia, et magis artificiosa sunt. Forte autem, ut ait Asclepiades, et ipsa a literis denominata est, non vero ab iis, a quibus et grammatistica. Sed hæc, ut dixi, ab elementis; illa vero a scriptis, circa quæ versatur. Nam et ipsa appellantur* γράμματα, i. e. *literæ. Quemadmodum et acta publica nuncupamus; et multarum literarum peritum aliquem esse dicimus, hoc est, non elementorum, sed ipsorum scriptorum. Et aliquando Callimachus poëma appellans* γράμμα, i. e. *scriptum, seu opus, aliquando vero et quod soluta oratione scriptum est, dicit* σύγγραμμα, *i. e. librum.* Prius probat allato epigrammate Callimachi ubi sunt ista; Ὁμήρειον δὲ καλεῦμαι Γράμμα Κρεωφύλου. Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα. (Alii legunt Ὁμήρου νῦν δὲ καλεῦμαι Γράμμα· Κρεοφύλῳ, &c. hoc est, *Nunc scriptum dicor Homeri, Nonne Creophylo, Jupiter, hocce grave est?*) Posterius, allato versu ex epigrammate ejusdem in Cleombrotum: Ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος, *Cum unum de anima opus legisset;* ubi γράμμα est Phædo Platonis. Affert postea Sextus grammaticæ descriptionem ex Dionysio Thrace hanc: Γραμματική ἐστιν ἐμπειρία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ ξυγγραφεῦσι λεγομένων: *Grammatica, ut plurimum, est peritia eorum, quæ leguntur apud poëtas et historicos:* deinde vocem ξυγγραφεὺς, quæ scriptoribus Atticis historicum fere significat, interpretatur addens: ΞΥΓΓΡΑΦΕΙΣ καλῶν, ὡς ἔστιν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ποιητὰς ἀντεμφάσεως πρόδηλον, οὐκ ἄλλους τινὰς, ἢ τοὺς καταλογάδην πραγματευσαμένους. *Historicos vocans, ut patet ex contraria significatione apud poëtas, non alios, quam eos, qui soluta oratione componunt.* Hæc Sextus Empiricus. *Casaub.*

[z] *Et illum quidem*] Vet impr. *ne illum quidem.* Legendum fortasse, *ut illum quidem.* Achill. Stat.

[a] *Cum familia alicujus venalis produceretur*] Cum aliquis mango, aut alius, servos suos vænum producebat in catasta. Titulis enim et voce præ-

omnis generis coëgimus, uti scis, octingentos in libros.'[4] Coluit postea familiarissime *Caium Sallustium*, et, eo defuncto, *Asinium Pollionem*: quos historiam[5] componere aggressos, alterum breviario rerum omnium Romanarum,[x] ex quibus, quas vellet, eligeret, instruxit; alterum præceptis de ratione scribendi.[6][y] Quo magis miror, Asinium Pollionem[7] credidisse, antiqua eum verba et figuras solitum esse colligere Sallustio: cum sibi sciat nil aliud suadere, quam ut noto civilique et proprio sermone utatur, vitetque maxime obscuritatem Sallustii,[8][z] et audaciam in translationibus.

[11.] *Valerius Cato*, ut nonnulli tradiderunt, Burseni[9] cujusdam libertus, ex Gallia: ipse libello, cui est titulus 'Indignatio,' ingenuum se natum ait, et pupillum relictum, eoque facilius licentia Syllani temporis exutum patrimonio. Docuit multos, et nobiles: visusque est peridoneus præceptor, maxime ad poëticam[10] tendentibus,[a] ut quidem apparere vel his versiculis potest:

cet Burm. et Ern. conjectura Bronkh. *octingentis e libris*.—5 Colb. et Harl. *historias*. Dein *breviore* Harl. Voss. Mss. Casaub. Legit Schott. Obs. I. 17. e Ms. *brevi rerum*.—6 Sic rescripserunt Oud. Wolf. et al. ex sententia et Mss. Casaub. item Harl. Fonc. Colb. Ed. Mediol. Vulg. *dicendi*.—7 Desunt *Asin. Poll.* Voss. Harl. *Poll.* non agnoscit Fonc. Tum *antiquo* Harl. Voss.—8 Delere vult Casaub. *Sallustii* cum Cod. Bongars. nec improbat Oud. Antea conj. Burm. *sciat eum nihil*, vel *quem sibi sciat*, &c. In Harl. Voss. *toto celeri et*. Fonc. *utque maxime*. Nihil mutand. statuit Wolf.—9 Conj. Burm. legend. *Burrieni* v. *Burrenii*. Schott. *Nursini* v. *Bursæ*. Dein *ipso lib.* Voss. Harl.—10 *Ad poëticus* Fonc. *ad poëtas* Vet. impr. Stat.—1 Mallet Heins. *ac capit*

NOTÆ

[x] *Alterum breviario rerum omnium Romanarum*] Scripti perperam, *breviore*. Amat Suetonius hanc vocem: in Augusto cap. 101. 'breviarium totius imperii,' in Vespasiano cap. 21. 'perlectis officiorum omnium breviariis.' *Casaub.*

[y] *Præceptis de ratione dicendi*] Imo vero *scribendi*; atque ita corrige e Mediol. et manuscr. *Casaub.*

[z] *Vitetque maxime obscuritatem Sallustii*] Mirum est, si diserte monitus fuerat Asinius Pollio ab Ateio, ut Sallustii obscuritatem vitaret, tam iniquum fuisse ipsi Ateio Pollionem, ut scriberet voces obsoletas suggeri ab eo solitas Sallustio. Sed puto verum esse quod inveni annotatum in codice Bongarsii, delendam isto loco esse vocem *Sallustii*. Casaub.

[a] *Visusque est peridoneus præceptor, maxime ad poëticam tendentibus*] In vet.

Cato Grammaticus, Latina Siren,
Qui solus legit, ac facit[1] poëtas.

Scripsit præter grammaticos libellos etiam poëmata,[h] ex quibus præcipue probantur[2] 'Lydia' et 'Diana.' 'Lydiæ' Ticida meminit:[c]

Lydia doctorum maxima cura liber.

'Dianæ' Cinna:

Sæcula permaneat nostri Diana[3] Catonis.[d]

Vixit ad extremam senectam, sed in summa paupcrie, et pæne inopia, abditus modico gurgustio, postquam Tusculana villa creditoribus cesserat, ut auctor est Bibaculus:

Si quis forte mei domum Catonis,
Depictas[4] minio[e] assulas,[f] et illos

poëtas. Statim *scripsit* exhibuere Steph. et seqq. sed Mss. O. et Edd. Vett. *inscripsit*, unde Stat. fecit *idem scripsit*, vel *conscripsit*, quod placet Oud. Etiam *præterea* Harl. qui in initio Cap. habet *Valerius*.—2 *Probabantur* Harl. et *Lida* Voss. Mox *Cinna in Smyrna* scribend. putat Burm.—3 *Dictynna* mallet Casaub. e Petav. Cod. *Dictyna* vel *Dictina* Harl. Voss. Tum *senectutem* Fouc. ac mox *paupertate* et *abductus*. Voss. *medico*.—4 Stat. conj. *et pictas*. In Fouc. *depictam m. assilla*. Voss. et Harl. *assylas*. Mox *custodes* Harl. Voss. Edd. Stat. Ald. Bas. Gryph. Col. Torr. item Steph. Cassand. Sed corr. Stat. in notis. Oud. cum Burm. aliisque legunt: *Custodes videt hortuli*

NOTÆ

impr. *ad poëtas tendentibus*. Achill. Stat.

[b] *Scripsit præter grammaticos libellos etiam poëmata*] Legendum videtur, non *inscripsit*, sed *idem scripsit*, vel *conscripsit*. Achill. Stat.

[c] *Lydiæ Ticida meminit*] C. Ticida poëta epigrammatarius, de quo, ut de aliis, erudite doctissimus Gyraldus. Apud Priscianum libro v. in novissima editione adolescentis eruditissimi, in cujus obitu damnum fecit Resp. literaria, *Atticidas* perperam scriptum, pro *C. Ticidas*, sive quod aliud fuit huic viro prænomen. *Casaub.*

[d] *Sæcula permaneat nostri Diana Catonis*] Scribe e libro Petavii, *nostri Dictynna C.* notum ex poëtis et eorum interpretibus Dianæ nomen. *Casaub.*

[e] *Depictas minio*] Legendum puto, *Et pictas*, propter ordinem. *Achill. Stat.*

[f] *Assulas*] Assulas marmoris in Vitruvio legimus: sic enim in eo scribitur lib. VII. c. 6. 'Cæmenta marmorea sive assulæ dicuntur.' Vereor tamen, ne e Paulino *astulæ* legendum sit, cujus versus est libro x. natali Sancti Felicis: 'Quamque aqua non poterat, vicit brevis astula flammam.' Illam autem astulam paulo ante explicat, 'De crucis æternæ sumtum mihi fragmine lignum Promo.' Ut enim quæ franguntur e ligno, astulæ sunt: sic quod a marmore malleis decutitur. *Turneb.*

Custodis videt hortulos Priapi,[g]
Miretur,[5] quibus ille disciplinis
Tantam sit sapientiam assecutus,[6]
Quem tres cauliculi, et selibra farris,[h]
Racemi duo, tegula sub una[7] [i]
Ad summam prope nutriant senectam.[a]

Et idem[8] rursus:

Catonis modo, Galle, Tusculanum,
Tota creditor urbe venditabat.
Mirati sumus, unicum magistrum,
Summum grammaticum, optimum poëtam,
Omnes solvere posse quæstiones,
Unum difficile[9] expedire nomen.[k]
En cor Zenodoti, en jecur Cratetis.[b] [l]

[a] *Si quis casu spectat ædes mei Catonis, parvos asseres variatos minio, atque illos hortulos vindicis Priapi, stupet, quibus artibus ille pervenerit ad tantam sapientiam, qui ad provectam fere senectutem alatur tribus cauliculis, dimidia libra farris, et duabus uvis sub una tegula.*

[b] *O Galle, paulo ante creditor per totam urbem distrahebat Tusculanum Catonis. Stupuimus dissolvi posse omnes quæstiones ab unico magistro, eruditissimo grammatico, vate præstantissimo, difficulter vero extricari ab uno nomine, h. e. debitis, en prudentia Zenodoti, et Cratetis.*

v. *hortulo Priapos*, et sic edidit Burm. Sec. Anthol. Lat. I. p. 420.—5 Ita reposuerunt Oud. Wolf. aliique, auctorib. Heins. et Guj. probante Græv. et suffragante Colb. Ms. Vulg. *miratur.*—6 Fouc. *sap. sit assec.* Tum *caulic.* receperunt Casaub. et recentt. ex emendatione Faërni. Stat. olim conj. *culeoli* vel *cariculæ*. Mss. et Edd. Vett. dant *calculi*. In Harl. erat *quam tris calculis et libra farr.*—7 Conjiciunt Græv. et Heins. *sub uda*, probante Burm. *sub ipsa* suadet Gron. *sub ima* Guj.—8 Deest *idem* Fouc. Voss. Harl. in quo omnis infra.—9 Toup. ad Suid. III. p. 174. corr. *deficere*, probante Ruhnk.

NOTÆ

[g] *Et illos Custodes videt hortulos Priapi*] Legendum *custodis*, ut ad Priapum referatur. Sæpe custos hortorum Priapus a poëtis dicitur. *Achill. Stat.*

[h] *Quem tres calculi et selibra farris*] Versus non stat, nisi dure sibi hiatum concurrentium vocalium permiserit. Et alieni sunt ab hujus loci sententia calculi. Emendaram olim, *Quem tres culeoli*: vel, *Quem tres cariculæ*. Sed multo probabilius Gabriel Faërnus, *Quem tres cauliculi*. Achill. Stat.

[i] *Tegula sub una*] Idem ante in Orbilio, 'Et habitare sub tegulis quodam scripto fatetur.' *Achill. Stat.*

Racemi duo, tegula sub una] Potest esse hyperbole, qualis in ceteris. Suspicabar tamen, *tegula sub ipsa*. Gronov.

[k] *Omnes solvere posse quæstiones,*

[12.] *Cornelius Epicadus*,[10] [m] Lucii Cornelii Syllæ Dictatoris libertus, Calatorque in [1] sacerdotio augurali,[n] filioque ejus Fausto gratissimus fuit: quare [2] nunquam non

Mendosum quoque esse τὸ *difficile* putat Wolf. Quidam legunt *explicare nom.* refragante Casaub. *nodum* conj. Stat. ad Catull. p. 26. Heins. emendat, *Unum huic diff.* Burm. *un. ai diff.*—10 Habent *Epicadius* Edd. Stat. Ald. et al. et prætulit Carrio Ant. Lect. I. 14. Sed illud dederunt Steph. Cassand. Vinet. Gryph. Bas. Casaub. et seqq. præter Scriv. Græv. Gron. *Epitadus* Voss.—1 Sic Fonc. Harl. Voss. Colb. et ex Ed. Flor. restituit Ern. cum Bip. Wolf. In ceteris *in* deest. Tum *filio* sine *que* Voss. Mallet Oud. *ei filioque.* Ibi Colb. et Harl. *filio quoque.*—2 Fonc. cum Vet. impr. Stat. *quasi nunq.* Dein distinguitur in Harl. *libertum. Edidit libr.* Ed. Græv. post. *utris-*

NOTÆ

Unum difficile expedire nomen] Solvere atque expedire idem valent in quæstionibus. Solvere translatum est a nodis: quamobrem etiam addidit 'expedire,' proprie. Namque solvendo qui non erant, nervo illigati domum ducebantur. *Achill. Stat.*

Unum difficile expedire nomen] Non sunt audiendi, qui mutant hanc lectionem. Jubet enim vir doctus scribi, *explicare n.* et affert ex Ambrosii sermone XXXIX. 'tributa sunt gravia, fiscalia explicare non possumus:' quasi vero non sæpe apud Ciceronem et in libris Juris occurrant illa genera loquendi, 'expedire pecuniam,' et 'expedire nomina:' item his ἀνάλογα multa. *Casaub.*

[l] *En cor Zenodoti, en jecur Cratetis*] Jecur similiter posuit Pacuvius apud Cic. in I. de Divin. 'Nam istis qui linguam avium intelligunt, plusque ex alieno jecore sapiunt, quam suo, magis audiendum quam auscultandum censeo.' *Achill. Stat.*

En cor] Turnebus capite undecimo libri tertii decimi, probat hic cor et jecur, esse prudentiam et sapientiam. De Zenodoto Grammatico Græco Suidas. *Vinet.*

En cor Zenodoti, en jecur Cratetis] Cor esse Latinis prudentiam et sapientiam, cognomen Corculi satis ostendit: et versus Ennii, 'Egregie cordatus homo, catus Ælius Sextus.' Jecur etiam in eadem significatione hic ponitur. Nam in eo etiam, non tantum in corde, sensa animi collocata et affectus credebant, eamque animi sedem domiciliumque existimabant. Ita plane Persius Sat. I. 'Quo didicisse, nisi hoc fermentum, et quæ semel intus Innata est, rupto jecore exierit caprificus?' Eleganter et perfacete dixit: ut erumpere solent e parietinarum et monumentorum veterum commissuris steriles ficus. Non ab alia origine et mente est, quod dixit eadem Satira: 'neque enim mihi cornea fibra est.' Et quinta: 'Quod latet arcana non enarrabile fibra.' Nam in jecore fibræ sunt. *Turneb.*

[m] *Cornelius Epicadus*] Is fortasse quem citat Macrobius libro primo Saturnaliorum de Sigillaribus. *Vinet.*

[n] *Calatorque in sacerdotio augurali*] Καλήτωρ Dionysio Halic. in historia Roman. Græcis κῆρυξ. Plautus, Festus, alii. *Casaub.*

utriusque se libertum edidit.[o] Librum autem, quem Sylla[p] novissimum de rebus suis imperfectum[3] reliquerat, ipse supplevit.

[13.] *Staberius Eros* hero suo[4] emtus de catasta,[q] et propter literarum[5] studium manumissus, docuit inter ceteros Brutum et Cassium. Sunt, qui tradant, tanta eum

que, quod operis ascribit Burm.—3 *Nuper factum* Voss. Harl. Conj. Oud. excidisse *que*.—4 Vulg. *Stab. Hiera suo hero emt.* nisi quod in Vett. nonnullis *Taber.* in aliis, ut Schild. Pitisc. *Laber.* Emendavit Jos. Scalig. ad Manil. p. 2. *Stab. Eros, emt. de cat.* probante J. A. Fabric. unde receptam lect. effinxit Oud. quem secuti Bip. Wolf. &c. Fouc. habet *Stab. hero suo morem emt.* et sic Vet. impr. Stat. nisi quod *Tab.* In uno Ms. legit Stat. *Stab. hero suo metre emt.* in altero *Stab. nametra epturus*, ex quo fecit *N. M. C. emt.* i. e. *nummorum millibus centum.* Præbet Harl. *Utaberius heros* (et inter lin. *al. Hiero*) *suo* (ibi spatio relicto) *empturus nametra de cat.* cui proxime accedunt Coll. Voss. exhibentes *Vaber. heros suo . . . empturus mametra*, unde eruit ipse Voss. *Stab. Eros Syrophœnix emtus a Mamurra de cat.*—5 Deest *lit.* Fouc. In

NOTÆ

[o] *Quare nunquam non utriusque se libertum edidit*] In vet. impr. *quasi nunquam non*, quod idem valet quod *fere semper*. Sed prior lectio etiam probanda, quæ in altero erat manuscripto. *Achill. Stat.*

[p] *Quem Sylla*] Lucius Cornelius Sylla dictator de rebus suis Commentaria scripsit, auctore Plut. *Vinet.*

[q] *Taberius Hiera suo hero emtus de catasta*] In vet. impr. *Taberius hero suo morem emtus*, in qua lectione tantum muto *more*; quod positum videri possit, ut a Cic. 'moribus,' in Orat. pro Cæcina, 'Placuit Cæcinæ de amicorum sententia constituere quo die in rem præsentem veniretur, ut de fundo Cæcina moribus deduceretur.' Ac post, 'Ibi tum Cæcinam postulasse, ut moribus deductio fieret.' In manuscripto altero legitur, *Staberius hero suo Metre emtus de catasta*, in altero *Straberius nametra epturus*, ex quo faciebam, N.M.C. ut sit *nummorum millibus centum.* Achill. Stat.

Laberius Hiera] Qui et *Tiberius Hiera.* T pro L, ut principium hujus vocabuli varie corruptum esse a librariis annotavit Statius. *Vinet.*

Laberius Hiera suo hero emtus de catasta] Mediol. *Staberius*; quod perplacet. Gens Romæ nota Staberia. Cetera sive in Mediol. sive in manuscr. corruptissima, ut jam adnotavit Achilles. *Casaub.*

Emtus de catasta] Catasta erat pegma ligneum, in quo suos vænales collocabant mangones, cum illos vendebant aut venditionem parabant, in quo nudabantur, ut emtores diligentes essentne omnia membra integra et valida possent perspicere. Plin. lib. xxxv. de Chrysogono Syllæ liberto: 'Talem in catasta videre Chrysogonum Syllæ.' Cicero 'machinas' vocat catastas, de petitione Consulatus, loquens de Catilina: 'quo in magistratu amicam, quam palam domi haberet, de machinis emit.' *Casaubonus* ad Pers. Sat. vi. quem vide pluribus ibi de catasta erudite disputantem. *Græv.*

honestate præditum, ut temporibus Syllanis proscriptorum liberos gratis, et sine mercede ulla, in disciplinam receperit.

[14.] *Curtius*[6] *Nicia*[r] hæsit Cneo Pompeio et Caio Memmio:[7] sed cum codicillos Memmii ad Pompeii uxorem de stupro pertulisset, proditus ab ea,[8] Pompeium offendit, domoque ei interdictum est. Fuit et Marci Ciceronis familiaris; in cujus epistola ad Dolabellam[s] hæc de eo legimus: 'Omnino mihi[t] literæ magis sunt expetendæ a te, quam a me tibi.[9] Nihil enim Romæ geritur, quod te putem scire curare, nisi forte scire vis, me inter Niciam nostrum et Vidium[u] judicem esse. Profert alter, opinor,[10] duobus versiculis expensum Niciæ: alter Aristarchus hos ὀβελίζει.[c] Ego tanquam criticus antiquus[1] judicaturus sum, utrum sint τοῦ ποιητοῦ, an παρεμβεβλημένοι.'[d] [v] Item ad At-

[c] *Expungit.* [d] *An poëtæ, an interjecti.*

fine Cap. Ed. Burm. *grat. sine*, omisso *et*.—6 *Hirtius* Vet. impr. Stat. Statim *Nitia* Voss. et Edd. Vett. Mallet Heins. *adhæsit*.—7 Voss. *Marco Mem.* Harl. *mãco Mem.* Tum *codic. Memmio* Fouc.—8 *Proditur ab eo* Voss. *ab eo* Harl.—9 Priora verba desunt Voss. Harl. et Vet. impr. Stat. exhibentibus, *legimus. Nil Romæ ger. &c.* Deest quoque *enim* Fouc. Dein præbet Voss. *quod te præsente scire*, et mox cum Harl. *vis inter Nitiam n. et Nudicum jud.* Ed. Mediol. *Nidium.* Mss. Casaub. *Nudium.*—10 Exulat *opinor* a Fouc. et Vet. impr. Stat. Tum Voss. et Harl. *expens. alter Arist. hoc obelisci.*—1 Harl. *antiquos*, dein cum Voss. *jud. utrum sit.* Cetera omissa sunt in utroque Cod.

NOTÆ

[r] *Curtius Nicia*] In vet. impr. *Hirtius Nicia.* Achill. Stat.

[s] *In cujus epistola ad Dolabellam*] Libro nono earum quæ vulgo Familiares inscribuntur: ad Atticum vero libro duodecimo. *Vinet.*

[t] *Omnino mihi*] Pauciora leguntur in vet. impr. hæc scilicet: *Nihil Romæ geritur, quod te putem scire curare, nisi forte scire vis, me inter Niciam nostrum, et Vidium, judicem esse. Profert alter duobus versiculis*, et quæ sequuntur. *Achill. Stat.*

[u] *Inter Niciam nostrum et Vidium*] Mediol. *Nidium.* Scripti, *Nudium.* editiones Ciceronis *Videum.* Casaub.

[v] *Ego tanquam criticus antiquus judicaturus sum, utrum sint τοῦ ποιητοῦ, an παρεμβεβλημένοι*] Critici, tertium genus Grammaticorum, non probos tribu movere possunt, ut ille apud Ausonium: 'Quique notas spuriis versibus addiderat.' Neque tantum quæ perperam ab auctoribus dicta, scripta, pronuntiata sunt, ἀθετεῖν, ὀβελίζειν, *rejicere, expungere*, sed et aliorum Criticorum temere scita notare ac castigare solebant, quam κρίσιν, *censuram*, εἰκαίους ἀθετήσεις, *futiles improbationes*, vocabant. Sed præcipua hujus

ticum: 'De Nicia[2] [w] quod scribis, si ita me haberem, ut ejus humanitate frui possem, in primis vellem illum mecum[3] habere; sed mihi solitudo et recessus provincia est:[4] quod quia facile ferebat Sica, eo magis illum desidero.[5] Præterea nosti Niciæ nostri imbecillitatem, mollitiem, consuetudinem victus. Cur ergo illi [x] molestus esse velim, cum mihi ille jucundus esse non possit? Voluntas[6] tamen ejus mihi grata est.' Hujus de Lucilio libros etiam satira comprobat.[7] [y]

[15.] *Lenæus*,[z] Pompeii Magni[8] libertus, et pæne omnium expeditionum comes, defuncto eo filiisque ejus, schola se sustentavit: docuitque in Carinis,[a] ad Telluris

usque ad *Item*. Græca etiam desiderantur in Fouc.—2 *De Hirtio* Vet. impr. Stat. *Hicia* al. *Nitia quid* Voss. qui et *me habuero* cum Harl. Abest *si* e Fouc. —3 *Mecum illum* Harl. Fouc. in quo *sollicitudo*.—4 Schützius conj. *recess. provictu est*. Cf. Cic. Ep. XII. 26.—5 Hæc desunt Harl. et Voss. qui dant, *provincia est*, *præterea n. inter Nitiæ n. i. m. cons. coitus*. Dein multi edunt *ego*, ut in Cic. sed hic Mss. et Ed. pr. *ergo*.—6 Harl. Fouc. et Voss. *mob. esse possim? voluntas*, ceteris omissis. *Esse* plures ignorant.—7 Stat. corr. *Ejusdem Lucilii libr.* vel *Huj. de L. l. etiam Santra c.* In Harl. et Mss. Casaub. *satura*. Scalig. *et satyra*.—8 Harl. *Æneas Magni Pompei*, et ita Voss. nisi quod *Æneus*.

NOTÆ

studii pars, transposita in auctoribus suis sedibus vindicare, ut fecit ille, 'Qui sancti lacerum collegit corpus Homeri.' Quo nomine *μεταθέσεις τῶν γραφῶν*, *transpositiones scripturarum*, valde celebrarunt. Et conciliatio sententiarum etiam in Philosophis ad eos pertinebat. Ejusmodi sunt *συμφωνίαι τῶν δογμάτων* in Platone a veteribus Criticis notatæ. *Joseph. Scalig.*

[w] *Item ad Atticum de Hicia*] Legendum, *De Nicia*. In vet. impr. *De Hirtio*. Epist. Cic. in XII. ad Atticum 26. cujus initium, 'Scripsit ad me diligenter Sicca.' *Achill. Stat.*

[x] *Cur ego illi*] Probabiliter etiam in vet. impr. *Cur ergo illi*. Achill. Stat.

[y] *Hujus de Lucilio libros etiam satira comprobat*] Mendose, opinor, sic legitur: emendabam, *Ejusdem Lucilii libros etiam satira comprobat*; vel, *Hujus de Lucilio libros etiam Santra comprobat*. Santræ Quinctil. et Nonius Marcellus in verbo 'Bacchari' meminerunt. *Achill. Stat.*

Hujus de Lucilio libros etiam satira comprobat] Script. *Satura compr.* Quid sibi hæc verba velint, non facile dixero. *Casaub.*

[z] *Lenæus*] Apud Plinium libro quinto decimo et vicesimo quinto Pompeius Lenæus: ut liberti suorum patronorum nomina sumebant. Lenæus tantum apud Aulum Gellium, libri septimi decimi capite sexto decimo. *Vinet.*

[a] *In Carinis*] De his, ac Pompeiana domo, ad c. 15. Tiber. *Burman.*

ædem,[9] [b] in qua regione Pompeiorum domus fuerat: ac tanto amore erga patroni memoriam extitit, ut *Sallustium* historicum, quod eum 'oris improbi,[10] animo inverecundo,' [c] scripsisset, acerbissima satira[1] laceraverit, 'lastaurum' [d] et 'lurconem,' et 'nebulonem,' 'popinonem' quo appellans, et 'vita scriptisque monstrosum;' præterea

Fouc. *Lænens.*—9 Deest *ædem* Voss. Harl. Colb. et abjecit Heins. probantib. Oud. Wolf. In Fouc. est *Tell. templum.*—10 Fouc. et Vet. imp. Stat. *oris probum.* In alt. Ms. *oris probi*, quod placuit Gron. Oud. et Wolf. Ipse Stat. legit *ore probo*, v. *ore is probo.* Schott. Obs. I. 18. ex suis profert *oris improbi, animo verecundo subscrips.*—1 Harl. *satura*, ut semper. Tum *laustrarum* Voss. *monstruosum*

NOTÆ

[b] *Ad Telluris ædem*] Telluris ædes, quæ Romæ prima memoretur, ea est, quam exstruxere in area Spurii Cassii, publicata anno CCLXVIII. Meminit Cicero pro domo sua, et Valerius Maximus libro VI. c. 3. Anno quoque CCCCLXXXV. P. Sempronius Sophus ædem Telluri vovit: cum, acie jam instructa adversus Picentes, terra contremuisset, eaque res ingentem incussisset horrorem Romanis, sic ut ad pugnandum vix possent compelli. Auctores Florus lib. I. c. 19. et Orosius lib. IV. c. 4. Etiam Deæ hujus ædem memorat Plinius lib. XXXIV. c. 6. Non multum abfuisse a Carinis, indicat hic Suetonius. Sicut et P. Victor, qui in quarta collocat urbis regione, itidem non procul a Carinis. *Voss.*

[c] *Quod eum oris improbi, animo inverecundo scripsisset*] Vet. impr. *quod eum oris probum*: in altero manuscripto, *oris probi.* Legebam, *ore probo*, vel *quod eum ore is probo.* Illud enim os probum Pompeii valde commendatur. *Achill. Stat.*

Oris improbi, animo inverecundo] Haud dubie, *oris probi.* Plinius VII. 12. 'Magno Pompeio Vibius quidam e plebe et Publicius etiam servitute liberatus, indiscreta prope specie fuere similes, illud os probum reddentes.' Idem lib. XXXVII. 2. 'Imago Cn. Pompeii, illa regio honore grata, illa probi oris venerandique per cunctas gentes.' Seneca epist. II. 'Nihil mollius ore Pompeii: nunquam non coram pluribus erubuit, utique in concionibus.' Ubi et Lipsius sic, ut volebamus. *Gronov.*

[d] *Lastaurum*] Græco verbo. *Achill. Stat.*

Lastaurum] λάσταυρον, hoc est, πόρνον et impudicum. Scripta lectio varie corrupta ex imperitia Græcæ linguæ videtur. Lenæus hanc vocem mutuatus ab aliquo e Latinis poëtis, qui poëtica licentia eam fecerat Romanam. *Casaub.*

Lastaurum] Taurus pars est obscœna: ut apud Festum in Solitaurilibus: 'atque harum hostiarum omnium immolati sunt tauri, quæ pars cæditur in castratione.' Inde lastauri dicti. *Turneb.* Adde Suidam: λάσταυρος, πόρνος, δασὺς τὸν ταῦρον, λασιόταυρός τις ὤν. *Scortum masculum, scortator, qui taurum habet hirsutum, quasi dicas* λασιόταυρος. Burman.

'priscorum Catonisque verborum [2] ineruditissimum furem.' [e] Traditur autem puer adhuc Athenis [3] subreptus,[f] refugisse in patriam; perceptisque [4] liberalibus disciplinis, pretium suum domino retulisse,[g] verum ob ingenium et [5] doctrinam gratis manumissus.

[16.] *Q.*[6] *Cæcilius* Epirota, Tusculi natus, libertus Attici,[h] Equitis Romani, ad quem sunt Ciceronis epistolæ,

Fouc.—2 Stat. e Vet. impr. probat *præterea pr. Catonis verb.* Dein Schott. legit *intentissimum f.* sed rectius putat Burm. *inertiss.*—3 Hæc Heins. et Burm. est emendatio, probata Græv. Oud. dein recepta Wolf. Vulgo *catenis*. Conj. Casaub. *quadriennis*, Gron. *Catinæ*.—4 *Præceptisque* Harl. Colb. Voss. probante Oud. Mox *pret. suum dom.* restituit Oud. et seqq. cum Voss. Harl. *pret. suum ret.* Mss. Stat. Fouc. et Vet. impr. Vulg. *pret. dom. suo ret.* Stat. conj. *pret. sui ret.* ejecto *domino*.—5 Voss. et Fouc. *atque doctr.*—6 Prænomen Q. deest Voss. Harl. *Epeirota* multi edere maluerunt. Dein vulg. legitur *Attici Satrii Eq.* Mss. Casaub. et Edd. pp. *Sarti*. Voss. Harl. *Sati*. Fouc. etiam *Sarti*, sed omisso *Attici*. Inducendam vocem olim vidit Casaub.

NOTÆ

[e] *Præterea priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem*] Probior lectio vet. impr. *præterea priscorum Catonis verborum, &c.* Achill. Stat.

[f] *Traditur autem puer adhuc catenis subreptus*] Videtur ab aliquo amicorum subreptus, cum ipse ostiarius veterum more in catena esset, sicut loquitur Tranq. in Octacilio. Sed non sit absurdum suspicari, pro *catenis* scribendum esse *quadriennis*, aut tale quid. *Casaub.*

Puer adhuc catenis subreptus] Conjiciebam, *Catinæ*, quod Siciliæ oppidum est. Fuerit a plagiario quodam subreptus suis asportatusque in alium locum, et venditus servitutem servierit; deinde grandior undecumque cognita origine refugerit in patriam, atque ibi studiis excultus adeo non tulerit jacturam domini, ut ultro ei referret summam pretii, quo ab eodem emtus fuerat. *Gronov.*

[g] *Pretium domino suo retulisse*] In vet. imp. ut in manuscriptis, *pretium suum retulisse*. Emendabam, *pretium sui retulisse*: nam *domino* addititium videtur. *Achill. Stat.*

Pretium domino suo retulisse] Servi quibus erat peculii copia, libertatem suam præsenti pecunia redimebant: quibus non erat, fidem suam obligabant: quod hic videtur fecisse. Refert igitur pecuniam veteri domino jam patrono suo, quam ex pacto illi debebat. Dominus in honorem literarum pretium non accipit. Potest etiam dici, tamdiu servisse Lenæum, donec literas docendo idoneam pecuniam quæsiisset. Ita interpretamur editam lectionem, quam docti quidam sollicitant. *Casaub.*

[h] *Attici Satrii*] Vet. impr. *Sarti*, non *Satrii*. Achill. Stat.

Libertus Attici Satrii Equitis Romani] Nemini dubium sit, quin hic intelligat Suetonius Titum Pomponium Atticum, ad quem extant libri sedecim Epistolarum a Marco Tullio Cicerone scriptarum. Primum enim a majoribus acceptam equestrem dig-

cum filiam patroni, nuptam Marco Agrippæ, doceret, suspectus in ea,[7] [i] et ob hoc remotus, ad Cornelium Gallum se contulit: vixitque una familiarissime, quod ipsi Gallo inter gravissima crimina ab Augusto objicitur. Post deinde [8] damnationem [k] mortemque Galli, scholam aperuit; sed ita, ut paucis, et tantum adolescentibus præciperet, prætextato nemini, nisi si cujus parenti hoc officium ne-

cui obsecuti Oud. Bip. Wolf. Conj. Ern. *patris*.—7 Suadet Stat. *in eo*. Paulo ante *diceret* Voss.—8 *Post inde* Fouc. et Edd. pp. Infra abest *ita* ab Harl.

NOTÆ

nitatem perpetuo obtinuit: filiamque virginem Agrippæ, Augusti Cæsaris postea genero, collocavit Atticus ille: ut de eo memoravit Cornelius Nepos. Deinde, ut auctores sunt iidem Nepos et Cicero in prima illarum Epistolarum, avunculum is habuit Quinctum Cæcilium: a quo moriente fuit testamento adoptatus, hæresque factus ex dodrante. Adoptati autem nomina eorum gerebant a quibus adoptati fuerant: ut de Scipionibus et Cæsaribus ostendimus in iis quæ in Eutropium scripsimus. Atticus ergo noster, Titus Pomponius Atticus, Quinctus Cæcilius Pomponianus fuit appellatus. Atque hinc ejus libertus Epirota, Quinctus Cæcilius, patroni nominibus: ut supra diximus Romæ fieri solitum. Verum istud *Satrii* vocabulum undenam ortum? Fuit quidem Satrius inter Romana nomina. In epistolis namque ejusdem Ciceronis ad Brutum memoratur Satrius quidam Trebonii legatus. In prima ad Atticum, qui nunc *Satyrus* est, vidi cum *Satrius* imprimeretur. Est Satrius Secundus apud Tacitum libro quarto. Suntque alibi alii. Verum de tertio Quincti Cæcilii avunculi nomine nihil comperi, et timeo, ut ne istud *Satrii*, quod et *Sarti* quoque aliquando fuit, ortum sit ex hac confusione, *Libertus Attici*. Idem Suetonius de Tiberio Cæsare c. 7. 'Agrippinam Marco Agrippa genitam, neptem Cæcilii Attici Equitis Romani, ad quem sunt Ciceronis epistolæ, duxit uxorem.' *Vinet.*

Libertus Attici Satrii] Satriam gentem Romanam etiam ex epistolis Ciceronis habemus notam. Sed hoc cognomen unde Pomponio Attico? aut quis alibi illud legit? Omnino inducenda vox *Satrii*; quæ e depravata lectione Mediol. et aliquot manuscript. ortum habuit. In illis est *Libertus Sarti eq.* Litera *S*, e fine præcedentis dictionis initio sequentis male adhærens, fons et origo depravationis fuit. Porro Cæcilius hic, etsi libertus Attici erat, Pomponius tamen dictus ab eo non est, verum Cæcilius, e nomine avunculi Q. Cæcilii, cujus hereditatem Atticus adierat; neque dubium bonorum Cæcilii partem fuisse hunc servum. *Casaub.*

[i] *Suspectus in ea*] Legendum fortasse *in eo*. Achill. Stat.

[k] *Post deinde damnationem*] In vet. impr. *postinde*, uno verbo, quod accusandi casum regat. *Achill. Stat.*

Post deinde damnationem] Med. *Post inde damn.* Elegans trajectio, ἀντὶ τοῦ, *deinde post damn.* Casaub.

gare non posset. Primus dicitur Latine ex tempore disputasse, primusque Virgilium et alios poëtas novos prælegere[9] cœpisse,[l] quod etiam Domitii Marsi versiculus indicat,

Epirota, tenellorum nutricula vatum.

[17.] *Verrius Flaccus*,[m] libertinus,[10] docendi genere maxime inclaruit. Namque ad exercitanda discentium ingenia[1] æquales inter se committere solebat, proposita non solum materia, quam scriberent, sed et præmio, quod victor auferret. Id erat liber aliquis antiquus, pulcher, aut rarior.[2] Quare ab Augusto quoque nepotibus ejus[n] præceptor electus, transiit in Palatium cum tota schola; verum, ut ne quem amplius[3] posthac discipulum reciperet:[o] docuitque in atrio Catilinæ[4] domus,[p] quæ pars Palatii tunc erat, et sestertia centena[q] in annum accepit. Decessit ætatis exactæ, sub Tiberio. Statuam habet Præneste,[5] in infe-

Voss. in quo etiam *Latine* non apparet.—9 *Perlegere* Fouc. et Mss. Stat. Mox *Et Epir.* Fouc. *miracula vat.* Voss.—10 Supplevit Bronkh. *uno* ante *docendi.* Dein *max. claruit* Voss. Harl. in quibus etiam *exercitandum.* Ern. conj. *excitanda.*—1 Harl. *ingenium.* Postea *intra se* Fouc.—2 Harl. et Voss. *Is erat liberalis a. p. at carior quare.* Tum *ejus* deletum mallent Heins. Bronkh. Oud. Ern. Legit Casaub. *suis.*—3 *Ut neque ampl.* Harl. Fouc. Voss. et Vett. Edd. Correxit Stat.—4 In uno Stat. *Catulinæ.* Mox *tunc Pal.* Harl. *cent. sest.* Fouc. et Ms. Stat.—5 Oct. Pantagath. conj. legend. *pro Vestæ*, v. *pro æde Vestæ*, probantib. Casaub. et Ern. qui tamen transpositum esse verb. putat, scribendumque, *sub Tiberio Præneste. Stat. h. in, &c.* Ant. Aug. corr.

NOTÆ

[l] *Et alios poëtas novos prælegere cœpisse*] Lego *prælegere*, non *perlegere*, ut in manuscriptis erat. *Achill. Stat.*

[m] *Verrius Flaccus*] Prænomine Marcus, quem floruisse ad annum Christi nati decimum, Latina Eusebii Chronica memorant. Citatur Plinio, Gellio, Festo, Macrobio, Prisciano, et aliis veteribus. *Vinet.*

[n] *Ab Augusto quoque nepotibus ejus*] Scrib. *nepotibus suis.* Error e scribendi consuetudine nota, vel ex Florentinis Pandectis. *Casaub.*

[o] *Verum, ut ne quem amplius posthac discipulum reciperet*] Lego *ut ne quem amplius.* Achill. Stat.

[p] *In atrio Catilinæ domus*] Uno in manuscripto *Catulinæ;* ut Catuli domus fuerit. Fuit enim domus Q. Catuli regione x. in qua Palatium: alia ejusdem regione v. *Achill. Stat.*

[q] *Sestertia centena*] In vet. imp. *centena sestertia.* Achill. Stat.

Sestertia centena] Centum sestertia sunt Budæo duo millia et quingenti aurei Francici. *Vinet.*

Sestertia centena] Sunt bis mille quingenti coronati. *Burman.*

riore Fori parte,[r] contra hemicyclium:[6] [s] in quo fastos, a se ordinatos, et marmoreo parieti incisos,[t] publicarat.[u]

pedestrem, Stat. *pura veste.*—6 Sic emend. J. F. Gron. ediditque filius cum Burm. et seqq. astipulantib. Codd. Vulg. *hemicyclum.* Harl. *hemyclium.* Fonc. cum vet. impr. Stat. *heniculum.* In alt. ejusd. Ms. *hemicyclium,* in alt. *hemicidium.* Ipse legit *senaculum.* Sed Fogginius ex trib. Codd. Vatic. hanc varietatem attulit, repertam item in Colb. Voss. Petav. *in superiore F. p. circa hemicyclium . . . et marmori perite incisos.* Hoc probat Wolf. Ceterum *in quo facto* Fonc. *publicaret* Voss. et Edd. Vett.

NOTÆ

[r] *Statuam habet Præneste, in inferiore fori parte*] Mendose scriptum videtur *Præneste.* Octavius Pantagathus mutabat in *pro Vestæ,* ut statua Verrii fuerit ante Vestæ templum, octava regione videlicet, in qua Forum. Antonius Augustinus legebat *pedestrem.* Ego vero faciebam, *pura veste,* ut statua Flacci veste fuerit pura et simplici, nullis argumentis. Eodem prope modo est in veteri monumento Romæ apud Marianum, civem Romanum, in eo vico qui hodie dicitur, Spolia Christi: HUIC SENATUS, AUCTORE M. AURELIO ANTONIO AUG. ARMENIAC. MEDIC. PARTHIC. MAXIMO. GERM. SARMAT. STATUAM PONI HABITU CIVILI, IN FORO DIVI TRAJANI, PECUNIA PUBLICA, CENSUIT. Sic Plin. in XXXI. 'puros lemniscos' dicit. 'Puri,' inquit, 'diu fuere hi: cælare eos primum instituit P. Appius Pulcher.' Nec tamen repugno, quo minus etiam *Præneste* legatur. Fieri enim potuit, ut etiam Præneste, quemadmodum Romæ, Verrii ipsius fasti fuerint marmoreo parieti incisi. *Achill. Stat.*

Præneste] Hoc Præneste, et hæc Prænestis, auctore Servio, urbs fuit, ab Roma non plus viginti millia passuum distans. Sed hic aliter esse legendum, quam Præneste, multi docti viri sunt suspicati: ut ex Statio, et Onuphrio de tabulis Capitolinis, cognosces. *Vinet.*

Statuam habet Præneste] Assentior Octavio Pantagatho, feliciter emendanti *pro Vestæ,* vel *pro æde Vestæ.* Causas emendationis pluribus persequitur Onuphrius initio Fastorum. *Casaub.*

[s] *Contra hemicyclum*] In vet. impr. *contra heniculum.* Legendum opinor, *contra senaculum.* Fuit enim eadem regione, inter Capitolium et Forum, senaculum, ubi magistratus cum senioribus deliberabant: auctor Victor. Id erat, opinor, senaculum aureum. In altero manuscripto, *hemicyclium,* in altero *hemicidium:* ac si id factum Præneste accipimus, hemicyclum illic fuisse intelligamus. cujus nulla apud Victorem mentio. *Achill. Stat.*

Contra hemicyclum] Lego, *hemicyclium.* Cicero de Amicitia, 'tum memini, domi in hemicyclio sedentem, in eum sermonem illum incidere.' Plutarchus in Nicia: νέους ἐν παλαίστραις καὶ γέροντας ἐν ἐργαστηρίοις καὶ ἡμικυκλίοις συγκαθεζομένους. *Juvenes in palæstris, et senes in tabernis, et in quodam hemicyclio sedentes.* Idem περὶ ἀδολεσχίας: κἂν ἐν ἡμικυκλίῳ τινὶ καθεζόμενοι. *De loquacitate: quamvis in hemicyclio quodam sedentes.* Sidonius lib. II. epist. 2. 'excepto solii capacis hemicyclio.' Apud Plinium quoque lib. V. ep. 6. *Rectus hic hypodromi limes. In extrema parte hemicyclio frangitur,* legendum; nam in mem-

[18.] *L.*[7] *Crassitius*, genere Tarentinus, ordinis libertini,[v] cognomine Pasicles,[w] mox Pansam[8] se transnominavit. Hic initio circa scenam versatus est, dum mimographos adjuvat: deinde in pergula docuit,[x] donec commentario Smyrnæ edito[y] adeo inclaruit, ut hæc de eo scriberentur:

Uni Crassitio se credere[9] [z] Smyrna probavit:
Desinite, indocti, conjugio hanc petere.

Stat. mallet *publicarit* v. *publicarat*.—7 Exulat *L.* a Voss. Harl. Dein vulgo *Pasides*. Illud reposuit Oud. et seqq. cum Voss. Harl. et al. sicuti jam correxerant Casaub. et Salmas. qui conj. etiam *Posides*.—8 Fonc. *Pansa*. Tum in eodem, Harl. et Vet. impr. *percula* sive *parcula*.—9 Conj.

NOTÆ

branis bibliothecæ Acad. est *hemicidio*: et distinguitur prorsus scribiturque *ypodromi* et *hypodromus*, ut voluit ad Sidonium Sirmondus, non *hippodromus*. Gronov.

[t] *In quo fastos, a se ordinatos, et marmoreo parieti incisos*] Quorum putantur esse fragmenta, quæ hodieque visuntur Romæ in Capitolio, muro impressa, eruta e Fori ipsius ruinis. *Achill. Stat.*

Et marmoreo parieti incisos] Petavianus codex, *et marmori perite incisos*. Casaub.

[u] *Publicarat*] Lego *publicarit*, vel *publicarat*. Utrumque enim convenit, utrumque aptius, quam *publicaret*. Achill. Stat.

[v] *Ordinis libertini*] Ordo conditionem significare videtur hoc loco, ut apud Terentium in Eunucho, 'Conveni hodie adveniens quendam mei loci hinc atque ordinis.' Aliter Eventius: sed apud me Suetonii pluris est auctoritas. *Achill. Stat.*

[w] *Cognomine*] *Pasicles* Leg. *Pasicles*, aut *Posides*. Salmas.

Cognomine Pasides] Corrige e Mss. *Pasicles*. Error frequentissimus, *d* pro *cl*. Quod autem Pasicles postea Pansam dici se maluit, ratio clara est, quia Pansa cognomen erat multarum gentium Romanarum, ut Apuleiæ, Genutiæ, Serviliæ, Sestiæ, Vibiæ. At Pasicles Græcum nomen memoriam servabat prioris servitutis, quæ per hanc transnominationem videbatur posse aboleri. *Casaub.*

[x] *In pergula docuit*] Vet. impr. *percula*. Pergulam autem pro pulpito videtur accepisse. *Achill. Stat.*

Deinde in pergula docuit] Cum Suetonius inquit, (Aug. 92.) Augustum Apolloniæ ascendisse pergulam Theogenis Mathematici, intelligendum, ascendisse ad locum apertum in domus superna parte, in quo Theogenes artem suam docebat et profitebatur, quo in loco et alii artifices se exercere, et res venales exponere consueverant. Vopiscus in Saturnino: 'In Africa Rhetoricæ operam dederat, Romæ frequentaverat pergulas magistrales.' Juvenalis: 'Sed nec structor erit, cui cedere debeat omnis Pergula.' Hinc et illud Lucilii: 'Pergula pictorum veri nihil, omnia ficta.' *Marcell. Donat.*

[y] *Commentario Smyrnæ edito*] Commentario in Smyrnam carmen Cinnæ, de quo exstat Catulli epigramma, et cujus meminit Servius in nonum Bucolicum Virgilii. *Vinet.*

Soli Crassitio se dixit nubere velle:
Intima cui soli nota[10] sua extiterint.[a]

Sed cum edoceret jam multos ac nobiles, in his Julium[1] Antonium, Triumviri filium, ut Verrio quoque Flacco compararetur, dimissa repente schola, transiit ad Q. Sextii[2] philosophi sectam.[b]

[19.] *Scribonius Aphrodisius*,[3] Orbilii servus atque discipulus, mox a Scribonia, Libonis filia, quæ prior Augusti uxor fuerat, redemtus et manumissus, docuit, quo Verrius, tempore, cujus etiam libris[4] 'de Orthographia' rescripsit,[c] non sine insectatione studiorum morumque ejus.

Gron. *cedere*, et placuit Ern.—10 *Vota* Vet. impr. Stat. item Voss. et Fonc. qui et *exstiterant*. Harl. *exstiterunt*. Etiam in Fonc. *cum et doc.*—1 Dedit Wolf. *Julum*, jubente Oud. Dein *compareret* Voss. Harl.—2 Ita rescripsit Oud. et seqq. cum aliis VV. DD. Vulgo *ad Q.* v. *Quinti Septimii phil.* Dant *ad Sexti* Petav. Pith. *in Sexti* Voss. Harl. Colb. *Sextii* quoque est apud Schott. et in marg. Ed. min. Casaub.—3 *Aphrodisus* ult. Ed. Græv. Mox *Scribon. uxoris fil.* Voss.—4 Sic edidere Gron. Pitisc. Oud. Ern. Bip. Wolf. ex emendatione Casaub. et Salm. accedentib. Voss. Harl. Colb. Fouc. Burm.

NOTÆ

[z] *Uni Crassitio se credere*] Lego *cedere*, id est, evenire, vel in manum convenire. Ut Ovidius l. I. Metam. 'Cesserunt nitidis habitandæ piscibus undæ.' Justinus lib. XIII. 'Summus castrorum tribunatus Seleuco Antiochi filio cessit.' De ipso poëmatio Catullus, 'Smyrna mei Cinnæ nonam post denique messem, Quam cœpta est, nonamque edita post hiemem.' *Gronov.*

[a] *Intima cui soli nota sua extiterint*] In vet. impr. *vota*, non *nota*: in eam sententiam: vota Smyrnæ Crassitio fuerunt intima: solus quid sibi vellet Smyrna, Crassitius intellexit. Intelligit autem, opinor, Smyrnam, poëma Cinnæ. *Achill. Stat.*

[b] *Ad Q. Septimii sectam*] In vet. imp. *Septimi*. Atque hic sit fortasse Septimius, de quo sæpe Horatius. *Achill. Stat.*

Ad Q. Septimi philosophi sectam] Pithœi et Petavii codd. *ad Sextii phil.* s. Casaub.

[c] *Cujus etiam libros de Orthographia rescripsit*] Damnavit, et, ut docti quidam loquuntur, retractavit. Fuit autem, in quo reprehenditur Verrius, putidiusculus. *Achill. Stat.*

Cujus etiam libros de Orthographia rescripsit] Rescribere librum suum auctor dicitur, qui corrigendi studio illum recenset, aut iterum scribit. Sic loquitur Suet. in Julio c. 56. 'existimatque rescripturum et correcturum fuisse.' At, pro ἀντιγράφειν et contra scribere, 'rescribere librum' vix putem Latinum. Lego igitur, *libris de O. resc.* Casaub.

Cujus etiam libros] Leg. *libro*, vel *libris*. Salmas.

[20.] *C. Julius Hyginus*,[5] [d] Augusti libertus, natione Hispanus, (etsi nonnulli Alexandrinum putant, et a Cæsare puerum Romam advectum,[e] [6] Alexandria capta,) studiose et audiit[7] et imitatus est Cornelium Alexandrum,[f] Grammati-

exhibet *libro*. Vulg. *libros*.—5 Voss. et Harl. *Phriginus*. In aliorum Codd. *Higinus*, *Iginus*. Dein *etsi* deest Harl. Fouc. Colb. et Ed. Flor. non improbante Ern.—6 Harl. et Voss. *ex Alex.* in quibus etiam desideratur *puerum*. Pro *advect.* habent *adductum* Fouc. Harl. Voss. Colb. et Vet. impr. Stat. quod mavult Cort. ad Sall. Jug. Bell. Cap. 86.—7 Ita cum Mss. et Edd. Mediol. Flor. reddiderunt Oud. Ern. &c. suffragantib. Fouc. Harl. et præeunte Casaub. Sic Voss. nisi quod *audivit*. Stat. fecit *stud. aud. et.* Vulgo *stud.*

NOTÆ

[d] *Caius Julius Hyginus*] Huic duo priora nomina sunt a patrono Caio Julio Cæsare Octaviano Augusto. Tertium, undecumque sit, *Hyginus*, *Higinus*, *Iginus*, in nostris codicibus varium reperimus: sed in antiquis Veronensium marmoribus *Hygenus*, et inde *Hygina* est, prima vocali Græca; et ea aspirata, uti nuper vulgatum fuit. Potest autem hic esse cujus exstant fabulæ et astronomica ad Marcum Fabium: quisquis hic sit Fabius: nam Quintilianum credere, qui libros de institutione oratoria scripsit, nihil necesse esse video: et cujus commentaria in Virgilium memorat Aulus Gellius libri primi capite vicesimo primo, et libri sexti capite sexto. Aurelius Macrobius, libro tertio Saturnaliorum, libros de Diis penatibus, et de proprietatibus Deorum: ac de urbibus, libro quinto, Serviusque in septimum Æneidos Virgilii. De Agricultura vero Carisius, et quædam alia. Sed qui de limitibus constituendis scripsit, et quæ Gromatica inscribuntur, in quorum titulo *Hygenus*, *e* in secunda syllaba, vocatur, hunc vel hoc solum, quod in eo mendosissimo opere legitur, 'Nuper ecce quidam evocatus Augusti, vir militaris disciplinæ, professionis quoque nostræ capacissimus, cum in Pannonia agros veteranis ex voluntate et liberalitate Imperatoris Trajani Augusti assignaret,' potuit Volaterrano probare, alium omnino esse a Caio Julio Hygino. Trajanus enim annis post natum Christum plus centum imperare cœpit: et Julius Hyginus annis jam multis ante natum Christum illustris erat: ut ipsa etiam Eusebii Latina Chronica testantur. *Vinet.*

Caius Julius Hyginus] Cognomen istud etiam in Manuscript. varie scriptum et depravatum invenimus. Non dubito rectum esse, *Hyginus*, vel *Hygenus*, Ὑγεινος pro Ὑγιεινὸς, ut ὑγεία pro ὑγίεια, *sanitas*. At pro ει vel *e* vel *i* promiscue scribebant. Hygini hujus meminit et Hieronymus in Chronico Eusebii. *Casaub.*

[e] *Et a Cæsare puerum Romam advectum*] In vet. impr. *adductum*, non *advectum*. Achill. Stat.

[f] *Studiose et avide imitatus est Cornelium Alexandrum*] In vet. impr. non *avide*, sed *audiit*. Legendum fortasse, *studiose audiit, et imitatus est Cornelium Alexandrinum*. Achill. Stat.

Studiose et avide imitatus est] Scribe cum antiquis, *Stud. et audiit et imitatus est*, favente etiam Mediol. *Casaub.*

cum Græcum:[g] quem[h] propter antiquitatis notitiam Polyhistorem multi, quidam Historiam[8] vocabant.[i] Præfuit Palatinæ bibliothecæ: nec eo secius plurimos docuit: fuitque familiarissimus Ovidio poëtæ et Caio Licinio consulari, historico;[k] qui eum admodum pauperem decessisse[9] tradit, et liberalitate sua, quoad vixerit,[10] sustentatum. Hujus libertus fuit Julius Modestus,[l] in studiis atque doctrina vestigia patroni secutus.[m]

---

et avide im.—8 Conj. *Histora* Gorius in Columb. lib. Liv. p. 122. Tum *eo* deest Voss. Harl. In iisdem *Clodio Licinio*.—9 Fonc. *qui cum adm. pauper decessisset*. Harl. et Voss. *tradidit*. Item *ex lib.* Fonc.—10 Sic restituit Ern. ex Ed. Flor. cum Bip. Wolf. astipulantib. Colb. Harl. Al. *vixit*. Mox *stu-*

NOTÆ

[g] *Cornelium Alexandrum Grammaticum Græcum*] Huic proprium nomen est Ἀλέξανδρος apud Suidam; sed qui a Cornelio Lentulo, cui serviit et pædagogus fuit, manumissus, Cornelius Lentulus Alexander dictus sit. Ei patria fuit, quæ Bianti illi sapienti, Miletus urbs Asiæ. Syllanis temporibus Romæ erat: sed non addit Suidas, quoto urbis anno apud Laurentes incendio perierit, unde cognoscamus, eumne Julius Hyginius audire potuerit, an non. Nam Alexandria, urbs Ægypti, ab Julio Cæsare dictatore capta fuit, non plus annis triginta quinque post felicem illam victoriam Syllanam. *Vinet.*

[h] *Quem*] Cornelium Alexandrum. Polyhistor autem cur hic et apud Solinum, et Gellium de Apione, aspiratur contra morem suorum Græcorum? qui πολυΐστωρ scribunt, hoc est, *Polyistor*. Vinet.

[i] *Quem propter antiquitatis notitiam Polyhistorem multi, quidam Historiam vocabant*] Recte *vocabant*, nempe sui æquales. Nam qui de Alexandro loquuntur scriptores, Polyhistorem semper, nunquam vocant Historiam, neque ejus appellationis meminit Suidas, qui de hoc viro multa narrat scitu digna. Passim hunc Græci Latinique scriptores laudant: sed Eusébius integrum fere illius librum in IX. Præparationis suæ transtulit, ubi hoc elogio ornatur: ὁ Πολυΐστωρ Ἀλέξανδρος πολύνους ὢν καὶ πολυμαθὴς ἀνήρ, τοῖς τε μὴ πάρεργον τὸν ἀπὸ παιδείας καρπὸν πεποιημένοις Ἕλλησι γνωριμώτατος: *Polyhistor Alexander vir sagax, et multiscius, notissimus Græcis, qui non segniter fructum capiunt ex doctrina.* Casaub.

[k] *Et Caio Licinio consulari historico*] Hunc ergo non possum agnoscere inter multos poëtas, oratores, historicos, Senecæ, Gellio, Festo, Carisio, et aliis memoratos. *Vinet.*

[l] *Julius Modestus*] Quem Carisius, Diomedes, Gellius, Quinctilianus citat, et sic laudat Martialis in epigrammate vicesimo primo libri decimi: 'Scribere te, quæ vix intelligat ipse Modestus, Et vix Claranus, quid, rogo, Sexte, juvat?' Sed quis esset hic Modestus, Martialis commentator Domitius ignoravit, qui pro Herennio Modestino jurisconsulto accepit. *Vinet.*

[m] *In studiis atque doctrina vestigia*

[21.] *C. Melissus*, Spoleti natus,[n] ingenuus,[1] sed ob discordiam parentum expositus, cura et industria[2] educatoris sui altiora studia percepit, ac Mæcenati pro Grammatico muneri datus est. Cui cum se gratum et acceptum in modum amici videret, quanquam asserente matre, permansit tamen in statu servitutis, præsentemque conditionem veræ origini anteposuit. Quare cito manumissus, Augusto etiam[3] insinuatus est;[o] quo delegante, curam ordinandarum bibliothecarum in Octaviæ porticu suscepit.[p] Atque, ut ipse tradit, sexagesimum ætatis annum agens, libellos 'Ineptiarum,' qui nunc 'Jocorum'[4] inscribuntur,[q] compo-

diisque d. conj. Stat.—1 *Ingenitus* Harl. Voss. Hic etiam voluit Heins. *C. Cilnius Meliss.* Cf. Cap. 3.—2 Mss. Schott. Obs. I. 18. *expos. curiæ, et ob industriam.* Postea *Micenati* Harl. *gr. ac accept.* Voss.—3 Sic Voss. Colb. Harl. Edd. Oud. Ern. Bip. Wolf. ut jam legerat Stat. Vulgo *et ins.* et in Vett. distinctum post *Augusto.* Illa, *Aug. et ins. est q.* desunt Ms. Schott. qui statim *et eleganter* legit, sed deinde probat cum aliis VV. DD. recept. lect. Fouc. et Edd. Vett. *quod eleganter.* Harl. cum Voss. *quod elegantem.*—4 *Locorum* Fouc. et Vet. impr. Stat. ipso probante. *scribuntur* Harl. Fouc.

NOTÆ

patroni secutus] Legendum fort. *in studiisque doctrinæ.* Achill. Stat.

[n] *Spoleti natus*] Spoletinus in Latinis Chronicis Eusebii, annis duobus post natum Christum, ex Spoleto Italiæ oppido, quod Σπολήτιον Græci vocant, quatuor syllabis. Hic autem nescio an sit Melissus, quem citat Carisius de genere nominis 'clunes:' sed esse, qui Helius Messus scribitur in capite sexto libri duodevicesimi Noctium Gellii, Lilio Gregorio non videtur in dialogo octavo de poëtis. Meminit in elegia ultima libri quarti de Ponto Ovidius, 'Et tua cum socco Musa, Melisse, levis.' *Vinet.*

[o] *Quare cito manumissus Augusto, et insinuatus est*] Distinguo ac lego, *Quare cito manumissus, Augusto etiam insinuatus est.* Achill. Stat.

Quare cito manumissus] Servus ergo dicebatur Melissus: sed a domino suo Caio Mæcenate manumissus, Caius Mæcenas Melissus dictus est. Hic enim est, quem Mæcenatem Melissum legere oportet apud Plinium vicesimi octavi capite sexto. *Vinet.*

[p] *Quod eleganter curam ordinandarum bibliothecarum in Octaviæ porticu suscepit*] Omnino legendum, *Quo delegante, curam ordinandarum bibliothecarum in Octaviæ porticu suscepit.* Suetonius idem in Cæsaris dictatoris vita, eodem verbo, et eodem in genere est usus: 'Quos omnes libellos vetuit Aug. publicari in ea epistola, quam brevem admodum ac simplicem ad Pompeium Macrum, cui ordinandas bibliothecas delegaverat, misit.' *Achill. Stat.*

[q] *Libellos ineptiarum, qui nunc Jocorum scribuntur*] In vet. impr. *locorum*, non *jocorum*: sed illud, opinor, rectius. *Achill. Stat.*

nere[5] instituit: absolvitque centum et quinquaginta, quibus et alios diversi operis[6] postea addidit.[r] Fecit et novum genus Togatarum,[7] inscripsitque 'Trabeatas.'[s]

[22.] *M.*[8] *Pomponius Marcellus*, sermonis Latini exactor molestissimus,[9][t] in advocatione quadam (nam interdum et causas agebat) soloecismum ab adversario factum usque adeo arguere perseveravit, quoad[u] Cassius Severus,[v] interpellatis judicibus, dilationem petiit: 'ut litigator suus alium Grammaticum adhiberet; quando non putat is, cum adversario de jure sibi, sed de[10] soloecismo,[w] controversiam futuram.' Hic idem, cum ex oratione Tiberium reprehendisset, affirmante Atteio Capitone, 'et esse illud[1] Latinum, et, si non esset, futurum certe jam inde;'[x] 'Mentitur,'

Voss. et Edd. Vett. ante Vinet.—5 Hoc verb. non citat Schott. ad Vict. pag. 209. probante Ern. Statim *instituit* legit Græv.—6 Vulgo *alios diversos postea*, quod retinet Wolf. probans tamen correctionem Casaub. Schott. Obs. I. 18. et aliorum, *mimos div. op.* Sed *div. op.* habent O. Mss. ideo receperunt Oud. Ern. Bip. &c. Pro *alios* Voss. Colb. Harl. *animos*, et sic aliquot Casaub. in aliis *nimios* v. *annos*.—7 Harl. Voss. *Togatorum*. Tum *tracheatas* Fouc. *trachatas* Vet. impr. unde fecit Stat. *brachatas*.—8 Prænomen *M.* non habent Voss. Harl.—9 Ita ante Stat. jam ediderunt Steph. et Cassand. In Mss. O. et Edd. Vett. *modestiss.* Mox *quod Cass.* Voss. Fouc. Vet. impr. probante Stat.—10 *De jure sed sibi* Harl. Voss. Si ita legatur, putat Burm. transponend. *non putarat eum a. de sol. sed de j. s.*—1 Fouc. *illum*. Voss. *Lat.*

NOTÆ

[r] *Quibus et alios diversos postea addidit*] Scripta lectio, *animos div.* alii *nimios*. Leviter adjuva et scribe, *mimos d.* Casaub.

[s] *Fecit et novum genus Togatarum, inscripsitque Trabeatas*] In vet. impr. *trachatas*, non *trabeatas*. Legendum fortasse *brachatas*. Sed illud probabilius, itaque erat in manuscriptis. *Achill. Stat.*

[t] *M. Pomponius Marcellus, sermonis Latini exactor modestissimus*] Lego *molestissimus*, non *modestissimus*, ut est in manuscriptis. *Achill. Stat.*

[u] *Quoad*] In vet. impr. *quod*, illud rectius. *Achill Stat.*

[v] *Cassius Severus*] De quo oratore plura memorat Lilius Ferrariensis libro quarto de poëtis, ex Seneca, Quintiliano, Tacito, Macrobio, et aliis: sed quem in Eusebii chronicis leges in exilio mortuum esse anno Christi tricesimo quarto. *Vinet.*

Cassius Severus] Aug. cap. 56. et Calig. 16. *Burman.*

[w] *Quando non putat is, cum adversario sed sibi de solæcismo*] Distinctio atque ordo concinnior in vet. imp. *Cum adversario de jure sibi sed, &c.* Achill. Stat.

[x] *Jam inde mentitur*] In vet. impr. non est *inde* verbum. *Achill. Stat.*

Et si non esset, futurum. Certe j.] Vera distinctio est, *et si non esset, futu-*

inquit, 'Capito. Tu enim, Cæsar, civitatem [2] dare potes hominibus, verbo non potes.' [y] Pugilem olim fuisse Asinius Gallus [z] hoc in eum epigrammate ostendit:

Qui caput [3] ad lævam didicit,[a] glossemata nobis [4]
Præcipit: os nullum, vel potius pugilis! [b]

si, sine *et*. Postea *inde* non agnoscit Vet. impr. Stat. cum Fonc. Olim nulla distinctio ante *ment*. Correxere Casaub. et Gron.—2 *Auctoritatem d.* Voss. Harl. in quibus mox et Colb. *verbo*, quod reposuit Oud. et seqq. Vulg. *verbis* ex emendatione Gabr. Faërni. In Edd. Vett. *verba*.—3 Pro *caput* legit Stat. *capere*. Dein *deicit* conj. Casaub. Guj. et alii multi. Heins. suadet *ducit*, v. *reicit*. Wolf. placet vel *deicit* vel *reicit*.—4 Ita primus dedit Oud. e Mss. Stat. Voss. et Vet. impr. item Harl. Vulg. *vobis*. Distinxit hoc modo

NOTÆ

rum certe jam inde. Mentitur, inq. C. jam inde: hoc est, simul ac innotuisset Tiberium eo verbo usum. *Casaub.*

Futurum: Certe jam inde mentitur] Distinguendum censeo: *affirmante Ateio Capitone, et esse illud Latinum, et si non esset, futurum certe jam inde; Mentitur, inquit, Capito.* Nempe ex quo Cæsar eo usus esset. Lucianus de Mercede Conduct. Χρὴ δὲ καὶ σοφοὺς καὶ ῥήτορας εἶναι αὐτοὺς, κἄν εἴ τι σολοικίσαντες τύχωσι, αὐτὸ τὸ τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ μεστοὺς δοκεῖν τοὺς λόγους, καὶ νόμον εἶναι τὸ λοιπὸν οὕτω λέγειν. *Oportet etiam ut illi sint sapientes, et oratores, ac quamvis solœcismum aliquem commiserint, id quod dici solet, Attica eloquentia, et Hymetti melle plena videatur oratio, atque deinceps in legem abeat, ut ita loquantur homines.* Gronov.

[y] *Tu enim, Cæsar, civitatem dare potes hominibus, verba non potes*] Argute Gabriel Faërnus, *verba* mutabat in *verbis*. 'Dare civitatem' eodem modo dixit in x. epistol. Plin. 'Quare rogo des ei civitatem Romanam.' *Achill. Stat.*

[z] *Asinius Gallus*] De quo poëta Asinii Pollionis filio idem Lilius libro octavo. *Vinet.*

[a] *Qui caput ad lævam didicit*] Versus elegiaci sunt, *Qui caput ad lævam didicit, glossemata nobis Præcipit, os nullum, vel potius pugilis.* Itaque hos versus repræsentare videtur vet. impr. et manuscriptus: sed pro *caput*, legebam *capere*, ut pugilum ac luctatorum λαβὰς et ἀντιλαβὰς, *prehensiones*, et *mutuas prehensiones*, significet. 'Glossemata' vocabant verba exquisita, neque vulgo nota, aut etiam vetusta: de quibus Quintilianus in I. 'Protinus enim potest interpretationem linguæ secretioris, quas Græci γλώσσας vocant.' Atque alibi, 'Circa glossemata etiam, id est, voces minus usitatas, non ultima ejus professionis diligentia est.' Ex quibus intelligimus, grammatici operis ac muneris fuisse, glossas præcipere atque interpretari. Et Placidus Grammaticus glossas interpretari atque accipere sic videtur. *Achill. Stat.*

Qui caput] Vide in hunc locum Statium, et Turnebum in eodem capite undecimo libri tertii decimi Adversariorum. *Vinet.*

Qui caput ad lævam didicit] Non *didicit* scribendum, quod nihil signifi-

[23.] [5] *Remmius Palæmon*,[c] Vicentinus,[6] mulieris verna,

* * * * * * * * * * * *

Salmas. *ad lævam, didicit glossemata, nobis Præcipit: os, &c.*—5 Prænomen Q. vel *Quintus* addunt Voss. Colb. Fouc. Harl. Ed. Flor. et recepit Wolf. Ceterum *Remmius* deest Voss. Harl. relicto spatio. *Remnius* Fouc. Ed. Flor. Al. *Rhemnius, Rhemmius, Ramn. Ramm.*—6 Voss. et Ed. Burm. *Vincent.* Ed. Mediol. *Veicetin.* Statim *militaris verna* legit Schott.

NOTÆ

cat: sed *deicit*, ut pridem docti emendarunt. Lego autem cum libris, *glossemata nobis præcipit*, non *vobis*. Jam quod Suetonius ex istis Asinii, 'Os nullum, vel potius pugilis!' colligit, auctorem epigrammatis affirmare, fuisse aliquando Pomponium pugilem, mihi videtur frigidum, ac leve, ne dicam ineptum. Nam si omnes epigrammatum jocos aut scommata, pro seriis veri argumentis libeat accipere, quantam fenestram falsis assertionibus aperiemus? Ego non dubito, *παροιμιακῶς*, *in proverbio*, dictum a Gallo, 'os pugilis,' imitatione Græcorum, qui *ὠτοθλαδίαν* et *ὠτοκάταξιν*, *eum cui aures contusæ sunt et fractæ*, convitii loco etiam de iis usurpant, qui nunquam cæstibus pugnarunt: quantumvis proprie in pugilibus locum habeant illæ voces. *Casaub.*

Qui caput ad lævam didicit] Ita distinguendum: *Cui caput ad lævam, didicit glossemata, nobis Præcipit: os nullum, &c.* Salmas.

[b] *Os nullum, vel potius pugilis*] 'Os nullum' nullo pudore affici significat: 'Os pugilis' durum os significat. *Achill. Stat.*

Os nullum, vel potius pugilis] Solent pugiles, cum dextra adversarium petere soleant, caput ab ictu in lævam longius deflectere, ne feriantur. Maro, 'Abduxere retro longe capita ardua ab ictu.' Et quia tuber plagis et deformatum tumidumque redditur eorum caput, interdum etiam sic male mulcantur, ut exossetur ejus aliqua pars: iccirco addidit: 'os nullum, vel potius pugilis.' In quo etiam ei objicitur impudentia et inscitia literarum. *Turneb.*

Os nullum, vel potius pugilis] Hic ego tam severe a Casaubono carpi Suetonium nollem. Accipio enim verba ejus, non quasi ex eo solo carmine collegerit Marcellum pugnasse aliquando cæstibus, sed ut indicet, cum constaret pugilem fuisse, id quoque ei sic exprobrasse Asinium. Nec vero tantum id colligere est ἐκ τοῦ 'vel potius pugilis,' sed etiam ἐκ τοῦ 'Qui caput ad lævam deicit:' quod honeste duntaxat de alio quam de pugile intelligi non potest. Vide Turnebum XIII. 2. Sed et alius sub his verbis sensus latet, quem deprehendit Palmerius in septimo Spicilegio: eumque forte solum in his agnovit Casaubonus. Ego vero, quæ epigrammatum lingua est, utrumque significari puto, et pugilem fuisse et illud quod dicere nolo. Neque enim *ἀσύστατα*, *incongrua*, sunt, vel Olympionicen esse et *τραχηλίζεσθαι, καὶ τὸν αὐχένα ἀνακλᾶσθαι ὑπὸ τῆς ἐρωμένης*, *resupinari, et collum reflecti ab amica.* Gronov.

[c] *Rhemmius Palæmon*] Scribendum puto *Remmius*, non *Remnius*. In veteri enim monumento, quod apud me est, M. REMMIUS. M. L. PHILER. POMPEIA. Ɔ. L. PRIMA. SEX. POMPEIUS. Ɔ. L. STATIUS. *Achill. Stat.*

Rhemnius Palæmon, Vicetinus] Prænomine *Quinctus* in Grammaticis nescio quibus, quæ illi inscripta prostant. *Rhemnius* autem, quod

primo,[d] ut ferunt, textrinum,[7] [e] deinde herilem filium dum comitatur in scholas, literas didicit: postea manumissus, docuit Romæ; ac principem locum inter Grammaticos tenuit, quanquam infamis[8] omnibus vitiis, palamque et Tiberio, et mox Claudio, prædicantibus, nemini minus institutionem puerorum vel juvenum committendam: sed capiebat homines cum memoria rerum, tum facilitate sermonis:[f] necnon etiam poëmata faciebat ex tempore. Scripsit et[9] variis, nec vulgaribus metris.[g] Arrogantia fuit tanta, ut Marcum Varronem 'porcum' appellaret; secum et natas, et morituras literas, jactaret; nomen suum in Bucolicis non temere positum, sed præsagiente[10] Virgilio, fore quandoque[h] omnium poëtarum ac poëmatum Palæmonem judicem. Glo-

e Mss. *urna* Voss. Conj. Heins. *muliebris.*—7 Stat. suasit *textricis*, vel, quod mallet, *textrinam*. Cf. Oud. ad loc. Tum *scholam* Voss. Harl.—8 *Insanus* Harl. Voss.—9 *Ex var.* Edd. Stat. Paris. Ald. Bas. Gryph. Plant. *scrips. vero var. ac v.* Voss. Harl. Colb. Stat. conj. *scr. ea var.*—10 Voss. Harl. Fouc. *præsagante.* Tum *omnium* exulat a Voss. Habet

NOTÆ

Rhemmius, *Ramnius*, *Rammius*, et aliter etiam scriptum reperies, nescio quid nominis sit, ut illi sua restituatur orthographia; sed *Palæmon*, *Palæmo* quoque legitur apud Quinctilianum. Vicetinus vero a Vicetia est, urbe ejusdem Galliæ cum Verona: quod nomen varie etiam corruptum reperitur, *Vincentia*, et *Vicentia*: sed Hermolaus castigator Plinii, aliique, sine *n* scribi debere, jam pridem docuerunt. *Vinet.*

Remmius Palæmon, Vicentinus] Mediolanensis *Veicetinus*. Vide Hieronymum in anno Claudii VIII. *Casaub.*

[d] *Mulieris verna primo*] Vet. impr. *mulieris verna, primo:* quod placet. *Achill. Stat.*

Mulieris verna] Intelligo servum recepticium, de quo Gell. XVII. 6. Octavio 19. 'Telephi mulieris servi nomenculatoris.' *Gronov.*

[e] *Primo, ut ferunt, textrinum*] Vel legendum *textrinam*, vel faciendum *textricis*: illud probabilius. *Achill. Stat.*

[f] *Facilitate sermonis*] Sic Cic. in Bruto Curionem laudat, quod facile dicebat. *Achill. Stat.*

[g] *Nec non etiam poëmata faciebat ex tempore. Scripsit ex variis, nec vulgaribus, metris*] Legendum puto, *scripsit ea variis, nec vulgaribus metris.* Metro enim scribuntur poëmata, id est, hoc vel illo genere et numero. Sic Martialis in IV. loquitur: 'Cum sis improbior, Massiliane, Quam qui compositos metro Tibulli In Stellæ recitat domo libellos.' *Achill. Stat.*

[h] *Nomen suum in Bucolicis non temere positum, sed præsagiente Virgilio, fore quandoque*] Legi etiam commode possit *scilicet*, pro *sed*. Achill. Stat.

riabatur etiam, latrones quondam sibi propter nominis celebritatem parsisse. Luxuriæ ita indulsit, ut sæpius in die [1] lavaret;[i] nec sufficeret [2] sumtibus, quanquam ex schola quadragena annua caperet,[k] ac non multo minus ex re familiari, cujus diligentissimus erat, cum et officinas promercalium vestium exerceret,[3] et agros adeo coleret, ut vitem, manu ejus [l] institutam, satis constet trecenta sexaginta quinque vasa [4] edidisse. Sed maxime flagrabat libidinibus in mulieres,[5] usque ad infamiam oris:[m] dictoque non infaceto notatum ferunt cujusdam, qui, cum in [6] turba osculum sibi ingerentem, quanquam refugiens, devitare non posset, 'Vis tu,' inquit, 'magister, quoties festinantem aliquem vides, abligurire?'

[24.] *M. Valerius Probus*,[7] [n] Berytius,[o] diu centuriatum

Fouc. *Pal. militem.*—1 Conj. Baumg. *in dies.* Proxime *lavaret* Oud. et seqq. auctoritate Casaub. e Mss. et Voss. Harl. *lavare* Fouc. Vulg. *lavaretur.*—2 Harl. *sufficere*, et *sumtus* Fouc. in quo et Vet. impr. *quadringena.* Harl. cum Voss. *quadrigena a. carperet.*—3 Voss. et Harl. *offic. et in callium exerc.* nisi quod in Harl. *in̄ cal.*—4 Præbent Coll. Voss. et Harl. *CCCLX. vasa.* Oud. et Wolf. probant Ursini conjecturam ad Orat. Cic. pro Cluent. *uvas.* Burm. suadet *reddidisse.*—5 Voss. *mulieribus*, quod non spernendum putat Oud. si *libidine* legatur. Ed. Vinet. *libidinis.* Dein *inf. orationis* conj. Stat. In Vet. Ed. *dicto quoque*, non improbante Wolf.—6 Voss. *fuerunt cuj. qui cum in*, et postea cum Harl. *possit.* In iisdem *obligurire.*—7 Deest *Probus* Harl.

NOTÆ

[i] *Sæpius in die lavaretur*] Melius scripta lectio, *lavaret.* Casaub.

Luxuriæ ita indulsit, ut sæpius in die lavaretur] Id in Grammatico carpi, minime mirum; nam et in Commodo Imperatore notatur, septies aut octies in die lavisse. Etiam inter Christianos Sinenuins quidam Episcopus bis in die, non sine suspicione intemperantiæ et voluptatum: sed ille dicterio culpantes illusit, 'Quia ter lavare non posset.' Lipsium vide. *Burman.*

[k] *Quanquam ex schola quadragena annua caperet*] In vet. impr. *quadringena*, non *quadragena.* Achill. Stat.

Quadragena annua] Mille aureos Francicos, si quid Budæi rationibus credis. *Vinet.*

Quadragena annua] Mille coronatos, seu ducatones.

[l] *Ut vitem, manu ejus*] Vide Hermolaum in libri decimi quarti caput quartum Plinii, et Lilium libro quarto de poëtis. *Vinet.*

[m] *Sed maxime flagrabat libidinibus in mulieres, usque ad infamiam oris*] Lego *usque ad infamiam orationis.* Sic etiam Cicero, opinor, orationem accepit. Ita enim legendum, etiam illa quæ sequuntur, prope declarant, 'dictoque non infaceto.' *Achill. Stat.*

[n] *Marcus Valerius*] Cujus sic meminit in epigrammate ad librum suum,

petiit, donec tædio ad studia se contulit. Legerat in provincia quosdam veteres libellos apud Grammatistam, durante adhuc ibi antiquorum memoria, necdum omnino abolita, sicut Romæ. Hos cum diligentius[8] repetere, atque alios deinceps cognoscere cuperet, quamvis, omnes[9] contemni,[p] magisque opprobrio[q] legentibus quam gloriæ et fructui esse, animadverteret, nihilominus in proposito mansit: multaque exemplaria contracta emendare, ac distinguere, et annotare[10] curavit, soli huic, nec ulli præterea Grammatices parti, deditus. Hic non tam discipulos, quam sectatores aliquot,[1] habuit. Nunquam enim ita docuit, ut magistri personam sustineret. Unum vel alterum, vel, cum plurimos, tres aut quatuor, postmeridianis[2] horis[r] admittere solebat, cubansque, inter longos ac vulgares sermones, legere[3] quædam, idque perraro.[s] Nimis pauca et

Berrytius et *Berritius* Edd. aliquot. In Voss. erat *M. Val. quibus Beritius d. c. petiit. Legerat, &c.* omissis mediis. Aliqui legunt *centurionatum*, teste Bronkh.—8 Cod. Schott. Obs. I. 18. *necd. omnia abolita: sic cum Romæ hos dil.* Paulo ante *mem. antiq.* Harl.—9 Ita Fonc. et Vet. impr. teste Stat. quod ante Baumg. receperunt Bipontini, probante Oud. Vulgo *quamvis se cont.* Delet τὸ *se* Gron. suffragante Ern. Substituit *eos* J. A. Fabric. ad marg. Ed. Vinet. Mox conj. Oud. *legenti sibi.*—10 Fonc. *amovere cur.*—1 Colb. Harl. *aliquos:* in iisdem etiam *et alterum.* Dein Harl. cum Voss. *plurimi.*—2 *Pomerid.* Edd. Ald. et seqq. usque ad Casaub. contra Mss. et Ed. pr.—3 Conj.

NOTÆ

libro tertio, Valerius Martialis: 'Illo vindice, nec Probum timeto.' Eum se non jactat vidisse, sed quosdam ex ejus discipulis et familiaribus, Aulus Gellius in capitibus quintodecimo, nono, et nono, librorum primi, noni, et septimi decimi. Floruit autem Romæ sub Nerone illo immani principe, ut Eusebii Chronica monent, qui 'Berytius' cognominatus est, ex civitate Phœniciæ, quæ Græcis Βηρυτὸς, nostris Gallis *Barut.* Vinet.

M. Valerius Probus] Hieronymus recenset in anno 2. Neronis apud Eusebium. *Casaub.*

[o] *Marcus Valerius Probus Berytius*] In vet. impr. *Berritius* per i Latinum. *Achill. Stat.*

[p] *Quamvis se contemni*] In vet. impr. *omnes contemni*, ut ad veteres libellos referatur. *Achill. Stat.*

Quamvis se contemni] Deleo τὸ *se*. Ipsos enim veteres contemni, magisque opprobrio esse legentibus quam gloriæ et fructui, animadvertebat. *Gronov.*

[q] *Opprobrio*] In vet. impr. *obprobrio*, veteri more scriptum. *Achill. Stat.*

[r] *Aut quatuor, pomeridianis horis*] Veteri more etiam scriptum in eodem, et utroque manuscripto, *Aut quatuor postmeridianis horis.* Achill. Stat

exigua de quibusdam minutis quæstiunculis edidit. Reliquit autem[t] non mediocrem sylvam observationum sermonis antiqui.

Burm. *prælegere*. Deest *quædam* Voss. Tum *idque perraro nimis. Pauca* Voss. Fouc. Ed. Mediol. aliæque.

NOTÆ

[s] *Idque perraro*] Distinguendum hoc loco, ut dein sequantur, *Nimis pauca et exigua, &c.* Achill. Stat.

Nimis pauca et exig.] Mediol. *id perraro nimis. Pauca et exig.* Casaub.

[t] *Reliquit autem*] Cuicumque parti grammatices se dederit hic homo, Aulus Gellius epistolam ab eo scriptam ad Marcellum citat, et commentarium de occulta literarum significatione epistolarum Caii Cæsaris. In Virgilium aliquid scripsisse Macrobius Serviusque innuere videntur. Probi Grammatica quædam memorant Terentii vetus interpres, Diomedes, Carisius, Priscianus. Extant, quæ Valerio Probo inscribuntur, Grammatica quædam: De scripturis antiquis opusculum: Commentaria in Virgilium, Persium, et Juvenalem, sed de quorum ego titulis dubito, et Probi si sint, an Probi Berytii. *Vinet.*

C. SUETONII TRANQUILLI

DE CLARIS[1] RHETORIBUS

LIBER.

[1.] RHETORICA quoque apud nos, perinde atque Grammatica, sero[2] recepta est, paulo etiam difficilius, quippe quam constet nonnunquam etiam prohibitam exerceri. Quod ne cui dubium sit, vetus Senatusconsultum,[3] item Censorium edictum, subjiciam: 'Caio Fannio Strabone, M. Valerio Messala[4] Consulibus,[a] Marcus Pomponius

1 Abest a Mss. In Harl. et Voss. legitur, *Sueton. Tranq. de Grammaticis liber primus explicit. Sequitur ejusdem de Rhetoribus liber secundus.* Aliquot libri Stat. et Casaub. hunc indicem Rhetorum, de quibus liber egit, præfigunt, quem etiam suis Edd. attexuerunt Casaub. Gron. Oud. et Wolf. *L. Plotius Gallus. L. Otacilius Pilitus. Epidius. Sex. Clodius. C. Albutius Silus. L. Cæstius Pius* [*Piso* Stat.] *M. Porcius Latro. Q. Curtius Rufus. L. Valerius Primanus. Virginius* [ita corr. Oud. edidit Wolf. Al. *Virgilius*] *Flavus. L. Statius Ursulus. P. Clodius Quirinalis. M. Antonius Liberalis. Sex. Julius Gabinianus. M. Fabius Quintilianus. Julius Tiro.* Ceteris Codd. et Edd. desunt.—2 Hoc ex emendatione Mureti Var. Lect. XVI. Valesii, Casaub. quam et Schild. Græv. in pr. Ed. Gron. Burm. et recentt. sunt secuti. In aliis *fere rec.*—3 Ita ediderunt R. Steph. Casaub. et seqq. Mss. et Edd. Vett. non agnoscunt *Senatusconsultum.* Muret. *Senatusc. et Cens.* Iidem prænomen *C.* vel. *Caio,* ante Muret. e Gell. XV. 11. dederant. Olim exulabat, ut et a Mss.—4 *Messalla* alii. *Sala* Harl. *Messala*

NOTÆ

a *Fannio Strabone, M. Valerio Messalla, Coss.*] Initium edicti: quod exstat etiam apud Gellium in XV. c. 11. *Achill. Stat.*

Caio Fannio] Anno ab Urbe condita quingentesimo tertio. Idem

Prætor Senatum consuluit. Quod verba facta sunt[b] de Philosophis et de Rhetoribus,[5][c] de ea re ita censuerunt:[d]

Voss.—5 Voss. et Harl. *Phil. ex Rhet.* Fouc. *Phil. et Rh.* Placuit Casaub. *S. Con.* sive *Senatus consultus de ea re ita censuit*, Statio *Cons.* v. *Cens.*

NOTÆ

autem senatusconsultum, et Censorium edictum invenies in capite undecimo libri quintidecimi Noctium Atticarum Auli Gellii. *Vinet.*

Caio Fannio Strabone, Marco Valerio Messala Coss.] Anno III. Olympiadis CLIV. a Palilibus Romæ DXCII. factum est hoc Senatus decretum, quo Philosophi simul et Rhetores urbe pelluntur. Videntur circa illa tempora philosophiæ et rhetoricæ studia magnum Romæ et in Italia cepisse incrementum, per illos mille Achæos exules, quos Senatus e patria accitos post bellum Persei, in urbe aut per Italiam multos annos detinuit, ut nuper in Polybiana Chronologia ostendimus. Non enim dubito, in tanta multitudine hominum Græcorum, qui præcipuas in urbibus suis dignitates obtinuerant, plures fuisse doctos literas, et studiis philosophiæ imbutos. Exemplo sit Polybius Megalopolitanus, ille quidem non e multis unus, sed plane inter paucos excellens et eximius: quem tamen non debemus existimare solum inter tot populares literarum et philosophiæ studium cum usu et actu rerum conjunxisse. Existimamus igitur istos, cum et ignavo otio torperent, et rebus etiam necessariis, ut solent exules, plurimum carerent, ad philosophiæ studia conversos, multis Romanorum ad simile propositum hortatores extitisse, atque huic senatusconsulto occasionem præbuisse. Meminit hujus decreti Athenæus lib. XIII. ubi σοφιστὰς uno verbo appellat, qui in Senatusconsulto Philosophi et Rhetores nominantur: 'Ῥωμαῖοι, inquit, οἱ πάντα ἄριστοι ἐξέβαλον τοὺς σοφιστὰς τῆς Ῥώμης, ὡς διαφθείροντας τοὺς νέους· οὓς ἔπειτ', οὐκ οἶδ' ὅπως, κατεδέξαντο. *Romani longe optimi Roma ejecerunt Sophistas, ut corruptores juvenum; quos deinde, nescio qua ratione, receperunt.* Seneca, Consolatione ad Helviam: 'Apicius in ea Urbe, ex qua aliquando philosophi, velut corruptores juventutis, abire jussi sunt,' &c. *Casaub.*

[b] *Quod verba facta sunt*] Hæc singularibus literis scribebant, utpote solennia: hoc modo, Q. V. F. S. ut illa, De ea re ita censuerunt: D. E. R. I. C. *Achill. Stat.*

[c] *Quod verba facta de Philosophis et Rhetoribus*] Consules de eo quod retulerant, verba fecisse dicebantur. Id patet cum ex hoc Senatusconsulto, tum etiam ex iis quæ a Frontino lib. II. de Aquæductibus, et a Cælio lib. VIII. Epist. Famil. et ex Opimiano S. C. quod a Cicerone VIII. Philipp. citatur, nec non ex S. C. Velleiano, et de petitione hereditatis, quæ a Jureconsultis referuntur. Eratque idem loquendi genus commune cum his omnibus, qui sive sententiæ loco, sive legatione fungentes, sermonem de re aliqua in Senatu habebant. *Brisson.*

[d] *S. cons. de ea re ita cens.*] In vet. impr. non erat, *S. cons.* Nec fere ponitur, ut opinor, in edictis ac senatusconsultis; aut ponendum tantum, *cons.* vel potius, *cens.* ut sit, *consules*,

Ut M. Pomponius Prætor animadverteret, curaretque, uti ei e Republica[6] fideque sua videretur, ut Romæ ne essent.'[e] De iisdem,[f] interjecto[7] tempore,[g] Cneus Domitius Aënobarbus, et Lucius Licinius Crassus,[h] Censores, ita edixerunt:[8 i] 'Renuntiatum est nobis,[k] esse homines, qui novum genus disciplinæ instituerunt: ad quos juventus[9 l] in ludum[m] conveniat: eos sibi nomen imposuisse Latinos Rhetoras:[10 n] ibi homines adulescentulos totos dies desi-

ut sit *Consules s. Censores*, Pighio *P. con.* sive *patres consulti.*—6 Sic Steph. Cassand. Vinet. Muret. Casaub. &c. In aliis, Harl. Voss. et Fonc. *ut si ei reipubl.* Conj. Guj. *uti, si e rep. &c. videretur, Romæ n. e.* Item *uti R.* Harl. —7 *Interrupto* Voss. Harl. in quo *Gn. Dom.* Dein copulam ante *L. Lic.* omittunt Colb. Harl.—8 *Item dixerunt: ne renunt.* Fonc. Voss. Harl. *item edix.* Ms. Stat.—9 *Juv. ad quos* Fonc. et Vet. impr. Dein *ludum* rescripsit Oud. cum Wolf. &c. e Mss. Stat. Voss. Colb. et Vet. impr. astipulantib. Fonc. Harl. et Gell. xv. 11. Vulg. *ludos.*—10 Habent *Latine s.* vel *scilicet rhetoras* Harl. Voss. Fonc. et Vet. impr. Legit Stat. *haud Latine scilicet Rhet.* vel *haud Latine* tantum, omisso *Rhet.* improbante Muret. Var. Lect. xvi. 11.

NOTÆ

vel *censores.* Ejusmodi multa sunt edicta et Senatusconsulta apud Cic. in viii. Epist. ad Cælium. Apud Gellium in iv. Apud Frontinum de aquæductibus. *Achill. Stat.*

De ea re ita censuerunt] Insere ante hæc verba e libris Achillis Statii, S. CON. atque adeo totum locum ita scribe ac lege, S. CON. D. E. R. I. C. *Senatus consultus de ea re ita censuit.* Frequens formula in antiquis Senatusconsultis: exempla tirones apud Brissonium legant. *Casaub.*

[e] *Uti Romæ ne essent*] *Ne* pro *non*, antiquo more. *Achill. Stat.*

[f] *De iisdem*] In vet. imp. *de eisdem:* in veteribus monumentis semper, *isdem.* Achill. Stat.

[g] *Interjecto tempore*] Septuagesimo anno post superius consultum Senatus. Adi ad Fastos Consulares et Censorios, in anno urbis ↃCLII. *Casaub.*

[h] *Lucius Licinius Crassus*] Hic est Crassus ille orator, qui istius sui edicti meminit apud Ciceronem, libro tertio de Oratore. Censores autem hi fuerunt, Caio Claudio Pulchro, Marco Perperna Consulibus: ut est in fragmentis illis Fastorum, anno a Roma condita sexcentesimo sexagesimo secundo, ut putat Plin. in principio libri septimi decimi. *Vinet.*

[i] *Ita edixerunt*] In manuscripto altero, *item edixerunt.* Achill. Stat.

[k] *Renuntiatum est nobis*] Referre, verba facere, nuntiare, et renuntiare, solennia verba sunt in hoc genere. 'Nuntiare' verbum est apud Gellium in iv. c. 5. *Achill. Stat.*

[l] *Ad quos juventus*] Magis, opinor, e veterum consuetudine in vet. impr. *juventus ad quos.* Achill. Stat.

[m] *In ludos*] In manuscripto, *in ludum;* quod placet. *Achill. Stat.*

[n] *Eos sibi nomen imposuisse Latinos Rhetoras*] In vet. impr. *Eos sibi nomen imposuisse Latine scilicet rhetoras.* Lego ego, *haud Latine scilicet rhetoras,* vel potius, *haud Latine,* tantum,

dere. Majores nostri, quæ liberos suos discere, et quos in ludos itare[1] [o] vellent, instituerunt. Hæc nova, quæ præter consuetudinem ac morem majorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter et iis, qui eos ludos habent, et iis, qui eo venire consuerunt,[2] [p] videtur faciendum, ut ostendamus nostram sententiam, nobis non[3] placere.' [q] Paulatim et ipsa utilis honestaque apparuit: multique eam præsidii[4] causa et gloriæ appetiverunt.[r] *Cicero* ad præturam usque Græce declamavit: Latine vero senior[s] quoque, et quidem Consulibus[5] Hirtio et Pansa; quos discipulos, et grandes prætextatos, vocabat.[t] *Cneum*

—1 *Intrare* Fouc. cum Vet. impr. Tum *quæ* deest Harl. Voss. in quibus etiam: *neque item videntur. Quapr. et iis per hos libros hab. ut iis qui evenire consueverunt.* Fouc. *Quapr. et in iis.*—2 Ita cum Gron. prætulerunt Oud. et Ern. cum Edd. Vett. pro *consueverunt*, uti inferius cum Voss. Harl. *consuerant* pro *consueverant*. Dein *visum faciundum* R. Steph. et Cassand. ex Gellio. Heins. conj. *cavendum*. Guj. *ut ost. nostra sententia.*—3 Harl. et Voss. *non nob.* Fouc. *vob. n. placet.*—4 Voss. Harl. et Colb. *et præsid.* quod recepit in text. Wolf. probante Oud. Mox *appetivere* Edd. Med. Flor. *etiam Græce* Fouc. Colb. Harl. Voss. Ex trib. ultimis *declamitavit* exhibuit Wolf. suffragante Oud.—5 *Et quidem cum Cons.* Harl. Colb. Voss. et Ed. pr. Mediol. qua usos esse et Stat. et Casaub. satis constat ex consensu lectionis. In Fouc. *et quod cum Cons.* Receperunt *cum* Burm. Oud. et Wolf. qui uncinis inclusit voc. *Consu-*

NOTÆ

ne in edicto verbum Rhetoras fuisse intelligamus, quod esse id contra consuetudinem atque auctoritatem Senatus videretur, tametsi in superiore edicto Philosophos et Rhetoras positos legamus. *Achill. Stat.*

[o] *Et quos in ludos itare*] In vet. impr. *intrare.* Achill. Stat.

[p] *Consueverunt*] In vet. impr. *consuerunt.* Achill. Stat.

[q] *Nobis non placere*] Hæc verba sententiæ sollennia: ut illa, *Senatui populoque placere.* Achill. Stat.

[r] *Appetiverunt*] In veteri impr. *appetivere.* Achill. Stat.

[s] *Latine vero senior*] Epistola ad Pætum 'Delectaverunt me,' libro nono. Fuerunt autem consules Aulus Hirtius, et Caius Vibius Pansa, anno ab urbe Roma condita septingentesimo et undecimo; quo anno, septimo Idus Decembres, occisus fuit Cicero: ut est apud Cornelium Tacitum in dialogo de Oratoribus. *Vinet.*

[t] *Et quidem Consulibus Hirtio et Pansa: quos discipulos, et grandeis prætextatos vocabat*] Melius vet. impr. *et quidem cum Consulibus Hirtio et Pansa, quos discipulos, et grandeis prætextatos vocabat.* Cum illis enim sese exercebat. *Achill. Stat.*

Latine vero senior, et quidem coss. Hirtio et Pansa: quos discipulos et grandes prætextatos vocabat] Mediol. editio: *et quidem cum consulibus Hir.* Sed qui potuit fieri, ut cum istis Consulibus Cicero declamaret? Quorum quidem consulatus in eum annum incidit, quem po-

Pompeium quidam historici tradiderunt, sub ipsum civile bellum, quo facilius Caio Curioni, promtissimo juveni, causam Cæsaris defendenti, contradiceret,[6] repetisse declamandi consuetudinem; *Marcum Antonium*, item *Augustum*, ne Mutinensi quidem bello omisisse. *Nero Cæsar* et primo imperii anno,[u] publice quoque bis antea,[7] declamavit:[v] plerique autem oratorum etiam declamationes edide-

lib. sententiam secutus Fabri ad Senec. cui obvius ivit Baumg.—6 *Cum diceret* Voss. Supra *causas Cæs.* Fonc. in quo, ut in Vet. impr. *et* ante *primo* deest. Item Harl. dat *nec Mut.*—7 Quidam legunt *bis ut antea*, repugnante Casaub. Conj. Broukh. *bis in die decl.* Burm. *imp. anno semel, publ. q. bis a. d.*

NOTÆ

pulus Rom. vidit turbulentissimum et luctuosissimum? Quare etiam eodem anno sunt omnes exstincti: Ciceronem dico, et ambos Consules. Adde quod ne in urbe quidem, nisi paucos admodum menses post aditum consulatum Hirtius et Pansa remanserunt. Nam cum principio anni hostis Antonius esset judicatus, belli administrandi provincia Cæsari cum coss. demandata, primo vere, aut etiam exeunte hieme, Hirtius et Pansa Roma profecti, nunquam postea urbem viderunt. Quod igitur liberum tempus ad declamandum illis Consulibus fuit? Ipsum quoque Ciceronem in tantis curis suis, et gravissimis pro Rep. contentionibus, quarum testes sunt orationes Philippicæ, ad has exercitationes rhetoricas animum potuisse convertere, quis putet? neque hoc sane aut Plutarchus dicit, aut quisquam veterum. Narrat Seneca pater præfatione in librum Controversiarum, scribere M. Tullium, 'in atriolo duos grandes prætextatos secum declamare solitos.' Ego non ambigo, duos illos prætextatos fuisse Hirtium et Dolabellam, quos ipse nominat, pulcherrima epistola ad Pætum, libro IX. Hi non eo anno quem ait Suetonius, sed triennio prius, itare ad Ciceronem et illud atriolum celebrare soliti: quando M. Tullius, Cæsare belli civilis reliquias in Africa persequente, inter spem metumque pendens animi, foro et curia se abstinens, ac domi plurimum continens, inglorium suum otium studiis literatum solabatur. Existimabat Nicolaus Faber, V. Cl. sublatam iri ἀτοπίαν, *absurditatem*, hujus dicti, si deleta voce *Consulibus*, scriberetur, *et quidem cum Hirtio et Pansa*. Mihi videbatur Suetonius, qui probe meminerat alterum horum prætextatorum fuisse Hirtium, in alterius nomine vitio memoriæ lapsus: atque hoc pacto accidisse, ut in ratione temporum tantum delinqueret. Porro Ciceroni, eo quod diximus tempore, etiam alios proceres Romanos operam dedisse, perquam fit mihi verisimile: ac fortasse illam declamandi consuetudinem respiciebat B. Hieronymus, cum in Eusebii Chronico Munatium Plancum Ciceronis discipulum appellavit. Quod et illæ Planci epistolæ, purissimæ Latinitatis, et vel Cicerone dignissimæ, suadent, quæ hodieque inter Ciceronianas leguntur. *Casaub.*

[u] *Nero Cæsar et primo imperii anno*] In vet. impr. non erat *et*. Achill. Staf.

[v] *Publice quoque bis antea declamavit*] Non necessario quidam emendant *bis*

runt. Quare magno studio hominibus injecto, magna etiam professorum ac doctorum[8] profluxit[w] copia, adeoque floruit,[x] ut nonnulli ex infima fortuna in ordinem senatorium, atque ad summos honores processerint. Sed ratio docendi nec una omnibus, nec singulis eadem semper fuit; quando vario modo quisque discipulos exercuèrunt. Nam et dicta præclare, per omnes figuras,[y] per casus,[9][z] et apologos, aliter atque aliter exponere, et narrationes tum breviter[a] et presse, tum latius et uberius[10][b] explicare consuerant:[c] interdum Græcorum scripta convertere, ac viros illustres laudare, vel vituperare: quædam etiam ad usum communis vitæ instituta, tum utilia et necessaria, tum perniciosa et supervacanea[d] ostendere: sæpe fabulis fidem firmare, aut historiis[1] demere; quod genus θέσεις et ἀνασκευὰς et κατα-

—8 Harl. et Voss. *atque doct.* Dein *profluit cop. adeoq. fluit* Fouc. cum Vet. impr. Infra *processerunt* Harl.—9 Suasit Casaub. *causas.* Mox *cum brev. ac pr.* Voss. Fouc. Harl. *cum br.* etiam Vett. Edd. Mutarunt Steph. Cassand. Vinet. et seqq.—10 *Et liberius* Mss. Casaub. Harl. Inferius *dum ut. e. n. dum p.* dant Voss. Harl. Fouc. cum Edd. pp. quod defendit Muret. Correxere Steph. Cass. Vinet. Casaub. et recentt.—1 *Hist.* abest a Voss. Fouc. Harl. Tum literis Latinis *thesis et anascenas et catascenas*

NOTÆ

ut antea, quod nulli libri confirmant. Sententia non est obscura, et, ut puto, vera. Neronem privatim declamasse et ante imperium sæpius, et primo etiam imperii anno aliquoties, publice vero bis tantum, idque ante imperium. *Casaub.*

[w] *Profluxit*] In vet. impr. *profluit.* Achill. Stat.

[x] *Floruit*] In eodem *fluit,* sed utrumque vitio, ut videtur. *Achill. Stat.*

[y] *Per figuras*] Κατὰ σχήματα: ac fortasse figuratas intelligit controversias, de quibus Quintilianus in IX. quarum cum triplex genus esse dicat, primum frequens in scholis esse tradit. *Achill. Stat.*

[z] *Per casus*] Eventus, ut quid quoque casu dicendum: vel casum intelligit, de quo Quintilianus in V. 'Casus autem,' inquit, 'qui et ipse præstat argumentis locum, sine dubio est ex insequentibus,' et quæ sequuntur. *Achill. Stat.*

Per omnes figuras, per casus] Consentiunt in hac lectione Mediol. et omnes Mss. Suspicabar scribendum *per caussas.* Sed ἐπέχω, *sustineo assensum.* Casaub.

[a] *Tum breviter*] In vet. impr. *cum breviter.* Achill. Stat.

[b] *Tum latius et uberius*] Scripti omnes, *et liberius.* Casaub.

[c] *Consueverant*] In eodem, *consuerant.* Achill. Stat.

[d] *Dum utilia et necessaria, dum perniciosa et supervacanea*] Id est, qua utilia, qua perniciosa. *Achill. Stat.*

σκευὰς Græci vocant: donec sensim hæc exoleverunt,[e] et ad controversiam ventum est. Veteres 'Controversiæ' aut ex historiis trahebantur;[2] sicut sane nonnullæ usque adhuc: aut ex veritate ac re, si qua forte recens accidisset. Itaque, locorum etiam appellationibus adjectis,[3][f] proponi solebant. Sic certe collectæ editæque se habent: ex quibus non alienum fuerit, unam et alteram, exempli causa, ad verbum referre. 'Æstivo tempore adolescentes urbani cum Ostiam venissent, littus ingressi, piscatores trahentes rete adierunt,[4][g] et pepigerunt, bolum quanti emerent:[h] nummos solverunt: diu expectaverunt,[i] dum retia extraherentur: aliquando extractis, piscis nullus infuit,[5][k] sed sporta auri[l] obsuta. Tum emtores bolum suum aiunt, piscatores suum.' 'Venalicii,[6][m] cum Brundisii gregem venalium e navi educerent, formoso et pretioso puero, quod portitores verebantur, bullam et prætextam togam imposuere:[n] facile

Harl. Ceterum Edd. Steph. Cass. Vin. Ald. Bas. Gryph. *exoluerunt.* Voss. Harl. Edd. pr. et Casaub. ult. *exsoluerunt,* Casaub. pr. cum Scriv. Schild. Græv. *exsoleverunt.*—2 Voss. *tradebantur.*—3 Fouc. Harl. Voss. et Ed. pr. *additis.* Item *et sic certe* in Voss.—4 *Adiere* Fouc. cum Ed. pr. in quibus etiam *pepigere* et *solvere.* Postea Stat. videtur legisse in nonnull. *spectav.*—5 Fouc. et Ed. pr. *affuit,* cum uno Cod. Stat. *fuit* Voss. Harl. In iisdem pro *sporta* est *porca.* Ed. pr. *porta.*—6 *Venuliciarii* legit Patric. ad fragm. Cic.

NOTÆ

[e] *Donec sensim hæc exoleverunt*] Hæc progymnasmata. In vet. impr. scriptum, *exsoluerunt,* a verbo soleo. *Achill. Stat.*

[f] *Locorum etiam appellationibus adjectis*] Ut jam prope fierent ὑποθέσεις. sed in vet. impr. *additis,* non *adjectis.* Achill. Stat.

[g] *Adierunt*] Vet. imp. *adiere,* et statim etiam, *pepigere,* ac post, *nummos solvere.* Achill. Stat.

[h] *Bolum quanti emerent*] Græcum est, *βόλον πρίασθαι, jactum emere.* Casaub.

[i] *Diu spectaverunt*] *Diu exspectaverunt.* Achill. Stat.

[k] *Infuit*] Vet. impr. *adfuit.* In altero, manuscripto, *adfuit:* in altero, *infuit.* Achill. Stat.

[l] *Sed sporta auri*] In eodem, *porta auri:* in manuscriptis, *sporta.* Achill. Stat.

[m] *Venalitii*] Venalitiarii, ff. de verborum significatione, l. Mercis appellatione. *Vinet.*

Venalitii quum Br.] Separanda hæc sunt a præcedentibus, ut quæ nihil commune cum iis habeant. Est enim alterum veterum controversiarum exemplum. Scribendum vero, *venaliciarii,* id est, ἀνδραποδοκάπηλοι. Glossæ veteres: *Venaliciarius, σωματέμπορος. Casaub.*

[n] *Bullam et prætextam togam impo-*

fallaciam celarunt. Romam venitur: res cognita[7] est: petitur puer, quod domini voluntate fuerit liber, in libertatem.'[8] [o] Olim autem eas appellatione Græca συνθέσεις[9] vocabant:[p] mox 'controversias'[q] quidam, sed aut 'fictas,'

t. III. 3. p. 975. et Ed. Græv. Tum *et ideo pretiose* conj. Broukh.—7 *Venitur, recogniti sunt* Harl. Voss.—8 Ita distinxere et emendarunt Muret. ac Vinet. et recepere Casaub. et seqq. probante Merillio Obs. VI. 20. Fouc. et Colb. cum Edd. Vett. *in libertate*, unde ejiciendum P. Faber voluit τὸ *liber*, Semestr. II. 15. quæ vox etiam non comparet in Edd. Steph. Cassand.—9 Sic ediderunt Oud. Wolf. Bip. et al. ex emendatione Schott. Obs. IV. 7. Vulg.

NOTÆ

suere] Ut conditionem ejus dissimularent, liberorum puerorum habitu induti. *Burman.*

[o] *Quod domini voluntate fuerit liber, in libertate*] Verbis, opinor, utitur e veteri consuetudine petitis, fuisse liberum in libertate. *Achill. Stat.*

Liber in libertate] *In libertatem* legendum crediderim, et sic interpungendum, *Petitur puer, quod domini voluntate fuerit liber, in libertatem.* Sicut 'petere in servitutem' dixit qui Livium contraxit, de Virginia, libro tertio. *Vinet.*

Quod domini voluntate fuerit liber, in libertatem] Vide quam parvis rebus viri quantumvis docti impediantur. Legebatur hic olim, *liber in libertate.* In quo non modo Ach. Statius nescio quid antiqui sibi fingit, sed et Pet. Faber delet τὸ *liber*, pro interpretamento ejus, quod sequitur, *in libertate*, et quidem tam inepto et falso, ut ferri non possit: neque id paucis exponi posse: itaque differt nos in aliud tempus ex penitissimis antiquæ jurisprudentiæ fontibus hausturus, quæ nos in eam rem doceat, II. Semest. 15. Reddiderat rem satis exspectatam: sed omnis ea exspectatio concidit, ex quo Elias Vinetus unicam literam adjecit, et interpunxit, ut oportuit: jam enim puerum *in libertatem peti*, id est, asseri vel vindicari, quod volente domino liber egerit, quivis videt. Sane subtilius agentes, in libertate puerum fuisse concedent, liberum non fuisse urgebunt, ut apparet ex Fabii avi declam. 340. et 342. Sed id discrimen insuper habuit Suetonius. Alioquin ei dicendum fuisset, *Asseritur puer, quod domini voluntate in libertate fuerit*: vel, *Petitur puer in libertatem, quod domini voluntate fuerit in libertate.* Gronov.

[p] *Eas appellatione Græci συντάξεις vocabant*] Schottus ex membranis, timide tamen, ut ait: *appellatione Græca συνθέσεις*, IV. Observ. 7. De *appellatione Græca* non erat, quod timeret: planum enim sic legi oportere, vel si nullo scripto affirmaretur. At θέσεις scribendum, non συνθέσεις. M. Seneca præf. 1. Controvers. 'Declamabat autem Cicero, non quales nunc controversias dicimus: ne tales quidem quales ante Ciceronem dicebant, quas theses vocabant.' Cicero in Topicis: 'Quæstionum duo sunt genera, alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Græci, nos 'caussam' dicimus. Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos 'propositum' possumus nominare.' *Gronov.*

[q] *Mox controversias*] Quarum sunt exempla apud Senecam et Quinti-

aut 'judiciales.' Illustres professores, et quorum memoria aliqua extet, non temere alii reperientur, quam de quibus tradam.

[2.] *L. Plotius Gallus.*[r] De hoc Cicero[10] ad M. Titinium[s] sic refert: 'Equidem memoria teneo, pueris nobis, primum Latine docere cœpisse L.[1] Plotium quendam: ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam, mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant, Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.' Hunc eundem (nam diutissime vixit) M. Cœlius[t]

appellationes Græci συντάξεις. Sed cum J. F. Gron. mallent Oud. et Wolf. θέσεις. Præbent tamen *synthesis* Colb. Voss. Harl. in quo *appellationes Græca.* Dedit Pitisc. *appellatione Græca συντάξεις.* Mox *contr. quidem* Voss. Harl. —10 *Cicero in epistola ad M.* Fouc. Colb. probante Wolf. Dein *Ticinum, Ticinnium, Titinnium* Edd. Vett. Conj. Stat. *Licinium.* Cf. Drakenb. ad Liv. III. 54.—1 Deest *L.* in Voss. Harl. Fouc.—2 Muret. V. L. v. 10. conj. *signi-*

NOTÆ

lianum seniores. *Achill. Stat.*

[r] *L. Plotius Gallus*] Titulum, opinor, capiti præposuerat Suetonius, *L. Plotius Gallus:* cui attexit consequentia. Credo ego, eodem versu et contextu titulos poni solitos: ut in epistolis etiam solebant eorum, ad quos scribebant, nomina ponere. Plotii Rhetoris meminit Varro, ut adducit Nonius Marcellus in verbo 'Bubulcitare.' Et Hieronymus in chronicis Eusebii. 'Plotius,' inquit, 'Gallus primus Romæ Latinam rhetoricam docuit: de quo Cic. sic refert: Memoria teneo, primum Latine docere cœpisse Plotium quendam.' *Achill. Stat.*

Lucius Plotius Gallus] Plotium memorant Eusebii Latina Chronica ad annum primum Olympiadis centesimæ et septuagesimæ tertiæ, ante annos octoginta tres, quam Christus nasceretur. Quintilianus quoque ejus meminit. *Vinet.*

L. Plotius Gallus] B. Hieronymus, quem constat totum fere hunc de claris Rhetoribus libellum Sueton. in Chronicon Eusebii retulisse, in Olympiadis CLXXIII. anno primo hæc posuit: 'Plotius Gallus primus Romæ Latinam rhetoricam docuit: de quo Cicero sic refert: Memoria teneo, pueris nobis primum Latine docere cœpisse Plotium quendam.' *Casaub.*

[s] *Ad M. Ticinnium*] Legendum fortasse, *ad M. Licinium,* vel potius, ut in manuscripto erat, *Titinnium.* Achill. Stat.

[t] *Marcus Cœlius*] Sic per *œ* Cœlios scribunt vetustissima quæque monumenta. Oratio autem illa Marci Cœlii non extat: sed ea quam pro Cœlio Cicero habuit: ex qua quædam cognosces de Atratino; quem leges in Eusebii Chronicis mortuum esse sub Octaviano Augusto principe. Ceterum in Atratinis quintam literam scalpunt *T,* non *C,* vetusta marmora. *Vinet.*

in oratione, quam pro se de vi habuit, significabat[2] dictasse Atratino,[u] accusatori suo, actionem: subtractoque[3] nomine, 'hordearium' eum 'rhetorem' appellat, deridens, ut inflatum ac levem et sordidum.[v]

[3.] *L. Otacilius*[4] *Pilitus*[w] servisse dicitur, atque etiam ostiarius veteri[5] more in catena fuisse;[x] donec ob ingenium

---

ficat, probantque Oud. et Wolf. Statim *a Cratino* Ed. Ald. et plures. *Acratino* Voss. Harl. *Atracino* Schild. Pitisc. al. sed *Atratino* jam olim edidere Steph. Cass. Vinet. aliique, quos Burm. Oud. et recentt. secuti.—3 *Subiratoque* Voss. Harl. Dein *ordinarium* Ed. pr. *hordeum eum* alter Ms. Stat. Abest *appellat* a Voss. Harl.—4 *Voltacilius* Harl. Voss. qui cum Fouc. Colb. Ms. Stat. et O. fere Codd. Casaub. item Edd. pp. *Pilutus* dant. *Pitholaus* legit Giraldus, ex Macrob. Sat. II. 2. teste Leopard. Emend. III. 17. Heins. et Scalig. maluerunt *Piletus*. Oud. conj. *Philitatus*, v. *Philotas*, v. *Philetus*, Voss. de Hist. I. 9. *Plotus*. Ceterum *Octacilius* ante Vinet. edebatur.—5 *Ve-*

NOTÆ

[u] *Dictasse a Cratino*] In vet. impr. *Atratino*, unico verbo, et dandi casu: quod placet, itaque erat in manusc. *Achill. Stat.*

[v] *Ordearium eum Rhetorem appellat, deridens ut inflatum ac levem et sordidum*] In vet. impr. *ordinarium*, non *ordearium*; atque ita in manuscripto altero: at in altero, *hordeam eum Rhetorem*. Sed quod impressum, rectius: illud corruptum ex *hordiario*: in antiquiss. enim monumentis, 'sementes et messes hordiariæ.' *Achill. Stat.*

Hordearium eum Rhetorem appellat, deridens, ut inflatum ac levem et sordidum] Quem M. Tullius appellat oratorem gracilem et strigosum, is hoc loco dicitur hordearius: translata vox a pane, quod præcipuum est omnium alimentorum fundamentum. Omnium optimi panes sunt triticei, πύρινοι vel αὐτόπυροι; minus laudabiles κρίθινοι et hordeacei. Minus enim alit hordeum quam triticum; et parata ex hordeo alimenta esse φυσώδη *tumefacientia*, scribit Dioscorides; quod ad illa verba Suetonii pertinet, 'ut inflatum.' Potest et ad rem militarem esse respectus: nam inter ignominias militares erat hordeo pasci; quod in sexta historia Polybius non prætermittit: et sunt multa in historia Romanorum exempla. Galenus libro primo de facultate alimentorum super ea re hæc observat: Οἱ παλαιοὶ καὶ τοῖς στρατευομένοις ἄλφιτα παρεσκεύαζον. ἀλλ' οὔτι γε νῦν τὸ Ῥωμαίων στρατιωτικὸν ἀλφίτοις χρῆται, κατεγνωκὸς αὐτῶν ἀσθένειαν, ὀλίγην γὰρ τροφὴν δίδωσι τῷ σώματι. *Veteres quoque militibus apparabant farinam hordeaceam: sed nunc Romanorum exercitus non utitur hordeis, damnata eorum imbecillitate; modicum enim alimentum tradunt corpori.* Casaub.

[w] *L. Octacilius Pilitus*] In vet. imp. *Pilutus*, itaque in manusc. *Achill. Stat.*

Lucius Otacilius Pilitus] Vultacilius Plotus in Eusebii Chronicis ad annum quartum Olympiadis centesimæ et septuagesimæ quartæ. *Vinet.*

L. Otacilius Pilitus] Mediolan. ut fere scripti, *Octacilius Pilutus*. Casaub.

[x] *Atque etiam hostiarius, veteri more in catena fuisse*] Hostiarius pro ostia-

ac studium literarum manumissus, accusanti patrono subscripsit.[y] Deinde Rhetoricam professus, Cn. Pompeium Magnum docuit, patrisque[6] ejus res gestas, nec minus ipsius, compluribus libris exposuit; primus omnium libertinorum, ut Cornelius Nepos opinatur, scribere historiam orsus, non nisi ab honestissimo quoque scribi solitam.[z]

[4.] Ad id[7] tempus[a] *Epidius*, calumnia notatus, ludum dicendi aperuit: docuitque inter ceteros M. Antonium, et Augustum. Quibus quondam C. Canutius,[8] objicientibus sibi, quod in Republica administranda potissimum consularis[9] Isaurici[b] sectam sequeretur, 'Malle,' respondit, 'Isaurici esse discipulum, quam Epidii[c] calumniatoris.'

tere Harl. Tum *ing. et st.* Fouc. Conj. Stat. *patr. suo scripsit.*—6 Ita Voss. Harl. Edd. Oud. Bip. Wolf. et al. In priorib. *que* deest. In fine Cap. *scribi* non habet Fouc. cum Ed. pr. haud improbante Stat.—7 Conj. Græv. *ad idem t.* et ita est in Ed. Casaub. min. Lugd. Dein *dicendi* ex Ed. Flor. restituit Ern. cum seqq. suffragante Oud. et sic habet Fouc. Vulg. *docendi.*—8 Voss. dat *in quib. q. Caius Can.* Pro *C.* Ern. jubet reponi *Tib.* Oud. et Wolf. delere malint.—9 *Considis Isaur.* Harl. Voss. pro *consul.* Pith. *Considii.* Mox *Epidici* Pith. Voss. Harl. Verb. *consularis* in prox. loc. trajecit Acidal. ad Dial. de Orat. Cap. 21. *Isaur. consul. discip. q. Ep. cal.* probantib. Burm.

NOTÆ

rio. Fuerunt quondam apud Romanos janitores vinculis ad fores alligati. Ejus autem moris mentio et apud alios, et apud Ovidium in illo versu, 'Janitor indigne dura religate catena.' *Muretus.*

[y] *Accusanti patrono subscripsit*] Legendum fortasse, *accusanti patrono suo scripsit.* Quod multi alii factitarunt Rhetores; ipsi foro abstinentes aliis orationes scripserunt: quamobrem a patrono sit ille manumissus. Sin illo modo malumus, subscriptorem intelligamus. Sunt autem subscriptores, ut jurisconsulti definiunt, qui se accusationi ejus, qui rei nomen detulerat, subscribunt. *Achill. Stat.*

[z] *Scribere historiam orsus, nonnisi ab honestissimo quoque scribi solitam*] In vet. imp. verbum *scribi* non erat: quæ lect. etiam probanda. *Achill. Stat.*

[a] *Ad id tempus*] In vet. impr. novum ac distinctum caput, ut esse omnino debet: sed fefellit eos, qui confudere, et veterum scribendi ratio, de qua ante, et quod Suetonius, cum dicat, 'Ad id tempus,' utrumque simul videatur contexere. *Achill. Stat.*

Ad id tempus Epidius] Forte, *Ad idem tempus.* Græv.

[b] *Consularis Isaurici*] Pithœi liber, *Considii Is.* perperam: neque enim Considiorum, verum Serviliorum cognomen erat Isauricus. *Casaub.*

[c] *Epidii*] In vet. impr. *Epidi* more veterum scriptum. *Achill. Stat.*

Quam Epidii calumniatoris] Pithœanus, *Epidici.* An est jocus cum allu-

Hic Epidius ortum se ab Epidio[10] Nunciono prædicabat: quem ferunt olim, præcipitatum in fontem fluminis Sarni,[1][d] paulo post cum cornibus extitisse, ac statim non comparuisse, in numeroque Deorum habitum.

[5.] *Sextus Clodius*,[2] e Sicilia, Latinæ simul Græcæque eloquentiæ professor, male oculatus, et dicax, 'par oculorum in amicitia M. Antonii Triumviri extitisse se,' aiebat.[e] Ejusdem uxorem Fulviam, cui altera bucca inflatior erat, 'acumen styli tentare' dixit,[f] nec eo minus, immo vel magis, ob hoc Antonio gratus. A quo mox Consule ingens etiam congiarium accepit, ut ei in Philippicis[g] Cicero objicit: 'Adhibes joci[h] causa[3] magistrum suffragio tuo, et

Ern. Oud. qui tamen *calumniatoris* omitti mallet.—10 *A C. Epid.* Fouc. *Nunoino* Harl. Colb. et Coll. Voss. qui inde fecit *Nucerino*. Muret. V. L. xvi. 10. vult *Nursino*. Edd. Schild. Gron. Pitisc. *Nuncione*.—1 Fouc. et Ed. pr. *Scurni*. Paulo ante *principatum in f.* Voss. qui cum Harl. *non comperisse* præbet.—2 *Claudius* Ed. Lugd. Mox conj. Muret. *pari ocul. amicitiam M. Ant. Tr. stetisse s. dicebat*, quod probant Schott. Obs. iv. 7. et Broukh. Sed Mss. Statii cum Ed. pr. dant *extricte se*, unde ipse *extrisse* vel *extrivisse* eruit, idque probabilius videtur Oud. Wolf. et aliis. Heins. tentat *par corculorum s. poculorum*, Guj. *perdidisse se a.* et statim *in ejusd.*—3 In Harl. et Voss. *adhibes* non comparet, spatio relicto: dein est, *Tibi ut joci c.* In Fouc. et Edd. Vett

NOTÆ

sione ad vocem Græcam ἐπίδικος? qui legibus est obnoxius, et qui, ut sic dicam, status controversiam patitur. Initio dixit Tranquillus, Epidium calumnia fuisse notatum: ἐπίδικος interdum fere idem atque ὑπόδικος. *Casaub.*

[d] *Fluminis Sarni*] In vet. impr. *Scarni*, sed vitio, opinor. *Achill. Stat.*

[e] *Male oculatus, et dicax, par oculorum in amicitia M. Antonii Triumviri extitisse se aiebat*] In vet. impr. *Male oculatus et dicax, par oculorum in amicitia M. Antonii extricte se aiebat*: itaque erat in utroque manuscripto. In quibus verbis mutabam tantummodo *extricte* in *extrisse*, id est, extrivisse: quod est consumsisse ac disperdidisse, a verbo *extero*. Sic etiam Catullus 'tristi' pro trivisti dixit. Itaque se libidine et lustris cum Antonio socio et conscelerato perdidisse oculos significat, et Antonium sic notat. *Achill. Stat.*

[f] *Cui altera bucca inflatior erat, acumen stili tentare dixit*] Stilo enim medici inflationes fodicabant, qua re cognita jocus apparet. Aciem tentare sic idem dixit in vita Neronis Cæs. c. 49. 'Duos pugiones, quos secum attulerat, arripuit, tentataque utriusque acie, rursus condidit.' *Achill. Stat.*

[g] *Ut ei in Philippicis*] In secunda. *Vinet.*

[h] *Tibi et joci*] Credo apud Ciceronem esse *ibi*: sed videndus locus. *Achill. Stat.*

compotorum[4] tuorum, Rhetorem; cui concessisti, ut, in quem vellet, diceret: salsum omnino hominem! sed materia facilis, in te[5] et in tuos[1] dicere. At quanta merces Rhetori est data? Audite, audite,[6] Patres Conscripti, et cognoscite Reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum[7] campi Leontini Sexto Clodio Rhetori assignasti, et quidem immunia: ut tanta mercede nihil sapere disceres.'

[6.] *C. Albutius Silus*,[k] Novariensis, cum ædilitate in patria fungeretur, cum[8] forte jus diceret, ab iis, contra[9] quos pronuntiabat, pedibus e tribunali detractus est. Quod indigne ferens, statim contendit ad portam, et inde Romam: receptusque in Planci oratoris[l] contubernium,[m] cui declamaturo mos erat, prius aliquem, qui ante diceret, excitare,[10] suscepit eas partes, atque ita implevit,[n] ut Planco silen-

Tibi et joci c.—4 Fouc. *comperitorum*. Harl. Voss. *competitorum*, cum Edd. ante R. Steph. qui hoc et sequentia, ut vulgo in Cic. Phil. II. 17. leguntur, hic expressit. Deest *cui* Voss. et Harl.—5 *Ut in te, quæ vell.* Cic. et Ed. Steph. Tum *falsum* Harl. Fouc. in quo etiam *animo hom.*—5 Non leguntur *in te* in Mss. et Edd. Vett. sed addenda monuit Stat. et ita Ed. Steph. et seqq. Dein vulg. *dicta dicere*, et apud Cic. Sed abest *dicta* a Colb. Harl. et plerisque, delevitque Vinet. Oud. Bip. Etiam voluit abesse Schott. vel *dicta jacere*. Tuetur Wolf.—6 Iterant voc. *audite* Oud. et seqq. ex Cic. et Edd. O. ante Casaub. sed semel tantum legitur in Voss.—7 *Vulnera secundum jug.* Fouc. Tum *assignati* Voss. et *immuni* cum Harl. et Edd. ante Steph. In Cic. vulg. *pro tanta m.*—8 Ern. conj. *atque forte*, vel *dicens*, sine τῷ *cum*. Oud. videtur excidisse copula *et* v. *que*.—9 Exulat *contra* a Voss. Harl. Mox *trib. tractus* Voss.—10 *Excitaret* Ed. Lugd. Mox *part. itaque impl.* Voss. Harl.—

NOTÆ

[i] *Sed materia facilis et in tuos*] Lege, *sed materia facilis in te, et in tuos*. Achill. Stat.

[k] *C. Albutius Silus*] Silo pro Silus apud Eusebium sub Octaviano Augusto, apud annum tertium Olympiadis centesimæ nonagesimæ tertiæ. Et Silius etiam pro Silus apud Senecam. *Vinet.*

C. Albutius Silus Novariensis] Hieronymus in Chronico Eusebii ad numerum MMXI. 'Albucius Silo Novariensis clarus Rhetor agnoscitur.' In Suetonii et Senecæ libris Silus hic dicitur, non Silo. *Casaub.*

[l] *Planci oratoris*] Lucii Munacii Planci: de quo sic Latina Eusebii Chronica, de Octaviani Augusti temporibus, apud annum quartum Olympiadis centesimæ octogesimæ octavæ. Munatius Plancus, Ciceronis discipulus, orator habetur insignis. Qui, quum Galliam Romanam regeret, Lugdunum condidit. *Vinet.*

[m] *Contubernium*] Scribi etiam potest *Contibernium*: namque in veteri monumento Romæ in hortis Albertinis, CONTIBERNALI. *Achill. Stat.*

[n] *Actaque ita implevit*] Vet. impr. *atque ita implevit*, quod placet: vel

tium imponeret, non audenti in comparationem se demittere.[1] Sed ex eo clarus, propria auditoria instituit, solitus proposita controversia sedens incipere,[2] et calore demum provectus consurgere[o] ac perorare. Declamabat autem genere[p] vario:[3] modo splendide atque adornate:[4] tum, ne usquequaque scholasticus existimaretur,[q] circumcise ac sordide, et tantummodo[5] trivialibus verbis. Egit et causas, verum rarius, dum amplissimam quamque[6][r] sectatur; nec alium in ulla locum, quam perorandi.[s] Postea renun-

1 Sic Edd. Jac. Gron. Oud. Ern. et seqq. jubente Drakenb. ad Liv. III. 35. Vulg. *dimitt.* Paulo ante *comparatione* Ed. Lugd.—2 Pro *incipere* habent *in opere* Fouc. et Edd. ante Casaub. Correxere Faërn. Muret. et Schott. cum Mss.—3 Ita dederunt Steph. Cass. Casaub. et seqq. ut emendavit Muret. *declamare aut genere* v. Ed. Vinet. *declamare aut gemere* Mss. et Edd. Vett. et *declamare* servari potuisse censet Oud. ut pendeat a verbo *solitus*. Supra *cal. densum* Fouc.—4 *Adeo ornate* Heins. et Broukh. *adorante* Voss. *adoranter* Harl.—5 Muret. suadet *tantum non*. Tum *verius et rarius* Harl. Voss.—6 Edd. ante R. Steph. *quamquam*. Emendarunt Muret. et Stat. qui mox

NOTÆ

illo modo, *itaque implevit*. Achill. Stat.

o *Solitus proposita controversia sedens in opere et calore demum provectus consurgere*] Recte hunc Gabriel Faërnus locum distinguebat, ac restituebat: *solitus proposita controversia sedens incipere, et calore demum provectus consurgere*. Achill. Stat.

p *Gemere*] Indignans scilicet. *Achill. Stat.*

q *Ne usquequaque scholasticus existimaretur*] Scholasticum appellabant, qui in umbra circa fictas hypotheses se occuparet. Quintilianus libro XII. 'Cognoscere et præcepta vivendi perdiscere, et in foro nos experiri potuimus, dum scholastici sumus.' In aureo Longini libello ἀληθινοῖς λόγοις, *genuinis sermonibus*, opponitur νόησις σχολαστικὴ, *sententia scholastica*, sive puerilis, frigida, et ineptæ affectationis plena. Τί ποτ' οὖν, ait, τὸ μειρακιῶδές ἐστιν; ἢ δῆλον, ὡς σχολαστικὴ νόησις ὑπὸ περιεργίας λήγουσα εἰς ψυχρότητα. *Quid igitur, ait, puerile est? patet, velut sententia scholastica præ nimia diligentia frigide desinens*. Sed de varia acceptione hujus vocis diximus ad Capitolini Maximinos. *Casaub.*

r *Dum amplissimam quamquam*] Legendum ut in vet. *amplissimam quamque*. Achill. Stat.

s *Nec alium in ulla locum, quam perorandi*] Legi etiam fortasse possit, *nec alio in illa loco*. Achill. Stat.

Nec alium in ulla locum quam perorandi] M. Tullius in Oratore: 'Miserationibus eo sum usus pluribus, quod, etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant.' In Bruto ait ipse Brutus: 'de te quid optarent rei, quid ipse Hortensius judicaret, videbamus: qui, cum partiretur tecum causas, (sæpe enim interfui,) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat.' *Casaub.*

tiavit Foro, partim pudore, partim metu. Nam cum, in lite quadam centumvirali, adversario, quem ut impium erga parentes incessebat, jusjurandum, quasi per figuram[t] sic obtulisset: 'Jura per patris matrisque cineres, qui inconditi jacent:' et alia in hunc modum: arripiente eo conditionem, nec judicibus aspernantibus, non sine magna sui invidia 7 negotium afflixit.[u] Et rursus in cognitione cædis,[v] Mediolani, apud L. Pisonem Proconsulem defendens reum, cum, cohibente lictore nimias laudantium voces, ita excanduisset, ut et, deplorato Italiæ statu, quasi iterum in formam provinciæ redigeretur, Marcum insuper Brutum, cujus statua in conspectu erat,[8] invocaret, legum ac libertatis auctorem et vindicem, pæne pœnas luit. Jam autem senior ob vitium vomicæ Novariam rediit: convocataque plebe, causis, propter quas mori destinasset, diu, ac more concionantis,[w] redditis, abstinuit cibo.[x]

conj. *nec alio in illa loco.* Harl. *operandi* pro *peror.*—7 Harl. et Voss. *sua inv.* Postea *et rursus cum in, &c. excanduit, ut deplor. &c.* legit Muret. In Fouc. *Pis. personalem*, et *cohiberent lictores*, ut et in Voss. qui dein cum Harl. exhibet *excanduisse, et ut de plicato Ital.* nisi quod *et* omittit Harl. In Fouc. *ut depl.*—8 Fouc. *st. in ispeum erat.* In eodem infra *vomice Novarium.* Ascriptum erat in marg. Harl. ab ead. man. *Hic antiquissimum exemplar desinit, et non integrum videtur.*

NOTÆ

[t] *Quasi per figuram*] Dixit ante in prooemio, 'per omneis figuras:' vel per figuram, ὡς ἐν τύπῳ. *Achill. Stat.*

[u] *Negotium adflixit*] Causam perdidit. *Achill. Stat.*

[v] *In cognitione cædis*] In judicio. *Achill. Stat.*

[w] *More concionantis*] Concionem habentis, verba facientis. *Achill. Stat.*

[x] Deesse huic libro multum, intelligi potest ex catalogo Rhetorum eorum, qui principio utriusque manuscripti libri legitur: namque præter superiorum nomina, hæc etiam leguntur:

L. CESTIUS PIUS.
M. PORCIUS LATRO.
Q. CURTIUS RUFUS.
L. VALERIUS PRIMANUS.
VIRGILIUS FLAVUS.
L. STATIUS URSULUS.
P. CLODIUS QUIRINALIS.
M. ANTONIUS LIBERALIS.
SEX JULIUS GABINIANUS.
M. FABIUS QUINTILIANUS.
JUL. TITO.

Cassii Parmensis versus, qui sequuntur, in Bruttiis inventos, quos inde mihi Sertorius Quadrimanus, juvenis doctrina moribusque elegantissimis, curavit, auctarii loco damus, ne pereant scilicet: dignissimi enim Cassio visi sunt, cujus Horatius, Plinius, ceterique meminerunt.

NOTÆ

CASSII PARMENSIS ORPHEUS.

Arguta primum cum plectra parentis et auro
Distinctam sumsit citharam Rhodopeius heros,
Ridebant segnes pulsus, digitosque micantes
Serius, et chordis indoctæ dissona vocis.
Mox pudor exardens, et gloria dulcis honesti,
Lusibus avertit puerilibus, omnis et illinc
Perditus incumbens Musæ pallebat amore.
Et nunc maternis inhiat, nunc ille paternis
Cantibus, hinc illinc discens dependet utrimque.
Nulla Venus faciem cepit mentita dolosis
Compedibus: somni fuerat parcusque Lyæi:
Donec, ridiculus dudum, modulamine silvas,
Evulsosque suis scopulos radicibus egit,
Ausus et ire viam viventibus inconcessam,
Pœnarum oblitos demulsit carmine Manes.
Non levis ascensus, si quis petit ardua: sudor
Plurimus hunc tollit, nocturno exsomnis olivo
Immoritur, delet quod mox laudaverat in se,
Qui cupit æternæ donari frondis honore.
Achill. Stat.

Multa hodie in hoc libello desiderari, ex indice apparet, quem in vetustis codicibus repertum hujus editionis fronti præfiximus. Quoniam autem B. Hieronymus, ut antea dicebamus, quæcumque de Claris Oratoribus in Eusebii Chronico annotavit, ea ab hoc scriptore fuit mutuatus, nos vicissim, quæ huc pertinebant, ex illo præstantissimo opere descripsimus, atque infra subjecimus.

L. Cæstius Pius.

Chronicon Eusebii numero MMIV. in anno Augusti XXXI. 'Cestius Smyrnæus Rhetor Latine Romæ docuit.' Multa de hoc Rhetore passim leguntur apud M. Senecam in Controversiarum libris.

M. Porcius Latro.

Hieronymus numero MMXIII. in anno Augusti XL. 'Marcus Porcius Latro Latinus Declamator tædio duplicis quartanæ semet interficit.'

L. Statius Ursulus.

Chronicon Eusebii numero MMLXXIV. in anno tertio Neronis: 'Statius Surculus Tolosensis in Galliis celeberrime Rhetoricam docet.' Legendum, *Statius Ursulus*, ut habent omnes codices Suetonii in nostro laterculo. Errorem eorum, qui Statium Papinium poëtam cum hoc confundunt, docte confutat Josephus Scaliger ad hunc locum.

Domitius Afer.

P. Clodius Quirinalis.

Hieronymus numero MMLX. in anno IV. Claudii: 'Domitius Afer Nemausensis clarus Orator habetur; qui postea Nerone regnante ex cibi redundantia in cœna moritur.'

'Clodius Quirinalis Rhetor Arelatensis Romæ insignissime docet.'

In nostro indice nomen Domitii non extat: sed nos judicium Scaligeri secuti sumus, qui etiam ista e libro Suetonii putabat esse descripta: est tamen dubitationi locus; quia Hieronymus ait ORATOR, non autem Rhetor. Sane Domitius etiam honores gessit in Rep. Prætor enim fuit ac Consul, videndus Dio.

NOTÆ

M. ANTONIUS LIBERALIS.

Hier. numero MMLXIV. in anno Claudii nono: 'M. Antonius Liberalis Latinus Rhetor gravissimas inimicitias cum Palæmone exercet.' Cur non possit hic ille esse, cujus hodie exstat Μεταμορφώσεων συναγωγὴ, causam equidem video nullam.

SEX. JULIUS GABINIANUS.

Hieronymus numero MMXCII. in anno Vespasiani octavo, 'Gabinianus celeberrimi nominis Rhetor in Gallia docuit.' Meminit etiam alibi idem Hieron. ut annotat Scaliger.

Isti sunt Rhetores Suetoniani, quorum in Eusebiano Chronico meminit Hieron. Existimat Scaliger ex eodem Tranquillo etiam alia esse desumta, quæ ibi leguntur: ut quæ in anno Augusti XXXIX. de M. Tullio Tirone Ciceronis liberto; et si qua his similia. Sunt et nonnulli in nostro laterculo, quorum in Chronico non meminit Hieronymus: velut Q. Curtius Rufus: quem illum esse cujus historia rerum Alexandri elegantissime scripta in doctorum manibus versatur, pene assentior viris eruditis sic existimantibus. At ille Curtius Rufus, cujus meminit Tacitus in XI. Annalium, cum nostro Rhetore nihil videtur commune habuisse. *Casaub.*

PUBLII TERENTII AFRI,

CARTHAGINIENSIS,

VITA.[1]

[1.] PUBLIUS TERENTIUS AFER, Carthagine natus, servivit Romæ Terentio Lucano[a] Senatori:[2] a quo ob ingenium et formam non institutus modo liberaliter, sed et mature manumissus est. Quidam captum esse existimant: quod fieri nullo modo potuisse, Fenestella docet; cum inter finem secundi belli Punici et initium tertii natus sit et mortuus, nec, si a Numidis aut Gætulis captus sit, ad ducem[3] Romanum pervenire potuisset,[b] nullo commercio inter Italicos[4] et Afros, nisi post deletam Carthaginem, cœpto. Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano et C. Lælio, quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur, quod et ipsum Fenestella arguit, contendens, utroque majorem natu fuisse;

1 Hæc vita in nullis Vett. Edd. nec in ipsis Casaub. Edd. conspicitur. In Schild. exhibetur, et hinc in seqq.—2 Emend. Gron. *Culleoni*.—3 Gron. conj. *dominum*, probantib. Oud. Ern. Wolf. Mox Harl. mallet *Italos*.—4 Sic maluit Oud. cum Muret. Hæreo, et plerisque, et ita Edd. Schild. Jac. Gron. Pitisc. Ern. Bip. et al. *voci divinæ* edidit Dan. Heins. *divina voce* Burm. alii-

NOTÆ

[a] *Terentio Lucano Senatori*] An *Terentio Culleoni?* ut sit ille, quem major Africanus e captivitate liberavit. *Gronov.*

[b] *Ad ducem Romanum pervenire potuisset*] Forte, *ad dominum Romanum*. Idem.

quamvis et Cornelius Nepos æquales omnes fuisse tradat, et Porcius suspicionem de consuetudine per hæc faciat:

Dum lasciviam nobilium, et fucosas laudes petit;
Dum Africani vocem divinam inhiat avidis auribus;
Dum ad Furium se cœnitare et Lælium,[5] [c] pulchrum putat;
Dum se amari ab hisce credit, crebro in Albanum rapi
Ob florem ætatis suæ; ipsus sublatis rebus ad summam
Inopiam redactus est.[6]
Itaque e conspectu omnium abiit Græciam in terram[7] ultimam.
Mortuus est in Stymphalo, Arcadiæ oppido: nihil Publius
Scipio profuit, nihil ei[8] Lælius, nihil Furius:
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillume,
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conducticiam,
Saltem ut esset, quo referret [d] obitum domini servulus.[9]

que.—5 Scalig. ad Euseb. p. 144. legit, *Dum ad Furi se c. et Lælii.*—6 In Ed. Heins. quam secuti sunt T. Faber et Westerhov. *Ob fl. æt. suæ, ad s. inop. red. est*, omissis *ips. subl. reb.* Burm. melius congruere putat seqq. *atque subl. reb. ab. in Græc.* Petit. Obs. I. 8. conj. *sub lætis reb.* Scalig. *rapi* (resectis plane verb. *ob fl. a. s.*) *sublatis ibus*, (i. e. iis,) *ad s. i. r. e.* Hare sic hos vers. concinnat: *ob fl. æt. suæ: Ipsus subl. r. ad s. i. r. est, Itaque.* Oud. sic: *creb. in Alb. et rapi Ob fl. æt. suæ, Ipsos sublectans ad s. i. r. est.* Ceterum *cr. Alb.* Ed. Burm. sine *in.* Edd. Vett. Ter. *ipsis subl.*—7 Vulg. *in Gr. in terr.* sed prius *in* delevit Oud. et seqq. ut jam ediderant Muret. Hare et Westerh. Alii secundum *in* extruserunt.—8 Mallet Guj. *illi L.* Pro *nobiles* legit Scalig. *homines.*—9 Conj. Guj. *quo ref. se obitu domini serv.* Heins. *qui defleret obitum.* Scalig. *qui ref. obitum domini, servolum*, repugnante Gronov. Schott. Obs. II. 16. citat *quod referat obitu domini.* In Ed. Wolf. hos versus ipse ita refinxit: *Dum lasc. nob. et laud. fuc. petit: Dum Afr. vocem divinam i. a. auribus: Dum se ad Furium cœnare et L. p. putat: Dum s. a. a. h. c. c. i. A. rapi Ob f. a. suæ ... ipsus ... Suis abl. reb. ad s. i. r. est. Itaq. e c. o. a. Gr. i. t. ultimam. Mort. e. i. Stymphalo Arc. oppido: nil Publius Scipio illi profuit, nil Læl. nil. Furius, Tres*

NOTÆ

[c] *Dum ad Furium se cœnitare et Lælium*] Scaliger in Eusebium, *ad Furii se cœnitare et Lælii.* Si e scripto antiquo, tolero et applaudo; sin, profecto illud mutandum non est. Nam, ad Furium, ad Lælium eleganter dicitur in illorum ædibus. Ut Ciceroni IV. Attic. 4. 'Fuit ad me cum Cæsare.' In quo opere sæpe sic loquitur; ut et Comici. *Idem.*

[d] *Saltem ut esset, quo referret*] Id est, si nihil aliud, ut locus esset, vel domus, quo servus eum comitatus in peregrinatione et redux nuntiaret

[2.] Scripsit comœdias sex: ex quibus primam Andriam cum Ædilibus daret, jussus ante Cærio[10] recitare, ad cœnantem cum venisset, dictus est, initium quidem fabulæ, quod erat contemtiore vestitu, subsellio juxta lectulum residens legisse;[1] post paucos vero versus invitatus, ut accumberet, cœnasse una, deinde cetera percurrisse, non sine magna Cærii admiratione. Et hanc autem,[2] et quinque reliquas æqualiter populo probavit. Quamvis Volcatius de enumeratione omnium[3] ita scribat:

Sumetur Hecyra sexta ex his fabula.

Eunuchus quidem bis die[4] acta est, meruitque pretium, quantum nulla antea cujusquam comœdia, id est, octo millia nummum: propterea summa quoque titulo ascribitur. Nam Adelphorum principium Varro etiam præfert principio Menandri. Non obscura fama est, adjutum Terentium in scriptis a Lælio et Scipione, quibuscum familiariter vixit. Eandem ipse auxit: nunquam enim, nisi leviter,[5] se tutari conatur, ut in prologo Adelphorum:

Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles
Hunc adjutare, assidueque una scribere;
Quod illi maledictum vehemens existimant,
Eam laudem hic ducit maximam, cum illis placet,
Qui vobis universis et populo placent;

per id t. q. a. n. facillume: et seqq. nisi quod *servolus* in fine.—10 Muret. et Heins. *Cæcilio* legend. putant, et mox *Cæcilii.* Pighius *Acilio*, probantib. Oud. et Ern.—1 *Egisse* Ed. Ven. Ter. 1485.—2 'Vitia his inesse suspicor ex omissione plurium verborum vel membrorum; similiterque dein post verbum *ascribitur.*' Wolf.—3 Deest *omnium* Edd. pp. Ter. quæ et *sumeretur.* Tum *ex iis* Ed. T. Fabri et apud Funccium, improbante Oud. *hisce* Ed. Harei. —4 Abest *die* a Vett. Edd. Ter. ut et a Paræana et Heins. sed propugnat Faber cum Petit. Obs. I. 8. Aliter sentit Wolf.—5 *Leniter* Edd. Vett. et mox

NOTÆ

mortem patrisfamilias. Eo enim naturaliter contingit et ex destinatione illorum, qui absenti adfuerunt, hunc nuntium portari. Nullo igitur modo probare possum Scaligeri, *qui referret obitum domini, servolum.* Quæ est enim ista oratio, *non habuit domum, saltem servolum?* Dein quid est, *qui referret obitum domini?* Et quis credat ne servolum quidem Terentio fuisse? *Idem.*

Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore usus est sine superbia.

Videtur autem se levius defendisse, quia sciebat, Lælio et Scipioni non ingratam esse hanc opinionem: quæ tamen magis et usque ad posteriora tempora valuit. [3.] Q. Memmius in oratione pro se ait: 'P. Africanus, qui a Terentio personam mutuatus, quæ domi luserat ipse, nomine illius in scenam detulit.' Nepos auctore certo[6] comperisse se ait, C. Lælium quondam in Puteolano Kalendis Martiis admonitum ab uxore, temporius ut discumberet, petiisse ab ea, ne interpellaretur: serius tandem ingressum triclinium dixisse, non sæpe in scribendo magis successisse sibi: deinde rogatum, ut scripta illa proferret, pronuntiasse versus, qui sunt in Heautontimorumeno:

Satis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt.

[4.] Santra[7] Terentium existimat, si modo in scribendo adjutoribus indiguerit, non tam Scipione et Lælio uti potuisse, qui tunc adolescentuli fuere, quam Sulpicio Gallo, homine docto, et qui consularibus[8] ludis initium fecerit fabularum dandarum: vel Q. Fabio Labeone, et M. Popillio,[9] consulari utroque, ac poëta. Ideo ipsum non juvenes designasse, qui se adjuvisse[10] dicerentur; sed viros, quorum operam et in bello, et in otio, et in negotio populus sit expertus. Post editas comœdias, nondum quintum atque tricesimum egressus annum, causa evitandæ opinionis, quia[1] videbatur aliena pro suis edere, seu percipiendi Græcorum instituta, moresque, quos perinde exprimeret in scriptis, egressus Urbem est,[2] neque amplius rediit. De morte ejus Volcatius tradit:

Sed ut Afer sex populo edidit comœdias,
Iter hinc in Asiam fecit. Navim cum semel
Conscendit, visus nunquam est. Sic vita vacat.

---

lenius, dein etiam *quod ill. placet*.—6 Edd. Vett. *Cerio*, et infra *temperius*.——7 *Satra* Edd. Vett. sed Ven. omittit.—8 Muret. legit, *Consualibus*, T. Faber *Cerealibus*. Pro *et qui* Ms. Lindenbrogii *cujus*.—9 Edd. Vett. *Pompilio*. Al. ante Oud. *Popilio*.—10 Edd. Vett. *adjuvasse*.—1 Hare volebat *qua*. —2 Desunt *Urb. est* Edd. Vett. Exhibuit *Urbe* Dan. Heins. probantib.

[5.] Q. Cosconius[3] redeuntem e Græcia perisse in mari dicit cum centum et octo fabulis, conversis e Menandro. Ceteri, mortuum esse in Arcadiæ Stymphalo, sive Leucadia,[4] tradunt, Cn. Cornelio Dolabella, Marco Fulvio Nobiliore Consulibus, morbo implicitum acri, dolore[5] ac tædio amissarum sarcinarum, quas in navi præmiserat, ac simul fabularum, quas novas fecerat. Fuisse dicitur mediocri statura, gracili corpore, colore fusco. Reliquit filiam, quæ post Equiti Romano nupsit: item hortulos viginti jugerum in via Appia ad Martis villam. Quo magis miror, Porcium scribere,

nihil Publius
Scipio profuit, nihil ei Lælius, nihil Furius:[6]
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillume,
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conducticiam,
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus.

Hunc Afranius quidem omnibus Comicis præfert, scribens in Compitalibus:

Terentio non similem dices[7] quempiam.

Volcatius autem non solum Nævio et Plauto et Cæcilio, sed Licinio[8] quoque et Attilio postponit. Cicero in Limone hactenus laudat:

Tu quoque, qui solus lecto sermone, Terenti,
Conversum expressumque Latina voce Menandrum
In medio[9] populi sedatis vocibus effers,
Quicquid come loquens, atque omnia dulcia dicens.

Item C. Cæsar:

Tu quoque, tu in summis,[10] O dimidiate Menander,
Poneris, et merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis,

Oud. et Wolf.—3 Recepit Oud. cum Wolf. et seqq. ex Mss. Lindenbrogii. Vulgo *Consentius*. Edd. Vett. et Heins. *Consetius*.—4 Edd. Vett. *in Arcadia Stimphali sinu Leucadiæ*.—5 Ed. Heins. *implicitur, acri dolore*. Mox *sarci narum* ex Lindenbr. Codd. amplexi sunt Græv. Gron. Burm. Oud. et seqq. Edd. Vett. *fabularum*. Al. *satirarum*.—6 Iterum edidit Wolf. *nil Publius Scipio illi profuit, nil Lælius, nil Furius*, &c. Cf. Cap. 1.—7 *Dicens* Edd. Vett.—8 Ms. Lindenbr. et Edd. Vett. *Livio*. Eædem addunt *et Attilio*, quod in textum admisit Oud. et eum secuti. Vulgo desunt.—9 *In medium*

Comica ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis; neque in hac despectus parte jaceres!
Unum hoc maceror, et doleo tibi deesse, Terenti.

Ms. Daniel. *sed. motibus* Barth. Adv. xxiv. 7. Mox ex Burm. monito dedit Oud. *atque* pro vulg. *ac*, deinde recept. in recentt. Edd.—10 *Summisso* Edd. Vett. *tu quoque tam summisso* Ascent. Ceterum in interpunctione secutus est Baumg. Ed. Wolf. In aliis distinguitur, *foret vis Comica, ut æquat. &c.*

HORATII POETÆ

VITA.

Horatius Flaccus, Venusinus, patre, ut ipse tradit,[1] [a] libertino, et exactionum[2] coactore; ut vero creditum est, salsamentario; cum illi quidam in altercatione exprobrasset, 'Quotiens ego vidi patrem tuum cubito se emungentem?'[3] Bello Philippensi,[b] excitus a Marco Bruto imperatore, Tribunus militum meruit: victisque partibus,

1 Sic Nannius lib. iii. Misc. e Cod. Blandiniano; sed Cruquius, ex eodem Cod. alione incertum est, et Muret. ad calc. Ed. suæ Horat. edidit *quidem tradit:* ac sic dedit Rutgers. et al.—2 Conj. Ern. *auctionum*, J. M. Gesn. *exauctionum*. Tum *vero* dederunt Oud. Wolf. et seqq. cum Cruq. Rutgers. et Bentl. Vulg. et Nann. *vere*. Casaub. suadet *fere*. Sed hæc usque ad *emung.* pro glossemate delenda putat Janus ad Horat.—3 Vulg. *cub. emung.* sed reciprocum *se* addidit Oud. et seqq. ex Edd. Muret. Cruq. et Bentl. in quorum apographis *brachio* extat. Casaub. et Heins. conjecere *se mung.* Rut-

NOTÆ

[a] *Ut ipse tradit*] In sexto sermone libri prioris. *Vinet.*

[b] *Bello Philippensi*] Sidonius Apollinaris in carmine quarto. *Vinet.*

venia impetrata, scriptum quæstorium comparavit.[c] Ac primo Mæcenati, deinde Augusto insinuatus,[4] non mediocrem in amborum amicitia locum tenuit. Mæcenas quantopere eum dilexerit,[5] satis monstratur [6] illo epigrammate,[d] ubi inquit:

Ni te visceribus meis, Horati,
Plus jam diligo, tu tuum sodalem [e]
Hinnulo videas strigosiorem. [7]

gers. habet *brachio se immung.*—4 Cruq. et Rutgers. edidere *Aug. in gratiam ins.* sed putat Oud. glossam a Cruq. insertam esse. Uncinis inclusa habet Wolf. Ceteris desunt.—5 Ita pro *dilexit* dedit Baumg. uti conj. Ern. In Ed. Burm. *quanto opere.*—6 Cruq. Rutgers. et Bentl. *demonstratur.* Ms. Puteanus *testatur*, teste Rutg. Mox *ubi inquit* desunt libb. Cruq. et Muret. et Ed. Rutgers. probante Ern. et cum eo Oud. si modo *demonstrat* vel *demonstravit*, aut potius *testatur* e Ms. Put. legatur, cui astipulatur Wolf.—7 Ita dederunt Wolf. Bip. secuti Oud. In vulgatis *Titium sodalem Mimo tu vid. strig.* quod primus edidit Schild. cum Nann. e Ms. produxerit *Titum* (sic et Ed. Græv.) *sodalem Minio vid.* Sed *mimo* jam dedere Vinet. et Casaub. qui probat, *Jam pl. dil. ut tuum sod. Ninnio vid. strig.* Unde J. F. Gron. emend. *tu Titii* v. *Titi sod. Ginno me vid.* Apud Masson. p. 368. *Titti.* Sed, uti corr. Guj. dedit hos vers. Cruq. et cum illis Rutgers. ac Bentl. *tu tuum sod. Hinno me vid. str.* Cod. Blandin. *Minio*, Pith. *Ninnio* vel *nimio*, quomodo edidit Muret. qui *tu tuum* quoque expressit. In iisdem et aliis multis membbr. *inuleus* pro *hinnuleus.* ' Nisi nomen hominis latet in *hinnulo* v. *mimo*, malim,

NOTÆ

[c] *Scriptum quæstorium comparavit*] Hoc est, scribæ quæstorii munus, seu partes sibi comparavit. Sic apud Cic. 'scriptum facere,' hoc est, scribam esse. *Græv.*

[d] *Illo epigrammate*] Constat Mæcenatem (Servii verba sunt in librum secundum Georgicôn) fuisse literarum peritum, et plura composuisse carmina. Horatius ipse in ode duodecima libri secundi, 'tuque pedestribus Dices historiis prœlia Cæsaris, Mæcenas, melius.' Sed vide plura de Mæcenate in poëtis Lilii Grægorii. *Achill. Stat.*

[e] *Plus jam diligo, Titium sodalem*] Alii, *tu tuum sodalem Ninnio.* Lego, *tu Titi sodalis Ginno me videas strigosiorem.* Ginnus, brevis mulus. Martialis VI. 77. 'Non aliter monstratur Atlas cum compare ginno.' Ubi vide Scriverium et Scaligerum ad Manilium. Talem vocem poscebat τὸ strigosus, in jumentis proprium. Livius lib. XXVII. 'scuta vetera hostium notavit, quæ ante non viderat et strigosiores equos.' Frontinus in eadem historia I. 2. 'quod ab itinere strigosiores notabat equos, et coloratoria hominum corpora.' Massurius Sabinus apud Gellium IV. 20. 'equum nimis strigosum et male habitum, sed equitem ejus uberrimum et habitissimum.' Quibus omnibus locis strigosus ἰσχνὸς est, sive attenuato corpore ac macilentus: non morabundus aut tergiversator, ut volunt. Sed nec apud Lucilium, secus atque Scaliger

Sed multo magis extremis,[8] tali ad Augustum[9] elogio: 'Horatî Flacci, ut mei, memor esto.' Augustus ei Epistolarum officium obtulit, ut hoc[10] ad Mæcenatem scripto significat: 'Ante ipse scribendis epistolis amicorum sufficiebam: nunc[1] occupatissimus, et infirmus, Horatium nostrum a te cupio abducere. Veniet ergo ab ista parasitica mensa ad hanc regiam, et nos in scribendis[2] epistolis juvabit.' Ac ne recusanti quidem aut succensuit quicquam, aut

Mulo me vid. str.' Baumg.—8 E Ms. Regio addidit cum Rutgers. Guj. aliisque Bentleins *judiciis* post *extr.* quo facit Cruq. lectio *ext. Esquiliis.* Nannius conj. *extr. verbis,* vel *in extremis.*—9 Ms. Put. *Augustam.* Dein *Horati* Nann. Casaub. Græv. Oud. &c. In multis *Horatii.* Statim *Flacce* Nann. qui cum Græv. ejecit *ut.* Muret. Cruq. alii, *esto memor.*—10 Exhibuit Oud. et seqq. *ut hoc,* cum Cruq. Rutgers. Casaub. Bentl. Deest vulgo *ut.*—1 Rutgers. in ora Cod. sui notavit, *a me ipso s. e. a. s. nunc autem, &c.* et mox *abs te.* Ediderat olim cum Muret. Cruq. *nostr. te cupio adducere.* In iisdem *veniet igitur* et *adjuvat,* sed Rutgers. *veniat ergo ab illa par.* Ceterum in Edd. Schild. plenius distinguebatur post *infirmus.*—2 Heins. maluit *rescribendis.*

NOTÆ

et alii homines docti tradidere. Verba sunt, 'Hicce strigosus bovinatorque ore improbus duro.' Bovinator equidem est tergiversator, at non strigosus: sunt enim hæc duo separata vitia in equo; alterum corporis est, alterum ingenii. Itaque quod in equo vitium, in cane venatico virtus est. Columella VII. 72. 'Pecuarius canis neque tam strigosus aut pernix debet esse, quam qui damas cervosque et velocissima sectatus animalia, nec tam obesus aut gravis, quam villæ horreique custos.' Vides τὰ 'strigosus' et 'obesus' divortere, ut 'pernix' et 'gravis;' ut apud Massurium 'strigosus' et 'uberrimus,' 'male habitus' et 'habitissimus.' Neque aliter accepit Cicero, ut ostendit, ubi pulcherrime transfert in Bruto, de Lysia: 'Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos quam gracilitates consectentur, quos, valetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat: quanquam in Lysia sunt sæpe etiam lacerti, sic ut fieri nihil possit valentius: verum est certe toto genere strigosior.' 'Titii sodales' notum genus sacerdotii. Credibile est, quendam ex istis vicinum Mæcenati, aut qui crebro ædes ejus prætervéheretur parum curato jumento insidens, viciniæ aut Cilnio ipsi, aut familiæ ejus, occasionem proverbii fingendi dedisse, ut 'Titii sodalis equum' vel 'mulum' pro male curato, 'Titii sodalis mulo strigosiorem' pro macilento, male vivo, vix vivo et monogrammo, ut alibi Lucilius, dicerent. 'Videas' genus est jurandi. Dio in Nerone: Ἦν δέ τις Μάρκος Σαλούϊος Ὄθων, ὃς οὕτως ἔκ τε τῆς ὁμοιότητος τῶν τρόπων καὶ τῆς κοινωνίας τῶν ἁμαρτημάτων τῷ Νέρωνι ᾠκείωτο, ὥστε καὶ εἰπών ποτε πρὸς αὐτὸν, Οὕτω με Καίσαρα ἴδοις, οὐδὲν διὰ τοῦτο κακὸν ἔπαθε. *Cum Nerone autem M. Salvius Otho tanta morum similitudine et societate scelerum conjunctus erat, ut Neroni aliquando dixerit, Tu me quoque Cæsarem videbis. Quod dictum ei nihil obfuit.* Gronov.

amicitiam suam ingerere[3] desiit. Extant epistolæ, ex quibus argumenti gratia, pauca subjeci: 'Sume tibi aliquid juris apud me, tanquam si convictor[4] mihi fueris: recte enim, et non temere feceris; quoniam id usus mihi tecum esse volui, si per valetudinem tuam fieri possit.' Et rursus: 'Tui qualem habeam[5] memoriam, poteris ex Septimio[f] quoque nostro audire: nam incidit, ut illo coram fieret a me tui mentio. Neque si tu superbus amicitiam nostram sprevisti, ideo nos quoque ἀνθυπερηφανοῦμεν.'[6] Præterea sæpe, inter alios jocos, 'purissimum[7] penem,' et 'homuncionem lepidissimum' appellat: unaque et altera liberalitate locupletavit. Scripta quidem ejus usque adeo probavit, mansuraque perpetuo opinatus est,[8] ut non modo Sæculare carmen componendum injunxerit, sed et Vindelicam victoriam Tiberii Drusique privignorum:[9] eumque coëgerit, propter hoc, tribus carminum libris ex longo intervallo quartum addere: post Sermones quoque lectos, nullam sui mentionem habitam ita sit questus: 'Irasci me tibi scito, quod non in plerisque ejusmodi scriptis mecum potissimum loquaris. An vereris, ne apud posteros tibi infame[10] sit, quod videaris familiaris nobis esse?' expressitque eclogam,[1] cujus initium est:

Alios legisse *in ep. scr. adjuv.* notavit Guj.—3 Cruq. Rutgers. *suggerere*, sed illud e Cod. Reg. postea prætulit Rutg. in V. Lect. Cap. 30.—4 Sic edidere Muret. Cruq. Rutgers. Fabric. Bentl. Oud. &c. uti placuit etiam Casaub. et Heins. Nann. edidit *victor*, ut vulgo.—5 Ita Nann. Muret. Casaub. et recentt. In ceteris et Fabric. *habeo.*—6 Sic cum Casaub. Bentl. plurimisque retinent Oud. et Wolf. et sic, vel ἀνθυπερηφανεύομεν, emendavit Nann. cum in Ms. repererit ἀντηρφανοῦμεν. At Cruq. edidit ἀνθυπερφρονοῦμεν, quem sequi maluerunt Rutgers. Fabric. et Muret. ex Cod. Lauredani.—7 Wolf. post Bentl. dedit Scalig. conjecturam in Catalect. Virg. p. 244. *putissimum*, nec displicet Baumg. Statim *pœnæ* exemplaria Nann. unde ipse edidit *pene.*—8 Addidit *opin. est* Wolf. cum Rutgers. ex Ms. Regio, in Venus. Lect. Cap. 30. Cruq. lacunam in Ms. esse punctis ostendit. Oud. conj. *ominatus est*. Nann. deesse verb. *credidit* vel sim. notavit, et inseruit Muret.—9 *Suorum* addidere Muret. et Cruq. Idem mox dedit *post Serm. vero lectos quosdam n.* In Var. Lect. Rutgers. *ejusdem*, quod errori typographico ascribit Oud.—10 *Infame tibi* Muret. Cruq. Rutg. Fabr.—1 Ita cum Muret. Cruq. Rutg. Torr. Bentl. exhi-

NOTÆ

[f] *Ex Septimio*] Ode sexta libri secundi carminum ipsius Horatii. *Vinet.*

Cum tot sustineas[g] et tanta negotia solus,
Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes; in publica commoda peccem,
Si longo sermone morer tua tempora, Cæsar.

Horatius[2] habitu corporis brevis fuit, atque obesus: qualis a se ipso et in Satiris[h] describitur, et ab Augusto hac epistola: 'Pertulit[3] ad me Dionysius libellum tuum, quem ego, ut accusem[4] te, quantuluscumque est, boni consulo. Vereri autem mihi videris, ne majores libelli tui sint, quam ipse es. Sed si tibi statura deest, corpusculum non deest.[5] Itaque licebit in sextariolo scribas, cum circuitus voluminis tui sit ὀγκωδέστατος, sicut est ventriculi tui.'[6] Ad res Venereas intemperantior traditur. [Nam speculato cubiculo scorta dicitur habuisse disposita, ut, quocumque respexisset, ibi ei imago coitus referretur.][7] Vixit plurimum in secessu ruris sui Sabini aut Tiburtini: domusque ejus ostenditur circa Tiburni[8] luculum. Venerunt in ma-

bent Oud. Wolf. &c. uti est in Cod. Put. Vulgo *elogium*.—2 Vulg. *Idem Horat.* sed *idem* deest Cruq. *item* in Nann. ideo delevit Oud. et cum eo Bip. Immo utrumque *Idem Horat.* non agnoscunt Muret. Cruq. Rutg. ac Nannio ipsi et Guj. videntur delenda, nec repugnat Oud. Ceterum *habitus* in Muret.—3 Ita Muret. Cruq. Rutg. Fabr. Bentl. Guj. Oud. Bip. Wolf. Vulg. *protulit*. Dein *Dionys.* est ex corr. Nannii. Ante erat *Onysius*.—4 Hæc Bentl. est lectio, recepta Oud. Wolf. Bip. Vulg. *ne accusem*. Cruq. Rutg. et Fabr. dant *ne accusem brevitatem*, ex conjectura Nannii, legentis, *ut non accus. brevitatem*; cum invenerit in Ms. Blandin. *ut accusantem*, sicut et extat in Regio, ediditque Muret. qui dedit etiam *quantulusque*.—5 Edidit Nann. *deest unde est*, lacuna post *deest* relicta, quem secuti plures. Unde fecit Scriv. *V. N. deest*, i. e. *venter non deest*, probante Oud. Conjecerunt Casaub. *venter abunde est*, Heins. et Græv. *venæ abunde est*, Barth. Adv. XXVII. 2. *cor corpusculo non deest*, Salmas. de Modo Us. p. 408. *ventris abunde est*. Sed recepta lectio jam vulgata a Cruq. et Muret. placuit Guj. et Burm.—6 Corr. Salmas. *Itaque licebit in Sextario illos scribere, quo circ. v. t. sit ὀγκωδεστατος, s. e. v. t.* probante Wolf. Minus necessarium putat Baumg. sed veram esse mutationem *τοῦ cum* in *quo*. Vulgo legebatur *ὀτηκωδυτατος*, sed alterum reponend. censuerunt Nann. Casaub. Guj. et ita jam expresserunt Cruq. Rutg. Fabr. aliique, quos secuti Oud. Bip. Wolf.—7 Hæc Suetonii non esse, post alios judicat Oud. ideo uncinis inclusit; secuti sunt Bip. et Wolf. Alii, ut Bentl. hæc una cum illis *Ad res V. i. t.* tacite abjecerunt.—8 Ita cum Bip. Wolf. edidit Oud. apographa secutus Muret. Cruq. Rutgers. Bentl. et Ms. Reg. Vulg.

NOTÆ

g *Cum tot sustineas*] Epistola prima libri secundi. *Vinet.*

h *Et in Satiris*] Et in epistola quarta libri prioris. *Vinet.*

nus meas[9] et Elegi sub ejus titulo, et Epistola prosa oratione, quasi commendantis se Mæcenati: sed utraque falsa puto. Nam Elegi vulgares, Epistola etiam[10] obscura: quo vitio minime tenebatur. Natus est sexto Idus Decembres, Lucio Cotta,[i] et Lucio Torquato Consulibus. Decessit quinto Kalendas Decembres, Caio Marcio[1] Censorino, et Caio Asinio Gallo Consulibus, post septimum[2] et quinquagesimum annum, hærede Augusto palam nuncupato, cum, urgente vi valetudinis, non sufficeret ad obsignandas testamenti tabulas. Humatus et conditus est extremis Esquiliis, juxta Mæcenatis tumulum.[k]

cum Nannio *Tiburtini*. Ms. Put. *Tirbum*. Cf. Var. Lect. ad Hor. Sat. I. 7. 13.—9 *Meas* addidit Oud. et seqq. fide Muret. Cruq. Rutg. ita e suis Codd. exhibentium. Ceteris, in quibus et *tit. ejus*, deest *meas*. Mox eorundem libb. ac Bentleii auctoritate reposuit Oud. *commendantis*, pro vulg. *commendans*.—10 Abest *etiam* ab Edd. Cruq. Rutg. Bentl. Infra pro *sexto* vel *VI*. in Ms. Put. est *III*.—1 *Mario* Edd. Cruq. et Muret. Copula deest Edd. Casaub. et seqq. etiam Burm. Mallet Oud. utroque loco in Consulum nominib. abesse. Sed agnoscunt hic Mss. et Edd. Vett.—2 Ita cum Wolf. rescripsit Baumg. pro vulg. *nonum*, uti jam monuerunt ex Hieron. Chron. multi.

NOTÆ

[i] *Lucio Cotta*] Cujus sui natalis ipse meminit in carmine vicesimo primo libri tertii. Consules autem fuerunt Lucius Aurelius Cotta, et Lucius Manlius Torquatus, anno urbis sexcentesimo octogesimo nono: sed Caius Marcius Censorinus, et Caius Asinius Gallus, annis post quinquaginta septem, hoc est, anno Romæ septingentesimo et quadragesimo sexto. Quare in Eusebii Chronicis rectius notatum est, Horatium quinquagesimo septimo ætatis suæ anno Romæ esse mortuum, quam hic scriptum, post nonum et quinquagesimum annum decessisse. *Vinet.*

[k] Non pertinere hanc vitam ad libellos de Grammaticis et Rhetoribus, initio ostendimus: neque dubitare possumus, de poëtica et poëtis Suetonium quoque scripsisse. Quædam in hac vita, ex fide virorum eruditorum, qui illam primi publicarunt, hic edita, sunt animadvertenda. Initio, *ut vere creditum est*, malim, *ut fere cr.* Hellenismus est in illis, 'vidi patrem tuum cubito emungentem,' ἀπομύττοντα pro ἀπυμύττοντα ἑαυτὸν, vel ἀπομυττόμενον, ut in Laërtii Bione. Sic exercere pro, se exercere. Puto tamen scripsisse heic Suet. *cubito se mungentem*. Mæcenatis versiculi alibi scribuntur emendatius: *Ni te visceribus meis, Horati, Jam plus diligo, tu tuum sodalem Ninnio videas strigosiorem*. Scribe mox, *ut hoc ad* M. Deinde, *tanquam si convictor mihi fueris*: ea mens Augusti certo. Sequitur item in verbis Augusti, *sed si tibi statura deest, unde est*. Videtur postulare sententia, *si t. st. deest, venter abunde est*. Vocem Græcam, quæ depra-

NOTÆ

vatissime est edita, restitue, ὀγκωδέστατος, id est, *latissimus*. Illa sub finem verba, *post nonum et quinquagesimum annum*, conferenda cum iis quæ Hieronymus scribit in Eusebiano Chronico, et Notis ad locum illum virorum præstantissimorum Arnaldi Pontaci Episcopi, et Josephi Scaligeri. *Casaub.*

LUCANI

VITA.[a]

M. ANNÆUS LUCANUS, Cordubensis, prima ingenii experimenta in Neronis laudibus dedit quinquennali certamine. Dein civile bellum, quod a Pompeio et Cæsare[1] gestum est, recitavit. Qui[2] tantæ levitatis et tam immoderatæ linguæ fuit, ut, in[3] præfatione quadam, ætatem et initia sua cum Virgilio comparans, ausus sit dicere: 'Et quantum mihi restat ad Culicem?'[4] Hic, initio adolescentiæ, cum ob infestum[5] matrimonium patrem suum ruri agere longe cognovisset, revocatus Athenis a Nerone, cohortique amicorum additus,[6] atque etiam quæstura honoratus,[b] non tamen permansit in gratia. Siquidem ægre fe-

1 Vulg. *cum Pomp. et Cæs.* Mss. nonnulli et Edd. Vett. *a Cæs.* unde textum corr. Baumg.—2 Oud. cum Burm. et Ern. legi jubet *quin*, vel cum Guj. deleri: sicut non comparet in aliquot Mss. et Edd. Vett. Dein *tam* primus ex conjectura Salm. ad marg. Ed. Casaub. addidit Schild. Deest Codd. et Edd. Burm. Pitisc. deletumque malit Wolf. Sed Oud. retinere maluit, quam cum Barth. Adv. XXIII. 28. ejicere *qui tantæ lev. et.*—3 Abest *in* a Mss. Oud. —4 Barth. scribit, *Et q. m. restat Ad Cul.* ut sint duorum versuum partes. Tum delet *hic*, vel *hinc* legit.—5 Conj. Burm. *infaustum*. Post *cognov.* aliquid excidisse arbitrantur Ern. et Oud. Pro *longe* alii *longissime*.—6 Mutat verborum ordinem Barth. *rev. Athenis, coh. amic. a Ner. add.* Mox alii *quæsturæ hon.* unde Casaub. *quæstura* fecit, vel *honore* addendum censuit.—

NOTÆ

a Hanc vitam ita ut erat descripta e veteri codice ad me misit Theodorus Canterus, vir clarissimus, cujus etiam pleræque notæ sunt, quas subjeci. *Casaub.*

b *Quæsturæ honoratus*] Deest *honore*, vel scrib. *Quæstura*. Casaub.

rens, recitante se, subito, ac nulla nisi refrigerandi sui causa, indicto Senatu, Neronem recessisse; neque verbis adversus Principem, neque factis extantibus[7] post hæc temperavit: adeo ut quondam in Latrinis publicis, clariore strepitu[8][c] ventris emisso, hemistichium Neronis magna consessorum[9] fuga pronuntiarit: 'Sub terris tonuisse putes.' Sed et famoso carmine cum ipsum, tum potentissimos amicorum, gravissime proscidit. Ad extremum pæne signifer Pisonianæ conjurationis extitit: multus in gloria tyrannicidarum palam prædicanda,[10][d] ac plenus minarum; usque eo intemperans, ut Cæsaris caput proximo cuique jactaret.[1] Verum, detecta conjuratione, nequaquam animi constantiam[2][e] præstitit. Facile enim confessus, et ad humillimas devolutus preces, matrem quoque innoxiam inter socios nominavit; sperans, impietatem sibi apud parricidam Principem profuturam. Impetrato autem mortis

7 Conj. Heins. *exacerbantib.* v. *infestantib.*—8 Vulg. *clar. cum str.* Delevit *τὸ cum* Baumg. id jubentib. Casaub. Cantero, Salmas. et Ern. Tutius putat Wolf. cum Guj. scribere *clar. cum strepitu crepitu v. emisso*, vel cum Græv. et Heins. *clar. crepitu v.* Casaub. etiam suasit *clar. sono strep.* Ex vestigiis Mss. in quib. *emissi,* fecit Oud. *clariorem cum strepitum v. emisisset.*—9 Emendarunt sic Salmas. Grot. Casaub. ut e Mss. et Edd. Vett. ad Lucanum et hic edidit Oud. cumque eo Ern. Bip. Wolf. In reliquis *cum sessorum.* Dein *putes* e Mss. firmat Oud. In nonnullis, ut Burm. *puto*, qui conj. *puta.*—10 Ita corr. Barth. in Adv. Ined. XCVII. 1. teste Ern. et edidit ad Luc. ex Mss. et Edd. Vett. Oud. uti jam hic Burm. &c. Vulg. *multis in gloriam tyr. pal. indicenda.* Casaub. conj. *multus in gloriam t. pal. in dicendo, ac.* Græv. *multus in gloria t. præd. fuit.* Heins. *incitando* v. *inciendo.* Alii aliter.—1 Mallet Heins. *venditaret* s. *objectaret.*—2 Ms. Bouhier. *parem. an. const.* ut conj. Salmas. qui et *æquam* margini alleverat, probante Ern. Suadet Barth. *Annæi*

NOTÆ

[c] *Clariore cum strep.*] Dele *cum*, aut scrib. *clariore sono str.* Deinde scribe *magna consessorum fuga*, non *cum sess.* Casaub.

[d] *Multis in gloriam tyrannicidarum indicenda*] Scribe, *Multis in gloriam tyrannicidarum palam in dicendo, ac plenus minarum.* Hoc adeo verum est, ut ne in scribendo quidem, nedum in dicendo, temperare sibi potuerit a certis indiciis animi veteris libertatis revocandæ cupidissimi, et imperantibus infesti. Lector attentus passim deprehendet in libris decem de Bello Civili. *Casaub.*

[e] *Nequaquam animi constantiam*] Lege *nequaquam parem animi constantiam.* Salmas.

libero arbitrio, codicillos ad patrem de[3] corrigendis quibusdam versibus[f] suis exaravit: epulatusque largiter, brachia ad secandas venas medico præbuit.[g] Poëmata[4] ejus etiam prælegi memini; confici vero, ac venalia proponi, non tantum operose et diligenter, sed inepte quoque.

const. Heins. *in animi constantia;* et mox *inter noxios* vel *conscios.*—3 Delevit Oud. cum Barth. τὸ *de*, additum a Schild. et recentt. ex conjectura Salmas. *patr. corrigendos* Edd. Casaub.—4 Hæc ultima verba Suetonio a sciolo assuta censet Barth. Adv. XXIII. 28. Græv. vel delenda, vel restituenda: *Poëm. ejus venalia proponi, prælegi etiam memini, non modo op. et dil. sed inepte quoque.* Oud. tuetur, sed transponit: *Poëm. vero ejus prælegi; confici etiam memini, ac v.* Pro *confici* olim conj. Oud. *comi*, sed hic sententiam revocavit. Burm. corr. *conscribi* v. *conquiri.*

NOTÆ

f *Ad patrem corrigendos quibusdam versibus*] Leg. *ad patrem de corrigendis quibusdam versibus.* Idem.

g *Brachia ad secandas venas medico præbuit*] Videtur hinc mutuatus Hieronymus, cum scriberet numero MMLXXX. in anno X. Neronis: 'M. Annæus Lucanus Cordubensis poëta in Pisoniana conjuratione deprehensus brachium ad secandas venas medico præbuit.' *Casaub.*

CAII PLINII

VITA.[a]

Plinius Secundus, Novocomensis,[1] equestribus militiis industrie functus, procurationes quoque splendidissi-

1 A Codd. aliquot abest hæc vox, teste Harduino. In Fuxensi *novem*

NOTÆ

a Cum Plinii ex Suetonio Tranquillo vitam Pictavio edendam abhinc annos quindecim curavi, eam non ante videram, nec de ea quicquam audieram, quam Arnoldus ille Ferronus Tolosa, ex vetusto codice Fuxensis Bibliothecæ descriptam, mihi Burdigalam suam misisset. Verum quatuor post annis venit forte in manus meas Historia Naturalis Plinii ante impressa, quam natus fuissem: in quo exemplari eam vitam

mas, atque continuas, summa integritate administravit, et tamen liberalibus studiis tantam operam dedit, ut non temere quis plura in otio scripserit. Itaque bella omnia, quæ unquam cum Germanis [2] gesta sunt, viginti voluminibus comprehendit. Item naturalis historiæ triginta septem libros absolvit. Periit clade [3] Campaniæ.[b] Nam cum Misenensi classi præesset, et flagrante Vesevo [4] ad explorandas propius causas Liburnica pertendisset,[5] neque ad-

mensibus, in duob. Voss. *novem menses*. Unciois notavit Wolf.—2 *Romanis* Fuxens. Voss. ac Leid. Codd. Tum *sint* Voss. pr. et *XXXVII.* pro *viginti* in utroque et Leid.—3 *Gades* Fux. *Grades* Voss. uterque et Leid. *Gadis* Edd. Vett. *Stabiis* Vinet.—4 Ita corr. Græv. reeeperuntque Bip. Wolf. Malit Oud. *Vesvio*. Cf. Tit. Cap. 8. *Vesuvio* Edd. Vett. *Vesubio* Voss. Leid. *Vesebio* Vulg.—5 Hæc est emendatio Burm. recepta Oud. Ern. Bip. Wolf.

NOTÆ

cum reperissem, non potui non succensere, et imprecari, qui ex nostris codd. illam sustulissent. Diceres in Veronensium gratiam id fecisse, qui minime libenter ibi legunt, Plinium fuisse Novocomensem. Cum namque in præfatione Plinius Catullum vocet 'suum conterraneum;' qui poëta patriam habuit Sirmionem, si quid ipsi de se credimus, peninsulam lacus Benaci in agro Veronensi; Plinium Historiæ Naturalis auctorem, et Plinii alterius avunculum, Torellus, Mathæus Rufus, et alii Veronenses, in mediis ipsis mœnibus Veronæ natum esse contendunt. Quasi vero conterranei dici nequeant, qui sint tantum ex eadem terra, regione, provincia: ut Novocomum, quod prius Comum fuit dictum, auctore Strabone libro quinto, et Verona, quæ civitates sunt ambæ in eadem Italia, illa nimirum, quam veteres Romam Transpadanam et Cisalpinam Galliam vocitabant. Sed Suetonius Tranquillus, qui Plinium utrumque vidit, et juniorem intimum amicum habuit, nosse satis potuit, nisi fallor, quæ utrique patria fuerit. *Vinet.*

Non est Suetonii: quod et dictio clare arguit, et supina negligentia in tanti viri rebus memoriæ prodendis. Amat, fateor, brevitatem Tranquillus: sed eruditam, et quæ cognitioni rerum nihil officiat. Denique, auctor hujus vitæ neque Suetonius est, neque quisquam alius, qui meliore illo sæculo vixerit, sicut etiam Josephus Scaliger pronuntiavit. Scripsisse tamen Tranquillum Plinii hujus vitam, testimonio est locus ille, quem ex ejus libro de Viris Illustribus laudatum, commemorat Achilles Statius. 'Dum idem Plinius legiones in Siciliam duceret, eruptione favillarum ab Ætna eructantium præfocatus interiit, anno vitæ suæ LVI.' *Casaub.*

[b] *Periit clade Campaniæ*] Vide Hermolai Barbari castigationes, quoniam in exemplari Tolosano par mendum erat, atque in iis quibus usus est Plinii castigator Hermolaus. Ceterum de eodem Plinio si quis plura nosse cupierit, quam hic ex Suetonio sit excerptum, is legat Plinii junioris epistolam quintam libri tertii, et quintam decimam, et undevicesimam libri sexti. *Vinet.*

versantibus ventis remeare posset, vi pulveris ac favillæ oppressus est; vel, ut quidam existimant, a servo suo occisus, quem, deficiens æstu, ut necem sibi maturaret, oràverit.

In ceteris Edd. *Libernicas pratend.* Extat *liburnica* in Ed. Tarvis. 1479. In fine *oraverat* Edd. pp. et Hard.

D. JUNII JUVENALIS VITA.

Junius Juvenalis, libertini [1] locupletis incertum filius, an alumnus, ad mediam fere ætatem declamavit, animi magis causa, quam quod scholæ se [2] aut Foro præpararet. Deinde paucorum versuum Satira non absurde composita in Paridem pantomimum [3] poëtamque [Claudii Neronis, ejus semestribus militiolis tumentem,] genus scripturæ industrie [4] excoluit. Et tamen bene [5] diu ne modico quidem auditorio quicquam committere est ausus. Mox magna frequentia, magnoque successu bis ac ter auditus est, ut ea quoque, quæ prima [6] fecerat, inferciret novis scriptis:

Quod non dant proceres, dabit histrio: tu Camerinos,
Et Bareas, tu nobilium magna atria curas?
Præfectos Pelopea facit, Philomela Tribunos.'

1 Ita dederunt Oud. Ern. et seqq. ex conjectura Burm. et auctoritate Henninii ad Juv. ex Ms. Voss. et L. Vallæ. Vulg. *liberti*.—2 Sic ante Baumg. edidit Wolf. cum Henninio e Ms. Prob. Vallæ. Vulg. *se* deest. Heins. conj. *sc. a. F. se pr.* Ern. *se pararet*.—3 Addit *Domitiani* Henn. ex Ms. Voss. et ex altero *P. Statium*, sed utroque carent Codd. Pith. pr. Vall. aliorumque, in quib. etiam illa *Claud. Ner.* non comparent, unde Oud. et Bip. uncinis inclusere cum seqq. Wolf. tantum voc. *Cl. Ner.* ita notavit: dein corr. *militiis*. In antiquissimo Voss. *semenstrib.* Aliis deest *militiolis*. In Pr. Vall. *sem. mil. enutante*.—4 Sic Oud. Bip. ex Codd. Pr. Vall. et Voss. Servat Wolf. vulg. *industriose*.—5 Ante Oud. deerat *bene*. Firmant opt. Voss. et Prob. Vall. cum Ed. Henn. Dein *magna quidem fr.* Voss.—6 Henn. conj. *primo*.

Erat tum in deliciis aulæ histrio:[7] multique fautorum ejus quotidie provehebantur. Venit ergo Juvenalis in suspicionem, quasi tempora[8] figurate notasset: ac statim per honorem militiæ,[9] quanquam octogenarius, Urbe summotus, missusque ad præfecturam cohortis, in extrema Ægypti parte tendentis. Id supplicii genus placuit, ut levi atque joculari dilicto par esset. Verum intra brevissimum tempus angore et tædio periit

Versus sunt ex Sat. VII. 90.—7 *Historio* Vall. Alii hic addunt plures versus: sed vulgatis consentiunt Probus Vall. et antiquissimus Voss. Cf. Oud. ad h. l. —8 *Præsentia* addidit Henn. e Cod. Voss. Sed optimo deest. Dedit *figura* Vall. sive *per figuram*.—9 Mss. Voss. *militiolæ*. Mox in opt. *submotus est*. Item cum Vall. *in extr. Æg. partem*. Vulg. *parte tend. Æg.* Græv. mallet *missus ad pr. coh. tend. in ext. p. Æg.* 'Cetera, quæ vulgo post *intra brev. temp.* adduntur, sunt spuria, et ex alio vitæ Junianæ consarcinatore in Cod. Voss. altero per Henninium hic admixta.' *Oud.*

AULI PERSII
VITA.[1]

AULUS PERSIUS FLACCUS natus est pridie Nonas[2] Decembris, Fabio Persico, L. Vitellio, Consulibus. Decessit octavum Kalendas Decemb. Publio[3] Mario, Asinio Gallo Consulibus. Natus[4] in Etruria Volaterris, Eques Romanus, sanguine et affinitate primi ordinis viris conjunctus, decessit ad octavum milliarium via Appia in prædiis suis. Pater ejus Flaccus pupillum reliquit moriens, annorum fere sex. Fulvia Sisennia[5] mater nupsit postea

1 In vetust. membb. in Bibl. Leid. servatis, teste Oud. hæc inscriptio præfigitur: *A Persi Flacci vita, de Commentario Probi Valerii* vel *Valerii Probi sublata*.—2 Voss. *Nonarum*. Dein *Vitellioque* Leid. uterque. *F. Prisco* Ms. Vin.—3 Vulgo erat *Rubrio*. Cod. Bongars. *Rubro*. Correctum a Lips. ad Tac. Ann. XIV. 48. et aliis, quos secuti Oud. Ern. Bip. Wolf.—4 *Natus est* Voss. et mox *ann. fere V.*—5 Mss. Pith. Leid. *Sisenna*. Bongars. *Sesinnia*. Hinc Bouhier.

Fusio,[6] Equiti Romano: et eum[7] quoque extulit intra paucos annos. Studuit Flaccus usque ad annum duodecimum Volaterris: inde Romæ apud Grammaticum Remmium Palæmonem, et apud Rhetorem Virginium Flavum.[8] Cum esset annorum sedecim, amicitia cœpit uti Annæi[9] Cornuti, ita ut ab eo nusquam discederet: a quo inductus aliquatenus in philosophiam[10] est. Amicos habuit a prima adolescentia Cæsium Bassum[1] poëtam, et Calpurnium Suram,[2] qui eo vivo juvenis decessit. Coluit ut patrem Servilium Nonianum[3] [a] Per Cornutum cognovit Annæum etiam Lucanum, æquævum[4] auditorem Cornuti. Nam Cornutus illo tempore Tragicus fuit, sectæ Stoicæ, qui libros Philosophiæ reliquit. Sed Lucanus adeo mirabatur scripta Flacci, ut vix retineret se illo recitante a clamore [quin 'illa esse vera poëmata' diceret[5]]. Sero cognovit et[6] Senecam, sed non ut caperetur ejus ingenio. Usus est

conj. *Sisinnia.* Deest vox *mater* Leid.—6 Al. *Fufio.*—7 Mallet Oud. *sed eum.* Dein *ad ann. XII. ætatis suæ* Leidd. duo.—8 Ita corr. Oud. et seqq. cum in Mss. esset *Verg.* vel *Virg. Flanum* v. *Flavium* v. *Flavum.* Vulgo *Flaccum.*—9 Glandorp. et Bouhier. malint *Anneii.* Ms. Leid. sec. *Annei.*—10 Vulg. *introductus in philosophia*, unde *philosophiam* fecit Græv. sed *inductus a. in philosophiam* reposuit Oud. cum seqq. fide membb. Leidd. in quibus deerant *a quo.* Paulo ante *nunquam* malit Baumg. Ceterum hunc pertinere locum in extremo totum inde a vocib. *Sed mox* monuit Bouhier. Probat Oud. nec dubitavit sic edere Reizius. Sed potius censet Burm. post *Virg. Flav.* transponendum.—1 *Cessium Bassum* Pith. *Cessium Bassam* Bongars. *Cæs. Bassium* Leidd Vulgo deest *poëtam.* Reposuit Oud. a Bong. et Leid.—2 In nonnullis *Calph.* ex more. *Straturam* Voss. *Statucam* Pith. et Ed. Vin. *Staturam* vulg. Sed *Suram* restituit Wolf. uti jam correxerant Casaub. et Bouhier. probante Oud.—3 Sic emendavit Gronov. quem secuti Oud. Ern. &c. Vulg. *Numanum.* Ms. Vineti *Romanum.* Leid. *Nomianum.* Bong. *Nomanum.* Supra *discess.* Edd. Schild. Pitisc. Græv. maj. et Burm. qui tamen vidit, legend. *decess.* ut est in Mss. et ceteris editis.—4 *Equitum* Leid. unde Breitting. conj. *equitem.* Mox *sectæ Poëticæ* Mss. Vin. Bong. Leid. uterque, et Edd. Vett.—5 Desunt hæc in uno Bong. et suspecta sunt Bouhier. uncis etiam inclusa a Vin. Schild. Græv. aliisque, probantib. Oud. Wolf. In utroque Leid. est *retineret se recitantem clam.* Dein Voss. *quæ illa esse vera ipsa Poëm. ipse luto facere.* Leid. *q. i. e. v. Poëtica d.* Pith. *q. i. e. vere Poëtica d.*—6 Oud. *et Sen.* dedit cum seqq.

NOTÆ

[a] *Coluit ut patrem Servilium Numanum*] Lege *Nonianum.* M. enim Servilius Nonianus est Pliniis, alteri XXVIII. 2. et XXXVII. 6. alteri Epist. I. 13. et Quintiliano X. 1. appellatus. *Gronov.*

apud Cornutum duorum convictu doctissimorum et sanctissimorum virorum,[7] acriter tum philosophantium, Claudii Agathemeri,[8] medici Lacedæmonii, et Petronii Aristocratis Magnetis,[9] quos unice miratus est et æmulatus, cum æquales [10] essent, et Cornuto minores. Ipse etiam decem fere annis summe dilectus a Pæto Thrasea [1] est, ita ut peregrinaretur quoque cum eo aliquando, cognatam ejus Arriam uxorem habente. Fuit morum lenissimorum, verecundiæ virginalis, formæ pulchræ, pietatis erga matrem et sororem et amitam exemplo [2] sufficientis. Fuit frugi et pudicus. Reliquit circa [3] HS. vicies matri et sorori: scriptis tamen ad matrem codicillis, rogavit eam, ut daret Cornuto sestertia, ut quidam dicunt, centum;[4 b] ut alii volunt, argenti facti pondo viginti, et libros circa septingentos,[5] sive bibliothecam suam omnem. [Verum Cornutus, sublatis li-

ex utroque Leid. Vulgo *et* abest.—7 Bong. *conjunctum vel amicitia d. d. viror. et sanctissimæ vitæ.* Hinc Breitting. faciebat *convictu et amicitia.* Dein *tum* deest Voss.—8 Sic corr. Reines. Inscr. p. 10. probantib. Bouhier. et Burm. recepit Oud. et seqq. Vulg. *Agaterni.* Pith. *Agatumni.* Vin. *Agaturini.* Voss. *Agaturrini.* Leid. *Agathurrini.*—9 Vin. *Patronis A. Magnatis.* Pith. et Breitting. *Aristotegratis Magnatis.* Voss. *Aristotegratis Magnetis.* Pith. Cod. *Aristotelici* addit, quod probatur Bouhierio.—10 Vox *æquales* deficit Voss. Tum *nec Corn.* legit Breitting. In Leid. extat *æq. ess. Cornuti min.* et *Cornuti* recepit Reiz. et al. Mox *ipse idem d.* Leid.—1 Suspicatur Burm. vel excidisse *versatus*, vel pro *est* scribend. *vixit*. Sed in ejus Ed. est lectio vulg. *apud Thraseam*, quam Lips. jam correxerat ad Tacit. Ann. XVI. in f. cum pluribus. Eamque unice firmat Ms. Vin. in Ed. Morell. iccirco amplexi sunt Oud. Wolf. &c. In Ms. Vulcanii *apethithrasea.* Leid. *apetithrasea.*—2 Pro *exemplo* in Vin. Ed. quadam *eximiæ*, et in eadem et Bong. Cod. *sufficiens fuit*, unde *sufficienter* conj. Bouhier. Dein *frugi pud.* Leid. omisso *et.*—3 Mss. Pith. *circiter*, Vin. *sestertia vicies.* In Pith. Cod. et Ed. Vin. *scr. tamen*, quod pro vulg. *tantum* dederunt Bip. Wolf. probantib. Bouhier. et Oud. In Leid. *Cornuto ut daret, rog.* sine τῷ *eam.* Exulat *dicunt* ab eod. Cod. et omittit Reiz.—4 Vulg. *centies.* Illud reposuit Oud. Ern. &c. jubentib. Casaub. Gron. Bouhier. Mox vulgo *pondera*, quod dudum emendarunt Casaub. Gron. astipulante Leid. cum Edd. Oud. Ern. Bip. Wolf. In Edd. Vin. Schild. Græv. maj. Burm. *ut al. vol. plus, &c.* In Mss. Vin. *plures.* Sed *plus et* desunt Pith. Casaub. aliisque Edd. nec agnoscunt plurimi Mss. nisi quod adsit Leid. item Ed. Reiz.—5 In Edd. Casaub. Schild. Pitisc. Gron. Græv. min. Burm. post *septing.* additum *Chrysippi*, quod cum Pith. ejecit Oud. et

NOTÆ

[b] *Sestertia, ut quidam dicunt, centies*] Lege *centum.* Nam ne ipse quidem centies possedit: dein, *argenti facti pondo XX.* Gronov.

bris, pecuniam sororibus, quam frater hæredes fecerat, reliquit.][6] Et raro, et tarde scripsit.[7] Hunc ipsum librum imperfectum reliquit. Versus aliqui demti sunt ultimo[8] libri: et, quasi finitus esset, leviter retractavit Cornutus,[9] et Cæsio Basso petenti, ut ipse ederet,[10] tradidit edendum. Scripserat etiam in pueritia Flaccus 'Prætextam'[1 c] [Vescio], et 'Ὀδοιπορικῶν'[2 d] librum unum, et paucos uxori Thaseæ in Arriam matrem[3 e] versus, quæ se ante virum occiderat. Omnia autem ea, Cornutus auctor fuit matri ejus, ut aboleret.[4] Editum[5] librum continuo mirari ho-

seqq. Breitting. pro *sive* emendat *et*.—6 Ut spuriam uncis primus inclusit hanc periodum Oud. In Leid. *a Cornuto*. Ern. pro *sororib.* legit *matri et sorori*. Reiz. corr. *sorori et matri*.—7 Deest *scripsit* Leid. *scriptitavit* Ed. Vin. quod Bouhier. placuit. Dein pro *hunc* maluit Bouhier. *hinc*.—8 Vulg. *in ult.* Mss. Vin. et Bong. *de ult.* Sed neutram præpositionem agnoscit Leid. ideo plane abjecit Oud. Pro *libri* Leid. *ibi*.—9 Vulg. *leviter recitavit Cornuto*. Paulo ante pro *et* Mss. Vin. *quos*, Leid. *ut*, et *finitum*. Dein *leniter* Bong. *contractavit* Leid. *contraxit* Bong. *Cornutus* iidem et Vin. Mss. Conj. Oud. *quos*, *quasi*, vel *ut quasi*, aut *eos quasi finitus esset*, sc. liber, *leviter retraxit Cornutus*. In textu rescripsit tantum *lev. recit. Cornutus*, quam lect. receperunt Ern. Bip. Legit Breitting. *libri*. *Ut quasi f. e. lev. contraxit Cornutus*. Bouhier. *libri, ut quasi f. esset. Leviter retractavit Cornutus*. Et sic Reiz. quoque posuit, probante Wolf. sed in contextu dante eandem lect. ac Baumg.—10 Bouhier. prætulit *perficeret* cum Ed. Vin. non assentiente Oud. Dein *scripsit* habet Reiz.—1 Corr. Græv. *prætextatam*. Vulg. ante Oud. non comparet vox *Vescio*, cum vero Mss. Pith. Vin. Leid. et alii apud Barth. Adv. XI. 27. addant, eorum auctoritate adjecit Oud. et seqq. sed uncinis inclusit Wolf. quem sequitur Baumg. *Vestitus* Bong.—2 *Opericarum* Pith. oporicῶν Roussati, apud Barth. opericῶν Leid. ὀπωρικῶν Vin. *cohopertus* Bong. Mallet Burm. ὁδοιπορικὸν, suffragante Wolf.—3 Ita ex Ms. Vin. reposuit Oud. astipulante Bouhier. quos secuti Bip. Wolf. et al. Addidit etiam *fecit* Vin. Cod. quo opus esse non putavit Oud. Vulgares Persii Edd. cum Græv. min. et Gron. habent *sororum Traseæ in Arriam matrem*. Sed aliæ tam Persii quam Suetonii, in quibus Schild. Pitisc. Burm. *in sororem Thraseæ et in Arriæ matr.* Aliæ paulo aliter. Ms. Leid. præbet *in socrum Thraseæ, in Arriam matr.* quod placuit Breitting. et Rubenio, aliisque, sed sine repetitione τοῦ *in*. Casaub. in notis ad h. Vit. in Persii Ed. legit *in socrum Thraseæ, Arriæ matrem*. —4 Vulg. *Omn. autem Corn. a. f. m. e. ut ea abol.* unde Græv. *Omn. a. C. a. matri ejus fuit ut abol.* Heins. quoque delevit *ea*. Sed retinendam voculam, ac post *autem* restituendam, docuit Oud. et sic edidit cui recentiores obsecuti. Maluit tamen *omnia ea*, uti erat in Leid. Bong. et Ed. Vin. in qua amplius:

NOTÆ

c *Prætextam*] Lege *Prætextatam*. Græv.

d 'Ὀδοιπορικῶν] Leg. 'Ὀδοιπορικὸν, i. e. *Itinerarium*. Burman.

e *In sororem Thraseæ in Arriæ matrem*] Lege *in socrum Thraseæ Arriam matrem*. Duæ enim fuerunt Arriæ, mater et filia, illa Pæto Cæcinæ, hæc

mines, et diripere [f] cœperunt. Decessit autem vitio stomachi, anno ætatis tricesimo.[6] Sed mox, ut a schola et magistris diverterat,[7] lecto libro Lucilii decimo, vehementer Satiras componere studuit: cujus libri principium imitatus est, sibi primo, mox omnibus detrectaturus,[8] cum tanta recentium Poëtarum et Oratorum insectatione, ut etiam Neronem culpaverit. Cujus versus in Neronem cum ita se haberet,

Auriculas asini Mida rex habet,

in hunc modum [9] a Cornuto ipso tantummodo est emendatus,

Auriculas asini quis non habet?

ne hoc Nero in se dictum arbitraretur.

mater ej. ut abol. Corn. auct. fuit, quod elegantius censuit Bouhier. In Bong. *ut abol. Cornutus, mater ej. auct. fuit.* Ceterum in Ed. Vin. *magister ejus*, e glossa, judice Oud.—5 Hanc periodum post *trad. edend.* debuisse poni, monet Breitting. assentiente Oud. Mox *dirip.* pro vulg. *derip.* cum Ruben. et Casaub. rescripserunt Oud. Ern. &c.—6 Vitium in numero inesse, ac substituend. *XXVII.* monuerunt Vin. Casaub. Breitting. Bouhier. Oud. et al. Ita fecit Wolf.—7 *Magistrisque divertit* Leid. probante Oud. et inde *diverterat* cum seqq. pro vulg. *dev.* edente.—8 *Detract.* ex more Leid. Dein in eodem et aliis Mss. *Neronem illius temporis principem*, quod in contextum admisit Vin. aliis, ut Oud. pro glossa habentib.—9 *In eum mod.* Leid. Mox pro *tantummodo* conj. Barth. Adv. xi. 21. *nondum mortuo.* Recepit Reiz. *Nero* deest libro Bong. qui addit hæc: *Persius hic diu dubitans, utrum militiæ, an poëticæ incumberet, tandem ad satiram scribendam animum applicuit, et cum cœpisset, utramque inchoavit:* teste Breittingero.

NOTÆ

Pæto Thraseæ nupta. Tacitus xvi. 'Annalium extremo, Plinius iii. Ep. 19. *Ruben.*

[f] *Deripere*] Lege *Diripere.* Seneca iii. de Ira: 'ac tota civitate direptus est.' Item de Brev. Vitæ cap. 7. 'diripitur ille toto foro patronus.' Martial. vii. Epist. 75. 'Quod te diripiunt potentiores Per convivia, porticus, theatra.' *Ruben.*

C. SUETONII TRANQUILLI

OPERUM QUÆ PERIERUNT

F R A G M E N T A.

Suidæ Catalogus operum Tranquilli.

ΤΡΑΓΚΥΛΛΟΣ ὁ Σουητόνιος, χρηματίσας γραμματικὸς, Ῥωμαῖος, ἔγραψε περὶ τῶν παρ᾽ Ἕλλησι παιδιῶν βιβλίον α΄. περὶ τῶν παρὰ Ῥωμαίοις θεωρικῶν καὶ ἀγώνων βιβλία β΄. περὶ τοῦ κατὰ Ῥωμαίους ἐνιαυτοῦ βιβλίον α΄. περὶ τῶν ἐν τοῖς βιβλίοις σημείων α΄. περὶ τῆς Κικέρωνος πολιτείας α΄. ἀντιλέγει δὲ τῷ Διδύμῳ, περὶ ὀνομάτων κυρίων, καὶ ἰδεῶν ἐσθημάτων καὶ ὑποδημάτων, καὶ τῶν ἄλλων, οἷς τις ἀμφιέννυται. περὶ δυσφήμων λέξεων, ἤτοι βλασφημιῶν, καὶ πόθεν ἑκάστη. περὶ Ῥώμης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ νομίμων καὶ ἠθῶν βιβλία β΄. Συγγενικὸν Καισάρων. περιέχει δὲ καὶ βίους καὶ διαδοχὰς αὐτῶν ἀπὸ Ἰουλίου ἕως Δομετιανοῦ, βιβλία η΄. στέμμα Ῥωμαίων ἀνδρῶν ἐπισήμων.

De Regibus Liber.

Ausonius Paulino, Epist. XIX.

His longe jucundissimum poëma subdideras, quod de tribus Suetonii libris, quos ille 'De Regibus' dedit, in epitomen coëgisti tanta elegantia, solus ut mihi videare assecutus, quod contra naturam est, brevitas ut obscura non esset. In his versibus ego ista cognovi :

Europamque Asiamque duo vel maxima terræ
Membra, quibus Libyam dubie Sallustius addit,
Europæ adjunctam; possit cum tertia dici:
Regnatas multis, quos fama obliterat, et quos
Barbara Romanæ non tradunt nomina linguæ.
Illibanum, Numidamque, Avelim, Parthumque Vononem,
Et Caranum, Pellæa dedit qui nomina regum,
Quique magos docuit mysteria vana Nechepsi,
Et qui regnavit sine nomine mox Sesoostris.

De institutione officiorum Liber.

Priscianus Lib. VI. *pag.* 679. *edit. Putsch.*

Quod tamen comprobat etiam Suetonius, diversos ponens usus in libro, qui est 'De institutione officiorum.'

Chronicon Paschale, Fastorum Siculorum antea nomine insignitum, ad Olympiadem XVII. *pag.* 117. *edit. Cangianæ.*

Οὗτος Νουμμᾶς, ὁ καὶ Πομπήλιος, δεξάμενος πρεσβευτὰς ἐκ τῆς χώρας τῶν λεγομένων Πελασγῶν, φορούντων χλαμύδας ἐχούσας ταβλία ῥούσια, καθάπερ οἱ ἀπὸ τῆς Ἰσαυρίας χώρας, καὶ τερφθεὶς τοῦ σχήματος, ἐπενόησεν πρῶτος ἐν Ῥώμῃ χλαμύδας φορεῖσθαι, τὰς μὲν βασιλικὰς πορφυρᾶς, ἐχούσας ταβλία χρυσᾶ, τὰς δὲ τῶν Συγκλητικῶν καὶ τῶν ἐν ἀξίαις καὶ στρατείαις χλαμύδας σήμαντρον τῆς βασιλικῆς φορεσίας ταβλία πορφυρᾶ, ἀξίαν δηλοῦντα Ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ ὑποταγήν· κελεύσας μηδένα συγχωρεῖσθαι εἰσελθεῖν εἰς τὸ αὐτοῦ Παλάτιον πρὸς αὐτὸν δίχα τοῦ σχήματος τῆς αὐτῆς χλαμύδος. καὶ οὐ συνεχώρουν τινὶ εἰσελθεῖν οἱ φυλάσσοντες τὸ Παλάτιον, εἰ μὴ ἐφόρει χλαμύδα ἔχουσαν φιλοτιμίαν βασιλικῆς ἐσθῆτος, καθὼς ὁ σοφώτατος Σουετώνιος Στραγκύαλος (l. *Τράγκυλλος*) *Ῥωμαίων ἱστοριογράφος συνεγράψατο.*

Prætorum libri.

Priscianus Lib. VIII. *pag.* 744.

Suetonius autem passive protulit in quarto Prætorum:

'Lætoria, quæ vetat minorem annis XXV. stipulari. ἐπερωτᾶσθαι.'

Idem Lib. VIII. *pag.* 743.

Suetonius in IV. Prætorum: 'Minor XXV. ann. stipulari non potest,' passive dixit.

Idem Lib. XVIII. *pag.* 1164.

Suetonius in VIII. Prætorum: 'Fasti dies sunt, in quibus fatur, id est, dicitur, ut nefasti, in quibus non dicitur.'

De ludis et spectaculis liber, aut libri varii.

A. Gellius Lib. IX. *cap.* 7.

Sed de fidibus rarius dictu et mirabilius est: quam rem et alii docti viri, et Suetonius etiam Tranquillus in libro ludicræ historiæ primo satis compertam esse, satisque super ea constare affirmat: 'nervias in fidibus brumali die alias digitis pelli, alias sonare.'

Tertullianus de spectaculis cap. 6.

Qui, quotque in ordinem, et quibus idolis ludos instituerunt, positum est apud Suetonium Tranquillum, vel, a quibus Tranquillus accepit.

Diomedes Grammat. Lib. III.[a] *pag.* 489.

Primis temporibus omnia, quæ in scena versantur, in comœdia agebantur. Nam Pantomimus, et Pythaules, et

[a] 'Non dubitandum, quin hæc sint e libro Suetonii de ludis et spectaculis: quem ab eo scriptum esse, testis Suidas: variaque inde depromunt A. Gellius, Tertullianus, Servius, Diomedes, Tzetzes. Absque eo esset, dicerem esse ex libro ejus de poëtis: unde et fragmentum adducit Isidorus Orig. lib. VIII. 7. Immo ex eodem supersunt vita Terentii et Horatii; ac, ut censeo, Lucani, etiam Persii et Juvenalis.' Ita Ger. Jo. Vossius lib. II. Instit. Poët. cap. 29. qui tamen debuerat agnoscere Casaubonum, quippe primum hujus indicem, cujus sunt quoque multa sequentia. *Gronov.*

Choraules, in comœdia canebant. Sed quia non poterant omnia simul apud omnes artifices pariter excellere, si qui erant inter actores comœdiarum pro facultate et arte potiores, principatum sibi artificii vindicabant. Sic factum est, ut, nolentibus cedere mimis in artificio suo ceteris, separatio fieret reliquorum. Nam dum potiores inferioribus, qui in omni ergasterio erant, servire dedignabantur, se ipsos a comœdia separaverunt: ac sic factum est, ut, exemplo semel sumto, unusquisque artis suæ rem exequi cœperit, neque in comœdiam venire: cujus rei indicia produnt nobis antiquæ comœdiæ, in quibus invenimus, ACTA TIBIIS PARIBUS, AUT IMPARIBUS, AUT SARRANIS. Quando enim chorus canebat, choricis tibiis, id est, choraulicis, artifex concinebat. In canticis autem, Pythaulicis responsabat. Sed quod PARIBUS TIBIIS, vel IMPARIBUS, invenimus scriptum, hoc significat: si quando monodio agebat, unam tibiam inflabat; si quando synodio, utramque.

Joannes Tzetzes Histor. Chiliade VI. *v.* 877.

Τράγκυλλος Σουητῖνός τις ἐν παιδιαῖς Ἑλλήνων,
Πολλὰς μὲν ἄλλας παιδιὰς καὶ συμποσίων λέγει.
Ὠν συμποσίων μία μὲν ἡ ἑωλοκρασία·
Ἑτέρα δὲ ὁ κότταβος, ὁμοῦ καὶ ἡ λατάγη.
Οἱ νέοι γὰρ κωμάζοντες τόποις ἀφωρισμένοις,
Περὶ ἑσπέραν τοὺς χοᾶς καὶ τοὺς βίκους τιθέντες,
Ἕκαστος ἀνδριζόμενος, ἔπινε τὸν οἰκεῖον.
Ὃς δὲ οὐ πιεῖν ἴσχυσε τὸν ἑαυτοῦ χοέα,
Περιεχεῖτο ἕωθεν, τῶν συμποτῶν γελώντων.
Τόδ᾽ ἑωλοκρασία μέν. τὸν κότταβον δὲ μάθε.
Τῷ συμποσίῳ ἵστατο ζυγὸς καὶ λεκανίσκαι,
Παρ᾽ ἑκατέρῳ τοῦ ζυγοῦ κάτωθεν τῶν πλαστίγγων.
Αἱ λεκανίσκαι μέσον δὲ εἶχον ἀνδριαντίσκους,
Ἀνδριαντίσκους, οὓς μανᾶς ὠνόμαζον τότε
Οἱ κωμασταί· πληροῦντος οὖν οἴνου τὸ τούτων στόμα,
(Ὁ λάταξ καὶ λατάγη δὲ, ἤγουν ὑγρὸν καὶ ῥῦσις,)
Τοῦτο ἀπεκοττάβιζον εἰς μίαν τῶν πλαστίγγων,

Τουτέστιν, ἐξετίνασσον, ἀπέπτυον, ἐκένουν.
Κότταβον καὶ τὸ ὄργανον ἅπαν ἐκάλουν τοῦτο.
Ἂν οὖν πλάστιγξ τῇ φορᾷ κατέῤῥεψε τοῦ οἴνου,
Καὶ τὸν μανᾶν εἰς κεφαλὴν ἤχησε κεκρουκυῖα,
Ὁ κωμαστὴς συγκωμασταῖς ἐδόκει τῶν γενναίων,
Εἰ δ' οὔ, πολὺν ἐλάμβανεν, ὡς ἀσθενὴς, τὸν γέλων.

Servius in III. *Georgicorum* 24.

Apud majores theatri gradus tantum fuerunt. Nam scena de ligno tantum ad tempus fiebat, unde hodieque permansit consuetudo, ut componantur pegmata a ludorum theatralium editoribus. Scena autem, quæ fiebat, aut versilis erat, aut ductilis. Versilis tunc erat, cum subito tota machinis quibusdam convertebatur, et aliam picturæ faciem ostendebat. Ductilis tunc, cum tractis tabulatis hac atque illac species picturæ nudabatur interior. Unde perite utrumque tetigit, dicens, 'Versis discedat frontibus,' singula singulis complectens sermonibus. Quod Varro et Suetonius commemorant.

Idem in V. *Æneidos* 602.

Ut ait Suetonius Tranquillus, 'Lusus ipse, quem vulgo Pyrrhicham appellant, Troja vocatur:' cujus originem expressit in libro de puerorum lusibus.[1]

De vitiis corporalibus Liber.

Servius in Eclogam III. 8.

Hirqui autem sunt oculorum anguli, secundum Suetonium Tranquillum, in vitiis corporalibus.

Isidorus Originum Lib. III.

Nam hirci sunt oculorum anguli, secundum Suetonium, &c.

1 'Fortasse legendum *de Græcorum lusibus* ex Tzetze, Suida, et Eustath.' *Casaub.*

Servius in VII. *Æn.* 629.

Secundum Suetonium, in libro de vitiis corporalibus, 'Arvina est durum pingue, quæ est inter cutem et viscus.'

De re vestiaria Liber.

Servius in Lib. VII. *Æn.* 612.

Suetonius in libro de genere vestium dicit, tria esse genera trabearum. Unum Diis sacratum, quod est tantum de purpura. Aliud regum, quod est purpureum, habet tamen album aliquid. Tertium augurale, de purpura et cocco.

De rebus variis Liber.

Sosipater Charisius Lib. II. *pag.* 210.

Suetonius Tranquillus, de rebus variis, Præpositiones (inquit) omnes omnino sunt Græcæ duo de viginti, qui numerus inter omnes criticos Grammaticos perfecte convenit. Nostras vero esse has, ab, ad, præter, pro, præ, in, ex, sub, super, subter.

Idem Lib. II. *pag.* 175.

Suetonius Tranquillus Præverbium putat dici debere, quod ante, vel Adverbium, quod post verbum appellatio etiam nomenque ponatur.

De vocibus ominosis.

Servius ad II. *Æn.* 683.

Suetonius tria genera pileorum dixit, quibus sacerdotes utuntur, apicem, tutulum, galerum: sed apicem, pileum sutile, circa medium virga eminente; tutulum, pileum lanatum metæ figura; galerum, pileum ex pelle hostiæ cæsæ.

Auctor Etymologici Magni.

Ἀρχολίπαρος, ὁ λιπαρῶν ἵνα ἀρχῆς τύχῃ, ὁ ἐκ τοῦ ἄρχειν λιπαινόμενος. οὕτω Τράγκυλλος περὶ βλασφημιῶν.

De Grammaticis et Rhetoribus Libri.

D. Hieronymus in præfatione Catalogi Scriptorum ecclesiasticorum.

Hortaris, Dexter, ut, Tranquillum sequens, Ecclesiasticos scriptores in ordinem digeram: et quod ille in enumerandis literarum viris fecit illustribus, ego in nostris faciam.

Idem in Epistola ad Desiderium.

Scripsi librum de illustribus viris ab Apostolis usque ad nostram ætatem, imitatus Tranquillum, Græcumque Apollonium.

Ex libris incertis.

Censorinus de natali die cap. 20.

Annum vertentem Romæ Licinius quidem Macer, et postea Fenestella, statim ab initio duodecim mensium fuisse scripserunt; sed magis Junio Gracchano, et Fulvio Varroni, et Suetonio, aliisque, credendum, qui decem mensium putaverunt fuisse, ut tunc Albanis erat, unde orti Romani.

A. Gellius Lib. XV. *cap.* 4.

Eundem Bassum Suetonius Tranquillus præpositum esse a M. Antonio provinciis Orientalibus, Parthosque in Syriam introrumpentes tribus ab eo præliis fusos scribit, eumque primum omnium de Parthis triumphasse, et morte obita publico funere sepultum esse.

Servius in Eclogam III. 105.

Dicta 'ulna' ἀπὸ τῶν ὠλενῶν, id est, a brachiis: unde et

λευκώλενος Ἥρη. Licet Suetonius unum cubitum velit esse tantummodo.

Idem in III. *Georgicorum* 27.

Quod autem ait, 'Victorisque arma Quirini,' non est contrarium: nam, ut etiam in primo Æneidos 292. diximus, Suetonius Tranquillus hoc de Augusto commemorat, 'quodam tempore tres partes populi consentiente Senatu obtulisse ei tria nomina, Quirini, Augusti, Cæsaris. Ille, ne, unum eligendo, alias offenderet partes, primo Quirinus est dictus: inde Cæsar: post in nomine permansit Augusti.'

Isidorus Orig. Lib. XVIII. *cap.* 2.

Tranquillus autem, triumphum Latine potius appellatum, quod is, qui triumphans Urbem ingrederetur, tripartito judicio honoraretur.

Lib. eodem, cap. 6.

Tranquillus autem dicit: Dum cujusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curvatus fuisset ex acie recta, procurrit unus ad eum corrigendum: tumque a pugnante responsum est, 'sic pugnabo' (al. *sica pugnabo*): inde sicæ nomen datum est.

Commentator vetus Horatii ad carmen de arte poëtica, vs. 354.

'Scriptor,' librarius, bibliopola, uti veteres dicebant, quod et Tranquillus affirmat.

Suidas.

Ἀσσάρια, ὀβολοί. Νούμμας ὁ πρῶτος βασιλεὺς μετὰ Ῥωμύλον Ῥωμαίων γεγονὼς, ἀπὸ σιδήρου καὶ χαλκοῦ πεποιημένα (νομίσματα) πρῶτος ἐχαρίσατο Ῥωμαίοις, τῶν πρὸ αὐτοῦ πάντων διὰ σκυτίνων καὶ ὀστρακίνων τὴν χρείαν πληρούντων, ἅπερ ὠνόμασεν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος νούμμια, ὥς φησι Τράγκυλλος.

Servius ad IV. *Georg.* 127.

Corycos enim civitas est Ciliciæ, in qua antrum illud famosum pæne ab omnibus celebratum. Et per transitum tangit historiam memoratam a Suetonio. Pompeius enim, victis piratis Cilicibus, partim ibidem, partim in Græcia, partim in Calabria, agros donavit.

Idem in VI. *Æneid.* 799.

Quod autem dicit, verum est. Nam et Suetonius ait in vita Cæsaris,[2] responsa esse data per totum orbem, nasci invictum Imperatorem.

Idem in Æneid. XII. 185.

Homo 'rebellis' dicitur: res ipsa 'rebellio,' non 'rebellatio:' sic Suetonius. *Vid. Calig. cap.* 51.

Isidorus Originum Lib. VIII. *cap.* 7.

Poëtæ unde sint dicti, sic ait Tranquillus: Cum primum homines exuta feritate rationem vitæ habere cœpissent, seque ac Deos suos nosse, cultum modicum ac sermonem necessarium commenti sibi, utriusque magnificentiam ad religionem Deorum suorum excogitaverunt. Igitur ut templa illis domibus pulchriora, et simulacra corporibus ampliora faciebant, ita eloquio quasi augustiore honorandos putaverunt, laudesque eorum et verbis illustrioribus et jucundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadam efficitur, quæ ποιότης dicitur, poëma vocitatum est, ejusque fictores[3] poëtæ.

Diomedes Lib. I. *pag.* 362.

'Inchoavi' ab inchoo. Sic dicendum putat Julius Modestus, quia sit compositum a chao, initio rerum. At Ver-

2 Al. *Cæsarum.*

3 'In perantiquis schedis, quæ Rabani Mauri nomen præferebant, legi *ejusque factores poëtæ.*' Casaub.

rius et Flaccus in postrema syllaba aspirandum probaverunt. 'Cohum' enim apud veteres mundum significat. Inde tractum incohare. Tranquillus quoque, his assentiens, libello suo plenissime 'ædem incohatam' ita disseruit.

Commentator vetus in Horat. I. *Sat.* 7. 20.

Bithus et Bacchus gladiatorum nomina celebrata apud Suetonium.

Charisius Lib. II. *Inst. Gram. p.* 180.

'Istoc vilius.' Rex qui vocabat ad cœnam, si sibi ea res exhibenda indiceretur, quam exhibere non posset, respondit, ut Tranquillus refert, 'isto vilius hominis erit cœna.'[4]

Eustathius in Odyss. 'Ραψ. A. vs. 106.

Ὅδε τὰ περὶ Ἑλληνικῆς παιδιᾶς γράψας, διαφορὰν καὶ αὐτὸς εἰδὼς κύβων καὶ πεσσῶν, καὶ παλαιοτάτην εἰπὼν τὴν κυβιστικὴν παιδιὰν, παράγει Σοφοκλέους μὲν ἐκ Παλαμήδους, ὁμωνύμου τῷ ἡρωϊ δράματος, τὸ, Ἐκεῖνος ἐφεῦρε πεσσοὺς κύβους τε τερπνὸν ἀργίας ἄκος. καὶ Εὐφορίωνος τὸ, Πεσσὰ Ναυπλιάδαο. λέγει δὲ καὶ, &c.

Hoc excerptum ex libro Ms. de natura rerum retulit Oxonio Jac. Gronovius.

De omnibus maris ac fluminum in pratis in Annalibus Tranquillus sic ait: Extremum mare Oceanus: internum medius, quod ex Oceano fluit. Supernum et infernum, quibus Italia alluitur. Ex his superum et Adriaticum dicitur et Tuscum inferum. Fretum angustum quasi fervens

4 Legit Casaub. *erat moris respondere, ut Tr. refert, isto vilius nobis cœna erit.* Passeratius ad Prop. I. ecl. 1. *isto vilius hæc mihi erit cœna.* Palm. in Spicileg. t. IV. *isto vilius erit hodie c.* quem alii secuti sunt. Scriv. emendat, *isto vilius domini erit c.* et Bentl. ad Terent. Adelph. v. 9. 25. *isto vilius; hoc est, erit cœna.* Vulg. tuentur Gronov. ad Plaut. Curc. II. 1. 28. et Burm. ad loc.

mare, et Siculum et Gaditanum (Ms. *Gaditianum*) Æstuaria sunt omnia, per quæ mare vicissim tum accedit (Ms. *occidit*) tum recedit. Altum proprie mare profundum. Vada (Ms. *vaga*) quibus in mari potest stari, quæ Virgilius brevia appellat, quæ eadem Græci brachia. Sinus majores recessus maris dicuntur, ut Caspius, Arabicus, Indicus: majores autem anguli, ut Pæstanus, Matrestæ, Amyclanus et similes nomina maris dixerunt. . Flustra motus maris sine tempestate fluctuantis. Nævius in bello Pœnico (Ms. *Pontico*) in inscriptione quod ait, 'honerariæ honustæ stabant in flustris,' ut si diceret in salo (Ms. *Sola*.) Moles, quæ eminent et procurrunt mari, de quibus Pacuvius (Ms. *Fauculius*) ait, 'omnes latebras sublætu mole abstrusas sinus.' Cæcus fluctus tamen, nec dum tamen canus, de quo Atta (Ms. *aota*) in togata sic ait: 'Populo fluctos cæcos faciunt per discordiam;' et Augustus ait: 'nos venimus Neapolim, fluctu quidem cæco.' Littus, quicquid aqua alluitur. Flumen omnis humor, qui vel modice fluit. Torrens fluvius, qui a pluvia crescit, siccitate torrescit, id est, arescit, de quo Pacuvius ait, 'Flammeo vapore torrens torret.' Ostia exitus fluminum in mare. Tolli aquarum projectus, quales sunt in Aniene (Ms. *assiense*) flumine quam se maxima præcipitio.

INSCRIPTIONES

ANTIQUÆ ILLUSTRIORES

DE

CÆSARIBUS SUETONIANIS.

D. JULIO CÆSARI.

I.

In Hispania Tarraconensi.

BELLVM. CAESARIS

ET. PATRIAE. EX. MAGNA. PARTE. CONFECTVM. SEX. ET CN. MAGNI. POMPEII. FILIIS. HIC. IN. AGRO. BATESTANIORVM. PROFLIGATIS.

II.

Augustæ Taurinorum.

C. IVL. CAESAR. C. F.
DE
GALLEIS
ET
ALLOBROGIBVS
TRIVMPHAVIT.

III.

Treveris.

CAES. PRO. EXERC. IMP. P. P.
S. C. AV. TREVE.
INGRESSVM. H. CASTRA. SARRAE
FLV. PRO. MIL. CVSTODIA
BIEN. POTITVS EST.

IV.

Eboræ.

DIVO IVLIO
LIB. IVL. EBORA
OB. ILLIVS. IN. MVN. ET MVN.
LIBERALITATEM
EX. D. D. D.
QVOIVS. DEDICATIONE
VENERI. GENETRICI
CAESTVM. MATRONÆ
DONVM. TVLERVNT.

D. AVGVSTO CÆSARI.

I.

Tergestæ.

IMP. CAESAR. COS. DES. TERT. III. VIR. R. P. C. ITERVM
MVRVM. TVRRES. QVE. F.

II.

SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS
IMP. CAESARI. DIVI. IVLI. F. COS. QVINCT.
COS. DESIGN. SEPT. IMP. SEPT.
REPVBLICA. CONSERVATA.

III.

IMP. CAES. DIVI. F. AVGVSTVS. PONT. MAX.
COS. XI. TRIBVNIC. POTEST. X. IMP. VIIII.
ORBE. MARI. ET. TERRA. PACATIS. TEMPLO
IANI. CLVSO. ET. REP. P. R. OPTIMIS. LEGIBVS
ET. SANCTISSIMIS. INSTITVTIS. REFORMATA
VIAM. SVPERIOR. COS. TEMPORE. INCHOATAM
ET. MVLTIS. LOCIS. INTERMISSAM. PRO
DIGNITATE. IMPERI. P. R. LATIOREM
LONGIOREM. QVE. GADEIS. VSQ. PROMOVIT.

IV.

Romae.

IMPERATOR
CAESAR. DIVI. F. AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS. IMP.
XII. COS. XI. TRIB. POT.
XIV. AEGYPTO. IN. POTESTATEM
POPVLI
ROMANI. REDACTA
SOLI. DONVM. DEDIT.

V.

Romae.

IMP. CAES. DIVI. F. AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS
IMP. XIII. COS. XI. TRIB. POTEST. XV.
EX. STIPE. QVAM. POPVLVS. ROMANVS
ANNO. NOVO. APSENTI. CONTVLIT
NERONE. CLAVDIO. DRVSO
T. QVINCTIO. CRISPINO. COS.
VOLCANO.

VI.

LARIBVS. PVBLICIS. SACRVM
IMP. CAESAR. AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS
TRIBVNIC. POTESTAT. XVIII.
EX. STIPE. QVAM. POPVLVS. EI
CONTVLIT. K. IANVAR. APSENTI
C. CALVISIO. SABINO
L. PASSIENO. RVFO. COS.

VII.

Romae.

COLLEGIO. CENTONARIORVM. . . . . . .
CVM. BASI. MARMOREA. ET. CERIOLARIB. DVOBVS. AEREIS
HABENTIBVS. EFFIGIEM. CVPIDINIS. TENENTIS. CALATHOS. L.
SEXTILIVS. SELEVCVS. DECVRIO. D. D. HOC. AMPLIVS. ARK.

RET. P. COLLEGII. SS. DONVM. DEDIT. -X- V. VT. EX. VSVRIS CENTESIMIS. EIVS. QVANTITATIS. QVÆ. EFFICIT. ANNVOS -X- DC. DIE. VIIII. KAL. OCTOB. NATALI. DIVI. AVGVSTI EROGENTVR. EX. ARK.

VIII.

Romæ.

IMP. CAESAR. DIVI. IVLI. F. AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS. COS. XII.
TRIBVNICIAE. POTESTAT. XIX. IMP. XIIII.
RIVOS. AQVARVM. OMNIVM. REFECIT.

IX.

Seduni in Valesia.

Ex emendatione Casauboni.

IMP. CAESARI. DIVI. IVLI. F.
AVGVSTO. COS. XIII.
TRIBVNITIA. POTESTATE. XXVIII.
PATRI. PATRIAE
PONTIFICI. MAXIMO
CIVITAS. SEDVNORVM
...PATRONO.

X.

In Piceno.

IMP. CAESAR. DIVI. F. AVGVST.
PONTIFEX. MAXIMVS. COS. XIII.
TRIBVNITIAE. POTESTATIS. XXXII.
IMP. XVI. PATER. PATRIAE
MVRVM. DEDIT.

TIBERIO NERONI CÆSARI.

I.

Romæ.

TI. CLAVDIVS. TI. F. NERO
PONTIFEX. COS. ITERVM
IMP. ITERVM

LVDOS. VOTIVOS. PRO. REDITV
IMP. CAESARIS. DIVI. F. AVGVSTI
PONTIFICIS. MAXIMI
IOVI. OPTIMO. MAXIMO. FECIT
EX. S. C.

II.

Alliae.

TI. KAISARI. AVG. F.
DIVI. IVLII. N. AVGVSTO
PONT. MAX. COS. V. IMP. VIII. TRIBVNIC.
POTEST. XVIII.
PONTIFICES. ALBANI
Q. JVLIVS. Q. F. FAB. RVFVS
C. JVLIVS. C. F. SCA. BASSVS
T. JVLIVS. TIB. F. FAB. MERVLA
M. JVLIVS. C. F. FAB. SENICIO.

III.

In Hispania.

TI. CAESARI. DIVI. AVG. F. DIVI. IVLI. N.
AVGVSTO. PONT. MAX. TRIB. POT. XXIIX.
COS. IIII. IMP. VIII. AVGVRI. XV. VIRO. S. F.
VII. VIRO. EPVLON.
T. PAPIRIVS. EVRVS
DECRETO. ORDINIS. ILVRCONIENSIS
A. F.
Q. MARCIO. BAREA } COS.
T. RVSTIO. NVMMIO }

IV.

Romae juxta Ædem S. Andreae.

OSSA
TIB. CAESARIS. DIVI. AVG. F. AVGVSTI
PONTIFICIS. MAXIMI
TRIB. POTEST. XXXIIX.
IMP. VIII. COS. V.

TI. CLAUDIO DRUSO.

I.

Ravennæ.

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAESAR. AVGVSTVS. GERMANICVS. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. DES. III. IMP. III. P. P. DEDIT.

II.

Romæ.

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAESAR. AVGVSTVS. GERMANICVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIB. POTEST. V. IMP. X. P. P. COS. DESIG. IIII. ARCVS. DVCTVS. AQVAE. VIRGINIS. DISTVRBATOS. PER. C. CAESAREM. A. FVNDAMENTIS. NOVOS. FECIT. AC. RESTITVIT.

III.

In Hispania.

CLAVDIO. CAES.
AVG. GERMAN. PONT. MAX.
TRIB. POT. V. IMP. X. P. P. COS. DESIG. IIII.
OPTATVS. REBVRRI. L.
IMAG.
CAES. AVG. IMP.
D. S. P. D.
EAMQVE. CVM. OPTATO. ET. REBVRRO
FILIIS. DEDICAVIT
SENATVS. CENSVIT. PERPETVO
ONIS. PVBLICIS. INTERESSE.

IV.

PRO. SALVTE

TI. CLAVDI. CAESARIS. AVG. GERMANICI. PONTIF. MAX. TRIB. POT. VII. COS. IIII. IMP. XV. P. P. CENSORIS ..... LIBERORVM. QVE........ EX. VOTO. SVSCEPTO. C. IVLIVS SEX. F. COR. POSTVMVS. PRAEF. AEGYPTI. TI. CLAVDI CAESARIS. AVG. GERMANICI. EX. AVRI. P. XVI.

V.

Romæ.

TI. CLAVDIVS
DRVSI. F. CAISAR
AVG. GERMANICVS
PONT. MAX. TRIB. POT.
VIIII. IMP. XVI. COS. IV.
CENSOR. P. P.
AVCTIS. POPVLI. ROMANI
FINIBVS
POMERIVM
AMPLIAꟻIT. TERMINAꟻIT. QVE.

VI.

PRO. SALVTE

TI. CLAVDI. CAES. AVG. GERMANICI. PONT. MAX.
TRIB. POTEST. X. IMP. XIIX. COS. IIII. DESIGN. V.
SIGN. ARGENTI. P. X. ET. PRO. SALVTE
NERONIS. CAESARIS. F. AGRIPPINAE. AVG.
SIGN. ARG. P. V.....VOTO. SVSCEP.
VIATORES. ET. SCRIBAE. LIBR. ET. PRAEF.
PRINCEPS. ET. LVTINVS. FELIX. DED.

NERONI CLAUDIO CÆSARI.

I.

Romæ.

NERONI. CLAVD. CAIS.
AVG. PONT. MAX.
OB. PROVINC. LATRONIB.
ET. HIS. QVI. NOVAM
GENERI. HVM., SVPER-
STITION. INCVLCAB.
PVRGATAM.

II.

Neapoli.

Q. VOLVSIO. SATVRN.
P. CORNELIO. SCIP. COS.
AVGVSTALES
QVI. NERONI. CLAVDIO
CAESARI. AVGVST. ET
AGRIPPINAE. AVGVSTAE
I. O. M. ET. GENIO. COLONIAE
LVDOS. FECER. XIIII. XII. K. MART.

SERGIO GALBÆ CÆSARI.

I.

Romæ.

IMAGINVM. DOMVS
AVG. CVLTORIBVS. SIGNVM
LIBERTATIS. RESTITVTAE
SER. GALBAE. IMPERATORIS. AVG.
CVRATORES. ANNI. SECVNDI
C. TVRRANIVS. POLYBIVS
L. CALPVRNIVS. SENA.
C. MVRDIVS. LALVS
C. TVRRANIVS. FLORVS
C. MVRDIVS. DEMOSTHENES.

In sinistro latere.

DEDIC. IDIB. OCTOB.
C. BELLICO. NATALE } COS.
P. CORNELIO. SCIPIONE. ASIATIC. } COS.

A. VITELLIO.

I.

Romæ.

A. VITELLIVS. L. F.
IMPERATOR
COS. PERP.

D. VESPASIANO.

I.

Romæ.

PACI. AETERNAE
DOMVS
IMP. VESPASIANI
CAESARIS. AVG.
LIBERORVMQ. EIVS
SACRVM
TRIB. SVC. IVNIOR
DEDIC. XV. KAL. DEC.
L. ANNIO. BASSO } COS.
C. CAECINA. PAETO }

II.

VICTORIAE. AVGVSTI
SACRVM
PRO. REDITV
IMP. CAES. T. FLAVI
VESPASIANI. AVG.
PONT. MAXIM.
TRIB. POT. COS. II.
P. P.
STATVAM. EX. AERE
ORDO. SPOL. CONLOC.

III.

IMP. CAESAR. VESPASIANVS. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIGN. IIII. P. P. AQVAS. CVRTIAM. ET CAERVLEAM. PERDVCTAS. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA INTERMISSAS. DILAPSAS. QVE. PER. ANNOS. NOVEM. SVA IMPENSA. VRBI. RESTITVIT.

IV.

Cumis.

IMP. CAESARI
VESPASIANO. AVG.
PONT. MAX. TR. POT. III.
IMP. IIX. P. P. CONS. III. DES. IIII.
S. PVTEOL.
QVOD. VIAS. VRBIS
NEGLIGENTIA
SVPERIOR . . . . TEMPOR.
CORRVPTAS. IMPENSA. SVA
RESTITVIT.

V.

IMP. CAESARI
VESPASIANO. AVG.
PONTIF. MAX. TR. POT. IIII.
IMP. VIIII. P. P. COS. IIII.
LEG. III. AVG.

VI.

EX. AVCTORITATE
IMP. CAES. VESPASIANI
AVG. P. M. TRIB. POT. IIII.
IMP. X. P. P. COS. IIII. DES.
V. CENSORIS
C. CALPETANVS. RANTIVS
QVIRINALIS. VAL. CESTVS
CVRATOR. RIPARVM. ET
ALVEI. TIBERIS. TERMINAVIT
R. R. PROX. CIPP. P. P. CLXXIIII.

VII.

Romae.

IMP. CAESARI. VESPASIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IIII.
COS. VIII. DES.

SACRARVM. AEDIVM. RESTITVTORI
ET. RITVVM. ANTIQVORVM
CONSERVATORI
SODALES. TITII.

VIII.

IMP. CAESAR.
VESPASIANVS. AVG.
PONTIF. MAX. TRIBVNIC.
POTESTAT. $\overline{\text{VI}}$. IMP. $\overline{\text{XIIII}}$. P. P.
COS. $\overline{\text{VI}}$. DESIG. $\overline{\text{VII}}$. CENSOR.
LOCVM. VINEAE. PVBLICAE
OCCVPATVM. A. PRIVATIS
PER. COLLEGIVM. PONTIFICVM
RESTITVIT.

IX.

IMP. CAESARI
VESPASIANO. AVG.
PONT. MAX. TRIB.
POT. $\overline{\text{VIII}}$. IMP. $\overline{\text{XIIX}}$.
COS. $\overline{\text{VIII}}$. P. P.
L. PORCIVS. SABELLVS
II. VIR. PEQVNIA. SVA
D. D. D.

X.

Romæ.

FRANCISCUS DE ALBERTINIS,

LIB. II. De Mirandis Veteris Romæ,
edit. ibid. anno 1510.

In ærario et in templo Jovis Capitolini (ut supra diximus) multa extabant æreæ tabulæ affixæ: e quibus unam tantum nostro tempore in Lateranensi basilica prospexi apud Tabernaculum sacratissimi corporis Christi. Latitudo ejus ped. IV. *longitudo vero* VI. *in qua continentur infra scripta:*

Fœdusve cum quibus volet facere liceat, ita uti licuit Divo

Aug. Ti. Julio Cæsari Aug. Tiberioque Claudio Cæsari Aug. Germanico. Utique ei Senatum habere, relationem facere, remittere Senatusconsulta per relationem discessionemque facere liceat, ita uti licuit Divo Aug. Ti. Julio Cæsari Aug. Ti. Claudio Cæsari Aug. Germanico.

Utique cum ex voluntate auctoritateve, jussu mandatuve ejus, præsenteve eo Senatus habebitur, omnium rerum jus perinde habeatur, servetur, ac si e lege Senatus edictus esset habereturque.

Utique quos magistratum, potestatem, imperium, curationemve, cujus rei petentes Senatui populoque Rom. commendaverit, quibusque suffragationem suam dederit, promiserit, eorum comitIs quibusque extra ordinem ratio habeatur.

Utique ei fines Pomerii proferre, promovere, cum ex Republica censebit esse, liceat, ita uti licuit Ti. Claudio Cæsari Aug. Germanico. Utique quæcunque ex usu Reipublicæ, Majestate divinarum, humanarum, publicarum, privatarumque rerum esse censebit, ei agere, facere jus potestasque sit, ita uti Divo Aug. Tiberioque Julio Cæsari Aug. Tiberioque Claudio Aug. Germanico fuit.

Utique, quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit, ne Divus Aug. Tiberiusve Julius Cæsar Aug. Tiberiusque Claudius Cæsar Aug. Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis Imp. Cæsar Vespasianus solutus sit; quæque ex quaque lege, rogatione Divum Aug. Tiberiumve Julium Cæsarem Aug. Tiberiumve Claudium Cæsarem Aug. Germanicum facere oportuit, ea omnia Imp. Cæs. Vespasiano Aug. facere liceat.

Utique quæcunque ante hanc legem rogatam acta, gesta, decreta, imperata ab Imperatore Cæsare Vespasiano Aug. jussu mandatuve ejus a quoque sunt, ea perinde justa rataque sint ac si populi plebisve jussu acta essent.

SANCTIO.

Si quis hujusce legis ergo adversus leges, rogationes, plebisve scita, Senatusve consulta fecit, fecerit, sive quod eum ex lege, rogationeve, plebisve scito, S. ve C. facere oportebit, non fecerit, hujus legis ergo id ei ne fraudi esto, neve quid ob eam rem populo dare debeto, neve cui de ea re actio, neve judicatio esto, neve quis de ea re *apud se* agi sinito.

Omittitur particula ex anguli fractura.

D. TITO CÆSARI.

I.

Romæ.

IMP. T. CAESARI
DIVI. VESPASIANI. F.
VESPASIANO. AVG.
PLEBS. VRBANA
QVAE. FRVMENTVM
PVBLICVM. ACCEPIT
ET
TRIBVS.

II.

Romæ.

IMP. TITO. CAESARI
DIVI. VESPASIANI. F.
VESPASIANO
CENSORI. CONSERVATORI. AEDIVM. PVBLICARVM
ET. RESTITVTORI. AEDIVM. SACRARVM
SODALES. FLAVII
P. MARTIVS. VERVS.

III.

IMP. TITVS. CAESAR. DIVI. F. VESPASIANVS. AVG. PONTIF. MAX. TRIBVNICIAE. POTEST. $\overline{\text{IX}}$. IMP. $\overline{\text{XV}}$. CENS. COS. $\overline{\text{VII}}$. DES. $\overline{\text{IIX}}$. RIVOM. AQVAE. MARCIÆ. VETVSTATE. DILAPSVM REFECIT. ET. AQVAM. QVAE. IN. VSV. ESSE. DESIERAT. REDVXIT.

IV.

Romæ.

IMP. T. CAES. DIVI. F. VESPASIANVS. AVG. PONT. MAX. TRIB. $\overline{\text{X}}$. POT. IMP. $\overline{\text{XVII}}$. P. P. CENSOR. COS. $\overline{\text{VIII}}$. AQVAS CLAVDIAM. ET. ANIENEM. PERDVCTAS. A. DIVO. CLAVDIO. ET POSTEA. A. DIVO. VESPASIANO. PATRE. SVO. VRBI. RESTITVTAS. CVM. A. CAPITE. AQVARVM. A. SOLO. VETVSTATE. DILAPSAE. ESSENT. NOVA. FORMA. REDVCENDAS. SVA. IMPENSA

C V R A V I T.

V.

Ibidem.

IMP. TITO. CAESARI. VESPASIANI. F.
VESPASIANO. AVG. PONTIFICI. MAXIMO. TRIB.
POT. $\overline{\text{X}}$. IMP. $\overline{\text{XVIII}}$. COS. $\overline{\text{VIII}}$.
PRINCIPI. SVO
S. P. Q. R.
QVOD. PRAECEPTIS. PATRIS. CONSILIISQ. ET. AVSPICIIS
GENTEM. IVDAEORVM
DOMVIT
ET
VRBEM. HIEROSOLYMAM
OMNIBVS. ANTE. SE. DVCIBVS. REGIBVS
GENTIBVSQVE. AVT. PETITAM. FRVSTRA. AVT. OMNINO
INTENTATAM
DELEVIT.

DOMITIANO CÆSARI.

I.

CAESARI. AVG. F.
DOMITIANO
COS. DESIGNATO. II.
PRINCIPI. IVVENTVTIS
C. PAPIRIVS. AEQVOS. 7. LEG. III. AVG.
TESTAMENTO. PONI. IVSSIT
EX. AVRI. P. X.

II.

IMP. CAESAR. DIVI. VESPASIANI. F. DOMITIANVS. AVGVSTVS GERMANICVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC. POTESTAT. XII. IMP. XXII. COS. XVI. CENSOR. PERPETVVS. P. P. AD III. IDVS. IVLIAS. M. LOLLIO. PAVLLINO. VALERIO. ASIATICO. SATVRNINO. C. ANTIO. IVLIO. QVADRATO. COS.

III.

IMP. CAESARI
DIVI. VESPASIANI. F.
DOMITIANO. AVGVST.
GERMAN. PONT. MAX.
TRIB. POTEST. XIII.
IMP. XXII. COS. XVI.
CENSOR. PERPET. P. P.
REG. VICI
VESTORIANI. ET
CALPVRNIANI.

IV.

In Tabulis Capitolinis.

A. P. R. C. DCCCXLI.

IMP. CAESARE. DIVI. VESPASIANI. FILIO
DOMITIANO. AVGVSTO. GERMANICO
MAGISTRO. XV. VIR.
EX. S. C. LVDI. SAECVLARES. FACTI.

Nomen Domitiani, quod eradendum ubique Senatus decreverat, Onuphrius hic restituit. Corollarium inscriptionum esto, quam Scaliger ad Eusebium laudat, illa non inficeta Palæmonis, cujus vita extat de Ill. Gramm. cap. 23.

PALAEMON. L. L. L. D. F.
GRAMMA. VEICET. ATQVE. RHET.
SIBI. ET. TVBERONIAE. CONTVBERNALI
ATQVE. BENEMERENTI
LAPIDEVM. STRVXIT. TVMVLVM
IN. EO. QVIDEM. CADAVER. QVIES. ESTO
ALIO. AVTEM. REVERTITO. ANIMVS.

CENOTAPHIUM

CAII CÆSARIS AUGUSTI F.

Desunt dies ac mensis. PISIS. IN. FORO. IN. AVGVSTEO. SCRIB. AD.......
FVER. Q. SERTORIVS. Q. F. ATILIVS. TACITVS. P. RASINIVS. L. F. BASSVS. L. LAPPIVS
P. F. THALLVS. Q. SERTORIVS. Q. F. ALPIVS. PICA. C. VETTIVS. L. F. VIRCVLA. M. HERIVS
M. F. PRISCVS. A. ALBIVS. A. F. GVTTA. TI. PETRONIVS. TI. F. POLLIO. L. FABIVS. L. F. BASSVS
SEX. APONIVS. SEX. F. CRETICVS. C. CANIVS. C. F. SATVRNINVS. L. OTACILIVS. Q. F. PANTHERA

QVOD. ADSVNT. CVM. IN. COLONIA. NOSTRA. PROPTER. CONTENTIONES. CANDIDATO
RVM. MAGISTRATVS. NON. ESSENT. ET. EA. ACTA. ESSENT. QVAE. INFRA. SCRIPTA. SVNT
CVM. AD. IIII. NONAS. APRILES. ALLATVS. ESSET. NVNTIVS. CAIVM. CAESAREM. AVGVSTI. PATRIS. PATRI
AE. PONTIF. MAXSVMI. CVSTODIS. IMPERI. ROMANI. TOTIVSQVE. ORBIS. TERRARVM. PRAE
SIDIS. FILIVM. DIVI. NEPOTEM. POST. CONSVLATVM. QVEM. VLTRA. FINIS. EXTREMAS. POPV
LI. ROMANI. BELLVM. GERENS. FELICITER. PEREGERAT. BENE. GESTA. RE. PVBLICA. DEVICTEIS. AVT
IN. FIDEM. RECEPTIS. BELLICOSISSIMIS. AC. MAXSIMIS. GENTIBVS. IPSVM. VOLNERIBVS. PRO. RE
PVBLICA. EXCEPTIS. EX. EO. CASV. CRVDELIBVS. FATIS. EREPTVM. POPVLO. ROMANO. IAM. DESIGNA
TVM. IVSTISSVMVM. AC. SIMILLVMVM. PARENTIS. SVI. VIRTVTIBVS. PRINCIPEM. COLONIAEQVE

NOSTRAE. VNICVM. PRAESIDIVM. EAQVE. RES. NON. DVM. QVIETO. LVCTV. QVEM. EX. DECES
SV. L. CAESARIS. FRATRIS. EIVS. CONSVLIS. DESIGNATI. AVGVRIS. PRONI. NOSTRI. PRINCI
PIS. IVVENTVTIS. COLONIA. VNIVERSA. SVSCEPERAT. RENOVASSET. MVLTIPLICASSETQVE
MOERORENM. OMNIVM. SINGVLORVM. VNIVERSORVMQVE. OB. EAS. RES. VNIVERSI. DECV
RIONES. COLONIQVE. QVANDO. EO. CASV. IN. COLONIA. NEQVE. IIVIR. NEQVE. PRAEFECTI
ERANT. NEQVE. QVISQVAM. IVRE. DICVNDO. PRAERAT. INTER. SESE. CONSENSERVNT. PRO
MAGNITVDINE. TANTAE. AC. TAM. INPROVISAE. CALAMITATIS. OPORTERE. EX. EA. DIE
QVA. EIVS. DECESVS. NVNTIATVS. ESSET. VSQVI. AD. EAM. DIEM. QVA. OSSA. RELATA. ATQVE
CONDITA. IVSTAQVE. EIVS. MANIBVS. PERFECTA. ESSENT. CVNCTOS. VESTE. MVTATA. TEMPLIS
QVE. DEORVM. IMMORTALIVM. BALNEISQVE. PVBLICIS. ET. TABERNIS. OMNIBVS. CLAVSIS
CONVICTIBVS. SESE. APSTINERE. MATRONAS. QVAE. IN. COLONIA. NOSTRA. SVNT. SVBLVGERE
DIEMQVE. EVM. QVO. DIE. C. CAESAR. OBIT. QVI. DIES. EST. A. D. VIIII. K. MARTIAS. PRO. ALLIENSI
LVGVBREM. MEMORIAE. PRODI. NOTARIQVE. IN. PRAESENTIA. OMNIVM. IVSSV. AC
VOLVNTATE. CAVERIQVE. NEQVOD. SACRIFICIVM. PVBLICVM. NEVE. QVAE. SVPPLI
CATIONES. NIVE. SPONSALIA. NIVE. CONVIVIA. PVBLICA. POSTEA. IN. EVM. DIEM
EOVE. DIE. QVI. DIES. ERIT. A. D. VIIII. K. MART. FIANT. CONCIPIANTVR. INDICAN
TVRVE. NIVE. QVI. LVDI. SCAENICI. CIRCIENSESVE. EO. DIE. FIANT. SPECTENTVRVE
VTIQVE. EO. DIE. QVOD. ANNIS. PVBLICE. MANIBVS. EIVS. PER. MAGISTRATVS. EOSVE
QVI. PISIS. IVRE. DICVNDO. PRAERVNT. EODEM. LOCO. EODEMQVE. MODO. QVO
L. CAESARI. PARENTARI. INSTITVTVM. EST. PARENTETVR
VTIQVE. ARCVS. CELEBERRIMO. COLONIAE. NOSTRAE. LOCO. CONSTITVATVR. ORNA
TVS. SPOLEIS. DEVICTARVM. AVT. IN. FIDEM. RECEPTARVM. AB. EO. GENTIVM. SVPER
EVM. STATVA. PEDESTRIS. IPSIVS. TRIVMPHALI. ORNATV. CIRCAQVE. EAM. DVAE

EQVESTRES. INAVRATAE. GAI. ET. LVCI. CAESARVM. STATVAE. PONANTVR
VTIQVE. CVM. PRIMVM. PER. LEGEM. COLONIAE. DVO. VIROS. CREARE. ET. HABERE. PO
TVERIMVS. II. DVO. VIRI. QVI. PRIMI. CREATI. ERVNT. HOC. QVOD. DECVRIONIBVS
ET. VNIVERSIS. COLONIS. PLACVIT. AD. DECVRIONES. REFERANT. EORVM. PV
BLICA. AVCTORITATE. ADHIBITA. LEGITVME. ID. CAVEATVR. AVCTORIBVSQVE
IIS. IN. TABVLAS. PVBLICAS. REFERATVR. INTEREA. T. STATVLENVS. IVNCVS
FLAMEN. AVGVSTALIS. PONTIF. MINOR. PVBLICORVM. P. R. SACRORVM. ROGARE
TVR. VT. CVM. LEGATIS. EXCVSATA. PRAESENTI. COLONIAE. NECESSITATE. HOC
OFFICIVM. PVBLICVM. ET. VOLVNTATEM. VNIVERSORVM. LIBELLO. REDDITO
IMP. CAESARI. AVGVSTO. PATRI. PATRIAE. PONTIF. MAXSIMO. TRIBVNICIAE
POTEST. XXVI. INDICET.
IDQVE. T. STATVLENVS. IVNCVS. PRINCEPS. COLONIAE. NOSTRAE. FLAMEN. AVGVST
PONTIF. MINOR. PVBLICORVM. P. R. SACRORVM. LIBELLO. ITA. VTI. SVPRA. SCRIPTVM
EST. IMPERATORI. CAESARI. AVGVSTO. PONTIFICI. MAXIMO. TRIBVN. POTEST. XXVI. PATRI
PATRIAE. REDDITO. FECERIT. PLACERE. CONSCRIPTIS. QVAE. A. D. IIII. NONAS. APRILES
QVAE. SEX. AELIO. CATO. C. SENTIO. SATVRNINO. COS. FVERVNT. FACTA. ACTA. CON
STITVTA. SVNT. PER. CONSENSVM. OMNIVM. ORDINVM. EA. OMNIA. ITA. FIERI. AGI. HA
BERI. OBSERVARIQVE. AB. L. TITIO. A. F. ET. T. ALLIO. T. F. RVFO. IIVIRIS. ET. AB. EIS. QVICVM
QVE. POSTEA. IN. COLONIA. NOSTRA. IIVIR. PRAEFECTI. SIVE. QVI. ALI. MAGISTRATVS
ERVNT. OMNIA. IN. PERPETVOM. ITA. FIERI. AGI. HABERI. OBSERVARIQVE. VTIQVE. L. TITIVS
A. F. T. ALLIVS. T. F. RVFVS. IIVIRI. EA. OMNIA. QVAE. SVPRASCRIPTA. SVNT. EX. DECRETO
NOSTRO. CORAM. PRO. QVAESTORIBVS. PRIMO. QVOQVE. TEMPORE. PER. SCRIBAM. PV
BLICVM. IN. TABVLAS. PVBLICAS. REFERENDA. CVRENT

CENSUERE

CENOTAPHIUM

LUCII CÆSARIS AUGUSTI F.

XIII. K. OCTOBR. PISIS. IN. FORO. IN. AVGVSTEO. SCRIB. ADFVER.
Q. PETILIVS. Q. F. P. RASINIVS. L. F. BASSVS. M. PVPPIVS. M. F.
Q. SERTORIVS. Q. F. PICA. CN. OCTAVIVS. CN. F. RVFVS. A. ALBIVS
A. F. GVTTA

QVOD. C. CANIVS. C. F. SATVRNINVS. IIVIR. V. F. DE. AVGENDIS. HONORIBVS
L. CAESARIS. AVGVSTI. CAESARIS. PATRIS. PATRIAE. PONTIFICIS. MAXSVMI
TRIBVNICIAE. POTESTATIS. XXV. FLII. AVGVRIS. CONSVLIS. DESIGNATI. PRINCIPIS
IVVENTVTIS. PATRONI. COLONIAE. NOSTRAE. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C.
CVM. SENATVS. POPVLI. ROMANI. INTER. CETEROS. PLVRIMOS. AC. MAXSIMOS
HONORES. L. CAESARIS. AVGVSTI. CAESARIS. PATRIS. PATRIAE. PONTIFICIS. MAXIMI. TRIBV
NICIAE. POTESTATIS. XXV. FILIO. AVGVRI. CONSVLI. DESIGNATO. PER
CONSESVM. OMNIVM. ORDINVM

Hæc lacuna, in qua nonnullæ lineæ
periere, hodie cæmento et calce expleta est.

TETVR. DATA. CVRA. C. CANIO. SATVRNINO. IIVIRO. ET. DECEM. PRIMIS. ELIGENDI
ASPICIENDIQVE. VTER. EORVM. LOCVS. MAGIS. IDONEVS. VIDEATVR. EMENDVS
PVBLICA. PECVNIA. A. PRIVATIS. EIVS. LOCI. QVEM. MAGIS. PROBAVERINT. VTIQVE
APVD. EAM. ARAM. QVOD. ANNIS. A. D. XII. K. SEPT. PVBLICE. MANIBVS. EIVS. PER. MAGIS
TRATVS. EOSVE. QVI. IBI. IVRI. DICENDI. PRAEERVNT. TOGIS. PVLLIS. AMICTOS
QVIBVS. EORVM. IVS. FASQVE. ERIT. EO. DIE EIVS. VESTIS HABENDAE. INFERIAE. MIT
TVNTVR. BOSQVE. ET. OVIS. ATRI. INFVLIS. CAERVLIS. INFVLATI. DIIS. MANIBVS. EIVS
MACTENTVR. EAEQVE. HOSTIAE. EO LOCO. ADOLEANTVR. SVPER. QVE. EAS.
SINGVLAE. VRNAE. LACTIS. MELLIS. OLEI. FVNDANTVR. AC. TVM. DEMVM. FACTAM
CETERIS. POTESTATEM. SI. QVI. PRIVATIM. VELINT. MANIBVS. EIVS. INFERIAS. MITTERE
NIVE. QVIS. AMPLIVS. VNO. CEREO. VNAVE. FACE. CORONAVE. MITTAT. DVM. II. QVI. IM
MOLAVERINT. CINCTI. CABINO. RITV. STRVEM. LIGNORVM. SVCCENDANT. ADQVE.
EXINDE. HABEANT.
VTI. LOCVS. ANTE. EAM. ARAM. QVO. EA. STRVES. CONGERANTVR. COMPONANTVR. PATEAT
QVOQVE. VERSVS. PEDES. XL. STIPITIBVSQVE. ROBVSTIS. SAEPIATVR. LIGNORVMQVE
ACERVOS. EIVS. REI. GRATIA. QVOD. ANNIS. IBI. CONSTITVATVR. CIPPOQVE. GRANDI
SECVNDVM. ARAM. DEFIXSO. HOC. DECRETVM. CVM. SVPERIORIBVS. DECRETIS. AD. EIVS
HONORES. PERTINENTIBVS. INCIDATVR. INSCVLPATVRVE. NAM. QVOD. AD. CETERA
SOLEMNIA. QVAE. EODEM. ILLO. DIE. VITARE. CAVERIQVE. PLACVISSENT. PLACERENT
QVE. ID. SEQVENDVM. QVOD. DE. IIS. SENATVS. P. R. CENSVISSET. VTIQVE. PRIMO
QVOQVE. TEMPORE. LEGATI. EX. NOSTRO. ORDINE. IMPER. CAESAREM. AVGVSTVM
PATREM. PATRIAE. PONTIFICEM. MAXIMVM. TRIBVNICIAE. POTESTATIS. XXV.
ADEANT. PETANTQVE. AB. EO. VTI. COLONIS. IVLIENSIBVS. COLONIAE. OBSEQVENTI
IVLIAE. PISANAE. EX. HOC. DECRETO. EA. OMIA. FACERE. EXSEQVIQVE. PERMITTAT

MONUMENTUM ANCYRANUM

EX RECOGNITIONE

EDM. CHISHULLI.

[Ex Editione Wolfiana, Lips. 1802. 8vo.]

RERVM. GESTARVM. DIVI. AVGVSTI. QVIBVS. ORBEM. TERRARVM. IMPERIO. POPVLI. ROM. SVBIECIT. ET. IMPENSARVM. QVAS. IN. REMPVBLICAM. POPVLVMQVE. ROMANVM. FECIT. INCISARVM. IN. DVABVS. AHENEIS. PILIS. QVAE. SVNT ROMAE. POSITAE. EXEMPLAR. SVBIECTVM.

Tabula prima intrantibus a læva.

ANNOS . VNDEVIGINTI . NATVS . EXERCITVM . PRIVATO . CONSILIO . ET . PRIVATA . IMPENSA
COMPARAVI . PER . QVEM . REMPVBLICAM . *obs*TINATIONE . FACTIONIS . OPPRESSAM
IN . LIBERTATEM . VINDICAVI . *Sena*TVS . DECRETIS . HONORIFICIS . *ornatus* . IN . *eum*
ORDINEM . SVM . *adlectus a* CONSVLIBVS . *inter consulares ut sententiam dice*
REM . LOCVM*que* . *et* IMPERIVM . MIHI . DEDIT . RESPVBLICA . V*ti* . PRAETORI . SIMVL . CVM
CONSVLIBVS . H*Rtio et Pansa.* *Huic* AVTEM . EODEM . ANNO . ME . *suffectum*

CONSVLEM . *cum edi*DISSET . ET . TRIVMVIRVM . REIPVBLICAE . CONSTITVE*ndae.*
QVI . PARENTEM . *co*NIV*rati occidissent* IN . EXILIVM . EXPVLI . IVDICIIS . LEGI
TIMIS . VLTVS . POSTEA . BELLVM . INFERENTIS . REIPVBLICAE . . . . . .
. . . .
ARMA . TERRA . MARIQVE . . . . . *sig*NAQVE . TOTO . ORBE . TERRARVM . *circumtuli*
VICTORQVE . OMNIBVS . *supplicib*VS . CIVIBVS . PEPERCI . *et in* EXIL*io sponte sua de-*
GENTES . QVIBVS . TVTO . *liceret* . SERVARI . QVAM . EXCIDERE . *Malui* . . . .
MILLIA . CIVIVM . ROMA*norum adacta* SACRAMENTO . MEO . FVERVNT . CIRCITER . *quingen-*
TA . EX . QVIBVS . DEDV*xi in colonia*S . AVT . REMISI . IN . MVNICIPIA . SVA . STIPEN*diis solu-*
TIS . MILLIA . ALIQVANTO . *plus qu*AM . TRECENTA . ET . IIS . OMNIBVS . AGROS . *Adsignavi*
AVT . PECVNIAM . PROP*riam ex.* ME . DEID7 *Longas* NAVES . CEPI . SESCEN*tas . praeter ali-*
AS . SIQVAE . MINORI*s quam trir*EMES FVERVNT7
BIS . OVANS . TRIVMPHA*vi tris egi cu*RVLIS . TRIVMPHOS . ET . APPELLA*tus sum viciens et*
*se*MEL . IMPERATO*r . cumque plu*RIS . TRIVMPHOS . MIHI . SE*natus decrevisset, iis tamen*
*agendis su*PERSEDI . *et tantummodo laur*VS . DEPOSVI . IN . CAPITOLIO . *Delmatis et Illur-*
*iis q*VOQVE . BELLO . NVNC . *perdomi*TIS . OB . RES . *Aut ductu meo aut per lega-*
TOS . AVSPICIIS . MEIS . TERRA . MARIQVE . PROSPERE . GESTAS . QV*aesitamque bello re-*
QVIEM . DECREVIT . SENATVS . SVPPLICANDVM . ESSE . DIS . IMMO*rtalibus* . . . .
. . . QVO . *ex* SENATVS . CONSVLTO . SVPPLICATVM . EST . IN . DEO*rum* . . .
. . . . VO . . . . VM . REC . . . . AVT . R . . . .
. . . AM . TER . DECIENS . . . .
. . . . . AE . POTES . . . .
. . . . ME . IA . . . .
. . . . Cetera huic Tabulæ inscripta cuncta penitus evanuerunt.

Tabula secunda a læva.

PATRITIORVM . NVMERVM . AVXI . CONSVL . QVINTVM . IVSSV . POPVLI . ET . SENATVS . SENA
TVM . TER . LEGI . ET . IN . CONSVLATV . SEXTO . CENSVM . POPVLI . CONLEGA . M . AGRIPPA . EGI
LVSTRVM . POST . ANNVM . ALTERVM . ET . QVADRAGENSIMVM . FECI . QVO . LVSTRO . CIVI
VM . ROMANORVM . CENSA . SVNT . CAPITA . QVADRAGIENS . CENTVM . MILLIA . ET
SEXAGINTA . TRIA . MILLIA . *Alteru*M . CONSVLARI . CVM . IMPERIO . LVSTRVM
censumque SOLVS . FECI . CENSORIN*o et* ASINIO . COS . QVO . LVSTRO . CENSA . SVNT
CIVIVM . ROMANORVM . *capita* QVADRAGIENS . CENTVM . MILLIA . ET . DVCEN
TA . TRIGINTA . TRIA . *Millia* . *Tertiu*M . CONSVLARI . CVM . IMPERIO . LVSTRVM
CONLEGA . TIB . CA*esare feci* SEX . POMPEIO . ET . SEX . APPVLEIO . COS .
QVO . LVSTRO . ET*iam censa sunt* R*o*MANORVM . CAPITVM . QVADRAGIENS .
CENTVM . MI*llia tr*IGINTA . ET . SEPTEM . MILLIA
LEGIBVS . NOVI*s latis e*XEMPLA . MAIORVM . EXOLESCENTIA . *revocavi, et fugientia*
IAM . EX . NOS*tro conspectu* AVITARVM . RERVM . EXEMPLA . IMITANDA . *proposui?*
. . . . . . ATVS . ET . SACERDOTES . . . .
. . . . . . V . TIS . . . . EFEC . . . .
. . . . . . QVATTVOR . AMPLISSIMA . COLLE*gia*
. . . . . . MPEIAM . ET. MVNICIPI . . . M. VNI
. . . . . . APVD . OMNIA . PVLVINARIA . PRO . VALE*tudine*
. . . . . . VSVM . EST . IN . SALIARE . CARMEN . ET . SACROSAN
. . . . . . VO . . . EREA . . . TRIBVNITIA . POTESTAS . MIHI
. . . . . . MVS . . . ITER . M . IN ! . . . .

Vs. 13. 14. Fortasse . . . . . AVITARVM . RERVM . EXEMPLA . IMITANDA . *ad exercituum et provinciarum rectores et magistr*ATVS . ET . SACERDOTES . *misi* . . .

populo SACERDOTIVM . DEFERENTE . MIHI . QVOD . PATER . MEVS . *procuravit*
suscepi id SACERDOTIVM . ALIQVOD . POST . ANNOS . EO . MOR*tuo qui post patrem*
*meum illud proc*VRAVERAT . CVNCTA . EX . ITALIA . . . .
. . . . . *valet*VDINE . QVANTA . ROMAE . NVN*quam* . . . .
. . . . . *P. Sulp*ICIO . C. VALGIO . CONSVLIBVS . . . .
. . . . *ae*DIS . HONORIS . ET . VIRTVTIS . AD . *mem*ORIAM
. . . . *se*NATVS . CONSACRAVIT . IN . QVA . PON . . . .
. . . . *a*NNIVERSARIVM . SACRIFICIVM . FACERE . . . .
. . . . R . . . T . . . IN . VRBEM . EX . . . .
. . . . . AVIT . . . .
. . . . . PARS . . . .
. . . . ET . PRIN . . . . A . MIHI
. . . . ONOS . . . . . . RAE . . . .
. *res in Hispa*NIA . GAL*liaque pr*OVINCIIS . PROS*pere* . . . .
. . . . NEP . QV . . . . . . ARAM . . . .
. . . . *pro* REDITV . MEO . CO*nsacrari ut* AD . EAM . . . .
. . . . . MAGISTRATVS . ET . SAC . . . .
. . . . . . IVM . . C . . P . . . .
. . . . . CVSSVM . ESS . . . .
. . . . . *pe*R . TOTVM . *Imperium* . POPVLI . ROMANI . *parta est terra*
*marique p*AX . CVM*que a condita urbe* . *Ianum* . *QuiRinum* BIS . OMNINO . CLAVSVM
*fuis*SE . PRODATVR . EVM . *Senatus* . PER . ME . PRINCIPEM . *ter c*LAVDENDVM . ESSE . *iussit?*

Vs. 42. 43. Fort. . . CVM . *post Romam conditam Ianum Quirinum* BIS . OMNINO . CLAVSVM . *ante me* *fuis*SE . PRODATVR . *memori*AE . TER . ME . PRINCIPE . *c*LAVDENDVM . ESSE . *decrevit Senatus.*

Tabula secunda a læva.

PATRITIORVM . NVMERVM . AVXI . CONSVL . QVINTVM . IVSSV . POPVLI . ET . SENATVS . SENA
TVM . TER . LEGI . ET . IN . CONSVLATV . SEXTO . CENSVM . POPVLI . CONLEGA . M . AGRIPPA . EGI
LVSTRVM . POST . ANNVM . ALTERVM . ET . QVADRAGENSIMVM . FECI . QVO . LVSTRO . CIVI
VM . ROMANORVM . CENSA . SVNT . CAPITA . QVADRAGIENS . CENTVM . MILLIA . ET
SEXAGINTA . TRIA . MILLIA . *Alteru*M . CONSVLARI . CVM . IMPERIO . LVSTRVM
censumque SOLVS . FECI . CENSORIN*o et* ASINIO . COS . QVO . LVSTRO . CENSA . SVNT
CIVIVM . ROMANORVM . *capita* QVADRAGIENS . CENTVM . MILLIA . ET . DVCEN
TA . TRIGINTA . TRIA . *Millia* . *Tertiu*M . CONSVLARI . CVM . IMPERIO . LVSTRVM
CONLEGA . TIB . CA*esare feci* SEX . POMPEIO . ET . SEX . APPVLEIO . COS .
QVO . LVSTRO . ET*iam censa sunt* R*o*MANORVM . CAPITVM . QVADRAGIENS .
CENTVM . MI*llia* *tr*IGINTA . ET . SEPTEM . MILLIA
LEGIBVS . NOVI*s latis* *e*XEMPLA . MAIORVM . EXOLESCENTIA . *revocavi, et fugientia*
IAM . EX . NOS*tro conspectu* AVITARVM . RERVM . EXEMPLA . IMITANDA . *proposui?*
. . . . . . ATVS . ET . SACERDOTES . . . .
. . . . . . V . TIS . . . . EFEC . . . .
. . . . . . QVATTVOR . AMPLISSIMA . COLLE*gia*
. . . . . . MPEIAM . ET. MVNICIPI . . . M. VNI
. . . . . . APVD . OMNIA . PVLVINARIA . PRO . VALE*tudine*
. . . . . . VSVM . EST . IN . SALIARE . CARMEN . ET . SACROSAN
. . . . . . VO . . . EREA . . . TRIBVNITIA . POTESTAS . MIHI
. . . . . . MVS . . . ITER . M . IN ? . . . .

Vs. 13. 14. Fortasse . . . . . AVITARVM . RERVM . EXEMPLA . IMITANDA . *ad exercituum et provinciarum rectores et magistr*ATVS . ET . SACERDOTES . *misi* . . .

ACCEPERVNT . DEDI . EA . MILLIA . HOMINVM . PAVLO . PLVRA . QVAM . DVCENTA . FVERVNT
PECVNIAM . *pro* AGRIS . QVOS . IN . CONSVLATV . MEO . QVARTO . ET . POSTEA . CONSVLIBVS
M. Crasso et CN . LENTVLO . AVGVRE[illegible]. ADSIGNAVI . MILITIBVS . SOLVI . MVNICIPIS7 EA
SESTERTIVM . CIRCITER . SEXSIENS . MILLIENS . FVIT . QVAM . *ex* COLLATIONIBVS . *pro*
PRAED*iis* NVMERAVI . ET . CIRCITER . BIS . MILLIENS . ET . SESCENTIENS . QVOD . PRO . AGRIS
PROVINCIALIBVS . SOLVI7 ID . PRIMVS . ET . SOLVS . OMNIVM . QVI . DEDVXERVNT
COLONIAS . MILITVM . IN . ITALIA . AVT . IN . PROVINCIIS . AD . MEMORIAM . AETATIS
MEAE . FECI . ET . POSTEA . *Ti.* NERONI . ET . CN . PISONI . CONSVLIBVS . ITEMQVE . C. ANTISTIO
ET . D . LAELIO . COS . ET . C . CALVISIO . ET . L . PASIENO . CONSVLIBVS . ET . *Lentulo et* MESSALINO
CONSVLIBVS . ET . L . CANINIO . ET . Q . FABRICIO . CONSVLIBVS . *veteranis qu*OS . EME
RITEIS . STIPENDIS . IN . SVA . MVNCIP*ia reduxi* PRAEM*ia aere num*ERATO
PERSOLVI . QVAM . IN . REM . SEST*ertium* MILL . . . .
IMPENDI7

QVATER . PECVNIA . MEA . IVVI . AERARIVM . ITA . VT . SESTERTIVM . MILLIENS . ET
QVINQVIENS . AD . EOS . QVI . PRAEERANT . AERARIO . DETVLERIM . ET . M . *Aemilio*
ET . L . ARVNTIO . COS . IN . AERARIVM . MILITARE . QVOD . EX . CONSILIO . . . .
CO*nstitu*TVM . EST . EX . *quo* PRAEMIA . DARENTVR . MILITIBVS . QVI . VI*ginti*
stipendia EMERVISSENT . HS . MILLIENS . ET . SEPTINGENTI*ens Tib. Caesaris*
*nomine et m*EO . DETVLI . . . .
. . . . *qu*O . CN . ET . P . LENTVLVS . *cons*VLES . FVERVNT . CVM . D . . CERENT . . .
. . . . . . CENTVM . MILLIBVS . HOMINVM . . . . IBVS . . . . O . FRV . . . . .

Inter filIOs MEOS . QVOS . SIN*istra sors* MIHI . ERIPVIT . EORVM . CAIVM . ET . LVCIVM . CAESAR
ES . . . .

Tabula tertia a læva.

HONORIS . MEI . CAVSA . SENATVS . POPVLVSQVE . ROMANVS . ANNVM . QVINTVM . ET . DECI
MVM . AGENTIS . CONSVLES . DESIGNAVIT . VT . EVM . MAGISTRATVM . INIRENT . POST . QVIN
QVENNIVM . ET . EX . EO . DIE . QVO . DEDVCTI . SVNT . IN . FORVM . VT . INTERESSENT . CONSILIIS
PVBLICIS . DECREVIT . SENATVS . EQVITES . AVTEM . ROMANI . VNIVERSI . PRINCIPEM
IVVENTVTIS . VTR*um*QV*e eo*RVM . PAR*mis e*T . HASTIS . ARGENTEIS . DONATVM . AP
PELLAVERVNT7

PLEBEI . ROMANAE . VIRITIM . *S*S . TRECENOS . NVMERAVI . EX . TESTAMENTO . PATRIS
MEI . ET . NOMINE . MEO . QVADRINGENOS . EX . BELLORVM . MANIBIIS . CONSVL
QVINTVM . DEDI . ITERVM . AVTEM . IN . CONSVLATV . DECIMO . EX . PATRIMONIO
MEO . IIS . QVADRINGENOS . CONGIARI . VIRITIM . PERNVMERAVI . ET . CONSVL
VNDECIMVM . DVODECIM . FRVMENTATIONES . FRVMENTO . PRIVATIM . COEMPTO
EMENSVS . SVM . ET . TRIBVNITIA . POTESTATE . DVODECIMVM . QVADRINGENOS
NVMMOS . TERTIVM . VIRITIM . DEDI . QVAE . MEA . CONGIARIA . PERVENERVNT
*ad sestert*IVM . MILLIA . NVNQVAM . MINVS . QVINQVAGINTA . ET . DVCENTA7
TRIBVNITIAE . POTESTATIS . DVODEVICINSIMVM . CONSVL . XII . TRECENTIS . ET . VIGINTI
MILLIBVS . PLEBEI . VRBANAE . SEXAGENOS . DENARIOS . VIRITIM . DEDI
ET . CVOIVIS . MILITVM . MEORVM . CONSVL . QVINTVM . EX . MANIBIIS . VIRITIM
MILLIA . NVMMVM . SINGVLA . DEDI . ACCEPERVNT . ID . TRIVMPHALE . CONGIARIVM
IN . CO*loniis* . HOMINVM . CIRCITER . CENTVM . ET . VIGINTI . MILLIA7 CONSVL . TER
TIVM . DECIMVM . SEXAGENOS . DENARIOS . PLEBEI . QVAE . TVM . FRVMENTVM . PVBLICVM

ACCEPERVNT . DEDI . EA . MILLIA . HOMINVM . PAVLO . PLVRA . QVAM . DVCENTA . FVERVNT PECVNIAM . *pro* AGRIS . QVOS . IN . CONSVLATV . MEO . QVARTO . ET . POSTEA . CONSVLIBVS *M. Crasso et* CN . LENTVLO . AVGVRE*S*. ADSIGNAVI . MILITIBVS . SOLVI . MVNICIPIS7 EA SESTERTIVM . CIRCITER . SEXSIENS . MILLIENS . FVIT . QVAM . *ex* COLLATIONIBVS . *pro* PRAED*iis* NVMERAVI . ET . CIRCITER . BIS . MILLIENS . ET . SESCENTIENS . QVOD . PRO . AGRIS PROVINCIALIBVS . SOLVI7 ID . PRIMVS . ET . SOLVS . OMNIVM . QVI . DEDVXERVNT COLONIAS . MILITVM . IN . ITALIA . AVT . IN . PROVINCIIS . AD . MEMORIAM . AETATIS MEAE . FECI . ET . POSTEA . *Ti.* NERONI . ET . CN . PISONI . CONSVLIBVS . ITEMQVE . C. ANTISTIO ET . D . LAELIO . COS . ET . C . CALVISIO . ET . L . PASIENO . CONSVLIBVS . ET . *Lentulo et* MESSALINO CONSVLIBVS . ET . L . CANINIO . ET . Q . FABRICIO . CONSVLIBVS . *veteranis qu*OS . EME RITEIS . STIPENDIS . IN . SVA . MVNCIP*ia reduxi* PRAEM*ia aere num*ERATO PERSOLVI . QVAM . IN . REM . SEST*ertium* MILL IMPENDI7

QVATER . PECVNIA . MEA . IVVI . AERARIVM . ITA . VT . SESTERTIVM . MILLIENS . ET QVINQVIENS . AD . EOS . QVI . PRAEERANT . AERARIO . DETVLERIM . ET . M . *Aemilio* ET . L . ARVNTIO . COS . IN . AERARIVM . MILITARE . QVOD . EX . CONSILIO . . . . CO*nstitu*TVM . EST . EX . *quo* PRAEMIA . DARENTVR . MILITIBVS . QVI . VI*ginti stipendia* EMERVISSENT . HS . MILLIENS . ET . SEPTINGENTI*ens Tib. Caesaris nomine et m*EO . DETVLI . . . . *qu*O . CN . ET . P . LENTVLVS . *cons*VLES . FVERVNT . CVM . D . . CERENT . . . . CENTVM . MILLIBVS . HOMINVM . . . . IBVS . . . . O . FRV . . . . .

Tabula prima a dextra.

CVRIAM . ET . CONTINENS . EI . CHALCIDICVM . TEMPLVMQVE . APOLLINIS . IN
PALATIO . CVM . PORTICIBVS . AEDEM . DIVI . IVLI . LVPERCAL . PORTICVM . AD . CIR
CVM . FLAMINIVM . QVAM . SVM . APPELLARI . PASSVS . EX . NOMINE . EIVS . QVI . PRI
OREM . EODEM . IN . SOLO . FECERAT . OCTAVIAM . PVLVINAR . AD . CIRCVM . MAXIMVM
AEDES . IN . CAPITOLIO . IOVIS . FERETRI . ET . IOVIS . TONANTIS . AEDEM . QVIRINI
AEDES . MINERVAE . ET . IVNONIS . REGINAE . ET . IOVIS . LIBERTATIS . IN . AVENTINO
AEDEM . LARVM . IN . SVMMA . SACRA . VIA . AEDEM . DEVM . PENATIVM . IN . VELIA
AEDEM . IVVENTATIS . AEDEM . MATRIS . MAGNAE . IN . PALATIO . FECI7
CAPITOLIVM . ET . POMPEIVM . THEATRVM . VTRVMQVE . OPVS . IMPENSA . GRANDI . REFECI
SINE . VLLA . INSCRIPTIONE . NOMINIS . MEI7 RIVOS . AQVARVM . COMPLVRIBVS . LOCIS
VETVSTATE . LABENTES . REFECI . ET . AQVAM . QVAE . MARCIA . APPELLATVR . DVPLICAVI
FONTE . NOVO . IN . RIVVM . EIVS . IMMISSO7 FORVM . IVLIVM . ET . BASILICAM
QVAE . FVIT . INTER . AEDEM . CASTORIS . ET . AEDEM . SATVRNI . COEPTA . PROFLIGATA
QVE . OPERA . A . PATRE . MEO . PERFECI . ET . EANDEM . BASILICAM . CONSVMPTAM . IN
CENDIO . AMPLIATO . EIVS . SOLO . SVB . TITVLO . NOMINIS . FILIORVM . *meorum* INCO
HAVI . ET . SI . VIVVS . NON . PERFECISSEM . PERFICI . AB . HEREDIBVS . *meis iussi*
DVO . ET . OCTOGINTA . TEMPLA . DEVM . IN . VRBE . CONSVL
. . . . REFECI . NVLLO . PRAETERMISSO . QVOD . *eo* TEMP*ore* . . . . . .
. . . . MV . . M . . . IRVMINEA . A . . . . BI . . . . . .
. . . . . . PRAETER . . . . IVME . LINV . . LVM . . . .
PRIVATO . SOLO . *dedicato* MARTIS . VLTORIS . TEMPLVM . FORVMQVE . AVGVSTVM . ET
THEATRVM . AD . AEDEM . APOLLINIS . IN . SOLO . MAGNA . EX . PARTE . A*d* . *id* . . . .
EMPTO . FECI . QVOD . SVB . NOMINE . M . MARCELLI . GENERI . NITESCIT7 DONA *ex*

MANIBIIS . IN . CAPITOLIO . ET . IN . AEDE . DIVI . IVLI . ET . IN . AEDE . APOLLINIS . ET . IN . AE
DE . VESTAE . ET . IN . TEMPLO . MARTIS . VLTORIS . CONSACRAVI . QVAE . MIHI . CONSTI
TERVNT . HS . CIRCITER . MILLIENS7 AVRI . CORONARI . PONDO . TRIGINTA . ET . QVIN
QVE . MILLIA . MVNICIPIIS . ET . COLONIS . ITALIAE . CONFERENTIBVS . AD . TRIVMPHOS
MEOS . QVINTVM . CONSVL . REMISI . ET . POSTEA . QVOTIENSCVMQVE . IMPERATOR . AP
PELLATVS . SVM . AVRVM . CORONARIVM . NON . ACCEPI . DECERNENTIBVS . MVNICIPIIS
ET . CON*fere*N*tibus quae tunc* ADQVE . ANTEA . DECREVERANT7 . . . .
*mu*NVS . GLADIATORIVM . DEDI . MEO . NOMINE . ET . QVINQVIENS . FILIORVM . MEO
RVM . AVT . NEPOTVM . NOMINE . QVIBVS . MVNERIBVS . PVGNAVERVNT . H*ominum*
circiter DECEM . MILLIA . . . . BIS *dedi* *f*ERARVM . VNDIQVE . ACCIN*ctarum*
. . . . *spectac*VLA . PRO*prio meo* NOMINE . ET . TERTIVM . NEPO*tum* . . . .
. . *Ludos* FECI . MEO . NOMINE . QVATER . ALIORVM . AVTEM . M*agistratuum*
*absenti*VM . TER . ET . VIGIENS . . . . *in colle*GIO . XV . VIRORVM . MAGI*ster ad-*
lecto in COLLEGIVM . M . AGRIPPA . . . PER . QV*inde*CI*m viro*S . C . FVRNIO . C . SILANDO . COS.
*qui*N*tos feci* LVDOS . *saeculares nulli vivorum visos ante* iD . TEMPVS . DEINDE . . . .
. . . . *Venationes bestia-*
RVM . AFRICANARVM . MEO . NOMINE . ET . FILIORVM . MEORVM . ET . NEPOTVM . IN . CIR
CO . AVT . IN . FORO . AVT . IN . AMPHITHEATRIS . POPVLO . DEDI . SEXIENS . ET . VIGIENS . QVIBVS
CONFECTA . SVNT . BESTIARVM . CIRCITER . TRIA . MILLIA . ET . QVINGENTAE7

NAVALIS . PROELI . SPECTACVLVM . POPVLO . DEDI . TRANS . TIBERIM . IN . QVO . LOCO
NVNC . NEMVS . EST . CAESARVM . CAVA*to solo in longitudinem mille*
ET . OCTINGENTOS . PEDES . IN . LATITVDINE . *Mille erant et* DVCENTI . IN . QVO . TRI
GINTA . ROSTRATAE . NAVES . TRIREMES . *et quadrirem*ES . PLVRIS . AVTEM

MINORES . INTER . SE . CONFLIXERVNT . *Atticis et Persicis* CLASSIBVS . PVGNAVE
RVNT . PRAETER . REMIGES . MILLIA *hominum trigin*TA . CIRCITER7
IN . TEMPLIS . OMNIVM . CIVITATIVM . *Primarum Europae* ET . ASIAE . VICTOR . ORNA
MENTA . REPOSVI . QVAE . SPOLIATIS . TEMP*lis is cum* QVO . BELLVM . GESSERAM
PRIVATIM . POSSEDERAT . *Meae* STATVAE . PEDESTRES . ET . EQVESTRES . ET . IN
QVADRIGEIS . ARGENTEAE . STETERVNT . IN . VRBE . XXC . CIRCITER . QVAS . IPSE
SVSTVLI . EXQVE . EA . PECVNIA . DONA . AVREA . IN . AEDE . APOLLINIS . MEO . NOMI
NE . ET . ILLORVM . QVI . MIHI . STATVARVM . HONOREM . HABVERVNT . POSVI .

Tabula secunda a dextra.

MARE . PACAVI . A . PRAEDONIBVS7 EO . BELLO . SERVORVM . QVI . FVGISSENT . A . DO
MINIS . SVIS . ET . ARMA . CONTRA . REMPVBLICAM . TVLERVNT . *trigi*NTA . FERE . MILLIA . CAPTA
DOMINIS . AD . SVPPLICIVM . SVMENDVM . TRADIDI7 IVRAVIT . IN . MEA . VERBA . TOTA
ITALIA . SPONTE . SVA . ET . *Me pr*O . VICT*is duCibus* DVCEM . DEPOPOSCIT7 IVRA
VERVNT . IN . EADEM . *Verba Gal*LIAE . *Hisp*ANIAE . *Afri*CA . SICILIA . SAR
DINIA . QVI . . . . . VE . . . . *Sena*TORES . PLVRES
QVAM . DCC . IN . . . . . CONSVLIBVS . FACTI . SVNT . AD . EVM . DIEM
QVO . SCRIPTA . SVNT . . . . CIRCITER . CLXX7
OMNIVM . PROVINCIARVM . . . . . . QVIBVS . FINITIMAE . FVERVNT
GENTES . QVAE . *Nondum subiectae erant Pop. Roman*O . FINES . AVXI . GALLIAS . ET . HISPA
NIAS . PROVINCIA*sque* . . . *quas allui*T . OCEANVS . A. GADIBVS . AD . OSTI
VM . ALBIS . FLVMINIS . . *ab usque regi*ONE . EA . QVAE . PROXIMA . EST . HA
DRIANO . MARI . *armis perlustravi* . NVLLI . GENTI . BELLO . PER . INIVRIAM

INLATO7 *Classis Romana* . . . . . AB . OSTIO . RHENI . AD. SOLIS . ORIENTIS . RE
GIONEM . VSQVE . AD . *orbis extrem*A . NAVIGAVIT . QVO . NEQVE . TERRA . NEQVE
MARI . QVISQVAM . ROMANORVM . ANTE . ID. TEMPVS . ADIT7 CIMBRIQVE . ET . CHARIIDES
ET . SEMNONES . ET . EIVSDEM . TRACTVS . ALII . GERMANORVM . POPVLI . PER . LEGATOS . AMICI
TIAM . MEAM . ET . POPVLI . ROMAN I. PETIERVNT7 MEO . IVSSV . ET . AVSPICIO . DVCTI . SVNT.
duo EXERCITVS . EODEM . FERE . TEMPORE . IN . AETHIOPIAM . ET . IN . *Arab*IAM . QVA . EA . *tem-
pestate* . . . .
. . . ESAE . SVNT . IN . SICILI . . SAT . TI . . IN . . ET . H . . . VS . . . . .
DV . . NI . . B . . . .
. . . NES . . ABAE . . . .
. . . PIVM . . . MAM . AD . . . . . . *Arme*NIAM . *ma*IOREM . INTER
FECTO . REGE . EIVS . ARTAX*ia* . . M . POSSE . . . . MA . . . .
NOSTRORVM . EXEMPLO . REGI . . M . ID . . . . *in potesta-*
TEM . TIGRANIS . REGIS . PER . *Ti. Ne*RO*nem diademate eius capiti imposito transtuli Ar-
me*NIAM . GENTEM . POSTEA . I*nqu*I*etam* . GENTEM . ET . REBELLANTEM . D*omitam* PER . CA
IVM . FILIVM . MEVM . REGI . ARI*obarzani gubernandam et frenan-*
DAM . TRADIDI . ET . POST . *Eius Mort*EM . FILIO . EIVS . ARTAVASDI . QVO*dam iure Ariobarza-*
NE . QVI . ERAT . EX . REGIO . GENERE . ARMENIORVM . ORIVNDVS . IN . ID . REG*num deducto*7 PRO
VINCIAS . OMNIS . QVAE . TRANS . HADRIANVM . MARE . VERGVNT . *et Ponticas Asia-*
NASQVE . IAM . EX . PARTE . MAGNA . REGIBVS . EAS . POSSIDENTIBVS . *concessi*7 *Siciliam et*

Vs. 11—13. Fort. . . . . A . GADIBVS . AD . OSTI
VM . ALBIS . FLVMINIS . *et ad Istrum flumen a regi*ONE . EA . QVAE . PROXIMA . EST . HA-
DRIANO . MARI . *ad obsequium redegi* . . . .

SARDINIAM . OCCVPATAS . BELLO . SERVILI . RECIPERAVI7
COLONIAS . IN . AFRICA . SICILIA . *Mace*DONIA . VTRAQVE . HISPANIA . *in Gallia Comata et*
GALLIA . NARBONENSI . PR*aeter praesi*DIA . MILITVM . DEDVXI7 ITALIA . AVT*em coloni-*
AS . QVAE . VIVO . ME . CELEBERRIMAE . ET . FREQVENTISSIMAE . FVERVNT . *iixxx*
DEDVCTAS . HABET7
SIGNA . MILITARIA . COMPLVRA . *per nostros duc*ES . AMISSA . DEVICTIS *legionibus recepi*
EX . HISPANIA . ET . GEN*tibus Delm*ATEIS7 PARTHOS . TRIVM . EXERCITVVM . ROMANO
RVM . SPOLIA . ET . SIGNA *restituere* MIHI . SVPPLICESQVE . AMICITIAM . POPVLI . ROMANI
PETERE . COEGI . EA . AVTEM . SIGNA . IN . PENETRALI . QVOD . EST . IN . TEMPLO . MARTIS . VL
TORIS . REPOSVI7
PANNONIORVM . GENTES . QVAS . ANTE . ME . PRINCIPEM . POPVLI . ROMANI . EXERCITVS . NVN
QVAM . ADİT . DEVICTAS . PER . TI . CAESAREM . QVI . TVM . PRAEER*at exercitib*VS
IMPERIO . POPVLI . ROMANI . SVBIECI . PROTVLIQVE . FINES . *imperii ad Istri* FLVMINIS
ripam . . : QVOD . A . . V . . . . VS . EXERCITVS . . EIS . . . SPRO . . . . A .
TVSQVE . . . . POS . . . . VCIVS . . . .
GENTES . I . . . .
AD . ME . EX . IND*ia* . . . .
APVD . QV . . Q . M . NOSTRAM . . . .
PER . LEGA*tos* BASTARNARVM . . . N . . . ET . SAR*mata*RVM . . . .

Vs. 32 33. Fort. PROVINCIAS . OMNIS . QVAE . TRANS . HADRIANVM . MARE . VERGVNT . *et Ponticas Asia-*
NASQVE . IAM . EX . MAGNA . PARTE . REGIBVS . EAS . POSSIDENTIBVS . *et Siciliam et*
Vs. 39 40. Fort. SIGNA . MILITARIA . COMPLVRA . *per nostros duc*ES . AMISSA . DEVICTIS . *iis provinciis recepi*
EX . HISPANIA . ET . GENT*ibus Delm*ATEIS . . . .

TANAIMQVE . VLTRA . REC . . . RVMO . . . REX . ET . HIBER . . . .
AD . ME . SUPPLICES . CONFUGE*runt* REGES . PARTHORVM . TIRIDA*tes* . . . .

Tabula tertia a dextra.

REGIS . PHRATIS (*sic*) . . . . . MEDORVM . . ARTA . . . .
. . RES . BRITANN . . . . . DAMNO . BELLA . . ET . TIM . . . ORVM
MAELO . MAR . OMANORVM . SVEBO . F . . . . *Rex* PARTHORVM
PHRATES (*sic*) ORODIS . FILIVS . FILIOS . SVOS . NEPO*tesque misit* IN . ITALIAM . NON
BELLO . SVPERATVS . SED . AMICITIAM . NOSTRAM . PER . *hæc* SVORVM . PIGNORA
PETENS . PLVRIMAEQVE . ALIAE . GENTES . EXPE*rtae sunt Romanam* FIDEM . ME . . PRIN
CIPE . QVIBVS . ANTEA . CVM . POPVLO . ROMANO . *nullum omnino fuit* lEGATIONVM
ET . AMICITIAE . COMMERCIVM7
A . ME . GENTES . PARTHORVM . ET . MEDORVM *petierunt per* PRINCIPES . EARVM . GENTI
VM . REGESQVE . PER . EOS . ACCEPERVNT . PA*rthi Vononem regis Phra*TIS . FILIVM
REGIS . ORODIS . NEPOTEM . MEDI . *Artabanum* . . REGIS . ARTAVASDIS . FI
LIVM . REGIS . ARIOBARZANIS . NEP*otem* . . . .
IN . CONSVLATV . SEXTO . ET . SEPTIMO . *postquam bella civili*A . EXTINXERAM
PER . CONSENSVM . VNIVERSORVM . *Romanorum civ*IVM . REMPVBLICAM
EX . MEA . POTESTATE . IN . SENATV*s et populi Romani a*RBITRIVM . TRANSTVLI
QVO . PRO . MERITO . MEO . SENA*tus me appel*L*avit Augus*TVM . ET . LAVREIS
POSTES . AEDIVM . MEARVM . V*inxit* . . . IVI . CASV . . R . . . . .
IANVAM . MEAM . ET . QVA . . ST . . R . IN . VLIA . POSI . . . .

Vs. 13. Fort. IN . CONSVLATV . SEXTO . ET . SEPTIMO . *postquam bellorum civilium ædi*A . EXTINXERAM

. . VS . QVEM . . . SC . . R . . . . M . ET . . . VIRTVTIS . CLE
. . . . EST . P . . VS . CLVPEI . . . .
. . . . POST . . D . . . .
. . . . ILO . AMPLIO . . . .
. . . . CONI EO . . . .
*te*RTIVM . DE*ci*MVM . CONSVLATVS . . . . *Senatus et eque*STER . ORDO
POPVLVS*que* ROMANVS . VNIVERSVS . . . . *memo*RIAE . IDQVE
IN . VESTIBV*lo a*EDIVM . MEARVM *i*NSCRIBEN*dum* . . . . *et* IN . FORO . AVG
. . *sub* QVADR*igas* QVAE . MIHI *ex* S . C . POS*itæ sunt. Scrip*SI . HAEC . *cum*
*an*NVM . AGE*re*M . SEPTVAGENS*imum sextum.*

SVMMA . PECVNIAE . QVAM . DEDI*t* . . . .
. . SIS . MILITIBVS . NECESSARIVM . . . .
OPERA . FECIT . NOVA . AEDEM . MA*tris Magnæ* . . . .
DIVI . IVLI . QVIRINI . MINERVA*e* . . . .
LARVM . DEVM . PENATIVM . IVV*entatis* . . . .
AD . CIRCVM . CVRIAM . CVM . *Chalcidico* . . . .
IVLIAM . *the*ATRVM . M . MARCELLI . . . . . . *Basilicam Cai et Luci*
CAESARVM . . . .
REFECIT . CAPITO*lium* . . . *u*SQVE . A . . . . . . *theatr*VM . POM
PEI . AQV*am* . MA*rciam* . LA . . . .
IMPENSIS . R . . . . GLADIATORVM
. . . . . *ter*RAE . MOTV . INCENDIOQVE . CENSVM . . . .
. . . . . VSQVE . QVORVM . CENSVS . EXPLEVIT.

IS. CASAUBONI

IN ANCYRANUM MARMOR

ANIMADVERSIONES.

Vivo Augusto aras et templa fuisse in provinciis posita, testantur et historici et alia prisci ævi monumenta. Primus ipse hoc in honorem patris sui vel imperaverat, vel petentibus concesserat, ut est apud Dionem lib. LI. Quod postquam semel institutum est, pleræque provinciæ, exemplum secutæ, pro magno beneficio postularunt sibi jus dari aræ ponendæ, aut templi, in aliqua suarum urbium, ubi communi nomine populi totius provinciæ, honoris ejus causa, et sacra facerent et ludos ederent. Talis in Gallia Lugdunensis ara, ad quam sexaginta populos convenire solitos refert Strabo: talis in altera Galliæ parte ara Narbonensis, et in aliis provinciis aliæ, tum Augusto, tum Julio Cæsari positæ: tanto quidem studio et adulatione, ut earum urbium incolæ, quæ hujusmodi templa apud se haberent, non alio magis nomine superbirent, quam quod essent istorum *νεοφύτων* numinum æditui: quemadmodum olim in Senatu Romano Lætorium esse locutum refert Sueton. Aug. c. 5. Sic interpretor veteres illos nummos, in quibus extat vox ΝΕΩΚΟΡΩΝ, cujusmodi sunt cum alii, tum isti, ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΣΕΒΑΣΤΑ ΝΕΩΚΟΡ. ΙΟΥΛΙΟΣ ΘΕΟC, et ΜΑΜΕΡΤΙΝΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ. Antiquarii, quorum diligentiæ et industriæ plurimum debemus, falso existimant, in hujusmodi nummis vocem *νεωκόρος* idem significare ac *νεόκτιστος*: quæ Græci sermonis imperitia pluribus arguenda non est. Sunt etiam nummi, in quibus adjecta particula *δὶς*, ut ΚΝΩΣΙΕΩΝ, ΔΙΣ ΝΕΩΚΟΡΩΝ, et ΜΕΣΣΑΝΙΩΝ ΔΙΣ ΝΕΩΚΟΡΩΝ. Ea vocula putem (si ullus in re perobscura conjecturæ locus) geminum templum notari, alterum D. Julio, alterum D. Augusto sacrum. Porro inter alias urbes, quæ mature templum Augusto exstruxerunt, urbs Ancyra fuit. Nam ibi divinos honores Augusto vivo fuisse exhibitos, testis ipse in edicto, quod refert Josephus Origg. XVI. 10. Verba edicti sunt: *Τό τε ψήφισμα τὸ δοθέν μοι ὑπ' αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἐμῆς εὐσεβείας, ἧς ἔχω πρὸς πάντας ἀνθρώπους, καὶ ὑπὲρ Γαΐου Μαρκίου Κηνσωρίνου, καὶ τοῦτο τὸ διάταγμα κελεύω ἀνατεθῆναι ἐν ἐπισημοτάτῳ*

τόπῳ γενηθέντι μοι (malim ἀνατεθέντι μοι) ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἀσίας ἐν Ἀγκύρῃ· ἐὰν δέ τις παραβῇ τι τῶν προειρημένων, δώσει δίκην οὐ μετρίαν. Ἐστηλογραφήθη ἐν τῷ Καίσαρος ναῷ. Vulgo legitur in Josephi codd. ἐν ἀργύρῃ: nullo sensu. Quare etiam Rufinus, Josephi vetus interpres, eà verba omisit. Sed docuit nos in magno opere De emendat. temporum Jos. Scaliger, unicum literarum decus, legendum esse Ἀγκύρῃ. Qua conjectura meo judicio nihil certius. Etsi subit mirari, cur commune Asiæ ei potius civitati illum honorem habuerit, quam Epheso, quæ erat per illa tempora πρόσχημα et velut metropolis Asiæ. At Ancyra non Asiæ, sed Galatiæ tantum metropolis erat. Sed causa fortasse fuit, quod Augustus peculiari cura et amore hanc urbem prosequeretur. Reperio enim etiam conditorem Ancyræ Augustum fuisse: cujus rei auctorem habeo Jo. Tzetzem, qui id narrat Chiliade prima, capite de Mida. Olim non totius Galatiæ, sed partis tantum Tectosagum metropolis ea urbs fuit: verum postquam tota Galatia per Augustum in unam provinciam est redacta, totius Galatiæ caput esse cœpit; quod non ex Strabone discas, quem mirari satis non possum tam levem harum rerum fecisse mentionem, sed ex ista veteri inscriptione, quam Romæ extare testimonio doctorum Virorum discimus:

Λ. ΦΑΒΙΟΝ
ΚΕΙΛΩΝΑ
ΤΟΝ. ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΝ
ΕΠΑΡΧΟΝ. ΡΩΜΗC
ΥΠΑΤΟΝ. ΤΟ. Β.
Η. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC
ΤΗC. ΓΑΛΑΤΙΑC
ΑΝΚΥΡΑ
ΤΟΝ. ΕΑΥΤΗC
ΠΡΟCΤΑΤΗΝ.

Hinc est, quod legimus apud Suidam, ‘Ancyranos’ dictos esse, qui olim appellabantur Ἑλληνογαλάται. Auctor Itinerarii antiquissimi, a Petro Pithœo editi, hanc urbem nunquam Ancyram simpliciter, sed semper cum adjectione Ancyram Galatiam aut Galatiæ nominat. Similiter et Græci Ἄγκυραν τῆς Γαλατίας, ut apud Epiphanium lib. III. in Marcello Ancyrano: vel una voce Ἀγκυρογαλατίαν, ut apud Athanasium in epistola quadam patrum Sardicensium. Mortuo Augusto quin multa ambitiose decréta in ejus honorem fuerint et Ancyræ et in aliis plerisque oppidis provinciarum, nemo dubitabit, qui eorum temporum adulationes noverit. Tunc temporis videntur Ancyrani et petiisse et impetrasse a Senatu facultatem transferendi in templum Augusti, quod in ipsorum urbe erat, hunc rerum gestarum ejus indicem, quem manu Græcorum linguæ Latinæ prorsus imperitorum fuisse vel Romæ descriptum, vel postea sculptum, res clamat ipsa: adeo multa sunt perperam et contra omnem Latinitatem expressa. Multa in hoc nobilissimo vetustatis monumento nuper erudite animadversa sunt ab eruditissimo clarissimoque Viro, Justo Lipsio: conabimur et nos aliquam illi lucem ex historia afferre. *Cas.* Scaligeri correctionem apud Josephum in dubium vocat Chishull. Antt. Asiat. p. 166. legendum putans vel cum Sam. Petito ἐν ἀργυρῷ, *in argentea tabula*, vel sua de conjectura, ἐν Περγάμῳ.

Tit. *Impensarum quas in rempubl. populumque Romanum fecit*] Non parum gloriari solitus fuit hoc nomine Augustus, ut refert Dio non uno loco: et in testamento quoque suo fecerat idem harum impensarum mentionem. Breviter indicant illa apud Suetonium in compendio earum tabularum: 'Quod pæne omne cum duobus paternis patrimoniis ceterisque hæreditatibus in rempubl. absumsisset.'

Tab. I. vs. 1. *Annos undeviginti natus*] Velleius Paterculus lib. II. 'C. Cæsar, XIX. annum ingressus, mira ausus, ac summa consecutus, privato consilio, majorem Senatu pro republ. animum habuit.' Ubi vides adulationem hominis: ambitiose enim usus est voce 'ingressus.' Melius Augustus, 'natus:' nam anno, qui præcessit cædem Julii, nono Kal. Octobr. ingressus annum XIX. erat, ac jam totum ferme confecerat, quando contra Antonium pro optimatibus bellum primum suscepit. Atque hæc Octavii ætas in equestri statua fuerat notata, quam ei Senatus in rostris posuerat, teste eodem Velleio. Florus, qui Octavium, quando furori Antonii cœpit resistere, ait fuisse 'intra decem et octo annos tenerum,' ad calculum Octavii annos parum exegerat.

1. *Exercitum privato consilio et privata impensa comparavi*] Florus de Octavio: 'revocatis ad arma veteranis, privatus (quis crederet?) Consulem aggreditur.' Idem elogium ab historicis etiam Pompeio non multo natu grandiori tribuitur. Velleius: 'Cn. Pompeius XXIII. annos natus, abhinc annos CXIII. privatis ut opibus, ita consiliis magna ausus, magnificeque conata executus, ad vindicandam restituendamque dignitatem patriæ, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit exercitum.'

4. *Ordinem suum*] Nihil putem mutandum in his verbis, sed sententiam aperte mutilam ita explendam, *Senatus decretis honorificis ordinem suum mihi communicavit*, vel *in ordinem suum me adscivit*. Decreta quæ ait, nota sunt ex Cicerone et historicis. Dio inter alia istud fuisse ait, τὸ βουλεύειν Καίσαρα ἐν τοῖς τεταμιευκόσι: quo dicendæ sententiæ jus inter quæstorios Octavio tributum.

II. 1. *Patriciorum numerum auxi Consul quintum*] Postrema verba non carent difficultate, sive illa cum præcedentibus conjungas, sive cum sequentibus: sæpius enim Augustus et patriciorum numerum auxit, et Senatum legit. Vide Dionem in secundo ejus consulatu lib. XLIX. et lib. LII. sub finem, in actis anni DCCXXV. qui Coss. habuit Cæsarem V. et Sex. Apuleium. De eo anno loquitur hic Augustus: nam eodem et Senatum ordinavit, et patricias gentes supplevit.

1. *Jussu populi et Senatus*] Dio lib. XLIX. ψηφισαμένης τῆς βουλῆς, et lib. LII. τῆς βουλῆς οἱ δῆθεν ἐπιτρεψάσης. De populo altum silentium: Tacitus contra Ann. XI. 25. lege Sænia hoc negotium Augusto fuisse mandatum scribit. Vere igitur Augustus jussum se, ait, a populo et Senatu.

2. *In consulatu sexto censum populi collega M. Agrippa egi*] Huc refer notam Eusebii in Chronico ad numerum MDCCCCLXXXIX. 'Censu Romæ agitato inventa sunt civium Romanorum XLI. centena, et LXIV. millia.' Anno priore Consul quintum censuram sive regimen morum susceperat Augustus: sed census eo anno non est actus, cum maximam ejus partem Roma afuerit.

3. *Lustrum post annum alterum et quadragesimum feci*] Tot anni sunt a novissimis Censoribus Cn. Lentulo et L. Gellio, qui lustrum condiderant anno DCLXXXIV. ad hoc lustrum Augusti anno DCCXXVI. factum.

3. *Feci, legi*] 'Facere lustrum' et 'condere lustrum' Latina sunt. *Lustrum legere* quid sit, nescio. Ita tamen mox iterum sculptum: meo judicio latet mendum.

5. *Quum nuper lustrum solus feci*] Si ita scripsit, 'nuper' posuit pro postea.

6. *Asinio Cos.*] Anno vigesimo post lustrum superius, U. C. DCCXLVI.

8. *In consulatu si*] Hæc verba nihil significant: prorsusque erratum lapidicidæ esse videntur.

8. *Cum nuperrime*] Anno uno et vigesimo post proximum lustrum, U. C. DCCLXVII. Ex hoc loco apparet, paucis diebus ante suum ex Urbe novissimum discessum, scriptum hoc ab Augusto breviarium. Suetonius lib. II. c. 97.

9. *Conlega Tiberio*] Suetonius lib. III. c. 21.

11. *Mil. . . . iginta et septem mil.*] Scr. *millia triginta et septem millia*. Postrema vox vacat: non enim solet addi a Latine loquentibus. Tamen ferri potest, et fortasse ita paulo ante expleri debent lacunæ post vocem *tria*, duobus locis. Ad hunc porro censum pertinent Eusebii verba in Chronico ad numerum MMXXVIII. 'Augustus cum Tiberio filio suo censum Romæ agitans invenit hominum nonagesies ter centena millia,' cujus loci immanissimum numerum ex hoc lapide corrigendum esse, recte observat Jos. Scaliger.

12. *Legi Pno . . . . . exempla majorum*] *Legi* ad superiora referri non potest. Scribo, *lectus Pontifex max.* Suetonius lib. II. de Augusto, Pontifice maximo: 'Nonnulla etiam ex antiquis cærimoniis abolita restituit, ut Salutis Augurium, Diale Flaminium, Sacrum Lupercale, Ludos sæculares et compitalitios.' De eodem studio Augusti imitandi exempla majorum vide c. 89. Horatius de eodem: 'Et veteres revocavit artes, Per quas Latinum nomen et Italæ Crevere vires, famaque et imperi Porrecta majestas ad ortum Solis ab Hesperio cubili.'

13. *Ex nos*] Scribo *ex nostra rep.*

13. *Multarum rerum exempla imitanda*] Sententia tale quid postulat, *multarum rerum imitanda proposui*, aut sic potius, *multa restitui, aliaque exempla imitanda proposui.* Videtur enim duplicem laudem sibi tribuere, quod fugientia majorum instituta revocaverit, quodque multa ipse egregia instituerit, quæ futura sint exempla posteris ad imitandum proposita.

III. 1. *Annum quintum et decimum*] Hoc fortasse verum de Lucio: nam Caium XIV. natum annos creatum fuisse Consulem, ex historia Dionis et veteri lapide, qui hoc diserte continet, notum est. Quod igitur in altero verum erat, utrique συλληπτικῶς Augustus tribuit.

2. *Agentis*] Scribe *agentes filios.*

2. *Consules designavit*] Suetonius c. 64. Sed vide historiam Dionis in anno DCCXLVIII. lib. LV.

3. *Interessent consiliis publicis*] Vide supra ad cap. 38.

4. *Principem . . . . hastis argenteis donatum appellaverunt*] Mirum, ita Augustum loqui, quasi alter tantum filiorum eo honore fuerit affectus: nam certum est, ambos principes juventutis esse appellatos. Etiam de hastis argenteis dissentit Dio, qui aureas vult fuisse lib. LV.

7. *Libri Romani viritim*] Pro *liberis Romanis viritim*. Sed illud *liberis* emblema est ascititium: nunquam enim Augustus ita locutus: verum, *civibus Romanis*, aut *tribubus Romanis*.

7. . . . *cenos numeravi ex testamento patris mei*] Lego, *Trecenos nummos* (vel *sestertios*) *num*. Suetonius in Julio Cæsare c. 83. 'Populo hortos circa Tiberim publice et viritim trecenos sestertios legavit.' Sed notamus ad hæc verba Suetonii Dionem, qui ipsum Octavium laudat, in numero dissentire, et pro trecenis ponere *centenos vicenes*. Quare ita potius hoc quoque loco rescribendum fortasse fuerit.

8. *Consul quintum*] Post triumphum Actiacum. Vide Dionem lib. LI.

9. *In consulatu decimo*] Reversus ex bello Cantabrico. Dio lib. LIII.

10. *Bis quadringenos congiarii viritim*] Dio, τῷ δήμῳ καθ' ἑκατὸν δραχμὰς δώσειν ὑπέσχετο, id est, *populo viritim quadringenos nummos daturum se promisit*. Quare *bis* hoc loco, si ita scripsit Augustus, valet, 'iterum,' πάλιν.

10. *Iterum ære merui et Consul und.*] Assentior Viris eruditis, qui corrigendum putant, *Iterum ære meo viritim Consul undecimum*.

11. *Duodecim frumentationes*] Videtur dicere, toto illo anno se privatis sumtibus aluisse turbam frumentantium: nam in anno duodecim frumentationes, id est, frumenti largitiones, fiebant. Vide c. 40. De his gratuitis frumentationibus intelligit Suetonius c. 41.

12. *Emensus sum*] Suetonius dicto capite, *viritim admensus est*.

12. *Tribunitia potestate duodecimum*] Is fuit annus U. C. DCCLI. quo rediit Augustus Romam ex itinere Gallico, triennio ante suscepto. Eodem anno ludi votivi pro reditu Augusti a Tiberio Nerone Cos. sunt editi, et Augustus in locum Lepidi demortui Pont. Max. creatus, ludos pontificales, ut videtur, edidit. Hæ fuere causæ liberalitatis hoc tempore collatæ. Vide Dionem l. LIV.

13. *Quali mea congiaria frumenti .... num*] Conclamatus per me locus: ad cujus lucem neque nos olim, neque alii post nos afferre quicquam potuimus, quod videatur vel mediocriter probandum. Omnino apparet, Ancyranos usos esse in monumento hoc in saxum incidendo opera lapidicidæ et negligentissimi et linguæ Latinæ ignarissimi: quod in urbe Asiæ ita accidisse, ubi nulla admodum Latinæ linguæ notitia erat, mirari nemo debet; cum etiam Romæ et in Italia ab id genus hominibus similia persæpe peccarentur. Hæc sunt, quæ Cicero appellat 'errata fabrilia,' ad Atticum lib. VI. epist. 1.

14. *Frumenti .... num*] Lego cum Lipsio *frumenti medimnum*: sed hæc verba importune huc intrusa sunt: nam oratio ita fuerat continuanda: *Qualia mea congiaria nunquam minus quinquaginta et duc.*

15. *Duodecimum Consul*] Hoc anno Caium filium Augustus die tirocinii in forum solenni cum pompa deduxit, quæ fortasse occasio fuit hujus liberalitatis. Nam ita solitum fieri, sequentium principum historiæ docent. Sueton. c. 26.

15. *Trecentis et viginti millibus plebis urbanæ*] Hæc fuit frumentantium

turba ante Julii Cæsaris recensum et ordinationem, qui ad centum quinquaginta millia eam redegit, ut narrat Suet. lib. I. c. 41. Augustus, ut mox sequitur, et Dio testatur, τὸ σιτοδοτούμενον πλῆθος εἰς εἴκοσι μυριάδας κατέκλεισε. Verum ad congiarium accipiendum quam ad frumentationem major, uti videtur, numerus admittebatur. Fortasse tamen etiam frumentum accipientium ante Augusti constitutionem hic numerus fuit, estque hoc illud πλῆθος ἀόριστον, quod vocat Dio lib. LV.

16. *Sexagenos sexagenos denarios viritim dedit*] Tolle alterum *sexagenos*, vel fac *sexagenos senos*, aut *septenos*. Sic Claudius congiarium dedit τοῖς σιτοδοτουμένοις denarios septuagenos quinos. Dio lib. LVIII.

17. *Et quivis militum meorum Consul quinctum*] Intelligit donativum, quod dedit post illos tres triumphos, quos egit anno U. C. DCCXXV. Vox *quivis* sine dubio corrupta ex numero militum, qui congiarium acceperunt: qui cum expressus non sit ab historicis, jure tantum arbitrario constitui hujus loci lectio potest. Lego autem, *Et quinquag. mill. militum meorum.*

19. *In colonias hominum circiter centum et viginti millia*] Deest verbum. Scribo *millia misi*. Vide supra c. 46. Non solum autem numerum deductarum coloniarum annotabant: sed etiam civium, qui id beneficium acceperant. Sic in Julio Suetonius, *Octoginta civium millibus in colonias distributis.*

19. *Consul tertium decimum*] Eo anno Lucium filium in forum deduxit, ut biennio ante Caium, sicut modo diximus.

22. *In consulatu meo quarto*] Videtur referendum ad historiam, quam refert Suetonius c. 17. cum Augustus Brundusium venire coactus est, et desideria militum tumultuantium ordinare.

23. *Marco et Cneo Lentulo*] Male sculptum pro *M. Crasso et Cn.* Non enim ita scripserat Augustus, ut est expressum. Horum consulatus incidit in annum DCCXL. Vide Dionem lib. LIV. In cujus verbis obscuram harum impensarum Augusti mentionem reperio: Ὁ Αὔγουστος, inquit, πολλὰ μὲν ἀναλώσας ὡς ἑκάστοις, πολλὰ δὲ καὶ παρ' ἑτέρων λαβὼν ἀνεκομίσθη.

24. *Circiter sexgensim*] Scrib. *circiter sexagiens IM.* hoc est, sexagies et semel centum millibus. *Sexagiens* pro sexagies, ea consuetudine scribendi, qua *totiens*, *quotiens*. Quia tamen hic numerus videtur infra modum pecuniæ expensæ in emtionem agrorum, fortasse scribendum *sexcenties*, aut *septingenties I.*

24. *Itineris emit*] Nihil hic video, quod ad verborum restitutionem: sententiam quidem satis certo assequi mihi videor. Commemorat enim agros a se militibus suis emtos, partim de municipiis, partim de ipso pop. Rom. qui, ut videtur, agros publicos nondum divisos aliquos habuit. Hos Augustus veteranis et legionariis suis divisit, et pretium illorum Prætoribus, qui ærarium administrabant, numeravit. Hoc, ni fallor, Augustus voluit: sed videntur omissa quædam verba. *Emi* saltem legendum, non *emit*.

25. *Romanis .... eræ*] Aliorum descriptio habet *præ*, quod firmat emendationem Lipsii *Prætoribus*. Sed an ita locutus Augustus, *Romanis Prætoribus?* non videtur. Potius *Romæ* scripsisse eum putem.

26. *Qui deduxerunt colonias militum*] Ut Sylla, Julius Cæsar, et Triumviri. Coloniarum militarium meminit Velleius lib. priore.

34. *Quater .... avi ærarium*] Lego, *Quater levavi ærarium*, aut *sustentavi.*

Vult dicere, quod Dio in actis anni DCCXXVI. initio lib. LIII. Ἐπειδὴ χρημάτων τῷ δημοσίῳ ἐδέησεν, ἐδανείσατό τινα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ. 'Levare ærarium,' pro inopiam ærarii levare, breviter et eleganter dictum.

34. *Sestertium millia .... quingenta*] Scripserant fortasse *millies et quingenties.*

I. 1. *Curiam et continens et Chalcidicum*] Dio in quinto Augusti consulatu, lib. LI. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα διετέλεσε, τό, τε Ἀθήναιον, καὶ τὸ Χαλκιδικὸν ὠνομασμένον καθιέρωσε. Hoc ædificium postea Domitianus refecit, ut est auctor Eusebius in Chronico, ad numerum MMCV. ubi de Chalcidico plura beatæ memoriæ Vir, Jos. Scaliger, ὁ πάνσοφος.

2. *Cum porticibus*] Ex isto loco scribimus apud Suetonium, c. 29. quod fugit nos monere, *Addit porticus, cum bibliotheca Latina Græcaque.* Sic cod. Memmianus, Viterb. et Groslotii, non, ut vulgo, *Addita porticus.*

3. *Porticum ad Circum Flaminium, quem sum app. p.*] Leve mendum falsi notam Augusto inurit. Lege *quam*, et de porticu Cn. Octavii accipe, quam refecisse ait, et sivisse appellari veteri nomine. Ea fuit regione Urbis nona ad Circum Flaminium, ut hic Augustus narrat, et confirmat P. Victoris descriptio. Scribo deinde *Octaviam*, non *Octaviani.* 'Pulvinar Octaviani' nusquam legi: nec puto sic accipiendum.

5. *Ædes in Capitolio Jovis Feretrii et Jovis Tonantis*] Hanc fecit primus: Suetonius, Dio. Illam vetustate dilapsam refecit. Livius lib. IV.

6. *Ædem Quirinis*] Barbare, pro *Quirini.* Dio in actis anni DCCXXXIX. Τὸν τοῦ Κυρίνου ναὸν καθιέρωσεν ἐκ καινῆς οἰκοδομήσας.

7. *Ædem Deum Penatium in Velia*] Hanc quoque refecit, non fecit. Dionysius Halicarn. lib. I. loquens de Penatibus: Νεὼς ἐν Ῥώμῃ δείκνυται τῆς ἀγορᾶς οὐ πρόσω, κατὰ τὴν ἐπὶ Καρίνας φέρουσαν ἐπίτομον ὁδὸν ἱδρυμένος, ὑπεροχῇ σκοτεινὸς, οὐ μέγας. Λέγεται δὲ κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶτταν Οὐέλιαι τὸ χωρίον. Ita scribi debet hic locus: nam olim falsus sum, cum ex vulgata lectione corrupta ὑπελαίας, emendabam Ὑποταλαίαις. Nihil quidem inepti continet ea conjectura, ut illa fatua quorundam et vesana hariolatio, quam refutabamus: vera tamen non est. Varro de Vita populi Rom. lib. I. 'Tullium Hostilium in Veliis, ubi nunc est ædes Deum Penatum.' Meminit etiam Festus, in voce *Mutium.*

9. *Serterium et P.*] Lego *diribitorium.* Quod mirandum ædificium, ab Agrippa inchoatum, perfecit post illius obitum Augustus, et publicavit, sine ulla nominis sui inscriptione. Lege Dionem in anno DCCLVII. lib. LV. Hoc nisi est, putem intelligi aliquam ex astructis ædibus Pompeiano theatro, de quibus fecimus mentionem ad c. 31. Ea ædificia sæpe incensa, sæpe restituta. Velleius de Tiberio: 'Quam magnifico animi temperamento Cn. quoque Pompeii munera absumta igni restituit!'

11. *Duplicavi, fonte novo in rivum ejus immisso*] Julius Frontinus de Aquæductibus Urbis Romæ: 'Augustus, in supplementum Martiæ, quoties siccitates agerent, auxilio aliam aquam ejusdem bonitatis opere subterraneo perduxit usque ad Martiæ rivum, quæ ab inventore appellatur Augusta.'

23. *Quod suo nomine*] Quo refertur istud *quod?* Manifestissime deest in fine superioris versus aliquid. Lego totam sententiam hoc modo: *Theatrum quo-*

quæ sub nomine M. Marcelli generi ex manubiis. Suetonius: 'Quædam opera sub nomine alieno fecit, ut theatrum Marcelli.' Repete ex proximo, *feci.* Nam, ut alii describunt nobis hoc marmor, minimum intervallum relictum est vacuum ante vocem *manibus.* Quod eo libentius amplector, quia necessario post hanc dictionem apponenda alia est: aperte enim sequentia manca sunt et claudicant.

24. *In Capitolio*] Scrib. *dona in Capitolio.*

25. *Quæ mihi constiterunt circiter millenis auri coronarI pondo, triginta quinque millium*] Donaria Augusti partim ex auro conflata erant, partim margaritis gemmisque maximæ indicaturæ ornata. Utrumque hic ab eo fuerat expressum: et auri, inquam, pondus, quod in ἀναθήματα impendisset, et pecunia, qua constarent, tum manupretium, tum ornamenta alia. Auri ait fuisse circiter mille pondo: reliquam impensam triginta quinque millium: hæc vero summa depravatissime et ineptissime notata est. Taceo, quod Latinitas eam lectionem non patitur. Omnino scripserat Augustus, *XXXV. HS.* quod est, *tricies quinquies HS.* faber sculptor, vel is potius, qui Romæ descripsit, et in numerorum interpretatione peccavit insulse, et in nota HS. quam putavit millenarii numeri esse indicem. Stabiiimus hanc nostram et emendationem et interpretationem auctoritate Suetoniani loci, qui isti plane geminus est, c. 30. 'Ædes sacras opulentissimis donis adornavit: utpote qui in cellam Capitolini Jovis sedecim millia pondo auri, gemmasque ac margaritas quingenties HS. una donatione contulerit.'

28. *Quotiescumque Imperatorem .... auri coronarium non accepi*] Lego, *quotiescumque Imperator sum appellatus, aurum coronarium non accepi.* Moris veteris fuit, ut quotiescumque duces exercituum re feliciter gesta Imperatores salutarentur a suis, provinciæ et sociæ civitates ac reges dono darent illis coronas aureas, vel auri tot pondo: quod appellatum est *aurum coronarium.* Sub Impp. retenta est hæc consuetudo: nam illi toties salutabantur Imperatores, quoties ipsorum auspiciis hostis insigni clade afficiebatur: vide quæ notamus ad lib. I. c. 76. et salutato aurum coronarium ex ritu offerebatur, non solum a provincialibus, sed etiam ab Italiæ coloniis et municipiis: a quibus se non accepisse gloriatur Augustus. Dio in quinto consulatu Augusti lib. LI. Παρὰ τῶν πόλεων τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τὸ χρυσίον τὸ τοῖς στεφάνοις προσῆκον οὐκ ἐδέξατο. Simile est, quod narrat Spartianus de Hadriano, *Aurum coronarium Italiæ remisit, in provinciis minuit.* Idem esse factum aliquando et a Juliano, testis Ammianus Marcellinus.

38. *Tempus defunctarum Africanarum*] Non solum corrupta sunt ista, sed etiam mutila et perturbata. Sententia tamen non obscura: narrat enim magnificentiam suam in venationibus exhibendis. Qua de re libro singulari plura, ubi hunc locum tractamus. Fortasse autem scripserat Octavius, *Spectacula amplius mille ducentarum Africanarum*, ut in unam summam contrahatur numerus Africanarum, ad populi voluptatem exhibitarum. Quem quidem numerum, vereor, ne justo minorem longe faciam, cum certum sit, unis aliquando ludis sexcentas Africanas Augustum exhibuisse: ut in commissione ludorum, quibus Marcelli theatrum dedicabat. Dio lib. LIV. Κἀν τῇ πανηγύρει τῇ διὰ τοῦτο γενομένῃ καὶ θηρία Λιβυκὰ ἑξακόσια ἀπεσφάγη.

49. *In templis*] Pridem quo ista pertinerent, indicavimus ad lib. XIII. Stra-

bonis. Notat diligentissimus ille scriptor de quibusdam signis furto Antonii sublatis, ab Augusto restitutis. Plinius quoque xxxiv. 8. ‘Fecit Myro et Apollinem, quem a Triumviro Antonio sublatum restituit Ephesiis Divus Augustus, admonitus in quiete.’ Exemplum hujus æquitatis a P. Scipione, quem Siculis ablata signa, et Romam illata, restituisse Plutarchus scribit in Apophthegmatis. Εὑρὼν, ait, *τὴν πόλιν ἀνδριάντων* Ἑλληνικῶν *καὶ ἀναθημάτων ἀπὸ Σικελίας μεστὴν οὖσαν, ἐκήρυξε τοὺς ἀπὸ τῶν πόλεων παρόντας ἐπιγινώσκειν καὶ κομίζεσθαι.*

51. *Statuæ*] Adi c. 52. de iis enim statuis intelligit Augustus, de quibus ibi Tranquillus.

II. 1. *Mare pacavi a prædonibus*] Vide ad illa c. 98. ‘per illum se vivere: per illum navigare.’

54. *Regis Parthorum*] Pertinet ad missos obsides, et reddita signa a Parthis, quæ M. Crasso et M. Antonio ademerant. Nota historia: supra c. 21.

III. 9. *A me gentes P.. thorum et Medorum*] *Parthorum et Med.* Loquebatur de Parthis et Medis, qui regem ab ipso petierunt. Strabo, Tacitus, Suetonius, Dio, alii.

Ne huic editioni aliquid deesset eorum, quæ in Casauboni Suetonio reperirentur, etiam has in vetus Marmor animadversiones summi Viri repetere placuit. Verum scriptæ sunt eæ ad tam vitiosum apographum lapidis, ut interdum difficile sit indagare verba in nostro exemplari, quæ istis scripturæ portentis respondeant. Nostrum enim exemplar diligenter expressum est ex eo, quod a *Tourneforto*, clarissimo peregrinatore Orientis, a. 1701. acceptum, edidit et illustravit *Edmundus Chishull* inter *Antiquitates Asiaticas, Christianam æram antecedentes*, Lond. 1728. fol. cum plures post Casaubonum, inprimis *Jac. Gronovius*, in eo emendando supplendoque doctrinam et conjectandi artem varia fortuna experti essent. Dedimus autem operam, ut ex prolixo commentario Chishulli quam brevissime excerperemus omnia, quæ ad rem pertinerent et studiosis utilia essent cognitu. Illius enim diligentiæ nihil admodum adjici licet.

Tit. *Rerum gestarum ... subjectum*] Titulus manum fatetur descriptoris nescio cujus, sed haud dubie antiquam, ut et ultimi 18. versus. *Res gestæ Augusti* in Marmore inde ab a. U. 710. a. Chr. 44. deducuntur usque ad extremam vitam, ut numerus annorum compleatur fere 57. Ceterum ex PILIS in hac inscriptione Lipsius ad Tac. Ann. I. 11. non infeliciter conjecit apud Suet. Aug. c. 101. *in æneis pilis*, pro *tabulis*.

I. 1. *Annos XIX. natus*] Siquidem natus est Aug. a. U. 691. Ita eo anno, quo exercitum comparabat, a. 710. complevit mense Octobri annum ætatis 19. egebatque 20. Conf. Tac. Ann. XIII. 6. Liv. epit. 119.

3. *Senatus decretis*] Præcipue eo, quod in Ciceronis sententiam factum est, de quo hic ipse Or. Phil. III. ubi vide extrema. Conf. Dio Cass. XLVI. 29.

4. *Adlectus a Consulibus*] Vide auctt. laudatos ad Velleium II. 61. in edit. Krausii.

6. *Me suffectum Consulem*] Suffectum scil. Pansæ loco, a. 711. a. d. 14. Kal. Sept. (mense tum quidem Sextili.) Mox m. Novemb. cum Lepido et Antonio in primum quinquennium Triumvir factus, teste lapide Colot. ap. Grut. 289. 1.

8. *In exilium*] Vellei. II. 69. ibique not. p. 388.

9. *Bellum inferentis*] Interfectores Cæsaris. Vide Suet. Aug. c. 10. pr. et Intpp. ad Cœlii epist. in Cic. ad Famil. VIII. 8.

17. *Longas ... sescentas*] Ex omnibus præliis navalibus: ex uno Actiaco 300. ipso auctore ap. Plut. Anton. p. 947. E.

19. *Bis ovans*] Suet. c. 22.

19. *Viciens et semel*] Tac. Ann. I. 9.

21. *Delmatis et Illuriis*] In fastis Pighii hic primus triumphus inscriptus est de *Iapydibus*. Vide Appian. Illyr. c. 16. s. f.

25. *In Deorum*] Suppl. *templis* una cum nota numeri, quam tamen nemo divinare potest.

II. 1. *Patritiorum, &c.*] Sic distingue: *Patritiorum numerum auxi Consul V. jussu populi et Senatus. Senatum ter legi. Et in consulatu VI. censum populi, conlega M. Agrippa, egi.* De novis patritiis allectis a. 725. v. Tac. Ann. XI. 25. De lecto Senatu aa. 725. 735. 741. v. etiam Suet. c. 35. et de acto censu eundem c. 27. f. cum Dione 53. 1. et Euseb. Chron. n. MDCCCCLXXXIX.

3. *Post annum XLI.*] Inde ab a. 684. ubi novissimi Censores erant Cn. Lentulus et L. Gellius. Conf. Lips. Elect. I. 27.

4. *Centum millia et ... millia*] Rarior est hæc cura repetendi numeri majoris, ob quam a Chishullo laudatur Moses Num. II. 9. cum aliis locis Hebraicis.

6. *Censorino et Asinio Cos.*] Sic et alibi in lapidibus scriptum pro *Coss.* De re conf. Massoni Janum reser. p. 281. Ad eundem a. 746. pertinet SC. quo mensis Sextilis accepit nomen Augusti, ex Macrob. Sat. I. 12. huc positum a Chishullo.

12. *Legibus novis*] Suet. c. 32. et 89. Tac. III. 28. et IV. 16.

16. *Quattuor amplissima collegia*] Pontificum, Augurum, VIIvirorum, XVvirorum S. F. Cons. Dio LIII. 1.

18. *Apud omnia pulvinaria*] Loquitur de supplicatione a. 731. Augusto XI. Consule.

23. *Aliquod post annos*] *Aliquod* pro *aliquot*, uti posthac *adque* pro *atque*; contra alibi *set, haut, &c.* Hi *aliquot anni* sunt fere ab a. 718. 741. Illo anno Lepidum, quem h. l. significat, sacerdotio et potestate exuit.

37. *Pro reditu meo*] Bis in tali occasione honores decreti sunt Augusto a. 729. et 740.

43. *Ter claudendum*] Vide ad Suet. c. 22.

44. *Quos sinistra sors mihi eripuit*] Conf. Suet. Tib. c. 23. Ad illos ornandos pertinent decreta Pisanorum, quæ adhuc extant, vulgo dicta *Cenotaphia Pisana*. Ceterum continuanda sunt legendo verba, *Cæsares honoris mei causa, &c.*

III. 7. *Plebei Romanæ viritim*] Conf. Suet. Jul. c. 83. fin.

8. *Manibiis*] Ex Verrii etymo, *manibus*. Sed et aliis in vocibus *I* olim po-

nebatur pro *U*, ut *contibernalis*. Alia veteris seu rudioris scripturæ exempla in hoc Marmore hæc sunt, *consacrare* pro *consecrare*, *incohare* pro *inchoare*, *sescenta* pro *sexcenta*, *&c.*

10. *Iis ... pernumeravi*] Int. *plebi Romanæ*. Ut paulo post, 'plebi quæ acceperunt.'

12. *Tribunitia potestate duodecimum*] A. 742. Conf. Joseph. Antiqq. 16. 4.

12. *Quadringenos nummos*] Suet. c. 41. Obiter notabis, hic sæpe scribi *nummum*, non *numum*, ut hodie solent plerique doctorum.

18. *Triumphale congiarium*] *Congiarium* h. l. de eo, quod tribuitur militibus.

24. *Sexsiens milliens*] Ex vestigio lacunæ legendum potius videtur *sexsagesiens milliens*; etsi enormis summa est.

25. *Pro prædiis*] Sic bene Chishull. V. Dio, LI. 4. Gronovius dederat *prædiatoribus*; male Lips. *Prætoribus*.

27. *Colonias militum*] Conf. ad Suet. c. 46.

28. *Ti. Neroni et Cn. Pisoni*] Ablativi, pro *Nerone, Pisone*. Sic in lapidibus *Labeoni*, *&c.*

36. *Ex consilio*] Sive *Senatus*, s. *Mæcenatis*, s. *Liviæ*. Incertum, quid ex his supplendum sit.

38. *Tib. Cæsaris nomine et meo*] Conf. Dio LV. 24. seq.

I. 1. *Continens ei chalcidicum*] H. e. chalcidicum curiæ Juliæ conjunctum, *συνεχὲς αὐτῇ*. Chalcidicum h. l. Chish. ædificium putabat esse Minervæ sacrum ob verba Dionis LI. 22. ubi v. Reimar. De ceteris Sueton. c. 29.

7. *Ædem Larum*] Intell. publicorum. Ædes hæc ex collationibus facta ab Aug. Tribun. pot. XIX. a. 750. teste marmore ap. Grut. CVI. 4.

10. *Rivos aquarum*] Eodem anno: v. Grut. CLXXVII. 1.

18. *Refeci*] H. e. reparavi, ne conciderent. Quanquam boni scriptores *reficere* etiam de ædibus collapsis ponunt aut incendio deletis, ut Suet. c. 30. De re Ovid. Fast. II. 59.

29. *Aurum coronarium*] Conf. Dio LI. 21. *Coronarium* pro *gratuito*, vox honesta inde orta, quod olim apud Græcos publice privatimque coronæ magni pretii dabantur honoris ergo: ita jam *aurum* non videbatur esse pro *mercede*.

35. *Quater ... ter et vigiens*] Vide ad Sueton. c. 43.

38. *Quintos ludos sæculares*] A. 737. de quibus sunt scripta multorum, etiam recentia Gattereri et Beckii. Sed paulo probabilius in notis supplet Chish. *Ludos sæculares intermissos ante id tempus, deinde post CX. annum, ut edicto monui, repetendos.*

43. *Navalis prælI spectaculum*] A. 752. V. Suet. c. 43. Nemus Cæsarum (Caii et Lucii) idem est, quod Suet. Tib. c. 72. vocat *hortos naumachiæ*.

49. *Ornamenta reposui*] Confirmat hoc Strabo XIII. p. 595. (890.) et XIV. p. 637. (944.)

50. *Is cum quo bellum gesseram*] Antonius. Nam nullo loco modestus vir nominat duces a se debellatos.

53. *Exque ea pecunia*] Suet. c. 52.

II. 1. *Mare pacavi a prædonibus*] Conf. Vellei. II. 73. Int. de bello Siculo, contra Sex. Pompeium gesto, quod tanquam piratici nomine infamatur, infra *servilis*. Ceterum semel notandum est, eo signo, quod *prædonibus* ascrip-

tum est, terminari et quasi coërceri interdum periodos, sed admodum inconstanter.

8. *Juravit in mea verba tota Italia*] Conf. Suet. c. 17. de Bononiensibus.

9. *Omnium provinciarum*] Conf. Eutrop. VII. 5.

14. *Classis Romana*] Memorabilis cursus navigationis, de quo præter Velleium II. 106. videndus Plin. II. 67.

17. *Amicitiam meam petierunt*] Vide Strab. VII. p. 293. (449.) *Chariides* sunt iidem, qui *Harudes* scribuntur Cæs. B. G. I. 7.

19. *In Æthiopiam et in Arabiam*] Illuc per Petronium, huc per Ælium Gallum, amicum Strabonis, quem vide XVI. p. 780. (1126.) et XVII. p. 820. (1175.)

24. *Interfecto rege ejus Artaxia*] Hæc concinnata sunt ex loco Tac. Ann. II. 3. 'Armenia inter Parthorum,' &c. Conf. Suet. Tib. c. 9. Vellei. II. 122.

33. *Ex parte magna*] Huc pertinent verba ap. Suet. c. 48. 'præter pauca.' De regnis ab Augusto redditis singulatim egit Noris. ad Cenot. Pis. p. 224. seqq.

38. *Deductas*] De numero v. Ern. ad Sueton. c. 46.

39. *Devictis legionibus*] Scil. quarum signa amissa erant, ut ex Velleio II. 90. patet. Res clara est; at verba, ut sæpe alibi, valde incerta.

40. *Trium exercituum*] Vid. Suet. c. 21. et Vell. II. 91. impr. 82.

42. *In templo Martis Ultoris*] A. 734. Aliud templum Martis, supra IV. 21. memoratum, dedicavit Augustus a. 752. Hoc posterius fuit in foro Augusto, illud in Capitolio. V. Ovid. Fast. V. 551. sqq.

44. *Pannoniorum gentes . . . subjeci*] Vide Velleium II. 96. Pertinet huc nobilis achates Musei Vindob. qui lætitiam Urbis ob devictas a Tiberio gentes Pannonicas repræsentat.

46. *Ad Istri fluminis ripam*] Conf. Tac. Ann. I. 11. et Agric. c. 18. Strab. VI. et XVII. extrr.

47. *Exercitus, &c.*] Desperatæ huic lacunæ nuper operam criticam adhibuit V. C. Sainte-Croix, inscriptione Græca per Pocockium edita usus, in libro Gallico: Magaz. encyclop. IV. 4. p. 94.

50. *Ex India*] A. 729. et 734. Conf. Suet. c. 21. Dio LIV. 9. ubi v. Reim. ad quem locum etiam pertinere videntur legationes Bastarnarum, Sarmatarum, Colchorum, Hiberorum.

54. *Tiridates*] Notus ex Horatio et Justin. XLII. 5. ex quo Chish. lacunam sic explet: *Tiridates obsidem ferens regis Phratis filium.*

III. 1. *Arta*] Fortasse, *Artabanus.* Cetera exciderunt regum externorum nomina, in his regis alicujus Britannorum.

4. *Filios suos nepotesque*] Plane consentit Strab. VI. p. 288. (441.) Idem filios Phraatis quatuor nominat, sed corrupte, XVI. p. 748. (1085.) qui sunt *Saraspadanes, Rhodaspes, Phraates, Vonones,*

9. *Parthorum et Medorum*] De Medis tacent ceteri; de Parthis v. Tac. Ann. II. 1.

13. *In consulatu VI. et VII.*] Conf. Dio. LIII. 2. seqq. et de provinciarum partitione Strabo XVII. s. fin.

16. *Me appellavit Augustum*] Suet. c. 7. et Censorin. c. 21. qui annum ponit 727.

24. *Tertium decimum*] Conf. Tac. Ann. I. 9. Locus sic fere resarciendus; [*Susceptum a me*] *tertium decimum consulatus* [*magistratum*]. *Senatus et equester ordo populusque Rom. universus* [*prodiderunt*] *memoriæ; idque in vestibulo ædium mearum inscribendum* [*jusserunt*], *et in foro Augusto* [*sub*] *quadrigas, quæ mihi ex S. C. positæ sunt.*

28. *Septuagensimum sextum*] A. 767. Coss. Sex. Pompeio et Sex. Appuleio, quos ipse memoravit supra II. 9. eodemque anno obiit Aug.

29. *Summa pecuniæ, &c.*] Reliquiæ hæ sunt supplementorum, quibus aliquis monumentum augere voluit, repetitis etiam iis, quæ IV. princ. legebantur. Ad ult. versum de pecunia Equitibus data *Senatoribusque, quorum census explevit*, conf. Suet. c. 41.

FASTORUM PRÆNESTINORUM

RELIQUIÆ

COLLECTÆ ET ILLUSTRATÆ

A

P. FRANC. FOGGINIO.

[Ex Editione Wolfiana, Lips. 1802. 8vo.]

Cum semel ad Suetonium illustrandum ab Editoribus congesta sit copia nummorum et Inscriptionum, hic locus nobis admodum idoneus visus est, in quo fragmenta nuper effossa Fastorum Prænestinorum ex Fogginii V. C. editione repeteremus, et ita Verrii Flacci, cujus notitiam Suetonius exhibet de ill. Grammatt. c. 17. intermortuam memoriam renovaremus. Dicemus autem primum de inventione præstantissimi monumenti, tum de opera, quam in eo publicando egregie navavit Italus Editor, partim hujus ipsius verbis, partim Viri eruditi, qui censuram libri egit in Biblioth. crit. Amst. Vol. II. P. 3. Addemus deinde ipsis tabulis, ad lapidum normam diligenter expressis, Animadversiones ex Fogginii commentariis decerptas, ita ut prope nihil sit omissum, quod operis, in nostris regionibus rarioris, desiderium movere possit, præter Fastos singulorum mensium ex reliquis hactenus repertis Kalendariis in Appendice quadam expressos.[a]

Nobilissimum Grammaticum, quem integro nomine Hieronymus in Chron. ad a. 2024. Chr. 9. vocat *M. Verrium Flaccum*, ex Suetonio innotuerat, statuam habuisse 'Præneste, in inferiore Fori parte contra hemicyclum, in quo Fastos a se ordinatos et marmori incisos publicarat.' At latebat statua, latebant ipsi Fasti. Ecce vero, posteaquam Romæ inter rudera veteris Fori repertæ erant marmoreæ illæ Tabulæ, quæ Fastos civiles populi Rom.

[a] Operis titulus hic est: 'Fastorum anni Romani a Verrio Flacco ordinatorum reliquiæ, ex marmorearum tabularum fragmentis, Præneste nuper effossis, collectæ et illustratæ. Accedunt Verrii Flacci Operum fragmenta omnia, quæ extant, ac Fasti Romani singulorum mensium ex hactenus repertis Kalendariis marmoreis inter se collatis expressi, cura et studio P. F. F.' Romæ a. sal. 1779. f. max.

continent, nunc affixæ in Capitolio, in Palatio III. Virorum, qui Conservatores Urbis vocantur; puduit plures illius temporis Eruditos fateri, ignorare se operis auctorem, et continuo hos 'Fastos consulares Capitolinos' huic Verrio tribuentes, Suetonii testimonium ad opinionem suam stabiliendam audacter perverterunt. Jam alius ex illis pro *Præneste* legendum edicebat *pro Vestæ;* alius *prope Vestæ,* sc. templum, quod erat regione VIII. ubi etiam Forum; quidam *pura veste;* nonnemo *pedestrem.* Atqui hæc et similia vix seria animadversione digna viderentur, nisi eximium illud ad quasvis doctrinas bene tractandas adjumentum, Critica, tali hominum temeritate, qua, ut levissimis suspicionibus colorem quendam concilient, e quolibet quidlibet fingant, in hoc discrimen adduceretur, ut apud cordatos suspecta, apud imperitos propemodum infamis reddita, si non de salute, at dignitate sua jam dimicare cogatur. Igitur ut appareat, quam falsi fuerint conjectores isti ingenio abutentes, en, ipse sub a. 1770. Præneste detectus est hemicyclus, cujus Suetonius meminit, et circa illum pars quædam marmorearum Tabularum, in quibus incisi leguntur Fasti, a Verrio Flacco ordinati.

Jam vero, qualis sit ille antiquitatis thesaurus, et quænam Fogginii in eo tum e terra eruendo, tum etiam illustrando, partes fuerint, age, paulo accuratius exponamus.

Primum quidem, cum Præneste prope Forum celeberrimæ Romanorum coloniæ, ipsumque Palatium Cæsareum, [a] ubi Augustus et Tiberius rusticari solebant, [b] et quorum supersunt quædam reliquiæ, cum ergo frusta nonnulla marmorearum Tabularum ex agro Prænestino casu quodam in lucem prodierant, statim in hanc spem venit Editor, tandem aliquando detectum esse locum, quo Fasti Verriani delitescerent. Neque jam spes, sed certa res erat, cum illæ marmorum particulæ juxta reliquias cujusdam ædificii, figuram semicircularem referentis, repertæ essent. Enimvero hoc esse hemicyclum a Suetonio designatum, quis non credat? Itaque operariis a Cardinali Jo. Franc. Stuppanio, amici studium et diligentiam adjuvante, admotis, mox effodiuntur marmoreæ Fastorum Verrianorum Tabulæ quatuor, JANUARIUM, MARTIUM, APRILEM, et DECEMBREM exhibentes; nec illæ tamen, quod maxime dolendum est, integræ, sed intercisæ, corrosæ, et in parvula frusta misere diffractæ. Ibi ergo Fogginius, ut singula in ordinem suum redigeret, minutiores quasque particulas in quatuor ligneis capsis, ejusdem altitudinis ac latitudinis, cujus veteres fuisse Tabulas ex ipsis superstitibus fragmentis conjecerat, disposuit, firmavit, et vero lacunas, gypso impletas, plastica ratione sic composuit et complanavit, ut fracturarum vestigia apparerent, et tamen hæ Tabulæ illarum veterum marmorearum speciem referrent.

[a] Palatii hujus ingentes ruinæ distant a montis Prænestini radicibus mille fere passuum, et a læva in conspectu habent æque distantem a montis radicibus locum illum, ubi hemicycli vestigia et Calendarii illius fragmenta effossa sunt; media vero interjacet quædam vallicula, ad quam utrimque a summo æqualis declivitas deducit.

[b] Vid. Sueton. Aug. c. 72. Gell. XVI. 13. conf. Cic. Philipp. II. 40. ad Att. XII. 2. Tac. Ann. XV. 46.

Tabularum forma ita erat elaborata, ut in concavo hemicycli spatio aptari possent, cum aliarum superficies esset plana, contra nonnullarum concava. Literæ nundinales, et quæ variam dierum rationem distinguunt, maximæ sunt, scalptæque omnes elegantissime. Elegantes etiam sunt minores literæ, quibus sacra eorumque causæ et aliæ res historiæ notantur, sed variis modis formatæ ob majorem minoremve seu notarum brevitatem, seu loci amplitudinem, fortasse etiam ob scalptorum diversitatem.

Nec temere statuas, hemicyclum aliis ornamentis fuisse insignitum; quoniam circum ejus reliquias plurium columnarum reperta sunt fragmenta cum quarundam marmorearum Tabularum frustis, in quibus nonnullorum ipsius coloniæ magistratuum, forsan etiam alicujus collegii nomina scripta extant. Etenim illustrium ac bene de republ. merentium virorum statuas in Foro ponere consuevisse magistratus Prænestinos, et Livius testatur XXIII. 19. et plures comprobant tituli, ex basibus ibidem repertis descripti. Has inter numeretur Verrii ipsius statua, contra hemicyclum posita, quasi Auctor compositos a se Fastos contemplari videretur. Quid? quod ipsius loci splendor talibus ornamentis non parum augebatur. Nam Præneste venustiorum hominum multitudine celebratum esse constat, cum æstivas suas delicias haberent Romani, ipsisque Cæsaribus placeret ibi rusticari: unde facile erit ad intelligendum, cujuscumque generis operibus tum ad usum, tum ad splendorem et voluptatem, auctum esse atque ornatum.

Porro, ut ipsa horum Fastorum ratio intelligatur, tenendum est, eos non secus ac libros Fastorum Ovidianos complexos esse 'Tempora cum causis Latium digesta per annum,' et 'Sacra annalibus eruta priscis, Ac quo sit merito quæque notata dies.' Præterea incisa illis erant Augustæ domus 'festa domestica' cum 'præmiis Fastos signantibus,' (Ovid. Fast. I. init.) quæ Jul. Cæsari, Augusto, et Tiberio Patrum cura et Quiritium favor detulerat. Sunt ergo Verriani Fasti ex eorum genere, qui vel 'sacri' vel 'calendares' dicantur, utpote sacra et ferias statas, quæ a Calendis ad Calendas singulis anni mensibus celebrabantur, designantes. Antiquissimis quidem temporibus illi tantum sacrorum et feriarum notationem habebant; postea nonnihil de ratione eorundem sacrorum adjiciebatur; tandem etiam nomina et facta hominum accesserunt ambitione Principum et assentatorum perversitate. Eaque res inde a M. Antonio in exemplum abiit: Cic. Philipp. II. 34. Sed hæc licentia posterioribus sæculis in immensum crevit, occupata republica ab Imperatoribus; unde 'Fastos adulatione temporum fœdatos' queritur Tac. Hist. IV. 10. Jam hoc, quod dudum ex Ovidii carmine et aliorum veterum Calendariorum fragmentis apparuerat, inprimis nunc testantur reliquiæ Fastorum Verrianorum. Etenim in his non modo feriarum dies indicantur adjectis causis et rationibus; verum notantur etiam dies et anni rerum, a Jul. Cæsare, Augusto, et Tiberio gestarum, honorumque, qui iisdem Principibus publice decreti sunt.

Quæ cum ita se habeant, et in paucis, quæ hic in conspectum venerunt, fragmentis plura, quæ adhuc ignota erant, reperiantur; quis tam alienus a prisca doctrina est, quin vehementer doleat, hos Fastos ad nos pervenisse laceros, mutilos, et quasi decurtatos? præsertim si animo obversetur Verrii auctoritas, qui nomen Grammatici suo merito obtinuit, non quod scholastico

pulvere sorderet, syllabarum minutias aucupans, quales hodie fere censentur ab imperitis ii, qui olim *Literati*, i. e. rerum divinarum humanarumque scientissimi, numerabantur, sed quia inter illustres sui ævi et accurata eruditione excellentes viros in ea Grammaticorum schola floreret, quæ 'gloriosa mater facundiæ' dicta est a Cassiodoro Epist. IX. 21.

Ceterum non sine probabilitatis specie disputat Fogginius, Ovidium F. VI. 62. hos ipsos Verrii Fastos respexisse, cum dixit 'Prænestinæ mœnia sacra Deæ:' porro Prænestina hæc marmora Augusto imperante posita videri, atque conspicua fuisse certe usque ad Theodosium M. cujus tempore Macrobius multam eorum mentionem I. 10. sq. faciens, Saturnaliorum libros scripsit: denique a quarto inde sæculo Tabulas per nimiam superstitionis licentiam diffractas, dirutoque tandem ipso, quo continebantur, hemicyclo, ruinis esse sepultas.

Jam ne ceterorum scriptorum hujus Grammatici mentionem prorsus omittamus, quæ a Gellio, Macrobio, Servio, aliis, inprimis a Festo laudantur, scripsit ille præter *Carmina*, quorum Priscianus meminit, libros 'Epistolarum,' 'Rerum memoria dignarum,' 'de orthographia,' 'de obscuris,' s. vocabulis s. locis; alium librum, 'Saturni' nomine, denique magnum opus 'de verborum significatione,' quod in epitomen redegit Festus, unus ex paucissimis, qui nobis in manibus sunt, veteris Latinitatis Lexicographis. Ex hoc et reliquis scriptoribus collegit Fogginius corpusculum Fragmentorum Verrianorum, quod tamen ne eam quidem perfectionem, quæ in hoc genere expectatur, habere potest, cum plura ex Verrii libris tum apud alios, tum apud Festum, sine nomine allata esse videantur. Itaque ea farrago hoc loco repeti non debuit, sed servanda est novæ editioni sane quam necessariæ ejus, quem modo nominavi, Lexicographi, si modo in hujus sæculi elegantissima αἰσχροκερδείᾳ talium librorum editiones suscipere Viris doctis licebit.

JANUARIUS.

AKIAN . F

B IIII F

C III C

AL
QVEM . LEGI
D PR C LEGE . AGI . NON

E NONF

F VIII F IE
CAVSSA

G VII C IMP . CAESAR . AVGVST
HIRTIO . ET . PANSA
VII . VIR . EPVL . CREATVS

VR . IN . LATIO
T . LIBO . QVOD
LAPIO . VEDIOVI . IN . INSVLA . HAE . ET
AE . CALENDAE . APPELLANTVR . QVIA
MVS . IS . DIES . EST . QVOS . PONTIFEX . MINOR . QVO
MENSE . AD . NONAS . SIN
TOLIO . IN CVRIA . CALA ISNO
QVIA . EO . DIE . MAG . IN . EVNT . QVOD . COEPIT
C A DCI
LANTVR . QVOD . IIS . LICET . FARI . APVD
VERBIS . LEGE . AGI . NON . POTEST . IDEM
TRIDIE . OMNIS . CALENDAS . QVOD . IIS

VS . COIRE . CONVOCARE . COGI . POTEST

H VI C SIGNVM . IVSTITIAE . AVGVS
ET . SILIO . COS

A V AGON
AGONIA
AVT . QVIA

B IIII EN HAEC . NOTA . SIGNI
PRO . INPONEBATVR
QVAM . HOSTIA . IMMO
NEFAS . FIT . ITAQVE . IA
LICERE . AGI . TI . CAESA

C III KARM
FVTVRA . OB . QVAM . CA
OMINE . MORTICINO

D PR C AB . ROMVLO . ET . IANVM
AVGVSTVS . TI . CAESAR
LVD

E EIDNP ID . IS
NOS
AI

F XIX EN CORONA . QVER
AVGVSTI . ONER
P . R . RES
VITIOSVS . EX . S . C
EANDEM . CAVSSAM

NIS . CALENDA

FERIAE . CA NTI . OB . EANDEM . CAVSSAM
G XIIX KARNP III . IDVS . HERCVLES . DICITVR . INSTITVIS
SI . FIDENAS . EO . DIE . CEPISSIT

IMP . CAESAR PPELL VS . IPSO . VII . ET . AGRIP
H XVII C CONCORDIAE . AV AEST . P . DOLABELLA . C . SILANO . COS
TI . CAESAR . EX . PA AVIT

PONTIFICES . M VIR . EPVLONVM . VICTVMAS . IN
A XVI C NT . M VAM . DEDICAVIT . TI CAESAR
F AVG . PATR . DEDICAVIT

B XV C

C XIIII C

D XIII C

E XII C

F XI C

G X C

H VIIII C

A VIII C

B VII C

C VI C AED LLVCIS . DEDICA

D V C

E IIII F FERIAE MA MARINA IMP . CAES

F III NP DIVVS . CAESAR . ADI AVGERETVR . A
FERIAE . EX . S . C . QVO DIE . ARA . PACIS . AVGVSTA
MARTIO DEDICATA TI . DRVSO . ET . CRISPINO . C

G PR C

XXXI

MARTIUS.

MARTIVS . AB . LATINORVM LANDI . ITAQVE . APVD
ALBANOS . ET . PLEROSQVE VLOS . LA OS . IDEM . FVIT . ANTE
CONDITAM . ROMAM . VT . A . TEM . ALII . CR NT . QVOD . ET . SACRA
FIVNT . HOC . MENSE

DK . MART . NP

E VI F FERIAE . MARTI . IVNONI . LVCINAE . EXQVILIIS
QVOD . EO . DIE . AEDIS . EI TA . EST . PER . MATRONAS
QVAM . VOVERAT . ALBI VEL . VXOR . SI . PVERVM
OVE . IPS

F V C

G IIII C

H III C

A PR NP F
I
OB IMP . CAESAR . AVGVST . PONT
NIO . ET . VALGIO . COS . II . VIRI
OPVLVS . CORONATVS . FERIATVS

B		NON		OVI . ARTIS . VEDIOVIS . INTER . DVO VCOS
C	VIII	F		
D		C		
E		C	FERIAE . EX . S . C . Q NORBANO	TI . CAESAR . PONTIFEX . MAX . FAC EST . DRVSO. ET
F				
G				
H				
A				
B				
C				

D

E

F XIIII QVINQ N

IN . LATIO . POST

NARENTVR . ARTIFICVM . DIES

G XIII AEDIS . IN . AVENTINO . EO . DIE . EST

ACIVNT . IN . COMITIO . SALTV

H XII TIFICIBVS . ET . TRIB . CELER

A XI

MARTI . HIC . DIES . APPELLATVR . ITA . QVOD

IN . ATRIO . SVTORIO . TVBI . LVSTRANTVR

B X TVBIL NP QVIBVS . IN . SACRIS . VTVNTVR . LVTATIVS

QVIDEM . CLAVAM . EAM . AIT . ESSE . IN . RVINA . PALA

NCENSI . A . GALLIS . REPERTAM . QVA . ROMVLVS . VRBEM

INAVGVRAVERIT

C VIII Q. R. C. F HVNC . DIEM . PLERIQVE . PERPERAM

INTERPRETANTES . PVTANT . APPELLAR

QVOD . EO . DIE . EX . COMITIO . FVGERIT

AM . NEQVE . TARQVINIVS . ABIIT . EX . COMITIO
T ALIO . QVOQVE . MENSE . EADEM VNT
IGNIFICANT . Q
A . FIERI . INDIC

D VIII C

E VII

F

G

H

A C

B PR LVNAE . IN . AVI

XXXI

D

E

F XIIII Q̀VINQ N
IN . LATIO . POST

NARENTVR . ARTIFICVM . DIES
AEDIS . IN . AVENTINO . EO . DIE . EST
ACIVNT . IN . COMITIO . SALTV
TIFICIBVS . ET . TRIB . CELER

G XIII

H XII

A XI

MARTI . HIC . DIES . APPELLATVR . ITA . QVOD
IN . ATRIO . SVTORIO . TVBI . LVSTRANTVR

B X TVBIL NP QVIBVS . IN . SACRIS . VTVNTVR . LVTATIVS
QVIDEM . CLAVAM . EAM . AIT . ESSE . IN . RVINA . PALA
NCENSI . A . GALLIS . REPERTAM . QVA . ROMVLVS . VRBEM
INAVGVRAVERIT

C VIII Q. R. C. F HVNC . DIEM . PLERIQVE . PERPERAM
INTERPRETANTES . PVTANT . APPELLAR
QVOD . EO . DIE . EX . COMITIO . FVGERIT

AM . NEQVE . TARQVINIVS . ABIIT . EX . COMITIO
T ALIO . QVOQVE . MENSE . EADEM VNT
IGNIFICANT . Q
A . FIERI . INDIC

D VIII C

E VII

F

G

H

A C

B PR LVNAE . IN . AVI

XXXI

APRILIS.

VINIRI . QVOD . EA . CVM ... AE . REGIS
VM . A . QVO . P . R . ORTVS . E ... ISE . QVIA
FRVGES . FLORES . ANIMALIAQVE . AC MARIA . ET . TERRAE . APERIVNTVR

CK. APR. F FREQVENTER . MVLIERES . SVPPLICANT
FORTVNAE . VIRILI . HVMILIORES . ETIAM
IN . BALINIIS . QVOD . IN . IIS . EA . PARTE . CORPO
VTIQVE . VIRI . NVDANTVR . QVA . FEMINARVM
GRATIA . DESIDERATVR

D IIII F

E III C

F PR C LVDI . M . D . M . I . MEGALENSIA . VOCANTVR . QVOD . EA . DEA
MIGALE . APPELLATVR . NOBILIVM . MVTITATIONES . CENARVM
SOLITAE . SVNT . FREQVENTER . FIERI . QVOD . MATER . MAGNA
EX . LIBRIS . SIBVLLINIS . ARCESSITA . LOCVM . MVTAVIT . EX . PHRYGI
ROMAM

G NON. N LVDI . FORTVNAE . PVBLICAE . CITERIO
IN . COLLE

H VIII NP LVDI . E . Q . E . D . C . CAESAR . C . F . IN . AFRICA . REGEM

	A			
	B			
	C			
	D			
	E		N	VM . MAXIMV FORTVNAE . PRIM G VTRO . EORVM . DIE ORACLVM . PATET IIVIRI . VITVLVM . I
	F	PR	N	LVDI . IN . CIRCO . M . D . M . I . IN . PAL QVOD . EO . DIE . AEDIS . E DEDICATA . EST
	G		EID	
RI	H	XIIX	N	FRVCTVS
O	A	XVII	FORD	
	B	XVI	N	LVDI GO

C XV N LV

D XIIII N LV

E XIII CER

F XII N

I G XI PAL

EST
DAE . Q
IGNES . TRA
I H X N PRINCIPIO . A
REDIGITVR

IO
A VIIII VIN F M
DEL
CONSECRATVM

RENTVR . AB . RVTVLIS . QVIA . MEZENTIVS . REX . ETRV. VM
PACISCEBATVR . SI . SVBSIDIO . VINISSIT . OMNIVM . ANNORVM
B VIII C VINI . FRVCTVM . SIG . DIVO . AVGVSTO . PATRI . AD . THEATRVM . MAR
IVLIA . AVGVSTA . ET . TI . AVGVSTVS . DEDICARVNT
TI . CAESAR . TOGAM . VIRILEM . SVMPSIT . IMP . CAESARE . VII . M . AGRIPP
III . COS .

C VII ROB FERIAE . ROBIGO . VIA . CLAVDIA . AD . MILLIARIVM
NP V . NE . ROBIGO . FRVMINTIS . NOCEAT . SACRIFICIV
ET . LVDI . CVRSORIBVS . MAIORIBVS . MINORIBVSQ
FIVNT . FESTVS . EST . PVERORVM . LINONIORVM
QVIA . PROXIMVS . SVPERIOR . MERETRICVM . EST

D VI F HVNC . DIEM . DIVVS . CAESAR . ADDIDIT

E V C

LVDI . FLORAE . FERIAE . EX. S . C . QVOD . EO . DI ET
VESTAE . IN . DOMV . IMP . CAESARIS . AVGV . NTIF . MA
F IIII NP DEDICATA . ST . QVIRINIO . ET . VALGIO . COS EODEM
DIE . AEDIS . FLORAE . QVAE . REBVS . FLORESCENDIS . PRAEEST
DEDICATA . EST . PROPTER . STERILITATEM . FRVCVM

G III C LVDI

H PR C LVDI

XXX

DECEMBER.

GKDEC

H

A

B

C

D

E

F VI C

G	V	C	
H	IIII	C TR	
A	III	AGON	
B	PR	EN	
C		EID	
D	XIX	F	
E	XIIX	CONS NP	FERIAE . CONSO . EQVI . ET QVOD . IN . EIVS . TV QVE . REX . EQVO — AL . IN . CARINIS . AEDI ET . LECTISTERNIVM . ELEC MANCEPS . PRAESTAT
F	XVII	C	

DECEMBER.

GKDEC

H

A

B

C

D

E

F VI C

G	V	C	
H	IIII	C TR	
A	III	AGON	
B	PR	EN	
C		EID	
D	XIX	F	
E	XIIX	CONS	FERIAE . CONSO . EQVI . ET AL . IN . CARINIS . AEDI NP QVOD . IN . EIVS . TV ET . LECTISTERNIVM . ELEC QVE . REX . EQVO MANCEPS . PRAESTAT
F	XVII	C	

ANIMADVERSIONES

IN

RELIQUIAS

FASTORUM PRÆNESTINORUM.

IN JANUARIUM.

Ad nomen mensis. . . *ur in Latio*] Forsan legendum : *appellabat*VR IN LATIO, scil. Januarius *a Jano*. Conf. Censorin. de D. N. c. 22.

T. Libo quod] Lego, *Facium*T. LIBO QVOD *Janual appellatur*. Festus, Verrii compilator: 'Janual libi genus, quod Jano tantummodo libatur.' Ovid. Fast. I. 127. 'libum Cereale' vocat.

Ad diem 1. . . *lapio — insula*] Supple, *Feriæ Æscu*LAPIO, &c. Conf. Ovid. F. I. 289. sq.

Vedjovi] Quis Deus esset *Vedjovis*, seu, ut variat scriptura, *Vejovis*, *Vedejovis*, *Vadijovis*, ipsis veteribus dubium et incertum erat. Vide Ovid. F. III. 430. sq. Gell. v. 12. Notanda est nominis scriptura in lapide.

In insula] Tiberina. Ovid. Met. xv. 739.

Hæ et, &c.] Supple: *Hæ et aliæ calendæ appellantur, quia dierum primus is dies est, quos Pontifex minor quolibet mense ad nonas singulas calat in Capitolio in Curia Calabra*. Similiter certe Varro L. L. v. 4. Conf. Macrob. Sat. I. 9.

Calendæ] Jam tum igitur C in hoc vocabulo usitatum erat, etsi K retinebatur pro nota, quæ et *Kalendas*, et *Kæsonem*, et *Kaput*, (sc. legis,) et *Kalumniam* significaret. Conf. Quintil. I. 4. et Scaur. de Orthogr. p. 2252. Hic igitur ad primum diem mensis lege A. KALENDÆ. IAN. FASTVS. Sed quæ nundinalibus octo literis adjunctæ sunt notæ hujusmodi, vel perspicuæ sunt, vel suis locis attingentur.

Pontifex minor] Quo is ritu nonas publice declararit, exponit Macrob. Sat. I. 15.

In Curia Calabra] Vid. Liv. XLI. 27. Festus v. *Curia*. Fuit hæc Curia in Reg. VIII. quæ Capitolium complectebatur.

Isno] Fort. *Ann*VS NO*vus incipit, quia e. d. magistratus ineunt*. Conf. Ovid. F. I. 149.

Quia — DCI] Hinc discimus, quando certus annus consulatui ineundo constitutus sit. Conf. Epit. Liv. XLVII. Ovid. F. III. 147. Errat igitur Plut. Qu. Rom. 10.

Ad d. 2. . . *lantur*] H. e. *appel*LANTVR. Explicarat h. l. Verrius, quid significarent literæ F. N. *Fastus, Nefastus.*

. . *tridie — quod iis*] Lego, *Pos*TRIDIE OMNIS CALENDAS QVOD IIS *res publica male gesta est.* Notarat hic, postriduanum singularum Calendarum diem fuisse *atrum.* Vide Gell. v. 17. et ubique a Verrio pendentem Festum v. *Nonarum postridie,* Plut. Qu. R. 25.

Ad d. 3. . . *us coire — potest*] H. e. *Populus coire, convocari, cogi potest.* Explicabat haud dubie, qui essent Comitiales dies.

Ad d. 6. . . *ie* . . . *caussa*] Primum post Nonas *d*IE*m* habitum esse atrum, eadem de *caussa,* qua primum post Calendas, hic annotatum erat. De scriptura *caussa* pro *causa* v. Quintil. I. 7. Res notissima.

Ad d. 7. *Imp. — Pansa*] Supple: IMP. CAESAR AVGVST*us imperium orbis auspicatur* HIRTIO ET PANSA *Coss.* Sic enim in marmore ap. Grut. p. 229. VII. IDVS. IANVAR. QVA. DIE. PRIMVM. IMPERIVM. ORBIS. TERRARVM. AVSPICATVS. EST. Conf. Suet. Aug. c. 95. et Plin. XI. 73. cujus loci fabulosam interpretationem affert Harduin. Sel. Opp. p. 699. bene refutatam a Spanhem. U. et P. N. Diss. XII. § 4. Quod autem *Imp.* Cæsar h. l. vocatur et *August.* id satis arguit, Fastos suos fecisse Verrium post delatos Cæsari hos titulos.

Hirtio et Pansa] Suppl. *Coss. a. Cal. Jan. a. U.* 710. Sic et Sueton. Dio, &c. male Velleius II. 61.

VII. Vir epul. creatus] Sc. *Tiberius Cæsar:* cui hoc sacerdotium in aliis quoque monumentis tribuitur, ap. Grut. p. 235. 10. Murator. p. 223. 6. Eidem collegio ipse ascriptus fuerat Augustus, teste lapide Murator. p. 220.

Ad d. 8. *Signum Justitiæ — Cos.*] Cum alterius Consulis nomen perierit, nec alia ulla succurrat vetus auctoritas de hujus signi dedicatione, incerta res manet.

Ad d. 9. *Agonia — aut quia —*] Ter in anno agebatur festum, *Agonia* s. *Agonalia* dictum. Antiquæ vocis *Agonia* hic variam originem indicasse videtur Verrius. Vide Ovid. F. I. 317. sq. Varro L. L. v. 3. Fest. v. *Agonium.*

Ad d. 10. *Hæc nota*] *EN* pro *IN,* antiquo usu, *endotercisus.* Docuerat Verrius, quid hæc nota huic diei apposita significaret, scil. *diem intercisum.* Vide Varron. L. L. v. 4.

Ti. Cæsar] Animadvertendum est, cur Verrius *Imperatoris* prænomen Tiberio non addiderit, in iis etiam notis, quas de illo jam imperante Fastis suis adjici curavit. Nempe recusavit illud nominis Tiberius, testibus Suet. c. 26. Dione LVII. 2. Ceterum quid de Tiberio ad hunc diem notatum fuerit, divinare non ausim.

Ad d. 11. *Karm*] Calendarium Vindob. habet, *Dies Carmentariorum,* quo nomine signatur hic dies in aliis quoque Calendariis et in Fastis Ovidii I. 461. Conf. Varro L. L. v. 3.

Futura ob quam causs.] Attulerat rationem, cur hæc Dea diceretur *Car-*

menta: nimirum, quod *futura* canebat *Carmenta* s. *Carmentis*. Conf. Serv. ad Virg. VIII. 336. Varro L. L. v. 3.

Omine morticino] Varro L. L. VI. 5. Ovid. F. I. 629. Quid vero essent *morticina* s. exanimata, docet Serv. ad Æn. IV. 518. Causam superstitionis affert Festus: 'Mortuæ pecudis corio calceos aut soleas fieri Flaminibus nefas habetur, sed aut occisæ alioqui, aut immolatæ, quoniam sua morte extincta omnia funesta sunt.' Sed hic legere malim, *omine funesta sunt*.

Ab Romulo — Augustus] Lego: *Janum Geminum*, AB ROMVLO ET IANVM *Quirinum appellatum, claudit* AVGVSTVS. Quo die id factum sit, nunc primum hic legimus. Falso res diversis temporibus gestas in unum diem et annum cumulat Orosius VI. 20.

Ad d. 13. *Ludi*] Notabantur sive ludi tibicinum, de quibus v. Plut. Qu. R. 54. seu potius ludi ideo celebrati, quia eo die Octavianus *Augusti* nomine auctus erat.

Id. is] Lego, EID. IS *dies appellatur*. Dixit enim, opinor, cui numini sacer esset Iduum dies, et cur Idus vocaretur. Conf. Ovid. F. I. 56. et 588. Macrob. Sat. I. 15. Fest. v. *Idulis ovis*.

Corona quer —] Nota divisio provinciarum ab Augusto instituta, oratione eam ob rem in Senatu habita Idib. Jan. Itaque *corona querna* ex S. C. imposita est ædibus *Augusti*, ONERosas quod eo die recepit provincias, et pacatas *populo Rom.* RES*tituit*. Ovid. F. I. 389. et 614. Huc spectant nummi Augusti cum illa corona et hisce literis, OB CIVES SERVATOS, quæ literæ in ipso etiam palatii Cæsarei fastigio inscriptæ fuisse videntur, arguente Ovid. Trist. III. 1, 47.

Ad d. 14. *Vitiosus — Calendas*] Quem hic 'vitiosum diem' dicit, 'religiosum' vocant Liv. VI. 1. et Cic. ad Att. IX. 4. Conf. Gell. IV. 9. Ceterum legendum *postridie om*NIS CALENDA*s*, et addendus locus iis, quæ Norisius collegit in Cenot. Pis. IV. 3.

Ad d. 15. *Feriæ Carmenti — cepissit*] Res aliunde prorsus ignota, et fabula innumeris aliis, quæ de Hercule narrantur, adjicienda. Conf. tamen Serv. ad Virg. VIII. 203. Vox *cepissit* pro *cepisset* sequitur analogiam sermonis priscarum legum, *verberit, plorassit*. Conf. Fest. v. *plorare*. Denique videmus h. l. non per 5. continuos dies acta esse Carmentalia, sed III. Idus Jan. et inde iterum post quintum diem.

Ad d. 16. *Imp. Cæsar — et Agrippa*] Lego, IMP. CAESAR Augustus est aPPELLatVS IPSO VII. ET AGRIPpa *Coss.* Ovidius quidem I. 589. seq. testari videbatur, Augustum Idibus Jan. tum provincias P. R. restituisse, tum salutatum esse *Augustum*. Jam ex Verrii verbis sic est explicandus, ut puteiur utriusque rei junctim meminisse, non quia eodem die utraque acciderit, sed quod *Augusti* nomine dictus est Octavianus ob meritum, quo sibi S. P. Q. R. devinxit dividens provinciarum imperium. Conf. Dio LIII. 16. et Censorin. de D. N. 21. Rem actam esse a. d. XVII. Cal. Febr. jam ex hoc lapide cognoscimus. Ceterum ex eo, quod Cæsar se VII. et M. Vipsanio Agrippa III. Coss. dictus est *Augustus*, nova ex Calendis Jan. hujus anni exorta est annorum series, quos *Augustorum* et *Augustanos* appellat Censorinus c. 21. et 22.

Concordiæ — Silano Cos.] Lego: CONCORDIAE AV*gustæ ædes dedicat*A

EST P. DOLABELLA C. SILANO COS. Diem dedicationis ex Ovid. F. I. 639. noramus: ecce hic etiam annum, scil. U. C. 762. Conf. Dio LVI. 25. Cum autem plura essent in Urbe templa Concordiæ, huic ædi nomen inditum est *Concordiæ Augustæ*, tum quod inscripta essent Cæsarum nomina ad concordiam eorum declarandam, tum quod Tiberius una cum Livia Augusta eam instauravit. Conf. Ovid. F. I. 640. sq. Dio LV. 8. Spanhem. Diss. XIII. p. 648.

Ti. Cæsar — avit] Supple: TI. CAESAR EX PA*nnoniis triumph*AVIT. Ita discimus, quo die Tiberius egerit triumphum ex Pannoniis Dalmatisque, de quo Velleius II. 121. Ex Capitolinis fastis annus compertus erat 764. Nempe in hunc annum dilatus est triumphus, propter adversum ex Germania nuntium et cladem Varianam, cum jam decretus esset a. 762. Conf. Dio LV. 17. et 18. Suet. Tib. c. 17. et 20.

Ad d. 17. *Pontifices — immolant*] Narrat Dio LIII. 20. cum *Augusti* cognomen accepisset Cæsar, Sex. Pacuvium Trib. pl. ut præ aliis Cæsari gratificaretur, se illi in Senatu devovisse, cumque se foras proripuisset, alios, ut idem facerent, adegisse. Fortasse hanc ob causam deinceps quoque hoc die victimas immolare consueverunt summa quatuor collegia, Pontificum, Augurum, XV. Virorum et VII. Vir. Epulonum. Hæc conjectura an satis probabilis sit, alii judicent.

Ti. Cæsar — dedicavit] Suetonium Tib. c. 47. et Tac. Ann. IV. 43. si inspicias, difficile est conjecturam facere de ædificio per Tiberium dedicato. Agitur ergo h. l. de minore quodam opere, de quibus loquitur Dio LVI. XLVI. et LVII. 10. pr.

Ad d. 27. *Æd — . . llucis dedica*] Lego: AED*es Castoris* et *Po*LLVCIS DEDICA*ta est*. Rem attigit Dio LV. 27. et Suet. Tib. c. 20. Conf. Ovid. F. I. 705.

Ad d. 29. *Feriæ — marina*] Dies notatur, ob aliquam rem ab Augusto bene gestam insignis, quem tamen nec Ovidius, nec ullum aliud Calendarium indicat. Nobis incidit suspicio, an forte Verrius h. l. notaverit, quam Augustus Cos. XIII. exhibuit in Campo MA*rtio*, mirificam naumachiam, ubi plurimæ tum fluviales, tum MARINA*e* naves conflixerunt; an potius aliquod aliud Neptuno dicatum seu sacrificium, seu spectaculum, in Campo Martio, ea de causa quod Augustus 'mare pacavit a prædonibus.' De utroque sibi Augustus plaudit in lap. Ancyrano.

Divus Cæsar —] Lego: *Hunc et posterum diem* DIVVS CAESAR AD*didit ut* AVGERETVR A*nnus*. De Juliano anno agens Macrob. Sat. I. 14. præter cetera observat, Cæsarem 'adjectos a se dies Fastos notasse, ut majorem daret actionibus libertatem, et non solum nullum nefastum, sed ne comitialem quenquam instituisse.' Illud vero non diu obtinuisse, apparet ex h. l. et ex Calendario Maffeiorum. In altero enim a. d. 3. Cal. Febr. appositum est N, in hoc autem NP, i. e. *ex parte nefastus*. Præterea Verrius prid. Cal. Febr. notavit diem comitialem.

Ad d. 30. *Feriæ ex S. C. &c.*] Lego: FERIAE EX S. C. QVO*d eo* DIE ARA PACIS AVGVSTA*e in Campo* MARTIO DEDICATA *est* TI. DRVSO ET CRISPINO *Cos*. Dedicatam esse hoc die Aram *paci Augustæ*, docuerat nos Ovid. F. I. 709. nunc Verrius addit, quo et loco et anno facta

sit dedicatio, cum Consules nominat a. U. 744. Plus semel autem Senatus decrevisse videtur aram *Pacis Augustæ* dedicandam, siquidem in Calendario Amiternino a. d. 4. Non. Jul. hæc nota legitur: FER. EX S. C. Q. E. D. ARA PACIS AVG. CONSTITVTA EST NERONE ET VARO COS. qui quatuor annos ante fuerunt Consules. At vero ubi reversus est, C. Sentio et Q. Lucretio Coss. a. U. 734. ut domesticos in Urbe motus compesceret, *Ara Fortunæ reduci* consecrata est, non Paci. Jam quod Dio narrat LIV. 10. Augustum honorem aræ Pacis sibi consecrandæ a Senatu decretum rejecisse, pertinet tantum ad locum. Senatus decreverat dedicationem in Curia. Hoc detrectavit Augustus, quando, ut constat ex Calendario Amiternino, dedicatio facta est in Campo Martio, quod deinceps in exemplum abiit. Quod denique ad res pertinet Druso et Crispino Coss. gestas, animadvertas velim, eas magna ex parte apud Dionem desiderari, quia ejus libros post LIV. aut mancos aut breviatos habemus. Aliquid tamen mihi videtur apud illum elici posse ex eo, quod sub finem libri LIV. c. 35. narratur, quod, cum iterum Senatus et populus pecuniam ad imagines Augusto faciendas contulissent, nullam ille sibi, sed Saluti publicæ, Concordiæ, ac *Paci* posuerit. Hanc igitur *Pacis* imaginem super aram *Pacis Aug.* in Campo M. ex S. C. dedicatam positam suspicor: nam etsi Dio historiam ibi enarrat rerum gestarum Q. Tuberone et P. Fabio Coss. a. U. 743. al. 742. ita tamen enarrat, ut videatur loqui de re, quæ postea acciderit, et quæ plane convenit tempori, quo Augustus ex Gallia rediit, i. e. sub initium consulatus Drusi et Crispini.

Ex *Februario* quidem nuper nihil effossum est: sed jam sæc. XVI. ex eodem loco, ubi nunc quatuor mensium frusta reperta sunt, prodiisse constat lapidem, cujus inscriptionem F. Ursinus in libro De familiis Romanorum Rom. 1577. f. edidit, unde eam plures antiquitatum scriptores repetierunt. Quæ quoniam ad Fastos Verrianos pertinuit, etiam hic cum fructu legetur:

NON. N. CONCORDIAE
IN ARCE FERIAE EX
S. C. QVOD EO DIE
IMPERATOR CAESAR
AVGVSTVS PONTIFEX
MAXIMVS TRIB. POTEST
XXI. COS. XIII. A SENATV
POPVLOQVE ROMANO PATER
PATRIAE APPELLATVS.

Dirimitur his verbis controversia de anno quo Cæsar Augustus *Pater patriæ* appellatus est. Nam cujus mensis istæ Nonæ essent, jam ex Ovid. F. II. 127. innotuerat. Fuerunt igitur Nonæ Febr. a. U. 752. quo Augustus a Cal. Jan. consulatum XIII. et potestatem Tribunit. ex a. d. Cal. Jul. anni superioris gerebat XXI. Nunc conf. Suet. Aug. c. 18.

IN MARTIUM.

Ad nomen mensis. *Martius ab Lat.*] Fors. legendum: AB LATINORUM *Deo Marte*. Conf. Ovid. III. 79. Censorin. c. 22.

. . *landi — idem fuit*] H. e. *Appel*LANDI ITAQVE APVD ALBANOS ET PLEROSQVE *pop*VLOS LA*tii m*OS IDEM FVIT. Conf. Ovid. III. 97. Macrob. Sat. I. 12. Varro L. L. v. 4. Isidor. Origg. v. 33. *Populos* illos *Latii* enumerat Ovid. III. 87. sq.

Ut — mense] Lego: VT A*u*TEM ALII CR*edu*NT QVOD EI (h. e. Marti) SACRA FIVNT HOC MENSE. Scil. per Salios.

Ad d. 1. *Feriæ Marti*] Nimirum hoc die ancilia movebantur, non 5. Non. Mart. ut ad Ovidium putabat Neapolis. Hoc autem festum si *per* 30. *dies* continuatum dicit Polyb. Exc. legatt. c. 23. alii *per plures dies*, utrumque ita videtur capiendum, ut Salios toto Martio, non tamen singulis hujus mensis diebus, consuerint per Urbem ire canentes et tripudiantes, sed statis quibusdam diebus, quos eosdem fuisse suspicor, ad quos Calendaria apponunt verba, *Feriæ Marti*. Hæc vero apud Verrium bis leguntur, sæpius in aliis Calendariis. Conf. Dio XLIV. 93. Liv. XXXVII. 33. Tac. Hist. I. 80. Suet. Claud. c. 4. 33. Oth. 8. Cuper. Obss. IV. 1. sq.

Junoni — Exquiliis] Ædem Junonis Lucinæ in Exq. commemorat Varro IV. 8. Conf. Ovid. II. 435. sq. Plin. XVI. extr.

Quod eo die — matronas] Hoc ipsum videlicet ex Verrio tradit Festus: 'Martias Calendas matronæ celebrant, quod eo die Junonis Lucinæ ædes coli cœpta est.' Conf. Ovid. III. 245. sq. Hæc *Matronalia* quasi Saturnalia mulierum erant, ejusque festi manserunt vestigia usque ad sæc. VI.

Quam voverat, &c.] Notaverat Verrius, quis primus voverit hanc Junonis ædem, et qua de causa: utrumque haud scio an nullus alius auctor prodiderit.

Si puerum] Arnobius: 'Puerperiis Juno præposita est,' et 'auxiliatur genetricibus fœtis.' Unde Deæ cognomina, Februlis, Fluonia, Opigena, Lucina.

Ad d. 6. *Imp. Cæsar — Valgio Cos.*] Lego: *Feriæ ex S. C. quod eo die* IMP. CÆSAR AVGVST. PONT*iFex max. factus est Quiri*NIO ET VALGIO COS. Nomina hæc annum signant 741. Diem noramus jam aliunde, et ex Ovid. III. 415. Annum adhuc Eruditi novo huic honori assignabant 740. quod in illum mors Lepidi incidit. Sed causam cunctationis conjicere licet ex Dione LIV. 27.

Quirinio et Valgio Cos.] Suffectus Consul est Valgius Rufus, cum in magistratu obiisset M. Valerius Messala Barbatus Æmilianus, et quidem, ut ex h. l. suspicor, ante Non. Martias. Consul, qui præponitur, ordinarius, quem alii perperam *Quirinum* scribunt, idem est ille, cujus meminerunt Tac. Ann. III. 48. sq. Suet. Tib. c. 49. et alii, in his Lucas Evang. c. 2.

II viri] Supplendum forsan: II VIRI *victimas immolant*. Sacerdotii et duumviratus dignitates non semper erant conjunctæ; sed sacerdotium et Duumviris delatum fuisse et duumviratu functis, ex antiquis monumentis

liquet. Ceterum isti Duumviri videntur iidem esse, qui notantur infra III. Id. April. scil. Prænestini. Neque enim dubitare licet, anniversarium diem, quo Augustus pontificatum max. cepit, ut Romæ, ita etiam in coloniis fuisse solennem, sicut deinde fuit dies, quo eandem dignitatem iniit Tiberius.

Populus coronatus — ob] Supple, OB *eandem caussam.* Apparet hinc, *ludos pontificales*, quorum mentionem facit Suet. Aug. c. 44. quotannis fuisse celebratos. Falluntur, si qui putant, etiam superiores Pontiff. max. jure suo ejusmodi ludos edidisse. Immo id licuit nemini, qui magistratus non esset, nisi funeris causa; et ut illi Augusti ludi appellarentur *pontificales*, ideo factum videtur, quod forte eo die, quo illud sacerdotium iniit, agebantur.

Populus coronatus] Mos fuit Romæ, ut Senatus et populus, interdum etiam milites, *laureati* in publicum procederent. Suet. Aug. c. 58. Dio XLVII. 10. et Herodian. passim.

Ad d. 7. *Ovi — . . ucos*] Corr. et supple, *Feriæ I*OVI seu *Vedj*OVI ARCIS VEDIOVIS INTER DVO (s. DVO*s*) *L*VCOS. Ubi intell. locus arcis, ubi Vedjovis ædes sita erat, sive ædes ipsa: ut Sulpicia in Satira 'arcem Monetæ' appellat ædem Junonis Monetæ, quæ in Arce erat. Nec mirum, quod, cum duæ essent in Urbe ædes Vedjovis, una earum distinctionis causa diceretur 'in insula,' de qua supra Cal. Jan. altera vero 'Arcis Vedjovis,' quia in Arce posita erat.

Inter duo lucos] *Ante duos lucos* dicit in eadem re Ovid. III. 429. Conf. Dionys. II. 15. Liv. I. 8.

Ad d. 10. *Feriæ ex S. C. — Norbano*] Lego: *Quod eo die*, mox, FAC*tus* EST, et infra addo *Cos.* Ex alio lapide ap. Grut. 228. 8. et Gorium Inscrr. antt. P. I. p. 317. innotuerat, VI. Id. Mart. pontificatum max. inisse Tiberium: nunc Verrius annum adjicit 767. Ad rem conf. Tac. Ann. III. 59.

Ad d. 19. *Quinq.*] *Quinquatria* præbet Calend. Vindob. de quibus vide et compara Ovid. III. 810. Varr. L. L. v. 3. Gell. II. 21. Fest. h. v. ubi leg. *apud Tusculanos triatrus et sexatrus et septimatrus* (vulg. *septenatrus*) *et Faliscos decimatrus.*

. . *narentur artificum dies*] Supple, *nomina*RENTVR. Hoc nomen Quinquatrium ex uno h. l. discimus, sed causam nominis suppeditat Ovid. III. 833. Adde Lactant. I. 18. 'Minerva est, quæ omnes (artes) reperit, ideoque illi opifices supplicant.'

Ædis — est] Suppleo, *Quod Minervæ* AEDIS IN AVENTINO EO DIE EST *consecrata.* Hinc sua petiit Festus l. c. quem conf. v. *scribas*, unde apparet, eam ædem antiquissimam fuisse. At aliam causam affert Ovid. III. 812. cui consentit Calend. Vindob. quod habet N. MINERVES h. e. *Natalis Minervæ.*

. . *aciunt — celer*] Fortasse: *f*ACIVNT IN COMITIO SALTVS *adstantibus Pon*TIFICIBVS ET TRIB*uno* CELER*um.* Scil. præcipue *in Comitio quotannis* saltabant Salii: Varro L. L. IV. 15. Ex h. l. cognoscimus, quo die factum sit

Ad d. 23. *Tubil. — Marti*] Supple, *Feriæ* MARTI. Hoc festum in editis libris Varr. L. L. v. 3. *Tubilustrum* vocatur: at ex Ovidio et Festo colligitur, nominandum potius esse *Tubilustrium*, uti illud nominat Calend. Vindob. Bis

in anno Romæ agebatur, hoc die x. Cal. April. et x. Cal. Jun. Conf. Ovid. III. 849. v. 725. quorum locorum priore Verrius confirmat scripturam plurium codd. *et forti sacrificare Deo*, pro vulg. *Deæ*, ubi egregie conjecit N. Heins.

Hic dies — lustrantur] Consentiet Verrius Varroni, si apud hunc l. c. legatur *tubi lustrantur*, non *tubæ*. Atque ipse IV. 24. docet: 'Tubæ a tubeis, quos etiam nunc ita appellant tubicines sacrorum.'

Lutatius — inauguraverit] Lege, IN RVINA PALA*tii* *i*NCENSI A GALLIS. Ex his autem verbis sequi videtur, non modo sacrarum cærimoniarum origines arcanas fuisse, sed ipsas etiam cærimonias: cui enim incertum esse potuisset, an tubos s. tubas lustrarint sacerdotes, an Romuli lituum? Ni forte mavis dicere, quod primitus in tubilustriis Romuli lituus lustraretur, deinceps tubæ, quod ejus speciem præ se ferrent. Gellius v. 8. inquirens, 'utrum lituus auguralis a tuba, quæ lituus appellatur, an tuba a lituo augurum lituus dicta sit,' animadvertit, quod 'utramque a pari forma, et pariter incurvum est;' et quæstionem solvit contendens, quod 'virga auguralis a tubæ similitudine lituus vocetur:' quæ fuerat etiam Ciceronis sententia, de Romuli lituo dicentis, 'ab ejus litui, quo canitur, similitudine nomen invenit:' de Div. I. 17.

Lutatius] Q. Lutatius Catulus scripsit libros *Communium Historiarum*, ut eos nominat Serv. ad Virg. IX. 710. Ex iis nonnulla loca leguntur inter Fragmenta historicorum ab Auson. Popma collecta; iis locis nunc hic accedit.

Clavam] Haud memini alius veteris scriptoris, qui Romuli lituum 'clavam' appellarit, ut h. l. fit: simili tamen vocabulo utitur Cicero, ubi eum vocat 'bacillum.' Verrius Romuli lituum 'clavam' appellans, ejus non modo formam, sed et materiem ob oculos ponit, ut rei miraculum adjiciat.

In ruina — repertam] Ex hoc Lutatii testimonio clarius prodit historia, a Cic. l. c. et Val. Max. I. 8. narrata; siquidem affert, quo res acciderit tempore, traditque, totum Palatium, non unum sacrarium, aut unam Saliorum curiam fuisse incensam. Igitur inventus est Romuli lituus ab igne intactus, 'in ruina,' h. e. inter rudera deustarum mansionum, quas Salii habebant in monte Palatino, cum eas, devictis fugatisque Gallis, instaurare cœptum est. 'In moliendo,' scribit in Camillo Plutarchus, 'et purgando loco reperiunt sub magno cumulo cineris Romuli baculum, quo is uti ad auspicia solitus erat.'

Ad d. 24. *Q. R. C. F.*] I. e. *Quando Rex Comitio fugit.* Bis quotannis agebatur festum illis literis signatum, mense Martio et Maio. Semel ejus meminit Ovid. v. 727. Sed hujus festi quam mature obscurata sit origo, arguunt seqq. verba, quæ sic fere legenda sunt: HVNC DIEM PLERIQVE PERPERAM *litteras Q. R. C. F.* INTERPRETANTES PVTANT APPELLAR*i* *ita* QVOD EO DIE EX COMITIO FVGERIT *Rex Tarquinius: n*AM NEQVE TARQVINIVS ABIIT EX COMITIO *e*T ALIO QVOQVE MENSE EADEM *sacra f*IVNT. Legebantur adeo illæ literæ etiam diverso modo: *Quando rex comitiavit fas*, i. e. ad Comitium itat. Conf. Festum v. *Quando* et *Regifug.*

.. *ignificat, &c.*] Forsan suppl. *Hæ notæ* Q. R. C. F. *s*IGNIFICANT,

Quando Rex Comitio fugit, (vel sic, *Quando Rex comitiavit fas.*) NP. *hunc diem* FIERI INDI*cant e nefasto fastum*. Conf. Varron. v. 4.

Ad d. 31. *Lunæ in Aventino*] Concinit Ovid. III. 883. Duo erant Romæ templa Lunæ dedicata: unum in Palatio, *Lunæ Noctilucæ* dictum: (Varro IV. 10. conf. Spanhem. Diss. x. § 12.) alterum in ea situm Aventini montis parte, quæ erat contra Palatium versus Forum boarium et principium Circi. Conf. Liv. XL. 2. Vitruv. III. 2. et Lips. ad Tac. Ann. XV. 41.

IN APRILEM.

Ad nomen mensis. *Viniri quod, &c.*] Suppl. *Aprilis a* VENERE, seu, *sacer* VENERI: et mox, QVOD EA CVM *Anchise parens fuit Æne*AE REGIS *qui genuit Iul*VM A QVO POPVLVS ROM. ORTVS E*st*. Conf. Ovid. I. 39. IV. 25. sq. et 35. Censorin. c. 22. Macrob. I. 12. Quod pro *Venere* scriptum est *Viniri*, hæc notavit Gell. X. 24. 'Sane quam consuetum veteribus fuerat literis E et I plerumque uti indifferenter.'

. . *ise quia — aperiuntur*] Aliud etymon: *Putant nonnulli ita appellatum es*SE QVIA FRVGES, &c. Conf. Varro v. 4. Ovid. IV. 85. Censorin. et Macrob. ll. cc. ubi postremus hæc ipsa verba Verrii ante oculos habebat.

Ad d. 1. *Frequenter — desideratur*] Hæc est illa sententia, quam Macrob. l. c. sic memorat: 'Non tamen negat Verrius Fl. hoc die postea constitutum, ut matronæ Veneri sacrum facerent; cujus rei causam, quia huic loco non convenit, prætereundum est.' In lapide post ETIAM supple *Veneri*, et paulo post CORPO*ris*. De ritibus hujus festi conf. Ovid. IV. 143. seqq.

Frequenter, &c.] *Frequenter* h. l. est magna frequentia, magno concursu. Ut ap. Liv. I. 11. et Cyprian. ep. 55. 'Concilio frequenter acto,' ad quem v. Gronov. Obss. in scrr. eccles. c. 14. *Fortunæ virilis* ædem Dionys. Hal. IV. 27. in ripa Tiberis positam scribit, exstructam a Servio Tullio. Conf. Plut. Q. R. 73. et Varro ap. Non. v. *undulatum*, ubi assentior legentibus *virilis Fortunæ* potius quam *virginis Fortunæ*. Eam conjecturam præter alios præstat Ovid. VI. 569. et 625.

Ad d. 4. *Ludi — appellatur*] Calendarium Maffeianum hoc die: 'Ludi matr. mag.' Calendar. Vindob. 'Ludi Megalesiaci,' quo verbo utitur etiam Juvenal. XI. 191. Conf. Ovid. IV. 179. Ceterum h. l. apparet, *Megalensia* olim scriptum esse pro *Megalesia*, quod et Quintil. I. 5. docet, si cum Mss. legamus: *Quædam faciem solœcismi habent . . . ac Megalensia*.

Magnæ Deum matris Idææ] Ejus idolum lapis fuit, de quo v. Arnob. lib. VII. p. 253. (298.) et impr. luculentam Diss. in T. 23. Memorr. R. Acad. Inscrr. p. 213.

Nobilium mutitationes — fieri] Vox *mutitationes* nunc primum in lucem prodit, eaque tuetur scripturam *mutitarent* ap. Gell. II. 24. et XVIII. 2. ducitque ad veram lectionem ap. Ovid. IV. 354. *mutitata* pro *tum magis*, ubi jam N. Heinsius poni jubebat *mutuita*. Illud frequentativum est ex *muto*, ut vel Ovidius arguit.

Ex libris Sibull. arcessita] Iisdem verbis utitur de hac re Varro l. c. Scripturam *Sibulla* pro *Sibylla* ex Verrio confirmat Velius Longus p. 2215.

Ad d. 5. *Non. N. Ludi — colle*] Leg. CITERIOri IN COLLE. Hinc primum a Latino scriptore disce, quæ sit 'Fortuna Brevis,' cui fanum Ser. Tullius dedicavit, et quam unus, quod sciam, sic nominat Plut. Q. R. 73. Mihi Verrius 'citeriorem' eam vocans indicare videtur, 'Fortunam brevem' esse viciniorem, et brevi necessariam, seu brevi obventuram; aut, si mavis, Fortunam 'hujusce diei' appellatam, cujus meminit Cic. de Legg. II. 11. f. Ea enim est passim vis vocis 'citerior' ap. Latinos scriptores: hanc autem Fortunam, opinor, Plutarchus μικρὰν et βρέβεμ, aptius vero Verrius 'Publicam citeriorem' appellavit, ut a Fortuna publica primigenia distingueretur, cujus festum duo alia marmorea Calendaria assignant VIII. Cal. Jun. de quo die v. Ovid. v. 789.

In colle] I. e. Quirinali. Inde porta quædam Urbis proprio nomine dicebatur 'Collina,' alias 'Salaria.' Conf. Ovid. IV. 878. Aliud 'Fortunæ publicæ' templum fuisse in Capitolio, ex Dione IV. 26. colligas; nec bene Rycquius de Capitol. c. 43. censuit, Dionem loqui de templo *Fortunæ obsequentis*.

Ad d. 6. *Ludi E. Q. E. D. C. &c.*] Forsan: LVDI *Equestres Quod Eo Die Caius* CAESAR *Caii Filius* IN AFRICA REGEM, suppl. *Jubam devicit*. Conf. Ovid. IV. 379. Suet. Cæs. c. 35. Hirt. B. Afr. 79. 94. Senec. Provid. c. 11. Liv. epit. 114. Sext. Ruf. Breviar. c. 4.

Ad d. 11. .. *um maximu* .. — *vitulum i* ..] Nihil est in ceteris Calendariis aut Fastis Ovidii, quod nos ad certum supplementum ducat. Sed peculiare festum latitare videtur, quod biduo Præneste agebatur; et fortasse sic integrandum erit fragmentum: *Fest*VM MAXIM*um Iovis et* FORTVNAE PRIMIG*eniæ* VTRO EORVM DIE *omnibus* (*s. matribus*) ORACLVM PATET IIVIRI VITVLVM I*nmolant*. Nomen *Jovis* addidi, quia una cum Jove Fortuna primigenia Præneste colebatur: cujus idolum, teste Cicerone, Jovem puerum in gremio tenebat, mammam cum Junone appetentem: quam conjecturam plane firmant plurimi votivi lapides, Præneste reperti. Denique ex eodem Cic. de Div. II. 41. supplendum putavi *matribus*.

Oraclum] Ita contracte de loco dixisse videntur Prænestini, quorum proprium fuit, Romana vocabula decurtare, ut constat ex Plauto, Nonio, Festo. Jam h. l. 'oraculum' est delubrum, atque adeo sanctior delubri pars, ubi Fortunæ simulacrum, forsan etiam urna sortium servabatur. Qualis autem hic fuerit locus, docet Cic. de Div. II. 41. Quodsi in eo fuisse dicamus lithostroton, quod Syllam fecisse testatur Plin. XXXVI. 25. Syllanumque lithostroton id ipsum esse, quod nunc Præneste in palatio Barberiniorum Principum visitur, multisque celebratum est doctorum commentariis, ita supersunt adhuc illius 'oracli Prænestini' vestigia. Conf. Vulpii Vet. Lat. XVI. 6. T. 9. p. 136. Ceterum quod hic videmus partem sanctiorem delubri non quotidie, sed statis diebus, 'patuisse,' hinc explicandum arbitror Jovis cognomen 'Arcani,' quem plures Præneste reperti lapides offerunt. V. Fabretti Inscrr. c. 5. p. 411. n. 312. Murator. Inscrr. p. 181.

IIviri vitulum inmolant] Nimirum respublica Prænestinorum penes Duumviros erat, ex Decurionum ordine deligi solitos: cujus regiminis formam diu

ibi mansisse, arguunt plures lapides, quos descripserunt Suaresius, Vulpius, et Cecconius in commentariis suis de Antiqq. Prænestinis. De *vitulo* notandum est, hanc propriam fuisse Jovis victimam, præsertim pueri. Conf. Serv. ad Virg. Æn. IX. 627. et III. 21. Macrob. Sat. III. 10. Varro R. R. II. 5.

Ad d. 12. *Ludi in Circo M. D. M. I.*] Hærebam, utrum IV. seu III. Idus, an pr. Id. April. ponenda essent hæc verba: sed posterius præferri jussit Liv. XXIX. 14. Etiam alia Calendaria 'Ludos Cereri' notant ad pr. Idus. Conf. Ovid. IV. 385. Una eademque Dea erat Magna Deum *Mater* Idæa, et Cybele, et Ops, et Ceres, et Bona Dea, et Isis, et Rhea.

In Pal.. dedicata est] Scr. IN PAL*atio* QVOD EO DIE AEDIS E*i* D. EST. Hujus ædis in Palatio faciendæ primus auctor fuit Scipio Nasica, omnium consensione optimus judicatus, qui Matrem Deum adventantem exceperat. Conf. Liv. XXXVI. 36. Ovid. IV. 347. Martial. I. 71. Stetit templum usque ad imperium Theodosii.

Fructus] Pertinuit hoc, puto, ad causam ludorum Cerealium, qui agebantur per plures dies: unde singulis diebus a pr. Id. April. ad XIII. Cal. Maias apponitur nota LVDI in Calend. Maff. et LVDI CEREALICI in Vindob.

Ad d. 15. *Ford.*] *Fordicidia* huic diei omnia Calendaria assignant. Præter Festum et Ovid. IV. 629. conf. Varr. V. 3. Dicta sunt etiam *Hordicidia* s. *hordicalia*, ut apparet ex eodem Varr. R. R. II. 5.

Ad d. 21. *Pal.*] Scil. *Palilia*. Addidi autem L, quia ejus vestigium mihi visus sum videre adumbratum in marmore. Alii dicebant *Parilia*, ut et Græce Dionys. Hal. quod unice verum confidenter pronuntiat Marius Victorin. De hoc festo hic pluribus egerat Verrius, sed quinque tantum versuum initiales literæ supersunt, ex quibus nihil certo elici potest: nisi quod verba IGNES TRA sic supplenda videntur, IGNES TRA*nsiliunt*; indicantia morem pastorum, qui cum primo hujus diei mane ovilia lustrassent, (unde in vet. Calend. rustico m. Aprili indicitur: OVES LVSTRANTVR,) et Pali Deæ lacte, sapa, ac milio sacra fecissent, et convivia celebrassent; demum vespere palearum accensos acervos certo ordine in loco plano collocabant, et saltando *transiliebant*, ut se purificarent: ex quo illud Persii, 'fumosa Palilia fœno,' Sat. I. 72. Conf. Tibull. II. 5. Ovid. F. IV. 727. et totum locum, Fest. v. *October*.

Ad d. 23. *Vin.*] Vinalia edicuntur etiam in Calend. Maff. a. d. IX. Cal. Mai. sed in eo apponitur NP pro F. Erant autem etiam alia Vinalia, quæ 'rustica' appellabantur, acta XIV. Cal. Sept. auctore Festo et probantibus pluribus Calendariis. Atque ex his simul apparet, mendosum esse locum Varronis IV. 3. ubi id festum d. XII. Cal. Sept. tum Plinii XVIII. 29. ubi d. XIII. Cal. Sept. assignatur.

Jo..] Fors. IO*vis dies, non Veneris:* seu, IO*vi dies sacer est, non Veneri*. V. Varr. l. c. et Macrob. Sat. I. 4. Adjectio de Venere illuc pertinet, quod Venerem hoc die peculiariter colebant meretrices, ideoque vulgo festum Veneris esse credebant; eo magis quod erat alius dies, pariter Vinalia dictus, mense Augusto, de quo loquitur idem Varro. Sed Verrius etiam sic scribere potuit: IO*vi vinum novum libant*. Nam sic fere Festus vv. *rustica* et *calpar*.

Consecratum — — fructum] Quid hic exciderit, difficile est divinare. Verum ad rem propius ducent loci de Mezentio ap. Plin. XIV. 12. Macrob. Sat. III. 5. Ovid. IV. 879. Plut. Q. R. 46.

Sig. Divo — dedicarunt] De hoc signo v. Tac. Ann. III. 64. ubi qui memoratur titulus Tiberio displicuisse, mihi quidem his videtur conceptus esse verbis:

D. AVGVSTO. PATRI
IVLIA. AVGVSTA
ET. TIBERIVS. AVGVSTVS
DEDICARVNT.

Nec mirere, superbam hanc mulierem suum nomen Tiberio præposuisse. V. Dio LVII. 12. Præterea aliud quoque signum Augusto domi Julia dedicavit, de quo Dio idem l. c. ubi noli credere Reimaro.

D. Augusto Patri] Ita etiam in nummis, post consecrationem Augusti cusis; quasi jam alter esset *Jupiter*, qui vulgo *Patris* nomen habebat. Nam si propter adoptionem Julia Augustum voluisset Patrem appellare, sibi et Tiberio literam F addidisset. Ac nummi ita inscripti varia, quæ Augusto variis in locis consecrata sunt, signa repræsentant.

Et Ti. Augustus] Sæpe Verrius Tiberium memorat, hoc uno loco cognomine 'Augusti.' Nempe hic, ut puto, ipsa recitat verba tituli, quem Livia Julia, Augusti conjux, inscribi jusserat; alibi, ubi ex sua persona loquitur, id cognomen non ponit, seu quod res a Tiberio privato gestas notabat, seu quod placere ei volebat, qui, teste Suet. c. 25. 'ne Augusti quidem nomen ullis nisi ad reges et dynastas epistolis addidit:' quod ipsum confirmat Dio LVII. 8. hoc adjecto, quod etsi 'Augusti' nomen ipse non usurpabat, 'audiens tamen aut scriptum legens ferebat;' ex quo testimonio intelligitur, cur extent tot nummi, in quibus 'Augusti' cognomen Tiberio non additur, et plures quoque, in quibus additur, præcipue inter nummos in coloniis cusos.

Ad d. 24. *Ti. Cæsar — Cos.*] Prodit nunc dies, prodit annus, quibus Ti. Cæsar togam vir. sumpsit: est is a. U. C. 726. quo *agebat* annum ætatis suæ 16. Simul hoc illustre exemplum est, quod multis aliis adjicias a Noris. Cenot. Pis. II. 4. allatis contra Salianum, qui diem 17. Mart. sumendæ togæ vir. definitum ex Ovidio perperam ducebat. Ita in Antiatino Calendario d. 20. Oct. ascripta est nota vir. togæ ab Augusto sumptæ. Ceterum hic notanda est certa aureæ ætatis scriptura, SUMPSIT. I nunc et irride, si potes, quorundam Grammaticorum disputationes, audacesque sententias.

Ad d. 25. *Rob.*] *Robigalia* hoc die etiam in Calend. Maff. iisdem literis ponuntur. De iis v. Varr. v. 3. Plin. XVIII. 29. Tertull. de Spect. 5. et Paullum ex Festo.

Feriæ — fiunt] In v. *robigo* scriptura ostendit etymon a colore *robo*, unde *robum* rustici dicebant bovem rufi coloris, ut Festus docet. Accedit vetus lapis, ubi legitur 'vitulo robio et verre:' et Senatus Cons. ap. Gell. IV. 6. quo decretum, ut hostiis majoribus Dii placarentur, ubi additur, 'si quid succidaneis opus esset, *robus* succederet.' Sic enim ex Mss. emendandum pro vulg. *Robigus*. Hunc vero Deum Verrius cum Varrone dicit 'Robigum,' ut et in titulo aræ, quem habet Murator. CII. 6. sed Ovidius et Columella, præter Tertullianum, Deam faciunt 'Robiginem.'

Via Claudia] Viæ hujus eodem nomine meminit Ovid. ex P. I. 8. 44. alii

Clodiam nominant. Juncta erat viæ Flaminiæ. Quæri hic potest, quibusnam in collibus fuerint horti Ovidiani, qui ex via Claudia spectabantur. Non bene de Apennino cogitabat N. Heinsius. Immo certum est, et ex ipsius quidem carminibus, fuisse eos in vicinia Urbis. Qua de re, nisi fallor, quem 'collem hortorum' appellat Suet. Ner. c. 50. alii 'hortulorum,' sub 'piniferorum collium' nomine montem Pincium indicatum esse ab Ovidio crediderim, tunc extra Urbem positum, deinde in pomœrio inclusum ab Aureliano, ubi plures hortos fuisse inditum ei nomen 'collis hortulorum' demonstrat. Hoc autem mihi constare etiam videtur ex eo, quod via Claudia aut incipiebat a porta Catularia, aut ei proxima erat; cum Flamines, qui, teste Verrio, per viam Cl. ibant ad lucum Robigi, per portam Catulariam exirent, ut observat Festus.

Sacrificium] Præcipue canis, tum ovis; unde id sacrificium Ateio Capitoni ap. Festum dictum est 'canarium.' Conf. Ovid. IV. 939. Colum. X. 342.

Et ludi — fiunt] De ludis sacrificio additis tacet Ovidius: erant ii duplices, juvenum ac puerorum. Conf. Virg. Æn. V. 563. 548. Suet. Cæs. c. 39. Aug. c. 43. Tib. c. 6. Sed ludus Trojæ, quo pertinent hi loci, equester erat; isti, de quibus Verrius, pedestres. 'Cursores' etiam memorat Suet. Aug. c. 43.

Quia — meretricum est] Scil. dies Vinaliorum IX. Cal. Mai.

Ad d. 28. *Ludi Floræ*] Ludi Florales, qui incipiebant IV. Cal. Maias, complebantur IV. Nonas, ut ex Ovidio apparet; seu V. Non. ut docet Calend. Vindob. Agebantur in Circo, cui nomen 'Circus Floræ,' quem Rufus et Victor ponunt in Reg. VI. Conf. Ovid. IV. 947. Plin. XVIII. 69.

Feriæ — Valgio Cos.] Lego: FERIAE EX S. C. QVOD EO DI*e ædes* ET VESTÆ IN DOMV CAESARIS AVGV*sti* P*o*NTIF*icis* MA*ximi* DEDICAT*a e*ST QVIRINIO ET VALGIO COS. Ita innotuit nobis primum annus U. C. 741. rei, quam Ovid. IV. s. f. enarrat. Ibi verba, 'Sic justi constituere Patres,' respiciunt Senatus consultum. Apud Verrium ET ante VESTAE videtur esse pro *etiam*, i. e. præter ædem Floræ. *Domu* alias quoque legitur in lapidibus, et præcipue in libris Juris, notante Brissonio. Ita Priscian. ap. Lucret. pro *freto* legisse se testatur *fretu*.

Eodem — dedicata est] Adjicitur ratio, cur primus hic esset dies ludorum Floralium. Eo die ædes Floræ dedicata fuerat, eodemque anniversaria hujus dedicationis memoria celebrabatur. Conf. Ovid. l. c. Tac. Ann. I. 49. Varr. IV. 32. Vitruv. I. 2.

Floræ — præest] Plin. XVIII. 29. in eadem re ponit 'deflorescere,' quod idem est ac Varr. R. R. I. 1. 'tempestive florere.' Conf. Ovid. V. 195. ubi recte legitur *litera Græca*, et fortasse scribendum est *Sabino* pro *Latino*. Accepisse enim Romanos a Sabinis cultum Floræ, ex Varrone discimus, qui etiam docet, Sabinorum fuisse H per literam F pronuntiare. 'Hircus, quod Sabini Fircus; et quod illi Fedus, in Latio rure Hedus, quod in Urbe, ut in multis, AE addito, Hædus.'

Propter sterilitatem frucum] Particulam *propter* et alii sic ponunt, ut Palladius Mart. t. 10. 11. Nov. t. 13. 'propter injuriam pretiosi velleris,' pro, ad cavendam noxam velleris. *Frucum* pro *frugum*. Suspicor enim, Verrium hic vetustæ alicujus legis verba adhibuisse, ideoque curasse, ut more vetusto

insculperentur: nec dubito, in legg. XII. tabb. scriptum fuisse *secetem*, *fruces*, *&c.* Conf. Noris. Cenot. Pis. IV. 5.

IN DECEMBREM.

Ad d. 10. *Tr*..] Ex his duabus literis conjicio, Verrium hic annotasse, *diem* 4. *ante Idus Dec.* TRIBVNATVI PLEBIS *ineundo solemnem fuisse*, *quod eo die primi Tribuni pl. magistratum inierint.* Conf. Dionys. Hal. VI. 89. Nec obstat Cic. Verr. Act. I. c. 10. si eum ita accipias, ut non de perpetua, quæ tunc temporis facta esset, veteris solemnisque moris immutatione loquatur, sed de singulari re propter illius anni necessitatem, quam profecto ipsa Ciceronis verba exprimere videntur.

Ad d. 11. *Ag*..] Calend. Maff. et Amiterninum hoc die: AGON *NP*. Nec dissentit Calend. Vindob. in quo notatur *Septimontia*, ut docet Festus v. *Septimontium*, ubi nugas agit Dacerius.

Ad d. 15. *Cons. NP.*] Calend. Amitern. pr. Id. Dec. CONSO IN AVENTINO, ac postea: CONS. NP. FERIAE CONSO. ARA FORTVNAE REDVCI DEDIC. EST. Consus autem et Neptunus equester pro uno Deo habebantur; sed arcanorum populi Rom. peritiores putabant, Consum esse Deum, cujus nomen esset vulgo ignotum, ita dictum ob suggestum Romuló consilium de raptu virginum Sabinarum. Huc ducunt nos Plutarchus, Dionys. Hal. Strabo, et alii.

Equi et..*i*] Supple, EQVI ET *mul*I. Festus: 'Mulis celebrantur ludi in Circo max. Consualibus, quia id genus quadrupedum primum putatur cœptum currui vehiculoque adjungi.' Conf. Plut. Q. R. 47.

In Carinis] Missis opinionibus aliorum, puto, Carinas tum in convalle Exquiliis subjecta contra Palatinum, tum quoque in ea, quæ inter Palatinum et Cœlium jacet, et ad Circum max. exit, patuisse: unde facilius intelligo Livium scribentem, quod 'Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media Urbe per Carinas Exquilias contendit,' XXVI. 10.

Ædi..—*tu*..] Dubia hic sunt plura. Statim quid duas primas literas AE sequatur, non plane certum est, et dubitabam, an legendum esset AER. P. hoc est, ære publico. Tentabam etiam AEQVE: tandem scriptum divinavi AEDI, supplendumque AEDI*litii*, i. e. qui ad Ædiles curatores solemnium ludorum pertinebant. Potuit tamen etiam sculptum esse AEDITVANT, h. e. in conspectu ædis manent.

Et lectisternium—*præstat*] Horum Consualiorum solemnitatem augebat *quo*QVE lectisternium, sacrum scil. convivium ex victimis immolatis Deo Conso super instrato pulvinaribus lecto appositum, curante, qui 'Rex manceps equorum' electus esset. Haud occurrit alius scriptor, apud quem 'Regis mancipis equorum' mentio fiat; Asconius tamen in Cic. Philipp. 'Antonius,' inquit, 'redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem Senatori habere licet per legem.' Itaque inter decumas, quas P. R. a sociis et civitatibus exigebat, erant etiam vectigales quadrigæ, quibus forte utebantur in ludis Circensibus; et quoniam, eodem Asconio docente, cujuscumque generis decimarum mancipes, veluti publicanorum

principes habebantur, haud mirum est, quod 'manceps equorum,' quorum redemptionem suscipere ipsis etiam licebat Senatoribus, 'Rex' diceretur, quo vocabulo cujuscumque rei redemptores, et qui præ ceteris ditiores seu potentiores erant, vocabantur. Decursu temporum omnes quarumcumque rerum mancipes obtinuisse ut coirent, et corpus seu collegium constituerent, apparet ex titulo inscripto a. Chr. CCCLIII. ap. Grut. 438. 1. MEMMIO VITRASIO. ORFITO. CORPVS. OMNIVM. MANCIPVM. STATVAM. SVB. (leg. *suo*) AERE CONSTITVIT.

Ad d. 21. *Feriæ Diva* . .] Notatum opinor DIVAL. Sed ne L quidem addere volui, quia nullum ejus apparet in marmore vestigium: ut omnino hujus mensis fragmenta non tantum manca, sed etiam detrita et corrosa sunt. Festum modo 'Divalia,' modo 'Angeronalia' dictum est, scil. Deæ Angeronæ s. Angeroniæ. Conf. Macrob. Sat. III. 9. et I. 10. ex Verrio et aliis Grammatt. Solin. c. 1.

In ar . .] Lego, IN ARa *Volupiæ*, ex allatis locis Macrob. et Augustin. C. D. IV. 11. Apud Varr. L. L. v. 4. scribendum puto, *Angeronalia ab Angerona, cui sacrificium fit in ara ad navalia.* Scaliger tentabat, *cui sacrificium fit eo die, ac cujus eæ feriæ publicæ;* sed haud dubie perperam.

Ad d. 22. . . *rinis in port* . .] Ex Macrobio constat, in h. d. incidisse ferias *Laribus* sacras, quod eo die ædes illis dedicata est. Hanc autem ædem *Laribus perma*RINIS dedicatam fuisse a M. Æmilio Lepido, testatur Livius XL. 52. Conf. Atil. Fortunat. p. 2680. Putsch. Dicebantur hi Lares 'permarini,' de quorundam sententia, quod erant navibus attributi, ut 'compitales' compitis, 'familiares' domibus, 'viales' viis, 'rurales' ruri, 'publici' civitati alicui. Mihi vero 'permarini' dicti videntur 'mari potentes.' Nam cum ædi horum Larium præfixum titulum ligata oratione scriptum fuisse cognorim ex Fortunatiano, qui inde exemplum versus Saturnii affert, facile suspicor, epigrammatis auctorem eam vocem usurpasse ad metri commoditatem; neque id prorsus inepte, sed ut exprimeret Lares permaxime mari potentes, aut qui late regnabant per omnium regionum maria. Ceterum Turnebus testatur Advers. XX. 35. in vetere quodam Lexico hos Lares explicari διαποντίους θεούς. Mox legendum videtur IN PORTubus. Nam ædi aptissimum locum præbere potuit aliquis ex portubus apertis propter Tiberim, qui campum Martium ambiebat, in quo campo sitam eam ædem narrant Livius et Macrob.

. . *uci* . .] Lego *poll*VCE*nt*, h. e. offerunt, consecrant; sc. fortasse nautæ seu mercatores: nisi etiam addendum est *pisces*, ex lege Numæ, quam affert Plin. XXXII. 2. ex Cassio Hemina, judice Scaligero sic conceptam: PISCEIS, QUEI SQUAMOSEI NON SUNT, NEI POLLUCETO: SQUAMOSOS OMNEIS, PRÆTER SCARUM, POLLUCETO.

Ad d. 23. *Lar* . .] LAR*entalia* s. LAR*entinalia*, quod festum in X. Cal. Jan. incidisse Varro, Ovidius, et alii testantur.

. . *iæ Jovi*] *Fer*IAE IOVI. Cur hoc die, quo Accæ Larentinæ parentabatur, Jovi feriæ constitutæ fuerint, causam hanc reddit Macrobius: 'Quia æstimaverunt antiqui animas a Jove dari, et rursus post mortem eidem reddi.

Accæ Larentin . .] Scrib. ACCAE LARENTIN*æ parentalia s. sacrificium.*

Notes autem, cum parentalia agerentur, ubi erat sepulcrum illius, cui parentabatur, inde factum videri, ut quidam dicerent, teste Varrone, sacrificium illud fieri 'ad sepulcrum Accæ,' i. e. ad cenotaphium. Cic. Epp. ad Brut. 15. med. ubi pietatis suæ intemperantiam adversus defunctam Tulliam excusat: 'In eoque sum majorum exemplum secutus, qui hunc honorem mulieri Larentiæ tribuerint, cujus vos, Pontifices, ad aram in Velabro facere soletis.'

Hanc alii —. . unt] Forsan: HANC ALII REM*i* ET ROM*uli nutricem, Faustuli conjugem, alii* MERETRICEM HERCVLIS SCORTVM *fuisse di*cVNT. Conf. Liv. I. 4. Ovid. III. 55. Gell. VI. 7. Macrob. Sat. I. 10. Augustin. C. D. VI. 7. Lactant. I. 20.

Parentari et publice] Festus, 'Publica sacra, quæ publico sumptu pro populo fiunt.'

Quod — amatoris sui] Publico igitur sumptu Accæ parentalia fiebant, QVOD POPVLVM ROM. HE*redem fece*RIT MAGNAE PECVNIAE QVAM ACCEPE*rat ex testamen*TO TARVILII AMATORIS SVI. At fortasse pro *heredem* leg. est *herem,* qua antiqua voce Nævium usum esse testatur Nonius. Ceterum *Tarvilii* nomen nunc primum prodit: reliqui scriptores hominem vocant *Carucium* s. *Tarutium.* Dempsterus de Etrur. reg. III. 7. in quadam Macrobii edit. invenisse scriptum dicit *Taxitium;* alibi etiam reperias *Taruntium* et *Tarratium.*

NOTÆ VARIORUM

IN

C. SUETONII TRANQUILLI

OPERA.

⁂ **NOTÆ VARIORUM** sequentes ex Editione JOANNIS SCHILDII desumtæ sunt, recisis iis quas suis jam admiscuit EDITOR DELPHINIUS.

NOTÆ VARIORUM

IN

C. SUETONII TRANQUILLI OPERA.

XII. CÆSARES.

C. JULIUS CÆSAR.

Habet, Quirites! diva Patriæ quondam
Desponsa toti, tota Cæsari nubit
Exlex potestas, si perire vos rerum
Coëgit orbis, sic perisse gaudete!

J. Schildius.

Cap. 1. *C. Suetonî Tranquilli de XII. Cæsaribus Liber I.*] Cum apud Suidam legissemus, octo libris constare Suetonii istud πόνημα, non duodecim, percussit e vestigio animum deformis illa, quæ in vulgata divisione spectatur, voluminum inæqualitas: nam posteriorum sex librorum ea brevitas erat, ut cum aliquo e prioribus collati, cuncti vix ei mole sua pares essent, non multum certe superarent. Quare igitur Græcum illum magistrum recte præeuntem non sequerer? præsertim qui et antiquior longe, et, ut puto, omnibus iis doctior est, quorum manu descripti hodie Tranquilli codd. exstant. *Casaubonus.* In ea opinione sum, hoc Suetonii opus non libris, sed Cæsarum, de quibus agitur, titulis nominibusque fuisse distinctum. Et hoc fere in more habent omnes Βιογράφοι: qui non alia passim inscriptione utuntur, quam Cæsares, aut Vitæ Cæsarum. Prioris exemplum habemus in Juliani Παραβάτου opere, quod, teste Suida, ΚΑΙΣΑΡΕΣ inscripsit, ejusdem fere cum Suetoniano, sed satyrici argumenti. Apud Latinos illi, qui vulgo Historiæ Augustæ scriptores sex appellantur, non in libros, sed in Cæsares, de quibus agunt, opuscula sua distinxisse videntur; inscripseruntque, Vitæ Cæsarum; ut haud obscure indicat Julius Capitolinus in Opilio, vel De Cæsaribus: sive etiam, Cæsares, ut alii. Vide eundem Capitolinum in Ælio Vero: qui in Maximo et Balbino testatur, se Suetonium per omnia potissimum esse secutum. Vulgatam tamen lectionem et Suidæ auctoritatem sequi qui volet, fecerit me non illubente. *Boxhornius.*

Julius Cæsar Divus] Falluntur, judicio meo, vehementer, qui sibi aliisque persuadent, deesse multa initio hujus libri, propterea quod de Cæsaris origine et prosapia tacet. Quin potius statuimus, omissam auctori gentis Juliæ enarrationem, cujus nobilitas et nota erat et extra controversiam: aut, si ita malumus, cum sibi, alio loco, tum aliis expositæ: eundem cæterorum principum gentes enucleasse, ut minus notas, et propter diversitatem tradentium incertas atque controversas. *Casaub.* *Cæsar*] Scipionem Africanum priorem, primum Cæsarum ita vocatum tradidere, quod excisus utero matris fuerit. Sed hoc falsum est: nam ante bellum Samniticum Claudius quidam Cæsar exstitit. Falsa etiam nominis ratio: nec enim Cæsar a cæso utero dictus: id de Cæsone potius verum esset. Sed Cæsar antiqua vox Latina, quæ τὸν κουριῶντα significat; unde Cæsaries vel Cæsaria, ἡ κόμη κουριῶσα. *Salmasius.* *Divus*] Hoc est, inter Deos relatus, more Romano, de quo prolixe Joan. Rosinus Antiq. Rom. l. III. c. 18. ibique Th. Demsterus in paralipom. *Berneggerus.*

Annum agens] Natus Cæsar IV. Id. Quintil. (12. Jul.) anno U. C. 653. C. Mario VI. et L. Valerio Flacco Coss. Igitur annus ætatis ejus 16. incidit in Coss. L. Cornelium Cinnam IV. Cn. Papirium Carbonem II. *Bern.*

Patrem amisit] Qui, dum matutino calceatur, repente obiit. Plinius.

Sequentibusque Consulibus] Hoc est, sequenti anno, ætatis decimo septimo. *Bern.*

Flamen] De hoc Sacerdotio enucleate Alex. Genial. dier. lib. VI. cap. 12. et ibi Tiraquellus. Cæsarem vero tantummodo destinatum ait auctor, et a Sylla eodem sacerdotio mox multatum: non dicit inivisse aut gessisse. *Flamen Dialis destinatus*] 'Dium fulgur' Festo, pro fulmine diurno, quod attribuebant Jovi, ut nocturnum Summano. Pro Dio etiam Dialis, ut Dialis Flamen, id est, Jovialis. Et Apuleio 'Diale Fulmen.' Inde et 'sub Dio,' quod alii dicunt sub Jove. Est et Δῖον templum Jovis. *Salmas.*

Prætextato] Puero Cæsari. De

prætextæ origine et usu videatur omnino Macrobius lib. I. Saturnal. cap. 6. *Bern.*

Cinnæ quater Consulis] Quater Cos. an quarto aut quartum dicas, pili non interest: etsi subtiliter inter ea distingui potest. Plutarchus ait τοῦ μοναρχήσαντος: more Græcorum, qui et Syllam et Cinnam et Marium, et dictatores quoque, μονάρχας vocant. *Casaub.*

Neque ut repudiaret compelli] Vulgati codd. *ut repudiaret illam.* Passim in Suetonio observavimus pronominum ellipsin non invenustam, Græcis quoque usitatam. At imperiti homines de suo illa intruserunt, fulciendis sententiis, quas ruere alias putabant: quod semel dictum volumus. *Idem.*

Uxoris dote et gentilitiis hæreditatibus multatus] Lege Cornelia de proscriptione, quæ proscriptorum liberos et bonis patriis privavit, et ab honoribus petendis repulit. 'Gentilitia nota' a Livio, 'gentilitia funera' a Plinio nuncupantur. Gentilitium vocabulum a gente, id est, natione, non a familia, usurpavit Gellius: inde 'Gentilitia sacra' dicuntur a Livio, quæ statuta sunt eidem genti. *Beroald.*

Diversarum] Marianarum scilicet, ob affinitatis necessitudinem, quæ inter alia validum partium vinculum. Educatus enim Cæsar apud Aureliam matrem, C. Cottæ filiam, et Juliam amitam, Marii conjugem. Unde illi, patricio, amor plebeiæ factionis, quæ Mariana dicta, et odium Syllanæ, quæ ab optimatibus erat. *Bern.*

Discedere e medio] Fugit enim ad Sabinos.

Seque ab inquisitoribus pecunia redimere] Græci eleganter φυγαδοθήρας vocant, recentior Hellenismus etiam διωγμίτας. Justinianus ἐρευνάδας Græce nominat illos Quæstores a se institutos, quorum officium describit Novella LXXX. *Casaub.* *Inquisitoribus*] E quibus Cornelium Phagitam, Syllæ libertum, nominat autor infra cap. 74. a quo Cæsarem redemisse se duobus talentis, scribit Plut. in Cæs. *Bern.*

Donec per virgines] Solebant Romani in periculis delictisque adhibere Vestales deprecatrices, ut ita venia fieret impetrabilior. Hinc ait Cic. in dissuasione legis agrariæ, 'si quid deliquero, nullæ sunt virgines, quæ me a vobis deprecentur.' Hinc Messalina, cum audisset Claudium maritum ab Hostia redire festinantem ad ipsius ultionem, oravit Vibidiam virginum Vestalium vetustissimam, ut Claudii aures adiret, et clementiam expeteret. Tac. Ann. XI. *Beroald.*

Mamercum Æmilium] M. Æmilium Mamercum intelligit, qui A. U. C. 676. cum D. Junio Bruto consul fuit. Alii Mam. Æmilium Lepidum Livianum vocant, e gente Livia in Æmiliam adoptatum: et, puto, rectius. Nam Mamercus tantum prænomen est; ut cognomen Mamercinus, non uno Livii loco corruptum. *Torrent.*

Aurelium Cottam] Aurelia familia ex Sabinis oriunda a Sole dici creditur: cui peculiariter Romæ sacra faciebat. Antiquitus dicti Auselii, ut Valesii, Papysii, pro Aurelii, Valerii, Papyrii. *Idem.*

Deprecantibus, &c.] Ita est: non sponte sua Cæsarem servavit Sylla; sed victus precibus amicorum, ut declarant sequentia.

Expugnatum] Exoratum. Sic infra Tib. cap. 21. 'expugnatus precibus uxoris.' *Bern.* *Expugnatum tandem proclamasse, Vincerent*] 'Vincere,' ait Donatus, familiare est verbum iratis: nempe ea notione qua hic accipitur, et apud Terentium aliosque. Cæsar libro v. 'Vincite, inquit, si ita vultis, Sabinus.' Similiter apud Græcos νικᾷν. Sophocles Electra, εἰ δὲ μὴ καλῶς λέγω, σὺ νίκα· σοὶ γὰρ ἑψόμεσθ' ἅμα. Ab eadem mente est hic quoque expugnatus, pro exoratus. Ita apud Columel-

lam præfatione l. x. 'nisi propositum meum expugnasset frequens postulatio tua.' Est hoc quoque Græcorum imitatione dictum: qui non solum μάχεσθαι de omni vehementiore studio usurpant, sed etiam πολιορκεῖν pro evincere precibus accipiunt. Ita usi sunt voce oppugnatio Impp. in constitutione quadam de nuptiis: 'In oppugnationem viduarum cessent sequestres atque interpretes, taciti nuntii renuntiique corrupti.' *Casaub.*

Sive divinitus, sive aliqua conjectura] En scriptorem accuratum, etiam in iis quæ obiter dicit. Omnino, inquit, divinavit Sylla; sed utro genere divinationis sit usus, naturali an artificioso, nescio: obiter significat duo esse genera divinandi; illa ipsa de quibus Cicero libro I. de Divinatione, et libro II. 'Duo,' inquit, 'genera divinandi esse dicebas; unum artificiosum, alterum naturale. Artificiosum constare, partim ex conjectura, partim ex observatione diuturna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex divinitate, unde animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus.' *Idem.*

Nam Cæsari multos Marios inesse] Acriora illa et animi vehementius commoti apud Plutarchum: Οὐκ ἔφη νοῦν ἔχειν αὐτοὺς, εἰ μὴ πολλοὺς ἐν τῷ παιδὶ τούτῳ Μαρίους ἐνορῶσιν. Eodem loquendi genere usus quondam Dionysius major, cum filium increparet: οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ τύραννος. *Idem.* *Marios*] Hoc est, multa consilia et studia optimatibus inimica, qualia in Mario, populari factioni addicto, fuere. Sic Ovid. 'Et multos illic Hectoras esse puta,' hoc est, viros fortes. *Bern.*

CAP. 2. *M. Thermi Prætoris contubernio*] Thermus quoque Minuciorum cognomen. Exstantque veteres denarii, in quorum parte altera duo viri dimicantes, quos inter tertius genu flexo ab altero protegitur. Ut quod de civica Cæsari a M. Minucio Thermo donata hic narrat Suetonius, nummo in ejus gratiam percusso, testatus videri possit Q. Minucius M. F. Triumvir monetalis, aut alius quispiam Minuciorum, fautor Cæsaris. *Torrent.* *Contubernio*] Hoc est, convictu, idque ex more et disciplina Romana, qua inter comites imperatoris ac magistratuum erant honestiores multi, immo Senatorum filii, et tale nobiliorum genus, qui amicitiæ causa, aut militiæ, sponte eos secuti. Hi e contubernio Prætoris, aut contubernales ejus dicebantur, quoniam eadem cum ipso pedatura tendebant. Et sane utilitas hic clara, quod juventus caste modesteque agebat, sub oculis et in latere Ducis: quod sermonibus militaribus, et interdum consiliis intererat: denique 'duces agere,' ut Plinius admonet, 'parendo discebat.' *Bern.*

Rursus repetita Bithynia] Fateor, sublata voce *rursus*, sententiæ nihil deerit, nego tamen recte sentire, qui eam putant inducendam: hac ratione scalpello indigebunt quæcumque apud optimos scriptores speciem habent βαττολογίας, quæque item dicuntur ἐκ παραλλήλου. Mitto illa pueris nota, πάλιν αὖ, ὕστερον αὖθις, *ergo igitur*, alia sexcenta. Sophocles Trachiniis: Πρὶν κεῖνος αὐτὸν φανερὸς ἐμφανὴς σταθεὶς Δείξῃ. Ibidem: Ἔχεις μὲν κατ' οἶκον ἐν δόμοις. Plautus Pœnulo: 'Revertor rursus denuo Carthaginem.' *Casaub.*

Per causam, &c.] Προφάσει χρησάμενος, ὡς χρέος ἀπαιτήσων. In Othone: 'sepositus est per causam legationis in Lusitaniam.' Porro causa exigendæ pecuniæ, prætextus est honestus eorum, qui voluptatis causa ad infamia vel suspecta loca peregrinationes instituunt. *Idem.*

Cuidam libertino clienti suo] Etsi sunt relata patronus et libertus, tamen præter hunc patronum aliam libertis olim habere jus fuit, cujus ipsi non liberti dicerentur, sed clientes. Cicero ad Atticum lib. primo:

'Libertum ego habeo, sane nequam hominem, Hilarum dico, ratiocinatorem et clientem tuum.' Sic Athenis servi, cum manumitterentur, optabant sibi ac publice asciscebant patronum, in cujus clientela essent, idque voce præconis. Aristoteles Rhetoricorum lib. III. τῶν κηρύκων προλαμβάνουσι τὰ παιδία, τὸ τίνα αἱρεῖται ἐπίτροπον ὁ ἀπελευθερούμενος ΚΛΕΩΝΑ. Sed de Græcis non mirum: apud quos et libertorum solutiora jura, et servorum etiam: adeo ut durius servitium mutare, fas et jus fuerit: quod πρᾶσιν αἰτεῖν dicebant. Auctores Pollux l. VII. et Plutarchus de superstitione. Cui juri simillimum illud est, quod hodie legibus Turcarum mancipia ipsorum obtinent. Lege Petrum Bellonium Observationum lib. III. c. 29. *Idem*. Constat ex moribus Pop. Romani, secundum pupillos, proximum locum clientes habere, qui sese in fidem patrociniumque nostrum dediderunt. Unde M. Cato ita scripsit: 'Adversus cognatos pro cliente testatur: testimonium adversus clientem nemo dicit.' Romulus conditor urbis instituit, patronos omnia pro clientibus facere debere, quæcumque efficiunt pro filiis patres. *Beroald.*

Corona civica] Quæ data illi qui civem servarat, et eodem tempore etiam hostem occiderat. Hac eum Imperator honestabat, et Tribuni cogebant servatos (nisi id quidem ultro facerent) servatorem suum coronare. E quercu sive ilice fuit; cujus causam vide, si lubet, apud Plutarchum. *Lipsius.* Vide et Carol. Paschal. lib. VII. Coron. c. 8. &c.

CAP. 3. *Meruit*] Stipendia scilicet, militavit. *Bern.*

Isaurico] 'Hæ duæ provinciæ (Isaurica et Cilicia) bello quondam piratico catervis mixtæ prædonum, a Servilio Proconsule missæ sub jugum, factæ sunt vectigales.' *Idem.*

Syllæ morte] Quippe 'magnis conatibus opportuni sunt transitus rerum,' inquit Tacitus I. Hist. 21. *Idem.*

Dissensionis] Talibus ingeniis δραστηρίοις omniaque vasta cupientibus, quale Cæsari erat, 'compositis rebus nulla spes: omne in turbido consilium,' ut ait idem autor eodem in loco. *Idem.*

M. Lepidum] Is, invito Sulla, suffragrante Pompeio, consulatum adeptus: cum acta Syllæ jam defuncti rescindere tentaret, excitato bello, a Q. Catulo collega ex Italia pellitur. *Idem.*

Ingenio] Socordi minimeque circumspecto, proinde ad molitiones rerum novarum inepto. *Idem.*

Occasioni] Ὁ καιρὸς τῶν πραγμάτων ψυχή: *occasio anima actionum est.* Ὁ καιρὸς ἐν πᾶσι μεγάλην ἔχει μερίδα πρὸς τὰς ἐπιβολάς: *plurimum valet ad perficienda quæ animo destinaveris occasio.* Polybius lib. X. *Idem.*

CAP. 4. *Seditione*] Quam Romæ Lepidus adversus collegam Catulum excitaverat. *Idem.*

Cornelium Dolabellam, consularem et triumphalem virum, repetundarum postulavit] Dolabella hic est ille, qui ex consulatu profectus in Macedoniam, de victis Thracibus, anno eo quo Lepidus pulsus fugatusque est, triumphavit. Adi ad Fastos et M. Tullium in ea contra Pisonem. More autem fecit Cæsar adolescentium ejus ætatis qui foro se præparabant, quod militiæ forensis hoc rudimentum edidit. Vide Apuleii Apologiam, et quæ ibi adnotavimus. *Casaub.* Dicimus repetundarum, et de repetundis, per duos tantummodo casus. Acilius Glabrio legem primus tulit de pecuniis repetundis, quæ Acilia dicta est: quæ, ut inquit Cicero, Lex socialis est, et tota sociorum causa constituta. *Beroald.*

Absolutoque, Rhodum secedere statuit] Sæpe miratus sum, in tam illustris viri vita, esse tantas inter

auctores diversitates. Quam multa enim Plutarchus aliter atque hic narrat? vel hunc locum vide: multa diversa: occasiones dico rerum, et τὰ περὶ τοὺς χρόνους. *Casaub.*

Apollonio Molonis, clarissimo tunc dicendi magistro] Non heri aut nudius tertius invasit hominum mentes hic error, quo duos clarissimos dicendi magistros confuderunt: Apollonium dico Molonis, qui et Μαλακὸς audiit, et Molonem: de quibus tam clara Strabonis verba, qui fuit illorum æqualis, ut mirer offendere in tanta luce quemquam potuisse. *Idem.* *Molonis*] Scil. filio, more Græco: sic enim legendum esse, non autem, ut alii, *Apollonio Moloni*, jam pridem ex Plutarcho docuit Jo. Baptista Pius annot. prior. cap. 8. Præclare vero Cæsar, quod hac ætate 'se dedit erudiendum iis artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur.' *Bern.*

Circa Pharmacusam] Vel *Pharmacusa* scribendum, vel *Pharmacoessa*, ut Prinoessa apud Plinium. Stephanus vult, Pharmacusas appellari duas insulas, quæ sunt ad Salaminem insulam ante Atticum littus. Pharmacusam vero aliam esse insulam ad littus Asiaticum supra Miletum. De hoc loquitur Suetonius hic. Hodie *Parmosa* corrupte dicitur. *Casaub.*

Mansitque apud eos non sine summa indignatione] Lego *dignatione*. Id enim dicere voluit, quod Velleius his verbis: 'Ita se apud eos gessit, ut pariter iis terrori venerationique esset.' Alioquin tueri vulgatam lectionem possemus, ut *indignatio* accipiatur καινοπρεπῶς, (ut multa in hoc scriptore,) hoc est, ἐνεργητικῶς, non ut sit ἀγανάκτησις, quæ est usitata ejus vocis significatio: sed οὐκ ἀξίωσις, καταφρόνησις, contemtus. Placet tamen magis prior emendatio, quam Fulvio quoque Ursino venisse in mentem, ex ejus notis didici. *Idem.* Forte, *non nisi summa indignatione.* P. Scriverius.

Cum uno medico et cubiculariis duobus] Quædam edit. *cum uno amico.* Primus Robertellus auctor mutandæ vulgatæ lectionis fuit: Plutarchum enim φίλον hunc vocare: neque esse verisimile, ulli medico (quippe servi illis temporibus eam artem exercebant Romæ) eum honorem habitum, ut inter amicos Cæsaris censeretur. Primum illud falsum, omnes Romæ tum medicinam profitentes servos fuisse: multi enim excellentes in ea arte, e Græcia terra illuc quæstus sui caussa, partim ingenui, partim manu pridem emissi, itabant. Falsissimum vero, medicos a magnatibus Romanis inter amicos non habitos, neque eo titulo dignatos. Tacitus Annalium lib. IV. 'Sumitur in conscientiam Eudemus amicus, ac medicus Liviæ.' Seneca de Beneficiis lib. VI. 'Quare medico et præceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico et præceptore in amicum transeunt.' *Casaub.*

Ad expediendas pecunias, quibus redimeretur, dimiserat] Supple ex Plutarcho, alium in aliam vicinæ provinciæ Asiæ urbium: non enim sua redemtus est pecunia, sed 'publica civitatum,' ait Velleius. Idem factum in pluribus Romanis, qui illa tempestate in piratarum manus inciderunt. Notum de P. Clodio, qui captus misit ad Ptolemæum Cypri regem ad expedienda lytra. Strabo XIV. Dio lib. XXXVIII. Quod igitur Cæsar prædonibus XV. talenta postulantibus, L. sponte sua obtulit, non liberalitas hæc fuit, sed summa confidentia civis ἀγερώχου sociorum P. R. fortunis insultantis. *Idem.*

Quinquaginta] Tot enim αὐτομάτως obtulit, illis non nisi XX. talenta postulantibus. *Bern.*

Classe deducta] Ex portu Milesiaco, teste Plutarch. in Cæs. *Idem.*

Supplicio] Merito. Nam 'latrones atque piratæ mortalium omnium hos-

tes communes sunt, atque fœdus humani generis (ut Florus lib. III. loquitur) abruperunt.' Cæterum de genere supplicii quo hos Cæsar affecerat, autor infra c. 74. *Idem.*

Ne desidere in periculo sociorum videretur] Quasi ad privati curam salus imperii aut sociorum, stante et florente Rep. (nam de extremis periculis non loquimur) pertineret. Quin illud verius, ambitione impulsum, et gloriæ cupiditate. Vidit hoc qui tum temporis Asiam obtinebat nomine P. R. Proconsul Junius; itaque conata ejus destituit. Velleius: 'Longum est narrare quid et quoties ausus sit, quanto opere conata ejus qui obtinebat Asiam magistratus P. R. metu suo destituerit.' *Casaub.*

Auxiliisque] Quæ sociorum proprie: cum legiones ex Romanis constent, ut patet ex Vegetio lib. II. de re milit. cap. 2. *Bern.*

Regis] Mithridatis. *Idem.*

Provincia] Asia minore. *Idem.*

Nutantes] Hoc est, ad defectionem spectantes, ob novum ibi orientem Solem. Sic fieri amat. 'Quo se fortuna, eodem et favor hominum inclinat,' ait Justinus lib. V. cap. 1. itemque Plautus Sticho, act. IV. scen. 1. 'Ut cuique homini res parata est, firmi amici sunt: si res labat, Itidem amici collabascunt. Res amicos invenit.' *Idem.*

CAP. 5. *Tribunatu*] Quo de munere Sigonius lib. II. de ant. jure provinc. cap. 2. accuratissimeque Lipsius libro II. mil. Rom. dial. 9. Malim hic cum Torrentio legere, *Tribunus militum*, hoc est, cum esset Tribunus militum. *Idem.*

Primus] Gradus enim hic ad Senatorium ordinem erat. Quod patet ex Senecæ verbis, epist. XLVII. ubi de Tribunis captis aut cæsis in clade Variana: 'Quam multos,' inquit, 'splendidissime natos, Senatorium, per militiam, auspicantes gradum, fortuna depressit?' Et sane promotio illa quæ per gradus fit, melior ea, quæ per saltum. *Idem.*

Auctores restituendæ Tribunitiæ potestatis enixissime juvit] Consul Pompeius Tribunitiam potestatem restituit, cujus Sylla imaginem in jure (seu intercessione) reliquerat. Velleius.

Cujus vim Sylla deminuerat] Lege lata, ne quis post tribunatum ullius honoris esset capax. Ita factum, ut qui ad majora aspirarent, hunc honorem aversarentur.

Necem Consulis] Quomodo necem? Nam 'Lepidum Cos. in Sardiniam profugum morbo et pœnitentia periisse,' scribit Florus in fine libri III. νόσῳ τηκεδόνι Appianus. Plutarchus in Pomp. vita, 'expirasse morbo correptum, non ob res perditas (ut autumant) sed quum esset nactus epistolium, ex quo stuprum uxoris suæ comperit.' An forte nex de tali quoque morte? Sed aliorum autorum exempla requiro. *Bern.*

Rogatione Plotia confecit] Lex, plebiscitum, privilegium, rogationis nomine continetur. Est enim Rogatio quasi caput et fons totius juris popularis. Nam rogare populum, est agere cum populo: in qua re hæc erant verba solennia: VELITISNE, JUBEATISNE, QUIRITES, UT HOC, VEL ILLUD FIAT? Unde rogatio quasi quædam interrogatio est. Inde Tranquillus rogationem Plotiam appellat legem latam a Plotio Tribuno plebis. *Beroald.*

Concionem] Orationem, cujus reliquias habet Agellius lib. XIII. cap. 3. *Bern.*

CAP. 6. *Amitam*] Patris sororem, Marii uxorem.

E more pro Rostris] Pro Rostris quidem laudare defunctos moris erat, sed, si Plutarcho credimus, e fœminis veteres tantum matronæ, qualis Popilia, Q. Lutatii Catuli Capitolini mater, et Julia, C. Cæsaris amita, C. Marii uxor, vita functæ laudabantur,

non juniores etiam, qualis hæc Cornelia. Livius quidem lib. v. non distinguit, additum matronis honorem narrans, ut earum, sicut virorum, post mortem solennis laudatio esset, quod aurum pro pacta Gallis summa contulissent. *Torrent.*

Utraque origine] Materna et paterna.

Anco Martio] Quarto scilicet Rege Romanorum, et Numæ Pompilii ex filia nepote.

Reges] Rex, gentis Martiæ cognomen, non potestatis nomen est. *Torrent.*

Venere Julii] Notum enim, quod ex concubitu Anchisæ et Veneris natus scribatur Æneas, pater Iuli, cujus Iuli nepotes sive posteri nominati sunt Julii. Adde Tacit. Annal. IV. 43. 7.

Gentis] Hoc interest inter gentem et familiam, quod inter totum et partem. Gens enim multas familias comprehendere potest. Ut in gente Cornelia familia est Syllarum, Scipionum, Dolabellarum, &c. præterea gens ad nomen, familia ad cognomen refertur. Sic Noster in Neron. cap. 1. 'Ex gente Domitia duæ familiæ claruerunt, Calvinorum et Ænobarborum.'

Genere] Amitæ Juliæ materno et paterno.

Q. Pompeii filiam] Pompeios patrem et filium, utrumque interfectos fuisse bello civili refert Livius libro vicesimo secundo. Qui Pompeium filium generum fuisse ait Lucii Syllæ; e quo nata sit hæc Pompeia, quam Suetonius Syllæ neptem appellat. *Fulvius Ursinus.*

Adulteratam] Adulterio stupratam. Sic infra, cap. 48. Et in Aug. c. 67. adulterare matronas, pro stuprare. Autori nostro peculiare, hoc quidem usu, verbum. Veteres eo absolute sunt usi. *Bern.*

P. Clodio] Publius Clodius Appii filius cum veste mulieris deprehensus domi C. Cæsaris, cum sacrificium pro populo fieret, perque manus Serviliæ servatus et eductus est. Res fuit insigni infamia. Cicero.

Inter publicas cærimonias] Sacrificium Bonæ Deæ fit per virgines Vestales, fit pro populo Romano, fit ab ea domo, quæ est in Imperio: fit incredibili cærimonia. Cicero.

CAP. 7. *Quæstori*] De Quæstoribus provinciarium Carol. Sigonius lib. II. de ant. jur. provinc. cap. 2. 3. et ex eo Rosinus lib. VII. antiq. Rom. cap. 45. *Bern.*

Ulterior Hispania] Bætica scilicet, a flumine eam mediam secante cognominata. Citerior enim Tarraconensis est. Plin. lib. III. cap. 1. *Idem.*

Obvenit] Sortito obtigit. *Idem.*

Conventus] Loca sunt, in quibus populi, juris dicendi causa, a magistratibus juridicis congregantur. Tales conventus in Bætica, Cæsaris provincia, quatuor fuisse, videlicet Gaditanum, Cordubensem, Astigitanum, Hispalensem, autor est Plinius III. cap. 1. *Idem.*

Herculis templum] Erat id et conditoribus, et ætate, et religione, et opibus illustre, ut tradit Mela libro tertio, multaque in eo veterum Græcorum monumenta, si Philostrato in vita Apollonii credimus, libro quinto. Hinc ergo et Alexandri ibidem sive imago, sive statua. Nam Annibalem quoque refert Livius Gadeis profectum, solùtis Herculi votis, nova insuper vovisse, si cætera prospere evenissent, libro vigesimo primo. *Torrent.*

Ingemuit] Pectus generosum, et, ut dicam cum Poëta, Horat. II. epist. 1. vers. 59. 'laudis avarum!' Quale Themistocli quoque, quem tropæa Miltiadis dormire non sinebant: quale Theseo fuit, cui noctu in somnis gesta Herculis occurrebant, et interdiu concitabat æmulatio, stimulabatque, edere paria agitantem. Præclare Sym-

machus lib. x. cap. 25. 'Ornamentis bonorum incitatur imitatio: et virtus æmula alitur exemplo honoris alieni.' *Bern.*

Confusum somnio] Plutarchus, a Tranquillo dissentiens, tradit Cæsarem ea nocte, quam insequutus est Rubiconis transitus, hoc vidisse somnium. *Beroald.* Recte inquit, hoc somnio Cæsarem confusum. Si enim læta, inter quæ etiam ista, somniantibus offerrentur, mala ut plurimum portendi, persuadebant sibi veteres: ut observamus ex Apuleio, apud quem Milesii sermonis l. IV. anus ad puellam: 'redire,' inquit, 'et mellitis dulciolis ventrem saginare, vel in voluptatem veneream convenire, tristitia animi, languore corporis, damnisque ceteris anxiatum iri prædicant.' *Boxhorn.*

Conjectores] Significanter ac proprie sic dicti οἱ ὀνειροκρίται, somniorum interpretes. Nam ars illa non nisi στοχαστικὴ sive conjecturalis est; et proinde fallax nonnunquam, sed nostri ratione. Quod enim in se certitudinem aliquam habeant insomnia, non dubitandum putamus. Ammianus Marcellinus egregie, l. XXI. rer. gest. cap. 3. 'Somniorum rata fides,' inquit, 'et indubitabilis foret, ni ratiocinantes conjectura fallerentur. Unde præclare Tullius ait (lib. II. de Nat. Deor. cap. 4.) Signa ostenduntur a diis rerum futurarum. In his si qui erraverunt, non deorum natura, sed hominum conjectura peccavit.' Plura de somniorum certitudine ex hujus argumenti libris Aristotelis, Artemidori, &c. petenda. *Bern.*

Arbitrium terrarum orbis portendi interpretantes] Ita visum interpretari vanissimæ artis auctoribus vanissimis. Artemidorus libro τῆς ὀνειροκριτικῆς primo, de hujusmodi somnio loquens: ἀγαθὸν δὲ καὶ παντὶ δημαγωγῷ καὶ πολιτευτῇ· σημαίνει γὰρ τὴν πατρίδα ἡ μήτηρ· ὥσπερ οὖν ὁ μιγνύμενος κατὰ νόμον Ἀφροδίτης παντὸς ἄρχει τοῦ σώματος τῆς συνούσης πειθομένης, καὶ ἑκούσης, οὕτως ὁ ἰδὼν, πάντων προστήσεται τῶν τῆς πόλεως πραγμάτων. Astrampsychus in Oneirocritico: Μητρὶ πλακῆναι καλὸν ἐστ' ὄναρ τόδε. Dissentiunt Persarum et Indorum sapientes; de quibus Achmet Seirim F. capite CXXVII. ἐάν τις ἴδῃ ὅτι συνουσιάζει μητρὶ ἢ ἀδελφῇ, ἀνάξιον ἀγαθοποιήσει, ψεγόμενος καὶ μεταγινώσκων. *Casaub.* *Interpretantes*] Idque minime vane, ut docuit eventus. *Bern.*

Terra parens] Congrue hoc ad sacras literas, Syræcid. c. 40. vs. 1. Livius lib. I. c. 56. f. 'Terra communis mater omnium mortalium.' Et lib. v. c. 54. 'Hæc terra, quam matrem appellamus.' Lucretius lib. II. 'Quare magna Deum mater, materque ferarum, Et nostri genetrix hæc dicta est corporis una.' *Idem.*

CAP. 8. *Colonias Latinas*] Duplex est Gallia: Cisalpina et Transalpina. Cisalpini iterum duplices: Cispadani et Transpadani. Ex his qui cis Padum, jus civitatis Romanæ sunt assecuti, post bellum Marsicum: qui trans Padum, jus Latii sive Latinitatem, eodem tempore. Sed non contenti Latinitate Transpadani, turbas sæpe moverunt, quibus Cæsar (ut est in hoc loco) rerum novarum studio fautorem instinctoremque se præbuit. Hæc fere Lipsius. Addit ex Dionis lib. XLI. eosdem promotione Cæsaris tum Dictatoris, denique civitatem etiam, seu jus civitatis, obtinuisse. Civitatem autem accipiamus, sine jure suffragii. Id enim a Claudio demum adsecutos, autor est Tacit. XI. Annal. 23. *Idem.* Coloniis vero vel pro civium meritis, vel pro S. P. Q. R. liberalitate alia aliis jura dabantur. Summum beneficium erat civitas Romana, secundo loco Latinitas, tertio jus Italiæ censebatur, ut nimirum et liberti nunc cives Romani, nunc Latini, nunc dedititii dicebantur. Atque hinc bellum Sociale exortum, quod Marc. Livius Drusus Tr. pl.

promissam Latinis civitatem præstare non potuit, A. U. DCLXII. Colonias quoque Latinas, quas Cæsar adiit, Transpadanos capio, qui Latinitate non contenti, civitatem insuper petere destinarent. Quod eos beneficium a Dictatore Cæsare impetrasse auctor Dion. *Torrent.*

Ob idipsum] Quia scilicet verebantur, ne a Cæsare concitarentur Latinæ coloniæ ad aliquid novi moliendum.

CAP. 9. *Ambitus*] Hoc est, vetitæ largitionis et suffragiorum corruptelæ. 'Vitium virtuti propius,' ut inquit Salustius Catil. c. 2. sed tamen vitium: ideoque legibus apud Romanos Calphurnia, Tullia, aliis (quas enumerat Carol. Sigonius lib. II. de judiciis, c. 30.) vetitum. 'At hæc omnis lex,' ut inquit Modest JC. lib. I. ff. ad l. Juliam de ambitu, 'postea cessavit in urbe: quia ad curam Principis magistratuum curatio, non ad Populi favorem pertinebat.' Sed annon apud Principes etiam pecunia et nundinatio in hæc comitia venit? Ecce Seneca (mittam enim alios) I. de Benef. 9. de suis temporibus queritur, 'nummarium tribunal, audita utrimque licitatione alteri addici.' *Bern.*

Crassus dictaturam invaderet] Legimus apud Dion. in v. Dictatoriam potestatem fuisse quasi quandam electam tyrannidem: quod a Græcis institutum, Romani transtulisse videntur: namque apud Græcos tales erant Æsymnetæ, qui erant electi tyranni, qualem elegerunt olim Mitylenæi Pittacum, cujus rei mentio quoque fit ab Aristotele in III. Politicorum. *Beroaldus.*

Meminerunt] Omnes hos Cæsaris inimicos fuisse, nemo est in illorum temporum historia vel leviter versatus, quin sciat. Edicta Bibuli, illa ipsa sunt, quorum in Pompeio Plutarchus meminit, et vocat διαγράμματα βλασφημίας ἔχοντα καὶ κατηγορίας: Cicero ad Atticum, 'Archilochia edicta.' *Casaub.*

Tanusius Geminus] Libri veteres *Tamisius*; unus etiam prænomen addit *L.* Annales Tanusii commemorat Seneca Epist. 94. vitam hominis sapientis brevem, libro, qui paucorum versuum sit, sed laudandus atque utilis, comparans; longam vero hominis insipientis Tanusii annalibus, prolixis nimirum, sed insulsis. *Torrent.*

Edictis] Sunt illa ipsa, quæ Cicero ad Attic. lib. II. epist. 21. vocat 'Archilochia edicta:' ideo quia Archilochi poëtæ maledicentissimi iambos acerbitate æquare possent. *Bern.*

Ad Axium] Alii aliter. Firmat hanc lectionem Turneb. XXIV. Advers. 14. *Idem.*

Pœnitentia] Nimirum ob spatium temporis interpositum, pro eo ac fieri amat. Bene Nicephorus Gregoras l. VI. hist. Byzant. c. 15. 'Consilia hujusmodi ipsa res statim sequi debet: neque quicquam aliud est omnium, quod eandem et ingenii et manus promtitudinem ardensque studium flagitet. Sin quis tempus terere velit, et militum (conjuratorum) animos suspensos atque ambiguos faciet, et debilitabit metu expectationeque incerti eventus.'

Non obiisse] Ad statum diem præsto non fuisse. Ut dicimus, obire vadimonium, obire diem auctionis, apud Ciceronem. Sed neque tamen *adisse*, seu *adiisse*, quod optimæ quædam habent membranæ, ut nove dictum, est rejiciendum, judice Grutero. *Bern.*

Cui ob suspicionem] Clare Salust. Catil. c. 19. 'Senatus provinciam Pisoni non invitus dederat: quippe fœdum hominem a Repub. procul esse volebat.' Ubi regnantium artem observa, qua removentur homines honoris specie, alioquin eo indigni, et quo melius sit statui publico. Hanc artem sæpe necessariam, pro-

indeque honestam faciunt. *Idem.*

Per Lambranos] Alii, *Ambranos.* Suspicor citerioris Hispaniæ barbarum aliquem populum intelligi, cujus opibus abuteretur Piso in rebus novandis: ut Romæ Cæsar Transpadanorum. Si id non est, sunto per me Lambrani οἱ παραποτάμιοι Lambri fluminis. Mentio ejus præter Plinium, etiam apud Sidonium Apollinarem lib. I. epist. 5. *Casaub.*

Morte] De qua Salust. Catil. c. 19. *Bern.*

CAP. 10. *Ædilis, præter comitium ac forum*] A. U. C. CCCCXLIII. Papyrius Cursor ex S. C. triumphavit: cujus triumphi longe maximam speciem captiva arma præbuere. Tantum magnificentiæ visum in iis, ut aurata scuta dominis argentariorum ad forum ornandum dividerentur, inde natum initium dicitur fori ornandi ab Ædilibus, cùm thensæ ducerentur. Livius. Scribit Dionys. in VI. ædiles ministros fuisse Tribunorum, et pene tales, quales sunt apud Græcos Agoranomi: quorum mentio fit apud Plautum, ita scribentem in Captivis, 'Mirum adeo est, nisi fecerunt hunc sibi Ætoli agoranomum.' *Beroald.* Comitium est locus in foro, quo coire Equitibus Romanis et Populo Romano licet: sic dictus, quod illuc coibant comitiis curiatis, et litium caussa. Varro. Et vide Alex. Genial. Dier. lib. IV. c. 4.

Basilicasque] Basilica proprie significat locum, in quo negotiationes, et consilia, et judicia exercebantur: dicta quasi regia. Plinius in Epistol. inquit: 'Descenderem in basilicam Juliam; auditurus quibus proxima comperendinatione respondere debebam.' Idem alibi centumviralia judicia indicat in basilica fieri solita. Jurisconsulti tit. de verb. oblig. basilicam publicis usibus accommodatam esse demonstrant. *Beroald.*

Ad tempus] Temporariis, tamdiu duraturis, donec spectacula peragerentur. Ita Plinius lib. XXXIV. c. 7. 'Scaurum,' ait, 'in ædilitate theatrum temporarium fecisse.' *Bern.*

Pars apparatus] Sic legunt Casaubonus, Torrentius, alii, et explicant, id quod forum et comitium non ceperat, Cæsarem in porticibus ad id extructis populo proposuisse. Sed Palatinorum Codicum consensus indicatus a Grutero, facit, ut præferam dudum a Jacobo Bononiensi suppeditatam lectionem, *par apparatus*, hoc est, abundanti illi rerum copiæ multitudine et elegantia respondens. Puto enim, apparatum hunc rerum, spectantium oculis in porticibus expositarum, ab illa rerum copia diversum fuisse: prout etiam in modo allegato Livii loco, fori ornatus a thensis cæteraque triumphali pompa distinguitur. *Idem.*

Tantum Castoris vocaretur] Imo Castores dicti Latinis, quos Græci vocant Διοσκούρους. Notum ex Plinio, Minutio Felice, Arnobio, aliis. et ita recte vetus interpres, Actor. c. 28. Sic in Euripidis Electra τὼ Κάστορε, quod docuit nos Josephus Scaliger. *Casaub.* *Castoris*] Vulgi quidem appellatione. Nam autores interdum aliter. Ecce Suetonius ipse, Tiber. c. 20. 'Pollucis et Castoris ædem' vocat. Cicero Verr. V. sub fin. 'templum Castoris et Pollucis, celeberrimo in loco prætorii locatum.' Plinius X. c. 43. et XXXIV. c. 6. 'ædem Castorum' vocat, cum injuria tamen alterius, cum alteri tantum id nominis fuerit. Porro quando et quare cum vota, tum dedicata fuerit ædes illa Castoris, e Livio discimus lib. II. c. 20. f. et 42. m. *Bern.*

Gladiatorium munus] In quo, omni apparatu harenæ argenteo usus est: quod alii postea imitati. Testis Plinius lib. XXXIII. c. 3. m. et lib. XV. c. 18. 'Munus' autem noster hic appellat spectaculum, seu ludum, qui populo quasi muneris loco exhibetur, et quo oblectamenti genere,

perinde ac munere quodam is capiebatur, ut volunt aliqui. Verior tamen originatio Tertulliani videtur in lib. de spectac. c. 12. ubi, 'Munus dictum est,' inquit, 'ab officio, quoniam etiam muneris nomen est. Officium autem mortuis hoc spectaculo facere se veteres arbitrabantur, &c. Nam olim quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos vel malo ingenio servos mercati, in exequiis immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare, itaque quos paraverant, armis quibus tunc et qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabant. Hæc muneris origo.' Unde et, qui ludos gladiatorios exhibent populo, dicti 'Munerarii.' Semel hoc monuisse sufficiat. Nam dictiones istæ sæpius recurrent. *Idem.*

Paribus] Par gladiatorum. Plutarchus in Cæs. et alibi vocat ζεῦγος μονομάχων, quod Gallice, *une couple des escrimeurs.* Cicero de opt. gen. oratorum c. 6. 'gladiatorum par nobilissimum.' Hinc et proprium arenæ verbum 'comparare,' hoc est, gladiatorum paria inter se committere. Adde Lips. lib. II. Saturnal. c. 19. Arcanum politicum hic velim iterum observes. Ambitionem Cæsaris aperte non ausi retundere ob increscentem ejus potentiam, retundunt ex obliquo. Qua de re, ut solet, egregie Gruterus ad illud Livii, lib. XLVI. in epitom. a pr. 'Eumenes quia Macedonico bello se medium egerat, ne aut inimicus judicatus videretur, si exclusus esset, aut liberatus crimine, si admitteretur, in comitio lata lex est, ne cuiquam Regi Romam venire liceret.' *Idem.*

Familia] Has autor in Aug. c. 42. explicatius 'Lanistarum familias' appellat. Nimirum familia hic, tota illa gladiatorum manus, quæ sub uno Lanista. Vide omnino Lips. Saturnal. l. I. c. 15. *Idem.*

Inimicos] Syllanos, optimates. *Idem.*

De numero gladiatorum] Cæsar Ædilis CCCXX. paria dedit. Augustus etiam de numero parium cavit, edixitque A. U. DCCXXXII. nec gladiatores sæpius quam bis anno dari, nec plurium quam IX. parium. *Lipsius.*

CAP. 11. *Ut sibi Ægyptus provincia plebiscito daretur*] Provincia proprie est regio a Pop. Rom. ut inquit Festus, 'provicta,' et jure provinciali donata. Ab hac significatione reliquæ omnes sunt profectæ, ita ut quibus bella quocunque modo essent mandata, iis provinciæ mandatæ: aut cui negotium publicum delatum esset, eidem quoque provincia delata diceretur. *Sigon.* Generali ergo notione provinciam accipe, pro quacunque publici muneris procuratione, qualis hic erat, reductio socii Regis in suum regnum, quam sibi extra ordinem demandari Cæsar petiit. Nec enim Ægyptus proprie dicta, provincia tum erat: quod clare patet infr. c. 35. quippe nec vectigalis populo Rom. nec a Romanis magistratibus administrata. *Bern.*

Regem suum] Ptolemæum, Cleopatræ patrem, Auletem ex eo, quod indignissimam viro Principe choraulam exercuisset, cognominatum. De hoc et ejecto, et post complures annos per Gabinium reducto, videndi Dio XXXIX. Strabo XII. Plutarchus in Catone, Cicero ad Lentulum. *Idem.*

Factione] Factio olim, et factiosus, honesta vocabula erant. Unde factiones histrionum et quadrigarum antiquitus dicebantur: nunc nomine factionis seditio nominatur, et factiosos intelligimus seditiosos. Festus.

Tropæa C. Marii] Nullo modo ferendus est, qui tantum hoc loco perdit verborum, ut probet veram scriptionem esse *trophæa.* Repugnat primo analogia, quippe cum sit a τρέπω, *verto.* Repugnant omnes libri melio-

res, repugnant denique etiam prisci lapides. *Casaub.* Jure neque Sylla dejicere potuit, cum semel dedicata moveri nefas esset, neque Cæsar restituere; nam ne vetustate quidem consumpta reficiebantur. Plutarch. Probl. Rom. *Torrent.* De his accipiendus Propert. lib. III. elegiar. 11. vs. 46. 'Jura dare statuas inter et arma Mari.' Recte 'arma.' Nam tropæorum illa moles ex armorum varia miscella construebatur, ut ex Virgil. Æn. XI. apparet. *Bern.*

Disjecta] Factum id contra vetus institutum, quo nefas erat, dedicata tropæa moveri, teste Vitruvio. *Idem.*

Atque in exercenda de sicariis quæstione] Cæsar post ædilitatem factus est judex quæstionis. A. U. DCXCI. eique prætori operam navavit, cui sorte contigerat quæstio inter sicarios. Id erat fere ædilitiorum hominum munus, et gradus ad præturam ex ædilitate. *Casaub.* Fugit hoc loco ratio Beroaldum, qui de βασάνῳ seu quæstione per tormenta hæc accipit. Quærere legibus, quod et veteres 'anquirere,' dicuntur, qui criminum quæstiones exequuntur, quique quæstiones publicas exercent. Id exemplis docet in de V. S. Brissonius. Unde qui rebus capitalibus præerant, olim quæstores vel quæsitores dicti, quos Justinianus Novell. LXXX. ἐρευνήδας interpretatur. Qui tamen (ἐρευνῆδες inquam) non sunt, quos autor supra c. 2. vocat 'Inquisitores,' ut Casaubonus eo loco sentire videtur. Inquisitor enim ibi, qui Plutarcho in extremo Demosthene φυγαδοθήρας: quod muneris etiam militibus ac libertis, ut ibidem Phagitæ, mandatum: quæstionem autem exercere, seu quæstioni præesse, Prætorum erat proprie. *Bern.*

Exceptos] 'Quod autem legitime factum est, nullam pœnam meretur.' l. Gracchus IV. C. ad l. Jul. de adult. *Idem.*

Corneliis legibus] Sabellicus hoc loco vagatur extra oleas, 'Quærit et in scirpo, soliti quod dicere, nodum.' Erroris ei causa, quod legem Corneliam accepit, a Cornelio tribuno plebis (pro quo Ciceronis extat oratio) latam, de iis qui legibus solvuntur. Atqui erat accipienda, a L. Cornelio Sylla Dictatore lata denominataque 'lex Cornelia de sicariis et veneficiis,' qua etsi non tenebantur, qui a Sylla proscriptos occidissent: nihilominus tamen eosdem ut sicarios in judicium Cæsar pertraxit, id spectans, ut optimatium, Syllanorum hominum, ipse Marianus ac plebeiæ factionis, leges convelleret, autoritatemque quovis modo minueret. *Idem.*

CAP. 12. *Qui C. Rabirio*] Hoc est, qui Rabirium ob Saturninum tribunum plebis, quem ut sacrosanctum, violare nefas erat, occisum (ea perduellio est) accusaret. Extat oratio Ciceronis pro C. Rabirio perduellionis reo, quæ cum Dionis libro XXXVII. lucem huic toti loco dabit. *Idem.*

Ac sorte judex in reum ductus] Accipio de sortitione illa, qua factus Cæsar judex quæstionis in judicio Rabiriano. Quæstionis judex, quasi vicarius fuit prætoris, sive quæsitoris ejus cui aderat. Quamobrem non minus quam ille, quæstionem exercere dicitur: quod cæteris privatis judicibus non convenit. Refert Dio libro XXXVII. sedisse judicem in hac caussa et Lucium Cæsarem cum Caio Cæsare: sed ille quidem privatus fuit, ut unus aliquis e judicum selectorum numero: Caius non simpliciter judex, sed quæstionis judex de caussa cognovit; quo major ei facultas reo nocendi fuit. *Casaub.* *Sorte ductus*] Quia nomina tabulis insculpta in urnam conjiciebantur, et ita sorte educebantur. *Beroald.*

Provocanti] Ita Tacit. II. Hist. 10. 'Annio Fausto reo nihil æque proderat, quam nimia potentia accusatoris.' Et Æschylus in Supplicibus vs. 497. Τοῖς ἥσσοσι γὰρ πᾶς τις εὔνοιας

φέρει. *Inferioribus quisque fert benevolentiam.* Quod adeo verum, ut pronunciet Valerius Max. v. c. 3. exemp. 3. 'Etiam quos injuriæ invisos faciunt, gratiosos miseriæ reddunt.' *Bern.*

Cap. 13. *Non sine profusissima largitione*] Duabus potissimum Cæsaris artibus effectum, ut in petitione hujus sacerdotii, homo juvenis, necdum præturam consecutus, amplissimos viros, Q. Catulum et P. Isauricum, superaret; profusa largitione in tenniores, et potentiorum assectatione diligentissima, ad fœditatem adulationis usque: de hac fuse Dio lib. xxxvii. *Casaub.*

Cum mane ad comitia descenderet, prædixisse matri osculanti] Descendentem ad comitia osculari, peculiare materni affectus fuit: at redeuntem e comitiis, honore auctum, osculo excipere, commune matri cum aliis propinquis, amicis, clientibus. Elegans locus apud Arrianum in Dissertationibus Epicteti, libro primo, capite 19. Ἠξίωταί τις δημαρχίας; πάντες οἱ ἀπαντῶντες συνήδονται, ἄλλος τοὺς ὀφθαλμοὺς καταφιλεῖ, ἄλλος τὸν τράχηλον· οἱ δοῦλοι τὰς χεῖρας. Notatu dignum est, etiam in Curia talibus blanditiis fuisse locum: narrat enim Plutarchus Bruto, conjuratos sellam Cæsaris Curiam ingressi circumstetisse, quasi aliquid rogaturos, osculabundos, manus alios, pectus alios, quosdam caput. Καὶ συνεδέοντο πάντες, ἁπτόμενοί τε χειρῶν, καὶ στέρνα, καὶ κεφαλὴν κατεφίλουν. Sic qui in Senatu honore aliquo afficiebantur, eos amici qui intererant osculo inibi excipiebant: quo ex more illud est, quod de optimo principum Trajano narrat Plinius in Panegyrico: 'Jam,' inquit, 'quo assensu, quo gaudio exceptum est, quum candidatis, ut quemque nominaveras, osculo occurreres, devexus in planum, et quasi unus ex gratulantibus.' *Casaub.* Comitia scribit Labeo Jurisconsultus calata esse, quæ pro collegio pontificum habentur: ab eo dicta, quod calari est convocari. Gellius. Vide Lips. Elect. lib. ii. c. 6.

Potentissimos duos competitores] Q. Catulum Luctatium, principem Syllanæ factionis, et Servilium Isauricum, sub quo militasse Cæsarem, dictum supra c. 3. *Bern.*

In eorum tribubus] Sensus est, Cæsarem adipiscendo pontificatu suffragia plura tulisse in tribubus Isaurici et Catuli competitorum, quam illi ambo tulerint in omnibus tribubus: cum naturaliter consueverint suffragatores magis suffragari suis tribulibus, quam alienis competitoribus. Erant autem Romanæ tribus omnes numero trigintaquinque, in quarum aliqua necesse erat censeri eum, qui civis Romanus esset. *Beroald.*

Cap. 14. *Prætor creatus*] Prætores in Comitiis fiebant, populique suffragio designabantur. postea sortiebantur inter se provincias: alius præerat juri dicundo, alius quæstioni de pecuniis repetundis, alius de sicariis, alius de peculatu, alius item de aliis criminibus cognoscebat. Cui vero sorte obvenerat, ut juri dicundo præesset, Prætor Urbanus dicebatur. Vide Cicer. pro Muræna. Ejus autem jurisdictionis duas reperio partes, alteram in judiciis dandis, alteram in decernendo; neque enim de rebus ipse controversis, nisi de certis, judicabat: sed aut Judices, privatos homines, aut Recuperatores dabat, qui ex ea formula quam ipse iis præscribebat, inter litigatores sententiam ferebant. De iis præterea rebus, quas ante judicium constitutas transactasque esse oportet, jus dicebat: veluti uter in possessione sit, ut satisdetur judicatum solvi, in integrum restituat, interdicat: quæ omnia proprie Decreti appellatione continentur. *Hottomann.*

Ultimam pœnam] Hoc est, mortem, quam ἐσχάτην δίκην Plutarch. ἐσχάτην

κόλασιν Appianus lib. II. Bell. Civil. p. 430. d. ἐσχάτην τιμωρίαν Demosthenes. Et tamen Silanus consul, de quo mox, Cæsaris oratione mutatus, sententiam suam de conjuratis puniendis ea lenire conatus est interpretatione, ut diceret, 'se per ultimum supplicium carcerem intellexisse, non mortem: eo quod carcer Romano viro ultimum supplicium sit.' *Bern.*

Solus municipatim dividendos custodiendosque publicatis bonis censuit] Quos in carcerem non conjiciebant, eos vel militibus, vel fidejussoribus, vel etiam sibi committebant, ut ait lex prima Dig. de custodia reorum: vel eos magistratibus custodiendos tradebant; vel per oppida Italiæ dividebant: cujus moris nobile exemplum in illis mille Achæis, quos, bello Persei confecto, Romani in Italiam acciverunt, ut ad Polybium ostendimus, qui inter illos fuit. Quemadmodum autem ad magistratus, sive privatos fidejussores aut vades, periculum ex evasione custodiarum spectavit, sic ad urbes vel municipia quibus fuerant rei traditi: quod in hac historia Dio observat illis verbis: ἐπὶ τῷ ἂν διαδράσῃ τὶς, ἐν πολεμίων μοίρᾳ τὴν πόλιν ἐξ ἧς ἂν φύγῃ εἶναι. *Casaub.*

Quanta eos in posterum a plebe Romana maneret invidia] Majores nostri quondam Græciæ morem imitati, verberibus animadvertebant in cives, de condemnatis summum supplicium sumebant. Postquam Resp. adolevit, et multitudine civium factiones valuere, circumveniri innocentes, alia hujuscèmodi fieri cœpere: tunc lex Porcia, aliæque leges paratæ sunt, quibus legibus exsilium damnatis permissum est. Sallustius.

Labantem] Nutantem, et in mitiorem Cæsaris sententiam inclinantem Senatum. *Bern.*

M. Catonis oratio] Hanc solam in Senatu exscriptam ferunt, Cicerone consule velocissimos scriptores adhibente, qui per notas quasdam, multarum literarum vim habentes, Catoniana dicta colligerent: unde a notis 'notarii' dicti, quorum hoc primum Romæ vestigium extitisse fertur. *Beroald.*

Ut sedentem una proximi deseruerint] Senatorum in curia fuit hic mos, cavere ne homini obnoxio assiderent. Cicero in Catilinam: 'Quid, quod adventu tuo ista subsellia vacuefacta sunt? Quid, quod omnes consulares, qui tibi sæpe ad cædem constituti fuerant, simul atque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt?' Similia notat Dio libro LVIII. de amicis Sejani illi assidentibus, quo die novissime in senatum venit. *Casaub.*

Vix pauci] E quibus Curionem nominat Plutarch. in Cæs. *Bern.*

In reliquum] A Nonis Decembribus ad Calendas Januarias. *Idem.*

Cap. 15. *De refectione Capitolii*] Pulsis regibus, Horatius Pulvillus iterum consul, Capitolium dedicavit ea magnificentia, quam immensæ postea Pop. Rom. opes ornarent potius quam augerent. Iisdem rursus vestigiis situm est, postquam, interjecto CCCCXV. annorum spatio, L. Scipione, C. Norbano Coss. flagraverat. Curam victor Sylla suscepit, neque tamen dedicavit. hoc solum felicitati ejus negatum. Lutatii Catuli nomen inter tanta Cæsarum opera usque ad Vitellium mansit, sub quo palam obsessum, palam incensum fuit. Tacitus.

Ad disquisitionem] Discussionem, judicium; an scilicet populus Catulo vel alii potius, reficiendi, quod igni consumtum erat, Capitolii curam demandare vellet. *Bern.*

In alium] Scilicet Pompeium, in quem non tam curationem, quam dedicationis et inscriptionis honorem Cæsar ambitiose transferre laboravit. Sed frustra fuit. Nam 'inscriptum Capitolino fastigio Catuli nomen, inter tanta Cæsarum opera, usque ad

Vitellium mansit, (asserente Tacito, III. Hist. 72.) cujus tempore iterum incendio periit.' Videndus Dio lib. XLIII. et præcipue J. Rycquius, comment. de Capit. Rom. c. 2. *Idem.*

Officio] Hoc est, honorifica novorum consulum deductione. Officium in hac notione (pro obsequio et honore quem digniori præstamus) est etiam infra cap. 82. Cæsarem assidentem conjurati, specie officii, circumsteterunt. *Idem.*

CAP. 16. *Metello Tribuno turbulentissimas leges ferenti*] Metellus Tribunus plebis legem promulgavit, qua censebat Magnum Pompeium cum exercitu ad urbem vocandum, eique demandandum, ut videret ne quid Respubl. detrimenti caperet: sed potius ut in unius Pompeii potestatem Resp. deveniret. *Beroald.*

Administratione Reip. summoverentur] Hac in re vetus et notanda locutio, circumscribere aliquem, id est, foro ac curia interdicere, seu a Rep. removere. *Hottoman.*

Lictoribus, &c.] Quo scilicet occultius fugeret. Erat enim utrumque magistratus insigne. *Bern.*

Abjecta prætexta] Quæ non tantum puerorum ac sacerdotum fuit, verum etiam magistratuum, et eorum, qui publicum munus curarent. Sic dicta, quod ei purpura esset prætexta, unde Græci scriptores περιπόρφυρον vocant. *Sigon.*

Operamque sibi in asserenda dignitate pollicentem] In omni Republica bene temperata, qualis Romana fuit, duplex observatur æqualitas, arithmetica et geometrica; sive, ut cum Aristotele dicam, τὸ ἀριθμῷ ἴσον et τὸ κατ' ἀξίαν ἴσον. Prior æqualitas appellatur libertas, posterior dignitas. Ut igitur plebs vilis, quoties fere tumultuatur, libertatem prætexit: sic optimates et potentes, dignitatem. Sic Catilina conspirandi adversus patriam hanc se habere caussam dicere solitus, quod statum dignitatis suæ non obtineret. Cæsar simillime, caussam cur patriæ bellum intulisset, hanc afferre solitus, pro asserenda et vindicanda dignitate sua. *Casaub.*

Coactus] Collectus, congregatus. *Bern.*

In integrum] Dignitatem ei prætoriam reddidit. *Idem.*

Inducto] Abolito, antiquato, et, ut vulgo nunc dicunt, cancellato. *Idem.*

CAP. 17. *Inter socios Catilinæ nominatus*] J. C. ubi de criminibus agitur, nominatos dicunt eos, qui rei facti postulatique sunt, lege prima de quæstionibus, lege sexta de interdictis et releg. lege undecima de bonis eorum, qui sib. mor. consc. eadem scilicet ratione qua appellare interdum pro accusare, seu in judicium vocare, accipitur. *Torrent.*

Apud Novium Nigrum Quæstorem] Quæstor hic non est qui pecuniam publicam tractat, sed qui judicium publicum exercet, et quæsitor sæpius dicitur, apud quem nominari majorem potestatem, ut Prætorem (id enim est compellari majorem potestatem) non oportuit. *Turnebus.*

L. Vettio Indice] Ex vetere denario scribendum judicamus *L. Vettio Judice*, quo videlicet cognomento usus est. In eo denario est T. VETTIVS IVDEX. Quem Sabinum fuisse intelligimus ex Tatii regis Sabinorum in altera denarii parte impressa imagine. *F. Ursin.*

Præmia] 'Indicinæ præmia' vocat Apuleius lib. VII. μήνυτρα Græci. *Bern.*

Curius et Vettius] Graves uterque cum Cæsare inimicitias exercuit: proinde minus dignum fide testimonium ipsorum erat. 'Noluerunt majores nostri (Ciceronis pro Fonteio verba sunt) hanc patere inimicitiis viam, ut, quem quisque odisset, eum testimonio posset tollere. Ementiuntur enim sæpe accusatores in eos, quos oderunt.' *Idem.*

Quædam se, &c.] Infirma excusandi

se ratio, nec infrequens in dissimulanda conjuratione calliditas. Tacit. lib. xv. Annal. cap. 58. et 66. *Idem.*

Pignoribus captis, et direpta supellectile] Inter coërcitionum modos leniores hic fuit. Nam si quis Consuli aut Prætori non obtemperaret, lictores mittebantur, qui damno eum coërcerent, ut loquitur Cicero. Ex eo discimus, fabros, si aditus non pateret, solitos adhiberi, et publicis operis omnia disturbari. Hanc violentiam exprimit Suetonius voce 'direpta:' neque enim prædam aut rapinam id verbum semper significat: sed violentiam duntaxat, et celeritatem actionis denotat. Erit igitur 'direpta suppellex,' quæ fuerit cupide ablata et divendita. Nam diripere, pro cupide emere, dixerunt eleganter Latini. *Casaub.*

Quod compellari apud se majorem potestatem passus esset] Id significat quod Græci dicunt ἐνδείκνυσθαι, aut φαίνεσθαι, deferri ab indice aut delatore. Compellatio, ἔνδειξις aut φάσις in jure Attico. *Casaub.* Magistratus, qui vocandi ad comitia populi potestatem non habuit, in jus vocari poterat: Prætor contra ex majoribus magistratibus habebatur, quippe qui majoribus crearetur auspiciis, ut Consul, et Censor. *Sabell.*

Majorem potestatem] Magistratus seu potestas major est Consulatus, Prætura, Censura, quarum maxima sunt auspicia: minor, Quæstura et Ædilitas, quarum minora. Cæsarem ergo Prætorem, ad Quæstorem Vettium deferri (id enim est compellari) non oportebat. Haud raro tamen, nec id malo more, fieri videas, ut superior inferioris judicium subire teneatur. *Bern.*

Cap. 18. *Ex prætura*] Hoc est, post præturam sortitione adeptus præfecturam Bæticæ et Lusitaniæ. Nam ea 'ulterior Hispania' est. De Hispaniæ divisione et præfecturis accurate Lipsius not. 48. ad Tacit. I. Hist. *Idem.*

Interventu sponsorum] Crassum intelligimus, qui intervenit pro Cæsare, sponsione octingentorum et triginta talentorum facta, contra importunos creditores. Tunc Cæsar ære alieno obrutus dixisse fertur, 'Bis millies et quingenties centena millia sibi adesse oportere, ut nihil haberet.' *Beroald.*

Antequam provinciæ ornarentur] Notum quid sit ornare provinciam: nempe κόσμον τῇ ἀρχῇ προστιθέναι. Id novo S.C. post impetratum lege Curiata imperium fiebat: quod e finibus provinciæ, de exercitu in eam ducendo, et militum stipendio, cavebatur: attributus item legatus, qui propterea Appiano vocatur ὁ τῷ ἡγέμονι τοῦ ἔθνους ἐκ τῆς βουλῆς ἑπόμενος εἰς βοήθειαν. Cautum eodem S. C. et de viatico atque instrumento prætoriæ domus. *Casaub.* Cicero libro secundo Ad Quint. fratrem, 'Referebatur de provinciis Quæstorum, et de ornandis Prætoribus.' Idem ad Atticum libri tertii Epist. vigesima quarta, 'Cum scripsissetis Consulares provincias ornatas esse.' Et paulo post, 'De Consulibus ornandis.' Et pro lege Manilia, 'Ornatæ provinciæ lege Curiata.' *Torrent.* *Ornarentur*] Sed neque tamen vulgatum illud, *ordinarentur*, præfracte nimium damnaverim, quod video magnis etiam illis Criticis, Turneb. lib. xxiv. Advers. cap. 14. et Grutero, in Suspicionibus, non improbari. *Bern.*

Privato] Hoc est, prætura abeunti Cæsari. Non aliter apud Livium l. xli. cap. 7. Tribuni Manlio comminantur, privatum rationem rerum ab se gestarum redditurum, quoniam Consul noluisset. *Idem.*

Sociis implorantibus subveniret] Misera tum fuit ulterioris Hispaniæ conditio, ob duas causas: nam et angusta fides erat tota provincia: et latrociniis vicinorum populorum regio infestabatur. Utrique malo quam medicinam fecerit Cæsar, disces ex

Dione, Plutarcho, et scriptore De bello Hispaniensi. *Casaub.*

Non exspectato successore decessit] Ex lege xv. Dig. de officio præsidis constat, Præsidem, postquam semel erat ingressus, jus abnoctandi e provincia ne voti quidem solvendi causa habuisse. Historia Livii exempla aliquot suggerit civium ἀγεράρχων, qui hoc jus non magis servarunt quam Cæsar: sed hoc in vitio semper est positum. Sub Imperatoribus certum decessionis tempus definitum est Lege Novell. xcv. qua jubentur Præsides provinciarum, ut deposito magistratu L. dies maneant in provinciarum metropolibus. *Idem.*

Ad triumphum] Nam, Calecis et Lusitanis victis, ad Oceanum usque cuncta perdomuerat. *Bern.*

Nisi privatus introisset] Nemini, qui cum imperio provinciali esset, nisi aut triumpharet, aut imperium deponeret, urbem introire licebat. Quod Ascon. in Orat. pro M. Scauro planissime demonstrat. 'Hominum,' inquit, 'magna pars per tabulas laudaverunt, qui aberant, inter quos Pompeius quoque.' Hinc ad urbem esse dicebantur Magistratus illi, qui cum potestate provinciali, aut nuper e provincia revertissent, aut nondum in provinciam profecti essent, sed extra manerent. *Hotomann.*

Legibus solveretur] Solvi legibus dicuntur, quibus aliquid contra receptas leges facere permittitur. 'Oportebat (ait in Cæs. Plutarchus) Triumphum petentes extra urbem manere: Consulatum vero præsentes petere.' Cæsar itaque reversus ex Hispania, cum, ut ea lege solveretur, obtinere non potuisset, coactus est omisso triumpho urbem ingredi, ne consulatu excideret. *Bern.*

Multi] Cato inprimis, qui de industria dicendo diem absumserat, ne quid illi Senatus Cornelia lege gratificari posset. Plutarch. Cæs. *Idem.*

Cap. 19. *E duobus Cons. &c.*] *Consulatus* glossema sapit. De hac ipsa consulatus petitione Cicero lib. I. ad Att. fine epistolæ 14. *Idem.*

L. Luceio] Is est, quem idem Cicero luculentissima epistola 12. lib. v. famil. rogat, ut res suas in consulatu gestas seorsim describat. *Idem.*

Nummos de suo communi nomine] Plutarchus, in Catone Uticensi, auctor est, ita Romanos per illa tempora usos esse τῷ δεκάζεσθαι, ὡς ἐργασίᾳ σύνηθει, hoc est, non minus palam et sine ullo pudore pecuniam pro honoribus consequendis dedisse, quam alias consuetas omnibus artes exercerent. Notat idem in Cæsare, tantam fuisse tum publicorum morum labem, et κακοπολιτείαν, ut candidati palam in comitiis nummarias mensas ponerent, et populi suffragia redimerent. *Casaub.* *Nummos, &c.*] En fœdam nundinationem honorum! quam spectans haud dubie Sallustius Jug. cap. 8. 20. 35. omnia Romæ dicit esse venalia, ipsamque adeo venalem urbem, 'si emtorem invenerit.' Erat enim id moris, frustra legibus obnitentibus, ut candidati, ad concilianda suffragatorum studia, per centurias tribusque nummos dividerent: cui negotio præpositi 'divisores' appellabantur. Nec enim tum valuit illud Claudiani, Cons. III. Honorii, 'Emitur sola virtute potestas.' Hæc fere in ipsius Imperii popularis occasu contigerunt, cum omnia pessum irent. *Bern.*

Communi] Suo et Cæsaris. *Idem.*

Per centurias pronuntiaret] Divisores fuisse arbitror, qui et Diribitores dicebantur, qui in comitiis populum in tribus aut classes centuriasve ad suffragia ferenda dividerent, singulisque civibus, cum quis largitione in populum uteretur, pecuniam in sua tribu dispertirentur. Ex quo etiam Divisorum nomen contumeliosum cœpit esse; ut cum Cic. Verr. v. ita loquitur: 'Tu ejusmodi evasisti, non in hominis luxuriosi, sed tantum in furis

ac Divisoris disciplina educatus.' *Hottomann.* *Pronuntiaret*] Palam promitteret. Autori nostro familiare in hoc significatu verbum. Ut infra c. 25. 'pronuntiare epulum.' Domit. c. 4. in fin. 'pronuntiare tesseras.' *Bern.*

In summo magistratu] Consulatu, ex ordinariis quidem. Nam dictatura superior: sed extraordinaria. *Id.*

Concordi et consentiente] Clarúm hinc, nonnunquam ex discordia Magistratuum Reipub. salutem existere, concordiam eidem θανατοφόρον esse. Facit huc egregius locus Senecæ, ep. 95. sub finem: 'Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quæ casura, nisi invicem obstarent: hoc ipso sustinetur:' seu verbis Agellii, lib. VI. c. 1. 'Quasi mutuo adversoque fulta nisu subsistit.' Cato: 'Is contentiunculas semper aliquas ac dissensum inter servos callide ferebat, suspectam habens nimiam concordiam eorum metuensque.' *Idem.*

Ne Catone absente] Insignis omnino locus, et qui doceat, in administranda Repub. non ubique nos præfracte rectos esse debere: sed præcepto Taciti, Agric. cap. 8. UTILIA HONESTIS MISCERE. Catonem vide, virtutum vivam illam imaginem, certius sapientis exemplar quam sit Hercules aut Ulysses, ad hæc acerbissimum largitionis hostem, quod caput est, addictum sectæ Stoicæ, cui individuum utilitatis cum honestate contubernium est: et ille tamen, adductus caritate patriæ, largitionem illam, etsi sua natura minus honestam, at patriæ profuturam, non improbavit. Nimirum cordati Politici semper meminisse debent illius, quod ex Ciceronis II. ad Att. Ep. 1. Plutarchus adducit in Phocione post princ. 'se non tanquam in Platonis πολιτείᾳ, sed tanquam in Romuli fæce versari.' *Idem.*

Silvæ callesque decernerentur] Existimo significari silvarum publicarum administrationem, et saltuum publicorum, in quibus professi pecoris sui capita pecuarii pascebant, scripturamque (hoc est, vectigal pro pascuis illis exactum) solvebant. Nam callis ex eo appellatur, quod pecudum callo calcetur, estque via a pecore durata. *Pulmannus.* Sic Aquaria, sic Ostiensis provincia, Oratione in Vatinium, et pro Murena, Quæstor quoque Ostiensis, Orat. pro Sextio. Et facete huc alludens Plautus Pseudolo, 'Te cum securi caudiceli præficio provinciæ.' *Torrent.* Scribit Tacit. l. IV. 'Curtium, cui provincia vetere ex more calles evenerat, classiariorum copia conscripta, servilem conjurationem compressisse.' Hoc ille fecisse videtur ex imperio prætoris sui, ipso absente fortasse prætore. *Silvæ callesque*] Porro cur optimates futuris coss. hoc est Cæsari ejusque collegæ, tam ignobilem provinciam decreverint, conjicere in proclivi est, id factum ad infringendam hominis potentiam, et crescendi copiam adimendam. Cum enim nullis ibi copiis opus esset, minus erat a Cæsare metuendum. *Bern.*

Conciliavit] Quid hac reconciliatione spectarit Cæsar, pulcherrime Dio Cassius explicat sub finem l. XXXVII. quem omnino vide. Prolixior enim locus est, quam ut huc referri queat. *Idem.*

Societatem] Conspiratio ea potius quam societas erat. *Idem.*

Quod displicuisset ulli e tribus] Cæsare consule, inter eum, et Cn. Pompeium, et M. Crassum inita potentiæ societas, quæ urbi orbique terrarum, nec minus diverso quoque tempore ipsis exitiabilis fuit. Hoc consilium sequendi Pompeius causam habuerat, ut tandem acta in transmarinis provinciis, quibus multi obtrectabant, per Cæsarem confirmarentur consulem: Cæsar autem, quod animadvertebat se, cedendo Pompeii gloriæ, aucturum suam, et, invidia communis potentiæ in illum relegata, confirmaturum vi-

res suas: Crassus, ut, quem principatum solus assequi non poterat, auctoritate Pompeii, viribus teneret Cæsaris. Velleius.

Cap. 20. *Ut tam senatus quam populi diurna acta conficerentur*] Duplicia acta reperio, Senatus, Populique. Acta Senatus, alio nomine, Commentarii Senatus Tacito. Acta populi, alias diurna, alias publica. Acta Senatus vocabant commentarios (ὑπομνήματα vertunt Græci) quibus breviter inscriptum quidquid apud patres diceretur, ageretur. Tantum apud patres. Origo eorum, ut videtur, a Julio Cæsare. Confectio mansit: publicatio abrogata ab Augusto. Conficiebat ea quispiam e Senatu: scilicet ne arcana patrum sciret non e patribus. Ab Actis Senatus venio ad populi. Ea dicta publica Acta Suetonio in Tiberio, c. 5. et alias passim. Item diurna, quia in dies conficerentur. Tacito lib. XIII. et XVI. Item urbana. Sæpius etiam ἁπλῶς Acta, κατ' ἐξοχήν. Iis continebantur res rationesque populi, judicia publica, supplicia, comitia, ædificia, nativites, illustres mortes, matrimonia, divortia. *Lipsius.*

Antiquum] Duo præcipue sunt autorum loca, quæ lucem hic nostro fœnerant. Primus Livii, lib. II. cap. 1. 'Post ejectos Reges, duo Consules cum annuo imperio creati sunt, qui omnia jura, omnia insignia (potestatis regiæ) tenuere. Id modo cautum est, ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior, concedente collega, fasces habuit.' Alter A. Gellii, lib. II. noct. Att. cap. 15. ubi, cum fasces illos alternis mensibus Consules habuerint, pluribus exponit, cui Consulum, et quo jure, fasces prius dati fuerint. *Bern.*

Retulit] Instauravit, revocavit. Ita Virgil. v. Æneid. 'Hunc morem, hos cursus, atque hæc certamina primus Retulit Ascanius.'

Ut quo mense fasces non haberet] Capite septimo legis Juliæ priori ex Consulibus fasces sumendi potestas fit, non qui plures annos natus est, sed qui plures liberos quam collega, aut in sua potestate, habet, aut bello amisit. Solitos tamen audio, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere, aut longe ætate prioribus, aut nobilioribus multo, aut secundum consulatum ineuntibus. A. Gellius.

Accensus ante illum iret] Accensus duas res significat: namque accensi dicebantur, qui in locum mortuorum militum subrogabantur: ita dicti, quia ad censum adjiciebantur. Asconius, 'Accensus,' inquit, 'est nomen ordinis promotionis in militiam, ut nunc dicitur princeps, vel commentariensis, aut cornicularius.' In alia significatione accensi ministratores magistratuum, sicuti Varro Catoque notificant: et tum ab acciendo dicuntur: quippe jussu consulis Quirites ad concionem vocabant. *Beroald.*

Accensus] De fascibus, accensis, lictoribus, enucleate, ut omnia, Lipsius, Elect. lib. I. cap. 23. Aliqua etiam Rosinus lib. VII. antiq. Rom. cap. 48. *Bern.*

Lege agraria] Legem agrariam, quæ erat de agris viritim inter plebeios dividendis, non Consuli, sed audacissimo Tribuno convenientem, Cæsar ideo promulgavit, obnitentibus honestissimis in senatu viris, ut populi favorem aucuparetur. Legis agrariæ capita, atque adeo hunc ipsum auctoris locum, ubertim exponit Sigonius lib. II. de ant. jure Ital. cap. 2. *Idem.*

Obnuntiantem] Infaustis denuntiationibus remorantem. Ex augurum disciplina verbum hoc est, qui dicuntur 'obnuntiare,' cum aliquid mali ominis viderint, quod prohibeat, ne quid eo die cum populo agi possit. Obnuntiatione, inquit Pedianus, perniciosis legibus resistebatur. Sicut vero Tribunorum intercessioni ob-

temperasse necessarium censebatur, ita plane augurum obnuntiationi. Si quis tamen, obnuntiatione facta, in re cœpta persisteret, ut hic Cæsar, id contra auspicia fieri dicebatur. *Idem.*

Nec quoquam reperto, qui super tali consternatione referre, aut censere aliquid auderet] Non poterat S. C. sine relatione fieri: referendi autem jus Consulum fuit. Οὗτοι, inquit Polybius, τὸν ὅλον χειρισμὸν τῶν δογμάτων ἐπιτελοῦσιν. Hic igitur quid est quod Bibulus consul non refert de facta sibi injuria? Puto, quia Cæsar eo mense fasces habuit: ejus enim e Coss. relatio fuit, cujus et fasces. Sæpe autem factum, ut Consulibus absentibus, vel prævaricantibus ac mussantibus, referrent alii e principibus amplissimi ordinis: puta Consules designati, aut Prætorum vel Tribunorum aliquis; cujus rei multa exstant apud Ciceronem aliosque testimonia. Ex his liquet cur dicat Suetonius, 'qualia multa sæpe in levioribus turbis decreta fuerant.' Porro jus relationis, sublata libertate, etsi Consulibus ademtum non est, tamen et potestatis imperatoriæ pars fuit: paulatim enim principes id sibi vindicarunt. Exemplum est ab Augusto primo: in cujus honorem decretum refert Dio in actis anni DCCXXXI. ut, assumta in perpetuum tribunicia potestate, liceret ei, quoque Senatu, unam de quacumque re vellet relationem facere, etsi Consul non esset. Postea, ampliato honore Principum, inventa sunt ad similitudinem decreti hujus jura secundæ, tertiæ, quartæ, quintæ relationis, hoc est, ut quoque Senatu possent de duabus, tribus, quatuor, quinque rebus quas vellent cunque, etiam non Consules, facere relationem. Exempla apud Capitolinum et Vopiscum. Apud quos observabis fere cum proconsulari imperio et tribunicia potestate jus hoc jungi, plane ut in isto Dionis loco. *Casaub.* *Consternatione*] Tumultu et quasi seditione. *Bern.* *Referre aut censere*] Utrumque verbum senatorium. Referre Dioni passim est χρηματίζειν, vel γνώμην εἰς τὴν βουλὴν εἰσφέρειν, hoc est, in Senatu aliquid proponere, ut de eo sententiæ dicantur: id quod proprium erat munus Consulum, aut, iis cessantibus, Tribunorum vel Prætorum. Censere, isti correlatum, est, sententiam de re proposita in Senatu dicere, vel de scripto recitare. *Idem.*

Domo abditus] Domi latitans, octo scil. mensibus. Seneca tamen Bibulum toto honoris sui anno domi latuisse scribit, idque ut invidiam collegæ Cæsari faceret, quasi ejus vi aut metu domo attineretur. Quam autem hoc inconsulte, patet ex Vell. Paterc. l. II. c. 44. f. Nam eo facto dum augere vult invidiam collegæ, auxit potentiam. *Idem.*

Per edicta obnuntiaret] Dio ait, δι' ὑπηρετῶν, per *lictores* vel *accensos*. Obnuntiare eidem est ἱερομηνίαν προαγορεύειν, ferias indicere: quod caute accipiendum est: nam obnuntiatione fit quidem dies nefastus, et comitialis esse desinit: non fit tamen festus, neque ἑορτάσιμος. quare quid appellet ἱερομηνίαν non intelligo. Melius alibi obnuntiare vertit idem, προεπαγγέλλειν ὡς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μαντευσόμενον. Cicero ad Atticum l. IV. 'proscripsit ille se per omnes dies comitiales de cœlo servaturum.' Idem Dio lib. XXXVIII. 'servare de cœlo' vertit τὰ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ γινόμενα παρατηρεῖν: ubi legem Clodiam refert, qua vetus institutum antiquatur, diebus comitialibus servandi de cœlo. *Casaub.*

Testandi, &c.] Testationes hic intelligit, quæ erant quædam præscriptiones et tabulæ testificandi gratia factæ et obsignatæ. Turneb. Adversar. l. II. fine c. 37. *Bern.*

Campum Stellatem majoribus consecratum] Si verum est quod Suetonius ait, fuisse hunc campum a majoribus

consecratum, putem factum in memoriam inclytæ illius victoriæ, quam Romani eo in loco de Samnitibus A. U. C. CCCCLIX. Coss. Q. Fabio v. P. Decio IV. retulerunt. Vide Livium l. x. Sed si consecratus hic campus fuit, sequitur ut ex illo desierit coli, fueritque, ut appellant Græci, ἱερὰ ὀργὰς, ἄνετος, ἀνέργαστος. At Cicero in Agrariis de Stellate campo loquitur, tanquam qui coleretur et exerceretur. Quamobrem de hujus campi antiqua conditione quin opinati sint contraria Cicero et Suetonius, non possumus negare. *Casaub.*

Majoribus] Pro, a majoribus. Amat auctor hac ellipsi uti. *Bern.*

Consecratum] Cum hujus consecrationis a majoribus factæ Cicero nullam in oratione contra Rullum faciat mentionem, cum tamen ea res ad dissuadendam legem agrariam plurimum valeret, asserit Torrentius, aut hic legendum, *conservatum*: aut dicendum potius, id quod de ejus agri consecratione scripsisse potuit Cicero, nobis periisse. *Idem.*

Extra sortem] Extra sortem sic intelligo, ut non sorte ducta, sed viginti virorum arbitrio divisio fieret. *Torrent.*

Ac XX. millibus] *Ac* exturbant alii. Casaubonus optime, *ad xx. m. c.* quod Velleius hac ipsa de re loquens l. II. c. 44. 'circiter xx. m. c.' Sic Terent. Heaut. 'talenta ad quindecim collegi,' hoc est, circiter. Eodem modo Græci utuntur illis suis, ὡς, ὡσεὶ, μάλιστα, cum, ob rotunditatem numeri, articulos tantum, omissis digitis, exprimunt.

Quibus terni pluresve liberi essent] Præmiis enim invitandi fuerunt ad matrimonia et prolem frequentandam. Præmia duorum generum, honores et commoda. Quæ largiora utraque apud patres: quædam tamen seorsim data etiam maritis. Præmia πολυπαιδίας, ex Papia lege, non absurde fecero, si ordine proponam. Primum, ut in petitione candidati præferantur, quibus liberi plures. Secundum, uti præferantur in sorte provinciarum: et easdem diutius obtineant. Tertium, præeant emineantque in omni magistratu. Quartum, in honoribus petendis, gratia fit annorum, qui liberos habent, et quidem pro numero liberorum. Quintum, qui plures liberos habet, id est, in urbe tres, in Italia quatuor, in provinciis quinque, a cura, tutela, ceterisque muneribus personalibus immunis est, l. II. de excusationibus l. I. C. Qui num. liberor. Sextum, damnatorum liberi plures assem accipiunt, e constitutione Hadriani l. VII. de bonis damnat. Et plura alia. Ex his ortum celebre illud jus trium liberorum: quod orbis pro beneficio Princeps dabat. Plin. lib. II. epistol. 'Nuper ab optimo Principe trium liberorum ei jus impetravi: quod quanquam parce et cum dilectu daret, mihi tamen, tanquam eligeret, indulsit.' Martialis: 'Uxor cum tibi sit formosa, pudica, puella, Quo tibi natorum jura, Fabulle, trium? Quod petis a nostro supplex dominoque Deoque, Hoc dabis ipse tibi, si potes arrigere.' *Lipsius.*

Publicanos remissionem petentes, tertia mercedum parte relevavit] Mihi videtur Cato sine causa propter hanc equitum postulationem tantum turbarum excitasse: prorsusque Ciceroni assentior, debuisse eum mitius et non adeo Stoice cum publicanis agere, nec, ut fecit, ordinem equestrem a senatu propterea sejungere. Jure enim suo usi Equites, cum, vastata per Mithridatem Asia, remissionem et ἐκδικίαν petierunt, hoc est, parte mercedum relevari. More majorum licuit illis hoc facere: sæpiusque Romæ factum. Fuit autem hæc potestas non Consulis, sed Senatus. Docet Polybius libro sexto. Propterea in lege censoria ascriptum, 'si quis frui publico publicanus non pos-

set, ne ei fraudi id esset:' quod Cicero appellat 'tegi lege censoria,' in ea de provinciis consularibus. *Casaub.* *Publicanos*] Publicorum vectigalium conductores. *Bern.*

Mercedum] Pensitationum, quas pro vectigalium locatione dabant. Videndus Nannius Miscell. l. IV. c. 1. *Idem.*

Dilargitus est] Ex omni Cæsaris historia patet, eum duplici præcipue via grassatum ad potentiam: profusa largitione in tenuiores, et assectatione potentiorum, ad fœditatem adulationis usque diligenti. *Idem.*

Calumniarum] Criminationum. 'Negligere (ait Cicer. I. Off.) quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti.' Plato quoque l. XII. de LL. pag. 950. 'Maximum, inquit, et rectissimum est, ut, cum sis probus revera, ita velis VIDERI, laudemque honestæ vitæ veneris: aliter minime, si modo cumulatæ virtutis rationem penes te habere volueris.' *Idem.*

Accideret] Recte: non enim *accederet*, quod habent aliqui. Livius eodem modo, l. XLIV. c. 31. f. 'genibus prætoris accidens,' hoc est, supplex prætori factus. *Idem.*

Cicerone] Quæ Cicero, collegam suum Antonium in judicio defendens, de Reip. conditione questus est circiter horam diei sextam, homines improbi ad Cæsarem detulerunt, quibus cum se perstringi sentiret, ut vicissim ægre Ciceroni faceret, perfecit, ut ejusdem diei 'hora nona' (erat autem ea a forensibus actionibus aliena) inimicus ejus Clodius, per adoptionem C. Fonteii, 'a patribus ad plebem,' hoc est, ex patricia familia in plebeiam, transiret. Vide Corradi Quæstur. pagina 263. &c. *Idem.*

A patribus ad plebem] Ex patricia familia in plebeiam. Erat enim Clodius ex ea familia Claudia, quæ patricia erat, appellabaturque Pulchrorum. Hinc Cicero mordaciter simul et festiviter Clodium 'Pulchellum' vocat. Ea traductio per adoptionem est facta, nam plebeio homini se Clodius adoptandum dedit. *Sabell.*

Hora nona] Forensibus scilicet actionibus aliena. Plutarchus meridiem scribit finem multis fuisse actionibus Reipub. obque id magistratum Romanum post eam horam fœdus facere non consuesse, rati, credo, meridianum tempus publicis actionibus minime accommodatum. *Idem.*

Ex compacto] Ex composito. *Bern.*

Intercepisse veneno] Clam sublatum. Noctu enim in carcere fuit extinctus, ne palam fieret, cujus præmiis ad falsum indicium esset inductus. *Idem.*

Indicem] Vettium puta. *Idem.*

Cap. 21. *Calpurniam*] Romanam *κακοπολιτείαν* observa. Cæsar Calpurniam, L. Pisonis, quem successurum sibi in consulatu consul ipse creaverat, uxorem ducit: Juliam vero filiam suam Pompeio despondet. Cur utrumque? ut eorum potentia magis magisque floresceret, et factionem firmaret. Nec immerito, frustra licet, vociferatus tum Cato, rem intolerandam esse, 'nuptiarum lenociniis imperia vendi, et Rempub. prodi.' Qua in re memoranda Plutarchus, in Cæsare, utitur eleganti, et haud scio an aliis auctoribus usurpata voce, *διαμαστροπεύειν ἡγεμονίαν γάμοις*, quando per mulieres mutuo nos ad imperia, provincias, officia, promovemus. Res nec nostro sæculo infrequens, et de qua dubites, an, si cetera adsint, vituperanda semper. Exempla videantur apud Clapmar. de arcan. Rerumpub. l. IV. c. 9. *Idem.*

Servilio] Huic Servilio Cæpioni Cæsar Pompeii filiam spopondit, pactam antea Fausto Syllæ filio. Sed fasne alterutri parti sponsalia retractare cum lubet? Utique l. I. C. de sponsal. dummodo sint vera et proprie dicta sponsalia, hoc est, mentio et repromissio nuptiarum futurarum: l. I. ff. eod. tit. *Idem.*

Pompeium primum] Hic omnino videndus A. Gellius l. IV. c. 10. et l. XIV. c. 7. De ordine rogandi sententias in Senatu plura monendi locus erit in Aug. fine capitis 35. *Idem.*

Eum toto anno conservaret] Viterb. lib. *observaret.* Accipe autem 'toto anno,' pro tota parte anni, qua Consules designati nulli erant: nam, consularibus comitiis peractis, quin mutanda ratio esset, et is honos Coss. designatis habendus, non ambigo. *Casaub.*

CAP. 22. *Socero, &c.*] Pisone et Pompeio. *Bern.*

Idonea materia triumphorum] Plures de Gallis triumphi acti sunt a Romanis, quam de toto orbe terrarum. Livius.

Galliam Cisalpinam] Quæ et 'Subalpina' Plinio l. XVI. c. 2. et 'Italia Gallica' Appiano in Annibalicis. Divisa ea in Cispadanam et Transpadanam. *Bern.*

Lege Vatinia] Extra sortem scilicet, et sine decreto Senatus, idque contra legem Semproniam de provinciis, qua inter alia cavebatur, ut quotannis provinciæ decernerentur. Cicero ad Lentulum Epist. septima, et Oratione pro Balbo, pro domo sua, et de provinciis consularibus. *Torrent.*

Mox per senatum] Cum primum institutæ provinciæ sunt, vetere lege, cujus prorsus obliterata memoria est, sanctum est, ut senatus provincias in potestate haberet: illas autem quas tumultuari, aut ab hostibus vicinis tentari intelligebat, eas fere Consulibus, reliquas Prætoribus decrevit: cum vero hoc modo provincias a Senatu obtinuissent, militare imp. lege Curiata a pop. acceperunt. Postea Sempronius Gracchus lege sua tulit, ut prætoriis provinciis a Senatu decernendis intercedi posset, consularibus non item. Tertia inde tempora successerunt a L. Sylla dictatore usque ad Cæsarem. Novi illud intulit Sylla, ut, quia Tr. pl. agendi cum populo potestatem ademerat, prorogatio imperii, quæ a populo fiebat, ipsius injussu populi haberetur. Hinc constat, extraordinarium fuisse, si qui vel in magistratu, vel privati nominatim a populo provincias acciperent. *Sigon.*

Comatam] A capillorum cultu sic dictam, et intonsis quos habet incolis, teste Plinio, lib. IV. cap. 57. Pyrenæis jugis, Rheno, Oceano, et Gebenna inclusam. *Bern.*

Veritis patribus] Non absimile quid est in Livio lib. I. c. 17. f. 'Cum sensissent ea moveri patres, offerendum ultro rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, ut,' &c. *Idem.*

Frequenti] Cum senatores adessent in Curia frequentes. *Idem.*

Ex eo] Ab eo tempore, posthac. *Idem.*

Insultaturum] Insultare capitibus idem est, quod infra in Nerone cap. 45. 'illudere capitibus.' Utrumque de fœda Venere dicitur, ut ostendunt Lips. not. 49. ad Tacit. XIII. Annal. et Muretus Observation. juris cap. 7. Offensi, iis, quos contemnebant, contumeliæ causa tale quid minitabantur, ut apud Catullum aliquot locis perspicitur. Hæc propria specialisque phraseos hujus est significatio. Generalius autem accepta, notat idem quod Græcis est ἐντρυφᾷν, ludibrio et contemptui habere: quod se facturum Cæsar hoc loco jactat. Sed alter, quisquis ille fuit, phrasin ab hoc generali ad illum specialem et obscœnum sensum trahens, negat facile hoc ulli 'fœminæ' fore. Nam id Veneris genus masculorum tantum est. Exprobrat ergo Cæsari vel prostratam Regi Nicomedi pudicitiam, de qua superius autor cap. 2. vel effœminatos illos gestus ac molles. At Cæsar ἀντισκώπτων, arreptam 'fœminæ' vocem in suum usum detorquet, et exemplo Semiramidis ac Amazonum ostendit, sibi quoque viam

ad imperium minime præclusam. *Id.*

Ulli fœminæ] De γυναικοκρατίᾳ locus hic est, a Cæsare ut apparet, non improbata. Nonnullibi tamen legibus, quas vocant, fundamentalibus (qualis est Gallorum Salica, vetans regnum a lancea transire ad colum) cautum scimus. Quod si tamen a Deo, populo, lege, moribus, speciali regnorum conditione necessitateque sic flagitante, fœminis imperium deferatur, ob sexum non excludendas esse putamus, præsertim cum nonnunquam inveniantur, quæ ad exemplum Agrippinæ apud Tacitum lib. VI. Annal. cap. 25. 'Virilibus curis fœminarum vitia exuerunt.' Neo muliebris imperii boni fœlicisque desunt exempla, cujusmodi, præter ea quæ hoc loco producit auctor, plura collegit Lipsius lib. II. monit. et exempl. polit. cap. 8. Quibus mirum non addidisse etiam exemplum Elisabethæ, Angliæ Reginæ laudatissimæ, cujus consiliis sapientissimis Anglia annis plusquam 45. gubernata ad summam fœlicitatem usque floruit. *Idem.*

In Assyria quoque regnasse Semiramin] Recte Cæsar Semiramin et Amazonas conjungit: nam et illa erat stirpe Amazonica; quod cum ab Herodoto et aliis historicis sit prætermissum, Critici Græcorum ita produnt: Κάϋστρος, ἔστιν υἱὸς Πενθεσιλείας τῆς Ἀμαζόνος· ὃς ἐν Ἀσκάλωνι ἔγημε τὴν Δερκετώ· καὶ ἐξ αὐτῆς ἔσχε τὴν Σεμίραμιν· ἥτις καὶ τὰ Βαβυλώνια τείχη κατεσκεύασε. *Casaub.*

Magnamque Asiæ partem Amazonas tenuisse quondam] Asiam cape Minorem, non illam quæ τῆς οἰκουμένης pars tertia est habita, nam si hanc respicias, falsum erit quod Cæsar dicit: quin etiam jure queat aliquis mirari, cur Asiam potius quam Europam nominavit; quum plura multo in hac quam in Asia tenuerint. Itaque Justini verba sunt hæc, lib. II. 'Majore parte Europæ subacta, Asiæ quoque nonnullas civitates occupavere.' Ut omittam de Africa, quæ prima illarum sedes. *Idem.*

CAP. 23. *Cognitionem*] Quam supra cap. 15. 'disquisitionem' appellavit auctor, ut et in Nerone cap. 2. ubi simul causam hujus disquisitionis exponit: quia Cæsar consulatum adversus leges auspiciaque gessisse existimabatur. *Bern.*

Quæstor ejus] Non fallit hic ratio Casaubonum, de eo potius, qui fuit Cæsari Consuli Quæstor, quam qui euntem in provinciam erat comitaturus, hæc accipientem. Præterquam enim quod verisimile non est, post abitum Cæsaris remansisse in urbe ejus tum Quæstorem, etiam subjuncta vox 'præjudicii' hoc arguit, quæ in Quæstorem provincialem, utpote qui nihil dum una cum Cæsare gesserat, cadere non potest: urbano autem Quæstore damnato, qui Cæsari fuerat in administranda Repub. socius, de Cæsare ipso, ob parem utriusque causam, idem erat metuendum. Fuit quippe 'præjudicium' velut exemplum, ad quod causa subsequens decideretur. *Idem.*

Postulatus] Accusatus in judicio. Verbum auctori non infrequens: ut supra cap. 4. Dolabellam repetundarum postulavit. *Idem.*

Appellato collegio] Cum provocasset ad ceteros e collegio Tribunos. *Id.*

Obtinuit cum Reip. causa abesset, reus ne fieret] M. Antonius Quæstor proficiscens in Asiam, Brundusium jam pervenerat; ubi literis certior factus, incesti se postulatum apud L. Cassium Prætorem, cujus tribunal, propter nimiam severitatem, 'scopulus reorum' dicebatur; cum id vitare beneficio legis Memmiæ liceret, quæ eorum, qui Reip. causa abessent, recipi nomina (id est, reum fieri) vetabat, in urbem tamen recurrit. Val. Maximus.

In magno negotio habuit] Non displiceret *in magno habuit*, si per codi-

ces liceret hic consentientes. Sic apud Dionem et Ælianum, ἐν μεγάλῳ τίθεσθαι, et ἐν ἐλαφρῷ ποιεῖσθαι, aliaque apud Græcos. Tacitus, 'quocunque casu acciderat, dum atrociora metuebantur, in levi habitum.' *Casaub.*

Obligare] Obnoxios sibi reddere. Livius lib. I. cap. 35. Tarquinius Priscus, 'non minus regni sui firmandi, quam augendæ Reip. memor, centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati: factio haud dubia Regis, cujus beneficio in Curiam venerat.' *Bern.*

Syngrapham] Syngrapha, sive syngraphus (utrumque enim dicimus) tabella est in qua perscripta est pactio, utriusque obsignata paciscentis manu. Ejus cum apud Demosthenem varia exempla sunt, tum apud Plautum insigne inter Diabolum adolescentem et Clæretam lenam. Inter chirographum autem et syngrapham hoc interesse scribit Asconius, quod in chirographis tantum ea scribuntur quæ gesta sunt, in syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit. Est enim chirographum generale nomen, quo syngrapha etiam continetur. Sed syngraphis cautio datur quasi creditarum pecuniarum; qua de causa facile falsum in eas referri potest, si creditas pecunias, quæ tamen creditæ non sunt, perscribatur: cum chirographis aut facti obligatio contineatur, aut accepti latio. *Hottoman.*

CAP. 24. *Candidatus*] J. Lipsius Elect. l. I. c. 13. demonstrat, Romanis in vestitu placitum quondam colorem album, sive quia is, ut Plato vult, lætitiæ proprius et deorum; sive potius agrestis illa et prima gens, spretis accersitis coloribus, lanæ nativum retinuit, id est, album. Sed petitores, non contenti insito lanæ colore, cretam addebant in vestem, ut candesceret, imo splenderet. Ideo Polybius λαμπρὰν dicere maluit petitorum togam, quam λευκήν: et Latine commode eam dixerimus 'splendentem.' Hac ergo nota petitores honorum a vulgo discreti, et κατ' ἐξοχὴν dicti Candidati. *Bern.*

Provinciæ] Galliæ Cisalpinæ. Plinius tamen lib. III. cap: 5. Lucam Hetruriæ facit oppidum. *Idem.*

Alias privato] Quæ nonnulli hic interserunt, *alias publico*, meliorum codicum consensu, doctorumque virorum decreto, dudum sunt ejecta. *Idem.*

Vocabulo quoque Gallico: Alauda enim appellabatur] Militum galeis cristarum adjectione terribiliorem speciem dare, vetustissimum fuit Carum inventum, Romanis ac Græcis adæque probatum. Vetustiorum Græcorum galeæ, non pinnis, sed equinis setis fiebant horrendæ: unde illa apud vatem præcipuum, λόφος ἱππιοχαίτης, κυνέη ἵππουρις; et apud Æschylum Tydeus, τρεῖς κατασκίους λόφους σείει. Virgil. de Turno, 'Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram Sustinet.' Vocabulum alaudæ Gallicum esse, et galeritam sive cassitam avem significare, testis, præter Plinium, Marcellus Empiricus cap. 39. homo Gallicæ linguæ veteris non imperitus. Legionem novam, galearum cristis insignem, militari lascivia fuisse Alaudam, de avis nomine, sicut Plinius tradit, appellatam, non magis mirum, quam Cares olim eandem ob caussam gallos gallinaceos fuisse vocitatos, ut scribit Plutarchus Artoxerxe. *Casaub.* Goropius Becanus, Gallicis, Alaudarum militum nomen a nostrate lingua repetit, dictosque vult quasi omnes veteranos, id est, *al aude:* sed hodieque Gallis *une alouette*, deminutive, quo ego ad Latinum nihil invenio propius. *Torrent.*

Alauda enim] Nescio quid hic mendi subodorari mihi videor. Si nullo codicum antiquorum subsidio nixus, rescriberem, *Alaudarum appellabatur:* facili literarum ductu *enim* trans-

eunte in 1um. Sed certe id fecero Cicerone non nolente, atque etiam invitante. Nam is ubique πληθυντικῶς, seu multitudinis numero, nominis hujus meminit: nec legionem Alaudam, sed milites ipsos Alaudas, ac legionem Alaudarum appellat: ut Philippic. I. cap. 8. Phil. v. cap. 5. ad Attic. lib. xvi. epist. 8. *Bern.*

Nec deinde, &c.] Exemplum ambitionis 'ex omni occasione triumphum quærentis,' ut loquitur Plinius panegyr. cap. 16. Juvenali quoque perstrictum, satyr. x. illis versibus: 'Bellorum exuviæ, truncis affixa tropæis Lorica, et fracta de casside buccula pendens, &c. Humanis majora bonis creduntur,' &c. Adde Alberic. Gentilem de armis Romanor. lib. I. cap. 2. *Idem.*

Decedentibus] Lipsius jam pridem emendabat, *cedentibus:* quod et Grutero placeret, nisi codicum consensus pro recepta lectione staret. Casaubonus, *ei cedentibus,* aut *cadentibus.* Verum neque hic libenter ab omnibus libris discedit, et recte monet, ista talia nonnulla καινοπρεπῆ Suetonio propria esse posse. *Idem.*

Plurium quam quisquam umquam dierum supplicationes impetravit] Restringe illa 'quisquam umquam,' ad tempora ante Cæsarem: nam post ejus excessum ea res non habuit modum. Vide Ciceronem de provinciis consularibus. *Casaub.* Supplicatio fuit honos, qui una cum imperatoris nomine præsidi decernebatur victori, nempe cum senatus populo Deum templa aperire, ac gratias Diis imperatoris nomine agi, jubebat. Erat enim moris, ut præsides, postquam a militibus appellati Imperatores fuerant, lictores laureatos præferrent, litterasque ad senatum laureatas de re gesta mitterent, quibus imperatoris nomen, ac supplicationes a senatu postularent. *Sigon.* Alex. Genial. dier. l. v. c. 27.

CAP. 25. *Gessit hæc*] Congressus est Cæsar cum hominibus feris, si omnia prælia in unam summam colligantur, amplius quadragies C. M. cæsa ex his decies C. M. capta totidem. Victæ gentes CCCC. urbes partim rebellantes in ordinem coactæ, partim Romano imperio tum adjectæ, DCCC. Appianus.

A saltu Pyrenæo] Saltus Pyrenæus, in eo montes Pyrenæos significat, Hispaniam a Gallia dividentes, ut apud Livium, saltus Graios, Alpes Graias. *Turneb.*

Alpibusque] Qui sunt montes longissimi tractus, Italiam a Germania et Gallia, tamquam muro nativo, separantes. *Bern.*

Monte Gebenna] Lucan. 'Cana pendentes rupe Gebennas.' Hodie dicitur mons Geneuræ. *Beroald.*

In provinciæ formam redegit] Non sola tributi impositio provinciam efficit, cum id multis sit etiam Italicis et exteris imperatum, qui tamen in provinciæ formam non sunt relati; sed legum domesticarum, et patriæ libertatis ademtio, et Prætoris, qui eos regat, institutio. Regat autem ita, ut et jus in conventibus dicat, et imperium belli gerendi caussa habeat. *Sigon.*

Quadringenties in singulos annos stipendii nomine imposuit] Illa ampla, illa dives Gallia (sic enim semper habita et laudata) non nisi millionem annuum in tributum dederit? Non sunt ista profecto: et audeo affirmare Suetonium scripsisse ∞ ∞ ∞ ∞, id est, *quater millies.* Ea summa decem milliones reddit: minus inquies, quam Ægyptus, sed addo, et ratio comprobat, aucta hæc tributa largiter, et vel in duplum, ab Augusto esse. Nam ille censum per Gallias 'instituit, opus novum et inadsuetum Gallis,' (ut Claudius in Oratione apud senatum loquitur) et ea ratione immensum auxit. Obiter hoc dico: omnium tributorum, quæ a subactis undequaque gentibus pendebantur, con-

cipere summas vereor, sed supra centum quinquaginta milliones fuisse, et animo sentio, et calamo consigno. Nam et Vespasianus initio statim principatus professus est, quadringenties millies opus esse, ut Respublica stare posset. Sunt ipsi 1000. milliones nostro ritu. Sed et nostro ævo, Rex Sinarum accipere in tributo annuo asseritur 120. milliones. *Lipsius.*

Aggressus est et Britannos] Primus Romanorum D. Julius cum exercitu Britanniam ingressus, quanquam prospera pugna terruerit incolas, ac litore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Mox bella civilia, et in Remp. versa Principum arma, ac longa oblivio Britanniæ etiam in pace. Consilium id Divus Augustus vocabat. Claudio Imp. transvectæ legiones, et assumtus in partem rerum Vespasianus, quod initium venturæ mox fortunæ fuit. Tacitus. Et vide Cæsarem ipsum l. IV. Bell. Gall. c. 17.

Adversum casum] Et hoc ipsum quin ad prudentiam Cæsari cautionemque profuerit, dubitandum non est. Revera enim τὰ παθήματα μαθήματα, *nocumenta documenta sunt*, idque imprimis in re bellica verum, in qua ἐμπειρότεροι γίνονται οἱ μετὰ κινδύνων τὰς μελέτας ποιούμενοι, *periculis ipsisque cladibus edocti, usu peritiores evadunt.* Contra qui assidue in rebus prosperis et lætis, vix sapiunt. Annibal apud Livium l. XXX. c. 30. m. 'Non temere incerta casuum reputat, quem Fortuna nunquam decepit.' Idem apud eundem l. XXXVI. c. 7. ad Antiochum: 'Hæc suadeo, qui ut non omnis peritissimus sum belli, cum Romanis certe bellare, bonis malisque meis didici.' Et ille quidem alienis auspiciis gessit bellum. tales autem et qui suis. *Bern.*

Ad Gergoviam] Sunt qui suspicentur esse, quem hodie Claromontem vocant. Ipse Cæsar in Comment. author est, se hic sex et quadraginta centuriones amisisse. *Sabell.*

Legatis] Legati hic sunt, qui maximam in exercitu potestatem, absente Imperatore, cum parte copiarum in expeditionem mittuntur. Vulgo *Leutenant*, quod e Gallico *Lieutenant*. Bern.

CAP. 26. *Eodem temporis spatio matrem primo, deinde filiam, nec multo post neptem amisit*] Dio ab hac lectione est, fateor: qui extremo libro XXXIX. scribit ἐν αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ καὶ τοῦ Πομπηΐου γυνὴ θυγάτριόν τι τεκοῦσα ἀπέθανε. Sed regnat optimus Vatic. Codex, qui *nepotem* hic præfert, non *neptem*, quem ego audio prorsus, suasus a Vell. et Lucano, *Lipsius.* Videri possunt in ancipiti historia de industria locuti, qui genus masculum usurparunt, memores filii appellatione et sequiorem sexum contineri. *Casaub.* *Matrem*] Aureliam. *Bern.* *Filiam*] Juliam, Pompeii uxorem. *Idem.* *Neptem*] Filiam Pompeii, quæ non multos post dies mortem matris Juliæ secuta fuit. an filium dicam? Nam et *nepotem* hic aliqua manuscripta proferunt, ad Lucani et Velleii mentem, a qua stat Lipsius Elector. l. II. c. 17. Pro recepta autem lectione Plutarchus et Dio. *Idem.*

P. Clodii] Rem narrat præter alios Appianus l. II. Bellor. Civil. longius a princ. *Idem.*

Unum Consulem] Videndi, Livius epist. 107. Val. Maximus l. VIII. c. 15. Cæterum ut binos Consules ab initio, exactis Regibus, continua serie creatos novimus: ita apud unum, imperium consulare stetisse, præter hoc Pompeii, vix aliud exemplum reperias, nisi quod Syllæ temporibus, Cinna interempto, solus Carbo, et occiso in bello sociali Rutilio, solus Sextus Cæsar, consulatum gessere, teste Appiano l. I. Bell. Civil. Sed illi tamen a principio suos quisque collegas habuerunt: Pompeio uni solique consulatum decrevit Senatus, quod factum, ne quid eo temporum statu de-

trimenti Respub. caperet. Nam, ut sapienter admonet, I. Annal. 9. Tacitus 'non aliud discordantis patriæ remedium est, quam ut ab uno regatur. Præcipue vero plurium imperium,' asserente Livio, IV. c. 31. 'bello inutile est.' *Idem.*

Ut absenti sibi] Quia triumphum petentes, extra Urbem manere, consulatum ambire præsentes oportebat: ea legum diversitate implicatus, cum ad Urbem comitiis consularibus instantibus accessisset, misit ad senatum petitum, ut sibi absenti petere consulatum per amicos concederetur. Plutarchus.

Maturius] Casaubonus, *immaturius.* Nihil mutaverim: nam id vocis etiam notat, citius, properantius, ante tempus, ut patet ex seq. c. 80. *Bern.*

Altiora jam] Naturam observa cupiditatum humanarum, quæ tam temperatæ nunquam sunt, ut in eo quod contigit desinant: gradus a magnis ad majora fit: et spes improbissimas complectuntur, insperata assecuti, ut ait Seneca l. I. de Clem. c. 1. *Idem.*

Largitionis] De hac largitione Cæsaris admiranda, vel stupenda potius, distincte Lipsius in Admirand. l. II. c. 12. *Idem.*

Forum] De hoc videndus Alexander ab Alex. l. II. Genial. dier. c. 12. et ibi Tiraquellus. Præcipue Lipsius de magnit. Rom. l. III. c. 7. p. 142. *Idem.* *Forum de manubiis*] Ut utar vocabulo Gellii, nihil aliud sunt manubiæ, quam pecunia prædatitia. Præterea, ut inquit Ascon. 'Manubiæ sunt præda Imperatoris, proportione de hostibus capta.' Spolia quoque quæsita de hoste nobili per deditionem, manubias veteres dicebant.

Cujus area super HS. millies constitit] Etsi ingens ac vix credibilis summa videtur millies sestertium pro solo tantum expendisse: tamen cum cogito, ad quam rem Plinius comparavit Cæsaris magnificentiam (ita enim vocat portentosam illam profusionem) immo quam præferre potius videatur, cum de Clodio dicat, 'Regum insaniam,' de Milone, 'Prodigium animi humani;' omnino ejus sum opinionis, recte legi hoc loco, *super millies LLS.* et apud Plinium, *millies ducenties LLS.* Quod si quispiam dicat, unde Cæsar acceperit? aio Cæsarem ex duorum oppidorum sectionibus eam, aut etiam majorem, summam habere potuisse. Quod unde luculentius probare poterimus, quam ex ipso adeo Cæsare? Qui l. VI. Commentariorum de bell. Gallico, ex Aduaticorum uno oppido, capita vendita ait, numero millia quinquaginta tria. Quod si in singula capita vicenos quinos coronatos constituamus (cum tamen longe pluris olim vendita sint mancipia) erit ea sectio decies ter centenorum viginti quinque millium coronatorum. Cui si alteram adjicies oppidi sectionem, quales in Gallia multas habuit, summa erit vicies sexies centenorum, ac præterea quinquaginta millium coronatorum, quæ summa superat summam millies sestertium. Quod autem Cæsar voluerit, non est mihi dubium. Fuit enim animosissimus corruptor, qui nihil pensi habuit, quantum profunderet, modo quod volebat assequeretur. Habuit hic multam redimendi favoris opportunitatem: multæ domus diruendæ erant, quas ab invitis immensa pecunia redemerit necesse est. *Glareanus.*

HS.] Sestertius dictus, quasi semistertius aut sesquitertius, eo quod in se contineat asses duos cum semisse. Hinc per geminum II. et S. a qua semis incipit, notatur hoc modo H. S. Sestertium autem in neutro genere, et in plurali sestertia, singula valebant mille numos sestertios, hoc est, 25. Philippicos Hispan. Unde 'Sestertium millies' (ita compendio dicebant, pro, centena millia sestertium) hoc loco sunt, ex supputatione Lipsii, vicies quinquies centena millia Philippicum, quæ tantum in aream fori

expensa. *Bern.*

Munus] Spectaculum gladiatorium. Dictum supra c. 10. *Idem.*

Pronuntiavit] Quod et supra c. 19. submonuimus, pronuntiare munus, est, palam promittere, quod factum, propositis a munerario seu editore libellis, in quibus dies futuri muneris, item nomina et paria gladiatorum: scilicet alliciendæ plebi, et expectationi commovendæ. Noster autor, Tit. c. 8. id vocat proponere munus: Cicero alicubi, ostendere. Videnda Lipsii Saturnalia, l. II. c. 18. *Idem.*

Nemo] Nemo? Atqui Faustus quoque, Syllæ filius, in honorem defuncti patris, ludos gladiatorios exhibuit, populoque præbuit epulum. Autor Dio, l. XXXVII. Idem in funere Africani Q. Maximum fecisse, testis est in Mureniana Cicero. Sed nimirum de fœminarum funeribus autori sermo, quarum honori stirps illa Veneris Cæsar primus etiam hoc modo (piget pudetque) consultum voluit. Nec dubitandum, quin ejus exemplum alii cupide sint imitati. De ludis epulisque funebribus amplius agit Joan. Kirchmann. fun. Rom. l. IV. *Bern.*

Macellariis oblocata] Glossarium, *Macellarius*, ὀψωνιοπώλης: Suetonius infra: 'dispositis circa macellum custodibus, qui obsonia contra vetitum retinerent.' Inde apud Senecam, 'vivere macello,' pro, in popina, et καπυρίοις καὶ ἡβητηρίοις. Macellarii ergo sunt cupedinarii, qui obsonia deliciasque popinales parant et vendunt. *Idem.*

Gladiatores notos] Hujus loci sententia est, Cæsarem, quo munus suum gladiatorium magnificentius ederet, mandasse, ut nobiles gladiatores infestis spectatoribus, et proinde magno discrimine ne occidi juberentur, dimicantes, vi raperentur, ac sibi reservarentur. Quod melius intelligit, qui meminerit proverbii, quo pollicem premere dicimur cum favemus, contra vertere, cum non favemus. Plin. lib. XXVIII. c. 2. ab arena enim ductum est, quod eo populi signo gladiatores aut perirent, aut servarentur. Qua de re Hor. Epist. II. ad Loll. 'Fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.' *Torrent.* *Notos*] Nobiles, famosos, celebres. *Idem.*

Infestis] Lactantius lib. VI. divinar. Instit. c. 20. ferinam immanemque Romanorum in spectandis ludis gladiatoriis voluptatem gravissime perstringens, 'Hos,' inquit, 'ludos, vocant, in quibus humanus sanguis effunditur. Adeo longe ab hominibus secessit humanitas, ut cum animas hominum interficiant, ludere se opinentur, nocentiores iis omnibus, quorum sanguinem voluptati habent.' Eum populi furorem tangit et Cicero pro Milone: 'In gladiatoriis pugnis, timidos, et supplices, et ut vivere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes, et animosos, et se acriter ipsos morti offerentes, servari cupimus.' Ex his intelligitur, opinor, quid hoc loco sit, 'infestis spectatoribus dimicare.' Scilicet in arena, populi præcipuum jus fuit. Intercedebat pro victis læsisque: idem interfici jubebat. Ea jussio facta pollice converso, quod patet ex Juvenalis satyr. III. vs. 36. Favoris contraria nota, premere pollicem. Turneb. Advers. lib. II. c. 6. *Bern.*

Vi rapiendos] Discrimini surripiendos, non misericordia, ne erres: sed ut sibi reservatis iis, munus suum gladiatorium, quod magnificentissimum parabat, instrueret. *Idem.*

Tyrones neque in ludo, neque per lanistas, &c.] Tradit Val. Max. lib. II. c. 1. P. Rutilium Consulem e ludo Cornelii Scauri doctioribus accersitis, plagas vitandi et inferendi militibus præcepta primum dedisse. Hoc autem multiplici modo factum observamus. Vel enim invicem bini cum telis et armis rudibus, vel incidenti-

bus et pungentibus; vel sine antimacho, per se soli adversus umbram, murum, vel columnam cum armis, et etiam sine armis sese exercebant. *Marc. Donatus.* *Tyrones*] Novitios, Gladiatoriæ artis imperitos. De his Symmachus lib. II. epist. 46. 'Nam gladiaturæ idoneos communis cura prospiciet, quæ pars in apparatu Quæstorio prior est, ut auctoramento lectos longus usus instituat.' *Bern.*

In ludo] Publice enim aperti Romæ ludi gladiatorii, et in iis Magistri (qui hic lanistæ) a quibus juvenes usum armorum condiscerent. Vide Lipsium lib. I. Saturnal. Serm. c. 14. et 15. *Idem.*

Lanistas] Isidorum admitto, qui Thuscum verbum esse vult, et illis carnificem signare: et admitto eo libentius, quia res gladiatoria petita a Thuscis. Glossarius liber, *Lanista*, λουδοτρόφος, μονομαχοτρόφος, ἐπιστάτης μονομάχων. 'Lanistæ avium' etiam apud Columellam, qui aves condocefaciunt ad pugnam. Emebant lanistæ futuros gladiatores, aut expositítios pueros huic rei tollebant. Tota autem manus quæ sub uno lanista, 'familia' appellabatur: et eum dicebant familiæ præesse. Hinc natum proverbium Ciceroni familiare, 'ducere familiam:' quod idem censeo ac familiæ præesse, sumtumque ab hac ipsa lanistarum præfectura. *Lipsius.*

Senatores] Nam neque hos puduit gladiatoriam profiteri. Quod et multi postea Imperatores fecere. Spartianus de Hadriano: 'Idem armorum peritissimus, et rei militaris scientissimus, gladiatoria quoque arma tractavit.' *Bern.*

Ipsique dictata exercentibus darent] Proprium lanistarum, quando tironibus illa dant præcepta, quæ Hirtio commemorantur lib. de bello Africo. *Casaub.* *Dictata*] Dictata, sunt artis gladiatoriæ præcepta, tyronibus a lanistis data. Nec inepte, Dictata: quia revera præcepta sua armorum commisere etiam scripto, ut patet ex Horatii sat. II. vs. 8. *Bern.*

Legionibus stipendium duplicavit] 'Addidit (inquit, de Domitiano loquens, c. 7.) et quartum stipendium, aureos ternos.' Quæ verba tres aureos unum efficere stipendium, et militem sub Domitiano quadruplex stipendium meruisse suadent, aureos scilicet XII. Sed profecto sunt in vitio, legendumque *aureis ternis.* Justo Lipsio assentior, Elector. I. c. 11. Quod ita esse probat Zonaras, ex Dione, ut arbitror. Nam et ipse, de Domitiano loquens, 'Cum (inquit) militibus septuagenæ quinæ drachmæ solverentur, centenas dari jussit.' Idque cum Tacito convenit lib. I. Annalium, ubi milites post excessum Augusti singulos in diem denarios per seditionem poscentes describit, cum ante non nisi XXV. denarios in mensem, et sic sexta parte minus, accipere consnevissent. Quod vero denis in diem assibus animam et corpus æstimari iidem ibi milites conqueruntur, non de assibus, quales decem denarium efficiunt, intelligo, (alioqui diurnum poscentes denarium, non plus petissent quam ante acceperant) sed de assibus ut tunc temporis in usu erant. *Torrent.*

Frumentum sine modo] Milites fuere in Romana legione, qui 'torquati duplares' dicebantur, qui ob virtutem duplas consequebantur annonas: sicut 'simplares' dicti sunt, quibus una et semis annona tribuebatur. Vegetius.

Prædia] Pro *et prædia.* Ful. Ursinus, approbante Casaubono et Grutero, mavult *ex præda*: quod et tantorum virorum, et rei gratia, non displiceat: etsi ab ingenio ea lectio, non a libris est. *Bern.*

Cap. 27. *Necessitudinem*] Hoc est, affinitatis jus et conjunctionem, quam et 'necessitatem' vocat Cæsar in suasione legis Plautiæ, citata ab A. Gellio lib. XIII. c. 3. Festi nota huc facit:

'Necessarios esse qui aut cognati, aut affines, et in quos necessaria officia conferuntur præter cæteros.' *Idem.*

Conditione] Hoc vocabulo pro conjunctione vel pactione nuptiarum et sponsaliorum usus est, ut et alii auctores, præsertim J. C. e quibus Caius in renuntiatione nuptiarum hæc verba probata esse ait, 'conditione tua non utor.' Sueton. tamen Aug. c. 69. 'conditiones quæsitas per amicos,' cum scribit, non de nuptiis, sed de stupris intelligendus est. Vide Caium J. C. leg. II. de divortiis et repudiis. *Torrent.* Ergo conditio, ut opinor, hoc loco, pro matrimonio et conjunctione sponsaliorum et nuptiarum usurpatur. Ut in Claud. c. 26. 'nec durare valuit, quin de conditionibus continuo tractaret.' Sic Plin. l. I. epist. 14. in fin. 'in conditionibus deligendis hic quoque ponendus est calculus, ut census hominum spectentur.' Ex quo propemodum adducor, ut hic pro 'conditione,' scribendum existimem *conditionem*, ut scilicet sit appositio, Octaviam conditionem, et conditio non tam nuptias, quam nuptam ipsam significet: quomodo etiam apud Ammian. Marcellin. lib. XXII. c. 9. admissio pro admissionali, apud Florum, regna pro regibus sumuntur. *Bern.*

Gratuito] Non insuper habendum, quod Torrentius in uno Ms. reperit, *gratuitu*, ne quis forte 'gratuito' referat ad fœnus. Nullum enim fœnus gratuitum est. *Idem.*

Congiario] Congiarium a congio nomen habet, quæ liquidorum mensura, sex sextariorum capax. Solebant autem antiquitus dare in populum tot olei congios aut vini. Inde nomen ductum longius, ad quasvis, etiam pecuniæ, donationes, sed maxime virorum Principum; aut publicas in plebem, quod 'congiarium in capita promissum' vocat Seneca epist. LXXIII. Longissime autem ad quodvis munus, privatim et in singulos collatum, ut hoc loco: item apud Senecam consol. ad Marciam, c. 22. 'Sejanus patrem tuum clienti suo congiarium dedit.' *Bern.*

Obæratorum] Hi, ut docet Donatus in commentario Phormionis, cum solvendo non essent, jure manu capiebantur. Et, ut author est M. Varro, vindemias et fœnisecia administrabant hi, quos obæratos nostri vocitarunt. Idem alicubi indicat, obæratos dici proprie illos debitores, qui in servitute erant creditoris pro pecunia, quam debebant, donec solverent: quales nexi quoque sunt. *Beroald.*

Prodigæ juventutis] Aurelio Cottæ, et Haterio Antonino, 'quamvis per luxum opes avitas dissipassent,' annuam pecuniam statuit Nero Princeps, quod inter laudes ejus refert Tacitus lib. XIII. Annal. c. 34. et merito. Quidni enim his talibus quoque subveniretur, præsertim si solummodo 'peregrinatus est eorum animus in nequitia, non habitavit,' ut Valer. Maximus lib. VI. c. 9. de Polemone perditæ et ipso adolescente luxuriæ: sed qui tamen Xenocratis præceptis, ex infami ganeone maximus philosophus evasit. Quinto Fabio Maximo adolescente nihil magis infame, nihil eodem sene ornatius. Adeo verum est, quod Themistocles de se (nam et ipse turpem adolescentiam egerat, a patre abdicationis nota inustam. At quantus vir postea!) prædicavit: 'ferocissimos pullos, ubi recte docti et informati fuerint, generosissimos equos evadere.' *Bern.*

Gravior criminum, &c.] Accuratus autor noster est, etiam in iis quæ obiter dicit. Nam tres ecce causas bellorum civilium, quasi aliud agens, exponit. Earum prima 'vis criminum gravior.' Aperuit hunc fontem seditionis et Aristoteles lib. v. politic. c. 3. p. 'Propter metum,' inquit, 'ad

seditionem deveniunt, qui pœnas scelerum suorum formidant: et hi, contra quos paratur violentia, prævenire volentes, priusquam malum patiantur.' Secunda et tertia (merito jungendæ, nam una fere sequitur ex altera) sunt Inopia et Luxuria, quas et junctim proponit idem Aristoteles lib. v. polit. c. 6. m. 'Fiunt in Repub. mutationes, cum homines per luxum sua prodigunt atque consumunt: tales enim res novas quærunt: et aut ipsi tyrannidi imminent, aut ad eam alios vocant.' Jungit easdem Tacitus lib. I. Histor. c. 21. exemplo 'Othonis, cui compositis rebus nulla spes, omne in turbido consilium. Multa simul extimulabant: luxuria etiam Principi onerosa: inopia vix privato toleranda.' *Idem.*

Quam ut subveniri] Hoc est, eos non alia ratione ex inopia et æris alieni magnitudine emergere posse, quam si publice privatimque rapere liceat, ut bellis civilibus fieri consuevit. Nam, ut præclare Sallustius inquit, in Catil. c. 37. 'Semper in civitate, quibus opes nullæ sunt, bonis invident, malos extollunt: vetera odere, nova exoptant: odio suarum rerum mutari omnia student: turba ac seditionibus sine cura aluntur: quoniam egestas facile habetur sine damno.' *Idem.*

Cap. 28. *Superque*] Super pro præter. Quomodo etiam in Tiber. c. 55. Calig. 36. Claud. 1. 5. 14. 26. Neron. 31. Domit. 8. Haud scio an aliis auctoribus sic usurpatum. *Idem.*

Reputantibus] Reputavit ante omnes alios Cato, 'qui impendentia crebro vaticinatus, importuni tunc et curiosi, post prudentis quidem, sed infœlicis consiliarii nomen sortiebatur,' ut inquit Plutarchus in Cæs. quia scilicet Cæsaris potentia, quam paulatim acquisiverat, convelli sine convellentium exitio non potuit amplius. *Idem.*

De summa se. Rep.] Cæsar apud milites queritur, Syllam, nudata omnibus rebus tribunitia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse: Pompeium, qui amissa restituisse videatur, bona etiam, quæ ante habuerat, ademisse: quotiescunque sit decretum, darent magistratus operam, ne quid Resp. detrimenti caperet, (qua voce, et quo S. C. pop. R. ad arma sit vocatus,) factum in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in secessione populi, templis locisque editioribus occupatis; quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem. Cæsar.

Quando nec plebiscito Pompeius postea abrogasset] Non absurda lectio, si modo abrogare pro derogare positum meminerimus: nam auctor Glossarii non solum ἀποκυροῦν, sed etiam ἐλαττοῦν interpretatur. Sensus est: absentis Cæsaris non esse rationem habendam: quia Pompeius legi suæ, qua id in genere prohibebatur, non derogasset plebiscito: sed propria tantum auctoritate eam in ærarium jam relatam correxisset. Atqui ut ei legi a Pompeio semel perlatæ derogaretur, tam opus fuerat populi auctoritatem intervenire, quam ante, cum in gratiam Cæsaris fuerat factum prius plebiscitum sive rogatio, qua permittebatur ei absenti petitio consulatus. *Casaub.* Ergo 'abrogare' legem, est eam prorsus tollere: 'obrogare' vero, mutare aliquid ex lege: 'derogare,' partem ei detrahere: 'exrogare' denique, ex lege vetere aliquid eximere per novam legem. Hoc sensu, M. Claudius Marcellus Consul retulit ad Senatum, ne absentis Cæsaris ratio in Comitiis consularibus haberetur: quandoquidem Pompeius, lege de jure magistratuum lata, eo capite, quo a petitione honorum absentes submovebat, ne Cæsarem quidem exceperit, quamvis hic antea intercessione tribunorum plebis (supra cap. 24.) id obtinuisset: correc-

tionem autem legis, cum jam in æs incisa et in ærarium condita esset, non plebiscito, seu rogatione plebis, sed propria autoritate susceperit. Itaque vox 'plebiscito' non in dandi casu accipienda est, ut subjectum abrogationis vel derogationis significet; sed in auferendi casu, ut instrumentum vel modum abrogandi denotet. 'Abrogare' autem absolute positum respicit ad proxime indicatum caput legis Pompeiæ, 'ne absentium ratio comitiis haberetur.' *Bern.*

Lege in æs, &c.] Latas leges, in æs (æneas sive tabulas, sive columnas, nam utrumque factum) incidere, jam priscis usitatum fuisse, patet ex illis Livii, libro III. capite 57. 'priusquam urbem Consules egrederentur, leges decemvirales, quibus 'tabulis XII.' est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt.' In publico ergo proponi solitæ, ut oculis civium paterent. Sed et in ærarium conditas aliquas, ut et Senatusconsulta, tum ex hoc auctoris loco, tum Aug. cap. 49. p. et aliunde discimus. Ibi cum publicis pecuniis, omniumque publicarum rationum libris, reposita asservabantur. Erat autem ærarium in Saturni Opisque templo. *Idem.*

Corrigeret errorem] Hoc est, Cæsarem exciperet a lege generali de submovendis a petitione magistratuum absentibus. *Idem.*

Privilegium] Plebiscito ipsi concessum, ut soli liceret consulatum absenti petere. *Idem.*

Retulit etiam, ut colonis, quos rogatione Vatinia Novumcomum deduxisset, civitas adimeretur] Immo etiam Comensem quendam virgis concidi jussit, qui se, quod Comi magistratum gessisset, Romæ pro cive Romano gerebat. Si Appiano credimus, Novocomum Cæsar Latii jure donaverat, quorum qui annuum magistratum gesserant, cives Romani fiebant; hanc enim vim, eodem Appiano teste, habuit Latinitas. *Casaub.* *Rogatione Vatinia*] Lege a Vatinio lata. *Bern.*

Ut colonis quos] Veras causas, cur colonias deducerent veteres, sex potissimum reddi posse reperio: unam, ad priores populos coërcendos: alteram, ad hostium incursiones reprimendas: tertiam, stirpis augendæ causa: quartam, plebis urbanæ exhauriendæ: quintam, seditionis sedandæ: sextam, ut præmiis milites veteranos afficerent. *Sigonius.*

Novumcomum] Insubrum in Italia Urbs est, hodie *Como*, ad Larium lacum. *Bern.*

Civitas] Jus civitatis Romanæ.

Ultra præscriptum] Habuit lex agraria multa capita; nam et agrum definivit, qui esset dividendus, et quibus, ac quam multis hominibus, et per quos, et quo modo, et quibus limitibus esset dividendus, præscripsit. *Sigon.*

CAP. 29. *Difficilius se*] Geminum huic dicto dictum Scipionis Africani ad legatos Antiochi Regis apud Livium libro XXXVII. 45. f. 'Regum majestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima præcipitari.' 'Nec enim his gradibus,' (inquit Seneca lib. VI. de Benef. cap. 33.) 'quibus ad summa perventum est, retro itur: sæpe inter fortunam maximam et ultimam nihil interest.' Addendus Amiratus libro XVIII. disc. 8. *Idem.*

Intercessores Tribunos] A. Gellius auctor est, lib. XIII. cap. 12. Tribunos plebis antiquitus creatos, non juri dicundo, sed intercessionibus faciendis, ut injuria quæ coram fieret arceretur. Intercessio fiebat, edita voce illa, 'Veto,' ut patet ex Livio, lib. VI. cap. 35. f. *Idem.*

Fratri patrueli] Filio patrui. Sunt enim Fratres patrueles, qui ex duobus fratribus progenerati sunt; ut consobrini, qui ex duobus sororibus. *Idem.*

Ingenti mercede] Curionem enim

ære alieno, quod erat sexcenties HS. si Valerio credimus lib. IX. cap. 1. liberavit: et Paullo Æmilio mille et quingenta talenta donavit, seu, ut volunt alii, HS. trecenties saxagies. Appianus et Plutarchus. *Torrent.* Plinius luculenter scripsit in XXXVI. 'Curionem hunc nihil in censu habuisse præter discordiam principum.' Servius enarrans illud Virgilianum, 'Vendidit hic auro patriam,' ait, Curionem vendidisse Romam Cæsari XXVII. millibus aureis. *Beroald.*

Parte diversa] E factione Pompeiana. *Bern.*

Beneficium] Privilegium a populo concessum, ut absentis sui ratio haberetur in petitione consulatus. *Idem.*

Pepigit] 'Pepigit,' sine effectu, ut loquuntur, accipiendum, pro pacisci voluit. Nec enim illi pactum admiserunt, ut patet ex sequenti tmemate. *Idem.*

CAP. 30. *Conventibusque peractis Ravennæ substitit*] Conventibus juridicis, de quibus dictum supra cap. 7. Cum Citeriorem et Narbonensem Galliam provinciam nactus esset, in iis conventus egit, ut quæ jampridem formam provinciæ accepissent; in Comata, quam ipse bello primus aggressus est, nequaquam: nisi fortasse postquam eam in provinciæ formam retulit. Velleius: 'Germani in summam socordiam adduxere Quinctilium, usque eo, ut se Prætorem urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet.' Significat, Varum se gessisse pro Prætore, cum tamen esset Imperator tantum; neque enim Germania in provinciæ formam erat redacta. *Sigon.* Conventus ex Equitibus Romanis constabat, qui in provinciis negotiabantur, et a Prætore in consilium advocabantur; unde conventum seu forum agere Prætor in eadem re dicebatur. *Hottomann.*

Tribunis plebis] Curione, Antonio, Cassio, qui ex urbe ad Cæsarem profugerunt. *Bern.*

Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit] Quod Polybius in omni historia prudentissime monet faciendum, ut inter causas, prætextus, et initia bellorum distinguamus, id diligenter hoc loco a Suetonio factum licet observare. Alia notione in Seneca 'prætextum,' pro purpura quæ prætexitur. Locus est Epistola LXXI. 'Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed illud pulcherrimum Reip. prætextum, optimates, uno prælio profligabuntur.' Optimates vocat honesta translatione prætextum Reip. *Casaub.* *Prætextum*] 'Prætextum' neutro genere. Et hist. Catilinæ cap. 38. 'Per illa tempora' (de Sylla, Cæsare, Pompeio sermo) 'quicunque Remp. agitavere, honestis nominibus, alii, sicuti jura populi defenderent, pars, quo Senati auctoritas maxima foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certabant.' Ita est: et vere poëta, 'Sæpe scelus cœli zelus velamine texit: Relligio velum est, quod tegit omne scelus.' *Bern.*

Opera consummare] Ut forum de manubiis, cujus supra mentio, et alia opera publica, perficere. *Idem.*

Adversus auspicia] Videatur supra cap. 20. *Idem.*

Delaturum] Quam necesse sit ad conservandam Reip. libertatem, ut libere possis quemcumque civem accusare, demonstrat egregie Machiavellus disputat. de Republic. libro I. capite 7. *Idem.*

Quidam putant captum imperii consuetudine] Horum sententiam verissimam esse, ne dubitandum quidem est. Habent hoc diuturna imperia, ut facile quemvis hominum natum dementent, et cupiditate firmandæ potentiæ inflamment. Hæc postquam sententia sedit, nullum tam præceps consilium quod non placeat, potius quam ut imperio cedatur. Imbibant igitur, qui gubernacula Reip. trac-

tant, Mæcenatis apud Dionem oraculum verius quam dictum: *Ἀρχαὶ αἱ μακρότεραι καὶ πολυχρονιώτεραι ἑταίρουσί πως πολλοὺς, καὶ ἐς νεωτεροποιΐαν ἐξάγουσι.* *Casaub.* Est hæc ratio vel inter præcipuas, quibus Imperia ea, quæ suffragiis, non successionis jure, deferuntur, in una familia non esse continuanda, docent Amiratus libro I. discip. 12. Clapmarius, arcanor. Reipub. libro II. cap. 12. *Bern.*

Versus] Exstant hi versus in Phœnissis, actu II. ab Eteocle Thebano dominationis cupido pronuntiati. Sunt autem isti: *Εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρὴ, τυραννίδος πέρι Κάλλιστον ἀδικεῖν, τἄλλα δ' εὐσεβεῖν χρεών.* Eos imitatus Poëta Gallicus inquit: *S'il faut être méchant, sois-le pour être Roi: Mais au reste sois juste, et vi selon la loi.* Idem.

Cap. 31. *Formam, qua ludum gladiatorium erat ædificaturus consideravit*] Simulacrum significat, et adumbratam vel effictam speciem, (ichnographiam vocat Vitruvius, atque orthographiam,) qua ludum erat ædificaturus gladiatorium. *Turneb.* Sed quod tanti viri bona cum pace dixero, neutrum videtur: formam quin potius esse, quam vulgo *modellum* futuri operis appellant, ex ligno vel alia materia confici solitum, ut ex eo, minimo impendio, nulloque incommodo, deprehensa errata, priusquam opus ipsum fiat, castigentur. Idem ergo forma architectis, quod sculptori protypus, quod plastæ proplasma. *Bern.*

Ludum] Scholam intelligit, et locum, ubi habiti altique gladiatores. Multiplices iis in ludis minutasque cellas fuisse, in queis seorsim haberentur singuli gladiatores, ostendit Lipsius lib. I. Saturnal. c. 14. *Idem.*

Cum luminibus exstinctis decessisset via] In commentariis Græcorum legimus, peculiares in usum viatorum faces solitas incidi e ligno querno vel iligno, quæ *γράβια* vocabant. Præcipua fuit cura, ne facile vento cederent: testis tamen historia, sæpe factum quod hic Suetonius ait, ut lumina extinguerentur, atque ita via decederetur. Propterea usi sunt lychnuchis e pelle, in eum usum comparatis, ut vim ventorum ferre possent et defendere. Quoniam autem fallendi fere hostis causa iter nocturnum a ducibus exercituum instituebatur, quo tutius id fieret, excogitatæ sunt jam olim quas nos vocamus hodie 'laternas surdas.' Hæ ita sunt compositæ, ut iis lucem abunde faciant, quibus præferuntur: aliis negent, qui vel adversi incedunt, vel ad latera ipsis stant sive ambulant. Julius Africanus, cujus elegantissimum librum de bellico apparatu nondum luce publica donatum habemus, fabricam hujusmodi laternarum sic explicat: 'Esto laterna quadrilatera, pellibus ab omni parte oppansis munita. Laterum trium pelles sunto nigræ: unius alba, per quam pone sequentibus lucerna lucebit.' Locus est c. 70. quod *περὶ νυκτοπολέμου* inscribitur. *Casaub.* Utrum dicit Cæsarem faces habuisse ardentes in itinere, quæ exstinctæ sunt? Sunt qui non putent, cum eum dicat occultissimum iter ingressum esse: censent enim 'luminibus exstinctis' appellari concubium noctis, cum exstinctis lucernis omnes cubant, tenebræque intensiores sunt. Verius tamen videtur viatores noctu gerere faces solitos esse. *Turneb.*

Tandem ad lucem reperto duce] Latini 'ad lucem' cum dicunt, tempus dilucidi intelligunt, vel quod proxime dilucidum antecedit. Cum 'ad lumina,' tempus quo lucernæ accenduntur, et, ut Græci id tempus denotant, *περὶ λύχνων ἁφάς.* Obstat tamen nonnihil huic interpretationi, quod omnes Historici testantur, Cæsarem id totum iter confecisse, atque adeo Ariminum cepisse ante lucem. *Casaub.*

Duce reperto] Ὁδηγῷ, duce viæ, seu itineris. Ea voce simpliciter utitur

et Livius libro XXII. c. 13. 'Annibal vocatum ducem percunctatur, ubi terrarum esset: eumque, quod errore seduxisset exercitum, in crucem tollit.' Ubi Plutarch. ἀνεσταύρωσε τοὺς ὁδηγούς. *Bern.*

Consecutusque] Assecutus cohortes, quas cum Hortensio præmiserat ad Ariminum occupandum, quæ urbs Italicarum prima ex Gallia venientibus offerebatur. *Idem.*

Provinciæ ejus finis] Disterminans Italiam a Gallia citeriore, ut Historici tradunt: quem Plinius in VIII. regione Italiæ collocat: de quo Lucanus: 'Et Gallica certus Limes ab Ausoniis disterminat arva colonis.' Autumat Sidonius, Rubiconem mutuari originem nominis de glarearum colore rubicundo. *Beroald.* Hodie corrupto nomine Riconem accolæ appellant: priusquam ad mare sit ventum proximo amniculo insinuatus, aquis et nomine confusis in Adriam, inter Ariminum et Ravennam evolvitur. *Sabell.*

Constitit] Gruterus e Pal. tertio, *substitit*. Bern.

Ad proximos] Ad amicos, quos secum habebat: inter quos fuit Asinius Pollio. Cum his de consilio suo disceptavit, pensans, transitus suus quanta mortalibus allaturus esset mala, quantum de eo sermonis posteris futurum. Eodem pertinet hoc Ciceronis lib. I. Offic. 'Bene præcipiunt, qui vetant quicquam agere, de quo dubites, æquum sit an iniquum. Æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem injuriæ significat.' Audacia tamen et magna facinora, quale hoc Cæsaris erat, facienda, non deliberanda esse, Cæsar ipse dixit, auctore Plutarcho in apophthegm. *Idem.*

Omnia armis agenda erunt] Utpote criminis manifesti rei: nam extra provinciæ suæ fines cum armis venisse, crimen erat. Appianus, alios auctores secutus, verba Cæsaris ita narrat: 'Η μὲν ἐπίσχεσις, ὦ φίλοι, τῆσδε τῆς διαβάσεως ἐμοὶ κακῶν ἄρξει· ἡ δὲ διάβασις πᾶσιν ἀνθρώποις. *Amici, hunc transitum si inhibuero, væ mihi; si transiero, væ universis mortalibus.* Casaub.

Cap. 32. *Æneatores*] Sic generaliter eos vocat, qui classicum canunt, sive id tuba, sive cornu faciant, neque enim tubam a cornu materia, sed forma, distinguebat. Ovidius lib. I. Metamorph. 'Non tuba directi, non æris cornua flexi, Non galeæ, non ensis erat.' 'Æneatores' tamen Festo dicuntur proprie cornicines, qui cornu canunt. *Torrent.*

Classicum exorsus] Classicum dicimus et tubam ipsam, et sonum bellicum. *Silvius.* *Classicum*] Τὸ πολεμικὸν, sive τὸ παρακλητικὸν, cum signa canunt, et militem vocant incitantque ad pugnam. De eo Veget. lib. II. c. 22. *Bern.*

Ostenta] Id enim ostentum pro se Cæsar interpretabatur, humani scilicet ingenii more, de quo Heliodorus lib. II. Æthiop. ὡς ἕκαστος ἔχει βουλήματος, οὕτω καὶ ὑπολαμβάνει: hoc est, interprete Cæsare lib. III. Bell. Gall. c. 18. 'fere libenter homines id, quod volunt, credunt.' Demosth. Olynth. III. ὃ βούλεται, τοῦθ' ἕκαστος καὶ οἴεται: *quod quisque vult, id etiam sibi fingit.* Idem.

Iniquitas] Eam iniquitatem Cæsar ipse lib. I. Bell. Civil. c. 7. et 9. singillatim exponit et exaggerat. 'Quis est (inquit Seneca) qui non inter scelera et injurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis, quæ impotentissime fecit, speciem aliquam induat recti?' *Idem.*

Jacta alea est, inquit] Petronius in carmine de bello civili Cæsariano, 'Quia pœna tropæis Imminet, et sordes meruit victoria nostra, Judice fortuna cadat alea,' &c. Menander, Δεδογμένον τὸ πρᾶγμ', ἀνερρίφθω κύβος. Eodem sensu dicunt Græci et ἀναῤῥίπτειν κίνδυνον, ut Dionysius Halic.

in tertio et octavo, et Josephus, 'Ἁλώσεως lib. IV. item, χωρεῖν ἐπὶ κύβον. Livius libro primo, 'in dubiam imperii servitiique aleam imus.' Interdum βεβλῆσθαι τοὺς ἀστραγάλους, ut in Arato Plutarchus; nonnumquam ἀναῤῥίπτειν simpliciter. Philostratus in vita Apollonii, loquens de Vitellio, Κυβεύει μὲν, δεδιὼς μήτι αὐτὸν οἱ πεττοὶ σφήλωσιν, ὑπὲρ δὲ ἀρχῆς ἀναῤῥίπτει παίζων. Eleganter Pausanias τῷ ἀναῤῥίπτειν, quod est extrema consilia ex desperatione inire, opponit τὸ ταμιεύεσθαι τὴν ἀπόνοιαν, quod de eo dicitur, qui non totis viribus ruit ad prælium, certus aut vincere aut mori, sed ita se parat, ac vires dispensat, ut cedere coactus, denuo stare possit; quod proprium est ducis prudentis, et, ut Augustus appellabat, ἀσφαλοῦς. *Casaub.* Suspicor legendum, *Jacta esto alea:* sic enim citatur a Plutarcho, πᾶς ἐῤῥίφθω κύβος. *Erasmus.* *Inquit*] Porro nonnulli τὸ *inquit* hic omittunt, et recte. Jam modo enim præcessit: nec solemne Suetonio βαττολογεῖν. *Bern.*

CAP. 33. *Tribunis plebis*] Cassio, Antonio, Curione. *Idem.*

Fidem militum] Opem, auxilium adversus inimicos. Ea oratio est in ipso Cæsare, lib. I. Bell. Civil. cap. 7. Ceterum hoc solemne Romanorum verbum, invocandi fidem alicujus. *Bern.*

Ac veste] In argumentum doloris ex indignitate concepti. Cum primis Hebræis fuisse solemne, scissa veste dolorem indignationemque testari, ex Genes. XXXVII. 29. et XLIV. Numer. XIV. 6. et plurimis aliis locis apparet. *Idem.*

Equestres census] Censum equestrem fuisse quadringenta millia sestertium, tum e fine sequentis tmematis, tum etiam ex Plinii lib. XXXIII. c. 2. et aliunde notum est. Ea summa, nostra consuetudine numerata, decem millia Philippicorum talerorum, seu 12500. coronatorum constituit. Si quis ingenuorum hos habebat, et annuli aurei, et in quatuordecim ordinibus sedendi jus obtinebat. Fere compendio dicebant, 'quadringenta,' subaudiendo millia. Alterum tantum, scilicet octingenta millia, census Senatorius erat, ut in Augusto prodit auctor. Nec ab re sane in conferendis magnis illis dignitatibus, census opumque habita ratio fuit. Verissime quippe Tullus apud Dionys. Halicarnass. lib. IV. Οὐκ ἂν γένοιτο φρόνημα εὐγενὲς ἐν ἀνδράσιν ἀπορουμένοις τῶν καθ' ἡμέραν ἀναγκαίων. *Nihil generosum potest sapere, qui quotidiani victus penuria premitur.* Adde quod majori curæ Rempub. habent, quorum et privatim interest, eam esse salvam. *Idem.*

Sæpius digitum] Ait, extremam concionem suspicatam fuisse de promisso sibi a Cæsare annulorum jure, et millibus quadringenis, quia Cæsar annulum, seu digitum lævæ manus minimo proximum ostentaret. Non enim dubitandum est, milites de promissis sibi 400. millibus hariolatos non aliud fundamentum habuisse, quam conceptam prius opinionem falsam de promisso jure aureorum annulorum. Cum enim utrumque (jus inquam aureorum annulorum, et census equestris 400. millium sestertium) eidem competat, nec separari possit, posterius hoc per interpretationem illi priori, quod non tam viderant, quam putabant vidisse, adjecerunt, ingenii humani vitio, facile credentis, quicquid avide concupiscit. *Id.*

Lævæ] Cur lævæ potius, quam honoratiori dextræ fuerit aptatus annulus, auctorum sententiæ variant. Vide et A. Gellium lib. X. noct. Attic. c. 10. et Plinium lib. XXXIII. cap. 1. Macrobius lib. VII. Saturnal. c. 13. refert, veteres annulum, non ornatus sed signandi causa, quacunque manu, quo libebat digito, gestasse, sculptura ipsi materiæ annuli, sive ferrei sive aurei, impressa. Postea usum luxu-

rientis ætatis signaturas pretiosis gemmis cœpisse insculpere. Hinc factum, ut usus annulorum exemptus dexteræ, quæ multum negotiorum gerit, in lævam relegaretur, quæ otiosior est: ne crebro motu et officio manus dexteræ pretiosi lapides frangerentur. *Idem.*

Annulum quoque] Juvenalis versus Satir. XI. in decoctores ac prodigos, 'Talibus a dominis post cuncta novissimus exit Annulus, et digito mendicat Pollio nudo.' De Gellio Equite R. qui sua jam comesset bona, Cic. Orat. pro Sextio: 'Indignus (inquit) ordine Equestri, cujus nomen retinet, ornamenta confecit.' *Torrent.*

Promissumque jus annulorum] Quod et consecuti tandem sunt: sed sero post annos fere CCLIII. initio imperii Severi, Herodiano teste. *Casaub.* *Promissumque jus annulorum cum millibus quadringenis, fama distulit*] Cum scirent jus aureorum annulorum et equestrem censum eidem competere, nec separari posse: posterius hoc per interpretationem illi priori, quod non tam viderant, quam putabant vidisse, adjecerunt. Humani ingenii vitium est, in iis quæ valde cupias esse ταχυπειθῆ. *Casaub.* Ab Horatio decenter dictum est, 'Si quadringentis sex septem millia desunt, Plebs eris.' Lege Roscia theatrali nulli jus erat sedendi in quatuordecim ordinibus, nisi quadringenta obtulisset in censum. Unde ait epigrammaticus Poëta, 'Quadringenta tibi non sunt, Cherestrate, surge.' *Beroald.*

Fama distulit] Conjecturam Casauboni, *fama distulit*, sexto casu legentis, affirmo simili loco Taciti, lib. I. Annal. c. 4. 'Imminentes dominos rumoribus differebant.' Et Lucil. 'Gaudes, cum de me ista foris sermonibus differs.' Ubi differre planissime respondet nostrati, *aussträgen*, hoc est, divulgare. Noster iterum in Augusto c. 14. 'rumore dilato.' *Bern.*

CAP. 34. *Picenum, &c.*] Regiones Italiæ, qua parte plurimum ea contrahitur, Apenninique montis intercursu munitur. Picenum, Marchiæ Anconitanæ; Umbria, Ducatus Spoletini; Etruria, Toscanæ nomine celebrantur hodie. *Idem.*

Corfinium] Pelignorum oppidum, quo de, præter ecclesiam et paucu-las domos, hodie nihil reliquum. Vulgo *Sante Pitino, ò campi di S. Pellino.* Idem.

Superum mare] Adriaticum: jam *Golfo di Venetia.* Dictum 'superum,' respectu Tyrrheni seu Tusci maris, quod 'inferum' appellatur. *Idem.*

Brundisium] Recte, non, ut vulgo, *Brundusium.* Hodie vulgo *Brindisi*, et *Brandizzo.* Urbs Calabriæ, porta olim nobilis, et in Græciam trajectu. *Idem.*

Transfretaturi] 'Transgressuri' dixisset non minus recte Sallustius, A. Gell. lib. XIX. c. 26. Quin et noster eodem modo, capitis sequentis initio, de maritimo itinere: 'urbe repetita in Macedoniam transgressus.' Et paulo post: 'ab Alexandria in Syriam, &c. transiit.' *Idem.*

Per omnes moras] Angusta loca, et transitus tardioris. Sic Statius Thebaid. X. 'Rapite arma, morasque Frangite portarum,' hoc est, portas quæ nos morantur.

Appellatis patribus] Comiter nominatis, vocatisque in curiam, veluti cum his consultaturus de summa Reip. Vel 'appellatis,' pro imploratis, eo scilicet significatu, quo dicitur, appello principem, pro provoco: ut tit. de appell. continetur. Cæsar: 'Pro quibus rebus orat, ac postulat, ut Rempubl. suscipiant, atque una secum administrent.' Cæsar enim, post Pompeii transfretationem, Romam conversus est, redacta in potestatem Italia diebus LX. citra sanguinis profusionem. *Idem.*

Ire se ad exercitum] Hujus loci sunt

illa dicta, Curtii lib. x. c. 6. 'militaris sine duce turba corpus est sine spiritu.' Quintilian. vi. 'Ut remiges sine gubernatore, ita milites sine imperatore nihil valent.' Flori, ii. c. 18. 'Tanti est exercitus, quanti imperator.' *Bern.*

Ducem] Pompeium. *Idem.*

Obsidione Massiliæ] De qua Cæs. lib. ii. Belli Civil. et Lucan. lib. iv. *Idem.* *Massiliæ*] Galliæ Narbonensis urbs est, *Marseilles* hodie incolis appellata: erat ea quondam 'sedes ac magistra studiorum.' Cicero, inprimis in ejus laudes passim effusus, in ea pro Flacco non dubitat illius civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Græciæ, sed et pene cunctis gentibus anteponere. *Idem.*

Cap. 35. *Maximis obsessum operibus*] Cæsar ausus est aggredi opus difficillimum et vix credibile, ut universa hostium castra una munitione a mari ad mare ducta concluderet, quæ protendebatur per mille ducenta stadia. Appian.

Pharsalico prælio] Commisso inter Pharsalum, Thessaliæ urbem, et Enipeum fluvium. *Idem.*

Ut occisum] Jussu Ptolemæi Regis pueri, suasu præcipue Theodoti Chii, mercenarii Rhetoricæ magistri, qui, quod consilium postea Cæsar ipse fuit execratus, occidendum Pompeium dilemmate pædagogico probavit: hoc ipso probans, quam inepti fere politica ad consilia homines de schola, si tantum de schola, nec ad doctrinam rerum usum adjunxerint. Nam juxta scitum Aristotelis lib. x. et hic, cap. ult. 'Quisquis in re civili intelligens esse volet, opus ei experientia est.' *Idem*

Neque loco, neque tempore æquo, sed hieme anni] 'Hieme anni,' quod Græci dicerent χειμῶνος ὥρᾳ, vel ὥρᾳ ἔτους χειμερινῇ, aut χειμερίῳ. Gellius libro secundo c. 21. 'Nox fuit: et clemens mare, et anni æstas.' lib. xvii. c. 10. 'cum in hospitis sui Antiatem villam æstu anni concessisset.' *Casaub.*

Intra mœnia] Alexandriam intellige. *Bern.*

Copiosissimi] Copiis instructissimi. *Idem.*

Provinciam] Videndum supra cap. 25. *Idem.*

Novarum rerum materia esset] Augustus quoque, inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi Senatoribus aut Equitibus Romanis illustribus, seposuit Ægyptum: ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam, claustraque terræ ac maris, quamvis levi præsidio adversum ingentes exercitus insedisset. Tacitus. Ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonæ fœcundam, superstitione ac lascivia discordem et mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum, domi retinere. Clapmarius lib. iii. de arcanis dominat. c. 3. *Bern.*

Urgentibus de Pharnace nuntiis] Qui Domitium Ponto ejecerat, et insatiabili cupiditate victoriam subsecutus, jam Bithynia et Cappadocia occupatis, minorem Armeniam appetebat, omnesque in illis partibus reges principesque ad defectionem pertrahebat. Plutarch.

Tunc occasione temporum] Hoc est, temporis opportunitate captata. Erant enim arma Romana civilibus bellis tum occupata. De talibus temporum insidiatoribus non pauca Gruterus ad illud Tacit. iii. Annal. 40. f. 'Egregium resumendæ libertatis tempus, si,' &c. *Idem.*

Successu præferocem] Ferocem Lætorium faciebat belli gloria ingens, ait Livius lib. ii. c. 56. Ita Tacitus lib. ii. Histor. c. 7. 'Rebus secundis etiam egregii duces insolescunt.' Quod restringens tamen Nicephorus Gregoras lib. vi. Hist. Byzant. c. 15. 'Humani animi,' inquit, 'rerum successibus certissime explorantur, qui-

bus amentes tantum insolescunt, quanta prudentes laude moderationis cumulant.' *Idem.*

Quatuor horis] Pharnacem Cæsar uno, et, ut sic dixerim, non toto prælio obtrivit more fulminis: quod uno eodemque momento venit, percussit, abscessit. Nec vana de se prædicatio est Cæsaris, ante victum hostem esse, quam visum. Florus.

Crebro commemorans] Loci hujus est illa digressio Livii, lib. IX. c. 17. 18. 19. qua disquirit, an Alexandro Magno, si petiisset infestus Italiam, virtus Romana resistere potuisset. 'Si cum Romanis congressus esset Alexander,' inquit inter alia Livius, 'non jam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, inter purpuram atque aurum, enervatum fortunæ suæ apparatibus, prædam verius quam hostem, nihil aliud quam bene ausus vana contemnere, incruentus devicit.' *Bern.*

Scipionem] Pompeii socerum. *Idem.*

Jubam] Maurorum et Numidarum Regem. *Idem.*

Partium] Pompeianarum. *Idem.*

Pompeii liberos] Cneum et Sextum Pompeios. *Idem.*

Cap. 36. *C. Curio*] Tribunorum ille violentissimus. Cladem eam illatam a Juba Lucanus præter alios egregie describit sub finem libri IV. *Idem.*

C. Antonius] Ab Octavio Libone, Pompeii legato, circumventus, et una Opitergini, qui viriliter mori, quam se dedere, maluerunt. Recte ne hoc, declamationes extant. *Idem.*

P. Dolabella] Circumventus ab eodem Octavio. *Idem.*

Cn. Domitius] Superatus a Pharnace. *Idem.*

Ad Dyrrachium] Illyridis oppidum: olim Epidamnus. Quod nomen, velut ab damno deductum, abominantes Romani, deinceps a peninsula, in qua situm est, Dyrrachium appellarunt. Id nominis adhuc hodie tenet, etsi corruptum. *Durazzo* enim urbs interior, et *Cabo Durazzo* maritima vocatur in tabulis Geographicis recentioribus. *Idem.*

Negavit eum vincere] Idem a Maharbale objectum Hannibali, cum a Cannensi victoria non statim Romam tenderet, recenti clade consternatam eam facile occupaturus. 'Vincere scis, (inquit,) Annibal, victoria uti nescis.' Liv. XXII. c. 51. Sed estne semper, hostibus pulsis instare, consultum? Negat cum ratione Lipsius lib. V. politic. in fin. capitis 16. *Idem.*

Cap. 37. *Interjectis diebus*] Non continuatis, sed ut inter triumphos esset interpositum aliquod intervallum. *Idem.*

Alexandrinum] Devicto necatoque Ptolemæo rege puero, et ejus factione profligata. *Idem.*

Ponticum] De Pharnace superato. *Idem.*

Africanum] Ex Juba debellato: nam de Scipione et Catone reliquisque Romanis non triumphavit: quia nefas erat civem triumphare de cive. 'Lugubres enim,' ut inquit Valerius, 'existimatæ sunt victoriæ civiles, ideoque nullæ supplicationes decernebantur: neque ovans, aut in curru quisquam ex civili victoria triumphavit.' Unde triumphus Cæsaris Hispaniensis dolore præmagno affecit Pop. Rom. Præterea ingratum ei fuit spectaculum triumphi Africani, cum intueretur imaginem Scipionis in pompa delatam, sibi gladio pectus trajicientis: et imaginem Petreii inedia ferroque se necantis. Maxime ingemuit intuens effigiem Catonis, ventrem dilacerantis. *Beroald.*

Novissimum Hispaniensem] De filiis Pompeii in Hispania devictis. Hispanum dicimus eum, qui in Hispania natus est, sicuti Sardum, qui in Sardinia: Hispaniensem autem incolam Hispaniæ, sicuti Sardiniensem incolam Sardiniæ. Unde Hispanienses

vocamus negotiatores, qui in Hispania negotiantur. Et Cato in libro de Re rustic. salem Romaniensem appellat, non Romæ factum, sed qui Romæ vendebatur. Igitur cum Cæsar in Hispania bellum gesserit non adversus Hispanos, sed Romanos, merito is triumphus Hispaniensis, non Hispanus, Latine et eleganter nuncupatur. *Idem.*

Diverso quemque apparatu et instrumento] Gallici apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini testudine, Africi ebore, Hispaniensis argento rasili constitit. Velleius. Loquitur autem de triumphi ferculis, simulacris, imaginibus aliis diversa materia confectis.

Velabrum] Vicus est Romæ, non procul a foro Boario. Marl. IV. c. 14. *Bern.*

Pæne curru excussus est, axe diffracto] Cæsarem dictatorem post unum ancipitem vehiculi casum, ferunt semper ut primum consedisset, id quod plerosque nunc facere scimus, carmine ter repetito securitatem itinerum aucupari solitum. Plinius.

Ascenditque Capitolium ad lumina, XL. elephantis dextra atque sinistra] De adscensu clivi Capitolini loquitur: gradus vero Capitolinos genibus emensus Cæsar die triumphi Gallici, de quo hic est sermo. Vetus mos Romæ fuit, bene meritis de Rep. viris honoris sui caussa permittere, ut cum aliqua inusitata pompa, quoties foris cœnassent, domum redirent. Sic Cornificius ob rem bene gestam bello Siculo, quoties domi non cœnaret, elephanto vehens domum redire solitus. Sic Cæsarem, ait Dio, post epulum triumphale, cum insigni hoc honore vespere domum venisse. Ut vero Suetonius rem narrat, lumina hæc publici gaudii sunt indicium. antiquissimi enim moris fuit, sive privatim, sive publice læti aliquid obtigisset, luminibus accensis appensisque gaudium testari: estque ejus λυχνοκαΐας apud Græcos ac Latinos scriptores creberrima mentio. *Casaub.*

Lychnuchos gestantibus] Olim candelis sebaceis soli pauperes utebantur: reliqui facibus, vel lucernis: has Græci λύχνους vocant: λυχνοῦχος autem est instrumentum cui lucerna aptatur, ut candelabro. Lychnuchi usus erat et domi: Cicero, 'hanc scripsi ad lychnuchum ligneolum.' Et cum foras prodirent: vide Athenæum. Milites Græci pro lychnucho ferebant obeliscolychnion, ut docet Aristoteles. *Idem.* Alii *lychnos* legunt.

Inter pompæ fercula] Pompæ triumphalis gestamina significantur: quo nomine continentur simulacra oppidorum, simulacra Deorum, spolia hostium, coronæ, machinæ, pegmata, et id genus alia, quæ ferri (nam inde nomen habent) solent in pompa triumphali: sicut fercula ludorum, fercula, quæ in ludis: quæ in sacris feruntur, sacrorum: de quibus sic scribit Cicero: 'Cavendum est, ne tarditatibus utamur in ingressu mollioribus: ut similes pomparum ferculis esse videamur.' *Berould.*

Veni. Vidi. Vici] Sic cum Pompeius festinans ad bellum piraticum Athenas in transcursu invisisset, inter cæteras inscriptiones hæc fuit: ΠΡΟΣΕΔΟΚΩΜΕΝ. ΠΡΟΣΕΚΥΝΟΥΜΕΝ ΕΙΔΟΜΕΝ. ΠΡΟΠΕΜΠΟΜΕΝ. *Casaub.*

CAP. 38. *Veteranis legionibus prædæ nomine, &c.*] Lego: *Veteranis legionibus prædæ nomine, in pedites singulos (super bina sestertia quæ initio civilis tumultus numeraverat) vicena: in equites quadragena millia nummum dedit.* Existimamus duas a Tranquillo summas fuisse positas: peditum et equitum. Illam ex vestigiis corruptæ lectionis et Græcis haud dubie expressimus: hanc jure arbitrario constituimus. Nam quia donativi, quod a Cæsare acceperunt Equites, modum nusquam expressum reperimus, quod superest, ut quam minima mu-

tatione ad veritatem faciamus gradum,' vulgatam lectionem *quaterna* mutamus in *quadragena*, etsi non male fortasse scripserimus *quadragena quaterna*. Quæ opum vis, inquiunt, huic donativo sufficiat? Clamant historici, spoliatas ab eo omnes provincias; regna multa vel direpta, vel pretio vendita; templorum multorum gazas infinitas ablatas; artes cogendæ pecuniæ ab eodem innumeras esse excogitatas, propter quas χρηματοποιὸς ἀνὴρ Græcis dici solet. Hæc si attendimus, quod tantopere miremur non erit. Quanto magis mirum, Octavium et Antonium post prælium Philippense tantundem potuisse suis militibus dare! *Casaub.* Esto, ut XX. M. veteranorum fuerint, (tot enim minimum esse oportuit, ut ex Hirtio novimus,) si V. millia drachmarum juxta Appian. in singulos divisit, centies centenis millibus aureis nostris id donativum constitit. Adde nunc augmentum pro Centurione et Equite et Tribuno, et habitationes illas gratuitas, certe in immensum res abibit, si omnia æstimentur. *Budæus.*

In pedites] 'In pedites,' inquit. Cur igitur Equites omittit? quia non opus: sicut nec Centuriones adjecit, quos notum scilicet erat, duplum accepisse, de more. *Bern.*

Bina sestertia] Ea nobis sunt quinquaginta taleri Philippici. *Idem.*

Numeraverat] Locum ita restitui de sententia Lipsii, Admirand. II. c. 12. et Ant. Lect. V. c. 18. Nam Casaub. et aliorum editiones, aliter. Numeraverat, vicena millia nummum dedit. *Idem.*

Assignavit et agros, sed non continuos] Id contra veterem consuetudinem deducendarum coloniarum fuit: semel tamen admissum, sæpius postea usurpatum est. Vide Tacitum libro XIV. Annalium. *Casaub.* *Non continuos*] Potuit et ea causa esse, quam Tacitus attingit I. Hist. 9. Unde Valens 'militari astu cohortes turbidas, ac, si una forent, prævalidas,' dispergit, teste eodem, II. Hist. 28. *Bern.*

Populo] Semel notandum, Suetonium hic atque alias, populi voce, præter morem antiquum, non populum universum, sed tenuiorem, et plebeculam istam jejunam, ac hirudinem ærarii designare. Dio Cassius ita restringit: τῷ ὄχλῳ τῷ σιτοδοτουμένῳ, hoc est, *populo qui frumentum acciperet.* Qui tamen ipse numerus grandis: et sub hoc tempus trecenta viginti millia erant, qui e publico pascerentur. *Bern.*

Trecenos nummos ac centenos pro mora] Quadringentos sestertios dedisse viritim populo Tranquillus dicit, et Appianus minam Atticam, quod idem est. Eusebius auctor est, eo tempore, quo Sylla dictaturam invasit, censu Romæ acto, inventa esse hominum quadringenta sexaginta tria millia. Appianus autem tradit, censu post triumphum Cæsaris actum, inventum esse dimidio pene minorem numerum civium, quam quantus ante bellum civile fuisset. Esto igitur, ut Romæ ducenta et viginti millia hominum fuerint eo tempore, quo Cæsar centenas drachmas in populum divisit, id congiarium bis et vicies centenis millibus aureorum nostrorum æstimabitur. *Budæus.* *Pro mora*] Tanquam usuram procrastinationis, quod promissione tardius præmia essent reddita. *Bern.*

Annuam etiam habitationem Romæ usque ad bina millia nummum] Habitatio Tranquillo est τὸ ἐνοίκιον, pensio quæ habitationis caussa penditur. J. C. etiam 'obventiones' vocant. Dio in actis anni DCCXIII. renovatam hanc legem ab Octavio post prælium Philippense commemorat. Mens et Cæsaris et Octavii fuit, ut non nisi ad tenuiores hoc beneficium pertineret. At Romanum Constantini filium δεδωκέναι καὶ τὰ ἐνοίκια τῆς πόλεως, neque id cum aliqua distinctione civium ditiorum vel pauperiorum, sed

promiscue omnium, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτέρου καὶ μέχρι τοῦ ἐσχάτου, auctor est Cedrenus. *Casaub.* 'Annuam habitationem,' id est, vectigal annuæ habitationis. Ex quo apparet, qui cives non essent, Romæque, aut in reliqua Italia negotiarentur, solitos certum Reipubl. pendere vectigal, seu pensionem. *Sabell.*

Adjecit epulum ac viscerationem] Notatu dignæ harum vocum interpretationes, quæ sunt in Glossario, *Epulum*, διανομή. *Visceratio*, ἀρτόκρεας. Persius: 'oleum artocreasque popello.' Mox, *Viscerationem*, εὐφρασίαν: in altero Glossario, εὐφρασία, *epulatio*. Viscera autem vocabant non solum intestina, sed quicquid sub corio est, inquit Servius. *Casaub.* Epulum toti populo XXII. millibus tricliniorum dedit. Plutarchus. *Viscerationem*] Id est, crudam carnem domesticatim populo datam: qui mos in oppidis quibusdam Romæ circumjectis nostra quoque tempestate durat: fitque id ipsum in defuncti alicujus memoriam. *Sabell.* Hic disquirendi locus erit, prodigalitas ne Cæsaris hæc, an magnificentia fuerit? Cicero lib. II. Offic. dicit: 'In his talibus obsequendum esse voluntati populi, modo id pro facultatibus fiat, et si quando aliqua res major aut utilior populari largitione adquiratur: et si causa largitionis sit, quod aut necesse est (ob consuetudinem legesque) aut utile,' &c. *Bern.*

CAP. 39. *Edidit spectacula*] Ms. Salmas. habuit *expectacula*. Forte scripserat Suetonius, *Edidit et spectacula*. Suo sumptu exhibuit. Proprium spectaculis vocabulum, edere. Hinc Editores, et res ipsa Editiones. Lips. Saturnal. I. c. 7. *Idem.*

Munus gladiatorium] Vide supra c. 10. *Idem.*

Ludos] Scenicos. *Idem.*

Regionatim] Per regiones urbis, quarum quatuordecim fuisse, Plinius est autor, III. c. 5. post m. *Idem.*

Per omnium linguarum histriones] Romæ magna copia erat hominum ex omnibus Imperii Romani provinciis. Cæsar, ut omnibus gratificaretur, et omnes nationes sibi conciliaret, histriones omnium linguarum adhibuit. *Casaub.*

Munere in foro] Cæsar Dictator totum forum Rom. intexit, viamque Sacram ab domo sua ad clivum usque Capitolinum, quod munere ipso gladiatorio admirabilius visum tradunt. Plinius.

Furius Leptinus] Ex hoc loco et seqq. patet, a Cæsare primam originem fuisse (nec enim factum legimus ante ipsum) ut Senatores, Equites, digniores alii, scenicis et gladiatoriis operis, 'quibus,' ut Calphurnius ait, 'nihil quidquam est humilius,' in vulgo fœdarentur. Qua de re amplius agit Lipsius Saturnal. II. cap. 3. *Bern.*

Pyrricham saltaverunt] Cretensis ille, a quo Pyrrichen compositam volunt, Πύῤῥιχος dicebatur. Alii Pyrrho Achillis filio hujus saltationis inventionem tribuunt. Quemcunque habuerit auctorem, saltatio est, eaque pedestris, diversa utique a Trojæ ludicro, quod ἱπποδρομίας genus fuit, et in equis exercebatur, per lascivas vertigines ac gyros implicantium se et explicantium puerorum. Potuerit vulgus hunc lusum Pyrrichæ nomine donare, quod Pyrrichio pede et modulo agitari soleret. Certe Pyrricha illa quæ proprie sic dicta est, et quam in Creta Pyrrichus instituit, sive, ut alii, Pyrrhus, saltatio fuit armata, longe diversa a Troja. *Salmas.*

Ludis Decimus Laberius] Eodem tempore et facto eodem ordinem equestrem amisit Laberius ac meruit. Amisit, cum egit mimum in scena, recepit, donatus a Cæsare anulo aureo. *Casaub.* Laberium asperæ libertatis Equitem Romanum Cæsar quingentis millibus invitavit, ut prodiret in scenam, et ipse ageret mimos,

quos scriptitabat. Sed potestas non solum si invitet, sed etiam si supplicet, cogit. Unde se et Laberius coactum in prologo testatur. Macrobius.

Mimum] Mimus et poëma mimicum significat, ut hoc loco, et qui id componit, mimographum ipsum. Hi salse dictæ factaque hominum (inde nomen Græcum) imitabantur: ac traducebant, instituto non malo. quomodo et scenici Indienes hodie, et Principum aulis scurræ, et Pasquinus Romæ: et talia fructu certe non carent. 'Ridentem dicere verum Quid vetat?' ait Poëta. *Bern.*

Quingentis sestertiis] Censu et insigni dignitatis equestris. *Idem.*

Sessum] Hoc est, ut sederet in quatuordecim ordinibus, loco scilicet Equitibus assignato in theatro. Sed Equites ea sessione Laberium excluserunt, ut patet ex Macrob. VII. capite 3. *Idem.*

In quatuordecim] Fortasse legendum est: *Sessum in XIV. podium e scena per orchestram transiit, &c.* nam pro verbo, *podium*, in aliquibus codicibus est, *solium*, quod videtur mendosum. Podium vero dicebatur locus, unde Principes spectabant. E scena igitur, ubi Laberius histrionicam fecerat, transiturus in XIV. podium et orchestram et Senatores omnes necessario præteriit, quo major rei indignitas foret. *Ursinus.*

E scena] Scena nomen invenit ex eo, quod alia atque alia facies subinde appareret ex ædiculis, quæ olim quum e ramis ac frondibus conficerentur, ita sunt ab umbris et tabernaculis appellatæ. *Cæs. Scaliger.*

Orchestram] Orchestræ partes erant tres: planities, in qua chorus caneret ac saltaret: pulpitum, in quo nihil aliud quam canebant aut pronuntiabant: hemicyclium, non in omnibus fabulis, sed in quibus ad eum locum agebantur enantes e mari: ut in Rudente Plautina. Tametsi ibidem quoque fungebatur urbs longinqua pro argumento. *Cæs. Scalig.* In Orchestra sunt etiam senatorum sedibus loca designata. Vitruvius.

Circensibus] Valerius nunc plebeios, nunc Circenses, Asconius et Romanos, et Magnos ludos appellatos ait: Magnosque iccirco dictos, quia magnis impensis instruerentur, vel forte quia Diis magnis, id est, Laribus urbis, sint dicati, ut ipse refert. *Sabell.*

Spatio circi] Circum maximum a Cæsare Dictatore exstructum, longitudine stadiorum trium, latitudine unius, sed cum ædificiis jugerum quaternum, ad sedem CCLX. millium, inter magna opera dicimus. Plinius.

In gyrum Euripo addito] Cæteroquin notum est, Euripum in Circo veteri Romano appellari, aquam ingenti fossa per tria latera Circi ductam admissam. Nam Euripos, ut Nilos, aquæ ductus apertos et grandes appellaverunt, quos vulgo *Canales* aquæ dicimus. Hesych. Εὐρίπους, δοχὰς ὑδάτων, quas et Latini dicunt 'dogas.' Sed Cassiodori ævo, Euripum eam Circi partem appellabant, quæ inter utrasque metas interjacebat, in modum aggeris satis alte e terra elati, ejusdem cum metis latitudinis, quibus conjuncta utrinque erat ab una ad alteram pertingens. Hanc eandem 'Spinam' appellaverunt, quidquid Cassiodorus Euripum a spina videatur distinguere. In ea spina columnæ erant positæ delphinorum, et alia simulacra, quæ in Circo stabant. Sic Græci in Circo Constantinopolitano non ad latera Circi, sed in medio, Euripum collocant, nec ita dictum volunt, quod aqua in eum induceretur, nihil enim aquæ habebat, sed quod septies circum eum currerent, ut septies Euripi marini unda reciprocatur. *Salmas.*

Eques desultorios] Desultores vocabant non eos solum quos Græci ἀμφίππους, quod binos ducentes equos

ab altero in alterum subinde saltabant, sed eos quoque de quibus Dionys. extremo lib. VII. Antiq. Rom. quos παραβάτας, (ut inquit ipse,) Poëtæ, Athenienses vero ἀποβάτας appellabant. Unde ἀποβάτην ἀγωνίσασθαι, Plutarchus Phocione. Cicero pro Murena: 'Nescio quo pacto mihi videtur Prætorius candidatus in Consularem quasi desultorius in quadrigatum curriculum incurrere.' Livius quoque lib. XLIV. hunc morem significat his verbis, 'semel quadrigis, semel desultore misso.' *Marc. Donatus.* Et videndus de bis Onuphr. Panvinius de ludis Circensib. l. I. c. 9.

Trojam] Idem ibid. l. II. c. 9. Scalig. Poët. l. I. c. 18. et 28. et Alex. ab Alex. Genial. dier. lib. VI. c. 19. Vide Pyrricham, paulo ante. *Bern.*

Elephantis vicenis] Pugnavere Cæsari Dictatori tertio consulatu ejus viginti elephanti contra pedites quingentos. Iterumque totidem turriti cum sexaginta propugnatoribus, eodem quo priore numero peditum, et pari equitum e diverso dimicante. Plinius.

Commissis] Proprium arenæ vocabulum. Vide Lips. lib. II. Saturnal. capite 19. *Bern.*

Sublatæ metæ] Quæ tantum in principio et fine curriculi. Circum utrasque pariter currebant. Nam nisi eæ metæ fuissent, pro libitu suo agitatores contrahere spatia potuissent, et brevioribus gyris cursus circumflectere. Inter utrasque metas obeliscus fuit in medio circi centro positus, sed is pro meta non fuit. Ὠοειδῆ δημιουργήματα apud Dionem interpretes perperam pro metis acceperunt. Quippe illa nihil aliud sunt, quam fabricæ quædam ex ligno ovali figura factæ, quibus curricula notari ac nominari solebant. Alias falæ et βάρεις appellantur. *Salmas.*

Athletæ] Cursores, pugiles, luctatores. Nam hæc tria genera sunt athletarum. *Bern.*

Navali prælio in minore Codeta defosso lacu] Codetam sive campum Codetanum ad Tiberim fuisse ex Feste et veteribus Urbis descriptionibus constat. Minor Codeta, et Major sic appellatæ, ut Velabrum Majus et Minus, atque alia in eadem urbe. *Casaub.* Non alius in Suetonio locus est, qui eruditiorum acumen magis exercuit, quam iste. Vulgo est *in morem cochleæ*, quod merito respuit Turnebus. Festus: 'Codeta,' inquit, 'ager in quo frutices existunt in modum codarum equinarum. Codeta appellatur ager trans Tiberim, quod in eo virgulta nascuntur ad caudarum equinarum similitudinem.' In vetustissimo membranaceo Codice, quem contulit Nansius, erat *Cochleta;* et pro *codarum*, *cochlearum*. Sic igitur ordinabis locum Festi, et scribes, '*Cochleta* ager, in quo frutices existunt in modum *cochlearum*. Codeta appellatur ager trans Tiberim, quod in eo virgulta nascuntur ad codarum equinarum similitudinem.' *Boxhorn.*

Confluxit] En curiositatem, aut vesaniam potius. *Bern.*

Ut plerique advenæ aut inter vicos, aut inter vias tabernaculis positis manerent] Occupatis videlicet omnibus sacris publicisque locis, ubi tendere soliti peregrini, si hospitem non haberent. Inter vicos et inter vias, est, in viis urbis et ad urbem. *Casaub.*

CAP. 40. *Vitio Pontificum turbatos*] Ante Cæsarem, quum intercalandi potestas penes sacerdotes erat, pro libidine sua ad gratiam publicanorum modo subtrahebant tempora, modo augebant, et plures interdum, quam oportebat, interdum pauciores dies intercalabant. quibus rebus fiebat, ut aliquando menses hyemales in autumni tempus referrentur, aliquando in æstivum sive vernum tempus inciderent, pro modo intercalandi imminutiore, aut cumulatiore. *Salmas.*

Annumque] 'Annus vertens,' definitore Censorino de Die Nat. c. 19. 'est,

dum Sol percurrens duodecim signa, eodem, unde profectus est, redit.' Hoc spatio temporis, annum qui definiverit, is eum optime ad cursum Solis accommodaverit. Fuit autem antiquissima fere apud omnes nationes opinio, de modo anni Solaris, sive vertentis, hic expresso, quod scilicet trecentis sexaginta quinque diebus cum quadrante, sive 6. horis explicaretur: ne quis forte putet, hanc anni quantitatem non solum a Cæsare publicatam, sed etiam excogitatam esse. Quod non ita est. Usum enim ejus tantum edicto Cæsaris, scientiam autem antiquorum traditioni debemus. *Bern.*

Intercalario mense] Annus Græcorum habebat CCCLIV. dies, qui lunaris est annus. In Romanorum anno veteri, uno die plus fuit ob vitationem parilis numeri. Græci, ut annum suum ad cursum solis exæquarent, quod operosum esset undecim dies qui deerant cum quadrante, singulis annis intercalare, XC. dies nono quoque anno intercalabant: quod undecim dies cum quadrante octies ducti eum numerum efficiant dierum. Latini alternis annis intercalabant Merkedonium mensem, viginti duum vel viginti trium dierum. cum mensis XXII. dierum intercalabatur, annus ille numerabat dies CCCLXXVII. *Salmas.* Quæ autem fuerit ea mensis intercalandi ratio, docet Macrobius lib. I. Saturnal. c. 13. Solinus c. 3. et Scaliger lib. II. de emend. temp. *Bern.*

Unus dies intercalaretur] Id bissextum vocaverunt. Caussa autem nominis est, quia duobus diebus continuis bis dicimus, sexto Calendas Martias: duos videlicet dies pro uno computantes. Unde qui natus est bissexto Calendas, nihil refert, ut inquit eleganter Celsus, 'utrum priore, an posteriore die natus sit: cum illud biduum pro uno tantum die habeatur.' *Idem.*

Quarto quoque anno] Scilicet desinente, non incipiente. Placuit enim Cæsari, ut peracto quadriennii circuitu, dies unus post Terminalia intercalaretur, propter quadrantem illum, id est, senas horas, quæ singulis annis exuberantes, diei noctisque mensuram colligunt. *Beroald.*

XV. mensium] XXII. dies mensis Merkedonii seu intercalarii, item LXVII. a Cæsare interjecti, fiunt simul dies LXXXIX. qui est justus modus mensium trium Lunarium. Nova autem anni ordinatio, si ita, uti ediderat eam Cæsar, et edicto sanxerat, inviolata mansisset, Augusto opus non fuisset iterum eam emendare. Cæsare enim anno secundo Juliano interfecto, sacerdotes ejus mentem minime assecuti, non post annum quartum, ut ille præceperat, sed quarto quoque anno bisextum intercalabant. Edictum autem quo Julius annum suum publicavit, item illud quo Augustus Bisexti vitium correxit, majorum supinitate ac negligentia periit. *Jos. Scaliger.*

CAP. 41. *Senatum supplevit*] Sunt hæc facta Cæsaris omnia talia, quæ ab Aristotele, v. polit. 8. pr. τῶν πολιτειῶν σοφίσματα, a Tacito II. Annal. 36. 'Imperii arcana' nominantur. Non enim posse se monarchiam, quam meditabatur, absolvere putabat, nisi multos sibi faceret obnoxios. *Bern.*

Patritios adlegit] Lege Cassia. Tacitus Annalium lib. XI. In his allectus Cicero. Dio libro XLVI. Caussam suppletarum toties patritiarum gentium breviter aperit idem lib. LII. Augustus, inquit, gentes patritias supplevit, ἐπειδὴ τότε πλεῖστον ἀπολώλει σφῶν· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐς τὸ γενναῖον ἐν τοῖς ἐμφυλίοις πολέμοις ἀναλίσκεται· καὶ ἐς τὴν ποίησιν τῶν πατρίων ἀναγκαῖοι ἀεὶ εἶναι νομίζονται. Vespasianus tandem in futurum prospexit, ne facile patritii desiderari possent, constitutis mille gentibus patritiis. Ita interpretor quod ait Aurelius Victor: 'Lectis undique optimis viris, mille

gentes compositæ, cum ducentas ægerrime reperisset.' *Casaub.*

Minorum magistratuum] A. Gell. XIII. c. 14. docet, 'minores magistratus' appellari, quorum minora sunt auspicia: et eo numero contineri omnes, præter Consules, Censores et Prætores, qui majorum sint auspiciorum. Noster tamen hoc loco majoribus etiam Quæstores aggregare videtur. *Bern.*

Nudatos opere censorio restituit] Duplex κακοπρέπεια in his verbis. 'Nudatos' dixit pro notatos, quod proprium verbum est censorum: nihil tamen hic muto. Sic Cicero ad Atticum de judicio Clodiano loquens, 'nudos equites' vocat, probri plenos. Sic etiam exutus et exuere apud Tacitum. Ait, 'opere censorio:' sic vocatur opus, quod notam censoriam meruit. A. Gellius lib. IV. cap. 12. 'Non id sine pœna fuit: sed erat opus censorium: censoresque ærarium faciebant.' Possumus etiam interpretari opere censorio, nota censoria. *Idem.*

Comitia cum populo partitus] Aliud arcanum Cæsaris consilium hic notandum venit, paulatim insurgendi, ac imperii vim ad se pertrahendi. Jus creandi magistratus (ea enim hoc loco sunt Comitia) non totum populo ademit: nam id, cruda adhuc servitute, non licuisset: sed cum eo divisit ea ratione, ut exceptis Consulibus (quod olim summi imperii nomen, et ipse, et secuti Principes seposuerunt Senatui sibique) in cæterorum suffragia, æquale cum populo jus obtineret. Comitiorum res, amissa libertate, varie habita. Tiberius primus, animis Quiritium fractis jam et ad servitium factis, jus omne sibi et Senatui sumpsit, populo nullo loco. Quod Tacitus his verbis voluit, 'comitia e campo ad patres tralata.' Dio videtur omnem consulum renuntiationem ad Tiberium referre: aliorum Magistratuum ad Senatum, commendatione Principis interposita. Ex eo tempore expers suffragiorum populus, donec Caius 'tentavit, comitiorum more revocato, suffragia populo reddere,' ait Sueton. cap. 16. scilicet Tiberii instituto omisso, Augusti revocato: sed idem ille omisit, Tiberianumque morem apud secutos Principes valuisse deinceps, clarum ex memoria rerum. *Lipsius.*

Pronunciarentur] Lipsius ad I. Ann. Tacit. corrigit *renunciarentur*, quod justum comitiorum verbum est. Sed cum scripta lectio librorum omnium habeat *pronunciarentur*, nihil mutandum crediderim. Nam et renunciatos, sive creatos, pronunciari oportebat. *Bern.*

Edidisset] Hoc est, produxisset. *Idem.*

Commendo vobis illum] Hac formula usi Principes, Cæsaris exemplo, cum suis candidatis honores mandari juberent. In S. C. quo Vespasiano imperium datur, ita scriptum est: 'Utique quos magistratum, potestatem, imperium, curationemve cujus rei petentes senatui populoque Romano commendarit, quibusve suffragationem suam dederit, promiserit: eorum comitiis quibusque extra ordinem ratio habeatur.' *Casaub.* Candidatos honorum virorum elogio commendari consuevisse, Brissonius libro II. Formul. pag. 150. m. cum ex hoc autoris loco, tum Livii X. cap. 13. ostendit, ubi Fabius Max. ita suffragationem suam enunciat: 'P. Decium, expertum mihi concordi collegio virum, dignum vobis, dignum parente suo, quæso, mecum Consulem faciatis.' Quanquam alia ratio Fabianæ commendationis, ac Cæsareanæ fuit. Nam a Cæsare commendatos omnino rejicere non licebat. 'Preces erant, sed quibus contradici non posset,' ut ait Tacitus IV. Hist. 46. Quomodo P. Mimus: 'Cogit rogando, qui rogat potentior.' *Bern.*

Proscriptorum liberos] Refert Dio-

nys. Antiq. Rom. lib. VIII. servatum fuisse apud Romanos, ut parentum pœna, quocunque crimine, etiam perduellionis, deliquissent, liberi minime tenerentur. Quo tamen non obstante Cicero, quod inter ejus laudes refert Plin. lib. VIII. c. 30. videns Rempubl. sine legibus Corneliis stare non posse, effecit eloquentia sua, ut proscriptorum a Sylla liberos honores petere puderet. *Torrent.*

Judicia] Hujus instituti causam Dio Cassius lib. XLIII. p. 256. ita reddidit: 'Judicia Senatoribus Equitibusque commisit, ut purissima pars civitatis judicaret. Ante enim ex plebe quidam etiam una judicia exercebant.' Quos 'ex plebe' Dio, noster hoc loco 'Tribunos ærarios' appellat. *Bern.*

Tribunos ærarios] Tribunos ærarios, ordinem quendam apparet fuisse eorum, quibus, ut ait Varro, 'attributa erat pecunia, ut militi redderent.' Et certe in tabulas pecuniam publicam referendi, Quæstoris munus fuisse, multorum testimoniis planum fieri posset. ex quo intelligi licet, Quæstores curasse pecuniam, quam in ærarium inferrent: Tribunos ærarios, quam ex ærario sumtam Quæstori Proconsulis, atque exercitui maxime erogarent. unde Cicero Procos. illud scripsit ad Caninium: 'Pecunia, quæ mihi attributa est, a Quæstore curatur.' Tribunos autem ærarios e plebe fuisse, lex Aurelia ostendit, qua communicata judicia feruntur inter tres ordines, Senatores, Equites Rom. et Tribunos ærarios. quos, cum hunc explicaret, perspicue e plebe fuisse Dio scribit. *Sigon.*

Recensum populi, nec more, nec loco solito, sed vicatim per dominos insularum egit] Locus solitus fuit campus Martius, et quæ in eo erat villa publica. More solito per censores et publicos scribas res peragebatur. Quare merito 'recensum' appellat, non censum. Census numerum inibat omnium omnino civium. Recensus autem hic erat examen et disquisitio brevis in eos, qui jure aut injuria capiebant e publico frumentum. Quod genus fuit tenuis tantum et egena plebs, quam ideo Cicero lib. I. ad Attic. epist. 15. sub fin. 'hirudinem ærarii' dixit. Dio Cassius lib. XLIII. p. 254. B. hunc ipsum Cæsaris recensum τοῦ πλήθους τοῦ τὸν σῖτον φέροντος ἐξέτασιν appellat. Recensus autem ex eo dictus, quia tabulæ illæ, quibus inscripti frumentantes, identidem purgari solebant, aliique suffici, aut etiam expungi: quod posterius hic omnino necesse fuit, quia, ut ait ibi Dio, numerus τῶν σιτοδοτουμένων non legitime, sed eo modo, quo in seditionibus fieri assolet, in immensum excreverat. vide Lipsium l. I. Elect. c. 8. lib. II. de magnit. Rom. c. 10. *Bern.* *Nec more*] Per censores et publicos scribas. *Idem.* *Loco solito*] In Campo Martio. *Idem.* *Vicatim per dominos insularum*] Hoc est, per locatores, qui suas sive domos sive insulas egenis locarent. in re veteri usurpat Tranquillus loquendi genus recens. Ante Neronem plures in urbe domus quam insulæ: post Neronem contrarium fuit, ut ex Tacito notum. Inde cœperunt appellatione insulæ quævis ædes locatitiæ intelligi: et per 'dominos insularum' omnes locatores. Sic insularius nominatus servus flagitator, pensionum exactor. Glossarium: ἐνοικολόγος, *insularius.* Idem. *Per dominos insularum*] Dominos insularum vocat eos, qui in urbe Roma domos habebant ab aliis separatas, discretasque: nam tales insulæ nominantur. Inde scribit Spartianus, trecentas quadraginta insulas olim Romæ incendio absumptas fuisse. De insulis in hoc significatu crebra mentio est apud Jurisconsultos, et Historicos. *Beroald.*

Frumentum accipientium] Frumentatio illa annua Reipubl. circiter

mille ducentis ac quinquaginta talentis constitit. Plutarch.

Centum quinquaginta] 'Centum quinquaginta, subaudi, millia. Si Dionem sequamur, *centum sexaginta* rescribemus. Sed nimirum Dio rotunda summa utitur, additque ὁμοῦ τι, hoc est, ferme, ut aliquanto pauciores fuisse intelligamus. *Bern.*

Novi cœtus] 'Ab hoc genere summum periculum est, si cœtus, et concilia, et secretas consultationes esse sinas,' ait Cato apud Livium xxxiv. c. 2. 'Est enim hoc bellorum civilium seminarium, sapienti magistratui, quoad potest, evertendum.' *Id.*

Qui recensiti non essent] Qui in recensione Cæsaris admissi ad frumentationem non essent. *Idem.*

Subsortitio] Suffectio, surrogatio, quæ prioris illius a frumentatione exclusionis solamen esset. *Idem.* *Subsortitio*] Ut Prætor scilicet ex numero eorum, quibus fuerat frumentatio sorte adempta, subrogaret: quasi detrimenti levamen quoddam esset illis, qui exclusi fuerant, si per novam sortitionem demortuorum loco amissa commoda esset recuperare datum. *Sabell.*

Cap. 42. *In transmarinas colonias*] Ut Carthaginem et Corinthum, quæ a Cæsare Dictatore deductæ sunt. *Beroald.*

XL.] Palatini codices, omnesque fere libri antiqui, *decem* hic habent. Sed amplector quod e Tornacensi libro Torrentius restituit, *quadraginta.* Constat enim, Cæsarem infrequentiæ civium nova sobole per hanc legem consultum voluisse. Determinavit ergo spatium humanæ vitæ, quo vir robustæ sobolis generationi cumprimis aptus esse censetur, scilicet ab ætatis anno vicesimo ad quadragesimum, quo tempore civi Romano plusquam triennium continuum Italia abesse non licebat, ne scilicet ager domesticus per incultum negligentiamque squalesceret. Excepti tamen, qui sacramento tenebantur, hoc est, milites, qui plurium annorum stipendia foris merebant. Dixi, robustæ soboli, non nescius, generandi terminum ultra citraque dictos annos per naturam extendi: sed sobole gignentium infirmitatem referente. *Bern.*

Senatoris filius] Lipsius in not. 51. ad lib. xii. Annal. Taciti, legendum hic existimat, *ne quis Senator Senatorisve filius.* Ab ingenio hæc correctio, non a libris, nec puto, necessaria est. Alia enim ratio, ob quam Senatoribus absque permissu Principis abesse peregre non licuit. Cæsar in filiis Senatorum id spectavit, ut subolescens patritia juventus urbem civibus legitimis repleret: quanquam ad alia non minus utile hoc institutum, et accisa circumscriptaque peregrinandi licentia, quæ promiscue quibusque concessa, quantum damni det, non obscurum. *Idem.*

Contubernalis] Dictum supra c. 2. *Idem.*

Pecuariam] Pecuariam facere, προβατεύειν, est armenta gregesque alere. Cui quod tertiam partem puberum ingenuorum (nam cæteri servi erant) a pecuariis adhiberi Cæsar jussit, nimirum hac quoque ratione voluit urbis civiumque frequentiæ consultum. *Idem.*

Minus tertia parte puberum ingenuorum inter pastores haberent] Quid hoc ad urbis frequentiam? Plurimum: voluit Cæsar suos cives aliquantum a studiis bellicis retrahere, et ad pacis artes traducere. Militi legionario uxorem ducere jus non fuit, pecuarios et negotiatores nihil vetuit matrimonio operam dare. Veterum porro legum agrariarum capite uno cautum fuerat, de numero puberum ingenuorum, quos inter pastores habere tenerentur, qui pecuariam facerent. Hanc legem Cæsar ex antiquitate petitam reposuit a se correctam. Extat apud Appianum ἐμφυλ. libro

primo; ubi videtur tanquam Legis Liciniæ a Licinio Stolone latæ pars preferri istud caput. *Casaub.*

Medicinam] Apparet vel ex hoc loco, verum esse quod supra monitum, errare, qui omnes Romæ medicinam profitentes servos fuisse putant. Nec enim servi civitate donari soliti: sed in liberos et exteros hoc fuit collatum beneficium. Diu quidem medicina Romæ apud libertos aut servos, ut ingenuis parum digna. Sed Cæsar primus decus addidit arti præstantissimæ, ad salutem natæ generis humani, et merito. 'Medicinæ apud ægros usus, apud sanos etiam honor est,' ait Seneca lib. I. de Clem. c. 2. Quomodo Syracides etiam c. 38. 'jubet honorare Medicum propter necessitatem.' *Bern.*

Liberalium artium] Optime factum. 'Eo quippe solet impendi labor, unde emolumentum atque honos speretur,' ut inquit Livius lib. IV. c. 35. At 'sublatis studiorum pretiis, etiam studia pereunt.' Tacit. II. Annal. 7. Quam utramque sententiam complexus Jamblichus apud Stobæum serm. 46. 'Augetur (inquit) et crescit, quidquid in honore est: deficit et minuit, quidquid in contemptu.' *Idem.*

Novarum tabularum] Novæ tabulæ dicuntur, quando debitores creditas cum usuris pecunias persolvere non coguntur ipsis creditoribus: et abolitis prioribus debitis, novæ tabulæ conficiuntur: quæ res nunquam fere, nisi tumultu, et in perturbata Republ. fieri consuevit. Ex hoc loco patet, quod Cæsar, etsi homo maxime popularis, populo tamen tabulas novas gratificari noluerit, quod sciret, nisi res creditæ solvantur, fidem, quæ justitiæ, proindeque Reip. fundamentum est, subsistere non posse. Cicer. II. Off. 'Æquissima vox est (ait Seneca III. de Benef. 14.) et jus gentium præ se ferens, Redde quod debes.' Et ut luat in corpore, qui non habet in ære, eodem jure gentium est receptum. Ubi tamen inter decoctores malitiosos, et eos qui fortunæ vitio depauperantur, distinguendum putamus. *Bern.*

Per æstimationem] Eandem rem Cæsar ipse his verbis memoriæ mandavit in principio lib. III. de Bello Civili: 'Cum fides tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ solverentur, &c. constituit, ut arbitri darentur: per eos fierent æstimationes possessionum, et rerum, quanti quæque earum ante bellum fuisset, atque eæ creditoribus traderentur,' &c. Ideo autem æstimatio possessionum facta ex tempore quod bellum antecessit, quia per bella vastati agri, et incultæ possessiones, minoris haud dubie pretii factæ erant, quam ante bellum civile fuerant. *Idem.*

Deducto summæ æris alieni, si quid usuræ nomine numeratum] Vetus inventum fuit Romanorum, quoties angusta fides erat. Livius lib. VI. 'Tribuni promulgavere leges omnes adversus opes patritiorum, et pro commodis plebis: unam de ære alieno, ut deducto eo de capite quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio æquis portionibus persolveretur.' *Casaub.*

Præter antiquitus constituta] Primus Numa divisit universam multitudinem secundum artificia, ut suum peculiare corpus haberent tibicines, suum aurifices, architecti, tinctores, sutores, coriarii, fabri ærarii, figuli, &c. Porro unicuique generi suos peculiares conventus et religiones præscribens, tum primum ex Urbe sustulit eam diversitatem, qua alii Romani, alii Sabini, hi Romuli, illi Tatii cives censebantur, suaque divisione id consecutus est, ut omnibus cum omnibus conveniret, ac commercia intercederent. Plutarch.

Pœnas facinorum auxit: et cum locupletes] Non est dubitandum, quin vera sit emendatio Casauboni, extrito

τῷ et, ita constituentis hunc locum; *Pœnas facinorum auxit, cum locupletes eo facilius se scelere obligarent, quod integris patrimoniis exulabant. Parricidas, ut Cicero scribit, bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit.* Pro hac sententia et laudatissimo Cæsaris instituto inprimis facit exemplum illius Marii, de quo Juvenalis Satyra I. 'Damnatus inani Judicio (quid enim salvis infamia nummis?) Exul ab octava Marius bibit, et fruitur Dis Iratis, at tu, victrix Provincia, ploras.' Ubi vetus interpres: 'Inani judicio, non ademptis bonis.' *Boxhorn.* *Cum locupletes*] Hoc judicio id spectavit Cæsar, ne bonis suis in exilio fruentes, supplicii pœnam nullam sentirent. *Bern.*

Quod integris patrimoniis exsulabant] Libera Rep. raro factum, ut civis Rom. sine privilegio, judicio publico condemnaretur: omnibus enim libera fuit, prius quam sententia pronuntiaretur, abeundi potestas. ita sententiam judicis simul et bonorum jacturam evadebant. Idem jus fuit et civibus Atheniensibus: unde sumserunt, ut puto, Romani. *Casaub.*

Parricidas] Parricidas vocat omnes, qui scientes hominem liberum occiderint, sic enim et Numæ lex: 'Si quis hominem liberum sciens morti duit, parricida esto.' Et Tribunitia apud Festum in 'Sacer:' 'Si quis eum qui plebiscito sacer sit occiderit, parricida ne sit.' Hos ergo bonis omnibus multavit, reliquos, qui non occidendi animo, occiderint tamen, parte dimidia, sic enim hunc locum interpretor. Vide l. I. et l. IV. ad leg. Corn. de sicariis. *Torrent.*

CAP. 48. *Jus laboriosissime*] Hoc ipsum totidem prope verbis de Claudio Cæsare autor in ejus vitæ cap. 14. prædicat. Idemque de Augusto, cap. 33. de Galba, cap. 7. 8. 9. In his mali, fateor, aliqui: sed 'laudabilia multa Principes etiam mali faciunt.' Nam subditorum querimoniis et controversiis audientiam ordinariam præbere, et juris copiam facere solebant. *Bern.*

Repetundarum] Repetundarum (subaudi, pecuniarum) crimen, *κάκωσις ἐπαρχίας* Plutarcho et aliis, erat quando magistratus a sociis et provincialibus contra leges aliquid exigerent acciperentve. Id enim Romæ judicio repetere, ac domum referre, sociis concessum legibus fuit. *Idem.*

Ordine senatorio movit] Ante Cæsarem, qui repetundarum crimine ceciderant, exilio puniebantur et æstimatione. lege Julia iidem ordinem amiserunt, et judices ad litem æstimandam acceperunt. *Casaub.*

Diremit nuptias] Recte factum; non modo cum alioquin etiam 'quæ per calorem repudium remiserat, brevi reversa, nec divertisse videtur,' ex l. III. ff. de divort. verum etiam ut consuleretur honestati publicæ, sanguinisque turbatio vitaretur. Ob quam tandem causam receptum constitutumque apud Romanos fuit, ut mortuum maritum uxor per integrum anni tempus elugere necesse haberet, infamia irrogata secus facienti, ut et ei, qui talem intra illud tempus duceret sciens. *Bern.*

Prætorii] Prætura functi. *Idem.*

Digressam] Repudio dimissam. *Id.*

Peregrinarum mercium] Peregrinarum mercium species enumerantur l. ult. § species, ff. de publicanis et vectigal. His in Italiam importatis, 'portoria' seu vectigalia portitori solvenda (quæ Strabo *εἰσαγωγικὰ τέλη* eleganter appellat, ut *ἐξαγωγικὰ*, quæ pro mercibus exportatis dantur) a Cæsare sunt imposita; quam recte hoc, ostendit Jo. Bodinus lib. VI. de Rep. c. 2. p. 661. Cæterum ex hoc autoris loco patet illud quoque, solius Imperatoris esse, nova vectigalia, portoria, ripatica instituere, vel ut instituantur augeanturve, permittere: quod multis ostendit Arni-

sæns lib. II. de Repub. c. 7. num. 6. *Idem.*

Portoria] Vectigalia olim fere triplicia: e Decumis, e Pastione, e Portoriis. Tertium hoc genus in evehendo aut invehendo pendebant. Fuit et Portarium antiquis, et faciunt discrimen Glossæ: *Portorium*, *τέλος ἐν λιμένι*. *Portarium*, *τέλος πύλης*. Et vero hoc quoque fuisse videtur, ævo præsertim inferiore, et sub Principatu, ut et in pontibus, et in viis, et portis adeo oppidorum, dederint pro transgressu. Italia hodie, sed et Belgica, hæc non ignorat. *Lipsius.*

Lecticarum usum et margaritarum ademit] Eusebii in Chronico verba sunt, in anno proximo post devictam a Cæsare Ægyptum: 'Prohibitæ lecticis margaritisque uti, quæ nec viros nec liberos haberent, et minores essent annis quinquaginta quinque.' *Casaub.*

Conchyliatæ vestis] Sic appellamus purpuream a conchyliis dictam. Sunt autem conchylia, authore Plinio in IX. Nat. historiæ, ex genere concharum, ex quibus colligitur succus tingendis vestibus expetitus: qui color austerus in glauco est, et irascenti similis mari. Cicero in Philippicis conchyliata peristromata appellat, quæ infecta erant succo conchyliorum. *Beroald.* *Conchyliatæ*] Præclare vero prudenterque Cæsar ordines civium veste discriminavit, ut scilicet qui (verbis Tacit. II. Annal. 33.) locis, ordinibus, dignationibus antistant, cultu quoque ab aliis discernerentur. At nescio quomodo Laconum illa consuetudo displicet, apud quos, ex instituto Lycurgi, nemo altero cultior incessit. Justin. lib. III. c. 3. *Bern.*

Legem præcipue sumtuariam] Qualis Orchia, Fannia, Didia, Licinia, aliæ. Macrobius lib. III. Saturn. cap. 17. *Sumptuariam exercuit*] Quæ eadem et lex cibaria dicta. Præscribebat impensam, vetabatque ne luxus mensæ profusis sumptibus exerceretur. Institutum egregium, et in usum hodie revocandum. *Bern.*

Macellum] Macellum non modo *κρεωπώλιον* est, ut Plutarchus interpretatur: sed ad omne obsoniorum genus significatio vocis illius extenditur, quod vel ex hoc autoris loco clarissime patet. Glossarium: *Macellarius*, *ὀψωνιοπώλης*. *Idem.*

Contra vetitum] Contra præscriptum sumptuariæ legis. *Idem.*

Submissis] Clam immissis. *Idem.*

E triclinio auferrent] E cœnatione et ipsa mensa, ubi jam apposita essent coëpulonibus obsonia. Sæpe pro conclavibus et cœnationibus ipsis hanc vocem usurparunt Vitruvius, Quintilianus, Suetonius, alii. Cæteroquin tribus lectis olim ad mensam accumbebant, et hoc triclinium dicebatur. Postquam triclinia ab usu recesserunt, et forma eorum mutata, et pro tricliniis accubita et stibadia dici cœpere, quorum figura semicircularis erat, atque inde sigma nomen invenit. Triclinium tres lecti divisi et separati; qui mensæ adpositi, quadratam figuram efficiebant, sic ut unum mensæ latus a convivis liberum præstarent. Sigma vero unus perpetuus lectus, semirotundus, spatium in ea parte relinquens, qua circulus deficiebat. Triclinium omnibus mensis poterat convenire. Sigma non item: quippe secundum mensarum magnitudinem quærenda erant parva aut magna stibadia, quæ a numero convivarum, quos capiebant, dicebantur octaclina, cum octo caperent, enneaclina, cum novem, et ita de cæteris. Plura de triclinii et sigmatis differentia diximus ad Lampridii Heliogabalum. *Salmas.*

CAP. 44. *De tuendo, &c.*] De tuendone solum imperio, an simul ampliando laborandum Principi sit, civilis doctrinæ magistri quærunt. In priorem tamen illam partem fere proniores, et vehementer approbantes Augusti consilium, a Tiberio præ-

cepti ad instar observatum, 'coërcendi intra terminos Imperii,' de quo Tacitus l. I. Annal. c. 2. et in Agric. c. 13. Nam 'ea demum potentia tuta est, quæ viribus suis modum imponit,' ut inquit Val. Max. lib. IV. c. 1. *Bern.*

Martis templum] Martis ædem seu templum in urbe, et extra, fuisse, ex lectione antiqua observamus, extra portam scilicet Capenam. Marti Ultori ædem, quam bello Philippensi voverat, exstruxit Augustus. Namque is plerasque patris sui destinationes implevit. *Marc. Donat.*

Exstruere] Subaudi, destinavit. Non enim ipse, sed Augustus demum, ut in ejus vita c. 29. tradit autor, opere sumptuosissimo, summoque artificio, ad Forum Cæsaris, illud extruxit, forte ut voluntatem in eo patris sui Cæsaris impleret. *Bern.*

Tarpeio] Capitolino monti adjacens. *Idem.*

Jus civile ad certum modum] Qua de re notum est omnibus, etiam Ciceronem cogitasse, nam et librum ejus de jure civili in artem redigendo citat Gellius lib. I. c. 22. *Torrent.* Præclarum (o perfecisset!) institutum: Contra hunc immensum aliarum super alias acervatarum legum cumulum (de quo Livii quoque querela lib. III. c. 34. extat) non minus ævo nostro gravem. vide Justi Lipsii ex centur. III. Miscellan. Epist. 78. ubi, 'dubito,' inquit, 'an bono consilio in vitam et usum jus Justinianæum a Lothario Imperatore revocatum sit: sic dico, totum et plenum. Non quin bona in eo, arguta, et a sæculo veteri: sed nimis fortasse bona, arguta, vetera: et ideo seminarium ingeniis ad calumnias fraudesque pangendas. Dic sodes, quam multa in eo, quæ usum hodie non habent? quam multa implicata, et variantibus sententiis enodanda?' &c. *Bern.*

Bibliothecas] O magni rem animi, atque item consilii! Nam et non nisi cum magnanimis magnificisque Regibus ac Principibus communis hæc Cæsari cura fuit, Bibliothecas publicandi, quas recte τῆς ψυχῆς ἰατρεῖον, *animi medicam officinam*, Osymanduas Ægypti Rex appellavit, autore Diodoro Siculo lib. VIII. et vero neminem reperire Cæsar curæ huic potuisset aptiorem Marco illo Varrone, doctissimo inter Græcos Latinosque. Sed nimirum hic iterum subaudiendum est, destinasse tantum hæc Cæsarem. Nec enim perfecit. Augustus, adoptione filius, inter alia ornamenta urbis et Imperii, hoc quoque plurifariam adjunxit. *Idem.*

Siccare Pomptinas paludes] Trajanus Imperator stravit paludes Pomptinas lapidibus, exstruxitque juxta vias ædificia, pontesque magnificentissimos fecit, testibus Dione et Xiphilino. Hanc paludem primum a Cornelio Cethego Consule exsiccatam, et ex ea agrum factum, colligimus ex Livio in Epitom. lib. XLVI. Easdem exsiccasse Theodoricum Regem Gothorum, testatur marmorea tabella, cum inscriptione ibidem posita, attestante Raphaële Volaterrano in sua Geographia. At nihilominus non permanserunt exsiccatæ, sed semper ad pristinum statum reductæ, tum ex aquis Aufentis fluminis propinqui, hodie *Aufidio* dicti, et alterius etiam ex quamplurimis aquis e radicibus circumjacentium montium sponte scaturientibus, quæ tandem humanam operam frustratæ sunt. *Marc. Donat.* Plin. lib. III. c. 5. 'A Circeiis palus Pomptina est, quem locum XXIII. urbium fuisse Mucianus ter Consul prodidit.' *Torrent.*

Emittere Fucinum lacum] Remanent usque ad hodierna tempora vestigia aquæductus inæstimabilis sumptus et miræ structuræ ab ipso lacu Romam usque. Cogitaverat itaque Cæsar extra mittere lacum hunc, opus siquidem difficillimum, ut lacus maximus exsiccari posset: nisi si 'emit

tere' interpretemur, aquam ab eo extra Romam perducere, quod a Martio factum alibi docuimus. Secundum quam significationem verbum emittere sumptum legimus a Cic. ad Attic. IV. Hoc opus emittendi lacum Fucinum, perfecisse Adrianum, testis est Ælius Spartianus. *Marc. Donat.*

Viam munire] Verbum 'munire, significare volunt restituere et reficere, ac in pristinum statum reducere. Quo in sensu munire viam, munire ripam et alveum, dici adnotant. *Idem.*

Apennini] Apenninus Italiæ mons, Itali pro locorum varietate varia illi nomina imponunt. Ab Alpibus Liguriæ incipiens, perpetuis jugis Italiam mediam intersecat. *Bern.*

Perfodere Isthmum] Pausanias scribit, Gnidos Isthmum intercidere adortos, detentos ab Apollinis oraculo, siquidem divinitus constitutis rebus manum injicere non licere, dicente. Demetrium vero ab incepto destitisse, architectorum monimentis deterritum, qui, cum loca metiti essent, renuntiarunt, Corinthiacum mare altius esse, quam quod ad Cenchreas: itaque futurum, si medium locum intercideret, ut universus ad Æginam transitus cum ipsa pariter Ægina et proximis insulis demergeretur. Præterea nec navigationi alveum futurum habilem ob affluxus rapidam varietatem; qualis in Euripo visitur. *Marc. Donat.* Perfodere navigabili alveo angustias tentavere Demetrius rex, Dictator Cæsar, C. Princeps, Domitius Nero, infausto (ut omnium patuit exitu) incepto. Plin. *Isthmum*] Quæ est angusta inter mare Ionium et Ægæum, quinque millium passuum intervallo, terra. Cæterum Isthmorum perfossiones, fluminum derivationes, et hujusmodi alia μεγαλεπίβολα consilia, naturæ vim facientia, utplurimum frustra suscipi, demonstrat G. Richterus axiom. polit. 306. Sc. Amiratus lib. XIII. disc. 10. *Bern.*

Dacos] Quos Dacos Romani, Græci Getas appellant. Dacia antiqua comprehendit hodie Transsylvaniam, Wallachiam, et Moldaviam. *Idem.*

Parthis] Expeditionem in Parthos agere destinarat, parabatque, quibus subactis, per Hyrcaniam præter Caspium mare, et Caucasum in Scythiam proficisci, dehinc loca ingredi, peragrataque Germania, Scythiam, et adjacentia Germaniæ per Galliam in Italiam remeare: et hunc ita gyratum Imperii ambitum conjungere, finibus ejus quaquaversum ab Oceano complexis. Plutarch.

Nec nisi ante] Bene Varro Consul apud Livium lib. XXII. cap. 31. 'quomodo quis dux prius, quam aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis noverit?' Et seq. cap. 41. hoc Annibali tribuitur elogium, 'quod omnia ei hostium, haud secus quam sua, nota fuerint.' *Bern.*

Talia agentem] 'O quanta dementia est, spes longas inchoantium!' ait Seneca epist. 102. Sic Horatius I. od. 5. 'Vitæ summa brevis spem nos vetat inchoare longam.' *Idem.*

Ea quæ ad formam et habitum, &c.] Hæc omnia quo ordine hic proponuntur, eodem postea explicantur. Hic perpetuus mos Suetonii, ne semel quidem, ut videtur, ejus interpretibus observatus. *Casaub.*

CAP. 45. *Excelsa statura*] Hæ pleræque sunt notæ pulchritudinis, quæ magni utique in viro Principe facienda, tum quia 'mos vulgo, Imperatores forma ac decore corporis comparare,' ut ait Tacitus lib. I. Hist. cap. 7. et juxta Virgilium: 'Gratior est pulchro veniens e corpore virtus.' Tum etiam quia per se illa generosi animi index. *Bern.*

Teretibus membris] Succulentis, nec tamen obesis. Philosophus hunc habitum εὔσαρκον vocat, et ἀρθρώδη καὶ διηρθρωμένον: qui medius est inter

τὸν λεπτὸν et περίπλεον. *Casaub.*

Pleniore ore] Quod puto non pro facie accipiendum esse, sed proprie τὸ στόμα denotare, quod plenius Cæsari, et tale fuit, quale hodie Serenissimis Archidd. Austriæ gentilitium esse creditur. *Bern.*

Nigris vegetisque oculis] Qui præ se ferrent τὸ δραστήριον Cæsaris, 'et illum ei proprium vigorem, celeritatemque quodam igne volucrem,' ait Plinius libro septimo. Aristoteli quoque oculi nigri, sed qui ad flavum colorem inclinent, indicium sunt εὐψυχίας. Eginhartus in vita Caroli Magni, quæ tota fere Suetonii verbis et sententiis scripta est: 'Apice capitis rotundo, oculis prægrandibus ac vegetis.' *Casaub.*

Tempore extremo] Sub finem vitæ. *Bern.*

Animo linqui] Syncopen hunc morbum vocant, quasi animi deliquium dicas. *Idem.*

Comitiali morbo] Dictus est comitialis, propterea quod comitia dicitur vitiare, atque prohibere. Cato: 'Quod comitia prohibere solet, ne id quidem mihi vitium fuit.' *Beroald.* Plato morbum divinum appellat, quia occupat in nobis divinæ particulam auræ. Alii morbum sacrum, vel quia detestandus est, vel quia divinitus immittitur. Dicitur etiam Herculeus, quia Hercules eo laboravit, item vulgo caducus, aut Epilepsia. *Lipsius.*

Circa corporis curam morosior] Curiosior, diligentior. Nam morosus opponitur indifferenti: ut cum mox ait, fuisse Cæsarem circa victum indifferentem. *Casaub.*

Velleretur] Qui erant molliores delicatioresque, pilos sibi evellebant e corpore volsellis: quæ instrumenta sunt ad pilos evellendos. Utebantur et resina ad idem negotium peragendum. Quin etiam unguenta habebant depilatoria, quæ dropacen, et psilothrum nuncupaverunt: de quo vide Plinium. *Beroald.*

Calvitii deformitatem] Huc pertinet illud Ovidii: 'Turpe pecus mutilum; turpis sine gramine campus: Et sine fronde frutex, et sine crine caput.' Ut hic Cæsari, sic apud Tacitum lib. IV. Annal. cap. 57. 'Tiberio, præter aliam deformitatem, etiam nudus capillo vertex pudori fuit.' *Bern.*

Revocare] Reducere, ad calvitium scilicet occultandum. *Idem.*

Jus laureæ] Ex hoc, inter alia argumenta, loco, Lipsius lib. de amphitheat. cap. 29. demonstrat, pileum Romanis, nisi certis temporibus, in usu non fuisse. Cur enim jus laureæ coronæ gestandæ tam libenter usurpasset Cæsar, ob causam hic indicatam, si pileus aut petasus illis, qui certe aptior et fidelior ad calvitium celandum? Eadem ratione Siciliæ tyrannus Agathocles, cum caput ei paulatim defluentibus capillis denudaretur, pudore ductus, myrtea corona crinem obtexit, quæ quasi velum erat et tegmen calvitiei, sicut Ælianus tradit lib. II. var. hist. cap. 4. *Idem.*

Etiam cultu notabilem] Deliciis fluxioris vestis ubique luxuriabatur, et calceamentorum: quibus etiam postea interdum usus est altioribus et coloris rubri, more regum, qui Albæ quondam regnarunt, ut qui propter Julum ipsos genere contingeret. Dio Cassius. *Cultu*] Vide quæ de virorum Principum cultu vestituque huc pertinentia tradit J. Lipsius lib. II. Civil. doctrinæ, c. 15. ibique in Notis. *Bern.*

Usum enim lato clavo ad manus fimbriato] Intelligo tunicam laticlaviam, manicas ad manus usque habentem, easque fimbriatas. Vel tunicam ἀνάκωλον simpliciter, id est, ea longitudine ut brachia tegeret. Prior interpretatio est melior. Sic indusiorum nostrorum extremæ manicæ ornatus causa accessionem habent limbi e subtiliore

tela, vel simplicis atque expansi, vel in densas plicas corrugati; ejus moris vestigium fuit in istis tunicis ad manus fimbriatis. *Casaub.* *Lato clavo*] Tunicarum duo genera reperio, cum clavis unum, alterum simplex. Clavi autem vel lati, vel angusti: lati omnium, qui vel patre Senatore, vel Equite nati essent, non a primis annis per omnem ætatem, sed ab anno XVII. quo etiam virilis toga sumebatur, ad annum ætatis senatoriæ, quo anno curiam ingredientibus remanebat ejusdem tunicæ jus: sin autem senatoriam dignitatem non assequerentur, vel, quia nollent, otiosam ac tranquillam vitam honoribus anteponentes, vel, quia non possent, gratia destituti, lato clavo deposito angustum sumebant. *A. Manutius.* *Fimbriato*] Antiqui fibrum dicebant extremum, unde in sageis extrema fimbriæ, et in jecore extremum fibra. Hinc fiber animal sic dictum, ab extrema ora fluminis, ubi maxime solet videri. Varro.

Fluxiore cinctura] Laxiore, minime adstricta. De cinctura triplici, laxiore, astrictiore, et cinctu Gabino, videndus Sigonius libro III. de Judiciis, cap. 18. post princip. et Rosin. A. R. lib. V. cap. 31. *Bern.*

Optimates] Macrobius ad Pompeium hoc restringit, quod noster generatim de optimatibus. Sic enim habet, lib. II. Saturnal. cap. 3. 'Post victoriam Cæsaris interrogatus Cicero, cur in electione partis errasset, respondit: Præcinctura me decepit. jocatus in Cæsarem, qui ita toga præcingebatur, ut, trahendo laciniam, velut mollis incederet: adeo ut Sylla tamquam providus dixerit Pompeio: Cave tibi illum puerum male præcinctum.' *Idem.*

CAP. 46. *Subura*] Vicus Romæ fuit inter Exquilias et Viminalem, de quo Marlianus in topogr. Rom. lib. IV. cap. 20. *Idem.*

In Sacra via] Ilia triumphantes in Capitolium ibant; quam Horatius sacrum clivum in carmine lyrico nuncupavit; et per quam Circensibus ludis sacrorum pompa traducebatur. *Idem.*

Domo publica] Cautum Romanorum legibus fuit, ut Pontifex maximus in domo publica habitaret. Quare Octavius, cum pontificatum, quem nunquam vivo Lepido auferre sustinuerat, mortuo demum suscepisset, suarum ædium partem ipse publicam esse jussit, quo legi sua servaretur auctoritas. Dionem adi lib. LIV. *Schild.* Vide Lips. de Vesta et Vestalib. cap. 4.

Villam in Nemorensi] Ejus villæ adhuc exstant vestigia non procul Aricia. *Torrent.* Hodie est in eodem loco oppidum quod veteri appellatione Nemus dicitur. *Sabellic.* Turneb. XXIV. capite 20.

In expeditionibus pavimenta, &c.] 'Pavimenta' appellat materiam pavimentorum, ipsa sectilia, marmorisque crustas et tesseras, quas circumferebat Cæsar in expeditionibus, ut, quoties castra metandum esset, pavimenta ex iis in prætorio picta de musivo struerentur. Ideo prætorium in castris templo propter magnificentiam Josephus comparat. Plinius quoque lib. XXXVII. Neronis 'viatoria cubicula unionibus constructa queritur.' Inde illa indignatio Horatii de castris Antonii: 'Interque signa (turpe) militaria Sol aspicit conopeum.' Transiit hic luxus ex Oriente et castris regum Asiæ ad Romanos. Nam talem fuisse illorum, non in urbe solum, sed militiæ quoque, vitam, nemo ignorat qui Græcos auctores legerit. Porro apud veteres in frequentissimo usu tessellata pavimenta fuere: adeo ut, cum plurima eorum essent genera, istud tamen pavimenti appellationem propriam sibi fecerit. Itaque auctor Glossarii vertit Pavimentum, ψηφολόγημα, ψηφολόγητον ἔδαφος. *Casaub.*

Tessellata et sectilia pavimenta] 'Sectilia' Latine vocat τὰ λιθόστρωτα, et distinguit a tessellatis. Lithostrota sectis parvulis marmorum crustis strata erant ex diversi generis et coloris marmoribus, non tinctis. Tessellata ex parvis tessellis, hoc est, calculis quadratis in varios colores tinctis. Lithostrota in pavimento ac solo mansere, tessellata ad cameras translata, et musivi operis nomine appellata sunt. *Salmas.* Hæc ideo circumtulit inter sarcinas, ut iis Prætorii sui solum parte aliqua tegeret et sterneret in brevem usum. Adeo luxus etiam in castra Cæsaris perruperat.

Cap. 47. *Britanniam petisse spem margaritarum*] Incredibile dictu, quam in hoc genus insanierint veteres. Plin. lib. ix. c. 35. 'Fert Britannia aurum, et argentum, et alia metalla, pretium victoriæ: gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. Quidam artem abesse legentibus arbitrantur: nam in rubro mari viva ac spirantia saxis avelli, in Britannia, prout expulsa sint, colligi. ego facilius crediderim, naturam margaritis deesse, quam nobis avaritiam.' Tacitus.

Exegisse] Explorasse, librasse manu. Oportet igitur, ut magnæ fuerint illæ margaritæ. *Bern.*

Toreumata] Ars, quæ extantes figuras ostendebat, et extra corpus materiei prominentes, interdum totas, interdum dimidiatas, 'cælatura' dicebatur. In argenteis et aureis vasis apud veteres locum ac auctoritatem suam maxime tenuit, sed præcipue in argenteis. Græci τορευτικὴν appellant, et τόρευμα opus eo modo cælatum. *Salmas.*

Signa] Signum est e solida materia similitudo vel Dei, vel hominis, vel bruti. Statua est item e solida materia similitudo Dei tantum, et hominis. Latius igitur patet signi nomen, quam statuæ. Differunt etiam, ut puto, ratione loci. Nam quæ in foro statuæ sunt, aut in alio publico et profano loco, statuæ, non signa, dicuntur: eadem in domibus, ac templis, signa vocantur potius, quam statuæ. Itaque simulacrum Herculis Tunicati, quod prope Rostra fuit, statuam Plinius appellavit: at simulacra Cupidinis et Herculis, ablata a Verre ex Heii Mamertini sacrario, signa, non statuas, Cicero nominat. lib. iv. in Verr. et omnino, quæ sustulit Verres ex ædibus Deorum, signa semper vocat Cicero, nunquam statuas. *A. Manutius.*

Tabulas operis antiqui] Picturas: Timomachus Byzantinus pinxit Cæsari Ajacem, et Medeam, vendiditque eas tabulas talentis octoginta, quas Cæsar posuit in æde Veneris genitricis. *Plinius.*

Animosissime] Ut precio non parceret, et impensas minime vereretur. Sic animosior emptor. Ea ratione Græcis μεγαλοψυχεῖν est, magnifice liberalem esse. Contra, μικρόψυχοι, tenues, sordidi, parci, avari. *Bern.*

Servitia recentiora] Græci dicunt ἀπειροκάλους. Recentia servitia opponuntur exoletis et σκληροῖς, παρηβηκόσι, quos Græci κόλλοπας dixerunt. *Casaub.*

Et cujus ipsum puderet, sic ut rationibus vetaret inferri] Sæpe usu venit, ut scelus pecunia redemtum, aliaque talia, ex ipsis auctorum tabulis probarentur: vel vide orationem pro Cluentio. Circumspectiores, quod in Cæsare hic notat Suetonius, quæ male et nequiter emerant, vetabant rationibus inferri a dispensatore: aut sub falsis titulis jubebant inferri, ut de Vespasiano scribit noster. Græci vulgo ἐλλόγια. Quam vocem Romani fecerunt usu suam, et dixerunt eilogium, vel, quod pridem obtinuit, elogium. Nam plane nihil elogium quam ἐλλόγιον, titulus, caussæ brevis explicatio, præfatio: et ita sæpe Valerius Max. præfationem pro elogio usurpat. *Casaub.*

CAP. 48. *Uno, quo sagati palliative; altero, quo togati*] De comitibus Cæsaris hoc accipit, et ea quæ dicebatur cohors prætoria. Igitur per togatos intelligit honestiores e comitatu: puta, consulares prætorios, Senatores, Legatos, et Quæstores: per sagatos et palliatos, turbam omnem reliquam, id est, homines militares, atque etiam Græcos. *Casaub.* Pallium Græcorum quatuor angulos habuit, duos in ima ora, duos in summa. Saga quoque militaria quadrata, et saga Gallica, et paludamenta imperatorum. At toga Romanorum rotunda erat: ideo pallium 'teres' eam vocat Tertullianus. Hæc nullum angulum in imo habebat, sed cohibili circumcirca remeans ambitu: et clausa undique, omnia corporis contegebat. *Salmas.*

Domesticam] 'Domum suam coërcere haud minus arduum est, quam provinciam regere,' inquit in Agricolæ vita capite 19. Tacitus. Imo Cato major, 'majorem,' inquit, 'esse laudem boni patris-familias, quam magni Senatoris.' *Bern.*

Pistorem] Pistorem et coquum apud antiquos eundem fuisse accepimus. Iidem pistorem habebant in numero servorum. Unde ait Jurisconsultus, de legatis III. 'Si quis servos habuerit proprios, sed quorum operas locabat, vel pistoricas vel histrionicas, servorum appellatione etiam hos legasse videtur.' *Beroald.*

Quam sibi panem] Ingenium Cæsaris longe diversum a convivatoris illius moribus, cujus meminit libro II. epist. 6. Plinius, 'qui sibi et paucis opima quædam, cæteris vilia et minuta ponebat in cœna.' Atqui, quod præcipit ibidem Plinius, 'cunctis rebus exæquandi sunt, quos toro et mensa æquavimus.' *Bern.*

Capitali pœna] Exemplum simile de jure patronorum in libertos apud Valer. Max. habemus libro VI. cap. 1. *Lipsius.*

CAP. 49. *Nicomedis*] De quo supra cap. 2. *Bern.*

Gravi tamen] Nam etsi serio hanc prostratæ Regi pudicitiæ maculam a se Cæsar amovere conatur apud Dionem lib. XLIII. tamen id frustra fuit. Adeo famæ fideique damno mederi difficile est. *Idem.*

Pædicator] Nicomedes. Pudoris minime virginei verbum, ut et e sequentibus aliquam multa, quibus proinde explicandis consulto manum abstinemus. *Idem.*

Actiones] Orationes in Cæsarem. *Idem.*

Pellicem reginæ] Pellex, ut inquit Jurisconsultus, illa vulgo appellatur, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus misceat: inde apud Oratores et Poëtas pellex non tam viri, quam uxoris nuncupatur. Cicero: 'Uxor generi, noverca filii, filiæ pellex.' *Beroald.* *Reginæ*] Uxoris Nicomedis. *Bern.*

Bithynicum fornicem] Id est, lupanar regis. Fornicem enim appellamus cellam meretriciam. Inde fornicatio, et fornicari derivantur. *Beroald.*

Quibus proscripsit] 'Proscribere' dicitur de edictis magistratuum loco publico positis. Cicero ad Atticum: 'proscripsit ille se per omnes dies comitiales de cœlo servaturum.' Græci pro eo et προγράφειν dicunt et στηλιτεύειν: unde programmata. *Casaub.*

Collegam] Cæsarem. *Bern.*

Bythynicam] Nicomedis uxorem. *Idem.*

Eique regem, &c.] Nicomedem regem antea amasse: nunc regnum Romæ adfectare, eversa libertate. *Idem.*

Valitudine mentis] 'Sapientiæ ægritudinem' vocat Plinius lib. VII. c. 51. Sic apud Justinum lib. II. c. 7. 'Solon subitam dementiam simulat, cujus venia non dicturus modo prohibita, sed et facturus erat.' Tacit.

vi. Annal. 24. 'Drusus, alienationem mentis simulans, quasi per dementiam, funesta Tiberio imprecabatur.' *Idem.*

Ad cyathum] Cyathissasse Nicomedi, Ganymedem et pincernam ei fuisse. *Idem.*

A satellitibus eum in cubiculum regium eductum] A cœna surgens Cæsar in ξενῶνα sive hospitale cubiculum sibi assignatum recesserat: si nihil aliud, saltem ut pudori suo consuleret: inde postea per satellites est eductus, et ad regem deductus. De hujusmodi transitu a triclinio in cubiculum loquitur Seneca, Epistola xcv. 'Transeo puerorum infelicium greges, quos post transacta convivia aliæ cubiculi contumeliæ exspectant.' *Casaub.* *Eductum*] Malim, cum Torrentio, *deductum.* Et quid si *perductum?* Certe hic lenocinii res est, et perductores non multo lenonibus honestiores. Glossarium vetus: *μαστρωπεύω, lenocinor, perduco: μαστρωπὸς, leno, perductor.* Quanquam et 'deducere' idem significat. *Bern.*

A Venere orti] Cæsaris, qui se Venere ortum jactabat, ut est supra c. 6. *Idem.*

Nysæ caussam] Alii, *defendenti enixe caussam.* Adverbium heic in proprii nominis locum velut per oppressionem invasit, cum in antiquis libris *Nysæ caussam* plane perspicueque scriptum reperiamus. Nysa enim, ut opinor, Nicomedis filia vocabatur, vel potius filius, si Sallustio fidem habemus. *Turneb.*

Dederis] In verbo 'dare' morsus. Est enim inter obscœna, ut et Græcorum παρέχειν. Sic Martial. ii. Epigr. 25. 'Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.' *Bern.*

Qualia currum prosequentes joculariter canunt] Tacitus vocat 'facetias.' His forte in triumphali pompa olim datus locus, ut inter præmia virtutis triumphator, modestiæ caussa, vitiorum quoque, quibus sine nemo nascitur, admoneretur. Ne, scilicet, sibi nimium placeret. Ita enim loquitur Juvenalis Satyr. x. ubi caussam reddit, cur triumphali curru etiam servus fuerit portatus; 'et sibi Consul Ne placeat, curru servus portatur eodem.' *Boxhorn.* *Jiculariter canunt*] Moris hujus, ut milites jocularia quædam carmina et dicteria in suos imperatores triumphantes jacerent, extant apud Livium aliquot exempla, ut lib. iii. c. 29. iv. 53. Et recte Tacitus lib. iv. Annal. c. 34. 'Convitia, si irascare agnita videntur: spreta exolescunt.' Adde Martial. lib. i. epigr. 6. *Bern.*

Subegit] Verbum subigere anceps est. *Idem.*

Cap. 50. *Sumtuosum*] Magnas impensas fecisse causa libidinum. *Idem.*

Uxorem] Mutiam. *Idem.*

Ægisthum appellare] Adulterum. Ad personarum qualitatem allusit: nam Ægisthus et sacerdos fuit, et absentis Agamemnonis conjugem Clytemnæstram adulteravit. Sic Cæsar pontifex maximus Pompeio tum Imperatore absente Muciam corrupit.' *Sabell.*

Filiam] Juliam. *Bern.*

M. Bruti matrem Serviliam] Servilia Catonis Uticensis soror, Marci Bruti fuit mater, quam Cæsar adhuc adolescens amavit: et cum eo tempore, quo hic amor fervescebat, Brutus sit natus, quodammodo creditus est e Cæsare genitus. Plutarch.

Sexagies HS. margaritam mercatus est] Hæc summa, juxta Budæum, centum quinquaginta millia coronatorum facit. Nam, quemadmodum cum a sestertiis ad sestertia fit transitus, numerus millies multiplicatur, sic, cum per adverbia demum enunciamus, sestertia singula centuplicata crescunt. Ergo, cum dico sexagies sestertium, intelligo sexagies centena sestertia: in singula autem sestertia xxv. coronatos taxandos constituit Budæus. *Lipsius.*

Ex auctionibus hastæ] Venditionibus publicis bonorum. Nam bona condemnatorum, quæ ad ærarium deferebantur, edictis publicari solebant, hoc est, publice venalia proscribi aut proclamari: et tandem publicata interdum aversione, interdum sectione, hasta posita distrahebantur. Sectores damnatorum bona emebant aversione, quæ rursus sectione distrahebant; aversione quidem una pertica, sectione vero distincte gradatimque. Et erat quidem tanta apud Romanos hujusmodi sectionis auctoritas, ut per eam legitimum dominium statim acquireretur. Auctor est enim Varro de re rustica libro II. dominium sex fere res perficere, nimirum 'hæreditatis aditionem, mancipationem, in jure cessionem, usucapionem, e præda sub corona distractionem, denique sectionem.' *Popma.*

Nummo addixit] Addicere idem est, quod venundare. Recte vero, qui non *minimo*, sed *nummo* legunt. Est enim proverbiale, 'Nummo addicere,' quod nostrates dicunt, fragmento panis vendere: quod donationis est instar, cum obtentu venditionis rem donantes, invidiam donationis vitamus, aut pudori accipientis consulimus. Meminit Ulpianus in l. Si quis, infra, Locati, 'Si quis conduxerit nummo uno, conductio nulla est.' *Budæus.*

Quo melius emtum sciatis, tertia deducta est] Melius emere, est viliori pretio emere. Sensus est, eos qui pretii parvitatem mirarentur quo prædia emerat Servilia, magis miraturos si sciant tertiam esse deductam: hoc est, de illo ipso pretio tertiam partem a venditore Cæsare fuisse remissam. Hæc simplex sententia horum verborum: in quibus latet Ciceronis jocus propter ancipitem notionem vocum 'Tertia,' quæ et erat filia Serviliæ, et 'deducere.' Casaub. V. C. habet *Quo vilius, &c.* quod magnopere placet. *Ursin.* *Tertia deducta est*] Ambiguitate igitur quæsita est urbanitas, cum hæc aut ita possint intelligi, quod ad Cæsarem deduxerit Servilia filiam suam Tertiam, vel quod Cæsar de minimo illo precio prædiorum, quæ Serviliæ addixerat, partem tertiam insuper deduxerit, detraxerit, remiserit. Adde Turneb. lib. III. Advers. cap. 22. *Bern.*

Conciliare] Conciliatrices et conciliatores lenones vocantur. Conciliaturas facere, est Lenocinium exercere. *Lips.*

Cap. 51. *Mœchum calvum*] Quare salaces calvi, et contra, videndus Aristoteles lib. v. de generat. animal. cap. 3. et sect. 4. problem. 19. *Bern.*

Effutuisti] Scortando facultates consumsisti. Pleræque edit. *emisti.* At quæ religio est, ita lasciviam verborum fugere, ut veteres scriptores suis verbis loqui nolis? Si æmulari non libet, nec licet, saltem ne suis locis invideantur. Neque enim charta erubescit. Hanc eandem sententiam cum de eodem Julio redderet Catullus, 'expatrare' dixit, quod tantundem est atque effutuere. Significat igitur, Cæsarem auro suo parasse, quibus ipse culcitra esset. *Palmerius.*

Cap. 52. *Bogudis*] Regis Mauritaniæ, qui partes Cæsaris in Africo bello juvit. A. Hirtius in bello Afric. *Bern.*

Naso] Estne hic ille M. Actorius Naso, cujus supra quoque, cap. 9. meminerat autor? Ita videtur, etsi turbat aliquantulum varietas lectionis. *Idem.*

Eadem nave thalamego] Quales habebant paratas Ægypti reges DCCC. vide Appianum in prooemio. Similes, si usum spectes, veterum Gallorum paradæ, de quibus Ausonius et Sidonius. Item illa Neronis, de qua Plutarchus Περὶ ἀοργησίας. *Casaub.* Talem, teste Athenæo, Ptolemæus Philopater habuit, longitudine semistadii, latitudine XXX. cubitorum, alti-

tudine paulo minus XL. Seneca libro VII. de Beneficiis 'navem cubiculatam' vocat. Tali, vittata insuper, Platonem ad se venientem excepit Dionysius tyrannus. *Torrent.* Visitur et Venetiis, in patria nostra, navis, huic Ægyptiæ persimilis, cui Bucentauro est nomen, qua princeps et senatus vehi solent occursuri principibus viris augustissima specie. *Bapt. Egnatius.* *Thalamego*] Θαλαμηγὸς navis, παρὰ τὸ ἄγειν τὸν θάλαμον, ita dicta, quod instructa sit thalamis et cubiculis. *Bern.*

Nisi exercitus sequi recusasset] Attende loquendi genus, 'Ægyptum pæne penetravit, nisi exercitus sequi recusasset,' pro, factumque esset, nisi: 'penetravit' igitur est, penetraturus fuit. Sic in Galba cap. 10. *Casaub.*

Nomine suo] Dictus autem fuit Cæsaris hic ex Cleopatra filius, Cæsario, ut habet Dio libro XLVII. et noster in Aug. 17. Quomodo etiam hodie Magnatum nothi nomina parentum non integra, sed nonnihil deflexa et mutata retinent. *Bern.*

Similem] Similitudinem formæ non semper esse certum in designando progenitore argumentum, ostendit epigramma lepidum Thomæ Mori, ad Sabinum, qui puerum sibi simillimum genuinum falso credidit, dissimiles cæteros adulterinos. Initium epigrammatis longiusculi est: 'Quos ante conjux quatuor,' &c. *Idem.*

Quæ scire C. Matium] Is familiaris Cæsaris fuit, et quidam Ciceronis ad eum exstant epistolæ; citantur et a Gell. lib. XV. cap. 25. in mimiambis, et a Varrone proferuntur ejus versus. *Turneb.*

Librum edidit, non esse Cæsaris filium] Atqui Antonius Oppii testimonio probare voluit esse Cæsaris filium. Aut ergo tollenda est negatio, quod Glareano videtur, aut fatendum est Oppium aliter scripsisse quam Antonius diceret. *Torrent.* *Non esse Cæsaris, &c.*] Bona lectio. Glareanus quidem negationem tollit, creditque scriptum ab Oppio librum, *Esse Cæsaris filium, &c.* sed præterquam quod nullus manuscriptorum codicum huic correctioni favet, etiam ipsa συνέχεια narrationis adversatur. Ait Suetonius, Cæsarionem verum Cæsaris e Cleopatra filium fuisse patere, cum ex impositione nominis, tum formæ similitudine, tum denique ex affirmatione Antonii, qui ad conscientiam ac testimonium amicorum Cæsaris provocarit: ex his tamen Cæsaris amicis C. Oppium, ut ostenderet, falso suum testimonium allegari, edito libro demonstrasse, 'Non esse Cæsaris filium quem Cleopatra dicat.' Sane quidem Oppius non fecisset amici hominis officium, si contrarium demonstrare voluisset. Nam hujusmodi Magnatum nothi 'quasi libidinem exprobrantes aspiciuntur,' ut in re dissimili loquitur Tacitus lib. XIV. Annal. cap. 62. *Bern.*

Liberorum quærendorum] Formulam hanc in nuptiis legitimis solemnem, ac nuptialibus etiam tabulis exprimi solitam fuisse, præter ea quæ Brissonius de formul. lib. VI. pag. 605. habet, ostendunt etiam hæc Augustini, lib. XIV. de Civit. cap. 18. 'Quid concubitus conjugalis, qui, secundum matrimonialium præscripta tabularum, procreandorum fit causa liberorum?' Verus enim hic est conjugii finis, ex quo et matrimonium ominis causa sic dicitur: et a Græcis definitur σύνοδος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς κατὰ νόμον, ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορᾷ. *Bern.*

Quas et quot vellet ducere liceret] Dicit 'quas,' quia illi, et civi Rom. et senatori, non cum omnibus jus fuit connubii: puta, cum ea quæ esset sanguine propius juncta, cum peregrina, cum liberta aut serva. Dicit 'quot,' quia legibus Rom. non permissa πολυγαμία. Primus omnium Romanorum, ut Plut. ait, Antonius

duas simul uxores habuit. In plerisque codd. etiam Viterb. *vellent* scriptum, non *vellet*. Ea lectio confirmatur veteri exemplo Semiramidis, quod refert Orosius: item exemplo Valentiniani Imp. qui, ut duas ipse posset uxores ducere, lege lata id omnibus permisit. Auctores Socrates, Nicephorus, alii. Simile est quod de Claudio narratur lib. v. cap. 26. Juvat etiam quod Suetonius legem appellat, non rogationem. *Vellet* tamen præferimus. *Casaub.* *Vellet*] Nam si *vellent* retineas, generalis lex foret, sublato omni status et ordinis discrimine, quot et quas cuique civium Romanorum visum esset legitimas uxores ducere permittens. Sin autem *vellet* scribamus, ad solum Cæsarem lex ea referetur. *Bern.*

Omnium mulierum virum, et omnium virorum mulierem] Ea phrasi, qua 'multorum hominum homo' Terentio, 'multarum mulierum Jupiter' Plauto dicuntur. *Boxhornius.* *Virum, &c.*] Ad priora respicit utrumque membrum. prius quidem, 'omnium mulierum vir,' ad objecta Cæsari adulteria: posterius autem, 'omnium virorum mulier,' ad ejusdem cinædicam impudicitiam, cujus eum infamia laborasse, supra cap. 2. et 49. traditum. *Bern.*

CAP. LIII. *Ne inimici*] Ut 'inimico detrahenti credendum non est,' verbis Augustini l. III. contra Petilianum, cap. 10. sic inimico laudanti tanto eredendum est magis, quod laudem eam vis conscientiæ et veritatis expresserit. *Idem.*

Indifferentem] Indifferens circa victum, Græcis uno verbo εὔκολος, vel cum adjectione εὔκολος ταῖς διαίταις, quales Plutarchus in Lycurgo dicit esse Spartanos infantes. Contrarius huic δύσκολος, propria et speciali significatione, qui fastidiose cibos eligit. *Idem.*

Ab hospite] Hospes is fuit Valerius Leo Mediolanensis, ut apparet ex Plutarcho, eadem hæc memorante in Cæs. pag. 716. *Idem.*

Conditum oleum pro viridi adpositum] Viride oleum vocabant, quod ex acerba premitur olea, nec matura; nam istud censebant vulgare, et Romanicum dicebant, ut est, apud Catonem. Virgil. 'et amara pausia bacca.' Servius, 'de pausia viride oleum fit.' Græci, quod sciam, ἔλαιον χλωρὸν non dixerunt, pro optimo oleo: at Hebræi pariter cum Latinis, שמן רען, hoc est, *oleum viride*: quod Græci Latinique interpretes varie expresserunt. *Casaub.* Viride oleum premitur circa mensem Decembrem, quod acerbum est, neque conducit rationibus patrisfamilias, quoniam exiguum fluit: viridis autem notæ tunc conficere expedit, cum satis fluit: et pretio pene duplicat domini reditum. Columella. Vide et Luisinum lib. II. parerg. c. 16.

CAP. 54. *Abstinentiam*] Rapinarum scilicet. Utitur hac voce in eadem significatione Tacitus, Agric. c. 9. 'Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, injuria virtutum fuerit.' Talis fuit C. Gracchus apud A. Gellium lib. XV. c. 12. Diversus ab his Cæsar: diversissimus Varus, qui pauper Syriam divitem ingressus, dives pauperem reliquit. Vell. Paterc. lib. II. c. 112. *Bern.*

In Hispania a Proconsule, et a sociis pecunias accepit] Intelligo extortam Proconsuli, cui succedebat Cæsar, pecuniam, injecto calumniarum metu: cum metueret iste, quisquis tandem fuerit, Proconsul, ne Romam reversus lege repetundarum interrogaretur. Porro Hispaniam ulteriorem ex prætura sortitus est Cæsar; cum illam Proconsule rexisset, cui succedebat. neque enim eædem perpetuo aut prætoriæ provinciæ fuerunt aut Proconsulares: cujus rei exempla in historia Romana non pauca. Est etiam quando auctores eum, qui ex prætura provinciam fuerit

nactus consularem, rexisse illam Proconsule, vel Proconsulatum administrasse dicant. *Casaub.*

Diripuit hostiliter] Præter jus fasque. Nam, ut ait Æmilius apud Livium lib. XXXVII. c. 32. 'Captæ, non deditæ, diripiuntur urbes: et in his tamen arbitrium est imperatoris, non militum.' *Bern.*

Fana] Antiqui 'fana' templa dixerunt, sive a Fauno, qui, authore Probo Grammatico, primus conditor fuit: sive a fando, quia, ut scribit Festus, dum pontifex maximus templum dedicat, certa verba fatur. Fana autem et templa hoc in loco separavit, sejunxitque perinde ac diversa. Sunt enim templa proprie loca per augures constituta. Apud Romanos Senatusconsultum fieri non poterat nisi in templo: et, ut ait Varro, et repetit Gellius in XIII. 'non omnes ædes sacræ templa sunt: neque ædes Vestæ erat templum.' *Beroald.*

Expilavit] Thucydides lib. IV. scribit, institutis legibusque Græcorum, id ab omnibus observari, ut, qui aliorum regionem cum armis ingrediuntur, in ea templis abstineant. Jure tamen civili Romanorum, templa, et sepulcra, et omnia ejusmodi capta ab hostibus, desinunt esse sacra et religiosa, ut ex l. cum loca. ff. de relig. et sumpt. fun. et l. IV. ff. de sepulcr. violat. ostendit Pet. Faber in semestr. lib. II. c. 4. quem vide. *Bern.*

Ternisque millibus nummum in libras promercale] Autor ostendit, Cæsarem ex rapinis auro sic abundasse, ut non ipsi modo satis esset, sed haberet insuper, quod aliis divenderet, idque vili satis pretio: hoc est, ut in singulas auri libras septem argenti et selibra penderetur. Est autem 'promercale,' quod præter usui suo necessaria paterfamilias aliquis venale habet. *Budæus.* An *quaternis millibus* legendum est, ut argenti proportio ad aurum decupla fuerit? Quaterna enim millia nummum argenteorum centum aureos nostrates valent, non tamen solidos, id est, ademto *lagio*, ut verbum hoc usurpem vulgare: an *ternis* omnino *millibus* tueare? ut hac ratione tria nummum millia septem libras et selibram conficiant, id est, septuaginta quinque Venetos aureos; ut tantam auri vim ex Gallicis spoliis Romæ invectam putes, ut auri pretium imminueretur, argenti cresceret. *Bapt. Egnatius.*

Tria millia pondo auri furatus e Capitolio] Apud Plinium capite primo libri XXXIII. simile furtum narratur M. Crassi, qui suo et Cn. Pompeii tertio consulatu duo millia e Capitolini Jovis solio rapuit, a Camillo ibi condita. Solebat autem coronarium aurum, atque etiam, ut videtur, triumphale, aut pars illius, in Capitolini Jovis cellam referri. *Casaub.* Pondo aliquando pro pondere accipitur: aliquando significat libram: unde antiquitus 'duapondo,' et 'trepondo,' usque ad Quintiliani ætatem ab omnibus dictum est: et recte dici Messala confirmat. Hic pondo pro libris accipitur. *Beroald.*

Societates] Ut nempe vel Socius, vel Rex appellaretur aliquis a Senatu Rom. id precio erat a Cæsare emendum. *Bern.*

Ptolemæo] Ptolemæum Auletem accipe; qui pulsus regno, restitutus fuit per Gabinium, Cæsare et Pompeio suffragantibus. Cæterum ejusmodi Reges, quorum vis et potentia pendebat ex auctoritate Romana, nomine Reges, non reipsa fuere: nec jure Majestatis, (ut nunc loquimur,) utpote quæ absoluta nec superiorem agnoscente potestate constat, gavisi sunt. *Idem.*

Munerum] Spectaculorum exhibitorum. Dictum supra, c. 10. *Idem.*

Eloquentia militarique re, &c.] Alii, *Eloquentiæ militari: quare, &c.* Tenuis, imo falsa laus; et Cæsarem etiam forensi eloquentia valuisse usque eo scimus, ut ambiguam facere palmam

potuerit Ciceroni. Sed et caussas olim in foro egit: testes, Cicero pro C. Ligario et Quinctilianus. Emendo igitur, *Eloquentia militarique re aut æquavit*. Bene et vere Suetonius. Duas enim virtutes celebrat. Eloquentia quidem, ait, attigit summorum gloriam: re militari excessit. *Lipsius.*

Dolabellæ] Quem Cæsar ætatis anno 21. luculenta oratione, repetundarum postulavit. Supra, c. 4. *Bern.*

Principibus patronis] Quales tum erant Cicero et Hortensius. Qui defendit alterum, aut patronus dicitur, si orator est: aut advocatus, si aut jus suggerit, aut præsentiam suam commodat amico: aut procurator, si negotium suscipit: aut cognitor, si præsentis causam novit, et sic tuetur ut suam. *Asconius.*

Strabonis Cæsaris] C. Julii, gentilis sui, veteris oratoris, cujus Cicero non uno loco meminit, et semel iterumque Priscianus. Præclare Seneca Epist. 2. 'Certis ingeniis immorari et innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter applicant,' &c. Sed hoc nimirum in adolescentia studiorum: ubi, ex præcepto Plinii l. VII. epist. 9. f. 'multum legendum est, non multa.' Nam si profeceris, tum demum licebit, opinor, plurium, quos imitemur, bona ponere ante oculos, ut aliud ex alio hæreat: et quo quidque loco conveniat, aptemus. *Bern.*

Sardis] *Sardinia*, Mediterranei maris insula: cujus incolæ, Sardi. *Idem.*

Ad verbum] 'Prudentis esse, quod in quoque optimum est, si possit, suum facere,' Quintilianus X. c. 2. dicit. Sic Cicero Demosthenem et Isocratem imitatus est: Virgilius Homerum, Theocritum, Hesiodum: Horatius, Alcæum, Pindarum, alios. Ne quis igitur in Cæsarem nostrum torqueat illud Horatii l. I. Epist. 19. 'O imitatores, servum pecus!' &c. Quod non nisi ad eos pertinet, qui vel ita sunt hebetes ac perversi, ut vitia pro virtutibus imitentur: aut ita timidi superstitiosique, ut ab eorum, quos sibi proponunt imitandos, vestigiis ne hilum audeant abire. *Idem.*

Transtulit in Divinationem] Sic prima Verrinarum 'Divinatio' inscribitur: quia, ut author est Asconius, non de facto quæritur, sed de futuro, quæ est divinatio, uter debeat accusare, Cicero, an Cæcilius. Alii putant divinationem dici, quod res agatur sine testibus, et sine tabulis, et his remotis, argumenta levia sequantur judices, et quasi divinent.

Pronuntiasse] Patet ex hoc loco, *Pronunciationem* non vocis modo, sed et motus gestusque esse. Hæc Ciceroni 'actio:' pars oratorii officii præcipua: siquidem et Demosthenes, quid esset in toto dicendi opere primum, interrogatus, pronunciationi palmam dedit, eidemque secundum ac tertium locum, donec ab eo quæri desineret: ut eam videri posset non præcipuam modo, sed prope solam, judicasse. *Bern.*

Voce acuta, &c.] Et vocis acumen, et motus ardor in Cæsare Physiognomica sunt indicia 'vigoris ignei,' qualem ei Plinius quoque tribuit lib. VII. c. 25. ut et Quintil. 'Tanta in Cæsare vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat. Exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cujus proprie studiosus fuit, elegantia.' *Idem.*

Temere] Per errorem, ἀβασανίστως, inconsiderate. *Idem.*

Actuariis] Acta publica sunt, quibus in judicio gesta mandantur. Hinc Actuarii, quia acta scribebant, et oratorum ac patronorum actiones inter dicendum excipiebant. Iidem exceptores a notis dicti Notarii: quia compendio quorundam punctorum, signorum, et minutarum figurarum,

verba aut vim syllabarum comprehendebant. *Idem.*

Cum ex persona] Est qui longe aliter: *cum ex persona Metelli sermo sit, Cæsarem seque, &c.* Quam lectionem (haud scio tamen an ullo Ms. adjutam) aliquo modo ista inscriptio probabilem facit: 'Oratio quam scripsit Metello.' *Idem.*

Apud milites] Istiusmodi militares orationes Xenophon, ipse dux egregius, improbare videtur, cum lib. III. pæd. Cyrum hæc dicentem facit: 'Nulla adeo fortis et efficax invenitur hortatio, quæ ignavos uno diei momento immutet, et ex segnibus fortes reddat, peritosque earum rerum ac artium, quæ in bello requiruntur, nisi diu ante meditati illas fuerint.' Quem ad locum respexit forte Sallustius, cum Catilinam in ejus vita c. 58. inducit ista pronunciantem: 'Compertum ego habeo, milites, verba virtutem non addere: neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum, oratione imperatoris fieri: sed quanta cujusque animo audacia natura aut moribus inest, tanta in bello patere solet.' Quod paucis Marius apud eundem autorem, in Jug. c. 85. 'Timidis verba virtutem non addunt.' Ita ut Fabius Consul 'pugnando potius, quam adhortando, militum animos accendendos esse' statuat apud Livium lib. II. c. 46. f. Verum enimvero etsi verba virtutem non addere largimur, excitare tamen et exacuere, negari non potest. Ut vestes corpus non calefaciunt, nisi ei nativi caloris aliquid insit ante: sic intus et in animo aliquid esse fortitudinis oportet, quod oratione eliciatur. Sed et seditionis militum remedium præsentissimum eloquentiam, exempla docent apud Tacitum lib. I. Annal. c. 19. 39. &c. *Idem.*

Priore prælio] Nam et ad Cordubam, et ad Mundam pugnatum est, ut Hirtius, sive Oppius scripsit. Nec placet ut id referas ad bellum, quod Cæsar in Afranium et Petreium prius gessit: in quo tumultuario certamine apud Ilerdam, nec totis viribus est concursum. *Sabell.* *Priore prælio*] Bellum Hispaniense adversus filios Pompeii Magni, duobus a Cæsare confectum præliis est: uno apud Cordubam, altero apud Mundam. *Idem.*

CAP. 56. *Commentarios*] Plutarchus ἐφημερίδας appellat: melius Strabo ὑπομνήματα. Est autem commentarius sive commentarium (nam utrumque promiscue dicitur) proprie scriptum, quod domi continetur, et quicquid ita conficimus, ut memoriæ tantum gratia, non plenæ narrationis, facere videamur: in quo scil. capita tantum et summas rerum annotare solemus. Quomodo in Cæsaris commentariis, res ejus non late et plene enarrantur; sed veluti perstringuntur. Cic. Verr. VII. 'Audite decretum mercenarii Prætoris ex ipsius commentario. Recita commentarium.' Postea consuetudo significationem hujus vocis amplificavit. *Hotto-man.* *Commentarios*] De his qui suas ipsi res gestas describunt, operæ pretium est audire judicium Ciceronis, l. v. Familiar. epist. 12. 'Hæc sunt (inquit) in hoc genere vitia: et verecundius ipsi de se scribant necesse est, si quid est laudandum: et prætereant, si quid reprehendendum est. Accedit etiam, ut minor sit fides, minor auctoritas: multi denique reprehendant.' Ergo 'Jucundissima laus est, quæ ab aliis proficiscitur: propria vero laus odiosissima est,' inquit Xenophon apud Plutarchum. *Bern.*

Hispaniensis] Subaudi hic, belli. *Idem.*

Oppium, Hirtium] De autore libellorum istorum, qui adjuncti commentariis Julianis, Justus ille Lipsius Elector. l. II. c. 22. ita sentit, non esse prolem unius ejusdemque partus, utut autor noster id hoc loco innuat. Diversos enim hos inter se

abire, toto narrationis sermonisque contextu. Ac Hispaniensis quidem belli scriptorem totum esse militari quodam et horrido stylo: Africi vero non inter illos tantum eminere, sed inter pleraque Romana scripta. Ita tersa in eo, et ad Comicum morem pura dictio; simplex, cohærens, et candida narratio; nihil quæsiti coloris aut fuci: nec libellum alium esse magis ad genium prisci ævi, &c. *Idem.*

Novissimum] Ultimum, qui est octavus: cujus autorem Hirtium esse, præfatio ejus ad Balbum aperte significat. *Idem.*

Nudi sunt, recti, &c.] Sine pigmentis oratoriis, sine vestitu scriptionis cultiore: sed quemadmodum fœmina pulchra nuda est quam purpurata pulchrior, ita Cæsaris Commentarii nudi sunt venustiores, pulchrioresque, quam scripta aliorum fucata, et vestitu oratorio condecorata. Gellius sermonem Cæsaris 'castissimum' vocat. *Beroald.*

Calamistris] Calamistri, quod his calefactis in cinere, capillus ornetur: qui ea ministrabat, a cinere, cinerarius est appellatus. Varro. *Calamistris*] Hoc loco μεταφορικῶς affectatum orationis ornatum significat. *Bern.*

Sanos] Integri judicii homines. *Idem.*

Hirtius] Locus Hirtii, quem designat autor, extat in præfatione illa, quæ est ad octavum librum Paraleipomenων seu Derelictorum de bello Gallico. *Idem.*

Parum integra] 'Id Historiæ veritas est, quod animantibus oculus. Δυσθήρατον ἱστορίᾳ τ' ἀληθές. Historiarum scriptori difficilis investigatu res est veritas: cum posterioribus præteritum tempus cognitionem rerum præripiat: qui vero vivunt ætate ejus, cujus vitam aut acta describunt, ii partim invidia odioque, partim gratificandi studio et adulatione corrupti, veritati officiant.' *Idem.*

Memoria lapsus] Cæsarem animi vigore præstantissimum, omniumque capacem fuisse: epistolas magnarum rerum quaternas, aut, si nihil aliud ageret, septenas, pariter librariis dictare potuisse scribit Plinius l. VII. c. 25. Talem virum memoria lapsum, præsertim in describendis propriis rebus, nemo facile mihi persuaserit. Atque adeo totum hoc Pollionis Asinii de Cæsaris commentariis judicium satis malignum et livore suffusum videtur. *Idem.*

De analogia] Analogia est verborum similium declinatio similis, definitore Varrone, l. IX. de ling. Lat. sub finem: quibus in libris idem doctissimus autor et pro analogia et contra eam subtilissime scripsit ad Ciceronem, quod etiam fecerunt Aristarchus et Crates, illustres Grammatici. *Idem.*

Anticatones totidem] Cicero librum scripsit, cui titulus est Cato: quo Catonis Uticensis laudatio continebatur: hoc cum mœrore angeret Cæsarem, propterea quod præconia Catonis suam esse ducebat vituperationem, duos libros scripsit in Catonem, crimina Catoniana complexus, qui 'Anticatones' inscribuntur. *Beroald.*

Iter] Itinerarium vulgo, quod Græcis *hodæporicon*. Cujusmodi, præter hoc Cæsaris, alia plura scripta sunt a veteribus. Sic Ulpii Trajani Dacica itinera a seipso, quorum apud Priscianum mentio. Extant et Antonini profectiones per varias orbis terrarum partes. Ita Brundusinum suum e Roma excursum Horatius, et navigationem in Miletum Ovidius descripsere. *Bern.*

Primos] De analogia duos. Mirum, id eum potuisse, in mediis istis bellorum turbis. Sic Scipio, semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis, aut animum disciplinis exercuit. Vell. Paterc. lib. I. cap. 13. *Idem.*

Sequentes] Anticatones. *Idem.*

Mundensis prælii] Julianus sub pel-

libus solitus quædam scribere de nocte ad æmulationem Cæsaris. Amm. Marcell.

Novissimum] Iter. *Bern.*

Hispaniam ulteriorem] Bæticam. *Idem.*

IV. et XX.] Strabonis et Appiani autoritate nixus Casaub. hunc numerum ponit: *VII. et XX.* Idem.

Ad paginas et formam memorialis libelli convertisse] Eadem fuit forma epistolarum vulgo: quod declarant Ciceronis epistolæ: in quibus 'extrema pagina' valet extrema pars epistolæ: sic alibi paginæ in epistolis nominantur. Quod si impleta pagina superesset aliquid, tum vero transversa charta scribebant in margine, prorsus ut hodie fieri interdum solet. *Casaub.* Intellige Cæsarem scripsisse primum epistolas capitulatim, ut singularum rerum singula capita annotaret, conficeretque seorsum, ac separatim, ne structura, et series continens perpetuaque decurreret, sed membratim summas rerum, et quasi capita contineret epistolæ, instar memorialis libelli. *Beroald.*

Transversa charta] In forma patente, ut vulgo loquimur: prout etiam hodie scribuntur epistolæ. Sed Cæsar compaginavit, ut libelli memorialis usum præstare possent. Vide Brisson. formul. l. VIII. p. 854. et seq. *Bern.*

Per notas scripsit] Varii sunt nostris temporibus occulte scribendi modi, et præcipue per cifra, seu *ziffra* vulgari appellatione; cujus rei usum etiam apud antiquos fuisse, constat ex præsenti Suetonii loco, et ex Gellio etiam, qui 'furtivas litteras' vocat, et 'furtiva scripta.' *Marc. Donat.*

Feruntur] Traduntur. *Bern.*

Et a puero] *Et a puero* Torrentius indicat in duobus codd. abesse: nec abest incommode. *Idem.*

Laudes Herculis] Macrobius libro primo, capite vigesimo, Herculem scribit esse Solem, idque ex nomine clarescere. *Her* enim nihil aliud est, quam ἥρας, id est, aëris, κλέος, id est, gloria. Porro non alia est aëris gloria, quam Solis illuminatio. Idem dictus est duodecim labores confecisse, quia Sol annuo cursu duodecim signa Zodiaci lustrat et conficit. *Beroald.*

Item Dicta collectanea] Alibi notamus quosdam Græcorum libros edidisse, ἰσοδυνάμῳ indice, Ὑπομνήματα τῶν σποράδην λεγομένων. Fortasse tamen verius est, eum librum intelligi, quem Ἀποφθεγμάτων vocat Cicero in epistola ad Pætum. Nam quod volumina dicuntur illi Suetonio libelli, non debuit ea res quenquam movere. Volumen Latinis est omnis sectio major, sive liber sit, sive libri pars. *Casaub.*

CAP. 57. *Equitandi peritissimus*] Equitandi usus ei ex pueritia facilis extitit, ut, reflexis in tergum manibus, equum velocissimis concitare cursibus consueverit. Plutarch.

Capite detecto] Ita Silius Italicus lib. I. Punicor. Annibalem ait 'Vertice nudo Excipere insanos imbres, cælique ruinam.' Ita Masinissam Numidiæ Regem ab hac firmitudine commendat Cicero in lib. de Senect. quod nonaginta annos natus, nullo imbre, nullo frigore adduci potuerit, ut capite operto esset. *Bern.*

Incredibili celeritate] Cæsar, Alexandri Magni laudum æmulus, eum hac quoque re fuit imitatus. De quo Curtius l. VI. 'Nullam,' inquit, 'virtutem Regis istius magis quam celeritatem laudaverim.' Idem, quo pacto tantillo tempore tanta gessisset, interrogatus, respondit, μηδὲν ἀναβαλλόμενον, *nihil procrastinando.* Eo laudis nunquam evadent, qui, quod de Fabio Valente Tacitus habet lib. III. Histor. c. 40. 'inutili cunctatione, agendi tempora deliberando consumunt.' *Idem.*

Expeditus] Nullis impedimentis oneratus. *Idem.*

Meritoria rheda] Pretio conducta. Rheda quatuor rotas habebat, ut cisium duas, auctore Isid. propterea Græci in rebus Romanis τετράκυκλον appellant. Dionis interpretes pudendo errore *quadrigas* interpretantur: nam etsi mancipes publici cursus rhedas quasdam soliti appellare quadrigas, vel flagella, ut narrant Impp. in Codice: non tamen ferendus sit, qui viatorium τετράκυκλον *quadrigas* dicat. Separat autem Dio rhedam et ὄχημα: cum tamen ὄχημα sit nomen generis: sed accipitur pro carpento aut alio curru artificii majoris; ideo scribitur in Glossario: ὄχημα, *vehiculum, currus*: ὀχημάτιον, *rheda*. Alioquin et τετράκυκλον, sive rheda, ὄχημα est. Quemadmodum autem hoc genus vehiculi a rotarum numero τετρακύκλου nomen invenit: sic apud vetustissimos Æoles ab eodem numero πετόριτον dictum, et apud inferioris ætatis Græcos Latinosque δίκυκλον et birota. In Codice Theodosiano, De cursu publico: 'statuimus rhedæ mille pondo tantummodo superponi, birotæ ducenta, veredo triginta.' *Casaub.*

Centena passuum] Centena milliaria: quorum si quaterna, ut volunt, singula Germanica conficiunt; iter diurnum Cæsaris 25. nostratium milliarium fuerit oportet. *Bern.*

Nando trajiciens] Ars utilissima, qua nescio quam bene morosi quidam Orbilii, et parentes intempestive solliciti, suis interdicunt. *Idem.*

Vel innixus inflatis utribus] Hi utres vel inflabantur follibus, ut Suetonius indicat, et Xenophon, Cæsar, Livius, Florus, aliique e Latinis: vel stramentis inferciebantur; ut apud Curtium libro septimo. Posteà inventi sunt a Romanis ascogephri, hoc est, pontes utribus junctis constantes: quorum descriptionem habemus in libro Notitiæ Imperii. Meminit Zosimus libro tertio, sic junctum Tigrim narrans a Joviano in reditu e Perside. *Casaub.*

CAP. 58. *In obeundis expeditionibus, dubium cautior an audentior*] Polybius libro primo Romanorum ingenia ita depinxit, ut si ejus descriptionem ad res gestas magni istius Cæsaris referas, dixeris ipsissimum Julium esse quem describat. Ita vides, quibus virtutibus et artibus Pop. Rom. orbem subegerat, iisdem esse per Cæsarem et superatum et in ordinem coactum. *Idem.*

Perspeculatus]. Malim, *præspeculatus*. Congrue hoc ad istud præceptum Onosandri c. 6. 'præmittat Imperator etiam equites, scrutandis explorandisque viis: maxime cum sylvæ penetrandæ, aut circumseptæ collibus solitudines pervadendæ,' &c. *Bern.*

Nisi ante per se portus et navigationem, et accessum ad insulam explorasset] Mihi suspecta est lectio vulgata, et pro *per se* reponendum arbitror *persæpe*, πολλάκις. Non simplicem, aut levem hac in re curam, sed summam, et identidem repetitam in Cæsare, ut summo et cautissimo imperatore, auctor hic commendat. Quare et hoc ipso loco dicit, non speculatum, sed 'perspeculatum' eum locorum situs, ne exercitus incideret in itinera insidiosa. Sæpius exploranda itinera, ubi adeundæ gentes ignotæ, præsertim hactenus ignoto maritimo itinere, in quo pro diversa anni tempestate, alia atque alia incommoda offeruntur. Ut hic Britannica. *Boxhorn.*

Obsessione castrorum] Cum Q. Cicero, Marci frater, legatus Cæsaris, obsideretur: et omnia Cæsaris hyberna communi Gallorum conspiratione oppugnarentur. Qua de re Cæsar ipse l. v. Bell. Gall. c. 39. et seqq. *Bern.*

Dyrrachium inter oppositas classes transmisit] Epidamnus sive Dyrrachium in ora maris edita et saxosa conditum fuit, atque inde dictum Δυῤῥά-

χιον, hoc est, Δυσράχιον, quod in aspero et ῥαχιώδει littore situm esset. Alexander in Europa apud Stephanum: Δυσραχίου τ' Ἐπίδαμνος ἐπ' ἀγχιάλου χθονὸς ἀκτῆς. *Salmas.*

Accercendas] Advocandas Brundisio Dyrrachium, et pugnaturas contra Pompeium. *Bern.*

Solus] Quomodo et Lucanus libro v. vs. 509. 'Cunctisque relictis, Sola placet fortuna comes.' *Idem.*

Obvoluto capite] Plutarchus addit, servili, Appianus, privati hominis veste tectum fuisse. Erant enim hostes in proximo fallendi. *Idem.*

Gubernatorem] Amyclas nomen huic gubernatori fuit, ut prodidit Lucanus d. lib. v. vs. 520. quo loco luculenta planeque graphica totius rei descriptio est. Memorabile est, quod ex Plutarcho, ut solet, Appianus refert: cum iste gubernator, tempestatis vi superatus, retrocedere statuisset, Cæsarem retecto capite exclamasse: 'perge audacter:' Καίσαρα φέρεις, καὶ τὴν Καίσαρος τύχην, *Cæsarem vehis, Cæsarisque fortunam.* Id.

Cap. 59. *Immolanti aufugisset hostia*] Dirum omen hoc veteres esse arbitrabantur, quoties hostia traheret se ab aris, et aufugeret. Hinc a Lucano inter prodigia Pharsalicæ cladis hoc quoque positum: 'Admotus superis discussa fugit ab ara Taurus.' Livius quoque ait, factum esse omen cladis futuræ Flaminio Consuli, quo immolante, vitulus ictus e manibus sacrificantium sese proripuit, multosque circumstantes cruore respersit. *Beroald.* *Immolanti*] Verbum immolare sacrorum est, et, Festo interprete, significat, mola, id est, farre molito et sale, hostiam perspersam sacrare. Et hoc est, quod Seneca in Œdipo, act. II. sc. 2. 'taurorum colla salsa mola spargere' dicit: quod factum, priusquam cæderentur. *Bern.*

Profectionem adversus Scipionem et Jubam non distulit] Caius Cæsar, ne ante brumam in Asiam navigia transmitteret, auguriis et auspiciis renitentibus, sprevit: eo facilius et navigavit et vicit. Minutius Felix.

Verso ad melius omine] Non auspicia solum, sed etiam omina imperatores observabant. Fuerunt autem omina, dicta factaque, quæ audita ac visa, ad imperatorem rem aggredientem pertinere possent: quæ cum temere essent oblata, propterea ab eo accipi, et non accipi poterant. Factum, ut illud C. Flaminii, de quo Cicero: 'Flaminius, exercitu lustrato, cum contra Annibalem legiones duceret, ipse et equus ejus concidit, nec eam rem religioni habuit:' item Cæsaris, de quo heic Suetonius. Dictum, quale illud Consulum Romanorum, de quo Livius: 'Samnites vociferari, se in auctoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem. Accipere se omen, Consules aiunt, et eam precari mentem hostibus, ut ne vallum quidem defendant.' *Sigon.* *Omine*] Est vero boni ducis, metum, quo milites ex adversis ominibus conciderunt, dissolvere, ea prudenter eludendo, et in contrarium vertendo, ut Mich. Piccartus observation. dec. x. c. 3. docet. *Bern.*

Scipionum nomen] Scipio Africanus superior stipendiariam fecit Carthaginem, Africæ caput: junior funditus eam evertit. Hinc Scipio, Pompeii socer, existimabatur et ipse victor in Africa futurus adversus Cæsarem: cui proinde Cæsar alium ex Cornelia gente Scipionem opposuit. *Idem.*

Cui ad opprobrium vitæ Salutioni] Sive *Salvito*, sive *Salutio*, sive *Salatto*, cum Dione quis mavult, verba illa, 'ad opprobrium vitæ,' a Suetonio addita puto, quo significet, homini illi, quem ex gente Cornelia secum habuit Cæsar, non ob formæ cum mimo similitudinem, ut priori Scipioni, sed ob morum potius turpitudinem vitæque infamiam cognomen

hoc adhæsisse. Quanquam et nominis ratio, si veteres codices sequamur, nescio quid mimicum præ se fert, tanquam cui vita pro sale fuerit, aut ipsæ vitæ sal atque jucunditas. sic enim et Catullus suum 'salipusium' formavit, (nisi quis mecum sentiens *salicippium* legere ibi malit,) et lepide de meretricula Lucret. lib. IV. 'tota merum sal.' *Torrent.* Veram vocem et aptam opprobrio censeam, *Salacioni:* libidinosum scilicet illum homuncionem fuisse, et vitæ spurcæ atque impuræ: ita autem a salax, salacio, ut a senex senecio, et talia. *Lipsius.*

CAP. 60. *Ex occasione*] Polybius lib. IX. 'Valet in omnibus rebus humanis et pollet occasio, sed maxime in bellicis.' Captanda igitur: quia, verbis Martii apud Livium lib. XXV. c. 38. f. 'Si in occasionis momento, cujus prætervolat opportunitas, cunctatus paullum fueris, nequicquam mox omissam querare.' *Bern.*

Putaret] Gruterus legit *speraret.* Vulgatum, *putaret*, ab iis oritur, qui spem, et sperare, de bonæ tantum rei expectatione putant accipiendum. Atqui qualemcunque, etiam malæ rei, opinionem iis verbis significari, Græcorum imitatione, scire debebant. Sic Virgilius lib. IV. Æneid. 'Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.' Ubi Quintil. lib. VIII. Instit. orat. c. 2. Virgilium acyrologiæ sive improprietatis accusat. Sed Virgilium, proindeque nostrum autorem, defendit Jacobus Nicolaus Miscellan. epiphill. lib. II. c. 23. *Idem.*

Cunctantior] Hoc est, explicante A. Hirtio in lib. de Bello Afr. c. 73. 'tardior et consideratior erat factus Cæsar, et ex pristina bellandi consuetudine celeritateque excesserat.' Quo de loco videatur H. Steph. lib. IV. Schedias. 27. et præc. 26. ubi, an cunctatio illa tarditasque vitii fuerit an prudentiæ, disquirit. Nos prudentiæ assignamus: prudens quippe ratio ejus, quam hoc loco subjicit autor, et Alexandro M. quoque olim a militibus suis inculcata: si non militibus, vel ipse sibi parceret, 'ne fortunam suam nimis onerando fatiget.' *Idem.*

Castris exueret] Pompeius, cum Domitium in Africa magno prælio superasset, plenam se adeptum victoriam non putavit, nedum oblatum ab exercitu nomen Imperatoris admittere voluit prius, quam hostium castra milites diripuissent. Plutarch. in apophtheg. *Idem.*

Nullum spatium] Hujus præcepti neglectus multum laudis Hannibali detraxit, cum Cannensi victoria Romam ipsam ea clade consternatam non statim petiisset: sed spatium animum recolligendi dedisset hostibus. *Idem.*

Equos dimittebat] Fecit hoc Cæsar collaturus signa cum Helvetiis, ubi primo suum, deinde omnium equos e conspectu removit, ut æquato omnium periculo, spem fugæ tolleret. Idemque ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci e conspectu suo jussit, et in primam aciem pedes prosiliit: ut præter alios refert Frontinus lib. II. stratagem. c. 8. *Idem.*

Permanendi necessitas] Ea ipsa causa Rex Agathocles, in Africa, suas naves universas incendi jussit: ut auxilio fugæ ablato, non aliam nisi in victoria spem haberent milites: ut scribit Justin. l. XXII. c. 6. Quippe norant, vere dictum a Floro, lib. III. c. 3. 'Necessitate aucta virtus, causa victoriæ est.' Et a Virgilio, II. Æneid. 'Una salus victis, nullam sperare salutem.' *Idem.*

CAP. 61. *Equo insigni*] De quo et Plinius lib. VIII. c. 42. et Solinus Polyhist. c. 57. *Idem.*

Haruspices] Ab haruga nominantur. Nam haruga, teste Donato, dicitur hostia, ab hara, in qua concluditur, et servatur. Haruspices exta pecu-

dum inspiciunt, et ex eis futura prædicunt. Haruspices etiam illi nuncupantur, qui horas in agendis negotiis operibusque custodiunt. Haruspicium primus invenit Delphus, ut ait Plin. Haruspicinam deridet Cicero in secundo de Divinatione: ubi dicit, alios alio modo exta interpretari, nec esse omnium unam disciplinam. Cato mirari se aiebat, quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset. *Beroald.* A.U.C. DCCC. Claudius retulit ad senatum, super collegio haruspicum, ne vetustissima Italiæ disciplina per desidiam exolesceret: sæpe adversis Reip. temporibus accitos, quorum monitu redintegratas cærimonias et in posterum rectius habitas: primoresque Etruriæ sponte aut patrum Romanorum impulsu retinuisse scientiam, et in familias propagasse: quod nunc segnius fieri publica circa bonas artes socordia, et quia externæ superstitiones vilescant: et læta quidem in præsens omnia, sed benignitati deum gratiam referendam, ne ritus sacrorum inter ambigua culti, per prospera obliterarentur. Factum ex eo Senatusconsultum: viderent Pontifices, quæ retinenda firmandaque haruspicum. Tacitus.

Imperium orbis] Vel hinc apparet, Julium Cæsarem inter Imperatores Romanos supremum locum tenere; contra quam alii primas Augusto tribuunt. *Bern.*

Pronuntiassent] Pronunciare, verbum ex Haruspicum disciplina, de quo Brisson. libro I. form. p. 140. m. *Idem.*

Instar] 'Instar' non adverbium, quod vulgus Grammaticorum putat, sed nomen indeclinabile esse, vel hinc discamus licet. Sic Liv. XXVIII. c. 17. 'Receptæ Hispaniæ, parvum instar eorum quæ spe concepisset.' Ovidius Heroid. epist. 2. 'Sed scelus hoc meriti pondus et instar habet.' Hoc loco significat effigiem consimilem, et ipsi equo Cæsaris magnitudine parem. Cæterum de honore equis post mortem habito, quædam Phil. Camerar. centur. I. c. 21. *Idem.*

Pro æde] Hoc est, ante ædem. *Id.*

Genitricis] De hoc et aliis cognominibus Veneris, adi Brisson. lib. I. formul. p. 56. et Cæsarem ortum a Venere, dixit auctor c. 6. *Idem.*

CAP. 62. *Aquilifer*] Palatini et alii, *aquilifero*: male, ut notavit Egnatius. De aquila, cæterisque militiæ Romanæ signis, exacte, ut omnia, Lipsius lib. IV. de Milit. Rom. dial. 5. ex quo simul patebit, hic memoratam cuspidem qua aquilifer Cæsari 'moranti,' seu detinenti se, minatus est, fuisse hastilis, quo aquila gestatur, partem posteriorem mucronatam, qua terræ infigitur. lib. III. cap. 2. exemplo 19. *Idem.*

Cuspide sit comminatus] Cuspis est hastilis, quo aquila gestatur, pars posterior mucronata, qua terræ infigitur. Græcis *οὐρίαχος* et *στύραξ*: etiam *σαυρωτήρ*: sed *τοῖς μεθ' Ὅμηρον* tantum. *Casaub.*

Signum] Signa (peditum intelligo) duplicia, Legionis totius et Manipulorum. Signum Legionis Aquila, nec nisi unius una, ac ne socii quidem, cum in aliis pares, eam habuerunt. Et quia hæc præcipui imperii signum, subjungi sub eam socios voluerunt, et auxilia, non seorsum habere. Itaque per ipsas aquilas numerabant legiones. Signa Manipulorum quæ fuerint, ipsa vox indicio est. Nam cum perticis manipulos fæni seu straminis suspensos ferrent, illa ipsa manus, quæ ea sequeretur, dicta Manipulus. Sed hæc rustica non mansere: posterior forma fuit hasta, in cujus summo transversum ligneolum, in modum crucis, et sæpe cum manu supra eminente. Cohorti non erant propria signa, nusquam enim olim expressa: sed inferiore ævo sua habebant vexilla, etsi olim

vexilla equitum propria. *Lips.*

CAP. 63. *Immo majora*] Torrentius totum hoc, *immo majora etiam*, existimat adulterinum esse. Certe supervacuum esse, negari nequit. Similia tamen tam crebro in hoc auctore occurrunt, ut nihil temere pronunciandum sit. *Idem.*

Aciem Pharsalicam] Victo ad Pharsalum, oppidum Thessaliæ, Pompeio. *Idem.*

Hellesponti] Hellespontus ita vocatus, quod in eo ponto Helle virgo, Athamantis filia, submersa perierit. Fretum angustum est inter Ægæum mare et Propontidem, Asiam ab Europa dirimens. Hodie *Stretto di Galliopoli* ab Italis: a Galliis *Bras de S. George* dictum. *Idem.*

Vectoria navicula] Torrentius retinet, quod erat in plerisque, *victor nav. tr.* Victoria enim, inquit, addebat animum. Et cum naviculam dicit, satis intelligimus, vectoriam fuisse. Sed vincant illi magni critici, Turnebus (Advers. XXIV. c. 14.) Gruterus, Casaubonus; Dionis etiam autoritate firmati. Nam ut victoria animum addat, non sequitur ideo, aliquem sese in periculum conjicere exitii præsentanei, quod ei inferri poterat vel a pirata vilissimo. *Grut.*

L. Cassium] Sic manuscripti omnes: sic Dio quoque (l. XLII. p. 212.) Dionis tamen interpres Xylander ibi *Caium Cassium* vertit, et erratum in pronomine putat: quem sequitur hoc loco Casaub. nam Cassius hic idem fuit, qui postea Cæsarem occidit: ei vero Caio fuisse prænomen. *Bern.*

Rostratis] Æneo rostro in prora munitis. *Idem.*

CAP. 64. *Alexandriæ*] Quæ urbs Ægypti est, non longe a Nili ostio: ab Alexandro conditore sic dicta. Bellum Alexandrinum peculiari libro exsequitur A. Hirtius: et de hoc quidem Cæsaris periculo c. 21. agit. *Idem.*

Præcipitantibus] Irruentibus. Est enim hic præcipitare neutraliter et absolute positum. Ut Lucret. II. 'Pondera præcipitant ex supero,' hoc est, præcipitanter ruunt. *Idem.*

Paludamentum] Coss. aut Prætores, si quando cum imperio militari in bellum proficiscebantur, paludamento induebantur, votis auspicatis in Capitolio. Quod præsertim ex Livii lib. XXII. elicimus, ubi inquit, C. Flaminium a Senatu reprehensum, et commonitum, ut ad vota nuncupanda, et paludamenta suscipienda rediret, quum his omissis in provinciam profectus esset. Sed et lictores paludatos habuere. Livius lib. XXXI. 'Tunc L. Sulpitius, secundum vota in Capitolio nuncupata, paludatur cum lictoribus.' De colore scribit Plinius lib. XXII. c. 2. 'Coccum Imperatoriis paludamentis dicatum fuisse.' Porro Cæsaris paludamento, si Dionem audimus, Ægyptii potiti, illud in trophæum, tanquam Cæsarem interemissent, suspenderunt. *Marc. Donat.*

Mordicus] Morsu et dentibus. *Bern.*

CAP. 65. *Militem neque a moribus, neque a fortuna probabat*] 'A fortuna' interpretor, a censu. Græci, πλουτίνδην δοκιμάζειν: quod Polyb. in sexta historia ait factum a Romanis in equitum dilectu: sed et in pedite servatum idem; ut ex ipso Polybio probavimus alibi. Quod negat a moribus probatum Cæsari militem, id a Romana disciplina per fuit alienum. Observo enim tantæ Romanis ducibus curæ fuisse mores suorum militum, ut in numeris ad cujusque nomen nota morum apponeretur: Appianus 'Εμφυλίων lib. III. *Casaub.* Ipse libro L. Comment. scribit, se non minus ab milite modestiam et continentiam, quam virtutem atque animi magnitudinem desiderare. Videri queat vel ipse Cæsar falsi Suetonium arguere. Quin et Vegetius lib. I. de re militari c. 7. 'Hoc est,' inquit, 'in quo totius Reipub. salus

vertitur, ut tyrones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi diligantur. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia, dum prohibet fugere, facit esse victorem.' *Bern.* *A fortuna*] Torrentius *a forma* mallet, ut Cæsar non tam corporis aptitudine, quam reipsa, vires expenderit. Conjectura forte non mala, si ullo manuscripto codice juvaretur. Livius lib. xxxiv. 'Romanos contra a censu equitem, a censu peditem legere.' Quod autori nostro hic est, a fortuna militem probare. Id quod Cæsar non fecit: verum, exemplo Marii (de quo Quintilianus declam. iii. post princ.) 'cum sciret, non ex censu esse virtutem præterita facultatum contemplatione, viros tantum animosque spectavit:' et ut idem ille Marius apud Sallust. Jug. c. 85. 'Fortissimum quemque generosissimum existimavit.' *Idem.*

Pari severitate] De Tito Cæsare Tacitus lib. v. hist. c. 1. 'Comitate et alioquiis officia provocabat: ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi miscebatur, incorrupto ducis honore.' Idem de Agricola socero in ejus vita c. 9. 'Nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem deminuit.' *Idem.*

Paratum, &c.] Æmilius Paulus apud Livium lib. xliv. cap. 34. militem hæc tria curare debere dicit: corpus ut quam validissimum et pernicissimum habeat: arma apta: 'animum' denique 'paratum ad subita imperia:' cætera scire de se diis immortalibus et imperatori suo curæ esse. Ita Tacit. libro iii. Hist. c. 20. et lib. i. c. 84. 'Divisa inter duces militesque sunt munia: illis arma et animus sint: istis consilium et virtutis suæ regimen relinquant.' *Idem.*

Præcipue pluviis et festis diebus] Hæc duo tempora quam sint hostilibus insidiis opportuna, ex scriptoribus stratagematum discere licet, *Casaub.*

Cap. 66. *Fama*] 'Fama bellum conficit: et parva momenta in spem metumve impellunt animos:' ut inquiunt Livius lib. xxvii. c. 47. et Senec. Epist. xiii. Ea causa famam providi bellorum duces, pro re nata, tegendo, amplificando, fingendo, ementiendoque, ad commodum suum varie flexerunt. Exempla plura congessit Jul. Frontinus lib. ii. strategem. c. 7. quibus haud absurde Cæsaris hoc adnotaveris. In quo tamen speciale de periculo non occultando præceptum inest: quod multis obfuit neglectum. Quid? quod, etsi remedium adferre nequeas, tamen 'sæpe calamitatis solatium est, nosse sortem suam.' Ceterum hæc aperta malorum periculorumve confessio de amicis tantum, et iis est intelligenda, quæ mederi possunt, aut quorum ea scire interest. *Bern.*

Amplificando, ementiendoque confirmabat] In hoc Cæsar Cyrum illum magnum Persarum regem imitabatur: qui, authore Xenophonte, res hostium minime verbis extenuandas esse censebat. 'Nam melius est,' inquit, 'si majora arbitrati, minora videamus: quam minora audientes, validiora inveniamus.' *Beroald.*

Jubæ] Regis Mauritaniæ, qui juvit partes Pompeianas: et Scipioni socero Pompeii, reliquias in Africa reparanti, se conjunxit. *Bern.*

Aut quidem vetustissima nave impositos, quocumque vento in quascumque terras jubebo avehi] Observo fuisse hoc apud veteres inter supplicii genera. Ita puniti a Tito primum, deinde a Trajano delatores. Ita sævitum olim a tyrannis, Christiani nominis osoribus, in viros sanctos. *Casaub.* Melius Casaubon. *aut equidem.* Bern.

Cap. 67. *Observabat*] 'Observabat' respicit ad 'inquisitor:' sed 'exequebatur' ad 'punitor.' Et, ut

habet scitum illud Domitii Afri: 'Princeps, qui vult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. *Idem.*

Neque pro modo exsequebatur] Modum appellat jus consuetum, et disciplinæ militaris instituta. At exsequi hic est, quod Græcis ἐπεξέρχεσθαι, *punire*, *vindicare*: sic alibi apud Suetonium et Senecam. Tacitus in vita Agricolæ: 'omnia scire, non omnia exsequi.' *Casaub.* Ait ergo autor: Cæsarem, duobus criminibus exceptis, desertæ stationis, et seditionis, fuisse in puniendo milite suo leniorem: nec semper meritas pœnas exegisse: sed, verbis Taciti in Agr. c. 19. 'parvis quidem delictis veniam: magnis vero (qualia duo isthæc) severitatem commodasse.' *Bern.*

Desertorum] Apud Romanos mors pœna est iis, qui in bello stationem seu locum, quo constituti sunt, reliquerint. Polybius.

Connivebat] Imp. Tiberius nullam æque ex virtutibus suis quam dissimulationem diligebat. Tacit. lib. IV. Annal. c. 71. Virtus adeo necessaria Principi, ut dixerit veteranus Imperator, 'Nescit regnare, qui nescit dissimulare.' *Bern.*

Unguentatos] Unguento delibutos. Sane quicquid tandem Cæsar dicat, 'minus mortem timet,' qui 'minus deliciarum novit in vita.' Vegetius lib. I. de re milit. c. 3. *Idem.*

Commilitones] Qui et Commilites: συστρατιῶται Græcis. A Cæsare tamen in hoc dissentiebat Augustus infra in Aug. c. 25. 'Avunculi quoque inventum vehementer arguebat, qui milites commilitones novo blandoque more appellans, dum affectabat carior fieri, auctoritatem Principis emolliverat.' Verum sic obtinuit, ut post Cæsarem Imperatores ac duces alii quoque suos milites commilitones, quasi et ipsi ex eorum numero essent, appellarent. In Augustæ historiæ scriptoribus invenias et consecranei vocabulum usurpatum eadem notione. Consecraneus enim nihil aliud est quam commilito, quasi ejusdem sacramenti militaris particeps, vel eorumdem sacrorum castrensium socius. *Idem.*

Tam cultos] Multi velut agmine facto in hoc Cæsaris institutum eunt, Ex ipsis enim Romanis ii duces, qui apud Livium IX. cap. 40. suos docent, horridum militem esse debere; non cælatum auro argentoque, sed ferro et animis fretum: virtutem esse militis decus; et omnia illa victoriam sequi. Sed tamen et Cæsar habet quibus exemplis rationibusque suum factum tueatur. Jam tum enim apud priscos et simplices illos, sed fortissimos Romanos, 'Argenti quod erat, solis fulgebat in armis;' teste Juvenal. satyr. XI. vers. 108. 'At divitiæ,' inquit Plutarch. 'quas in manibus et circa corpus ferunt, acuere nonnihil putabat gloriæ cupida pectora: avaros vero reddere fortiores, quod arma, sicuti pecunias, retinerent.' Tum illud quidem certum est, omnia militi, quæ animosum eum, alacrem, erectumque reddunt, ac hosti terrorem incutiunt, esse concedenda. In quibus primum sibi locum arma nitida splendidaque vendicant. Ob quam causam jubet Onosander, c. 29. Strategici, arma exercitus in splendorem dari: 'Milites enim (inquit) quasi micantibus armorum scintillis terribiliores apparent: multæque per oculos species in animos delapsæ perterrere adversarios solent.' *Idem.*

Ut argento et auro politis armis ornaret] Antiquum hoc institutum Romanorum: Juvenalis, 'Argenti quod erat, solis fulgebat in armis.' Vide Plut. in Bruto, et Joseph. Ἁλώσεως libro V. Ideo semper tecta arma gerebant, nisi prælii tempore: tum splendida vestis indui solita, arma ad splendorem dari detractis tegumentis: quæ fere erant e corio vel pelle. *Casaub.* Alexander Imperator Romanus, uti refert Lampridius, non so-

lum fecit Argyraspidas, sed et Chrysoaspidas, ita ab aureis clypeis nuncupatos. *Beroald.*

Clade Titúriana] Q. Titurius Sabinus, et L. Aurunculeius, ab Ambiorige in Eburonibus cæsi sunt. Alii ægre ad noctem oppugnationem sustinuerunt: noctu ad unum omnes, desperata salute, se ipsi interfecerunt. Cæsar, libro v. de Bello Gall. c. 24.

Barbam capillumque summiserit] Aliarum gentium homines in luctu vel indignatione barbam capillumque posuere. Romanis contrarium institutum placuit. Sic Augustus barbam capillumque summisit, cum Varianæ cladis nuntium accepisset, ut testatur in ejus vita Suet. c. 23. Id in luctu tanto decentius illis visum, quanto tum temporis barbam alere a Romanis moribus alienius fuit. Sed et gemina iis, quæ de Cæsare hic produntur, adnotavit in Germanorum Moribus Tacitus: 'Aliis,' inquit, 'Germanorum populis usurpatum, rara et privata cujusque audentia, apud Cattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque summittere, nec, nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum.' *Schild.* *Summiserit*] Summittere barbam capillumque dicuntur, qui neque tondent, neque radunt, permittuntque ad enormitatem adolescere. *Bern.*

Devotissimos] Erant ergo milites Cæsaris quodammodo similes Gallorum illis Devotis, quos ipsi 'Soldurios' appellabant, de quibus ita Cæsar lib. III. Bell. Gall. c. 22. 'Omnibus in vita commodis una cum his fruuntur, quorum se amicitiæ dediderint: si quid iis per vim accidat, aut eundem casum una ferunt, aut sibi mortem consciscunt. Neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cujus se amicitiæ devovisset, mori recusarit.' Valerius Maximus lib. II. c. 6. idem Celtiberis tribuit, 'qui Regibus item suis se devovent, et prælio superesse, cum is occidit, nefas ducunt.' Id genus amicitiæ conjurationisque Græci συναποθνησκόντων, *commorientium*, vocant, de quo consule proverbium apud Eras. 'Naæra et Charmione.' *Idem.*

Fortissimos] 'Amor Principis facit militem fortiorem,' inquit Nazarius panegyr. c. 19. *Idem.*

CAP. 68. *E viatico suo*] *Viaticum* hoc loco peculium ipsum, seu facultates militis significat, ut et apud Horat. l. II. Epist. 2. 'Luculli miles collecta viatica multis Ærumnis,' &c. Sed et Ulpianus libro XVII. De rebus creditis, 'filii familias viaticum,' dixit, et Gellius lib. XVII. c. 2. 'magnum viaticum' pro magna facultate ac paratu magno, ut Græci ἐφόδιον ad aliarum etiam rerum quam itineris apparatum transferunt. *Torrent.*

Tutelam] Alituram, et necessitatum omnium exhibitionem. Nam etiam 'tueri' significat, alere, sustentare.

Neque quisquam] Imo aliqui: nam præter Roscilum et Egum Allobrogas, qui diutissime Cæsarianis castris fuerant assueti, Labienus quoque ad Pompeium transfugit. *Sabell.*

Plerique capti vitam recusarunt] Inter eos Granius Petronius, Quæstor Cæsaris designatus, in Scipionis potestatem venit, qui Granio incolumitatem pollicebatur: ille vero respondit, 'Cæsarianos milites solere salutem dare, non accipere:' quo dicto se ipsum pugione confodit. *Plutarch.*

Famem, &c.] Famem sitimque ferre, nota boni militis. Id cum assuetudine consequimur, tum etiam præsidium ab arte mutuamur. Quomodo Scythæ, gens Martia, cum est usus, ut famem longius tolerent, fasciis ventrem strictissime circumligant: ea ventris compressione esuritionem depellentes. Estque credibile Tacitum in Germ. c. 30. et Vegetium libro I.

c. 6. vel hac causa commendasse in milite 'strictos artus,' 'stricta corpora:' crassulos illos, 'et superflua carne distentos' improbasse. Porro de remediis famem ac sitim arcentibus præter Plutarchum haud aspernanda tradunt Joannes Langius in Epistolis medicinalibus, lib. II. epist. 28. et Henr. Rantzovius de conserv. valetud. c. 39. et 40. *Bern.*

Dyrrachina] Cum Cæsar, Dyrrachii, Epiri civitate, conclusum Pompeium, ex castello in castellum perducta munitione, circumvallasset. *Id.*

Genere panis ex herba] Lapsana sylvestris brassicæ genus. Olus triumphorum Divi Julii carminibus jocisque celebratum, alternis quippe versibus exprobravere lapsana se vixisse apud Dyrrachium. Plinius. *Ex herba*] Cæsar l. III. de Bell. Civil. c. 48. 'Est etiam genus radicis,' inquit, 'inventum ab iis qui fuerunt cum Valerio, quod appellatur chara: quod admistum lacte multum inopiam levabat. Id ad similitudinem panis efficiebant: ejus erat magna copia: ex hoc effectos panes, quum in colloquiis Pompeiani famem nostris objectarent, vulgo in eos jaciebant, ut spem eorum minuerent.' Chara ergo lapsanaque sunt eadem herba. Adde quod lapsana Romanis erat notissima: at de chara, tanquam ignota et peregrina, loquuntur autores. *Bern.*

Consolandos magis quam puniendos] Milites Cæsaris post cladem Dyrrachinam tanta mæstitudine affecti fuere, ut ultro ipsi supplicium de se sumi exposcerent, et more patrio decimari. Renuente Cæsare, signiferos necandos esse conclamabant, perinde ac primos authores fugæ. Appianus.

Innumeras adversariorum copias] Confessus est ipse, cecidisse se ad undecies centum et nonaginta duo millia hominum, præter eos qui bellis civilibus periissent. Plinius.

Pauciores] Adeo verum istud Synesii in fine epistolæ LXXVIII. χειρῶν δεῖ τῷ πολέμῳ, καὶ οὐκ ὀνομάτων πολλῶν: *manibus opus est bello, non multis nominibus.* Et Vegetii lib. I. c. 8. 'In omni conflictu non tam prodest multitudo, quam virtus.' Quippe multitudo, ignava præsertim et imperita, 'non vires habet, sed pondus.' *Bern.*

Quarum centum ac triginta millia intra vallum reperta sunt] Ex hoc Suetonii loco videtur Cæsar emendandus, qui lib. III. de Bello Civili habet: 'Millia sagittarum circiter triginta,' &c. cum illud 'circiter' in 'centum' mutandum sit. Nisi forte hoc loco variant inter se scriptores. *Ursin.*

Singulorum] Fortitudinem militum, quæ ex universorum clade non nisi obscure et qualitercunque patescit, e 'singulorum' factis clarius demonstrandam putavit autor. *Bern.*

Cassii Scævæ] Utrumque exemplum autor videtur esse mutuatus ex Valerio Maximo, lib. III. c. 2. exemp. 22. et 23. qui tamen in nominibus variat. Nam 'M. Cæsium Scævam,' et 'C. Atilium' dicit, qui nostro, fortassis inde corrigendo, sunt 'Cassius Scæva,' et 'C. Acilius.' Quanquam *Acilium* etiam in Valerii codice veteri Ms. haberi testatur Pighius in notis ad illum autorem. *Idem.*

Centum et viginti ictibus] In veterrima editione numerum ictu umuno auctiorem invenio, *CXXI.* Forte fuerit *CXXX.* ut conveniat cum Plutarcho, qui ἑκατὸν καὶ τριάκοντα fuisse tradit. Nisi potius illud *I.* affixum, non numerus sit, sed terminatio nominis viginti. Eadem editio, ubi cædem Cæsaris Sueton. describit, habet, *XXIV. plagis confossus est,* quod idem est cum vulgat. *viginti tribus plagis, &c.* Ad quæ velim attendant, qui vetustas editiones evolvunt. *Boxhorn.*

Cynægiri] Militis Atheniensis, qui in bello Persico, simili pertinacia in consectandis hostibus usus, navem onustam dextra manu tenuit, nec

prius dimisit, quam manum amitteret: tum quoque amputata dextra, navem sinistra comprehendit: quam et ipsam cum amisisset, ad postremum morsu navem detinuit. Justinus lib. II. c. 9. *Bern.*

Umbone obvios agens] Clypeo propellens. Umbo est media pars scuti, quæ protuberat et exseritur cum rotundo tumore. Ideo umbo, quod Græcis est ἄμβων. Montes et eminentias hac voce Statius vocat. Acilius umbone hostem avertit. Nam in conflictu et pugna cominus utebantur eo ad impulsum. *Lipsius.*

Cap. 69. *Seditionem*] Livius lib. XXVIII. c. 12. in laudibus Annibalis hanc præcipue numerat, quod, cum in hostium terra per annos 13. bellum gereret exercitu non suo civili, sed misto ex colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis; ita tamen eos uno quodam vinculo copulaverit, ut nulla, nec inter ipsos, nec adversus ducem, seditio extiterit, cum et pecunia sæpe in stipendium, et commeatus in hostium agro deessent. *Bern.*

Civilibus aliquas] Quod externis bellis nullæ, civilibus aliquæ motæ sunt seditiones, hæc causa diversitatis est: quia bellum civile militaris disciplinæ præcipuum venenum est: utpote in quo duces ob sceleris societatem obnoxii plerunque militibus sunt, coguntur que laxe eos habere, ne ad adversarios transeant. Exempla Tacitus habet l. II. Histor. capp. 29. et 56. *Idem.*

Non cessit] Hinc de Cæsare Lucanus lib. V. 316. 'Stetit aggere fulti Cespitis, intrepidus vultu, meruitque timeri Nil metuens.' Sic Alexander Magnus apud Curtium lib. X. cap. 2. f. militum seditiosorum audaciam coërciturus, desilit frendens de tribunali, et in medium armatorum agmen se immittit. Sed estne 'semper,' ut Cæsarem fecisse scribit autor, ita fieri, consultum? Haud dixero. Certe Tiberius apud Tacitum, lib. I. Annal. capite 47. noluit ipse ire ad legiones tumultuantes. *Idem.*

Legionem cum ignominia missam fecit] Honesta missio est, quæ emeritis stipendiis ab Imperatore indulgetur. Causaria, cum quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiæ renuntiat. Inde a Livio 'causarii milites' dicti. Ignominiosa vero missio est, cum quis propter delictum sacramento solvitur, et is, qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in sacro comitatu agere potest: authores Jurisconsulti titulo de re militari, et titulo de his, qui notantur infamia. *Beroald.* Ulpianus solere ait exprimi caussam, cur aliquis missus esset: sed si arma adempta forent, etiam si nihil fuisset expressum, ignominiose tamen missus intelligebatur. *Sabell.*

Placentiam] Urbem Galliæ Togatæ, Romanorum coloniam. *Placenza* etiamnum hodie vocatur. *Bern.*

Totam cum ignominia] Eodem exemplo Imp. Augustus decimam legionem, contumacius parentem, 'cum ignominia totam dimisit,' ut scribit autor in ejus vita, c. 24. *Idem.*

Exacta de sontibus] Sumpto de nocentibus supplicio. Atqui in seditione omnes sunt nocentes: ergo de omnibus erat sumendum supplicium. Imo vero, 'in singulos severitas Imperatoris distringitur: at necessaria venia est, ubi totus deliquit exercitus,' inquit Seneca lib. II. de Ira cap. 10. Quomodo et Lucanus lib. V. vs. 260. 'Quicquid multis peccatur, inultum est.' Sed nimirum per sontes hic intellige capita seditionis et autores præcipuos, quos solos puniri, jus fasque est. *Idem.*

Cap. 70. *Decumanos*] Decumum antiqui, sicuti decimum dixere. Decumanos igitur vocat milites decimæ legionis. Namque a primo numero incipientes, ordine legiones nomina-

vere: numeri vero ab ordine temporis ac delectus quo conscriptæ. *Marc. Donat.*

Missionem] Honestam scilicet, quæ stipendiis emeritis, seu tempore militiæ impleto, dabatur. id ordinarie viginti annorum in pedite, decem in equite fuit. *Bern.*

In Africa bello] Quod gessit Cæsar adversus Jubam et Scipionem, qui reliquias Pompeianas recolligebant, novis insuper comparatis copiis. *Id.*

Quirites] Cum milites exauctorat et dimittit, appellat Cæsar Quirites: eo verbo cives urbanos, nec jam milites intelligimus. nam sic Romæ in concionibus vocabantur ab oratoribus. Plutarchus πολίτας vertit. *Turneb.* Sic Alexander Imperator Romanus seditiosos milites pro concione Quirites vocavit: 'Vos omnes,' inquit, 'hodie una voce, Quirites, dimittam: et incertum an Quirites: non enim digni estis, qui Romanæ plebis sitis, si jus Romanorum non agnoscitis.' His Lampridii verbis fit, ut exponam 'Quirites' appellatos, non tam honoris causa, quam contumeliæ, tanquam Quirites plebeii, vilesque sint, et contemptibiles: militum vero appellatio honorificentior, ideoque milites graviter ferentes se appellari Quirites, id nomen repudiarunt, perinde ac inhonorum ingloriumque. *Beroald.*

CAP. 71. *Studium et fides erga clientes*] Capite 44. cum proponeret auctor, se dicturum de studiis Cæsaris civilibus, utrumque complexus est: et eloquentiæ studia de quibus dixit ante, et hæc de quibus nunc agere instituit. In quo Græcos est imitatus, apud quos πολιτικὴ utrumque hoc studiorum genus complectitur: ponitur enim et pro eloquentia atque oratoria arte: et pro ratione administrandæ publicæ rei. Hoc norunt qui Platonem et Aristotelem norunt. *Casaub.* *Clientes*] Plutarchus *clientes* πελάτας vertit; et correlatum ejus *patronos*, προστάτας. Moris erat antiquitus, ut provinciales et socii populi Romani in clientelam sese darent proceribus Romanis, quorum ductu patrocinioque defenderentur. Ut patet ex illo loco Ciceronis divinat. in Verrem: ubi, 'Clarissimi Viri,' inquit, 'nostræ civitatis temporibus optimis hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus clientibusque suis, ab exteris nationibus, quæ in amicitia populi Rom. ditioneque essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere.' De horum origine Dionys. Halicarnassæus, sub initium libri secundi. Adde A. Gell. lib. v. c. 13. *Bern.*

Masintham] Masintha iste, quem vocat Suetonius 'nobilem juvenem,' videtur fuisse e stirpe regia ortus: unius alicujus eorum Africæ regum, qui in Africa, quod Romanis restitissent, periere, amisso regno. Hunc, veteris splendoris umbram aliquo modo retinentem, pendere sibi stipendia Hiempsal, pridem a pop. Rom. Rex salutatus, adnitente Sylla, jubebat. Re ad Senatum delata, Masintha Romam venit: Hiempsal filium Jubam mittit. Ibi magna contentione actum est, divisis senatorum studiis. Vicit tandem Juba, et Masintha pronuntiatus Jubæ stipendiarius, multum renitente Cæsare, cujus studium in defendendo Masintha hic Suetonius commemorat. *Casaub.*

Inter officia prosequentium] In turba amicorum, ad Salutarem portam convenientium, ubi ex more salutabatur is qui in provinciam pro Prætore aut Proconsule exibat. *Idem.*

CAP. 72. *Amicos*] Plus fecit Alexander Magnus, qui non amicum, sed gregarium militem, ex frigore torpentem, et vix compotem mentis, conspicatus, ex sella sua regia exilivit, in eaque considere ac se recalfacere jussit: quamquam ipse tunc maxime admoto igne refovebat ar-

tus, ut Curtius lib. VIII. c. 4. tradit. *Bern.*

C. Oppio] Hunc autor supra quoque, c. 52. inter amicos Cæsaris numeravit. Ex hoc loco patet, etiam inter comites fuisse. 'Nullum majus boni imperii instrumentum, quam boni amici.' Non enim exercitus, neque thesauri, præsidia regni sunt, verum amici, Micipsa judice apud Sallustium Jugurthin. c. 10. *Idem.*

Valetudine] Repentino morbo. Valetudo vox media est, aut integram, aut adversam significans: adversam tamen plerumque, si absolute, ut hoc loco, ponitur. Ita Tacit. 'aliquem visere per valetudinem.' et c. 45. 'assidere valetudini.' *Idem.*

Et in diversorio loco, quod unum erat, cesserit] Videtur legendum, ut est in V. C. *Et in diversorio, quod unum erat, loco cesserit, &c.* F. Ursin.

Ac ipse humi ac sub divo cubuerit] Sic Græcis χαμεῦναι, qui in stramentis vel culcitis super humo constratis cubant: χαμευνίας Latini scriptores dicunt 'humi dormitiones.' Deinde 'sub divo' an præcise verum? Plutarchus saltem ait ἐν τῷ προστεγίῳ τῆς θύρας. Est vero προστέγιον non *vestibulum*, ut vertunt, sed protectum, sive tecti projectura, quæ aliquantum spatii ante januam tegeret: προτεγίσματα Græcis, et γεῖσα: Latinis 'suggrundia' et 'protecta.' *Casaub.* Alii, nec male, legunt *sub dio*, hoc est sub cœlo, sub aëre, ὑπαίθριος. Notent molliculi, militare Cæsaris robur, sub divo, et humi cubare, nec inassueti, nec gravantis.

Infimi generis] Id Cæsar haud dubie fecit isto fine, quem supra diximus in c. 23. 3. Nobis factum Stiliconis probum, cujus in laudibus hæc ponit Claudianus lib. II. vs. 122. 'lectos ex omnibus oris Evehis: et meritum, numquam cunabula quæris: Et qualis, non unde satus.' Dum nullum fastiditur genus in quo eniteret virtus, crevit Imperium Romanum, ait Canuleius Tr. pl. apud Livium lib. IV. c. 3. *Bern.*

Sicariorum] Latronum. Et sane tales in militiam etiam cooptatos post Cannensem cladem a Romanis, Zonaras tradit, tom. II. p. 80. In duce quidem certe legendo majorem aspectum habendum peritiæ, quam virtutis aut morum, confirmat Aristoteles lib. V. politic. c. 9. *Idem.*

In tuenda sua dignitate] Πρόφασιν observa, cur Cæsar bellum civile conflarit, ab ipsomet etiam expressam in lib. I. de Bell. Civil. ubi milites pro concione hortatur, ut existimationem 'dignitatemque' suam ab inimicis defendant. Quomodo et Catilina, 'quod statum dignitatis suæ non obtineret,' hanc conspirandi adversus patriam se caussam habere profitetur, apud Sallustium in Cat. c. 35. *Idem.*

CAP. 73. *Simultates*] Index animi vere generosi moderatio, quam Vespasiano quoque tribuit autor, in ejus vita, c. 14. offensarum inimicitiarumque minime memorem executoremve eum fuisse prædicans. Sic et Cn. Pompeius offensis exorabilis, in reconciliata gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus, referente laudanteque Paterculo lib. II. c. 29. *Idem.*

C. Calvo] Qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiæ habuit, fuitque violens accusator, et concitatus. Ab hoc Vatinium accusatum esse satis constat. Idem carmina jocosa faciebat, plenaque ingentis animi. Unde olim de Pompeio dixit, 'Digito caput uno scalpit.' *Beroald.*

Epigrammata] Famam Cæsaris suggillantia, honoremque vellicantia maledictis, ad infamiam ejus pertinentia Dicta 'epigrammata,' quoniam prisco more statuis, imaginibus, sepulcris, Hermis subscriberentur et inscriberentur, ut brevia propter loci angustiam, sic sensu arguta. Quo-

rum imitatione deinceps quævis alia carmina succincta et ingeniosa Epigrammatum appellationem subiere, quod, licet non inscriberentur, formam tamen ἐπιγραφῇ convenientem haberent. *Bern.*

Perpetua stigmata imposita] Catullus in Epigrammate, cujus initium est, 'Quis hoc potest videre, quis potest pati?' indignatur, Mamurram Formianum stulta Cæsaris, cum quo stupri consuetudinem habebat, liberalitate ad tantas pecunias venisse, ut solus aliquot provinciarum opes possidere videretur. De hujus opibus vide Plinium l. XXXVI. Cæterum quod de reconciliatione adjecit Tranquillus, sciendum est, verbum 'satisfacere' idem hic significare, quod, testibus præsentibus pœnitentiam testari. Hanc enim esse vim in his rebus verbi satisfacio, satis ex Amphitruone Plauti, et Terentii Adelphis, et Cicerone pro Roscio Comœdo intelligi potest. *Muretus.*

Hospitioque patris ejus, sicut consueverat, uti perseveravit] Non dubium est, patris Catulli domum in Transpadana regione Italiæ fuisse: quo Cæsarem post triumphos suos ivisse, nemo dicere sustinebit, qui meminerit, paucis diebus, postquam triumphasset, cæsum illum fuisse. Quare Josephus Scaliger inter Suetonii παροράματα hanc historiam esse ponendam pertendit, Notis ad Eusebii Chronicum, numero MDCCCCLX. *Casaub.*

Cap. 74. *Piratas*] Suidas tradit, πεῖραν significare δόλον, καὶ ἀπάτην, καὶ τέχνην, καὶ βλάβην, *deceptionem, artem, nocumentum*: 'unde,' inquit, 'piratæ dicti, tanquam dolosi, fraudatores, et in ipso mari maleficentissimi.' Fenestella ait in II. Epitom. quemadmodum Cæsar a piratis captus, eos postea ceperit, et decollaverit: ita enim securi cæsos dicebant: jugulare autem, et decollare an conveniat, viderint eruditi. Etiam sine ferro jugulari dicitur. Cornelius Celsus: 'Quartana neminem jugulat.' *Beroald.*

Jugulari prius jussit, deinde suffigi] Tarquinium Priscum crucibus fixisse eorum corpora, qui necem sibi conscissent, notat Plinius, ut sævum et uni illi usurpatum. locus est lib. XXXVI. c. 15. Sub Impp. vero factum sæpius, ut amputata sontibus capita in crucem tollerentur. Exemplum est in Nigro apud Xiphilinum in Severo: et in Albino apud eundem Xiphilinum et Herodianum. *Casaub.*

Cornelio Phagitæ] Syllæ liberto. Vide supra cap. 1. 2. *Bern.*

Sustinuit] Animum induxit: ἐτόλμα. *Idem.*

A manu] Videntur dici a manu, qui scribæ sunt: quos alibi Tranquillus 'amanuenses' peculiari vocabulo appellat. *A manu*] Sunt, nisi fallor, iidem, qui alias et ab epistolis, et a libellis, et ab ephemeride servi dicuntur. Autor noster alibi omittit τὸ *servus*: ut in Aug. c. 67. 'Thallo a manu, quod pro epistola prodita denarios quingentos acoepisset, crura effregit.' Sed neque tamen hoc loco, contra consensum codicum, id recte, Torrentium secutus, omiseris. Est enim addita vox 'servus,' tum ne putaretur libertus aliquis honestior (nam et libertos a manu fuisse, præter infinita alia, inscriptiones antiquæ probant, a Popma productæ, de operis servor. pag. 46.) tum ad clementiam Cæsaris exaggerandam, quod ne quidem in servum, in quem tamen, Augusti exemplo modo recitato, plus ipsi licebat, atrocius aliquid statuendum putavit. *Bern.* Hoc prætereundum non est, quod qui a pedibus vocantur, veteres dixere circumpedes. Cicero etiam 'adpedes' eos appellat. *Beroald.*

Simplici morte] Ut non excarnifi-

caret excruciaretque prius. Acute Claudianus panegyr. de Consul. Mallii: 'Qui fruitur pœna, ferus est; legumque videtur Vindictam præstare sibi.' *Bern.*

Cur repudiasset] Inquiramus in hoc factum, prudenterne Cæsar uxorem repudiaverit adulterii suspectam. Ac ratio quidem illa, quam Cæsar ipsemet hic adducit, hoc duplici fundamento nititur: quod primum domus principalis vitia diffunduntur in civitatem, plusque exemplo quam peccato nocent, uti Cicero lib. III. de legibus. Quod si ergo cuivis bono viro curandum, ut 'careat non solum crimine turpitudinis, verum etiam suspicione,' quanto magis erit allaborandum viro Principi, ne quod probrum in familia sua, præcipueque conjuge, vel saltem probri suspicio, hæreat? Deinde quia imperii acre telum, præcipuumque instrumentum, auctoritas est. At ea probris uxoriis non labefactari minuique non potest. Tum uxoris probrum quadantenus ad mariti quoque pertinet infamiam; quippe 'qui debet esse custos pudicitiæ uxoris:' id Cæsar etiam eo demonstravit, licet testis citatus, nec ignarus uxoriæ turpitudinis, eam tamen ipse suo testimonio producere ac publicare noluit, quippe, quod habent Jurisconsulti: 'Testis non cogitur allegare turpitudinem suam.' Cæterum in contrarium eunt exempla laudatissimorum Impp. Antonini Pii, et Antonini Philosophi, in uxorum impudicitia ferenda patientium. Verum Antonini Pii uxorem adulteram fuisse, liquido quis demonstrare non poterit ex illis verbis Capitolini in Anton. c. 3. 'De hujus uxore multa dicta sunt ob nimiam libertatem et vivendi facilitatem: quæ iste cum animi dolore compressit?' De Antonini Philosophi tamen uxore res certior est, quam ut negari possit. Sed respondet Capitolinus in ipsius vita, cap. 20. eam fuisse Principis hujus vitam, sanctitatem, pietatem, ut uxor infamis ipsius famam decolorare non potuerit. Denique possit alicui videri, rectius facturum fuisse Cæsarem, si Varronis præceptum observasset, ab A. Gellio relatum lib. I. cap. 17. 'Vitium uxoris aut corrigendum, aut ferendum est. Qui corrigit vitium, uxorem commodiorem præstat: qui fert, sese meliorem facit.' Verumtamen, ut ibidem explicat A. Gellius ipse, hoc de iis est vitiis intelligendum, quæ ferri viro honeste possunt: et qualia exercendæ virtutis causa tulit in sua Xantippe Socrates. *Idem.*

CAP. 75. *Clementiamque*] Hinc Cæsarem 'pectus ipsa mansuetudine mitius' appellat Valerius Maximus lib. VI. cap. 2. ex. 2. Sed et Cicero summis laudibus clementiam Cæsaris extollit in orationibus pro M. Marcello, quem tamen, antequam principatum esset adeptus, 'tyrannum' et 'monstrum' vocavit, ad Attic. lib. VII. epist. 19. Ac negari sane non potest, illegitime nefarieque Cæsarem dominatum invasisse. Verumtamen in eo bene prudenterque fecit, quod inique acquisita tyrannide clementer usus est: civibusque benevolis quam invitis ac metuentibus imperare maluit. *Idem.*

In victoria] Tanto id laudabilius, quanto rarius difficiliusque. Hanc sibi communem cum Cæsare laudem optavit eximius Imperatorum Antoninus Philos. qui Cassium, Imperium invadentem, in manus sibi dari optavit, non ut interficeret, sed ut ignosceret. *Idem.*

Denuntiante Pompeio] Contra Cæsarem, a Pompeio, stat Solonis illa lex ab A. Gellio memorata lib. II. cap. 12. 'In casu civilis discordiæ, qui non alterutri parti se adjunxerit, sed solitarius separatusque a communi malo civitatis secesserit, is domo, patria, fortunisque omnibus careto: exul extorrisque esto.' Hanc legem

Plutarchus in præceptis gerendæ Reipub. longius a fine, rationibus haud aspernandis improbat. Neutralitatem ea lege judicamus amplectendam, si disceptantium bona cum pace nobis id liceat. Deinde si ea simus aut potentia, ut neutrum victorem metuere necesse habeamus, aut ea imbecillitate, ut in partes transitio parum ad eas momenti, nobis ipsis vero plurimum periculi sit allatura. Denique si periclitante alio, non nos quoque periclitemur, ejusque 'ruina nos tractura' videatur, ut loquitur Tacit. in Germ. cap. 36. *Idem.*

Ex commendatione] Adhuc dum amici. *Idem.*

Ordines] Ducendi ordinis dignitatem. Ordo sexagenos, authore Livio lib. VIII. habuit milites, et duos Centuriones. Et hoc quidem ille de Latinis, cum Manlio congressuris, scribit: sed eos perquam similes Romanis, in rebus bellicis, fuisse demonstrat. *Sabell.*

Ad eum] Jam factum hostem. *Bern.*

Motis conditionibus] Movere conditiones deditionis, ipsum illud est, quod nos dicimus, *Parlamenteren.* Quod cum fit, induciæ esse intelliguntur: quas perfide ruperunt Afranius ac Petreius, Pompeiani duces: dum Cæsareanos milites, (eos 'Julianos' hic appellat autor) quotquot in castris deprehenderant, occidunt. Cæsar contra, milites adversariorum, qui in castra sua venerant, summa diligentia conquiri et remitti jubet. Factum magnanimum, vereque Romanum: quod facunde narrat Lucanus lib. IV. vs. 169. *Idem.* *Ilerdam*] Ilergetum oppidum in citeriore Hispania. Lucanus: 'Saxo fundata vetusto Surgit Ilerda manu.' *Sabell.*

Non sustinuit] Nos diceremus, *Er hates nicht konnen uber sein hertz bringen.* Sic supra, cap. 74. 'Non sustinuit ei nocere.' *Bern.*

Civibus parceretur] Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusque est, quam illa corona, 'ob cives servatos,' ait in fine libri I. de Clem. Seneca. Vocem illam Cornelii Scipionis, 'Malle se unum civem Romanum in bello servare, quam mille hostes perdere,' ab Imp. Antonino Pio quoque frequentatam fuisse, Capitolinus in ejus vita, cap. 9. scribit. *Idem.*

Exceptis duntaxat] Nemo cæsus imperio præter Afranium: satis ignoverat semel: et Faustum Syllam: didicerat generos timere: filiamque Pompeii cum patruelibus ex Sylla. Hic posteris cavebatur. Florus.

L. Cæsare] L. Cæsarem cognatum suum, ultroque sibi supplicem factum, tamen quod toto bello contra se stetisset, primum caussam dicere jussit, eo consilio, ut judicio victum condemnasse videretur: verum, quum eum sua voce morti addicere vereretur, judicio suspenso, paullo post per insidias hominem interemit. Dio Cassius.

Bestias ad munus populi comparatas] Ludorum celebrationes Deorum festa sunt: siquidem ob natales eorum, vel templorum novorum dedicationes sunt constitutæ. Et primitus quidem venationes, quæ vocantur munera, Saturno sunt attributæ; ludi autem Scenici Libero; Circenses Neptuno. Paulatim vero et cæteris Diis idem honos tribui cœpit, singulique ludi numinibus eorum consecrati sunt, sicut Sisinnius Capito in libris spectaculorum docet. *Lactantius.* *Ad munus*] Spectaculum venationis. Adde supra, c. 10. *Bern.*

Magistratusque et imperia] Proprie et distincte. Nam magistratus civilium munerum sunt: imperia militarium. *Idem.*

Statuas L. Syllæ atque Pompeii] Admirari soleo gravitatem, et justitiam, et sapientiam Cæsaris: qui nunquam nisi honorificentissime Pom-

peium appellat. Cicero. Cum Cæsar dejectas Pompeii triumphales statuas reponi jussisset, dixit Cicero: Πομπηΐου, Καῖσαρ, ἀνδριάντας ἱστὰς τοὺς σεαυτοῦ πηγνύεις. Id est, *Pompeii statuas erigens, o Cæsar, tuas ipsius figis.* Beroald.

Cogitarentur gravius] Quamvis alias 'cogitationis pœnam nemo patitur,' ut ait Ulpianus in l. XVIII. D. de pœnis: et 'neminem, qui male facere voluit, plecti æquum est, nisi quod factum voluit, etiam fecerit:' tamen in læsæ majestatis crimine (qualia erant in Cæsarem, ut Imperatorem ac summum Principem, suscepta) eadem severitate, sceleris voluntatem, qua effectum, puniri jura voluerunt. Sed laudanda Cæsaris, pœnam hanc remittentis, moderatio: 'Nil gloriosius est Principe impune læso.' Verumtamen impunitas illa tum demum habet locum, quando 'gravius adversus Principem cogitata,' (insidias et conjurationes ita Noster hic appellat,) quod a Cæsare factum dicit autor, inhiberi possunt, ne deducantur in effectum. *Bern.*

Dicerentur] Prudentem hanc sive patientiam seu moderationem tribuit Autor etiam Augusto, c. 51. Nos homulli nostram pusillanimitatem, ac nostræ sortis humilitatem, ea re prodimus, quod obtrectatorum sermunculis aut judiciis offensi, cœlum terræ miscemus. Spernunt principes illi magnanimi, et sciunt, 'Nullum esse argumentum magnitudinis certius, quam nihil posse, quo instigentur, accidere.' *Idem.*

Inhibere maluit, quam vindicare] Laudandum experientia consilium est Pansæ atque Hirtii, qui semper prædixerant Cæsari, ut principatum, armis quæsitum, armis teneret. Ille dictitans, mori se, quam timeri malle, dum clementiam, quam præstiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est. Velleius. *Inhibere*] Optima ratio cavendarum conjurationum, si Princeps eas 'esse sibi notas' aut vere ostendat, aut etiam simulet. *Bern.*

Aulique Cæcinæ] Qui apud Ciceronem ita ait: 'Adhuc styli pœnas do.' Et paulo post: 'Cur irascitur Cæsar ei, qui scripsit aliquid contra voluntatem suam?' *Beroald.*

Criminosissimo] Criminationibus et maledictis in Cæsarem pleno. *Bern.*

Pitholai] M. Otacilii Pitholai meminit et Macrob. lib. Satur. II. c. 2. *Idem.*

Civili animo] Id est, æquo et remisso, quali esse inter se cives decet, non eorum more, qui (ut Ciceronis utar verbis) æquabilitatem communis juris præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt. Sic 'genus vitæ civile.' Tiber. c. 11. et Claud. c. 35. Ovidius: 'Exercet patrias plusquam civiliter iras.' Et Tacitus libro primo Annalium de Asinio Gallo: 'jam pridem invisus quod plusquam civilia agitaret.' Merito igitur ob insignem animi moderationem templum Clementiæ Cæsari decretum fuit. Plutarchus, Dion, nummi veteres, qualia apud me servatur. *Torrent.*

CAP. 76. *Prægravant tamen cætera*] De Cæsare olim vulgo dictitatum est, et a Tito Livio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci. Seneca. *Prægravant*] Nota, prægravant, neutraliter et absolute positum, pro, præponderant, præpollent, graviora sunt. Magnæ virtutes in Cæsare, sed majora vitia fuerunt. Μεγάλαι φύσεις μεγάλας κακίας ἐκφέρουσιν, ait alicubi Plato. *Bern.*

Abusus dominatione] Adeo proprium Regni est, depravare. Vespasianus solum omnium ante se Principum in melius mutatus est, ait Tacitus I. Hist. 50. 'Tiberius post tantam rerum experientiam, vi dominationis convulsus et mutatus est.' Ὡς τὰ πολ-

λὰ οἱ ἐγκρατεῖς γενόμενοι τῶν πραγμάτων, μεγαφρονοῦσιν: *ut plurimum illi, qui rerum potiuntur, insolescunt:* ut inquit alicubi Demosthenes. *Idem.*

Jure cæsus] Formulam hanc, 'Jure cæsum videri,' e XII. tabulis deducit et exemplis illustrat Brissonius lib. v. de form. p. 538. et seq. *Idem.*

Honores nimios] De his nimiis et aliis honoribus admissis a Cæsare, operæ pretium est, adire Dionem lib. XLIV. et Appianum lib. II. Bell. Civil. *Idem.*

Continuum consulatum] Antiquissimo plebiscito cautum invenio, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus uno anno gereret. Livius. *Consulatum*] 'Libertatis magna custodia est, si magna imperia diuturna esse non sinas.' *Bern.*

Perpetuam dictaturam] Hic multa contra leges: nam et lex sive majorum institutum fuit, quo dictaturæ exuendæ semestre tempus præfinitum: et modus ipse quo Dictator creatus est, contra leges fuit: vide Dionem. Postremo, quod extra Italiam Dictator sit profectus, quodque alia servari solita a Dictatoribus, omnia contemserit, quantum nefas est? *Casaub.* Apparet, divinitus vocem illam a Sylla emissam, qui in ordinem redactus, quum ab adolescente quodam convitio incesseretur, dixisse fertur, fore, 'ut quicunque post se Dictaturam invaderet, nunquam eam, nisi cum morte, deponeret.' *Sabell.*

Præfecturamque morum] Recte præfecturam morum: non censuram. Cæsar enim censor non fuit: sed morum præfectus, ut et a Cicerone nominatur. hoc est, rem habuit, titulum per speciem modestiæ recusavit. Pars potestatis ejus fuit, morum cura, et, ut ait Plut. ἡ περὶ τὰ ἤθη καὶ τοὺς βίους ἐξέτασις. Hanc partem Cæsar usurpavit, et ideo præfectus morum dictus; non totam censuram. *Casaub.*

Prænomen Imperatoris] Appellatio Imperatoris in historia Romana trifariam accipitur: primum, pro ἡγεμὼν et στρατηγός. Hoc sensu Imperator a militibus nominatus, qui imperium belli suis auspiciis administrandi a populo accepisset. Veteres, ut notat Justinianus in Novellis, 'Prætorem' vocabant. Deinde pro victor et νικητής. Nam qui res magnas bello gesserat, et lege definitum hostium numerum occiderat, a militibus Imperator solitus salutari. Vide Tacitum lib. III. Annalium. Postremo Imperator idem significare cœpit a Julio Cæsare, ac rex. Secunda notione Tacitus: 'Nomen imperatoris semel atque vicies partum.' Et lapis vetus: IMP. CÆSAR. DIVI. F. AUG. PONT. MAX. COSS. XIV. IMP. XX. TRIBUNIC. POTEST. XXXVIII. P. P. Appianus secundo Ἐμφυλίων, non penitus ademptum privatis exercituum ducibus sua ætate (sub Adriano vixit) eum honorem, sed difficiliorem ad eum aditum relictum esse scribit. Non enim dari cuiquam nisi cæsis X. M. hostium: cum ante ἐπὶ πᾶσι τοῖς μεγίστοις ἔργοις tribueretur. Auspicia tamen penes solos principes fuisse, fatendum omnino est. *Casaub.*

Patris patriæ] Hanc patris patriæ appellationem primus Cicero meruit. Quapropter Plinius VII. c. 30. eum ita salutat: 'salve, primus omnium parens patriæ appellate.' *Bern.*

Statuam inter reges] Septem statuæ totidem regum, et octava Bruti tyrannicidæ, in Capitolio consecratæ visebantur. juxta Brutinam collocata Cæsarea est. *Casaub.*

Suggestum] Pulpitum quoddam eminentius, eo Theatri loco, in quo Senatus spectabat. De suggestu, videatur omnino Lipsii Amphitheatrum capite 3. et de orchestra c. 14. *Bern.*

Ampliora humano fastigio] Decerni sibi inter alia passus est, ut currus sibi adversum Jovem spectans in Ca-

pitolio collocaretur: item, ut ipse super imaginem orbis terrarum positus, ex ære statueretur, cum inscriptione, SEMIDEUS. EST. Dió Cassius.

Thensam et ferculum Circensi pompa] Distingue duos mores circa Principum honores solitos usurpari, quos multi perperam confundunt. Unus fuit, ut absentibus aut mortuis sella poneretur in theatro cum corona: cujus rei expressam similitudinem vidimus in multis nummis. Dixit pridem de hoc Justus Lipsius ad II. Annalium docte, et accurate. Alter mos fuit, ut in pompa Circensi, quam unus optime describit Dionys. Halicarnass. libro septimo, cum simulacris Deorum, inferretur principis imago, in thensa et ferculo, sicut imagines numinum. Res, ut puto, inaudita Romæ ante Cæsarem. Apud Græcos simile quid observamus. Vide Athenæum in enarratione pompæ Philadelphi. *Casaubon.* *Thensam*] Thensæ sunt sacra vehicula, atque etiam ipsa pompa ordinum et hostiarum. Eas alii a divinitate dici putant: alii, quod ante ipsas lora tenderentur, quæ gaudebant manu tenere et tangere qui eas deducebant. *Hottomann.* *Ferculum*] Ferculis pompa traducebatur, et Deorum simulacra gestabantur. Cur sic vocarentur, Augustinus lib. II. de Civit. Dei docet. Sic hodie vocari possunt gestatoriola, quibus Eucharistia et sanctorum reliquiæ in supplicationibus circumferuntur. *Budæus.*

Pulvinar] Pulvinaria in templis erant lectuli diis dicati, in quibus illorum simulacra reclinari solebant. *Bern.* *Pulvinar*] Lectisternia Romanorum ex Livio aliisque nota: Græcos idem factitasse, primi fortasse nos observamus. Æmilius Probus in Timotheo: 'Quæ victoria tantæ fuit Atticis lætitiæ, ut tum primum aræ Paci publicæ sint factæ, eique Deæ pulvinar sit institutum.' Pausanias Arcadicis: *κλίνη τε ἱερὰ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ αὐτῆς εἰκὼν γραφῆς μεμιμημένος ἀνάκειται.* In Phocicis de templo quodam Æsculapii: *κλίνη δὲ ἐν δεξιᾷ κεῖται τοῦ ἀγάλματος.* *Casaub.*

Flaminem] Flamines in capite pileum habebant, in quo erat brevis virga, desuper habens lanæ aliquid. Quod cum per æstus portare non possent, filo tantum capita religare cœperunt. Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat. Unde a filo, quo utebantur, flamines sunt dicti, quasi filamines. Verum festis diebus filo deposito, pilea necesse erat accipere. *Servius.* Sacerdotem singulis Diis assignare Romani solebant, quem Flaminem nuncupabant. Unde Cicero II. de Leg. scribit: 'Diisque aliis alii sacerdotes, omnibus Pontifices, singulis Flamines sunto.' Ex Liv. lib. I. tres Flamines a Numa creatos observamus, nempe Flaminem assiduum Jovi unum, alterum Marti, tertium Quirino. *Marc. Donat.*

Lupercos] Sacerdotes Panos, pastorum Dei, Luperci, nudi Lupercalibus per urbem currebant: subligaculis subcincti quod essent, ut reor, 'cinctuti' ab Ovidio dicti sunt. Plutarchus Romulo: *Λούπερκοι δέ εἰσιν οἱ τοῖς Λουπερκαλίοις γυμνοὶ διαθέοντες ἐν περιζώμασι.* Hoc sacrum sollemne institutum fuit Pani, qui Faunus Latinis vocatur. Erant autem duæ Lupercorum sodalitates, quæ Fabianorum et Quintilianorum dicebantur, ut nonnulli censent, a præpositis suis. Utrosque nominat Ovidius II. Fastorum: 'Risit, et indoluit Fabios potuisse Remumque Vincere, Quintilios non potuisse suos.' Cicero 'Germanos Lupercos' vocat, velut agrestem pastoritiamque quandam sodalitatem colentes, qualis fuerat Lupercorum Romuli et Remi: his tertia de Cæsaris nomine addita sodalitas est Julia, de qua heic Tranquillus: unde et 'Luperci Juliani' in II. Philippica nominantur. *Turneb.*

Appellationem mensis] Julius, qui antea Quintilis a numero vocabatur: Sed postea, in honorem Julii Cæsaris Dictatoris, legem ferente M. Antonio Marci filio Consule, Julius appellatus est: quod hoc mense ad quartum Idus Quintilis, Julius procreatus sit. Macrobius.

Nullos non] Hoc est, omnes. Sed cur adeo aspernantur vulgatum illud, et, Grutero teste, in quibusdam e Palatinis codd. extans, *non nullos?* Certe non omnes honores cepit deditque Cæsar, sed quosdam. Quinam autem illi fuerint, sequentibus periodis explicat autor: quarum hæc tanquam propositio est. *Bern.*

Titulo tenus] Ut administratione abstineret. *Idem.*

Utroque anno binos] Cæsarem id quarto consulatu fecisse omnes affirmant. Sed an idem tertio quoque consulatu factitarit, incertum est. Nam et solus, quod sciam, hoc Suetonius affirmat, nec alterius quam M. Lepidi, tunc Consulis, et Magistri equitum, nomen invenias. Fefellit fortassis Suetonium, quod anno DCCVI. qui tertium Cæsaris consulatum præcessit, ac diu sine Consulibus ac Prætoribus fuit, Cæsare in Ægypto, ac Ponto res gerente, tandem Q. Fusius Galenus, et P. Vatinius creati Coss. fuere. Et fortassis tertium Cæsaris consulatum illi anno attribuit Suetonius. *Torrent.*

Medio tempore] Μεταξὺ, interea, eo biennii spatio. *Bern.*

Præfectosque pro Prætoribus constituerit] Imo *pro Quæstoribus.* Istos enim præfectos constat et Quæstorum in urbe munera obiisse: Prætoribus tamen eos potius comparat, quia prætextam, curulem sellam, et sex lictores, quæ sunt insignia prætorum, habuere. colligi potest ex Dione. *Casaub.* Errant qui ex hoc Suetonii loco volunt Præfectos Urbis, de quibus peculiari titulo J. C. et quorum potentia sic postea excrevit, sub Cæsare Dictatore institutos fuisse. Nam ipse Sueton. præfecturam Urbis inter officia ab Augusto inventa commemorat c. 37. *Torrent.*

Præsentis se] Imo absente Cæsare, vicem ejus substituti sunt: quod ex Dione clarum et re ipsa: scribimus igitur *qui pro se res urbanas.* Lips.

Cessantem honorem] Vacantem consulatum. *Bern.*

Petenti dedit] Caninium significat, qui a M. Tullio tali aspersus est joco: 'Vigilantem habemus Consulem Caninium, qui in consulatu suo somnum non vidit.' Idem dicere non destitit: 'Consulem habuimus tam severum, tamque censorium, ut in ejus consulatu nemo pranderit, nemo cœnaverit, nemo dormierit.' Idem de eodem: 'Hoc consecutus est Caninius, ut quæreretur, quibus Consulibus Consul fuerit.' *Beroald.* Otacilius Pitholaus, cum Caninius Rebilus uno tantum die Consul fuisset, dixit: Ante Flamines, nunc Consules diales fiunt. Macrobius.

In plures annos] Facete igitur Cic. ad Att. lib. XVI. 'Cæsarem in codicillorum fastis non minus longas futurorum Coss. quam jam factorum paginas habere.' *Torrent.*

Prætoriis] Olim prætura functis, tribuit insignia, quibus Consules ornari solent. *Bern.*

Civitate donatos] Quod in libris suis de Rep. scripsit Aristoteles, civium alios aliqua ex parte, alios omnino cives esse, id in Rep. etiam Romanorum verissimum esse deprehenditur. Nam cum varia civium Rom. jura fuerint, qui omnia obtinuerunt, ii optima, qui aliquot, ii non optima lege cives Rom. fuerunt. Qui domicilium, qui tribum, qui honorum potestatem adepti fuerunt, ii demum plenissimum jus civitatis obtinuerunt. *Sigon.*

E semibarbaris Gallorum] Narbonenses intelligit, ut ex bracis c. 80. suspicor, quibus, ob cultum provin-

ciæ, mixtam quandam elegantia barbariem tribuit. Et hi quidem a Cæsare in curiam sunt recepti. At postea, volente Claudio, Comatæ quoque Galliæ proceres, et primi inter illos Edui, senatorum in Urbe jus sunt adepti. Vide Tac. An. xi. Non tamen a vero abludet, si quis heic semibarbaros Gallorum opponi civitate donatis existimaverit.

Recepit in curiam] Senatores fecit. *Bern.*

Monetæ præposuit] Prima ætate Urbis, in nummis cudendis solo ære sunt usi, post vero argento, ad extremum etiam auro. Unde Triumviri monetales dicti, Æris, argenti, auri flatores, ut ait Pompon. in lib. ii. § deinde, D. de orig. jur. Qui etiam dicebantur TREVIRI AERI, ARGENTO, AURO FLANDO, FERIUNDO. Unde harum notarum interpretatio apud Valerium Probum III. V. A. A. A. F. F. Cicero de Leg. iii. 'Minores magistratus æs, argentum, aurum publice signanto.' *Hottomann.*

Peculiares servos] Peculiarem servum appellamus a peculio, quod proprie servorum est, unde ait Labeo Jurisconsultus: 'Paterfamilias peculium habere non potest, quemadmodum nec servus bona.' A peculio deducitur peculiaris, et accipitur pro re servili. Inde scribit Ulpianus: 'Si peculiare vinum legatum sit, id contineri quod servi habuerunt.' In usu autem nunc frequentissimo est, ut peculiaris pro proprio, sive speciali, nec cum aliis communi accipiatur. *Beroald.* Servos Cæsaris proprios intelligit, nam et servi erant publici. *Turneb.*

Trium legionum] De hisce vide Lips. not. 11. ad Tacit. ii. Hist. *Bern.*

Liberti sui filio] Libertorum filii temporibus priscis ne admissi quidem in militiam sunt; et bello Italico libertini primum militare cœperunt, ut notat Epitome Liviana LXXIII. *Lips.*

CAP. 77. *Impotentiæ*] Impotentia est, hoc loco effrænata immodestia, et protervia, quando quis fortunæ secundantis elatus aura, sui ipsius non bene potens, linguæ, manibus, affectibus suis moderari nescit: ὕβριν Græci proprie dicunt. Ita Livius iii. c. 38. superbos violentosque Decemviros 'impotentes dominos' appellat. *Bern.*

T. Ampius] Mire fluctuant, ut plurimum, in propriis nominibus codices autoris nostri. Reperias enim hic, *T. Amprius*, *T. Amplius*, *Lampirius.* Ursino placet *Tampius.* *T. Ampius* Grutero placet, cujus autoritas mihi pro ratione est. *Bern.*

Nihil esse Remp.] Eodem ferme modo Cic. ad Att. 'Nullum esse colorem, succum nullam formam relictam Reipubl.' Cæsare scilicet pro arbitrio eam moderante. Nec male Lucanus, 'Omnia Cæsar erat.' *Torr.*

Appellationem modo, sine corpore ac specie] Vox species Latinis duo significat, et id quod vere est atque subsistit: ut cum temperantiam virtutis speciem esse dicimus: et id quod veram existentiam non habet; et, ut loquuntur Philosophi, τὸ μὴ ὂν μὲν, φαινόμενον δέ: ut cum χολοβάφινα dicimus habere speciem auream. Cæsar priore notione hic accipit, non posteriore. Heraldus observabat, videri Cæsarem allusisse ad discrimen positum a veteribus inter vocabulum et appellationem. Quintilianus libro primo, c. 4. 'Fuerunt qui ipsum adhuc vocabulum ab appellatione diducerent; ut esset vocabulum, corpus visu tactuque manifestum, domus, lectus: appellatio, cui vel alterum deest, vel utrumque, ventus, cœlum, Deus.' *Casaub.* *Salmasius* legit *speciem.*

Syllam nescisse litteras] Sallustius L. Syllam litteris Græcis atque Latinis juxta, atque doctissime eruditum fuisse, tradit: librosque rerum ab se gestarum composuisse, patet ex A.

Gellio I. c. 12. Qua ergo ratione litteras eum ignorasse Cæsar ait? Locus nimirum est explicatus a Sabellico. Nam Cæsar allusit ad Litteratores et Grammaticos, qui dictant quo modo sit scribendum, quo modo loquendum, et dictata dare dicuntur. *Turneb.*

Dictaturam deposuerit] In tantum felicitati potius, quam actionibus, confisus est, ut, eum et permultos necasset, et tam multas magnasque in urbem mutationes intulisset, tamen dictatura se abdicaverit, populoque comitiorum consularium concessa potestate, ipse non accesserit, sed in foro tanquam privatus obambularit, ut, qui vellet, in jus trahere ipsum posset. Plutarch.

Pro legibus habere quod dicat] Augusto primam, si Dioni credimus, concessum, ut legibus solutus esset. Hinc tandem eo ventum, ut quod Principi placeret, legis haberet vigorem. L. I. De constit. Princ. Principio rerum, 'arbitria Principum pro legibus fuisse,' scribit Justinus lib. I. c. 1. Verum id eo nimirum tempore, cum jus bonumque non legibus, sed natura valeret, ut ait de veteribus Romanis Sallustius Catil. cap. 9. Ubi vero flexu sæculorum ad nimiam improbitatem imperantium parentiumque mores incubuere, legibus utrorumque nimiam licentiam coërcere necesse fuit: in quibus salutem civitatis esse sitam, Aristoteles I. Rhet. 4. affirmat. Quippe alias magnum periculum est, ne, cui licet facere, quod vult velit, quod non debet. *Bern.*

Sine corde exta] Pestifera auspicia esse dicebant, cum cor in extis, aut caput in jecinore non fuisset, pestiferum fulgur, quo mors exiliumve significari solet. Festus. Cæsari Dictatori, quo die primum veste purpurea processit, atque in sella aurea sedit, sacrificanti bis in extis cor defuit. Unde quæstio magna de divinatione argumentantibus, potueritne sine illo viscere hostia vivere, an ad tempus amiserit. Plinius. De extorum inspectione cum cura disserit Alex. ab Alexandr. Genial. dier. l. v. c. 25.

Sacro] Hoc est, in sacrificio quodam, plano sensu. Torrentii lectio, *exta sacra quendam*, &c. minime probabilis. *Bern.*

Futura diceret lætiora] In Hispania, non Romæ, ab eo id dictum contenderim, ubi simile ostentum ei in Pompeii filios dimicaturo constat oblatum. *Sabell.*

Cor defuisset] Acumen dicti consistit in ambiguitate phraseos, 'Cor deesse.' Cum enim veteres mentis sedem in corde collocaverint, factum est, ut cor pro mente sive animo quoque sumatur. Unde dicti cordati: et his contrarii vecordes, et excordes. Corde ergo, seu mente, bruta destitui, non mirandum Cæsar ait. *Bern.*

CAP. 78. *Inexpiabilem*] Alii, *exitiabilem*. Idem.

Universos patres] Quod *universitati* debetur, *singulis* non debetur, ut est in l. VII. § 1. D. Ex quo, libertum, syndicum, advocatum, soli civitati, corpori, et collegio honorem debere, et singulis jure resistere, eosque impune offendere, docet Uir. Zasius in d. l. x. § 4. n. 6. circa fin. D. de in jus vocando. Par ergo fuerat, uti, si *singulos* e Senatu non dignabatur honore cultuque, Cæsar saltem *universis* Senatoribus ad se venientibus assurgere ne gravaretur. Erat enim hoc officium ex eorum genere quæ non modo nullo pretio constant. 'Affabilitatem lucrum minimo impendio quæsitum' appellat Euripid. Verum etiam omnibus amabilem atque percharum efficere potuisset: ut contra superbe sese inhumaniterque gerentes, non sine imperii persæpe vitæque discrimine, cunctis exosi fiunt ac detestabiles. *Idem.*

Sedens] Cum assurgere debuisset: quod honoris genus antiquissimum

esse, vel Homeri locus arguit, Iliad. A. vers. 533. *Idem.*

Genitricis] De qua sup. cap. 61. I. *Idem.*

Excepit] Manusc. Salmas. *escepit.* Ut *escendo* pro *adscendo.*

Cornel. Balbo] Dicente, 'Non meministi, te esse Cæsarem? neque vis pro majestate tua coli?' Ejusmodi adulatorum vocibus ad eam superbiam evectum Cæsarem, non est mirandum. Nam, ut inquit Dio l. XLIV. 'Immoderati honores laudesque levitatem animi etiam modestissimo cuique afferunt, ut se jam tales esse, quales prædicantur, existiment.' Et 'Ruinam præcedit superbia,' ut inquit Rex sapientissimus. *Bern.*

C. Trebatium] Jurisconsultum, Ciceroni familiarissimum, ut notum ex ejus epistolis Famil. 'Vultu minus familiari respicere,' uno verbo Græci, ὑποβλέπειν. *Idem.*

Triumphanti] Triumphos Cæsaris enumerat autor c. 37. *Idem.*

Subsellia Tribunitia] In quibus Tribuni triumphum spectaturi consederant. Patres vero sellas curules occupabant. *Idem.* *Tribunitia*] Asconius: 'Subsellia sunt Tribunorum, Triumvirorum, Quæstorum, et hujusmodi minora judicia exercentium, qui non in sellis curulibus, nec tribunalibus, sed in subselliis considebant.' Sed subsellia non video qui probare possit, eorum tantum fuisse, qui minora judicia exercent, cum pro omnibus judiciis generaliter usurpentur, ut Ep. Fam. 208. lib. II. de Oratore, et alibi non semel. *P. Manutius.*

Prætervehenti] 'Prætervehere' neutraliter et absolute ponit autor, haud scio an obvio apud alios usu. Sic supra c. 37. Cæsar 'Velabrum prætervehens,' hoc est, prætervectus. *Bern.*

E collegio] Subaudi, Tribunorum. *Idem.*

Pontium Aquilam] Acerrimum Reip. propugnatorem, pro qua et vitam fudit, bello Mutinensi D. Bruti legatus. Videri tamen alicui queat id factum (quod unus Cæsari non assurrexit) contumaciæ potius quam constantiæ nomine venire; cum nihil in summam profuerit. *Idem.*

Repete] Abroga mihi sis imperium, pro potestate tua tribunitia. *Idem.*

CAP. 79. *Despecti Senatus*] In eo, quod per indignationem a se Rempubl. repetere Pontium Tribunum jussisset, quasi Senatus nihil amplius in Rep. nisi nomen esset.

Contumeliam] Non est mirum, ea sibi ratione Cæsarem inconciliasse, seu (ut Horatius ait IV. Od. 15.) inimicasse Senatum: quia, judice Demosthene contra Midiam: 'Non est omnium rerum quicquam intolerabilius contumelia: neque propter quam potius irasci consentaneum sit.' Adeo quidem, ut 'gravius contumeliam ferant homines, quam detrimentum,' ut Plutarchus inquit. *Bern.*

Sacrificio Latinarum] Cæsar, utpote Consul, Latinas indixerat: et ex more celebraverat in Albano solemne sacrum Jovi Latiali. His feriis quadrigæ certabant in Capitolio, victorque absinthium bibebat. 'Credo,' inquit Plinius, 'sanitatem præmio dari, honorifice arbitratis majoribus.' *Beroald.* Feriarum publicarum genera sunt quatuor. Aut enim stativæ sunt, aut conceptivæ, aut imperativæ, aut nundinæ. Conceptivæ sunt, quæ quotannis a magistratibus vel sacerdotibus concipiuntur, in dies vel certos, vel etiam incertos: ut sunt Latinæ, Paganalia, Sementinæ, Compitalia. Latinarum tempore, quo publice quondam induciæ inter Romanum populum Latinumque firmatæ sunt, inchoari bellum non decebat. Macrob. *Latinarum*] Subaudi, feriarum. De feriis Latinis, quarum crebra in historia Rom. mentio, videatur omnino Varro lib. v. de L. Lat. Dionysius Halicarn. lib. IV. E recentioribus autem Alex. ab Alexand.

Genial. Dier. libro v. c. 7. *Bern.*

Acclamationes] Exprimit hunc vulgi morem non uno loco Tacitus. Ut lib. I. Hist. c. 32. mos plebi 'quemcunque Principem adulandi, licentia acclamationum, et studiis inanibus.' Et paulo post c. 35. 'plebs imperita ruit in plausus et immodica studia.' *Idem.*

Coronam lauream candida fascia præligatam] Fascia candida est diadema regium. Plutarchus διάδημα βασιλικόν. Tali fascia candida ornatæ causiæ regum Macedoniæ, ut nostri hodie galeri loris vel torulis quibusdam. Veteres Grammatici: καυσία πῖλος ἦν πλατὺς, ὃν οἱ Μακεδονικοὶ βασιλεῖς ἐφόρουν, λευκὸν αὐτῷ διάδημα περιειλοῦντες. Vide Ælianum de animal. libro XV. c. 2. Inde est, quod in Pompeio fasciæ, licet crurales, affectati regni suspicionem moverunt, quia erant candidæ. *Casaub.*

Epidius, &c.] Apud Valerium Max. lib. v. c. 7. exemp. vide. *Bern.*

Valuit] Palatini Codices, et alii, *voluit* legunt: quod et Torrentius probat. Sed nostrum tamen *valuit*, præter codices alios, et mox sequentia, firmant verba Dionis lib. XLIV. *Idem.*

Plebei regem se salutanti] Lib. unus *plebeio*, quod et Gifanius asserit. Et sane plebeius apud Horat. quoque lib. II. Sat. 3. pro quovis e populo ponitur, 'nil ultra quæro plebeius.' Quam lectionem eo magis probo, quod regni mentio etiam sub Cæsare semper universo pop.Rom. displicuit. Cic. Philipp. II. 'Sedebat pro Rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus. Ascendis, accedis ad sellam. Ita eras Lupercus, ut te esse Consulem meminisse deberes. Diadema ostendis. Gemitus toto foro. Tu diadema imponebas cum plangore populi, ille cum plausu rejiciebat.' *Torrent.*

Cæsarem se, &c.] Libet hic per occasionem annotare, Cæsaris appellationem non minus ac prænomen Imperatoris ab hoc Nostro in omnes deinceps Impp. Romanos propagatum fuisse: quemadmodum Ægyptii Reges omnes vocati sunt Ptolemæi: Parthorum, Arsacidæ: Latinorum, Murani: Albanorum, Sylvii, &c. Nam etsi post Julium Cæsarem ii proprie Cæsares appellati sunt, qui designati erant Imperatoriæ majestatis hæredes atque successores, Augusti vero nominabantur, qui reapse imperabant. *Bern.*

Lupercalibus] Feriæ *stativæ* sunt universi populi communes, certis et constitutis diebus ac mensibus: et in fastis statis observationibus annotatæ, in quibus præcipue servantur Agonalia, Carmentalia, Lupercalia. Macrob. Lupercos etiam 'Crepos' vocatos, legimus apud Festum, a crepitu pellicularum, quem faciebant verberantes. Nudi enim in Lupercalibus discurrebant, et pellibus obvias quasque fœminas feriebant, sponte etiam palmas feriendas præbentibus mulieribus, ob id sibi fœcunditatem et partus facilitatem dari arbitrantibus, teste Plut. in Rom. *Turneb.* Sunt qui censeant, locum quendam sub monte Palatino sacratum Pani Deo Arcadico fuisse, cui etiam mons Lyceus est consecratus, quod λύκους, id est, lupos, non sinat in oves sævire. Hinc Ovid. II. Fast. 'Quid vetat Arcadiæ dictos de monte Lupercos?' *Marc. Donat.*

Pro Rostris] Naves Antiatium partim in Navalia Romæ subductæ, partim incensæ, rostrisque earum suggestum in foro exstructum adornari placuit: Rostraque id templum appellatum. Livius.

In Capitolium] Ejus facti rationem hanc Cæsarem attulisse, Dio modo citato loco refert: solum enim Jovem Romanorum Regem esse. De consuetudine coronas in Capitolio deponendi vide J. Rycquium Capitol. c. 31. *Bern.*

Varia fama] Validum haud dubie, quod e Viterbiensi Codice Casaubonus, et ex Palatino primo Gruterus eruit, *valida fama*. Idem.

Vel Ilium] Trojam; idque in honorem vel autoris Romanorum Æneæ Trojani, vel gentis Juliæ, quæ ab Ænea, et a qua Cæsar ducebat originem. *Idem*.

L. Cottam Quindecimvirum] Fl. Vopiscus, in Aureliano, Pontificibus munus assignat inspiciendorum Sibyllæ librorum. Non Pontificum tamen, sed Decemvirorum primum: mox, ampliato numero, Quindecimvirorum fuit: nec dicendum est, ætate Aureliani id Pontificum fuisse officium, quod olim erat Quindecimvirorum. Nam et Constantini Magni temporibus id etiam tum muneris habebant Quindecimviri, ut scimus testimonio Lactantii. Sic igitur statuemus: Pontifices appellari Vopisco Quindecimviros, non quod sacris faciendis etiam ipsi præessent, sed quod multi ex Quindecimviris iidem et Pontifices erant: cujus rei testes sunt inscriptiones veteres multæ: sed una ero contentus: PETRONIVS APOLLODORVS. V. C. PONTIFEX. MAIOR. XV. VIR. SACR. FAC. *Salmas*.

Libris fatalibus] Hoc est, Sibyllinis, de quibus infr. Aug. cap. 31. plura dicendi locus erit. *Bern*.

CAP. 80. *Maturandi*] Nam quatriduo antequam ad Parthos rex profecturus esset, a conjuratis occisus est. *Beroald*. *Maturandi*] Accelerandi. Quæ pendent ab hoc verbo voces, 'destinata negotia,' Gruterus ambas, Casaubonus alteram, e glossa in textum irrepsisse putant: *εὐστόχως*. Non infrequens enim est bonis autoribus 'maturare' simpliciter et absolute positum, pro, properare. Sic Sallust. Catil. cap. 36. 'Antonius Catilinam persequi maturet.' Curt. lib. III. cap. 8. f. 'Sæpe destinata salubriter omni ratione potentior fortuna discutit.' *Bern*.

Assentiri] Probare decretum de Cæsare Rege appellando. *Idem*.

Assertores] Vindices publicæ libertatis. *Idem*.

Peregrinis] Senatus numerum supra fas auxerat: unde exiit ille Ciceronis jocus ad Laberium: 'Recepissem te nisi auguste sederem.' *Beroald*.

Libellus] Scriptum publice ad notitiam omnem affixum. *Bern*.

Bonum factum] Veteres boni ominis causa suis edictis hæc duo verba, BONUM FACTUM, seu, quod monet Isidorus Orig. I. cap. 22. scribendi compendio, duas hasce literas, B. F. præponere soliti sunt. Ut indicat Tertullian. lib. de Pudicit. cum ait: 'O edictum, cui adscribi debeat, Bonum factum.' Sed enim adsiduum et locupletem adsertorem hæc formula Plautum habet, illo lepido histrionum edicto, quod ab eo, ad eorum, quæ a Magistratibus proponebantur, speciem ac formam belle fictum atque compositum, prologi vice Pœnulo præponitur. Id sic incipit; 'Bonum factum est, edicta ut servetis mea.' Finit: 'Hæc quæ sunt imperata pro imperio histrico, Bonum hercle factum pro se quisque meminerit.' Josephus Antiq. lib. XIV. cap. 17. exprimit his verbis: ΚΑΛΩΣ ΈΧΕΙ. Sed et Valerius Probus inter juris notas ponit has Q. B. F. quas sic interpretatur: 'Quare bonum factum.' *Brisson*.

Ne quis Senatori] Quippe peregrinis ipsis Curiam sine duce non reperturis. *Bern*.

Gallos Cæsar] Versus hi duo trochaici sunt, quod pridem Turnebus III. Advers. 22. annotavit: in quorum posteriore 'sumpserunt' penultimam brevem habet: ut 'steterunt' apud Virgil. II. Æn. Eclog. IV. 'Matri longa decem tulerunt fastidia menses.' *Idem*.

Iidem in curia] Ms. Salmas. *iidem in curiam*, quæ leviter immutata cum

Torrentii duobus Mss. conspirabunt: *idem in curiam*. Cæsar, inquit Torr. quos in triumphum duxerat, eosdem et in curiam duxisse acerbissime notatur.

Bracas] Tunica Gallorum fuit, cui sagum imponebatur. Tunicam fuisse, patet ex eo, quod, braccis depositis, latum clavum sumserunt. Latus autem clavus tunica senatorum Romæ fuit. *A. Manutius.*

Suffecto] Surrogato, substituto. *Bern.*

Animadverti] Animadversio proprium rei lictoriæ verbum est. Consulem lictores duodecim antecedebant, non gregatim, aut confuse: non item bini ternive, ut quis suspicetur, sed singuli, ac (anserum ritu) in lineam. Antecedebant autem cum strepitu et imperio quodam, ut manu, virga, voce, locum facerent sequenti magistratui; idque dicebatur Submotio: ut item juberent honorem eidem exhibere, caput aperiendo, assurgendo, descendendo de equo aut curru, ferrum ponendo, similibusque officiis, quæ conjunctim tangit Seneca epist. LXIV. et hoc vocabatur Animadversio. *Idem.* *Animadverti*] Tum in more positum fuit, ut, Consule theatrum introëunte, Lictor animadvertere populum juberet. Sed et si quid per incuriam oscitantiamve lictor prætermitteret, quod contra dignitatem esset, Consul eum animadvertere jubebat. Indicio est, quod Livius l. XXIV. de Fabiis patre et filio narrat: 'Consul animadvertere proximum lictorem jussit, et is, ut descenderet ex equo, inclamavit.' Quam historiam Val. Max. referens lib. II. cap. 2. ait, Consulem proximo lictori, 'ut sibi appareret, imperasse.' *Brisson.*

Ex more] Ms. Salmasii, *ex munere*.

Non esse Consulem] Stante Repub. consulatus ex legibus annuus semper fuit. Primus Cæsar, cum multa contra leges patrias fecisset, consulatum ex annuo bimestrem, vel trimestrem, et pro arbitrio fecit: eumque magistratum, quibus, quoties, et quo anni tempore illi placuisset, præter S. C. populique suffragia, dare cœpit: scilicet ut plures, quibus ministris in bellis civilibus usus fuerat, eo supremo magistratu insigniret. Ac quarto quidem consulatu suo cum seipsum abdicasset, sibi suffecit et Q. Fabium Maximum, quo de hic autori sermo, et C. Trebonium. Hinc indignabunda vox illa populi: 'Non esse Consulem eum:' quippe non suffragiis popularibus in annum integrum legitime creatum: sed novo more trimestrem. Et tamen hunc morem excogitatum a Cæsare sequentes etiam Imperatores Romani sunt secuti. *Bern.*

Proximis Comitiis] Comitia, quorum hic mentio, tempore non suo, primis anni mensibus, habita: vel mense Febr. quo olim legationes audiri solitæ a P. C. vel Martii initio. Sed festinavit Cæsar, quia primo vere urbe exiturus erat. Jam enim Octavium cum parte copiarum Apolloniam præmiserat. *Casaub.*

Consules eos declarantium] Utpote dignos eo honore, quod, detracto coronæ Cæsaris diademate, se libertatis assertores ostendissent. *Bern.*

Statuæ] Dictio 'statuæ' abest in aliquibus Mss. nec male: cum paulo ante posita commodius hic subaudiatur. *Idem.*

A LX. amplius] Complurium ex his nomina recenset et Appianus lib. II. Bell. Civil. et ad hunc locum Casaubonus. *Idem.*

Conspirationis] Vox 'conspirationis' exactissimo talium judici Grutero glossema sapit: certe redundat otiose repetita; cum præcesserit, 'Conspiratum est.' *Idem.*

Campo] Martium campum accipe. Tarquiniorum is initio fuit, Tyberim inter et antiquam urbem situs: quibus in exilium actis, Marti consecra-

tus, et ex eo ipsi nomen inditum est. *Idem.*

Comitia] Nic. Grucchius de Comitiis Rom. lib. II. p. 280. hunc locum de Tributis Comitiis accipiendum docet, et pluribus explicat. *Idem.*

Ad suffragia] Per tabellas danda. Porro præstetne suffragia voce nuncupari, an tabella occultari, disputat elegantissime Cicero lib. III. de Legibus, longius a fine. *Idem.*

Partibus divisis] Conspirantium aliis super ponte collocatis, qui dejicerent Cæsarem, aliis sub ponte, qui dejectum exciperent trucidarentque. *Idem.*

E ponte] In campo Martio pons tabulatus fuit extructus, in quem ascendebant singulæ per vicem tribus aut centuriæ; datisque suffragiis in aliam campi partem transibant, qui locus mons citatorum vocabatur. Hinc parœmia, 'sexagenarios de ponte dejiciendos esse,' hoc est, ob illius ætatis imbecillitatem, a suffragiis et omni tractatione civilium negotiorum in otium rejiciendos. *Idem.*

Sacra via] Nam ibi Cæsarem habitasse in domo publica, dictum ante, c. 46. *Idem.*

Theatri] Pompeianum theatrum id fuit, ubi ludi tunc agitabantur, et in propinquo curia Pompeii, Appiano teste. *Idem.*

Postquam senatus Idibus Martiis edictus est] Is dies propter Annæ Perennæ festum hilariter solitus agi. Ideo etiam ludi in Pompeiano theatro erant futuri. Moris autem fuit, ut quibus diebus spectacula in eo theatro exhiberentur, Senatus in Curia Pompeii haberetur. *Casaub.*

Tempus] Idus Martias. *Bern.*

Locum] Pompeii curiam. *Idem.*

CAP. 81. *Denuntiata*] Dictum signanter ac proprie, 'denunciata.' Non enim ut caveret, sed ut occumbendum sibi plane sciret, illis prodigiis est admonitus. 'Quæ fato manent,' ait Tacit. I. Hist. 18. 'quamvis significata, non vitantur.' Ita Tib. Gracchi tristis exitus, et prodigio denuntiatus, nec evitatus consilio fuit. Item Octavius Consul dirum omen exitii sui, quemadmodum timuit, ita 'vitare non potuit.' *Idem.*

In colonia Capua] Nobilissima Campaniæ urbe. Quæ hodie *Capua* est, ab illa veteri distat duobus millibus passuum. *Idem.*

Lege Julia] Quam Julius Cæsar ipse primo consulatu suo tulerat, quaque Campanum agrum, viginti millibus civium in eam coloniam deductis, extra sortem diviserat. *Idem.*

Sepulcra vetustissima] Idque contra ea, quæ divisionum autores omnes in coloniis deducendis sanxisse scribit Hyginus: 'Uti quæcunque loca sacra, sepulchra, delubra, aquæ publicæ, aquæ vicinales, fontes, fossæque publicæ vicinalesque essent, item si quo compascua, quamvis agri dividerentur, in omnibus ejusdem conditionis essent, cujus ante fuissent.' *Idem.*

Capys, conditor Capuæ] Eam, quæ Capua nominatur, ab Ænea cæterisque Trojanis conditam, et a Capy Trojano Capuam appellatam tradunt. Dionys. Halicarn. Vulturnum Etruscorum urbs, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus capta, Capuaque ab duce eorum Capye, vel (quod propius vero est) a campestri agro appellata. Livius.

Conscripta] 'Conscribere' non tantum refertur ad rem, quæ scribitur, sed etiam interdum ad subjectum, in quo scribitur. Ut Ovid. II. Eleg. 5. 'conscriptaque vino Mensa.' Ut hoc loco, tabula conscripta literis verbisque Græcis. Idiomate nostro, *überschreiben*. Bern.

Quandoque ossa Capyis] Quandoque pro quandocunque, vocabulum Horatio et Jurisconsultis frequens. 'Quandoque nupserit, quandoque liberas habuerit.' Suetonius tamen aliter fere usus est. *Torrent.*

Iulo] Turnebus lib. XXIV. Advers. c. 14. legit *illo*: sed *Iulo* non damnat. Nec est sane damnandum. Cæsar enim Iulum Æneæ filium auctorem generis sui faciebat. *Bern.*

Manu consanguineorum] Romanorum, qui ejusdem erant sanguinis. Vel hoc dicitur, ob Marcum Brutum, qui ipsius filius existimabatur. Certe 'consanguinei' vox hoc loco latius accipitur. Si *more* legas, ut multa exemplaria habent, eum ferro perituram intelligas: quales exitus plerique Juliæ gentis fuerant adepti. Constat enim, quicunque in ea familia *C.* prænomen habuere, jam ab eo qui Cinnanis temporibus perierat, ferro periisse. Est vox 'Caius' alioqui fausta, et in nuptialibus sacris, ut Fabius et Plutarchus scribunt, a majoribus usurpata. *Sabell.*

Vindicaretur] Ut factum cladibus in Philippis et ad Mutinam acceptis, illaque sævissima triumvirorum Antonii, Lepidi, Augusti, proscriptione. *Bern.*

Proximis] Necem Cæsaris proxime antecedentibus. *Idem.*

Equorum greges, quos in trajiciendo Rubicone flumine consecrarat] Solita hoc modo consecrari omnis generis animalia, etiam pisces, ut apud Athenæum lib. VII. scriptum. Maxime autem id factitatum in iis, quæ usui aut voluptati fuerant: quibus hoc quasi præmium datum, ut ante obitum manu emitterentur et sinerentur ἄφετα. Sic servos, quos amabant, imminente morte properabant liberare, ut saltem in libertate morerentur, ut Plinius in epistolis docet. Videntur mulieres, quando erant missuræ e potestate aviculas quibus plurimum fuerant oblectatæ, solitæ illis unguentum affundere: quod genus luxus observo etiam in hac re fuisse usurpatum. Sic de equis testis Ælian. de animal. lib. XI. cap. 36. Ὅτι δὲ καὶ μύρῳ ἐχρίοντο ἵπποι, Σιμωνίδης ἐν τοῖς Ἰάμβοις λέγει. et l. XVI. c. 24. Similis stultitia eorum, qui pisces monilibus et inauribus ornabant, ut narrat idem l. XII. c. 36. *Casaub.* *Greges*] Rubiconem amnem (de quo supra c. 31. et 32.) trajecturus Cæsar, equos superiore loco constituit, ad excipiendum impetum aquarum, ut ita pedites, fractis undarum viribus, infra tuto transirent. Qua de re Lucanus l. I. vs. 220. 'Primus in obliquum sonipes opponitur amnem, Excepturus aquas: molli tunc cætera rumpit Turba vado faciles jam fracti fluminis undas.' Hos igitur equos, ut suæ fortunæ ac felicitatis autores, hoc loco dicitur consecrasse. *Bern.* *Rubicone flumine consecrarat*] Turnebus *Rubiconi flumini* legit, dandi casu, ut equos Cæsar ipsi flumini consecrarit. Plutarchus Lucullum Euphrati fluvio, quem Tigranem Regem invasurus trajecerat, taurum scribit immolasse. Tauriformes autem fluvii a Poëtis finguntur, ut ad Horat. notavimus lib. IV. Od. 24. *Torrent.* Turnebi lectionem firmat Salmasii codex.

Ubertimque flere] Virgil. in Pallantis funere, 'positis insignibus Æthon It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.' Et rursus Bucol. 'nulla neque undam Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.' Plin. lib. VIII. c. 42. de equis: 'Præsagiunt pugnam, et amissos lugent dominos, lacrymasque interdum desiderio fundunt.' *Torrent.*

Idus Martias] Idus Martias ferales sibi Scorpionis occasu annotavit ipse Cæsar, si Plinio credimus l. XVIII. c. 26. Quo magis sane mirandum, si Spurinam irrisit, quem tantopere ejus seculi auctores laudant. Irridere tamen hominem videtur Cicero Famil. l. IX. Epist. 26. *Idem.*

Avem regaliolum] In Glossario non *regaliolus*, sed *regaviolus* scribitur. Nec est absurdum, ut sic potius scribatur: nam regaviolus dicta hæc avicula, quasi rex avium. De hac ave

Plinius. In tertio Pauli Æginetæ legimus, aviculam, Græcis βασιλίσκον dictam, omnium, quas nosset vetustas, habitam esse minimam. Nec multo esse majorem passerem troglodyten: quam volunt eruditi esse nostrum *roitelet*. Casaub.

Cui inluxit] Quæ proxime antecessit diem cædis. *Bern.*

Calpurnia uxor imaginata est] Virtus imaginativa semper est in motu, et actione continua, ideoque attribuitur illi actio somniandi. Hinc non incongrue Latini imaginari pro somniare quandoque accipiunt. Sic Plinius in Epist. de somnio C. Fannii: 'Mox imaginatus venisse Neronem.' *Marc. Donat.*

Collabi fastigium domus] Ut Valerio Poplicolæ olim honoris caussa concessum, ut foras aperirentur ædes ejus, sic Julii domus fastigio ornata. Fastigium aliquando est ἁπλῶς ædificii summum, ut Festus interpretatur. Interdum significat tecti formam Deorum templis propriam, quæ Græcis ἀετὸς et ἀέτωμα dicitur. Aristophanes Avibus, Εἶτα, ait, πρὸς τούτοισιν, ὥσπερ ἐν ἱεροῖς οἰκήσετε· Τὰς γὰρ ὑμῶν οἰκίας ἐρέψομεν πρὸς αἰετόν. *Casaub.*

D. Bruto adhortante] Is haruspices risit, Cæsaremque verbis increpuit, qui se ipsum incusationibus et calumniis senatorum objiceret, quod iis illudere videretur: etenim eos jussu ipsius convenisse, omnesque paratos esse decernere, ut ipse rex omnium, quæ extra Italiam sunt, provinciarum diceretur, ac terra marique, nisi cum in Italia sit, diadema gestaret. Plutarch.

Libellum] Putabat Cæsar, supplicem hunc libellum esse, ideoque reliquis δεητηρίοις eum commiscuit. *Casaub.* Aditos fuisse principes per libellos, ostendit lib. XXXIII. ff. de re judic. Nec aliter vel præsentes adire moris erat, si Tacito fides adhibenda est. Vide Sueton. in Aug. cap. 53. Martialis l. VIII. Simile quid in vita Pelopidæ Plutarchus de Archia Thebanorum tyranno refert, cui cum fuisset inter convivium allata de conjuratis index epistola, et is, qui pertulit, admonuisset, ut statim legeret, de seriis enim scriptam esse rebus, arrisit, ac dixit: 'in crastinum ergo seria:' simulque acceptam epistolam pulvillo supposuit, institutosque sermones continuavit. At ea nocte a Pelopida cæsus est, ac Thebæ a Spartanorum jugo liberatæ. 'Dante tibi turba querulos, Auguste, libellos.' Rescribebant autem principes ad libellos, ut testantur juris auctores in l. ult. ff. de Off. procur. Cæs. l. XXIII. de usufr. leg. l. IV. de Appellat. recip. *Brisson.*

Ab obvio] Ab Artemidoro Gnidio, Græcæ eloquentiæ Professore, si credendum Plutarcho in Cæs. *Bern.*

Quasi mox lecturus, commiscuit] Similem errorem admisit Nicephorus Imperator, cum uxoris Theophanus et Tzimiscæ conjuratione cæsus est. Fuse narrat Cedrenus. Geminum istis exemplum in Annalibus nostrorum temporum posteritas leget, ac fatorum vim inevitabilem etiam in ea cæde recognoscet. *Casaub.*

Pluribus hostiis cæsis] Quanta vis fati? manaverat late conjuratio: libellus etiam Cæsari datus eodem die: nec perlitare centum victimis potuerat: venit tamen in curiam. Florus.

Cum litare non posset] Litare proprie est καλλιερεῖν, hoc est, sacrificio facto placare numen. Antiqui 'lutare' dicebant, quod frequentativa forma ἀπὸ τοῦ luere factum est. Litare enim et lutare proprie est solvere. Litant homines Diis, ut debitores creditoribus solvunt. Litantur hostiæ et sacrificia Diis, ut pecunia ac debitum solvitur creditoribus. Nam et sacra litari Diis, hostiæque, dicuntur, et, Deo litari: sed et Dii litari dicebantur, id est, placari, ut creditores liberari. Nam liberare creditorem in jure dicitur, qui sese libe-

rat a creditore, eamque placat. *Salmas.*

CAP. 82. *Specie officii*] Per speciem honoris. Nam 'officii' vox est, de iis quæ cultus, honoris et studii causa superioribus aut amicis exhibemus. Ita Nostro in Claud. c. 26. 'officium nuptiarum celebrare.' *Bern.*

Cimber Tullius] De illa Caii Cæsaris cæde, tam creditum est Tullio Cimbro, quam Cassio. Cassius tota vita aquam bibit: Tullius Cimber nimius erat in vino, et sordibus. In hanc rem loquutus est ipse: 'ego,' inquit, 'quemquam feram, qui vinum ferre non possum?' Seneca. Sed pro *Tullius* alii legunt *Tillius.*

Togam apprehendit] Togam a collo detractam, idque fuisse signum adoriendi, scribit in Cæs. Plutarchus. *Bern.*

Ista quidem vis est] Cum vehementius et violentius vel arctius tenebantur, exclamare solebant, 'hæc vis est.' Sic Plautus Captivis: 'Vis hæc quidem hercle est, et trahi et trudi simul.' *Turneb.*

Alter Cassius] Erant autem hi duo inter conjuratos Cassii, Caius, quem principem conjurationis modo dixit auctor, et Lucius. *Bern.* Turnebus *alter e Cassiis* legisse videtur. Sed tamen ex Appiano et Plutarcho *Casca* retineo, (sic enim impressi omnes, et Mss. tres,) et P. Servilium Cascam intelligo, ut eum vocat Dion lib. XLIV. Utriusque in veteri nummo, qualem servo, memoria superest. In altera enim parte Neptuni effigies, asscriptumque CASCA LONGUS: altera Victoria, sinistra palmam, dextra coronam, et in aliis pileum, quod libertatis est signum, ferens. Est autem Casca Serviliorum cognomen, Longus, uti et Longinus, Cassiorum. Taceo duos conjurasse Cascas, uti et Cassios, ex Plutarcho. Sed præcipui C. Cassius, et P. Servilius, quos nummo suo Brutus, conjurationis princeps, impressit. *Torrent.*

Paullum infra jugulum] Uni homini sunt juguli (ut ait Plinius in undecimo) duo, scilicet dextrum et sinistrum. Apuleius: 'Per jugulum sinistrum capulo tenus gladium totum ei demergit.' Cornelius Celsus in VIII. 'A dextro jugulo, si id fractum est, ad alam sinistram, a sinistro ad dextram, et quia locus ille maxime lethalis est, et penetrabilis, inde jugulatio et jugulare deducuntur.' Apud oratores in agendis causis detrita hæc sunt: 'Pedem conferre, et jugulum petere, et sanguinem mittere:' ut docet Quintilianus in octavo. Nam tunc in causa jugulum petit Orator, quando, quod est potentissimum, id invadit, ac premit adversarium validissime. *Beroald.*

Graphio trajecit] Perperam γλύφανον vel γλυφεῖον, hoc est, librariorum scalprum, idem cum graphio esse notant. Graphium stilus erat ferreus, ab una parte acutus, quo exarabantur in cera litteræ, ab altera parte planus, qua inducebatur quod perperam erat exaratum, et rursus complanabatur cera. Inde 'stilum vertere' apud Horatium. At scalpro vel γλυφείῳ calami temperabantur, quibus in charta et membrana scribebant. 'Cannivum' hodie scalprum appellamus Galli, a canna vel calamo. Nam harundine scribebant veteres, non, ut nos, penna. *Salmas.*

Undique se strictis pugionibus peti] Veteribus σιδηροφορεῖν non licebat. itaque conjuratos id egisse notat Dio, ut gladii in scriniis loco libellorum collocati importarentur.

Sinistra manu sinum ad ima crura deduxit] Sinus videtur fuisse pars quædam laxior, et tanquam excurrens in dextra lacinia vestis: ut cum corpus toga amictum involutumque esset, a dextra in sinistrum humerum rejiceretur: et e sinistro humero in brachium plerumque descenderet: aut statim principio brachio sinistro exciperetur, aut ipsum involveret.

Tum enim sic sibi togam injiciebant, ut et in humerum sinistrum sibi sinum rejicerent; quem Cæsar, cum sibi moriendum videret, ne quid e corpore renudaretur inhoneste, deduxit ad crura sinistra manu, qua eum fortasse tum gerebat. Id autem quod diximus esse sinum, ostendi potest e Quintiliani Instit. Rhet. lib. XI. c. 3. *Turneb.*

Honestius] Ore, et obscœnis partibus velatis. Hinc credo fuisse, quod quum viri fortes olim caderent, morsum terra affigerent: quod Maro, et alii demonstrant. *Sabell.*

Tribus et viginti plagis confossus est] Perhibent eum sive fortuito, sive compulsum eo a percussoribus, se demisisse ad basin statuæ Pompeianæ: et hanc cædes ista cruore complevit, ut videri possit ipse Pompeius supplicio inimici adstitisse sub pedes ejus collapsi, ac præ multitudine vulnerum calcitrantis: viginti enim ac tria vulnera accepit: et multi, dum in unum corpus tot plagas ingerunt, sese mutuo consauciarunt. Plutarch.

Bruto irruente] Cæsar admonebatur ab amicis, ut Antonium Dolabellamque caveret, perinde ac seditiosos et turbulentos: ille vero respondit: Οὐ τοὺς βαναύσους δεδιέναι καὶ λιπῶντας, ἀλλὰ τοὺς ἰσχνοὺς καὶ ὠχροὺς ἐκείνους, δείξας Βροῦτον καὶ Κάσσιον. Id est, *se non timere rubicundos et pingues, sed macilentos et pallentes illos: demonstrans Brutum et Cassium.* Beroald.

Καὶ σὺ εἶ ἐκείνων] *Et tu inter istos es? et tu, fili?* Hæc non agnoscit Codex Salmas.

Καὶ σὺ, τέκνον] Non tam ad familiaritatem, aut Bruti ætatem id referendum, quam ad illud, quod Brutum ex Servilia et Cæsare conceptum multi credidere. *Sabell.*

Publicare] Vulgo vocant confiscare. Publicum enim fit, quod in fiscum et ærarium cogitur. *Bern.*

Acta rescindere] Acta ejus, qui togatus in Rep. versatus sit cum imperio ac potestate, sunt proprie leges. Unde ait eleganter Cicero: 'Quære acta Gracchi, leges Semproniæ proferentur: Quære Syllæ, Corneliæ. A Cæsare ipso si quæres quidnam egisset in urbe et toga: leges multas responderet se et præclaras tulisse.' *Beroald.* *Rescindere*] Irrita facere, quæcunque a Cæsare rerum potito constituta fuissent. *Bern.*

CAP. 83. *L. Pisone socero*] Cujus filia Calpurnia, Cæsaris uxor. *Idem.*

Antonii] Consulis. *Idem.*

In Lavicano suo] Suburbanum delitiosum apud portam Lavicanam positum, erat Lavicanum, a quo denominationem sumsit, de quo Plinius libro XXXVI. c. 5. Erat ergo villa Cæsaris, aut prætorium in agro Lavicano. Hodie vocatur 'porta major,' ab ædificii magnificentia, propter aquæductum Claudiæ aquæ, cujus ibi vestigia apparent. Nisi dixerimus Lavicos oppidum fuisse, non multum ab urbe distans, de quo Livius l. IV. *M. Donat.*

Demandaveratque] More Romano, uti fœderum pactionumque tabulæ, sic testamenta quoque, fidelioris custodiæ causa deponebantur in templis: ac sæpissime in isto Vestæ, quod religione primum. *Bern.*

Vestali maximæ] Maxima virgo Vestalis ea dicebatur, quæ dignitate reliquas anteibat: quales nunc vulgo abbatissas appellitamus: vel potius 'maximæ' ad ætatem referendum. Cæsar autem testamentum suum demandaverat, tanquam pontifex maximus, virgini Vestali, sub cujus potestate erant collocatæ: et si virgo Vestalis parum diligens æterni ignis custos fuisset, flagro cædebatur a pontifice maximo. *Beroald.* Idem de Augusti testamento Suetonius c. 101. et de testamento Antonii III. viri in ejus vita Plutarchus. Sed et Ulpianus lib. III. De tabulis exhib. 'Si custodiam testamenti æditurs suscepit.' Ostendit enim testamentum in

æde sacra deponi solere. *Torrent.*

Scribi solitum] Ait 'solitum,' quia soliti olim prudentes patresfamilias supremis suis mature prospicere, ac sæpe pro oblata occasione testamenti tabulas reficere. Ita hoc loco Cæsar a primo suo consulatu (in quo collegam Bibulum habuit, et cum Pompeio, nuptum ei tradita filia, contraxit affinitatem) usque ad susceptas cum Pompeio, quæ in bellum civile eruperunt, inimicitias, hoc est, per novennium circiter, quotiescunque confectionem testamenti repeteret, semper eum inter hæredes scribere solitus fuit. *Bern.*

Novissimo] Novissimo, hoc est, ultimo. *Idem.*

Ex dodrante] Hereditas plerunque dividitur in duodecim uncias: quæ assis appellatione continentur. Habent autem hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem: sicuti lib. II. Institutionum traditum est. Unde frequenter legimus, alios institutos esse heredes ex quadrante, alios ex semisse, alios ex dodrante, alios ex asse; qui totam sine socio hæreditatem adit. Dodrans significat novem uncias, quasi dempto quadrante. *Beroald.* Omnis res in assem ejusque partes dividi potest. Sic 'myrrhæ quincunx' Columellæ, 'quincuncialis herba' Plinio. 'Crassitudines neque crassiores dextante, neque tenuiores dodrante' Vitruvio. 'Bessales tegulæ' eidem, 'id est, quæ octo pollicum longitudinem haberent.' Livius: 'Terna jugera et septunces viritim diviserunt.' Septunces dixit pro dimidiato jugero et duodecima parte jugeri. *Budæus.* *Ex dodrante*] Id ergo Noster hoc loco dicit: ex duodecim unciis, in quas Cæsaris hereditas tota divisa fuit, Caio Octavio assignatum dodrantem seu novem uncias, hoc est, tres quartas: L. Pinario et Q. Pedio quadrantem reliquum, id est, tres uncias ex integro asse, seu quartam partem totius hereditatis. *Bern.*

Reliquos in ima cera] Qui isti reliqui in ima cera scripti? Et multa sane verba in explicatione hujus loci jam olim perdidit Alexander, Genialium dierum lib. I. c. 1. Dico perdidit, quia lectio et distinctio vulgata non sine mendo; quod, me auctore, tenendum: *L. Pinarium et C. Pedium ex quadrante reliquo: in ima cera C. Octavium etiam,* et nec opus habeo lectioni per se claræ facere lucem. *Lipsius.* In ima cera, id est, extrema pagina, seu in extrema parte testamenti. *Cera*] Testamenta namque scribebantur olim in tabulis ceratis, de quibus omnino vide Franc. Hotomani observat. lib. IV. cap. 1. *Bern.*

In familiam nomenque adoptavit] Jubebat ejusmodi testator, adoptatos NOMEN SUUM FERRE, l. sed et si, et l. facta, § si sub nominis, ff. ad Trebellian. Apud Ovid. XV. Metamorphoseos, Jupiter ad Venerem de Cæsaris ἀποθεώσει, 'Ut Deus accedat cœlo, templisque colatur, Tu facies, natusque tuus, qui nominis heres, Impositum feret unus onus.' Sed qui nominis heredes erant, non omnia jura justorum et legitimorum filiorum consequuti hujusmodi adoptione videntur. Proinde testamentariam suam adoptionem lege Curiata confirmari curavit Octavius, ut auctoritate legis accederent quæ testamento nactus non erat. Quod Appian. lib. III. Civ. docet. Quin etiam Tiberius, quanquam testamento Augusti nomen ejus ferre jussus, ab eodem tamen post Caii et Lucii Cæsarum mortem, rite adoptatus fuisse fertur. *Brisson.* In Juliam gentem, nomenque Cæsaris: atque ita factum, ut ad Neronem usque per adoptionem sit gens Julia propagata. *Sabel.*

In secundis heredibus] Heredes (quemadmodum Ulpian. Tit. XXXII.

et Modest. in l. I. ff. de vulg. et pupill. scribunt) aut 'Instituti' dicebantur, aut 'Substituti.' Illi, qui primo gradu scripti erant: hi, qui secundo gradu, vel tertio, vel sequentibus. Illi 'primi heredes' vocabantur, l. idem act. § ult. ff. de testam. milit. Hi 'secundi heredes,' vel, si tertio gradu scripti essent, 'tertii heredes' appellabantur, ut apud Sueton. in Claud. Marcianus in l. potest. ff. de vulg. et pupill. 'Potest quis in testamento plures gradus heredum facere, puta SI ILLE HERES NON ERIT, ILLE HERES ESTO. Et deinceps plures: ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium heredem instituat.' *Brisson.*

Populo hortos] Viterb. cod. cum hic tum alibi, *ortos:* ut apud Varronem et Ciceronem quoque in plerisque libris. Sic in Turonensi *umerus* semper, non *humerus.* In his hortis postea fuit ædes consecrata Forti Fortunæ. Plut. De Romanorum Fort. *Casaub.*

Publice] Publica proprie dicuntur ea, quæ populi Rom. sunt, quorum usus communis est, proprietas nullius. L. v. De rerum divisione, l. XXX. De acq. rerum dominio. Tales igitur horti Cæsaris ex testamento. Meminit eorum Horat. lib. I. Sat. 8. 'Trans Tiberim longe cubat hic prope Cæsaris hortos.' Meminit eorundem Cicero ad Atticum libri undecimi epistola sexta. *Torrent.*

Viritim] Singulis de populo, per singula capita.

Trecenos sestertios] Plutarchus LXXV. drachmas vertit, hoc est, totidem denarios. nam quatuor sestertii denarium faciunt. Appianus hic mendosus est. Quæ vero sic populo, sive ordini alicui, vel collegio aut testamento, aut inter vivos ob causam aliquam, ut puta inito magistratu, viritim donabantur, apto sane vocabulo, sed a paucis observato, 'divisiones' vocant J. C. Paulus l. CXXV. de legatis I. et Marcellus leg. XXXIII. de annuis legatis. *Torrent.*

CAP. 84. *Funere*] Si Cos. non fuisset Antonius, Caius Cæsar pro suis in Remp. meritis, etiam defuncti hominis honore caruisset, et quidem consilio Pisonis soceri, et L. Cæsaris propinqui. *Lactant.* *Funere indicto*] Romanis duum generum funera fuere: indictivum, de quo autori hic sermo; et tacitum, alio nomine plebeium, commune, tralatitium, quod fiebat sine pompa, designatore, ludis, præcone, indictione. *Bern.* *Funere indicto*] In funeribus indictivis (quo nomine, ut Paulus ex Festo interpretatur, ea funera significantur, ad quæ per præconem evocabantur) dici solitum a præcone, EX. AEDIBUS. EFFERRI. MORTUUM. Varro lib. IV. de L. L. ostendit. Idemque lib. VI. auctor est, in ejusmodi funeribus pronuntiatum, OLLUS. LETHO. DATUS. EST: id quod etiam Fest. Pomp. notat: a quo, quantum ex vestigiis litterarum hariolari licet, scriptum fuisse verisimile est, OLLUS. QUIRIS. LETHO. DATUS. *Brisson.*

Rogus exstructus est in Martio campo] Quæ ad funerum curam pertinuere, ea vel domi peragebantur, vel in foro, vel extra portam. Domi curatum funus per plures dies: ibi fiebat ἡ πρόθεσις, et mortuus septem dies in vestibulo positus, qua a domesticis, qua ab amicis, plangebatur, ac coronis aliisque muneribus honorificis afficiebatur. Tranquillus hanc totam partem prætermittit: solitus insignia tantum notare. In foro laudabantur: extra urbem cremabantur. Cæsar tamen in ipso foro crematus est, non in extructo ei rogo: quod per populi tumultum evenit. Simillimum est, quod paucis ante annis in funere Clodii a Milone occisi acciderat, ut narrat Asconius. Dio quidem inter alios Cæsari decretos honores hunc com-

memorat, ut mortuus intra pomœrium sepeliretur: sed ea non est caussa combusti intra urbem Cæsaris. *Casaub.*

Juliæ] Filiæ suæ, Pompeii conjugis. *Bern.*

Et pro Rostris aurata ædes ad simulacrum templi Veneris Genitricis collocata] Ædem appellat pegma in foro extructum, ut ibi collocaretur Cæsaris corpus, dum laudatio perageretur. Ita autem vocat, primum, quia ut disertim notat, in modum templi fuit confectum: deinde propter religionem circa defunctos. Qua ratione dixit Polybius lib. VI. imaginibus defunctorum solita *περιτίθεσθαι ξύλινα ναΐδια*. Et Plinius quoque armaria illa vocat ædiculas. Postremo, quia de Julio Cæsare tanquam de Deo loqui solent: fuitque hæc illius *ἀποθέωσις* quædam et consecratio. Sane enim cum legantur multi ante Cæsarem in foro laudati: nemini tamen extructam ædem legimus: sed lectum pro Rostris, vel in Rostris, ut loquitur Asconius, fuisse positum. Postea vero quam cœpere Impp. consecrári, hoc quoque servatum est. Dio in funere Pertinacis, *οἴκημα ἄτοιχον περίστυλον* ædem illam appellat, id est, columnis, non parietibus, cinctam. *Casaub.*

Intraque lectus eburneus] Polybii ætate, qui laudandi erant, plerique pro Rostris statuebantur erecti. *Συντελουμένης*, ait, *τῆς ἐκφορᾶς, κομίζεται μετὰ τοῦ λοιποῦ κόσμου πρὸς τοὺς καλουμένους Ἐμβόλους εἰς τὴν ἀγορὰν, ποτὲ μὲν ἑστὼς ἐναργὴς, σπανίως δὲ κατακεκλιμένος.* Possumus tamen ejus verba accipere de simulacris defunctorum cereis: quæ, ut a populo conspici possent, machinamentis erigebantur. Tale simulacrum ab Antonio ostensum est populo, super funebri lecto Cæsaris, ea arte factum, ut versatile esset, omniaque ei imposita vulnera mire ob oculos poneret: auctor Appianus. *Idem.*

Tropæum] Sic vocant Latini, quidquid ad memoriam victoriæ monumenti loco erigitur aut ponitur. Tropæum item frequenti usu ipsam victoriam aliquando designat. *Barthius.* Tropæum ergo hic non illud hostilibus onustum spoliis, ne erres: sed unam Cæsaris occisi vestem gerens. Cur hoc? Ad excitandam conspiratis invidiæ flammam. *Bern.*

Præferentibus munera] Quicquid pretiosum habebant veteres, aut quæ cara fuisse vivis non ignorabant, ea omnia soliti erant conjicere in rogum ejus, quem honore ibant affectum: atque hæc scilicet peculiari nomine 'Munera' fuerunt appellata: eodemque modo Græcis Δῶρα. De quibus enucleate Joh. Kirchmannus lib. III. fun. Roman. c. 5. *Idem.*

Omisso ordine] Ordo quem dicit, fuit hic: præibant magistratus et senatus positis dignitatis insignibus: sequebantur equites habitu lugubri: deinde milites cum armis, sed versis: postremo populus per tribus. Tacitus, alii. *Casaub.*

Inter ludos] De ludis funebribus, qui potissimum in Indictivis funeribus usitati, vide Kirchmannum l. IV. c. 8. *Bern.*

Ex Pacuvii Armorum judicio] Cujus fabulæ argumentum erat, disceptatio armorum Achillis inter Ulyssem et Ajacem. *Beroald.* *Armorum judicio*] Fabulæ nomen est a Pacuvio scriptæ. *Idem.*

Men' servasse] Pompeiani notantur, qui a Cæsare victore servati, et ad honores evecti, paullo post ipsum interemerunt. *Idem.*

Ex Electra Attii] Librarii suo more variant: *Acilii, Accii, Attilii:* Torrentius vult, *Atii*, eraso 'Electra.' *Idem.*

Pronuntiavit] Codex Salmasii, *Prænuntiavit.*

Sen. cons.] Divinos et humanos hos honores a Senatu Cæsari decretos, enumerat autor supra c. 76. Dio li-

bro XLIV. *Idem.*

Perpauca a se verba] Imo corpore in forum (consilio profecto perquam væcordi) illato propositoque, sicut erat a cæde sanguinolentum, vulneribusque exstantibus: habuit insuper orationem, elegantem sane eam splendidamque, sed præsenti rerum statui minime conducibilem: quæ tamen Dionis fuit.

Lectum pro Rostris] Lectum Virgil. 'feretrum' vocat. Tacit. l. II. Annal. 'torum.' Sic enim de Germanici funere: 'Ubi illa veterum instituta? præpositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, et laudationes, et lacrymas?' Propert. utroque usus est: 'Nec mihi tunc fulcro sternatur lectus eburno, Nec sit in Attalico mors mea nixa toro.' Porro ob turbatum hunc sepeliendi morem, 'insepultam sepulturam' vocat Cicero Philip. I. paulo post, quare sic vocaverit, latius declarans. *Torrent.*

In Forum] Plebs ad lecticam Cæsaris reversa deferebat eam in Capitolium, sepelitura, ut jam consecratum, in templo inter Deorum imagines. Sed prohibentibus id sacerdotibus, rursum eum in forum retulerunt: quo loco primum ara fuit, nunc templum est ipsius Cæsaris, ubi divinis honoribus colitur. Appianus.

Detulerunt] Aptius erat *detulerant*: nam hoc factum ante illa quæ modo narrata sunt. *Casaub.*

Capitolini Jovis cella] Cella pars templi est sacratior, et in cellam ingredi fas non erat. Cicero in secunda Philippica conqueritur, quod in cella Concordiæ cum gladiis homines collocati ab Antonio stent, in qua, ipso Consule, salutares sententiæ dicebantur. Refert Gellius in septimo, Scipionem Africanum solitavisse, priusquam dilucularet, ventitare in Capitolium, ac jubere aperiri cellam Jovis, atque ibi solum diu demorari, quasi consultantem de Republica cum Jove. Idem memorat, 'favissas' esse cellas quasdam, et cisternas, quæ in area Capitolina essent, ubi reponi solerent signa, et alia quædam religiosa donariis consecrata. De distributione cellarum in templis scribit Vitruvius in quarto. *Beroald.*

Cum subselliis] Patet ex hoc loco, subsellia, tribunalia, et tale fori instrumentum, veluti ruta cæsa, opusve quoddam intestinum fuisse, quod loco moveri transferrique poterat. Addit Plutarchus, et mensas nummulariorum in rogum Cæsaris injectas. *Bern.*

Ad donum aderat] Præferentium munera ante mentionem fecit. Munera vero proprie 'inferiæ' dicebantur, ut 'inferri' quæ mortuis donabantur. Qua de re elegans Scævolæ J. C. locus, l. ult. De auro, argento, mundo legatis: 'Mulier quædam decedens testamento ita scripserat: Funerari me arbitrio viri mei volo, et inferri mihi quæcunque sepulturæ meæ causa feram ex ornamentis.' Verba sunt testatricis, jubentis sibi inferri ornamenta, quibus culta efferretur mortua. Quem morem etiam urendi vestem, Poëtarum principes alter in Patrocli, alter in Miseni funere ostendunt. *Torrent.*

Tibicines] De tibicinibus istis ac scenicis artificibus ad funus adhibitis, vide Jo. Kirchmannum l. II. fun. Rom. cap. 5. et 7. *Bern.*

Ex instrumento] Ex apparatu triumphali, quo usi fuerant in actione ludorum triumphalium Cæsaris. 'Instrumenta triumphorum' ad eam formam a Suetonio dicuntur, qua in Aug. c. 71. dixerat 'instrumentum regium:' et Senec. lib. II. de Ira cap. 20. 'instrumenta epularum.' *Idem.*

Veteranorum militum legionarii] Hoc est, legiones compositæ e veteranis militibus, quæ Romæ tum erant, deductionem in promissos agros expectantes. *Casaub.*

Arma sua] Subaudi, rogo injecerunt. Ad testandum ingentem luctum, arma quibus accincti erant milites in rogum arsuri ducis jecisse, Kirchm. lib. III. fun. Rom. cap. 5. pluribus autorum locis confirmat. *Bern.*

Liberorum bullas atque prætextas] Sicut prætexta migistratuum, ita bulla gestamen erat triumphantium: quam in triumpho præ se gerebant, inclusis intra eam remediis, quæ crederent adversus invidiam valentissima. Hinc deductus mos, ut prætexta et bulla in usum puerorum nobilium usurparentur: ad omen et vota conciliandæ virtutis: ei similis, cui primis in annis munera ista cesserunt: nempe Tarquinii Prisci filio. Macrobius. Bulla suspendi in collo infantibus ingenuis solet aurea, libertinis scortea, quasi communiens pectus puerile. Asconius.

Circulatim] Circa rogum eum lamentatione per vices spatiatæ multitudines in suum quæque circulum et orbem collectæ, uno tempore quælibet patrio more sunt lamentatæ. *Sabell.* *Circulatim*] Id est, unamquamque gentem peculiari loco congregatam, suo more testatam tristitias suas. Circulos enim facere dicuntur, qui in unum congregantur. *Bern.*

Præcipueque Judæi] Qui Cæsarem dilexisse videntur ob Pompeii cædem, a quo urbs ipsorum capta fuerat. Judæos tamen militasse Pompeio contra Cæsarem, testis Appianus. Verum ea offensa mox bello Alexandrino expiata est: cui et interfuerunt, et egregiam Cæsari operam navaverunt. Inde illa Cæsaris in eam gentem collata beneficia. Joseph. de Antiq. lib. XIV. *Casaub.*

Bustum] A bustis gladiatores bustiarii dicti sunt. Quidam censent, ubi homo combustus est, nisi ibidem humatus fuerit, non esse ibi bustum, sed ustrinum. *Servius.*

CAP. 85. *A funere*] Post celebratas exequias. Ex hoc loco discamus licet inconstantiam πολυκεφάλου bestiæ, vulgi. Idem ille populus, qui paulo ante clam palamque dominationem Cæsaris detrectans, libertatis assertores flagitabat, hos ipsos nunc ad necem deposcit. *Bern.*

Bruti et Cassii] Ut principum conspirationis, qui paucis post diebus urbe excesserunt, Plut. in Cæs. *Idem.*

Helvium Cinnam] Is superiori nocte secundum quietem visus erat sibi a Cæsare ad cœnam vocari, cumque detrectaret, ab eo manu abduci invitus atque repugnans: tum vero audiens, Cæsarem in foro cremari, honoris caussa eo se conferre cœpit, tametsi in somnio nonnihil terreretur. Plutarch.

Columnam lapidis Numidici] Numidicum lapidem, seu marmor, vocamus hodiernis temporibus Africanum; et est maculosus, nigro colore cum albo, et rubeo commixtus. De quo Plin. lib. XXXVI. cap. 6. Olim pavimenta, quæ hoc marmore strata erant, 'Punica pavimenta' dicebantur. *Marc. Donat.*

Parenti patriæ] Titulos basi statuarum incidi consuevisse, patet ex autore in Domitiano, cap. 15. Ejusmodi titulorum formulas aliquammultas eruit ex antiquitate Barn. Brissonius lib. VIII. de form. pag. 828. Cicero lib. XII. famil. epist. 3. hanc statuæ Cæsaris inscriptionem ita conceptam habet, 'Parenti optime merito:' ac eam hoc spectare dicit, ut percussores Cæsaris non modo sicarii, sed etiam parricidæ judicentur. *Bern.*

Apud eandem longo tempore sacrificare] Quomodo 'longo tempore,' cum statim per Dolabellam Cos. ea columna sit dejecta? et tamen ait, 'perseveravit.' Dio parcius, θύειν ἐπεχείρουν. *Casaub.*

Controversias quasdam interposito per Cæsarem jurejurando distrahere] Vult-

dicere, cultum eum locum instar templi: nam controversiæ in templis distrahi solitæ. Aliquando templa non ingrediebantur: sed officii sui satis se admonitos putabant, si ad ædem alicujus Deum accessissent. Distrahebantur autem jurejurando interposito, ut ait Sueton. Quod ideo vetus Poëta eleganter appellavit 'mantile quo quotidianæ noxæ extergeantur.' Et jurabant per Deos, heroas, magnosque viros defunctos, etiam per vivos: unde est illud apud Lucianum ὅρκος εἶναι τινὶ, pro observari colique ab aliquo officiosissime. Pertinet huc quod de hæreticis quibusdam, ut Priscillianistis, Donatistis, aliis, in historia veteris ecclesiæ narratur. Nam et istis sectæ suæ princeps erat ὅρκος: per illum jurabant, et controversias suas in ejus memoriis dirimebant. *Idem.* *Distrahere*] Distrahere controversias pro dissolvere ac finire dixit, ut secare lites Horat. Epist. ad Quinctium: 'Quo multæ magnæque secantur judice lites.' Et Satyr. 10. lib. I. 'ridiculum acri Fortius et melius magnas plerumque secat res.' *Torrent.*

Cap. 86. *Religiones*] Hoc est, Haruspicum responsa, prodigia, insomnia, et talia prognostica cædis imminentis. Autor hoc vocis significatu supra quoque capite 59. usus: 'Cæsar,' inquit, 'ne religione quidem ulla a quoquam incepto absterritus est.' Et postea subjicit, quæ fuerint istæ religiones: scil. adversissima auspicia. Hinc rejicere a se religionem, hoc est, omen ad alium transferre: sicut contra, objicere religionem, est, ex observatione ominis alicui δεισιδαιμονίαν incutere: exsolvere religione, est hujusmodi scrupulum adimere. *Bern.*

Novissimo Senat. cons.] Quo divina simul ac humana omnia Cæsari decreta fuere. *Idem.*

Jurejurando] Quo se cuncti ad tutandam totis viribus Cæsaris salutem obstrinxerant. *Idem.*

Custodias Hispanorum] Hoc exemplo Imp. Augustus manum Calagurritanorum (qui et ipsi Hispaniæ populi sunt, Vascones dicti) custodiæ causa, inter armigeros circa se habuit. Ergo non usque quaque recte Politici nonnulli, satellites et custodes corporis extraneos asciscere, numerant inter tyranni notas. Pertinet autem ad commendationem nostræ gentis, quod præcipue Germanorum opera Magnatum in custodiis, prout etiamnum hodie nonnullibi fit, expetita fuit. *Idem.*

Sectantium se] Cod. Salmas. *adinspectantium se.*

Removisse] Inconsulte. Qua de re Velleius Paterculus lib. II. cap. 57. 'Laudandum,' inquit, 'experientia consilium est Pansæ atque Hirtii, qui semper prædixerant Cæsari, ut principatum armis quæsitum, armis teneret. At ille dictitans, mori se, quam timeri malle, dum clementiam quam præstiterat, expectat, incautus ab ingratis occupatus est.' Quid, quod etiam juste imperio potitis, necessaria tamen custodia vel ad tutelam est, 'cum parum tuta majestas sine viribus sit?' *Bern.*

Satius esse] 'Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere,' inquit Seneca epist. XXII. *Idem.*

Uti salvus esset] Hinc Cicero pro M. Marcello, Cæsarem alloquens: 'Itaque,' inquit, 'illam tuam præclarissimam et sapientissimam vocem invitus audivi: Satis te diu vel naturæ vixisse, vel gloriæ. Satis, si ita vis, naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certe parum.' *Idem.*

Cap. 87. *Pæne*] Recte, 'pæne.' Subitam enim quidem, sed non violentam. *Idem.*

Xenophontem] Locus extat lib. VIII. Cyripæd. sub finem, ubi Cyrus morti proximus, vocatis filiis, prætereaque

amicis et Persarum magistratibus, cum alia plura locutus, tum imprimis filios adhortatus est, ut se vicissim et honorarent et amarent: mandavitque, ut corpus suum neque in auro, neque in argento conderent: sed illud terræ quam primum redderent, &c. *Idem.*

Subitam sibi] Hujus loci sunt in Antig. Sophoclis (vers. 1330.) illa verba Chori ad Creontem, Βράχιστα γὰρ κράτιστα τἀν ποσὶν κακά. *Urgentibus malis, celeritas optima est.* Quin et Plinius lib. VII. cap. 53. mortem repentinam ad summam vitæ felicitatem refert. *Idem.*

Super cœnam] Pro, inter cœnandum. Aliud est 'inter cœnam' infra Aug. cap. 71. pro inter cœnarum fercula. *Torrent.*

CAP. 88. *Sexto et quinquagesimo*] Proinde climacterico hebdomatico octavo, nec eo tamen exacto, deficiente quadrimestri circiter. Idem annus sustulit e viris principibus Romulum, P. Scipionem Africanum, Pompeium Magnum, M. Antonium III. Virum, &c. *Bern.*

Atque in Deorum numerum relatus est] Fere conditoribus urbium, aut aliis de publica re bene meritis, honores heroici decerni soliti; donec paullatim pro Diis habita etiam isti. Nam deferre τιμὰς ἡρωικὰς est, quod una voce ἐναγίζειν dicitur, et longe differt a θύειν, ut notant veteres Grammatici. Adulatio postea an superstitio θεοποιΐαν invexit: cujus moris extat gravis censura apud Plutarchum in Romulo. Nam ut parentes a liberis consecrabantur, et privata religione colebantur, ita Imperatores, qui patres patriæ et dicebantur et habebantur, publice in Deorum numerum relati, et publica religione culti. Primis temporibus, qui humanarum virtutum modum videbantur supergressi, horum nomina post ipsorum obitum in rituales libros referebantur, et, anno vertente, memoriam illorum celebrabant, atque eorum animas in beatorum insulas receptas esse, omni post futuro judicio liberas, sibi persuadebant. Cedrenus, de antiquis Assyriis loquens, ritum hunc describit. *Casaub.*

Non ore modo decernentium, sed et persuasione] Hinc toties in Augusti nummis, CAESAR. DIVI. FILIVS. Eodem et illi spectant, qui cometam præferunt, asscriptumque, DIVVS JVLIVS. Nec non ipsius Cæsaris nummi, post mortem ejus signati, cum stella nunc super vertice, nunc ante frontem, nunc post cervicem. De qua Virgilius quoque VIII. Æneid. 'patriumque operitur vertice sidus.' Et in Eclog. 'Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.' Et Propert. lib. IV. 'At pater Idalio miratus Cæsar ab astro, Sum Deus, et nostri sanguinis ista fides.' *Torrent.*

Ludis quos primo consecratos ei heres Augustus edebat] Vox 'primo' referri debet non ad 'ludos,' vel 'consecratos,' sed ad verbum 'edebat.' Julio varii ludi fuerant consecrati: auctor de iis loquitur, quos reversus Apollonia primo edidit in patris honorem. *Casaub.*

Stella crinita] Cometes in uno totius orbis loco colitur in templo Romæ, admodum faustus Divo Augusto judicatus ab ipso: qui, incipiente eo, apparuit ludis quos faciebat Veneri Genitrici, non multo post obitum patris Cæsaris, in collegio ab eo instituto. Namque his verbis id gaudium prodidit: 'Iis ipsis ludorum meorum diebus, sidus crinitum per septem dies in regione cœli, quæ sub septentrionibus est, conspectum. Id oriebatur circa undecimam horam diei, clarumque et omnibus terris conspicuum fuit. Eo sidere significari vulgus credidit, Cæsaris animam inter Deorum immortalium numina receptam: quo nomine id insigne simula-

cro capitis ejus, quod mox in foro consecravimus, adjectum est.' Plinius.

Parricidium] Causam nominis paullo ante retulimus, c. 85. *Bern.*

CAP. 89. *Percussorum autem fere, neque triennio quisquam supervixit*] Sane, 'fere:' nam excessere triennium non pauci: ii sunt qui cum Sex. Pompeio erant. Estque eorum mentio apud Appianum ac Dionem in pacis conditionibus, quæ convenit inter Cæsarem, Antonium, et Pompeium, anno U. C. DCCXV. post Caii necem quinto. Supervixerunt et Pompeio quidam, Antonio ipsos protegente: in his Parmensis ille Cassius, quem postremum omnium pœnas dedisse, Velleius ait. *Casaub.*

Neque sua morte, &c.] Sua morte defungi, est ex naturæ communi lege obire: cui opposita mors violenta: quam 'biothanatam,' ut illam 'propriam,' appellat Jul. Firmicus lib. VIII. Astron. c. 19. *Bern.* Ita et Græci locuti sunt. Epiphanius libro I. *καὶ μή τις λεγέτω περὶ τοῦ Ἀβὲλ, οὐ γὰρ θανάτῳ ἰδίῳ τέθνηκεν.* Ptolemæus libro quarto Tetrabibli: *ἰδίοις τελευτᾷν θανάτοις*, et *βιαίοις*, opponit invicem. Dicitur et, 'sua die mori,' in veteri epigram. Quo etiam modo Hebræi sunt locuti. Jobus c. 15. בלא יומו תמלא, ad verbum, *ἐν οὐκ ἰδίᾳ ἡμέρᾳ τελειωθήσεται*, id est, ut verterunt Græci, *πρὸ ὥρας φθαρήσεται.* *Casaub.*

C. JULIUS CÆSAR OCTAVIANUS AUGUSTUS.

Amicns, hostis, tutor urbis et terror,
Parèns et ultor, Martè magnus invicto,
Sed pace major, et tribunus et consul:
Mens ampla summi cuncta junxit Octavî.

J. Schildius.

Cap. 1. *Octavius*] Aurelio Octavianus nominatur: cujus rei causa est, quoniam possessiva nomina loco patronymicorum apud Latinos usurpata sunt: ut Æmilianus Scipio, pro Æmilii filius. *Beroald.*

Gentem Octaviam] Gens est Tulliorum, Corneliorum, Juliorum, Octaviorum: familia autem pars est gentis, ut multis exemplis docui in libro de Nominibus. quas voces etiamsi aliquando oratores confundunt, tamen ab eo, qui accuratus esse vult, proprie sunt usurpandæ. *Sigon.* Ita mox c. 2. 'Duplex Octaviorum familia.' *Gentem*] Hoc est, familiam.

Quanquam gens aliquanto latius patet, et familias, seu stirpes, seu domos, sub se complectitur. *Bern.*

Velitris] Velitræ, Dioni, Οὐαιλίτραι, Stephano Βέλιτρα, vulgo *Belitre;* vel, ut alii scribunt, *Belletri,* vetustissimum Volscorum oppidum. Incolæ Livio et Plinio 'Veliterni: Nostro infra 94. 'Velitrini.' *Bern.*

Vicus Octavius vocabatur] Ait Diodorus lib. xx. honores heroicos esse istos: de nomine alicujus nomen loco imponere, ei aras, festa, ludos decernere, et similia his. Quod igitur mox addit, 'Ostendebatur ara Octavio consecrata,' nihil vetat accipere de ara ipsi Octavio posita: etsi scio aliter videri doctissimis viris, qui de ara accipiunt ab Octavio consecrata. *Casaub.* Videri tamen queat ille vicus, non tam honoris heroici causa, quam more passim recepto, a primario ejus incola denominatus. *Bern.*

Bello finitimo] Quod vel cum finitimis quacunque causa geritur: vel quod pro finibus: qualia fere bella illo seculo. Ceterum finitimos Veliternis Tusculanos et Ulubrenses facit Plinius III. 5. *Casaub.*

Semicruda] Fuerunt et Dii Romanorum tam bono stomacho quam Mars Veliternus: nam et iis cruda, nedum semicruda, exta data. Arnobius lib. VII. 'Aversionibus stomachorum numina laborant? ut ad expellenda fastidia saporum varietas quæratur? ut modo his assa, modo cruda ponantur, semicocta modo et semicruda?' *Bern.* *Semicruda*] Hoc est, nondum de more percoctas victimæ carnes e foco rapide accepit, earumque 'prosicias' Marti obtulit, et in aram injecit adolendas, quod videret, in illa subita hostium incursione moram cum periculo conjunctam, et satius esse vel semicruda exta prosecare, quam sacrificium relinquere. Mars factum probavit, et victoriam dedit. *Idem.*

Exta] Caput extorum erat in jecinore: cor autem non semper in parte extorum habitum est. Cum rex Pyrrhus ex Italia decessisset, cor in extis haruspices aspicere cœperunt. Lustralia exta veteres dixerunt præpinguia: eo quod lustralis, id est, quinquennalis bos dicitur esse perfectæ ætatis. *Beroald.*

Prosecuit] Sacrificale verbum. Prosicias, id est, partem extorum prosecandam, et Diis porriciendam, aræ superimponebant, et Diis adolebant, reliquam partem vescebantur qui sacrificio intererant. Octaviis hic honos habitus, ut ad eos, etiam absentes, reliquiæ extorum referrentur. Arrianus, in periplu Ponti Euxini, verbo σπλαγχνεύσασθαι omnium ritum complexus est, quo exta inspiciuntur, probantur, aræ imponuntur, et quæ edulio sunt, comeduntur. quibus peractis tus et vinum in aram libabant. Ideo adjicit, καὶ ἐπὶ τοῖς σπλάγχνοις ἐπεσπείσαμεν. *Salmas.* Exta si bona erant et placebant, 'prosecabantur,' ut Plautus Pœnulo Act. II. Scen. 1. indicat. Livius lib. v. 'Qui ejus hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari.' *Brisson.*

Simili modo] Scilicet semicruda. Quod et Romanis postea factitatum Arnobius l. II. p. 115. *Bern.*

Marti redderentur] Servius ad illud Virgilii Georg. II. 149. 'Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.' 'Proprio,' ait, 'sacerdotum verbo usus est. Reddi enim exta dicebantur, cum probata, et elixa, aræ superponebantur.' In idem ergo recidunt, 'exta reddere' et 'prosecare.' *Id.*

Reliquiæ] Scil. extorum, quibus vescebantur post immolatas prosicias. At cum hostia tota in ignem conjicitur, id holocaustum seu holocaustema vocant. *Idem.*

Cap. 2. *Inter Romanas gentes*] Al. *inter minores gentes.* Sed prius illud retineo: nam gentes ipsas, sive familias patricias, alias majores, alias minores absolute dictas fuisse non existimo. Loci hujus sententia est, gen-

tem Octaviam, cum Veliterna esset, primo a Tarquinio Romam traductum, ac proinde Romanam factam fuisse, a Ser. Tullio autem etiam patriciam, cumque postea ad plebem transiisset, a Divo Julio redactam iterum inter patricias. Sic nimirum etiam gens Claudia, post Romam recens conditam eo ex Sabinis commigrans, mox Romana quidem facta est, sed anno demum sexto post exactos Reges in patricias cooptata. Auctor Livius, et Tranquillus noster Claudio. Accedit, quod si gens Octavia a Tarquinio inter minores gentes (ut quidam volunt) allecta fuit, sequitur eam jam ante Tullii tempora patriciam fuisse, siquidem discrimen illud majorum minorumque gentium de patriciis tantum traditur. Atqui Suetonius a Tullio patriciam factam tradit. *Torrent.*

In patricias] Patricii sunt vel majorum gentium, vel minorum. Majorum gentium sunt genere et sanguine patricii, id est, patrum a Romulo lectorum progenies: minorum vero, cooptatione in patres postea patricii facti. Inde, ex translatione quadam, ex Diis eleganter quidam Majorum gentium M. Tullio dicuntur. *Pithœus.*

Transducta] Sic de Claudio Tac. Annal. XI. 'In numerum patriciorum adscivit vetustissimum quemque e senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis jam reliquis familiarum quas Romulus majorum, et L. Brutus minorum gentium appellaverant, exhaustis etiam quas dictator Cæsar lege Cassia, et princeps Augustus lege Senia sublegere.' Aliud Patricii, aliud Senatores. Senatores multi ex plebe. Claudius igitur, ne exstingui et intermori patriciorum familias pateretur, antiquissimum quemque e plebeiis Senatoribus retulit in patres. *Lipsius.*

Ad plebem se contulit] Hoc factum est vel patriciorum jura repudiando, vel se in diversam gentem adoptando: qua una ratione patricii ad tribunatum plebis (magnum ad potentiam in Rep. momentum) aspirarunt, id est, si patriciorum se ante jure abdicassent, ac plebis jura sumpsissent. Sigonius de antiq. jure civium Rom. I. 7. *Idem.*

Magno intervallo per D. Julium] Codex Salmas. *magno inter divum Julium:* quod, si sibi quoque in exemplari quodam repertum, non temere respuendum judicat Pithœus, cum veteres sæpe 'magno' absolute dixerint. *Per D. Julium in patriciatum rediit*] Julius Cæsar Dictator, lege Cassia (de qua Tacit. XI. 25. 3.) patriciorum numerum augens, ascivit in eum et Augustum, mox ab induta libera toga. Dio lib. XLV. *Bern.*

Quæstorius] Hoc est, quæstura functus. *Idem.*

Fortuna] Scil. tenuiore, quæ non sinebat ad altiora contendere. *Idem.*

In equestri ordine constitere] Et proinde magistratus nullos cepere. Nam qui capiebant, Equites esse aut vocari desinebant, ut pluribus ostendit Sigonius de ant. jure civ. Rom. II. 3. *Id.*

Æmilio Puppo imperatore] In nonnullis Mss. *Papo:* in reliquis *Paullo*, male. Nam Æmilium Pappum Siciliam sortitum scribit et Livius XXVIII. 38. ubi tamen Sicilia 'prætoria provincia' dicitur. *Idem.*

Municipalibus] Municipes sunt cives Romani ex municipiis, legibus suis et suo jure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii participes, a quo munere capessendo appellati videntur, nullis aliis necessitatibus, neque ulla populi Romani lege adstricti, ni, inquam, populus eorum fundus factus est. Sed coloniarum alia necessitudo est: quarum conditio, cum sit magis obnoxia et minus libera, potior tamen et præstabilior existimatur, propter amplitudinem majestatemque P. R. cujus istæ coloniæ quasi effigies parvæ si-

mulaetaque esse quædam videntur: et simul quia obscura oblitterataque sunt municipiorum jura, quibus uti jam per ignorantiam non queunt. A. Gell.

Magisteriis] Magistros vocari eos aiunt J. C. quibus præcipua cura rerum incumbit. Hinc dicti Magistratus. Magistrare etiam apud Festum pro moderari. Unde non solum artium, sed etiam pagorum, societatum, vicorum, collegiorum, conviviorum magistri et magisteria dicuntur. *Torrent.* *Magisteriis*] Viterbiens. cod. et Pal. tertius *ministeriis* habent. Sed *magisteriis* rectum est, et significat administrationes illas ac officia publica municipii Velitrarum, quæ magistratus nomine non dignatur autor, humilitati muneris vocabuli depressionem accommodans. Erant enim isti non tam honores veri, quam quædam honorum umbræ, et qualiacunque magistratuum Romanorum imitamenta. Vide Sigonium de antiquo jure Italiæ II. *Bern.*

Scribit] Haud dubie in libris de vita sua, quos memorat autor infr. 85. *Idem.*

M. Antonius libertinum ei proavum exprobrat restionem] Ætate Suetonii extabant adhuc Antonii epistolæ, unde hæc sunt ab eo desumpta. Cremutius Cordus apud Tacit. IV. Annal. 'Antonii epistolæ, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate, habent.' Fronto: 'restiarius qui facit, restio qui vendit.' Puto autem ea ratione restionem audisse proavum Octavii, qua pater Ciceronis dictus fullo, Demosthenis μαχαιροποιός: quod familias haberent eorum artificiorum peritas, ex eaque re ipsi, ut moris erat, quæstum facerent. At Gratianus, Valentiniani Augusti pater, funarius fuit nuncupatus, quia funes venalitios solitus circumferre, ut scribit Victor. *Casaub.* *Libertinum*] Mss. quidam *libertum*: quod generis sordes magis auget. *Bern.*

Restionem] Beroaldus hoc nomen proprium censet; sed cum in cognomentis familiarum nihil sit opprobrii, rectius hæc vox accipitur appellative. Casaubonus existimat, ea ratione restionem audivisse proavum Octavii; qua pater Ciceronis dictus fullo, quod familias (servorum) haberent eorum artificiorum peritas, ex eaque re ipsi, ut moris erat, quæstum facerent. Videntur autem restiones olim inter vilissimos artifices habiti: unde proverbium 'restionis cantilenæ,' hoc est, hominis vilis. *Idem.*

E pago Thurino] Qui mox 3. 'Thurinus ager:' Pagus enim hic, ut apud Cæsarem, pro districtu regioneque videtur accipiendus. *Idem.*

Argentarium] Argentarii, nummularii, mensarii, trapezitæ, collybistæ, idem fere significant: nisi quod 'argentarii' majores negotiatores erant, qui non in permutando tantum, ut ceteri, tabernam exercebant, sed qui etiam nummos suos aliorumve fœnori collocabant. ut non mirum sit, argentariam artem parum honestam Romanis habitam. Cicero Offic. I. 42. Adde Carolum Sigonium de antiq. jure civ. Rom. II. 2. *Idem.*

CAP. 3. *Et re*] Id est, divitiis et opulentiis. Res quoque pro lite accipitur: unde ait Cicero in orat. pro Mur. nondum potuisse statuere Jurisconsultos, utrum rem an litem dici oporteret. *Casaub.*

Argentarium] Cicero pro Cæcina, de quodam dixit: 'Romæ argentariam non ignobilem fecit.' Erant autem argentarii dites et copiosi homines, qui quæstum faciebant aut permutandis pecuniis, aut fœnerandis. Permutatio pecuniæ, unde lucrum petebant, a Græcis collybus dicta est. *Sigon.*

Inter divisores] Illud adde depromptum ex litteris interioribus, quod verba hæc, Divisio, Divisor, non solum criminosa sunt, sed et obscœna: ut

'divisores' prædicones significentur. *Beroald.* *Divisores*] Hi erant antiquitus, qui pecuniam inter tribus, nomine Candidatorum seu magistratus petitorum, viritim dividebant: quos Plautus 'magistros curiarum' in Aulularia vocat. *Bern.*

Operasque campestres] Campestres operas vocat eos, qui in campo Martio suam comitiis operam præstabant, ut 'quæstum Campestrem' Cicero de Arusp. Resp. lucrum quod inde provenit. Divisores vero inter hos dicebantur, qui pronunciatas a candidatis pecunias tributim dividebant, quemadmodum magistri Curiæ apud Plautum Aulular. Act. I. Scen. 2. *Torrent.*

Ex prætura Macedoniam sortitus] Successit Octavius prætorius C. Antonio viro consulari. Is ex consulatu quem gessit cum Cicerone in Macedoniam abiit: estque inde reversus Q. Cæcilio Metello Celere, L. Afranio Coss. Ita incidit annus quo præfuit Macedoniæ Octavius in consulatum C. Cæsaris: quo etiam tempore Q. Cicero Asiam administrabat. Etsi autem consularis non erat Octavius, provinciam tamen rexit pro Consule. Ideo scriptum in lapide de eo Pr. Pro. Cos. *Casaub.* *Sortitus*] Sorte consecutus, ut solemne Romanis honores dare: 'ne' scilicet 'ambitioni vel inimicitiis locus foret,' inquit Tacitus Hist. IV. 8. *Bern.*

Residuam Spartaci] Spartacus gladiator ex Lentuli lanistæ ludo fugitivus, collecta ingenti servorum manu, sæpius in Romanos prospere pugnavit: novissime in Lucania a M. Crasso ingenti prœlio victus occubuit. Horum residua manus erant reliquiæ facinorosorum hominum, qui post utriusque mortem per Italiam grassati fuerunt. *Idem.*

Negotio sibi extra ordinem dato] Ordinaria Octavii provincia erat Macedonia, quam sortitus fuerat: in quam dum proficiscitur, ob occasionem injunctum ei est hoc velut extraordinarium negotium, ut fugitivos inter eundum in provinciam extirparet. *Beroald.*

Bessis] Bessi majorem Æmi partem tenent, et a latrociniis latrones appellantur, tuguria incolentes vitamque degentes duram: attingentes Rhodopen et Pannones, et de Illyricis Autariatas ac Dardanios. Strabo.

Proconsulatum Asiæ administrantem] Senatui lege Sempronia liberum erat, quos in quas vellent provincias mittere. Quanquam crediderim, cum Prætorius aliquis in provinciam Consularem mittebatur, eum jure quoque Consulari mitti solere, verbi gratia cum XII. fascibus, non sex tantum. Atque adeo, juxta imperium quod a Senatu quis acceperat, pro Consule, aut pro Prætore eam provinciam administrare dicebatur, tametsi Prætorius Consularem, aut e diverso Consularis Prætoriam adeptus esset. Exempla frequenter occurrunt, ut Q. Ciceronis hic. Quin et C. Octavius, Augusti pater, Prætorius tantum, Macedoniam obtinuit, quam tamen et ante eum et post eum Consulares sortitos fuisse legimus. *Torrent.*

In promerendis sociis] In provincialium acquirenda gratia, ipsisque beneficio et humanitate devinciendis, ac in fide Populi Rom. retinendis: 'Id est firmissimum imperium, quo obedientes gaudent.' Livius VIII. 13. 'Remissius imperanti melius paretur,' Senec. de Clement. I. 24. *Bern.*

Vicinum] Nam Macedonia, Octavii provincia, parum distat ab Asia Ciceronis. *Idem.*

Cap. 4. *Confiteri*] Ursini et Casauboni codices, cum editione Rob. Stephani, habent *profiteri*. Recte. *Idem.*

Octavia majore, &c. et Oct. minore] Panvinius de Antiq. nominib. osten-

dit, hanc apud Romanos muliebrium nominum rationem usitatam fuisse, ut, si una filia tantum esset, ea familiæ nomine appellaretur, nullo prænomine aut cognomine addito: ut Tullia Ciceronis, Julia Cæsaris filia. Porro autem si duæ essent, nomen familiæ, quo vocabantur, majoris et minoris cognomine distinguebatur. Sic apud Livium Tullia major et minor. Si tres pluresve filiæ essent, ex ordine nascendi, Prima, Secunda, Tertia, et ita deinceps, appellabantur, et ὑποκοριστικῶς, Secundilla, Tertilla. *Idem.*

Tulerat] Susceperat. Seneca de Clement. I. 13. 'Tollere filios cupiunt,' &c. Noster in Ner. 5. 'Sublato filio ex Agrippina.' *Idem.*

Atia M. Atio Balbo] Virgilius Æneid. v. 568. ad maternum Augusti genus alludens: 'Alter Atis, genus unde Atii duxere Latini.' Atios dicit Latinos, ut Aricia deductam gentem doceat, non Romanam. Ab Atio deducitur Atilius, nomen item Romanæ gentis, sicut ab Acio, Acilius. *Idem.*

Aricinus] Ortus Aricia, Latii oppido, XV. M. P. ab Urbe. Nunc *Rizza* vel *la Riccia* vocatur. *Idem.*

Senatoriis imaginibus] Plin. XXXV. 2. 'In atriis (domorum nobilium) expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines quæ comitarentur gentilitia funera: semperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ ejus qui unquam fuerat populus.' Seneca: 'Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus.' Juvenalis satyr. VIII. 19. 'Tota licet veteres exornent undique ceræ Atria, Nobilitas sola est atque unica Virtus.' *Idem.*

A matre] A latere, ut dicitur, graduque materno. *Beroald.*

Magnum Pompeium] Pompeium vel a Sylla primo, vel ab exercitu, comprobante deinde Sylla, Magni cognomentum tulisse, scribit in ejus vita Plutarch. et commendat hoc nomine priscos Romanos, quod ejuscemodi appellationibus et vocabulis non militares modo remuneraverint palmas, verum etiam actiones et artes urbanas. *Bern.*

Inter XX. viros] Cum ager sive de hostibus modo captus, sive publicus populi Rom. dividendus erat, id factum est per curatores agrarios, vel Triumviros, vel Quinqueviros, vel Decemviros, qui quidem Triumviri vel Xviri, &c. agris dandis, assignandis, vel coloniæ deducendæ, dicti sunt. *Idem.*

Agrum Campanum plebi Julia lege divisit] Relictus adhuc fuerat in possessione populi Romani ager Campanus, quem neque colonis distribui, neque a privatis locupletibus emi fuerat passus. Hujus igitur vectigali, cum a Cæsare Consule esset divisus, Resp. spoliata atque nudata est. Unde merito dixit Cicero, portoriis Italiæ sublatis, agro Campano diviso, vectigal nullum superesse domesticum præter vicesimam. *Sigon.* *Julia lege*] Sic dicta, quod eam C. Julius Cæsar primo consulatu suo tulisset. Videndus Velleius II. 44. 6. *Bern.*

Despiciens etiam maternam Augusti originem] Virgil. Æneid. v. 'Alter Atis, genus unde Atii duxere Latini, Parvus Atis, pueroque puer dilectus Iulo.' 'Hoc propter Atiam dicit matrem Augusti: de qua Antonius ait, Aricina mater. Vult enim ejus etiam maternum esse genus antiquum.' Servius.

Afri generis] Ergo ne Italici quidem, ut Aricini, sed prorsus externi, et barbari. *Bern.*

Pistrinum exercuisse] Plin. XVIII. 2. Alexander Neapol. Genial. dier. III. 2. *Idem.*

Cassius Parmensis] Scriptor tragœdiarum, qui in partibus Cassii et Bruti, tribunus militavit: quibus victis, Athenas se contulit, ubi occisus est Augusti jussu, teste Val. Max. I. 7. 7. *Idem.*

Nummularii] Mensarii, qui ex pecuniæ permutatione quæstum facit. Vide supra 2. *Idem.*

Taxat] Maledictis tangit: inde taxatores dicti scenici histriones, quod maledictis alter alterum tangat. Alias taxatio dicitur æstimatio et indicatura. *Beroald.*

Crudissimo] Hoc ad crudelitatem pistoris in servos pistrinenses referendum videtur. Nisi malit quis audire Marcellum Donatum d. l. interpretantem in eum sensum, quo medici crudum vulnus, hoc est, recens, vocant. *Bern.*

Hanc finxit manibus collybo decoloratis Nerulonensis mensarius] Objicit avum paternum nummularium. Est autem sermo allegoricus. Tuus, inquit, paternus avus farinam sumpsit e pistrino crudissimo Aricino: hoc est, uxorem duxit filiam pistoris Aricini, cujusdam hominis vilissimi, et ex ea farina finxit et formavit, tanquam aliquod dulciarium opus (hoc est, genuit) patrem tuum Octavium. Verbum 'finxit' optime isti loco convenit: nam ex farina finguntur opera dulciaria, quorum figuræ erant infinitæ, ut placentæ, scriblitæ, crustula, lucunculi, hami, lacertuli, spicæ, globuli, enchytæ, circuli, liba, aliaque plurima. *Casaub.* *Manibus collybo decoloratis*] Numorum assidua tractatione fœdatis et liventibus. Collybus et Collybum est id quod pro pecuniæ permutatione argentario solvitur. Unde collybistes, qui pecunia permutanda quæstum facit, qualis hic Augusti avus. Vulgo *cambium* dicitur. 'Tesseræ collybisticæ,' *Wexelbrief.* Bern.

Nerulonensis] Nerulum duplex apud scriptores observamus, alterum in Lucanis, quod a Romanis vi captum scribit Liv. l. IX. alterum in Latio, non multum distans ab Urbe, quod et hodie *Nerulo* vocatur, prope monasterium Farfaræ situm, a quo populi Nerulanenses dicti, quorum meminit Plinius lib. III. c. 6. licet mendosi textus habeant *Verulenses.* Mart. Donat. *Nerulonensis*] In antiquissima editione Lugdunensi reperitur *Nemorensis*, quod idem esset atque Aricinus. Nemoralis enim Aricia cognominatur ab nemore ingenti, Urbi vicino, in quo Vitellium libentissime versari solitum notat Tacitus Hist. III. 36. *Bern.*

Mensarius] Mensarius idem qui argentarius: quanquam ante Cæsarum tempora mensarii nomen paulo videtur fuisse honestius, cum non nisi de publica ratione diceretur: unde apud Livium nunc Quinqueviros, nunc Triumviros mensarios creatos legimus, rei nummariæ publicæ curatores. Jurisconsulti tamen nostri, et qui sub Cæsaribus scripsere, indifferenter usi sunt, ut hoc loco Sueton. et Capitolin. vita M. Antonini, 'Leges de mensariis et auctionibus tulit.' Quin et 'mensularios' vocat Scævola lib. XLVII. de pactis, et Ulpianus lib. XXIII. de rebus auctor. jud. possidendis, uti et 'nummularios.' Quanquam inter nummularios et argentarios discriminis aliquid fuisse indicat Ulpianus lib. IX. de edendo. Sed qui diligenter Suetonii toto hoc loco verba expenderit, inveniet nihil inter argentarium, mensariumque, ac nummularium interesse. Græci trapezitas vocant. *Torrent.*

Natus est Augustus, &c.] Nigidius Figulus senator Octavium, qui ob filii nativitatem in senatum tardius veniebat, interrogavit, cur cunctatus fuisset: cognitaque caussa exclamavit, 'Dominum nobis genuisti.' Eo sermone conturbatum Octavium, ac necare infantem volentem, inhibuit, quod ei infanti tale quid evenire impossibile foret. Dio Cassius.

IX. Kal. Octobris, paulo ante solis exortum] Alibi dicit, ejus horoscopum esse Capricornum. Hæc sunt τῶν ἀδυνάτων. Nam multo tempore ante natum Octavium, ad reformationem fastorum et editionem anni Jul. XXII.

Septembris incidebat in Julium hodiernum. Ergo ante exortum aut exortu ipso solis. Quomodo igitur Capricorno horoscopante? nam nummi signati nota capricorni, qui et hodie plurimi extant, fidem faciunt rei. Quid dicemus igitur? Semper hæc fuit suspicio mea: Augustum sole occidente natum. Nam quamdiu sol Cancrum obtinet, eo occidente, oritur ἀκρονύχως Capricornus. Hæc est vetus suspicio mea, quæ confirmatur versibus nondum editis ex Aratæis Germanici Cæsaris, in quibus plane γένεσις Augusti est ἀκρόνυχος, oriente Capricorno. *Joseph. Scalig.*

Regione Palatii] Quatuor antiquitus urbis Romæ regiones fuerunt, Suburrana, Exquilina, Collina, Palatina. *Bern.*

Ad Capita bubula] Locus sic appellatus, quod ea capita isthic seu picta, seu suspensa, pro insigni. Ad hanc formam Noster iterum Claud. 16. 'Essedum venale ad Sigillaria.' Observat h. l. Casaubonus ex Servio ad Virgil. Æn. VIII. 361. partem Urbis, ubi natus Augustus, 'Lautas Carinas' fuisse nominatam, vel in honorem Augusti isthic nati, vel propter elegantiam ædificiorum. Erant autem Carinæ ædificia facta in carinarum modum, circa templum Telluris. *Idem.*

Ubi nunc sacrarium habet] Sacrarium est Servio, in illud Virgilii Æneidos XII. 'duri sacraria Ditis.' et Isidoro, non ipse locus sacer, sed in quo res sacræ deponuntur, quod (ut inquit Ulpianus lib. IX. de rerum divis.) etiam in ædificio privato esse potest. Atque adeo interdictum ne quid in loco sacro fiat, id sacrario non competit. Sueton. tamen pro sacello uti videtur, ut non semel Cicero. *Torrent.* *Sacrarium*] Fuit pars domus, Augusto in ea nato sacrata. *Bern.*

Excessit] Mortuus est. *Idem.*

Senatus Actis] 'Commentarii Senatus' Tacito dicuntur XV. 74. *Idem.*

C. Lectorius] Liber Vaticanus, et unus e nostris, *Lætorius.* Idem.

In deprecanda graviore adulterii pœna] Legitima simplicis adulterii pœna relegatio fuit, non mors, nec deportatio; idque vel ex eo etiam liquet, quod a Lentulo Getulico Aquiliam lege Julia damnatam Tiberius, dum vult suam adversus reos inclementiam ostentare, exilio punivit, auctore Tacito. Exilio, id est, deportatione: id enim exilium proprie est relegatione gravius. Primi Constantius, et Constans, non Constantinus, id capitale fecerunt. *Cujacius.*

Præter ætatem] Juvenilem, cui peccanti plusculum indulgere solemus. Inde Cicero in orat. pro Cœlio capite 18. pr. 'Detur aliquid ætati: sit adolescentia liberior,' &c. *Bern.* *Præter ætatem*] Hæc vero adlegatio non admittebatur lege Julia. Papinianus: 'Si minor annis adulterium commiserit, lege Julia tenetur: quoniam tale crimen post pubertatem incipit.' *Casaub.*

Natales] Nobilitatem familiæ. Allegatio autem natalium, et majorum nobilitatis, solet in causa esse favorabilis. Hinc Ovidius: 'Et mihi si non vis parcere, parce meis.' *Bern.*

Allegaret] Sic in Jure occurrunt, allegare excusationes, mandatum, privilegia sua, valetudinem, &c. Quod 'caussificari' Plauto, 'caussari' Ciceroni, nobis *vorwenden*. Idem.

Æditumm soli] Æditnus dicitur, qui tuetur, hoc est, curat res sacras: ut interpretatur Varro lib. III. de Latina lingua. Idem scribit in I. De re rustica, a priscis 'æditimum,' non 'æditnum,' dici solitum. Et, ut author est Gellius in XI. æditimus ea forma dicitur, qua finitimus, et legitimus. *Beroald.* *Soli*] Terræ, loci, cui inædificata natalitia Augusti domus. *Bern.*

Nascens attigisset] Tangit morem priscorum, apud quos infantes partu

editi non prius vocem edebant, quam attigissent terram: Ope Dea invocata, ut nascentibus opem ferret, excipiens eos sinu terræ. Levana vero Dea vocabatur, quæ pueris præerat de terra levandis. Authores Augustinus IV. De civitate Dei, et Macrobius I. Saturnal. Hoc idem signat Suetonius in Nerone, scribens eum exoriente Sole natum esse, pæne ut radiis prius, quam terra contingeretur. Et hoc est, quod intelligi voluit Plinius, sic scribens in VII. 'Hominem tantum nudum, et in nuda humo natali die abjici ad vagitus.' *Beroald.*

Peculiari Deo] Cæsari Augusto, quem peculiariter veneraretur, utpote domesticus cultor. *Idem.*

Ut ea pars domus consecraretur] Hoc forsan exemplo Domitianus domum, in qua natus fuit, in templum Flaviæ gentis convertit. Hic honos in Principibus hoc minus censendus est invidiosus, cum fuerit pridem ante eos privatis quoque concessus. Timoleon enim ille Corinthius, qui Dionysii regnum evertit in Sicilia, paternam domum in templi usum convertit, ut scribit in ejus vita Plutarchus. *Bern.*

CAP. 6. *In avito suburbano*] Suburbana sui avi villa. *Idem.*

Nisi necessario] Palatini duo voce auctiores, *non nisi necessario.* Grut.

Caste] Sicuti cum castimonia adire templa solemus. Hinc illa Ciceronis lex: 'Ad Divos caste adeunto:' et, ut ipse interpretatur, 'Caste jubet lex adire ad Deos: animo videlicet, in quo sunt omnia: nec tollit castimoniam corporis.' *Beroald.*

Religio est] Nefas habetur. *Bern.*

Horror quidam et metus] Cujus causa tum ea quam prodit auctor opinio, de loci religione præconcepta, et vis imaginationis, tum forte silentium. Virgilius Æneid. II. 755. 'Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.' *Idem.*

Forte] Non adverbium est, ut vulgo putatur: sed ablativus, a recto casu 'fors.' *Idem.*

Cubitum se eo contulisset] Nefas fuisse, cubare in templo vestibus exutis, jucunda exemplorum copia monstravit Janus Gruterus in Suspicionum libellis. *Idem.*

Incerta] Cujus causam ignorabat, unde provenisset. *Beroald.*

CAP. 7. *Infanti cognomen* THURINO *inditum*] Ut apud Græcos infans die quinto lustrabatur, (qui dies ἀμφιδρόμιος dictus est, a ritu quo cursim circa focum gestabatur puer,) sic apud Latinos, octavo quidem puellæ, nono pueri. qui 'dies lustricus' dicitur autori Ner. 6. item Nominalis, quia nomen tum indebatur. Tertullianus 'Nominalia' dixit, exprimendo Græcum 'Ονομαστήρια. Sed alia cognominum ratio fuit, quæ post Nominalia demum a rebus fortuitis aut aliis imponebantur. Caute lateque igitur accipiendum est, quod inquit autor, 'infanti,' et quidem 'recens nato,' Thurini cognomen impositum Augusto. Jam tum enim tertium agebat annum, cum pater, rebus in regione Thurina prospere gestis, hoc ei cognomentum conciliaret. *Bern.*

In memoriam majorum originis] Alteram harum vocum, *majorum originis*, adjectam pro interpretatione existimat Casaubonus. Sin retinemus, *majorum originis*, hoc non ita est accipiendum, quasi majores Augusti e pago Thurino habuissent originem, (non enim habuerunt, etsi quidam illorum ibi consedere,) sed quod Augustus ipse a talibus majoribus. Proavum enim ei ex pago Thurino exprobravit Antonius supra cap. 2. *Idem.*

Quod in regione Thurina recens nato, pater Octavius adversus fugitivos rem prospere gesserat] Eo tempore Octavius F. annum agebat tertium. Caute igitur accipe verbum 'recens:' simul observa, Nominalibus non fuisse

imposita cognomina: sed postea ex occasione captatum omen aut decus. *Casaub.* *Rem prospere gesserat*] Hoc exemplo 'Cossus victoriæ suæ testimonium etiam in cognomen adolescentis filii contulit,' teste Velleio II. 116. 3. Et Asinius Pollio, ductor Germanici exercitus, cum post captas Solonas, Dalmatiæ civitatem, primo meruisset lauream, post etiam consulatum adeptus fuisset, eodem anno suscepit filium, quem a capta civitate Salonium vocavit. *Bern.*

Imagunculam ejus æream veterem ferreis litteris inscriptam] Seneca epistola v. 'Non habeamus argentum in quod solidi auri cælatura descenderit.' Observo Græcos hanc artem τέχνην ἐμπαιστικὴν nominasse. Athenæus libro XI. in fabrica Nestorei poculi: Οἱ μὲν οὖν λέγουσιν ἔξωθεν δεῖν ἐμπείρεσθαι τοὺς χρυσοῦς ἥλους τῷ ἀργυρῷ ἐκπώματι κατὰ τὴν ἐμπαιστικὴν τέχνην. Non existimo autem in hujus artis operibus cælaturam auream, quæ in argentum descendebat, fuisse exemptilem. Quare non assentior viro docto, qui superiorem Senecæ locum de emblematis interpretatur. Nam emblemata, ut e M. Tullii Verrinis scimus, evelli poterant e vasis quibus illigata prius fuerant, et aliis includi. Quod in litteris ejus imagunculæ, quam commemorat Suetonius, non magis fieri poterat, quam cælaturæ aureæ in iis operibus quæ hodie vocamus Damascena. *Casaub.* *Ferreis*] Hujusmodi imaguncularum reliquiæ, quas nobis videre permultas contigit, admonent, ut hic legamus *Ferrugineis*. F. Ursinus. *Ferreis litteris*] Quas in icuncula ærea ferreas dicat litteras Autor, non satis intelligere se profitetur Torrentius, et mendum subesse veretur. Beroaldus *ferrugineis* legit, pro, ferrugine obductis. Casaubonus vero tuetur vulgatam, explicatque similibus exemplis. Ut quod Dio lib. XLIV. pag. 276. A. narrat: 'decretum in Cæsaris honorem factum litteris aurei in pilam argenteam fuisse inscriptum.' Et Græci hanc artem nominarunt τέχνην ἐμπαιστικήν, et opus ita elaboratum, ἐμπαιστὸν (*ein gelegte arbeit*) quæ indebant, ἐμπαίσματα. *Bern.* *Exolescentibus litteris*] Ob vetustatem evanescentibus, fugientibus, exoletis, evanidis. *Idem.* *Hoc nomine*] Scilicet Thurini. *Idem.*

Principi] Imp. Hadriano, cujus Epistolarum Magister Suetonius fuit. *Idem.*

Inter cubiculares colitur] Imagines dedicatas soliti habere veteres in variis ædium partibus: suorum quidem majorum, ut notum est, in atrio: hoc est, celeberrimo ædium loco et maxime conspicuo. Eorum vero, quos amarent, in cubiculo. At viri docti in bibliothecis, non in cubiculis dedicatas habebant veterum auctorum imagines, ut ex Cicerone, Plinio, Juvenale, aliisque constat. Colebantur autem in cubiculo istæ imagines una cum laribus; et dictum lararium, eorumque custodiæ apponi solitus puer. Posterioribus imperatoribus peculiaris moris fuit, ut in cubiculo ipsorum Fortuna esset aurea, quam morituri ad eum transmittebant qui sibi esset successurus. Vide Capitolinum in Antonino Pio, et Marco Antonino Philosopho; item Spartianum in Severo. *Casaub.*

Nomen prius objici] Nomen prius, est nomen sive cognomen, (scil. Thurini,) quod infans habuerat, pridem autem habere desierat. *Bern.*

Caii Cæsaris] Cum hic de cognominibus Octavii solum agatur, Casaubonus prænomen *Caii* putat omittendum, scribendumque *Cæsaris* tantum. *Idem.*

Augusti cognomen assumsit] Idibus Januariis, anno ab U. C. DCCXVII. se septimum, et M. Vipsanio Agrippa tertium Coss. *Idem.*

Testamento majoris avunculi] Testamentis adoptantium heredes non in

bona tantum, sed et nomen adscitos, præter hoc nostrum, alia in Autore sunt exempla: ut Cæs. LXXXIII. 4. Aug. 101. &c. Hinc apud Ovidium Metamorph. XV. sub fin. 'Tu facies, natusque tuus, qui Nominis Heres Impositum feret unus onus.' Quo circuitu verborum Augustum significat. Porro major avunculus hic dicitur frater aviæ: quomodo patruus magnus est avi frater. Cæsar ergo major erat avunculus Augusti, quia frater fuerat Juliæ, ex qua genita est Atia mater Augusti. *Idem.*

Munatii Planci sententia] Hic cum Galliam Comatam regeret, Lugdunum condidit: quæ mox civitas temporibus Senecæ incendio deflagravit. Plancos dici voluerunt eos, qui supra modum pedibus planis essent: a tabulis planis, quæ plancæ appellantur. Plin. in octavo: 'Nec pontes asini transeant, per raritatem plancarum translucentibus fluviis.' *Beroald.*

Romulum appellari oportere] Tractatum etiam in Senatu, an quia condidisset Imp. Romulus vocaretur: sed sanctius et reverentius visum est nomen Augusti, ut scil. jam tum, dum colit terras, ipso nomine et titulo consecraretur, hoc est, inter Divos referretur. Flavius.

Augusta dicantur, ab auctu] Imperatores Romanos ab augendo Imperio dictos Augustos, constans multorum est opinio. Sed certum est, 'augere' longe diversa quam isti volunt accipi notione, et esse verbum sacrum, ideo tributum Imperatori, ut major homine, proindeque σεβαστὸς, hoc est, veneratione et adoratione dignus censeretur. *Bern.* *Ab auctu*] Vel ominis boni gratia: vel, ut ait Dio, ὡς καὶ πλεῖόν τι, ἢ κατὰ ἀνθρώπους ὤν. Nam 'augere' verbum erat sacrorum. Infra hoc libro, 'augeri hostias jussit.' In dedicatione aræ Narbonensis: SI. QVIS. HVIC. ARAE. DONVM. DARE. AVGERIQVE. VOLET. LICETO. Inde mactus, magmen, et magmentum. *Casaub.*

Vel ab avium gestu, gustuve] Festus *gustatuve:* quod malim. Docti viri gestum avium ad tripudium solistimum referunt: sed, meo judicio, non bene: nam ad augurium ex avium volatu referri debet: non enim volatum tantum observabant, sed et quomodo se gererent in volando. Inde illa avium divisio in disciplina augurali, alias auspicium facere ore, alias ore et alis, alias volatu et alis. *Idem.* *Gustuve*] Festus augustum locum dictum notat 'vel ab avium gestu, vel ab avium gustatu, quia aves pastæ id ratum fecere.' Ex quo loco etiam hic rescribendum *gustatuve* vult Casaubonus: non necessario; nam quod gustus idem cum gustatu sit, exemplis ostendit Salmasius ad Tertull. pallium pag. 241. *Bern.*

Augurio] Auguriorum tria genera fuisse ex Servio observamus. Erant enim aut 'oblativa,' quæ non poscebantur, aut 'impetrativa,' quæ optata eveniebant, aut 'stativa,' in queis considerabatur, quo in loco auguria peragi deberent. *Brisson.*

Condita Roma est] Ut Romulo, Urbem excitaturo, duodecim se vultures ostenderunt, sic Augusto, primo consulatu augurium capienti, totidem sunt oblati: vide infra cap. 95.

CAP. 8. *Quadrimus*] Natus quatuor annos; sicuti bimus et trimus dicitur duorum vel trium annorum. *Bern.*

Aviam Juliam] Matrem Atiæ, quæ Cæsaris Dictatoris fuit soror. Quintil. XII. 6. pr. 'Cæsar Augustus, duodecim natus annos, aviam pro Rostris laudavit.' Necessariam autem esse Reipub. præfuturis eloquentiam, egregie demonstrat Plutarchus in aureolis administrandæ Reip. præceptis cap. 2. *Idem.*

Quadriennio post] Nimirum ætatis anno decimosexto: atque ideo ante legitimum tempus. Nam demum

post annum decimum septimum (quæ ætas et militiæ fuit apta) togam virilem sumere consuevisse Romanos ingenuos, omnibus est receptum. Hoc exemplo postea factum, ut Neroni vix pubescenti 'virilis toga maturaretur, quo capessendæ Reipub. habilis videretur.' *Idem.*

Virili toga] Sic dicta, quod qui eam, posita puerili prætexta, sumerent, in viros transcriberentur. Dicta eadem 'pura,' hoc est, nullo purpuræ prætextu distincta: item 'libera,' quia pueritiam egressis, quoddam libertatis initium erat, cum antea custodirentur a pædagogis. *Idem.*

Militaribus donis] Donorum militarium duo genera: Minora et Majora. Minora sunt, quæ ob læsum aut dejectum hostem data. Majora, ob servatum civem, aut aliam majoris usus fortitudinem. Minora sunt hasta pura, quod jaculi genus sine ferro: phiala sive armilla, quæ pediti, phalera, quæ equiti, dabatur: item vexillum, idque vel purum, quod uniusmodi coloris, nec tinctum, vel bicolor, quod diversi coloris. Majora dona sunt coronæ, quæ plures, ob plures caussas. *Lipsius.*

Triumpho Africano] Quem egit Cæsar devictis in Africa Scipione, Juba, et Catone. *Bern.*

Demeruit] Sibi conciliavit atque devinxit. *Idem.*

Super itineris industriam] Celeritatem in adeunda Hispania. 'Super' hoc loco est ultra, præter. *Idem.*

Post receptas Hispanias] Codex Salmas. *Spanias.*

Apolloniam] Vulgo his temporibus Valonia nominatur. Stephanus urbes Apollonias numero vigintiquinque percenset. *Beroald.* Post sinum Rhizicum Lissus est, et Acrolissus, et Epidamnus a Corcyræis condita, quæ nunc a peninsula, cui imposita est, nomen Dyrrachii tenet. Inde Apsus et Aous fluvii, atque prope hunc Apollonia urbs legibus optimis temperata, condita a Corinthiis et Corcyræis, dissita a flumine stadiis x. a mari LX. Strabo.

An proximas legiones] Macedonicas puta. Velleius II. 59. 6. *Bern.*

Urbe repetita hæreditatem adiit] Quam tamen Brundisii jam creverat, et nomen Cæsaris usurpare cœperat. *Casaub.* Heredes scripti hereditatem cernere quandoque jubebantur, rogabanturve. Plinius lib. x. Epist. ad Traj. 'Julius Largus rogavit testamento, ut hereditatem suam adirem cerneremque.' Quod uti fieret, docet Ulpianus Tit. XXII. 'Cretio est,' inquiens, 'certarum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hereditatem, nec ne, velut: Titius heres esto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus scieris poterisque: nisi ita creveris, exheres esto.' *Brisson.*

Hereditatem adiit] Hereditatem adeuntes hoc verbo 'adeo' utebantur, ut ex l. eum qui, § ult. ff. eo, et Ulpiano Tit. XXII. liquet. *Idem.*

Dubitante matre] Non placebat Atiæ matri Philippoque vitrico, adiri nomen invidiosæ fortunæ Cæsaris: sed asserebant salutaria Reipublicæ terrarumque orbis fata conditorem conservatoremque Romani nominis. Sprevit itaque cœlestis animus humana consilia; et cum periculo potius summa, quam tuto humilia, proposuit sequi, maluitque avunculo, et Cæsari de se, quam vitrico, credere, dictitans, nefas esse, quo nomine Cæsari dignus esset visus, semetipsum videri indignum. Velleius.

Vitrico vero Marcio Philippo] Cui post obitum Octavii nupserat Atia mater Augusti. Velleius II. 60. *Bern.*

Sigillatim] Cod. Salmas. *singillatim.*

Neque per tempora] Non temporum seriem, sed rerum distinctionem observando; ut scilicet agatur primum de publica Augusti vita, deinde de

privata: et in publica, suo loco de bellis tum civilibus, tum externis; alio loco de magistratibus, &c. *Idem.*

Per species] Ut alio bellica gesta loco, alio politica, alio œconomica dicantur. Hæc sparsim, non per tempora scilicet, sed ut suo quæque loco referantur. *Sabell.*

CAP. 10. *Necem avunculi vindicare*] Avunculi magni, Cæsaris. Paullus JC. 'Omnes heredes, vel eos qui loco heredum sunt, officiose agere circa defuncti vindictam convenit.' *Bern.*

Tuerique acta] Adeo enim non successit percussoribus Cæsaris, ejus acta rescindere parantibus (Sueton. Cæs. 82.) ut Ciceronis hæc extet querela ad Attic. XIV. 17. 'Quacumque nos commovimus, ad Cæsaris non modo acta, verum etiam cogitata revocamur.' Acta porro dicuntur hoc loco decreta, leges, edicta, cæteraque ab eo gesta, qui togatus in Repub. cum potestate imperioque versatus est. *Idem.*

Et vi nec opinantes] Sensus est: Augustus Brutum Cassiumque subvertere statuit primo vi et inopinato: deinde, cum id non procederet, (quia prævisum periculum subterfugerant,) legibus ac judicio. 'Nec-opinantes' est unica dictio qua utitur quoque Livius XLI. 7. 'nec-opinata obsidio' dixit, pro inopinata. *Idem.*

Periculum subterfugerant] Non hoc dicit: Brutum et Cassium veritos Octavium, urbe discessisse. Nam Romam ante deseruerant, metu Antonii. Puto igitur Octavium per milites Cæsarianos insidias struxisse illorum vitæ, quo tempore Antii erant, et per Italiam vagi errabant, ut ex epistolis Ciceronis apparet. *Idem.*

Legibus aggredi] Lege Cornelia de sicariis, aut Julia de vi publica, aut Julia majestatis. *Casaub.*

Deferre] Accusare. Nam Accusator rei nomen deferebat, Judex vero quæstionis recipiebat: Cic. IV. in Verrem: 'Palam de sella ac tribunali pronuntiat, si quis absentem Sthenium rei capitalis réum facere vellet, sese ejus nomen recepturum: et simul, ut ad caussam accederet, nomenque deferret, Agathinum novum affinem atque hospitem cœpit hortari.' *Brisson.*

Ludos autem victoriæ Cæsaris ipse edidit] Vir doctus refert ad Palilia, (id est, urbis natalem,) quibus celebrata ex SCto. memoria Cæsarianæ victoriæ de Pompeii liberis in Hispania victis: sed falli eum ex Ciceronis epistolis intelligimus. Dies Palilioram fuit XI. Kal. Maii. Hos vero ludos adhuc parabat Matius XV. Kal. Jun. nec nisi aliquanto tempore post sunt editi. *Casaub.* *Victoriæ*] Pharsalicæ. Plinius Veneri Genitrici sacros fuisse ait. Appianus, templum Victoriæ Cæsarem in Pharsalia vovisse tradidit. Varro Venerem et Victoriam eandem esse sentire videtur. *Sabell.*

Non audentibus facere quibus obtigerat id munus] Ludos institutos ob perfectionem fani Veneris, quos vivo adhuc Cæsare quidam sese celebraturos receperant, sed tum, sicut et equestre certamen Palilibus, negligebant, ipse suis sumptibus, tanquam ad se ratione generis pertinens, ad captandam populi gratiam, fecit. Dio Cassius.

In locum Trib. plebis candidatum se ostendit] Inclinantibus Reip. fatis, vetera instituta neglectui habita. Sic patricius Octavius ad Tribunatum plebis adspiravit, quem, cæteris magistratibus varie commeantibus, constanter hactenus plebeii sibi vindicaverant. Unde P. Clodius, ut locum illum adipisceretur, a patribus ad plebem, traducente Cæsare, transiit, supra Jul. c. 20. Ne quid tamen dissimuletur, antiquiori etiam ævo duos patricios consularesque, Sp. Tarpeium et A. Æternium, in Tribunorum

pl. collegium cooptatos legimus apud Liv. lib. III. Vel dicamus, esse diversa, 'profiteri' se Candidatum, et 'ostendere:' Augustum non quidem professum esse suum nomen inter Candidatos tribunatus; sed præ se tulisse tamen, se illum honorem appetere, et populum, ut ultro, nec professo conferret, sollicitasse. *Bern.*

Necdum Senator] Lex erat, ut crearentur tantum e Senatu, id est, ut nemo Tribunus esse posset, nisi qui antea Senator: Senator tamen plebeius. Appianus ambigit, rectene id referatur ad Syllam. 'Nec constat,' inquit, 'an Tribunatum, uti nunc est, a plebe ad Senatum transtulerit.' *Lipsius.*

Vel præcipuum adjutorem] Propter beneficia Cæsaris Dictatoris collata in ipsum Antonium: et quia se semper acerrimum propugnatorem Cæsaris præstiterat Antonius. *Beroald.*

Ac ne publicum quidem et translatitium jus] Jus translatitium Græcis *ἐγκύκλιον δίκαιον*: quasi ordinarium, in quotidiano usu positum. Demosthenes in Aristogitonem oratione priore, *ᾧ οὐδὲ τῶν ἴσων, οὐδὲ τῶν ἐγκυκλίων δικαίων μετουσίαν διδόασιν οἱ νόμοι. Casaub.* *Publicum jus*] Est autem jus publicum, quod omnibus patet, quo promiscue omnes utuntur. Quod indignius erat, Augusto negari ab Antonio, quod minimo cuique civium erat concessum. Porro jus tralatitium seu translatitium, dixerim, idem esse fere quod jus publicum. Jungit certe ut cognata Plinius IX. Epist. 37. pr. 'Translativa hæc et quasi publica officia ab amicis exigere,' hoc est, vulgaria, et ab omnibus passim usurpata, nedum ab iis qui exquisite amicitiam colunt. Vetus edictum translatitiumque dicitur, quod ex veteri et recepto jure, eoque quod antea obtinebat, componebatur. Translatitie, est perfunctorie, negligenter, obiter. *Bern.*

Ad optimates se contulit] Inprimis ad Ciceronis autoritatem tutelamque. Priscianus lib. v. 'Optimates sunt, qui defendunt senatores: populares, qui defendunt populum.' *Beroald.*

Provincia] Citeriore Gallia, quam Decimus Brutus obtinebat, datam sibi primo a Cæsare, mox confirmatam decreto Senatus. Antonius vero a populo hanc provinciam per plebiscitum sibi dari impetravit: et cum illic circumsideret Mutinam, et oppugnaret Brutum, autore Cicerone, hostis patriæ judicatus est. *Bern.*

Percussores ei subornavit] Multitudini fictum ab Antonio crimen videtur, ut in pecuniam adolescentis impetum faceret. Prudentes autem et boni viri et credunt factum et probant. Cicero. Divus Augustus, duodevicesimum egressus annum, jam pugiones in sinu amicorum abscondit: jam insidiis M. Antonii Cos. latus petiit. Seneca. *Ei subornavit*] De his insidiis non eadem omnes tradunt. Velleius II. 60. 3. plane factum negat. 'Mox,' inquit, 'Antonius, velut insidiis ejus petitus, sceleste insimulare Augustum cœpit: in quo turpiter deprehensa ejus vanitas est.' *Bern.*

Periculum] Velleius II. 60. 6. 'C. Cæsar juvenis quotidianis Antonii petebatur insidiis.' *Casaub.*

Veteranos] Cicero: 'Cæsar annis multis minor (Pompeio) veteranos, cupientes jam requiescere, armavit.' Atque hæc legio Evocatorum appellata fuit, quod missi facti a militia, rursus ad eam convocarentur. *Bern.*

Jussusque, &c.] Hoc decretum Senatusconsultis honorificis aliis cumulatum fuit: ut scilicet aurata ei poneretur statua: ut senator esset, utque sententiam posthac inter consulares diceret, et jus petendi consulatus haberet decennio ante ætatem legitimam, &c. *Idem.*

Pro prætore] Cicero Philippica v. 'Sit pro Prætore eo jure, quo qui

optimo: qui honos quanquam est magnus illi ætati, tamen ad necessitatem rerum gerendarum, non solum ad dignitatem valet.' Idem paullo post, ita decernendum censet: 'Senatui placere, C. Cæsarem C. F. pontificem, proprætorem, Senatorem esse, sententiamque loco prætorio dicere: ejusque rationem, quemcunque magistratum petet, ita haberi, prout haberi lege liceret, si anno superiore quæstor fuisset.'

Cum Hirtio ac Pansa] Iisdem Cal. Januar. et inierunt isti consulatum, et Senatusconsultum est factum, auctore Cicerone, quo hic honos Octaviano delatus. *Bern.*

D. Bruto opem ferre] Quem Mutinæ obsidebat Antonius. *Idem.*

Sine paludamento] Hoc erat ἥττης, et turpis fugæ argumentum: nam in summo periculo aut fuga, soliti duces paludamenta et omnia insignia honoris ponere. Cæsar III. De Bello Civ. 'Pompeius, cum jam intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus Imperatoriis, decumana porta se ex castris ejecit.' Horatius de Antonio: 'Terra marique victus hostis, Punico Lugubre mutavit sagum.' *Casaub.*

Non modo ducis, &c.] Ammianus Marcellinus XXV. 18. 'Corporis munus a milite, ab imperatore vero animi poscitur.' Onosander Strateg. c. 33. pr. 'Imperatoris prudentia plus robore valet.' *Idem.*

Legionis suæ] Quare suæ, si toti exercitui præfuit? Aut igitur suam vocat, quam eo in prælio circa se habuit, aut appositum legionis nomen scriba non intelligens, textum corrupit. Magis tamen placet, ut suam vocet quam ante collegerat, quam ad eum Martia et Quarta transfugerent. Dio evocatorum legionem appellat. *Torrent.*

Aquilam humeris subiisse, diuque portasse] Quod sane mirum: nam et signa militaria scimus fuisse tanti ponderis, ut iis portandis vix valentissimi humeri sufficerent: et Octavius nec ætate ea tum fuit, nec lacertis illis, ut sine maximo conatu par oneri esse posset. Herodianus in Caracalla ut arduum et rarum notat, quod suffecerit bajulandis interdum signis, dum per omnia militibus suis vult facere se æqualem. Auctor historiæ Miscellæ, libro XI. de Constantini labore loquens: 'Constituit itaque certos signiferos, qui in eo laborarent, quorum opus erat, ut vicibus humeris eum veherent, et omnes acies ita lustrarent.' *Casaub.*

Cap. 11. *Hirtius in acie, &c.*] Hirtius inter Antonianos viriliter pugnans, confessus est: Pansa vero sagitta percussus in ilia, Bononiam delatus. *Bern.*

Pansa ex vulnere] Cadaver Hircii et Pansæ Romam deferri jussit Augustus, in quorum funere libitinarii rerum suarum usum ministeriumque gratuitum præstiterunt, quia pro Rep. dimicantes occiderant. *Beroald.*

Rumor increbuit, ambos opera ejus occisos] Dicebatur, ubi decreto patrum, fasces, et jus prætoris invaserit, cæsis Hirtio et Pansa, (sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum, sive milites Hirtium, et machinator doli Cæsar abstulerat,) utriusque copias occupavisse, extortum invito senatu consulatum, armaque quæ in Antonium acceperit contra Remp. versa. Tacitus. *Increbuit*] In Memmiano et omnibus melioris notæ libris scribitur *increbruit*. Casaub.

Consulibus orbata] Privata ceu parentibus, quorum instar Consules sunt Reip. Nam hoc proprie est orbari. *Bern.*

Glyco Medicus] 'Glaucon' Bruto est epist. 6. Nominis argumento Græcum fuisse colligitur: quæ natio præcipue medicinam Romæ professa. *Idem.*

Ab ipso interemptum] Ob id, credo,

multis persuasum, quia cadenti Consuli primus omnium Augustus affuit, ut ait Appianus. *Sabell.*

Cap. 12. *A M. Lepido receptum*] Antonius sæpius in conspectum veniens militum, cum et Lepido omnes imperatores forent meliores, et multis Antonius, dum erat sobrius, per aversa castrorum proruto vallo militibus receptus est: qui titulo imperii cedebat Lepido, cum summa virium penes eum foret. Velleius.

Cæterosque duces et exercitus consentire pro patribus] Si ad verba Suetonii attendimus, non possumus alteram lectionem, *pro partibus*, damnare: prorsus enim videtur ad M. Antonium, Lepidum, Plancum et Silanum respicere, eosque exercitus, qui in Gallia Cisalpina tum erant. Nam et horum magnus fuit pro patribus consensus: quod Velleius, Plutarchus, aliique narrant. Inde illa tam subita victi Antonii velut in integrum restitutio: habuit enim hic quoque eo tempore de quo sentit auctor, legiones septemdecim: totidem videlicet, quod Bruto Cassioque tribuit Velleius. *Casaub.*

Caussam optimatium] Augustus descivit a Cicerone, caussamque senatorum, quæ ad libertatem asserendam spectabat, deserens, Antonio reconciliatus est. *Beroald.*

Alii se puerum] Dio lib. xlvi. de Octavio: 'Is cum alia indigne ferens, tum in indignissimo, quod puer (μειράκιόν τι καὶ παῖς) vocaretur, omni dilatione amputata, ad arma et vim animum adjecit.' Ita autem vulgo tum Romæ appellitabatur. Atticus scribens Ciceroni xvi. epistola 15. 'In præsentia belle iste puer retundit Antonium.' Sed et decreto senatus cautum legimus, 'ne quis eum puerum diceret, ne majestas tanti imperii minueretur.' *Casaub.*

Alii ornandum tollendumque jactassent] Jocum Ciceronis Octavius mox Romam reversus ad rapiendum magis quam petendum consulatum, non invenuste ἀντεμυκτήρισε. Venienti enim ad se Ciceroni, suaque in illum officia venditanti, respondit non alitèr quam, ὅτι τῶν φίλων αὐτῷ τελευταῖος ἐντυγχάνοι. Ita Appianus: hoc est, *Quod amicorum novissimus eum salutaret*, sententia acuta et ancipiti. *Idem.* *Alii tollendum*] Beroaldus locum hunc enarrat ex istis verbis epistolæ Bruti, quæ est vicesima libri undecimi familiar. Ciceronis: 'Labeo Segulius narrat mihi, apud Cæsarem (Octavium) se fuisse, multumque sermonem de te habitum esse: ipsum Cæsarem nihil sane de te questum, nisi quod diceret te dixisse, laudandum adolescentem, ornandum, tollendum: se non esse commissurum, ut Tolli possit.' Hinc enim apparet, ambiguum esse tollendi verbum. Aut enim extollere, sublimare, significat: aut, in quem sensum accepit Octavius, e medio tollere, occidere. Mihi videtur aliud præterea hic acumen subesse, et respexisse Ciceronem ad ritum illum ornandi victimas prius, quam occidantur. Possit et allusum videri ad ornamenta, hoc est, armaturam, gladiatorum in mortem pugnantium. Vide Lipsii Saturn. ii. 17. *Bern.*

Ne aut sibi] Omnes quidem libri *ne aut sibi:* sed et Torrentius, et Gruterus, et illis nec visis Freinshemius, *neque* legendum censuerunt. *Idem.*

Par gratia] Dignum præmium. *Id.*

Pœnitentiam prioris sectæ approbaret] Hoc est, ostenderet, quam se pœniteat, quod priorem sectam (partes optimatium) secutus erat. *Idem.*

Nursiones grandi, &c.] Dioni lib. xlviii. in hac historia, parum convenit cum Suetonio. Ceterum, non est dubium, prætextum illum fuisse quem ait Tranquillus, non veram caussam, quæ non alia fuit, quam pecuniæ ad militibus largiendum inopia. Quæ res Octavium sæpe ad magnas crudelitates, non προηγουμέ-

νως, sed ἐξ ἀνάγκης impulit. *Casaub.* Nursiam, quæ hodie vulgo *Norsa*, in Sabinis collocat Plinius III. 12. Ptolemæus in Umbria. *Bern.*

Pendere] Solvere. Tractum est a pecunia, quæ antiquitus pendebatur. Libralis enim et dupondius appendebatur assis. unde 'æris gravis pœna' dicta. Et adhuc expensa in rationibus dicuntur: item impendia, et dependere. Quin et militum stipendiorum, hoc est, stipis ponderandæ pensatores, libripendes dicuntur. *Idem.*

Extorres egit oppido] Dio lib. XLVIII. 'ut urbe agroque omni cesserint.' Mira sævitia: sed cujus exempla in historia Romana multa. *Casaub.*

Tumulo publice exstructo adscripserant] B. Brissonius lib. VII. formular. Rom. et Joh. Kirchmannus funer. Rom. III. 19. et 20. de monumentorum titulis inscriptionibusque consulendi. *Bern.*

CAP. 13. *Inita societate*] Antonius, Lepidus et Augustus, congressi in modica insula Labinii fluvii, haud procul Mutina, se triumviros Reip. ad tollendas, ut aiebant, civiles dissensiones crearunt, et proscriptis Senatoribus trecentis (inter eosque Cicerone) Equitibus Rom. 2000. totum imperium inter se sicut patrimonium suum sunt partiti. Hac triumvirali proscriptione nihil unquam atrocius aut immanius extitisse scribit Plutarchus in Antonio, cap. 25. *Idem.*

Philippense bellum] Quod in campis Philippensibus gestum est ab Augusto et Antonio contra Brutum et Cassium. Philippos Thraciæ, sive, ut vult Stephanus, Macedoniæ urbem, a Philippo Macedone munitam appellatamque, describit eleganter Appianus Civil. IV. *Idem.*

Invalidus atque æger] Ex hydrope scilicet. Plinius VII. 45. *Idem.*

Ad Antonii cornu fuga evaserat] More Romano, duo cornua, dextrum lævumque, mediam aciem protegebant: de quibus Lips. Milit. Rom. IV. 6. Accidit autem in hoc prælio, ut Augustus cum suo cornu, quod erat sinistrum, a Bruto superaretur: et e contrario Antonius superaret in dextro Cassium. Unde Cassius victus Brutum quoque victum esse falso credens, jugulandum se Pindaro liberto præbuit. *Idem.*

Nec successum victoriæ moderatus est] Palatini tres, *successu*, quod Casaubonus probat: Velleius II. 66. 2. temporibus more suo serviens, Augustum 'coactum fuisse' scribit, ut in proscriptos sæviret. Et sane hoc ingenium est victoriæ bellorum civilium, 'quæ etiamsi ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit; ut, etiamsi natura tales non sint, necessitate esse cogantur.' *Idem.*

In splendidissimum quemque captivum, non sine verborum contumelia sæviit] Al. *secuit*, sine *in* ante *splendidissimum*, quæ lectio mire sævitiam Octavii intendit. *Secuit* enim, vel ad flagellationem ante supplicium (qui mos in servis receptus olim) referendum: ut apud Horat. de Mena: 'Sectus flagellis hic Triumviralibus,' vel ad quodvis aliud sævæ excarnificationis genus. Sic τέμνειν apud Græcos. et Matthæi cap. 24. ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει, καὶ διχοτομήσει αὐτόν. Sic etiam Latini 'scindere' verbum usurpant. Martialis: 'Mavis, Rufe, coquum scindere quam leporem.' Et revera sectio usurpata olim in suppliciis, præsertim servorum. Princeps Poëtarum vocat διαμελεϊστὶ τάμνειν, 'Οδυσσ. Σ. Nota etiam illa e XII. tabulis de confessi æris judicatis nec solventibus, TERTIIS. NUNDINIS PARTEIS. SECANTO. *Casaub.* *Verborum contumelia*] Alii codices *verberum*, hoc est, αἰκίᾳ. *Idem.* *Sæviit*] Prior itaque lectio retinenda: quæ non tamen hoc vult, quasi sævitia illa in verbis contumeliosis constiterit, ea-

que præcipua miseriarum pars fuerit, ut placet Grutero: sed quod factorum sævitiam verborum contumelia sit comitata. *Bern.* *Sævüt*] Editio Torrentii *sævit*, more Romano, qui neque consonantes neque vocales temere geminabant, et sic fere scribebant, abit, perit, pro abiit, &c.

In volucrum potestatem fore] Sic Cic. Pro lege Manilia: 'cum vestros portus in prædonum fuisse potestatem sciatis.' *Torrent.* Ita 'in conspectum fuisse' cap. 16. *In volucrum, &c.*] Editiones aliæ *potestate.* Turnebus Adversar. XXIV. 15. emendat, *jam istam volucrum fore potestatem.* Porro in volucrum potestatem dicitur esse sepultura, quando aves facultatem habent cadaver relictum discerpendi, et recondendi intra ventrem tanquam sepulcrum.

Sortiri vel dimicare] Al. *sortiri vel micare.* Ea si placet lectio, notemus loquendi genus: sic enim loquitur quasi diversa essent sortiri et micare: quum non aliter differant quam ut genus et species. Glossarium: *micare*, λαγχάνειν. Sortitionis varii erant modi: micare, de ea dicitur, quæ fit per digitos subito expansos sub certo numero. Etiam in contractibus faciendis, si de pretio aliave qua re non conveniret, micatione controversiam tollebant: sic res in foro, sic carnes de lanio emebantur. Quod tamen postea jure mutatum est, cautumque ut sub exagio, hoc est, πρὸς σταθμὸν, non micatione, carnes emerentur. Lapis vetus: EX AUCTORITATE. TURCI. APRONIANI V. C. PRAEFECTI. URBIS. RATIO DOCUIT. UTILITATE. SUADENTE. CONSUETUDINE. MICANDI. SUMMOTA. SUB EXAGIO. POTIUS. PECORA. VENDERE. QUAM. DIGITIS. CONCLUDENTIBUS. TRADERE. Hinc ortum putem proverbium, 'Dignus qui cum vel in tenebris mices.' *Casaub.* *Τὸ micare* comprobat Codex Salmasii.

Qui se] Porro pro *qui se obtulerat* Palatini, teste Grutero, habent *quia se obt.* rectius, opinor. *Bern.*

Fœdissimo convitio] Favonio Cynicam loquendi ferociam tribuit et Plutarchus Brut. c. 50. et alioqui etiam captivos damnatosque, quibus vitæ spes projecta, liberi erga imperantes oris esse solere, testatur exemplum Hermolai, cujus ad Alexandrum oratio virulentiæ plena extat apud Curt. VIII. 7. *Idem.*

Municipalibus agris] Decem et octo opulentissimarum Italiæ urbium agrum ab Antonio, Augusto, et Lepido, in triumviratu ineundo militibus destinatum, Appianus autor est lib. IV. Civil. *Idem.*

Pelli se] Tales, in coloniarum deductione, imprimis frequentatæ querelæ. His enim ut nihil ad vim imperii firmius, ita nihil in subditos cogitari potuit tristius. Miseri provinciales momento temporis bonis et fortunis omnibus provolvebantur. idque nihil ausi, nihil meriti, sed pro crimine omni, opes aut opimi agri. Solus Octavianus in sola Italia XXVIII. colonias collocavit: in provinciis quot libuit. Nec alia res magis, ut ego scio, exitio fuit Gallis Hispanisque. *Lipsius.*

CAP. 14. *L. Antonium*] M. Antonii Triumviri fratrem. Post Cæsaris interitum ita accidit, ut uno tempore M. Antonius Consul esset, Caius alter frater prætor, Lucius, qui tertius erat, Tribunus plebis: sed is Lucius sub id tempus, quo ad Perusiam bellatum est, Consul erat. *Sabell.*

Res novas molientem] Cum constet, non tam belli caussam eum præbuisse, quam Fulviæ præbenti secundas egisse. Hic enim est L. Antonius, qui cognomen meruit PIETAS, propter insignem pietatem, ut Dio ait, in fratrem: ut ego putabam, in Remp. quam ille omni ope annisus est vindicare in pristinam libertatem. *Casaub.*

Perusiam] Perusia (quæ Appiano

'Perisia,' Entropio 'Perusinm,' et hodie, antiquo nomine retento, *Perugia*, recepta Italis pronuntiatione) Tuscorum urbs est, Apennini colli insidens. *Bern.*

In XIV. ordinibus sedentem] Senatui in Amphitheatris sua sedes fuit: sua Equiti, sua Plebi: illam, Orchestram dixere; alteram, Equestria; tertiam, Popularia. Equestria lege vetere XIV. gradus tenuere. Itaque passim legitur 'sedere in quatuordecim,' et pro ipsa equestri dignitate. Ut autem numerus idem sub principibus fuerit, aucto immaniter numero Equitum, non videtur probabile. *Lipsius.*

Excituri] Theatrale verbum, de his qui occupato non suo loco surgere jubentur. *Idem.*

Per apparitorem] Ministrum. Apparere enim est præsto esse ad obsequium: unde et apparitores constat esse nominatos: author Servius. Quinetiam apparitura dicitur ipsum ministerium. Scribit Tranquillus in lib. de Gramm. Orbilium apparituram fecisse magistratibus. *Beroald.*

Dilato] Divulgato. Sic autor in Cæs. c. 33. 'fama distulit.' *Bern.*

Circa murum Perusinum] Cæsar munitiones quoque altiores fecit, additis M. D. ligneis turribus sexagenos pedes inter se distantibus et crebris propugnaculis. Appianus.

Quæ oppido eruperat] Liber opt. *qui oppidum eruperant*. Recte. *Torrent.*

CAP. 15. *Moriendum esse*] Ita C. Marius, civili bello victor, iratus, necessariis Catuli deprecantibus non semel respondit, sed sæpe, 'Moriatur.' *Bern.*

Dedititiis] Qui se dediderunt in victoris potestatem. *Idem.*

Utriusque ordinis] Senatorii et equestris. *Idem.*

Ad aram D. Julio exstructam mactatos] Mos notus ex Tertulliano De spectaculis, et Servio ad illum versum, 'Viventes rapit inferias quos immolet umbris.' Trogi breviator libro XI. de Alexandro: 'Prima illi cura paternarum exequiarum fuit; in quibus ante omnia cædis conscios ad tumulum patris occidi jussit.' Tacitus de clade Vari, in primo Annalium: 'Adjacebant lucis propinquis Barbaræ aræ, apud quas Tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.' Sic Spartacus fugitivus, Crixo occiso, trecentos e captivis Romanis immolat: auctor Appianus. *Casaub.*

Idibus Martiis] Quo die scilicet in Senatu Cæsar occisus.

Hostiarum more] Valerius Maximus: 'Damasippi jussu principum civitatis capita hostiarum capitibus permista sunt.' Livius lib. VII. 'Nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quam quod CCCVII. milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt: qua fœditate supplicii aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit.' Cur tantæ ignominiæ hoc mortis genus haberetur, modus efficiebat, quem aperit paucis verbis Florus lib. II. c. 5. 'Legatos quippe nostros, ob ea quæ deliquerant jure agentes, nec gladio quidem, sed ut victimas securi percussit.' Olim securi tantum sontes puniebantur: postea etiam gladio: hoc supplicium illo lenius et honestius visum. *Casaub.*

Conspecto] Dictum ut consulto, composito, &c. Cui vocabulo, quippe minus usitato, superscriptæ interpretationes in contextum forsan irrupere. Unde varietas ista lectionum enata: *consulto*, *proposito*, *conspirato*; Lipsius tamen in Electis I. 12. scribendum contendit *compecto*, ut veteres loquebantur: vel, quod, nunc usitatius est, *compacto*: quomodo 'compacto rem agere,' et 'rem de compacto geri' dixit Plautus, hoc est, *ἐκ συνθήματος*, quadam collusione. *Bern.*

L. Antonii] Probo judicium Freinshemii, duas hasce voces irreptitias censentis, quas ineptus glossator ideo

huic loco inseruit, quod modo præcesserat Antonii mentio. Sed non erant necessariæ, cum nec Augustus bellum id conflans scire posset, quisnam se ducem diversarum partium professurus esset: nec referret, utrum Antonius id faceret, an alius quilibet. *Idem.*

Confiscatis] Fisco adjudicatis. Observa, fiscum proprie dici principis: ærarium vero publicum Pop. Rom. Quod evidenter ostendit illud Plinianum ex Paneg. 'At fortasse non eadem severitate fiscum, qua ærarium, cohibes: imo tanto majore, quanto plus tibi licere de tuo, quam de publico, credis.' Quinetiam Jurisconsulti, titulo, Nequid in loco publico fiat, hoc idem declarant his verbis: 'Res fiscales, quasi propriæ et privatæ principis sunt.' *Beroald.* Fisci, fiscinæ, fiscellæ, spartea sunt utensilia ad majoris summæ pecunias capiendas. Unde quia major summa est pecuniæ publicæ, quam privatæ, ut pro censu privato loculos et arcam et saccellos dicimus, sic pro publico thesauro, ærarii dicitur fiscus. *Asconius.*

CAP. 16. *Bellum Siculum*] Adversus Sextum Pompeium Magni filium. Copiose describitur a Dione l. XLVIII. et XLIX. Appiano Civil. v. *Bern.*

Sed diu traxit intermissum sæpius] In longum protulit. A. U. C. DCCX. incipit Sex. Pompeius in Hispania tum latitans emergere, et Asinium Pollionem prælio fundit. A. U. C. DCCXVIII. a Cæsare Lepidi copiis adjuto, debellatur. *Casaub.*

Duplici naufragio] Pompeius, ne hac quidem tot naufragiorum occasione usus, tantum Neptuni sacris operabatur et Salaciæ, quorum etiam filium appellari se sustinuit; imo fertur, eum his successibus inflatum mutasse paludamentum quoque, cæruleumque sumpsisse pro puniceo, adoptatum a Neptuno scilicet. Appianus.

Per æstatem] Non sine caussa notat. Nam neque solet fieri in illo mari: et calamitas Cæsaris ejusmodi fuit, ut confessione omnium ira Deum adversus ipsum, favore adversus Sextum, accidisse videretur. Propterea ἐχαυνώθη (*superbia est elatus*) miser Sextus, vitio usus humani ingenii. *Bern.*

Commeatus] Siciliam 'insulam frugum feracem cellam penariam Reipub. nutricem plebis Rom.' appellant. Eam obtinente, et mare infestum habente Sexto Pompeio, impedita re frumentaria, populus Rom. fame laborat, quam imperii Augusti malis annumerat quoque Plinius VII. 45. *Idem.*

Et ad remum datis] Non in pœnam: ne erres; sed simpliciter intellige factos remiges: nam aliud sonat vulgo hoc loquendi genus. Non enim affecti pœna servi, sed manumissione ad conditionem translati meliorem, ut remiges liberi, non affixi essent, et opinor, una milites. *Casaub.* Josephus 'Αρχαιολ. ιζ'. Καὶ ὁ Καῖσαρ τὸν μὲν ψευδαλέξανδρον ἐρέσσειν ἐν τοῖς ναύταις καταλέγει. Ex hoc liquet, non voluntariis semper remigibus usos veteres, sed etiam compeditis, damnarique noxios quosdam solitos, ut ad metalla, ita ad triremes, aut quadriremes, qui mos in Gallia inoluit. Valer. l. IX. 'Sed cum plenis impudentiæ velis, ad summum audaciæ gradum fertur, imperio Augusti remo publicæ triremis affixus est.' *Brodæus.*

Portum Julium, &c.] Tyrrheni maris a lacu Lucrino separationem (quam Plinius inter mirabilia Romanorum opera numerat) secuit atque delevit Augustus, conjunctis lacubus Lucrino et Averno cum mari ipso. Hujus operis meminisse Virgilium II. Georg. existimo: 'An memorem portus, Lucrinoque addita claustra, Atque indignatum magnis stridoribus æquor, Julia qua ponto longe sonat unda refuso, Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis.' Anno CIↃ IↃ XXXVIII.

cuniculus ille, seu incile, per quod aqua ex Lucrino in Avernum deferebatur, erumpente magna vi ignis, ac ruente ex ea undique terra, penitus obturatus est et delituit. *Marc. Donat.* *Julium*] Julius portus, qui Virgilio d. l. 'Julia unda,' non a Julio Cæsare Dictatore nomen habet, ut Servius ad illum Virgilii locum, et Leander in descriptione Italiæ volunt: sed ab Augusto, a Cæsare in Juliam familiam adoptato, cujus auspiciis eum Agrippa perfecit. Ita lex Julia, aqua Julia, &c. dicimus ab eodem autore. *Bern.*

In Lucrinum] Lucrinum lacum aliqui denominatum volunt a lucro, quod propter uberes piscatus amplissimum inde vectigal perciperent Romani. *Idem.*

Avernum] Hujus aquæ salsæ et nigræ conspiciuntur, salsæ quidem ob marinæ aquæ permixtionem, nigræ vero ob maximam profunditatem. Boccatius scribit, se ab hoc lacu in littus ejectam piscium multitudinem vidisse, qui nigri fuerint, et sulphureum odorem emiserint. Reperiuntur enim illic locorum aquæ calidæ et thermales plurimæ, et ignis aliquando prorumpit maximo cum impetu. Hinc Poëtæ initium ibi esse descensus ad infero stradidere. *Marc. Donat.*

Hieme tota] Ex historia apparet, sesquiannum in hunc apparatum fuisse consumptum. Non placet tamen lectio, quam profert et probat Torrentius, *hiemes totas*, neque enim verum est, Octavium plures hiemes copias suas in portu Julio, de quo Suetonius intelligit, exercuisse. *Casaub.*

Mylas] Ultimo anno belli Siculi, duobus magnis præliis navalibus res est confecta: alterum apud Mylas habitum: alterum ad Artemisium. Mylas, Oppidum Siciliæ. Circa Messanam et Mylas fimo quiddam simile turbulentum in littus mare profert, fervetque et æstuat, non sine odore fœdo. Unde illic stabulare Solis boves fabula est. Seneca.

Naulochum] Græci Ναυλόχους vocant. Fuisse eum locum Messanæ navale, ut erat Gythium Spartæ, Cenchreæ Corinthi, ex collatione Strabonis et Appiani satis liquet. Dio non nominat diserte, sed de Naulocho intelligendum quum scribit lib. XLIX. *Οἱ τοῦ Σέξστου, ἅτε ἐν τῇ οἰκείᾳ ναυλοχοῦντες, οὐδὲν ἐδέοντο σπεύδειν.* *Casaub.*

Arcto somno devinctus] Profundo, alto: quali curis gravissimis vexatos devinciri solere, demonstrat Alexandri Magni exemplo Curtius IV. 13. 16. Pro *devinctus*, cum minore Augusti dedecore retineatur Palatinorum et vulgata lectio *devictus*. Bern.

Ne rectis quidem oculis] Sed connniventibus et vitabundis, ut timidi solent. *Idem.*

Supinum, cœlum intuentem] Ita legendum, non *supremum cœlum*. Objicit Octavio Antonius ignaviam, simul et *δεισιδαιμονίαν*, (*superstitionem*,) quod, quando in acie stare debebat, lateret, supinusque cœlum intueretur, vota solum diis fundens. *Idem.* *Supinum cœlum intuentem*] Alludit ad morem eorum, qui vehementissime aliquid a Deo peterent: supini quippe orabant, et, ut ait Horatius, cœlo supinas ferebant manus. Heliodorus lib. IX. *ὑπτίας τὰς χεῖρας προτείνοντες εἰς ἱκεσίας ἔμφασιν.* *Casaub.*

Militibus in conspectum fuisse] 'Fuisse' positum pro venisse. Græci *παραγενέσθαι*, vel etiam *γενέσθαι*. Sed et facere se pro venire, aut sistere, ponebant. Apul. initio v. 'Intra limen sese facit.' Terentius, 'Huc te fac,' pro veni, vel accede. *Idem.*

Simulacrum Dei] Imaginem Neptuni tanquam inimici: nam in pompa Circensi simulacra Deorum ferebantur. *Beroaldus.* *Simulacrum Dei detraxerit*] Codex Salmas. *deinde detraxerit.*

Cum partem reliquam copiarum con-

tinenti repeteret] Ita Viterbiens. et alii optimi codd. Quidam tamen, *cum ad partem reliquam copiarum continentem repeteret.* Quæ lectio planior, atque ita in editione Rob. Stephani. *Casaub.* Continentem autem (scil. terram) Italiam accipe, unde copiarum partem Augustum repetiisse, patet etiam ex Appiano Civil. v. Continens ea terræ pars dicitur, quæcunque non est insula. Terram firmam vulgo vocant. *Bern.*

Præter Locros] Magnæ Græciæ urbem, Locros Epizophyrios intelligit, (plures enim Locri sunt,) a vicino promontorio Zephyrio ita dictos. 'Præter' hoc loco non est juxta, ut vult Beroaldus: differunt enim quod juxta in statu, præter in motu dicitur. 'Præter domum nostram ducuntur exequiæ.' *Idem.*

Rhegium] Quod Appiano, Plinio et aliis 'Rhegium Julium,' Brutiorum oppidum ad fretum Siculum. Vulgo *Reggio* vocatur. Ἀπὸ τῆς ῥήξεως, a ruptura nomen sortitum, quod hic violentia terræmotuum Siciliam ab Italia divulserit. Justin. IV. 1. 7. *Idem.*

Pedibus iret] Notandum hoc contra fastum eorum 'Principum, qui fastidio nostri, et quodam æqualitatis metu, usum pedum amiserunt,' ut ait Plinius panegyr. c. 24. *Idem.*

Biremibus] Id est, quæ binos remorum στίχους habebant. Vegetius 'gradus' dixit. Sic enim ille lib. v. c. 7. de modo Liburnarum: 'Minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines, paullo majores binos, idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur remigum gradus.' Numerus autem remorum non in longum est accipiendus, sed in altum. Sic duo remi in biremi sumendi a summo ad imum per altitudinem, non a prora ad puppim per longitudinem. Cæterum biremes et uniremes, quæ δίκροτα, et μονόκροτα, vel μονήρεις Græce vocantur, quales sunt quibus hodie nomen Galearum vel Galerarum datur. Pro levibus habebantur apud veteres navigiis, non ad prælium idoneis navale, sed ad explorandum, aut quibus ad excubias uterentur. *Salmas.*

Terram legentibus] Prope terram navigantibus. Verbum nauticum. Virgilius Æn. III. 292. 'Littoraque Epiri legimus.' *Bern.*

Patrem Paullum] 'Patrem' intellige Æmilii istius junioris patrem; non enim ipsius servi: ne erres cum eruditissimo A. Schotto. *Idem.*

Interficere conatus] Frustra. Nam non modo cor Regis, sed et corpus, in Dei est manu. Quare prudenter Imp. Antoninus Philos. de Cassio, apud Vulcatium c. 2. 'Si ei divinitus debetur imperium, non poterimus interficere, etiamsi velimus.' *Idem.*

Post Pompeii fugam] Antonius per litteras mandavit, ut captum Pompeium interficerent: paulo post pœnitentia captus, salute eum donari jussit. Titio posteriores eæ litteræ sunt redditæ, quibus necare Pompeium jubebatur: atque is ordinem litterarum, ut sibi redditæ erant, non sensum, secutus est. Dio Cassius.

Collegarum] In triumviratu. *Bern.*

Circeios] Locum in Latio celebrem, olim Homeri testimonio insulam, quam ipse Ææam appellat. Nunc Circeius mons continens est. *Sabell.*

CAP. 17. *M. Antonii societatem abrupit tandem*] A. U. C. DCCX. Reditus Octavii ab Apollonia, et cum Antonio contentiones variæ in urbe. A. U. C. DCCXI. Bellum et pax Mutinensis. A. U. C. DCCXXIII. a. d. IV. Non. Septemb. victus Antonius ad Actium, sequenti periit. *Casaub.*

Reconciliationibus variis] Continenter momento levi mutabantur vel ad suspiciones per ambitionem, vel ad fiduciam quoties postularet necessitas. Appianus.

Male focillatam] Glossarium: *Foci-*

lat, θωπεύει. Lucanus seu quis alius ad Pisonem, ex veteri lectione, 'Sed miserum parva stipe focilat.' Proprie focillare est ægras fauces lana apposita fovere, ut fuit moris: contra effocare dicimus fauces, premere ad pernitiem. *Casaub.* *Focillatam*] Alii, fortasse probabilius, focillare diminutivum faciunt a foculare (seu focilare) apud Nonium, hoc est, fovere, blando calore permulcere ac reficere. id autem non a faux, sed a focus, foculus, oritur. Ceterum pro *focillatam* Torrentii codex habet *follitam*: unde ipse *folcitam*, aut *foltam*, pro *fultam*, legendum putabat. *Bern.*

Degenerasse eum a civili more] Intelligit facta Antonii contra majorum instituta et gravitatem Romanam, quæ pluribus explicantur ab Historicis. Vide Dionem initio libri L. *Casaub.*

Testamentum aperiendum recitandumque pro concione curavit] De hoc Augusti facto equidem sic existimo, ut inter exempla magnæ cujusdam immanitatis referendum censeam. Primum quia contra jus naturæ est, ut rebus alienis nos immisceamus, quæ ad nos nihil pertinent. Multo minus æquum videtur, quæ sit alicujus viventis valentisque voluntas super iis, quæ post mortem suam fieri velit, satagere. Plutarch. ait visum hoc factum ἀλλόκοτον καὶ δεινόν. Dio quoque ἔργον παρανομώτατον vocat. Amplius dico, capital admissum si æstimetur hoc factum legibus Romanis: teneretur enim pœna legis Corneliæ, de falsis leg. I. D. ad legem Corneliam de falsis leg. XXXVIII. ff. de pœnis. Taceo violatam Deorum religionem, quorum sacerdotibus sanctissimis, virginibus Vestalibus, Antonius hoc testamentum commiserat. *Idem.*

De Cleopatræ liberis] De ipsa quoque Cleopatra in testamenti sui tabulis egerat Antonius. Id enim maxime urgebat Cæsar, quod de sua sepultura jussisset, ut corpus suum, etiamsi Romæ decederet vita, per forum elatum, Alexandriam ad Cleopatram mitteretur. Plutarch. Cod. Salmas. *Quod is Romæ etiam de Cleopatra, liberis inter heredes nuncupatis, reliquerat.*

Inter heredes nuncupatis] Qui cives Romani non erant, nec testamentum facere, nec testamento testes interesse, neque ex testamento quidquam capere poterant. Id quod in libris J. C. positum, Ciceronis etiam authoritate video comprobatum. Is enim Archiam Poëtam civem Rom. fuisse, eo argumento ostendit, quod hereditates adiisset civium Rom. et Æbutius negabat, Cæcinam Volaterranum, ut idem in defensione Cæcinæ ait, heredem Cæcinæ esse posse, quod Volaterranis civitas a L. Sylla dictatore esset adempta. *Sigon.*

Necessitudines] Sane necessitas pro jure officioque observantiæ affinitatisque infrequens est: quanquam, qui ob hoc ipsum jus affinitatis familiaritatisve conjuncti sunt, necessarii dicuntur, repperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit, necessitatem dictam pro necessitudine. Aul. Gellius.

In Antoniorum clientela] Mos fuit apud veteres, ut quilibet populus ac natio Romæ suum patronum haberet: ita Syracusanos in clientela Marcellorum fuisse legimus: ita Lacedæmonios in clientela Claudiorum: ita Allobrogas patronum habuisse Fabium Sangam. *Beroald.*

Gratiam fecit conjurandi cum tota Italia pro partibus suis] Plautus 'juris jurandi gratiam facere,' extremo Rudente, pro a juramento absolvere, et 'pecuniæ gratiam facere,' pro remittere dixit, ut Seneca, 'Dis votorum gratiam facere,' Epist. X. *Torrent.* 'Gratiam conjurandi fecit,' id est, permisit eis, ne cum tota Italia pro partibus suis conjurarent. *Turneb.*

Apud Actium vicit] Ab hac victoria

plurimi imperium Augusti ordiuntur. Triplex enim ratio numerandi imperii Augusti. Alii ab Actiaca pugna numerant. Quidam a sexto ejus consulatu, cum imperium illi a Senatu firmatum, datumque cognomen Augusti. Tertii denique numerant a primo ejus consulatu: scil. quia is gradus et aditus ad reliquos honores. Eam rationem secuti sunt, qui imperitasse Augustum aiunt annis LVI. *Lipsius.* *Actium*] Actium, Epiri promontorium est in Ambracio sinu. Unde bellum hoc dictum Actiacum. *Bern.*

Cum Samum insulam] Sic infra c. 26. 'quintum in insula Samo consulatum iniit.' Samum autem quæ inter Miletum et Chium est, atque Asiæ attribuitur, intelligit: alii enim auctores eum obtenta hac victoria in Græciam profectum tradunt. Est et alia eodem nomine insula Cephaleniæ vicina, quam Servius tamen ad alterius differentiam Samen vocat. Alii Samen urbem esse volunt. Multa Strabo de utroque nomine lib. XII. *Torrent.*

Missionem poscentium] Honestam, quæ emeritis stipendiis impetrari solebat. *Bern.*

Inter promontoria, &c.] Inter Rhium, opinor, et Antirrhium, qui erat brevissimus simul et æstuosissimus ex Ætolia in Peloponnesum trajectus. *Casaub.* Peloponnesus Græciæ peninsula nobilissima, a Pelope sic dicta. Unde Νῆσος τοῦ Πέλοπος appellatur Nicephoro Gregoræ libro I. *Morea* hodie. Ætolia, Græciæ quoque regio maritima, Locros Ozolos inter et Acarnaniam. Hodie vulgo *Despotato.* Bern.

Ceraunios] Cerauni montes sunt Epiri. A Plinio et Horatio 'Acroceraunia' nominantur. Refert Servius Ceraunia dici a crebris fulminibus. Nam Græci κεραυνὸν fulmen appellant. Tertius Europæ sinus ab Acroceranniis incipit montibus. *Beroald.*

Liburnicorum] Agilium bellicarumque navium, a Liburnis, Illyrici populo, qui olim navibus usi velocitate præcipuis, mare Ionium insulasque prædabantur: qua ex causa Romani naves levitate celeritateque præstantes appellavere Liburnicas, ut refert Appianus. *Bern.* Augusto dimicante Actiaco prælio, cum Liburnorum auxiliis præcipue victus fuisset Antonius, experimento certaminis patuit esse Liburnorum naves cæteris aptiores. Ergo similitudine, et nomine usurpato, ad earundem instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia namque Dalmatiæ pars est: cujus exemplo nunc naves bellicæ fabricantur, et appellantur Liburnæ. Vegetius.

Armamentis] Instrumentis nauticis, sicut funibus, velis, anchoris, remis, &c. *Bern.*

Donec desideria militum ordinarentur] 'Desideria' sunt ἀξιώσεις, preces, postulationes. Sic apud Tacit. 'desideria militum,' et 'desideria legionum' apud J.Ctos. aliquando pro libellis supplicibus, ut infra cap. 53. 'Adeuntium desideria excipiens.' *Casaub.*

Ad mortem adegit] Erat Antonio servus, nomine Eros, quem jampridem hortatus fuerat, ut jussus ipsum interficeret. Is cum id, quod olim in se receperat, tum præstare juberetur, stricto gladio, cum Antonium videretur icturus, averso vultu se ipsum confodit, et ad heri pedes accidit. Tum Antonius: Bene, inquit, o Eros, qui, quod facere non poteras, mihi quomodo faciendum esset ostendisti: simulque vulnus sibi in ventrem ingessit, et in lectum se dimisit. Paullo post, Cleopatram vivere cognito, statim tollendum se famulis præbuit: manibusque eorum ad fores usque domicilii, in quo ea erat, portatus est. Cleopatra foribus non apertis de fenestra se conspiciendam præbuit, catenisque et funibus demissis, iis implicatum ipsa, et duæ,

quas solas secum in monimentum receperat, mulieres attraxerunt. Qui interfuerunt, nullum eo miserabilius spectaculum exstitisse asserunt. Plutarch.

Viditque mortuum. Cleopatræ] Recte prima editio (ut et duo Mss. Torrentiani) *viditque mortuam Cleopatram.* Dio lib. LI. fere ad verbum: 'Corpus ejus vidit, remediaque ei et Psyllos adhibuit, si qua eam ratione vitæ restituere posset.' *Casaub.*

Quam servatam triumpho magnopere cupiebat] Ejus imaginem tulit in triumpho, cum aspide mordicus affixa. Propterea cecinit Propertius: 'Brachia spectavi fixis admorsa colubris.' *Beroald.*

Psyllos admovit] Psylli, populi sunt in Africa et a Psyllo rege dicti, ut refert Plinius lib. VII. quorum corpori ingenitum fuit virus exitiale serpentibus, cujus odore sopirent eas. Scribit Cornelius Celsus in V. quod memoratu dignum est, 'Psyllos non habere scientiam adversus venena præcipuam, sed audaciam usu ipso confirmatam, qua vulnera exugunt: namque venenum serpentis non gustu, sed in vulnere nocet: ergo quisquis exemplum Psylli secutus exuxerit, et ipse tutus erit, et tutum hominem præstabit.' *Idem.*

Morsu aspidis] Tres aspidum species facit Galenus, et ex eo Aëtius, χερσαίας, χελιδονίας et πτυάδας. Χερσαῖαι dictæ, quæ in mediterraneis degebant, cum Chelidoniæ circa ripas fluminum colerent, et præcipue Nili. Πτυὰς dicta, quia inspuendo perimit, non morsu, sed et tardius conficit. omnium commune σύμπτωμα somnus, et dormiendi libido, ac sine sensu aut dolore mors. Chelidonia cum Sistro et Osiride inter mysteria et initia Isiaca semper pingitur. Ovidius: 'Sistraque erant, nunquamque satis quæsitus Osiris, Plenaque somniferis serpens peregrina venenis.' Serpentem peregrinam vocat aspidem, id est, Ægyptiam, quia in Europa non viseretur. Errore igitur communi ductus Strabo, vel aliud agens, aspidas in aliis regionibus ponit. Quas enim vulgo vocamus aspides, nullam habent fere communem notam cum illis quas veteres describunt. *Salmas.*

Majorem de duobus] Cod. Salmas. *majorem duobus.*

Abreptum interemit] An quia nefas videbatur ad simulacrum eum trucidare? Statuæ certe Principum postea tutissimum ad eas confugientibus asylum fuere. qua de re apud J. C. l. II. de his qui sui, vel al. juris sunt. l. I. de off. Præf. Urb. et titul. Cod. Justiniani, de his qui ad statuam confug. Quem autem Antonium juniorem vocat Suet. Græci Atyllum et Antyllum appellant, cui Cæsaris filia ante desponsata fuerat, de quo inf. c. 63. *Torrent.* Sub Tiberio incessit deterrimo cuique licentia, impune probra et invidiam in bonos excitandi, arrepta imagine Cæsaris. Itaque Q. Cestius senator disseruit, principes quidem instar Deorum esse, sed neque a Diis nisi justas supplicum preces audiri, neque quenquam in Capitolium, aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. Tacitus.

CAP. 18. *Conditorium et corpus Magni Alexandri*] An quem Strabo περίβολον vocat, intelligit? Locus fuit urbe media, sepulturæ regum destinatus, quem vocari ait Strabo Σῆμα. Sic enim legimus, non Σῶμα. Seneca 'Conditivum' pro conditorio epist. LXII. et LXXXIV. Cæterum fuisse in media urbe Alexandria conditorium Alexandri, etiam ex hodierna specie illius semirutæ urbis potest constare: si vera sunt quæ leguntur apud Leonem Africanum, non contemnendum scriptorem, cujus verba sunt e libro VIII. in descriptione illius urbis: 'Neque prætermittendum videtur,' ait, 'in medio Alexandriæ ruderum,

ædiculam instar sacelli constructam adhuc superesse, insigni sepulcro, magno a Machumetanis honore affecto, memorabilem, quo Alexandri magni corpus, summi Prophetæ ac Regis, velut in Alcorano legunt, asservari contendunt.' *Casaub.* *Conditorium*] Per 'conditorium' hic intelligi non Strabonis περίβολον, hoc est, circuitum, in quo regiæ erant sepulturæ, sed thecam sive loculamentum ipsum, argumento est, quod illud cum corpore Alexandri 'prolatum e penetrali' scribit autor. Lucanus x. 19. similia de Cæsare patre. *Bern.*

Corona aurea] Vereor ne quis mutaverit veram auctoris scripturam ex nostris moribus, quibus coronas aureas regibus imponunt: quod tunc temporis secus erat. Quapropter plane mihi persuadeo fuisse *corona laurea.* Cur enim coronaverit Alexandrum Augustus? honoris, puto, gratia. Quod si fecit, ut fecit, cur potius aurum, quod et ipsi Romani imperatores aspernabantur, quam laurum, quam tantopere æstimabant, imposuisset? Præterea aureæ coronæ nullus erat locus; non enim poterat testari regem, cum illa nemo eorum uteretur, sed diademate potius, quæ fascia erat: at laurus loquebatur fuisse summum imperatorem, eoque corona tali dignissimum. *Idem.*

Floribus aspersis veneratus est] Juvenalis Sat. VIII. 'Di majorum umbris tenuem et sine pondere terram, Spirantesque crocos, et in urna perpetuum ver,' &c. et pulcherrime Virgilius ex persona ipsius Augusti libro VI. 'Manibus date lilia plenis, Purpureos spargam flores.' Ut omittam antiquas marmorum inscriptiones, quæ defunctorum urnas rosis spargi ornarique quotannis ex testamento jubent. Quo referendum illud Tibulli e libro II. Eleg. 4. 'Atque aliquis senior, veteres veneratus amores, Annua constructo serta dabit tumulo.' Illud peculiare Græcis, quod apii coronas sepulcris imponebant. Unde apio indigere dicebant eos qui periculose ægrotabant. Plutarch. Quæst. Convival. *Torrent.*

Num et Ptolemæum] Lagi filium, Alexandri Magni successorem. Libenter *Ptolemæûm* legerim, ultima syllaba circumflexa, pro Ptolemæorum: sequitur enim, 'regem sit se voluisse videre, non mortuos.' Et alioqui sic legendum esse ex Dione libro XLI. et Zonara deprehendes. *Casaub.*

Non mortuos] Ptolemæos puta: tanquam illi vere mortui de quorum vita et obitu pariter siletur. Tales nimirum fuere Ptolemæi, qui omnes post tertium male vixerunt, deliciis corrupti: omnium vero pessime quartus, et septimus, et ultimus Auletes.

In provinciæ formam redegit] Ægyptus nunc provincia est, et tributa maxima pendit, atque ab hominibus modestis administratur, qui in eam mittuntur. Qui mittitur, regis loco est. Ei subest δικαιοδότης, id est, juredicendo præfectus, qui judicia exercendi pleraque potestatem habet. Tum alius Ἴδιος λόγος, nimirum qui peculiares rationes curat. Is in ea inquirit, quæ seorsim ad Cæsarem recidunt. Hos comitantur Cæsaris liberti et administratores. Strabo.

Ut feraciorem redderet, fossas omnes, in quas Nilus exæstuat, &c.] Id est, inundat incremento. Nilus autem, coloni vice fungens, si duodecim cubita non excessit, fames certa est. Nec minus si XVI. exsuperavit. Tanto enim tardius decedit, quanto abundantius crevit, et sementem arcet. Plinius. De Nili incrementi quantitate, quæ aliis subinde seculis tenuior facta est, ita censeo: Olim fore nullam. Perpetua namque alluvione tandem aliquando fluminis altitudini riparum margines æquatum iri. *Cæs. Scaliger.*

Annonæ urbicæ] Plinius in Paneg. 'Percrebuerat antiquitus urbem nos-

tram, nisi opibus Ægypti, ali, sustentarique non posse. Superbiebat ventosa et insolens natio, quod victorem populum pasceret.' Egesippus et Josephus tradunt, annonam quatuor mensium singulis annis pop. Romano ministrari ab Ægypto solitam. *Beroald.*

Fossas omnes] De Nili fossis atque aggeribus videri poterit Ulpian. lib. IX. De extraord. criminibus, ac titulus Cod. Justiniani de Nili aggeribus non rumpendis. *Torrent.*

Exæstuat] Inundat incremento. Nili autem incrementum justum est sedecim cubitorum. *Bern.*

Oblimatas] Novum semper limum trahit, qui efficit fœcunditatem. Unde et Nilus dictus est, quasi νέαν ἰλὺν, id est, novum limum, trahens. Nam antea Nilus Latine Melo dicebatur. *Servius. Oblimatas*] Limo obductas per milites repurgavit, cœno obstructas patefecit. *Bern.*

Urbem Nicopolim apud Actium condidit] 'Apud,' id est, e regione. Græci modo πρὸς τῷ 'Ακτίῳ, modo ὑπὲρ τοῦ 'Ακτίου. Sinum Ambracium ingredientibus ad dextram est Actium, vetustissimum Apollinis templum, ab Augusto instauratum, et magnis reditibus ditatum: ad sinistram Nicopolis, libera civitas, Augusti opus et κτίσμα. Itaque, ut κτίστῃ, divini honores illi Nicopoli habebantur, eratque ibi apex honorum omnium, Augusti sacerdotium. Quare etiam anno nomen dabat Sacerdos Augustalis, et in scribendis publicis aut privatorum contractuum instrumentis, ad tempus notandum, nomen ejus ascribebant: quo modo fieri solitum in plerisque Græciæ urbibus satis constat. Hæc nos ita esse, colligimus ex Arriani Dissertationum Epicteti lib. I. c. 19. *Casaub.*

Ludosque illic Quinquennales constituit] Hoc est, quinto quoque anno celebrandos. Agon Actiacus merus Olympicus fuit. Strabo lib. VII. 'Αποδέδεικται δ' ὁ ἀγὼν 'Ολύμπιος, τὰ 'Ακτια, ἱερὸς τοῦ 'Ακτίου 'Απόλλωνος. Τὴν δ' ἐπιμέλειαν ἔχουσιν αὐτοῦ Λακεδαιμόνιοι· αἱ δ' ἄλλαι κατοικίαι περιπόλιοι τῆς Νικοπόλεως εἰσίν. ἤγετο δὲ καὶ τὸ πρότερον τὰ 'Ακτια τῷ θεῷ, στεφανίτης ἀγὼν ὑπὸ τῶν περιοίκων, νῦν δ' ἐντιμότερον ἐποίησεν ὁ Καῖσαρ. Ergo hunc agonem non instituit Augustus, sed auxit et illustriorem fecit, condita urbe Nicopoli et decuma de præda hostium Apollini consecrata. Dio hunc agonem ἱερὸν appellat ex eo, quod Hieronicæ de publico cœnabant: quod fiebat in omnibus sacris ludicris. Tales vulgari joco vocabantur τρεχέδειπνοι, quod alius alium prævertere conaretur. *Jos. Scaliger.*

Locum castrorum quibus fuerat usus] Dio tradit, in castrorum loco urbem Nicopolin fuisse ædificatam: templum, de quo loquitur Suetonius, in loco in quo fuerat Augusti tabernaculum. Ego Dionem potius sequar: video enim factum etiam alias, ut quo in loco castra habuerant, ibi urbem mox conderent Romani. Non enim aliunde est, quod tam multæ Hispaniæ, Africæ, aliarumque regionum urbes sub castrorum appellatione reperiuntur. *Casaub.*

Exornatum navalibus spoliis] Hæc navalia spolia, quibus locus castrorum exornatus, non nisi rostra navium fuisse, Dio asserit. Sic Florus I. 2. 10. 'Extant et parta de Antio spolia, quæ Mœnius in suggestu fori, capta hostium classe, suffixit.' *Bern.*

Neptuno ac Marti] Videtur errare Suetonius. Nam et Strabo et Dio aiunt Apollini templum hoc fuisse consecratum: quibus potius habendam fidem, assentietur mihi, opinor, qui meminerit et qua semper religione Apollinem Augustus, ut omnium sibi bonorum auctorem vereque parentem coluerit. Pro Suetonio vero dixerim, ei sermonem hic esse non de templo (nam illud utique Apollini sacrum) sed de castrorum loco spoliis

exornato. Nec adeo mirum, Augustum in gratiam rediisse cum Neptuno, cujus numen adeo propitium in hac victoria fuit expertus. *Bern.*

Cap. 19. *Post hæc*] Ultra. Si enim ad tempus id referas, non procedit, quum vivo etiam Antonio periculosis Augustus conjurationibus petitus sit. *Sabell.*

Conjurationes complures] Dum Alpes pacat, immixtosque mediæ paci et imperio hostes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem et Danubium terminos movet, in ipsa urbe Murenæ, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Seneca.

Indicio detectas] Index est, qui facinoris, cujus ipse est conscius, latebras indicat, impunitate proposita. Indicium, talis delatio detectioque: quæ et 'indicina' dicitur Apuleio. Indicare pro indicium facere. Indicium est etiam ipsa merces indicis. *Bern.*

Lepidi juvenis] Fuit hic M. Lepidi triumviri ex Bruti sorore filius, Antonii gener. *Idem.*

Paulli progeneri] Socer magnus dicitur uxoris meæ avus, qui et prosocer dicitur, et ego sum illius progener: et avus meus socer magnus est uxoris meæ, illa illi pronurus: autor Modestinus JC. Lucium Paullum progenerum Augusti appellat Suetonius, quia Juliam illius neptem uxorem habebat, sicut inferius 64. declarabitur. Seneca Epist. XXI. 6. Tiberium appellat 'progenerum Pomponii Attici,' quia uxorem duxerat Agrippinam illius neptem ex M. Agrippa genitam. *Beroald.*

Falsarum tabularum rei] Falsarii. Ad legem Corneliam de falsis declaratur, eum pœna falsarum tabularum teneri, qui testamentum deleverit, resignaverit, quive testamentum falsum scripserit, qui in tabulis falsum fecerit. Ea vero pœna deportatio est, et omnium bonorum publicatio. *Idem.*

Neque ætate neque corpore integri] Senio et morbo confecti. *Bern.*

Hybridæ] Hybridæ, sicut docet Porphyrio, dicuntur canes, qui ex imparibus parentibus nati sunt, hoc est, ex venatico et gregario. Per hanc similitudinem, qui patre Romano et matre peregrina natus est, vel e contrario, hybrida appellatur. Plinius vero in VIII. scribit, hybridas vocari sues ex fero et domestico sue progenitos, quæ appellatio ad homines quoque translata est. Valer. Max. author est, Quintum Varium cognominatum fuisse Hybridam, propter obscurum jus civitatis. *Beroald.* Παρθινοὶ reperiuntur apud Dionem in actis A. DCCVII. quibus in officio continendis, Catonem Dyrrachii Pompeius reliquit.

Ad extremum Telephi] In Telepho omnia indigna: quod servus, quod mulieris, quod fartor, sive, quod idem est, nomenculator. Hujus vero ministerium non ad prensationes tantum candidatorum pertinuit: sed ad salutationes matutinas et dispositionem convivarum, aliaque talia. *Casaub.* *Ad extremum*] Refero illa, 'ad extremum,' non ad insidiarum ordinem: nam, si Senecæ fides, post Cinnam nemo Augusti vitæ insidiatus est: sed ad ordinem narrationis, quæ in hoc desinit: vel ad personæ vilitatem. *Idem.*

Ultimæ sortis] Abjectissimæ conditionis. *Bern.*

Lixa] Militaris servus. *Idem.*

Cap. 20. *Per se*] Suo ductu, non per legatos. *Idem.*

Dalmatium adolescens adhuc] Annum agens trigesimum. Appianus in Illyricis clare arguit. Recte igitur 'adhuc:' ut intelligamus de extrema adolescentia. *Casaub.*

Cantabricum] Postquam extrema Cantabri vident, certatim igne, ferro, inter epulas, venenoque, quod ibi vulgo ex arboribus taxis exprimitur, præcepere mortem, seque pars ma-

jor a captivitate vindicavere. Florus.

Cantabricum] Bellum hoc confectum est anno U. C. 730. a morte Antonii sexto, Dio lib. LIII. Orosius VI. 21. auctor est, durasse id bellum annos quinque, susceptumque ab Augusto anno U. C. 726. Augusto victori Romam a bello Cantabrico redeunti gratulatur Horatius lib. III. Od. 14. cumque diutius ejus belli caussa abesset, populi ac senatus ingens desiderium pulcherrime describit lib. IV. Od. 5. Per se ergo bellum illud Augustus gessit. Cui tandem Agrippa finem imposuit. Cantabri, Tarraconensis Hispaniæ populi, ad Septentrionem, Oceano, qui Cantabricus inde dictus, propinqui. *Bern.*

Lapide ictus] Ad Setoviam Illyrici urbem. *Idem.*

Altera] Abjeci voculam *autem*, quod non agnosceret ullus Palatinorum: et testaretur suis etiam duobus abesse Torrentius. *Grut.*

Ruina pontis consauciatus] Pontem intellige, qualem describit Vegetius lib. IV. cap. 21. 'Exostra,' inquit, 'dicitur pons, qui turri in murum repente protenditur.' Plinius 'turrim' appellat, item Dio. *Casaub.*

CAP. 21. *Partim ductu, partim auspiciis*] 'Ductu,' hoc est, per se: 'auspiciis suis,' id est, per legatos. Sic in veteri inscriptione apud Plinium, lib. III. cap. 20. de eodem Augusto: QUOD. EJUS. DUCTU. AUSPICIISQ. GENTES. ALPINAE. OMNES QUAE. A. MARI. SUPERO. AD. INFERUM PERTINEBANT. SUB. IMPERIUM. P. R. SUNT. REDACTAE. *Idem.*

Auspiciis suis] Ovid. ad Augustum lib. II. Tristium, de Tiberio loquens: 'Per quem bella geris, cujus nunc corpore pugnas, Auspicium cui das grande, Deosque tuos.' *Torrent.* Nihil neque domi, neque militiæ, nisi auspicato, gerebatur. 'Quippe quod,' ut inquit apud Livium Cn. Manlius, 'nullius calumniæ subjicerentur ea, quæ Dii comprobavissent.' Auspicia vero in exercitu unius fuerunt imperatoris, cui ea provincia evenisset. Cæteri auspiciis ejus pugnare, ipse bellum, ut ductu, sic auspiciis suis gerere dicebatur. Itaque nec supplicatio, nec triumphus dabatur aut legato, aut ulli alii exercitus præfecto, ne si eorum quidem opera atque virtute imperator absens aut ægrotus victoriam adeptus esset; quod non eorum auspiciis res esset gesta, sed ipsius imperatoris. *Sigon.*

Cum Illyrico omni] Id est, reliquo. Dividebatur enim in Dalmatiam et Liburniam.

Vindelicos] Virtute Drusi Neronis privigni. Horatius lib. IV. Od. 4. 'Videre Rhæti bella sub Alpibus Drusum gerentem et Vindelici: quibus Mos unde deductus per omne Tempus Amazonia securi Dextras obarmet, quærere distuli.'

Dacorum incursiones] Misso Lentulo Dacos, qui, duce Cotissone, decurrere et vicina populari consueverant, repulit ultra ripam Danubii ulteriorem. Dacos vero, ut inquit Stephanus, καλοῦμεν δάους. Unde apud Athenienses servorum nomina sunt δάοι, Davi, sicut et Getæ, quibus et Poëtæ utuntur in Comœdiis. *Beroald.*

Cum magna copia] Hoc est, multitudine militum. Ita Tacitus II. 52. 4. 'levi cum copia.' Ergo male Grammatici vocem eam hac notione pluralem tantum faciunt. *Bern.*

Ultra Albim summovit] Quod nunquam antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium, a Rheno usque ad flumen Albim, qui Senonum Hermundorumque fines præfluit, Romanus cum signis perductus exercitus: et classis, quæ Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoria, cum

abundantissima rerum omnium copia, exercitui Cæsarique se junxit. Velleius.

Suevos et Sicambros dedentes se traduxit in Galliam] De Sicambris facile assentior. Ea enim gens, sicut et Ubiorum, ad latus Rheni Teutonicum olim sita, perpetuis Suevorum incursionibus vexata, facilis transduci. At quis veterum geographorum aut historicorum Suevos in Galliam transsevit, præter Suetonium? Sed Pithœi codd. præferunt *Seubos*. in qua scriptura vestigium, ut puto, latet veræ: nam rejecto *s* in finem superioris vocis, minima mutatione feceris *Ubios*. Casaub. Pithœi lectionem adstruit Salmas. Codex.

Nationes male quietas] Hoc est, inquietas. *Bern.*

Nulli genti sine justis] Non ea sententia Dionis: qui Pannonios ab Octavio nulla ne minima quidem re læso, bello petitos scribit lib. XLIX. *Casaub.*

Tantumque abfuit a cupiditate imperium vel bellicam gloriam augendi] Post excessum Augusti, illati sunt in senatum libri quatuor. In quarto mandata et consilia Tiberio ac Reipublicæ data continebantur: interque alia, ut contenti præsente fortuna, fines imperii proferre non cuperent: quippe cum difficulter tantum imperium servari posset, periculum fore, ne plura appetendo, parta quoque amitterent. Dio Cassius.

Barbarorum] Sic Romani vocarunt omnes extra limites Imperii sui, Græcis exceptis: a quibus tamen ipsi vicissim audierunt Barbari. Cato apud Plinium XXIX. 1. 'Nos quoque [puta Romanos] Græci Barbaros dictitant.' Et Pyrrhus Romanam conspicatus aciem: 'Ordo hic,' inquit, 'Barbarorum non est barbarus.' *Bern.*

Æde Martis ultoris] De hac infra 29. *Idem.*

Novum genus obsidum] Cur novum, quum, Livio, Plutarcho, et Dionysio authoribus, constet a Romanis puellas obsides Porsenæ datas? Sed ad recentiora, credo, tempora Tranquillus respexit, quibus mos ille vetus exoleverat: aut certe ad Parthos, qui id genus obsidum dare non consueverant. *Sabell.* Germani quoque captivitatem longe impatientius fœminarum suarum nomine timent: adeo ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Tacitus.

Graviore umquam multatus est pœna] Codex Salmas. *ultus est*. *Multatus est*] Optimi libri quidam *ultus est*. Casaub. Sed illud bene habet. Ita 'punitus es inimicum,' pro punivisti, habet Cicero pro Mil. 'communicati sunt,' pro communicaverunt, Livius: et plura talia collegit Salmasius in hist. Aug. pag. 119. *Bern.*

Neve intra XXX. annum liberarentur] Factum in captivis Salassis a Terentio Varrone. Dio lib. LIII. Non solum autem sic alienabantur servi, ut non manumitterentur intra certum tempus: sed etiam ut omnino ne manumitterentur. Vide J.Ctos. *Casaub.*

Indos etiam ac Scythas] Observo duas legationes a Poro rege Indorum ad Augustum. Alteram, quæ ad eum venit in Hispaniis bellum gerentem, cujus Orosius meminit: alteram, quando, post Græciam Asiamque lustratam, Samum per hyemem venit. De his Strabo lib. XV. et Dio lib. LIV. *Idem.*

Ad amicitiam petendam] Originem et historiam harum societatum et amicitiarum aperit Strabo lib. XII. his verbis: Συνέβη δὲ ἡνίκα πρῶτον Ῥωμαῖοι τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν διῴκουν, νικήσαντες Ἀντίοχον, φιλίας καὶ συμμαχίας ἐποιοῦντο πρός τε τὰ ἔθνη, καὶ τοὺς βασιλέας, τοῖς μὲν ἄλλοις βασιλεῦσιν αὐτοῖς καθ' ἑαυτοὺς δοθῆναι τὴν τιμὴν ταύτην. Τῷ δὲ Καππάδοκι, καὶ αὐτῷ ἔθνει κοινῇ. Hujusmodi autem regi-

bus sociis et amicis dona et munera mittere solebant, scipionem eburneum, togam pictam, sellam curulem. *Brisson.*

Vindicanti] Vindicare, est adserere sibi, vel ut suum petere. Vindicabat a Parthis Augustus Armeniam tanquam pertinentem ad jus Romani Imperii. *Bern.*

Signa militaria] Nulla unquam victoria tam gavisum fuisse Augustum, tot tam varie ea de re signati nummi veteres testantur, cum inscriptione, SIGNIS. RECEPTIS. *Torrent.*

Nonnisi ab ipso electum comprobaverunt] Innuit lib. LI. quanquam mutilus eo loco, Dio. Sed pulchre de Parthis Tacitus Ann. XII. 'Experimentis cognitum est, Barbaros malle Roma petere reges, quam habere.' Potuit eos Augusti magnitudo continere. At postea et Vononem, quem Tiberius, et Meherdatem, quem Claudius probaverat, destituere. Annal. II. et XII.

CAP. 22. *Janum Quirinum*] Idem Eanus qui Janus est, nempe ab eundo (quod Cicero lib. II. De nat. Deor. tradidit) sic dictus. Ex quo et transitiones perviæ Jani, et fores privatarum ædium januæ appellantur. Janum ergo Quirinum vocat Sueton. quod et ipse bello præsit, ut Junonem quoque Quiritem in veteri marmore legimus. Janum vero Quirini Horat. quod a Romulo, quem Quirinum vocabant, templum ei Romæ sit conditum. Extant et Augusti, et Neronis nummi, in quorum parte altera templum Jani clausum conspicitur, cum hac inscriptione, JAN. CLV. et PACE. P. R. TERRA. MARIQ. PARTA. JANUM. CLUSIT. *Torrent.* In sacris veteres Romani invocabant Janum Quirinum, Janum Patultium, et Clausium. Quirinum autem cognominabant, quasi bellorum potentem: ab hasta, quam Sabini Curim vocant. Patultium, et Clausium, quia bello portæ ejus patent, pace claudantur. *Bereald.*

Semel atque iterum a condita urbe clausum] Prima mentio est apud Livium et Plutarchum in historia Numæ: ab eo mos institutus. Hujus temporibus per annos XLIII. Jani portæ clausæ fuerunt. Anno deinde ab Urbe condita DXIX. Coss. T. Manlio Torquato, C. Attilio Balbo II. clausum esse iterum Janum, eodemque anno rursum apertum multi referunt. Tertium clausit Augustus A. U. C. DCXXV. Coss. sev. et Sexto Apuleio, post victum Antonium. Quartum idem princeps Coss. ipso IX. et M. Junio Silano, quum ex bello Cantabrico Romam redisset A. U. DCCXXIX. Quintum quoque clausit idem imperator circa tempora nativitatis Regis et Pontificis summi JESU CHRISTI Domini nostri. Sextum clusit Nero, se III. et Valerio Messalla Coss. anno U. DCCCXI. Septimum (Tacitus et Orosius aiunt sextum, quia Nero sine vera caussa clauserat) Vespasianus A. U. C. DCCCXXIV. Coss. se III. et Nerva. Magnum deinceps altumque silentium apud historicos super Jani portis. Mansisse tamen consuetudinem antiquam testatur Capitolinus in Gordiano juniore. Sed et sub Christianis Impp. servatum aliquandiu vetus hoc institutum, testis locuples Ammianus lib. XVI. qui in historia rerum gestarum a Constantio, clausi ad eo Jani mentionem facit. *Casaub.* Addam firmandæ Suetonii historiæ fragmentum Taciti apud Orosium his verbis: 'Deinde, ut verbis Corn. Taciti utar, sene Augusto patefactus Janus, dum apud extremos terrarum terminos novæ gentes sæpe ex usu, et aliquando cum damno quæruntur, usque ad Vespasiani duravit imperium.' *Lipsius.*

In multo breviore temporis spatio] Hæc verba, tanquam glossema, rejicit Langius (Lips. Elect. I. 20.) et mox legendum censet, *tertio clusit,*

non *ter*, ut in quibusdam exemplaribus. Etiam Torrentio non videntur germana : qui tamen *ter* retinendum putat. *Bern.*

Ovans] Ovatio, minor est triumphus. Usus ejus, quum hostium nomen humile est, aut cum incruenta victoria obvenit : ideoque ovalis corona, myrtea erat, tanquam non Martius, sed quasi Venereus triumphus foret. Est enim myrtus arbuscula Veneri dicata. *Bern.* Tum in ipsa ovatione dux cum exercitu urbem ingreditur pedibus, non autem curru, ut ille qui majore triumpho ornatur : deinde quia non gestat togam pictam et clavis aureis distinctam, neque ornatur trabea, aut laurea corona redimitur, quin etiam hac in re altero est inferior, quod non gestet sceptrum, in cæteris vero rebus illi est par. Dionys. Halicarn.

Post Philippense] Falsum est, quod videtur sensisse Suetonius, ex ea victoria eum ovasse. Nam contra, ea ovatio titulum et caussam habuit, pacem factam cum M. Antonio : qui et ipse eundem simul honorem usurpavit A. U. C. DCCXXIV. Auctor Dio et Fasti Capitolini. *Casaub.*

Siculum bellum] Contra Sextum Pompeium, supra cap. 16. utrumque ergo bellum civile : proinde contra morem Augustus. Nam ut Lucan. I. 12. 'Bella geri placuit nullos habitura triumphos.' *Bern.*

Curules triumphos] Magnos verosque, nam ovationes dicebantur pedestres triumphi. Dicti curules, quod curru deaurato triumphator veheretur. De pompa, ordine et formula triumphi ex professo Panvinius. *Id.*

Dalmaticum] Illyrium quidam appellant. Vicinitate gentium nomina confundi non est insolens ; imo Dalmatiam partem Illyridis aliqui faciunt. *Idem.*

Actiacum] Propter Cleopatram una cum Antonio devictam apud Actium pugna navali. *Idem.*

Alexandrinum] Ob subjugatam Alexandriam, urbem Ægypti clarissimam opulentissimamque. Hujus triumphi mentio infra 41. *Idem.*

CAP. 23. *Sed Lollianam majoris infamiæ quam detrimenti*] Accepta in Germania clades sub legato M. Lollio, homine in omnia pecuniæ quam recte faciendi cupidiore, et inter summam vitiorum dissimulationem vitiosissimo : amissaque legionis quintæ aquila, vocavit ab urbe in Gallias Cæsarem. Velleius.

Varianam pæne exitiabilem] Internecinam, qua Varum Quinctilium, tribus cum legionibus, impatientes Romanæ superbiæ sævitiæque Germani, Arminio duce, oppresserunt in Teutoburgensi saltu, qui etiamnum *Teuteberg* dicitur. Illius victoriæ nomine insignis campus *Winfeldt* est ad oppidulum Hornam, in Westfalia. Florus IV. 12. *Bern.* *Varianam pæne exitiabilem*] Hac clade, ut tradunt Historici, factum est, ut Romanum Imperium in ripa Rheni fluminis staret. Plinius in septimo, inter infelicitates Augusti Varianam cladem numerat, his verbis : 'Juxta hæc Variana clades, et majestatis ejus fœda sugillatio.' *Beroald.*

Legatis] Scil. militaribus, quos 'locum tenentes' hodie vocamus, quod vicariam imperatori præstent operam. *Bern.* *Legatis*] Legatorum nomen multis modis accipitur, sed eorum qui in provinciis versati fuere, duobus modis : primum, qui Senatus voluntatem ad alios detulerunt ; deinde, qui præsidibus operam quacunque ratione navarunt. Quos ambos intellexisse Cicero videtur interrogat. in Varin. cum eos appellavit 'nuntios pacis, ac belli, curatores, interpretes, bellici consilii auctores, muneris provincialis ministros.' Significat enim unum genus legatorum, qui decem aut quinque a senatu, et ex senatu ad ordinandam provinciam, parta ab imperatore victoria, mittebantur :

item alterum, qui præsidibus in omni provinciali ac bellico munere adjutores dabantur: de quibus Cæsar lib. III. de B. C. 'Aliæ sunt legati partes, aliæ imperatoris; alter omnia agere ad præscriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet.' Et lib. II. 'Officium legati, fiduciariam operam obtinere.' *Sigon.*

Auxiliis] Auxiliaribus militibus, qui sociorum erant; ut legionarii Romanorum. *Bern.* *Auxiliis*] Legionibus semper auxilia, tanquam levis armatura, in acie jungebantur: ut in his præliandi magis adminiculum esset, quam principale subsidium. Cæterum magnus in legionibus labor est militandi, graviora arma, sera munera, severior disciplina. Quod vitantes plerique in auxiliis festinant militiæ sacramenta percipere, ubi et minor sudor, et maturiora sunt præmia. Vegetius.

Excubias per urbem indixit] Ita solitum in omni tumultu, ad omnem cladis acceptæ nuntium, ut sæpe apud Livium. Tunc vero caussa præcipua fuisse videtur, quod erant in Urbe Germani Gallique milites non pauci. *Casaub.*

Ut et a peritis et assuetis continerentur] Quidam improbant institutum illud Romanorum, quo annuos tantum præsides, annuosque ductores copiarum faciebant: ut interdum prius se circumageret annus, quam omnia forent expedita: et ut sæpe ignorarent milites, et ignorarentur a militibus. Unde Annibal apud Livium inquit: 'An me cum hoc semestri conferam duce, cui si quis, demptis signis, Pœnos, Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit Consul?' *Beroald.*

Magnos ludos] Sic dictos, quod præcipue in Jovis honorem voverentur. Festus: 'Magnos ludos Romanos ludos appellabant, quos in honorem Jovis, quem principem Deorum putabant, faciebant.' Vel dicamus, magnos Deos duodecim Romanis fuisse, quod Lactant. docet, sex mares et fœminas totidem, quorum imagines auratæ ad forum stabant, ut refert Varro de R. R. lib. I. c. 1. *Marc. Donat.*

SI REMP.] Cod. Salm. SI RESP. &c.

Quod factum Cimbrico Marsicoque bello erat] Nempe ut ludi magni voverentur sub eadem conditione: nam alioquin sæpe alias ex votis ducum, SI HOSTEIS FUDISSENT, iidem ludi sunt celebrati: ut Q. Servilii Abalæ Dictatoris apud Livium lib. VII. et Camilli item Dictatoris, ibidem, et alibi item. *Casaub.*

Summisso] Promisso, intonso, quod lugentium erat. *Bern.*

Caput foribus allideret] Istud est quod Græci eleganter dicunt, τὴν περιπέτειαν οὐ κατὰ σχῆμα φέρειν (*casum non moderate ferre.*) Tullius vocat 'detestabilia genera lugendi.' Putabant hac sui injuria leniri deum iram. Cicero Tuscul. III. 29. *Idem.*

Diemque cladis quotannis mœstum habuerit ac lugubrem] Sic fieri solet in omni lamentatione, ut si quid unquam in longa vita nobis adversi eodem tempore contigerit, memoremus. *Idem.*

CAP. 24. *Disciplinam*] Scilicet militarem: quæ virtus nomen populo Romano et æternam gloriam peperit, quæ orbem terrarum parere Romano Imperio coëgit, ut tradit Cicero in oratione pro Murena. De hac ita loquitur Titus Manlius ad filium: 'Disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana Respublica, solvisti.' *Beroald.*

Ne legatorum quidem cuiquam] Id postea licentia temporum vivo adhuc Augusto (imo ipsius Augusti exemplo, qui in Occidentem atque Orientem sæpius meavit comite Livia) mutari cœpit: et magis Tiberii principatu. Apparet ex ea relatione Cæci-

næ cujus Tacitus meminit libro III. *Casaub.*

Nisi gravate] Sic prima editio, scripti fere *gravato*, quod idem est. μόλις, χαλεπῶς (vix, ægre.) *Bern.*

Uxorem intervisere] Ita Annibal apud Livium ad milites inquit: 'Si quis vestrum suos visere vult, commeatum do: primo vero edico, adsitis, ut, Diis bene juvantibus, bellum ingentis gloriæ prædæque futurum incipiamus.' Intervisere vero, est ex intervallo revisere. Sic apud Palladium, 'interlegere poma,' est non tota colligere, sed per intervalla decerpere, ut relicta in arboribus fiant grandiora. *Beroald.*

Sacramenti] Scil. militaris. Tempore secundi belli Punici milites, quod nunquam antea factum erat, jurejurando a Tribunis militum adacti, 'jussu Consulum conventuros, neque injussu abituros.' Nam ad eam diem nil præter sacramentum fuerat: et ubi ad decuriatum aut centuriatum convenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites conjurabant, 'sese fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut civis servandi caussa.' Id ex voluntario inter ipsos fœdere a Tribunis ad legitimam jurisjurandi adactionem translatum. *Livius.*

Pollices amputasset] Arrius Menander J. C. lib. III. de re militari: 'Qui filium subtrahit militiæ belli tempore, exilio, et bonorum parte multandus est, si in pace, fustibus cædi jubetur:' et paulo post: 'Eum qui filium debilitavit dilectu per bellum indicto, ut inhabilis militiæ sit, præceptum Divi Trajani deportavit.' Fortunatianus Rhetor: 'Decem milites tempore belli pollices sibi amputaverunt.' Rei sunt læsæ Reipub. Marcellinus de Gallorum moribus loquens: 'Neque illorum quisquam, ut in Italia, munus Martium extimescens pollicem præcidit, quos jculariter murcos appellant.' *Torrent.*

Ipsum bonaque subjecit hastæ] Ut in aliis, ita in hoc quoque veterem morem retulit Augustus: testes J. C. lege quarta Dig. de re militari, § 'Gravius.' Vetus scriptor apud Suidam: Ἐμαστιγοῦτο ῥάβδοις, εἶτα ἐπ' ἐξαγωγῇ ἐπιπράσκετο, δειλίας καὶ ἀποδράσεως τίμημα φερόμενος, δοῦλος εἶναι. *Casaub.* Apud Catonem dicitur, viros Romanos, qui remiges scripti erant, per portisculum sub flagro veniisse. In quo est duplex antiquitatis notio: una, cives Romanos ob capital admissum prius verberibus cædi, si Romæ essent, deinde trans Tiberim venire solitos; altera, qui flagris cædebantur, ii sub præcone, aut, si remiges essent, sub portisculo seu κελευστῇ cædebantur. Horatius: 'Sectus flagellis hic Triumviralibus Præconis ad fastidium.' *Jos. Scaliger.* *Subjecit hastæ*] Hastæ subjici dicebantur ea, quæ publice venibant, hasta in foro posita, præconibusque proclamantibus. Hinc subhastatio, et res subhastatæ, quæ sub hasta venales propositæ. *Bern.*

Imminere emptioni publicanos] Publicani, ut ex equestri erant ordine, faventes Equiti, emere eum sub hasta, ac continuo dimittere volebant. Quod ut caveret Augustus, suo ipsum liberto addixit. *Torrent.* *Imminere emptioni publicanos*] Imminere emptioni, est empturire, seu avidum ad emptionem accedere. Tacitus Hist. III. 'imminere excidio urbis,' hoc est, cupide instare. *Bern.*

Addixit] Attribuit, possidere jussit. Proprium quidem Prætoris verbum, ex illis tribus, quibus universum ejus imperium ac potestas continebatur, DO, DICO, ADDICO: sed postea in magistros auctionum traductum. *Bern.*

Relegatum in agros] More servorum, dominum offenderant. Ulp. libro XXXV. Dig. de hæred. inst. 'Si

servus fuerit missus in villam, interim illic futurus quia dominum offenderat, quasi ad tempus relegatus.' Livia quoque, cata illa fœmina, apud Dionem, inter leviores pœnas quibus civium delicta castigari vult ab Octavio, κατάκλεισιν ἐν ἀγρῷ non prætermittit. *Casaub.*

Citra commoda emeritorum præmiorum] Forsan interposita copula *et præmiorum* præstat legere. Aliud enim præmia, aliud emerita. Nam præmia ultra emerita dabantur. Modestinus lib. III. de re milit. 'Qui militiæ tempus in desertione implevit, emerito privatur.' Item Arrius Menander libro v. eod. tit. 'et præmia, et emeritum capiet.' *Torrent.*

Exauctoravit] Militiæ sacramento solvit. *Bern.*

Decimatas] Macrinus Imperator, authore Julio Capitolino, cum seditiones militares pateretur, multos decimavit, aliquando etiam centesimavit: quod verbum proprium ipsius erat, quum se clementem diceret, quando eos centesimaret, qui digni essent decimatione atque vigesimatione. *Beroald.*

Decimatas hordeo pavit] Ita, quum periculum et metus sortis ex æquo omnibus impendeat; nemo enim scit, in quem ea sit casura; exemplum autem vescendi ex hordeo in omnes pariter edatur, hoc instituto, quam maxime poterat fieri, consultum est utrique rei; ut et terror injiceretur, et acceptum detrimentum sarciretur. Polybius.

Statione deserta] Fuit matricula quædam ordinis a centurione instituti; nam suos juxta vires et pro judicio locabat, certis quemque locis, quos in acie et agmine tenerent. Quisque locum suum noverat, et hos ordines pertinaciter servabant. Cautio antiquitus erat, ne quis miles a signis IV. pedes longius procederet, id est, ne quis vel passum unum progrederetur extra lineam ubi signa. Imo et mors pœna, si qui reliquissent. Quod idem in agmine servabant, etsi non mors hic semper, sed minor pœna, ubi nimirum minor excessus et aberratio. Quod si major profectio, desertionis pœna mors erat. Desertor autem habebatur qui longius, quam unde tuba exaudiri posset, excessisset. Sueton. ut novum in Augusto notat, quod centuriones quoque pari cum manipularibus severitate habuit. *Lipsius.*

Manipulares] Censeo, per manipulares hic non intelligi privatos milites, sed vixillarios et signiferos. Quippe cum proxime centurionibus subjungantur; ac gregarii milites decimati ex hordeo pasti dicantur. Manipulum vero interdum notare signiferum, autor est Servius ad II. Æneid. *Marc. Donat.* *Manipulares*] Gregarios milites. Nam quod Marcellus Donatus signiferos hic interpretatur, ratione caret. Dicti manipulares, quod primitus hastis alligata fœni manipula pro militaribus signis essent. Ovidius: 'Pertica suspensos portabat longa maniplos: Unde maniplaris nomina miles habet.' *Bern.*

Ut stare per totum diem juberet] Inter leviores animadversiones veterum fuerunt et ἕδραι et στάσεις ἄτιμοι. Plutarchus, in Antonio, κλισίαις ἀτίμοις προσπηλακίζεσθαι non dissimiliter dixit. Reperio in disciplina militari Dacorum similem animadversionis modum. Justinus libro XXXII. 'Daci soboles Getarum sunt: qui cum Orole rege adversus Bastarnas male pugnassent, ad ultionem segnitiæ, capturi somnum capita loco pedum ponere jussu regis cogebantur.' *Casaub.*

Prætorium] Tabernaculum ducis: ita dictum, quod bella administrantes initio Prætores essent, qui postea Consules, ait Festus. *Bern.*

Interdum tunicatos] Tunicatum apparere in publico, magnum Romæ et in castris fuit vilitatis et humilis sortis argumentum. Contra, interdum

toga ignominiæ caussa sumi jussa: sed abscissis laciniis deformis, ut apud Valerium Max. lib. II. Nec dissimilis historia est quæ narratur primo Paralipomenωn, c. 19. nam ibi quoque ignominiæ caussa vestis præciditur. *Idem.*

Discinctosque] Plut. ἀζώστους, Polyænus λυσιζώνους. Olim qui aliquid serii facere parabant, cingulo vestes, alias fluxas, constringebant: quod proprie Latini dicunt 'accingere se operi.' *Casaub.* L. Calpurnius equitum præfectum, quod arma hostibus tradidisset, discincta tunica indutum, nudis pedibus, a mane noctem usque, ad principia per omne tempus militiæ adesse jussit. Interdixit etiam ei convictum hominum, usumque balnearum. Val. Max.

Cum decempedis] Hoc pacto indicabatur regradatio. In militia Romana sua cuique pro loco quem obtinebat in matriculis dignitas: ut quisque fortiter fecerat, aut flagitium admiserat, ita vel præponebatur aliis, vel postponebatur. Inde est, quod Augustus centuriones ignominiæ caussa jubet cum decempedis stare, et cespitem portantes: quorum multus usus in tabernaculis conficiendis, aliisque obeundis militiæ muneribus. *Casaub.* *Decempedis*] Decempeda pertica est, qua metatores utuntur, a numero pedum dicta, sicut quincupeda a quinque pedibus. A decempeda decempedator derivatur. Cicero: 'Cavebat etiam Lucio Antonio, qui fuerat æquissimus agri privati et publici decempedator.'

Vel etiam cespitem portantes] Infimus gradus erat tironum militiam auspicantium, et caligatorum, quos nullum adhuc facinus egregium in altiorem promoverat gradum. His omnia fere incumbebant militiæ munia: nam in multis eorum opera utebantur Tribuni et centuriones plane in modum servorum, ut ipsi queruntur apud Tacitum primo Ann. Inde sunt isti munifices appellati: quibus opponebantur beneficiarii, qui vacationem munerum militarium habebant. Qui igitur contra militarem disciplinam aliquid admiserant, ii regradatione puniebantur, fiebantque, amisso ordine in quem promoti fuerant, pro beneficiariis munifices. *Casaub.*

CAP. 25. *Filiis*] Adoptivis, Caio et Lucio. *Bern.*

Privignis] Tiberio et Druso, Liviæ filiis. *Idem.*

Ambitiosius] Hoc est, blandius et κολακικώτερον. Nam appellare milites commilitones, ejus ducis est, qui per blanditiam suos in officio velit retinere. *Casaub.*

Domusque suæ] Domus pro familia imperante sumitur et apud Justinum XII. 15. 1. *Idem.*

Libertino milite bis usus est] Servis in id ipsum manumissis. Cæsar Augustus in Germania et Illyrico cohortes libertinorum complures legit: quas voluntarias appellavit. Ad Cannas quoque victis Romanis, octo millia servorum empta militaverunt. Sed et post calamitatem apud Thrasimenum acceptam, et bello sociali, Libertini in Sacramentum vocati sunt. Ac ne putes hæc in nostra tantum contigisse Rep. similia exempla apud Lacedæmonios et Athenienses reperies. Macrobius.

Incendiorum caussa] Pluribus una die exortis incendiis, septem cohortes oportunis locis constituit Augustus, ut binas regiones Urbis unaquæque cohors tueretur, præpositis eis Tribunis, et super omnes spectabili viro, qui Præfectus vigilum appellatur. Paullus et Ulpianus lib. I. Pandectar. De officio Præfecti vigilum. *Torrent.*

Si tumultus] Qui metus frequens in urbe: utique postquam populus Rom. suffragii jure amisso, cœpit curare panem et Circenses solum. Vide Suetonium in Claudio c. 18. *Bern.*

Pecuniosioribus indictos] Sensus est:

Augustus opulentioribus indixit denuntiavitque, ut servos pro facultatibus sibi darent, quibus manumissis in militia uteretur: nam qui ditiores erant, in illos onera inclinabantur, sicut olim a Servio Tullio VI. Romanorum rege institutum fuisse docet Livius. *Beroald.*

Sub priore vexillo] Livius primum vexillum triarios duxisse ait: alterum rorarios minores robore, ætate, ac factis: tertium accensos, minimæ fiduciæ manum. Sed Livius ad dignitatem respexit, Tranquillus ad ordinem, quo in acie disponuntur. *Sabell.* Mallem tamen *sub priore vexillo.* Torrent. *Sub primore vexillo* placet Casaubono.

Dona militaria] De quibus Lipsius Mil. Rom. v. 17. *Bern.*

Quicquid auro argentoque constaret] Lege cum editione Romana, *et quicquid:* nam omnino ita postulat sententia. Militarium donorum, atque adeo omnium præmiorum duo sunt genera: quædam honoris signum solum habent: ut palma, oleæ ramus, hasta pura, et id genus per se nullius pretii vel parvi: sed quæ in pretio habentur propter id quod per illa significatur. In quibusdam inest et rei largitio, et honoris signum conjunctim. Hæc proprie δῶρα, *dona,* appellat Aristoteles, ac notat vere, propterea et opum et gloriæ cupidos doni esse appetentes: ambo enim consequuntur ea quæ requirunt. Hujus generis sunt torques ac phaleræ, aliaque multa, quæ Augustum facilius dedisse notat Suetonius, quam vallares et murales coronas. Amplius enim erat in eis honoris signum, quam rei largitio: contra in phaleris ac torquibus, aliisque multis. *Idem.*

Quam vallares ac murales coronas] Erant istæ quoque ex auro: sed, ut aperte indicat Suetonius, pauco; ut pretio comparandæ non essent cum torquibus ac phaleris. At quare omisit civicas? Hæ, si materiæ æstimationem spectes, omnium vilissimæ: sed videtur civica, postquam cœpit appendi foribus Impp. quasi propria eorum habita, et pars majestatis ipsorum. *Casaub.*

Sine ambitione] Non gratia, sed ex merito. Impp. *Bern.*

Caligatis] Omnes milites caligati incedebant. Sed et *caligatus* per se pro milite accipitur, ut l. VI. De re milit. 'Caligatus qui metu hostium languorem simulavit.' Juvenalis Satyra ultima: 'Cum duo crura habeas, offendere tot caligatos.' Suetonius tamen hic caligatorum nomine gregarios tantum milites intelligit, uti et Caligul. c. 9. et Vitel. c. 7. atque ipse (ni fallor) Modestinus libro X. de excusat. tutorum, et Ulpianus libro II. de his qui notantur infamia, et apertissime Theodosius et Valent. l. XXI. c. de nuptiis. Id vero inde factum arbitror, quod qui gradum aliquem militiæ tenebant, ornatiore quam manipularii caliga utebantur, et clavis argenteis aureisque effulgebant. Hinc est quod 'millia clavorum,' et 'in digito hærere clavum militis' dixit Juvenalis, et 'Marium a caliga ad consulatum perductum,' Seneca de Benef. lib. v. *Torrent.*

Cæruleo vexillo donavit] Colore marinis fluctibus simili. Sextus Pompeius et ipse, ut Appianus scribit, ob multiplices maris successus, cæruleum paludamentum pro purpureo induit. Servius author est, cæruleum vexillum equitum alas apud majores cogere solitum: ob id, credo, quia et Neptunus Equester ab initio Romæ cultus est, et quia equus eidem numini adscribitur. Virgilius: 'Tuque o cui prima frementem Fudit equum magno tellus percussa tridenti.' *Sabell.*

Triumphales] Qui aliquando triumpharunt: ut consulares, prætorii, qui Consules, qui Prætores fuerunt. *Bern.*

Quod ipsi quoque jus habuissent tribuendi ea quibus vellent] Sublata libertate, duces cum auspiciis hoc quoque jus amiserunt: non tamen repente, nec ἀθρόως, sed primum ea desierunt donare quæ honore præcellebant: deinde etiam alterius generis. Civicam sane sub Augusto jam et Tiberio raro dederunt. Tacit. III. Annal. 'Quo prælio, Rufus Helvius gregarius miles servati civis decus retulit, donatusque est ab Apronio torquibus et hasta. Cæsar addidit civicam coronam: quod non eam quoque Apronius jure proconsulis tribuisset, questus magis quam offensus.' *Casaub.*

Festinationem temeritatemque] Fabius apud Livium XXII. 39. 14. 'Omnia non properanti clara certaque erunt: festinatio improvida est et cæca.' Et Paullus Æmilius apud eundem XXII. 38. 5. ait, 'temeritatem, præterquam quod stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse.' *Bern.*

Σπεῦδε βραδέως] Ut ad rem agendam adhiberetur et industriæ celeritas, et diligentiæ tarditas. Hoc dictum Augustus nummis quoque suis expressit, cum Terminum fulmini conjunxit, ut anchoram delphino Titus, Imperator Augusto simillimus. Versus autem Græcus Trochaicus est, ex Eurip. Phœnissis, quo Augustus illud suum 'Festina lente' confirmabat. *Torrent.*

Aureo hamo piscantibus] Hoc frequenter usuvenit iis, qui scrutantur abditas terræ venas: sed frequentius qui vulgo dicuntur Alcumistæ, de quibus apud Athenæum VI. 4. venuste dixit Phalereus Demetrius, quod frequenter certis consumptis incertorum gratia, quæ se capturos sperabant, non ceperint, quæ vero habebant, perdiderint. Quæ mox sequitur vox 'capturæ,' pro præda piscando venandove capta, usurpatur etiam a Plinio VIII. 9. *Bern.*

Novi generis] Ut triumviratum. *Perpetuos*] Ut tribuniciam potestatem, et censuram.

Consulatum XX. ætatis anno invasit] Factum hoc ab Octavio sine exemplo ullo, ait Dio lib. XLVI. Recte sane, nisi unum Marium juniorem excipias: sed quia mera vi id factum, cum eo noluit fortasse Dio Augustum comparare: qui per speciem saltem aliquam liberorum suffragiorum consul est creatus. *Casaub.* Legem tulit L. Villius Trib. pleb. L. Mantio, Q. Fulvio Coss. A. U. C. DLXXIV. quot annos nati quemque magistratum peterent, caperentque. Qua de re Livius lib. XL. Hinc lex illa Annalis et Annaria dicta. Consulatui autem definitus erat ann. XLIII. *Hottomann.*

Hic faciet] Simile est exemplum illius Centurionis, qui a Cæsare Dictatore Romam missus, stans pro foribus curiæ, quum tempus imperii minime Cæsari prorogari cognovisset, concusso manu gladii capulo, 'Hic prorogabit,' inquit. *Idem.*

Post novem annos] A primo scilicet consulatu. Lege cautum erat, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet. Sed Augustus hujusce legis fuit prævaricator. *Bern.*

Continuavit] Sine aliquo temporis intervallo, sine interruptione gessit. *Idem.*

Filios] Adoptivos, de quibus infra 64. *Idem.*

Amplissimo præditus magistratu] Pessime antea legebatur, *amplissimo præditos magistratu*; neque enim tyrones illi ullum gerebant magistratum, sed Augustus ipse tempus illud captabat, ut amplissimo præditus magistratu, hoc est, consulatu, suos in forum deduceret. *Idem.*

Suo quemque] 'Suo quemque' dicit auctor, scilicet majorem natu in duodecimo consulatu, minorem in sequente. *Idem.*

Tyrocinio] Tyrocinium, præter illud

militare rudimentum, dici ab eruditis solet, quando adolescentuli togam sumunt, et barbam ponunt, eloquentiamque in foro auspicantur. Seneca libro III. Declamationum: 'Ille in foro primum dicturus, tyro dictus est.' Plinius libro VIII. 'Tanaquil prima texuit rectam tunicam, qua simul cum toga pura tyrones induuntur, novæque nuptæ.' Et M. Tullius in Epistolis ad Atticum, in tyrocinio filii Ciceronis togam puram illi dedisse se Arpini scribit. Idem de hoc tyrocinio videtur Seneca loqui, cum ait: 'Quantum senseris gaudium, cum prætexta posita sumpsisti virilem togam, et in forum deductus es.' *Hottomann.*

Cæteros aut novem, aut sex] Haud aliter Palatini. Retro vulgati, *ceteros autem sex, aut novem, aut sex, &c.* minus recte; sane contra membranas, a quibus ne latum quidem unguem abeundum. *Gruter.*

Die Kalend. Januarii] Nam is dies solennis erat ineundis magistratibus. Ex quo Martialis jocus X. 41. in eam, quæ a marito Prætore designato Kalendis Januariis diverterat, quo sumptus, qui in purpuram novi magistratus impendendi erant, vitaret. *Bern.*

Cum mane pro æde Capitolini Jovis] Ex more omnium Consulum consulare sacrum facturus ascenderat in Capitolium. *Casaub.*

Curuli sella] Kalendis Januariis novi Consules inibant magistratum, et in sella eburnea sedere solebant. Curulis ob eam causam appellatur, quod curru honoris gratia soliti erant in curiam vehi Senatores, qui curulem magistratum, hoc est, majorem honorem, gessissent: in quo curru sella esset, supra quam considerent. *Beroald.*

Nec omnes Romæ] Contra vetus institutum scilicet. Qua eadem caussa senatus apud Livium XXI. 63. Flaminium increpat, 'quod, contra majestatem imperii, Arimini potius quam Romæ magistratum inierit, et in diversorio hospitali quam apud penates suos prætextam sumpserit.' Adde Plutarch. in Cæs. c. 17. et Florum IV. 2. 16. *Bern.*

Tarracone] Citerioris Hispaniæ oppido, unde et ipsa Tarraconensis appellata. *Idem.*

CAP. 27. *Triumviratum Reipubl. constituendæ*] Triumviris istis, ut et dictatoribus, similes apud Græcos fuere, qui turbato intestinis malis Reipub. statu, ad eam constituendam soliti creari: hos Thessali ἀρχοὺς, Lacedæmonii ἁρμοστὰς appellarunt, φοβούμενοι βασιλεῖς ἢ τυράννους καλεῖν, ait Dionysius Halicarnass. etsi revera tyrannica aut regia potestate erant præditi. *Casaub.*

Restitit quidem aliquamdiu] Ad tertium usque diem: caussam pete ex Dione lib. XLVII. *Bern.*

Collegis] Antonio et Lepido. *Idem.*

Ne qua fieret proscriptio] Hæc est illa nefaria proscriptio, qua in primis Cicero proscriptus fuit una cum filio, fratre, fratrisque filio, omnibus denique clientibus et amicis: cum tamen diu recusasset Augustus proscribi Ciceronem, tandem expugnatus concessit Antonio hac conditione, ut Antonius sibi L. Cæsarem avunculum, et Lepidus Paulum fratrem proscribendos necandosque concederent. *Beroald.*

Magnopere contendit ne cui parceretur] Si prudentia ab honestate et probitate separari potest, dicam consilium prudentissimum fuisse, etsi impium et sævissimum. Geminum huic illud fuit, quod olim sapientissimus senex Herennius Pontius pater filio dedit, consultus ab eo cum ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos teneret. Adi ad Livium lib. IX. At de Octavio longe alia narrat Dio: nempe servatos ab eo quotquot servari potuerint. *Casaub.*

In cujus tamen pertinaciæ, &c.] Ni-

mirum ubi concitæ mentis turbulenta resedit tempestas, iterumque incipit animus obsequi clavo rationis, dilabimur ad æquitatem, ac ne quidem ipsi probamus quod fecimus. Quomodo de Alexandro Justinus XII. 6. 5. *Bern.*

Potestate] Viterb. *tempestate: καιρῷ.* ferri potest. *Casaub.* 'Potestate,' fuerit triumviratu. *Idem.*

Nam et Pinarium] Lego *nam et T. Pinarium*, ac de eo T. Pinario interpretor, cujus non infrequens apud Ciceronem mentio (ut ad Q. Frat. III. 1. sub fin.) ex quo auctore satis liquet, bonarum artium et partium fuisse hunc virum. *Casaub.*

Paganorum apud milites] Male qui paganos hic pro agrestibus aut rusticis accipiunt. Nam Jurisconsultorum more paganos militibus opponit. Exempla passim obvia, ubi de castrensi peculio, vel militari testamento agitur, et Juvenal. Sat. XVI. 'Contra paganos.' Hinc majores nostri ad Christianorum differentiam paganos vocabant, qui Christi militiæ nondum nomen dederant. Adde locum Sueton. Galb. cap. 19. *Torrent.*

Subscribere] Subnotare.

Curiosum] Proprie curiosus est πολυπράγμων. Olim curiosi et frumentarii iidem. Sed frumentariis a Diocletiano remotis et penitus sublatis, curiosi ex corpore agentium in rebus per singulas provincias mittebantur, ad curas agendas, et idem munus obeundum, quod olim frumentarii: quos 'ad explorandum annunciandumque, si qui forte motus exsisterent,' institutos esse scribit Victor. *Salmas.*

Ac speculatorem ratus] Σπεκουλάτωρες quoque nominantur in Evangelio. Hi jam ex antiquo in legionibus militarunt, et diversi fuere ab exploratoribus. Porro licet eadem attribuantur officia frumentariis et speculatoribus, diversum tamen sunt genus, nec confundi debent. Dio quidem de speculatoribus loquens, διώκτας καὶ ἐρευνητὰς eos nominat: et similiter frumentarios ὑπακουστοῦντας καὶ διοπτεύοντας στρατιώτας vocat: sed honestiore tamen gradu militarunt frumentarii, quam speculares. Nam ex istis promovebantur illi, ut a minore ordine in majorem. Speculatores inter alia carnificis officium peragebant, in reis capite damnatis decollandis, unde eos δημίους, id est, carnifices, vocat Dio. Frumentarii vero perquirendis quidem reis et prosequendis deducendisque operam navabant, non etiam supplicio afficiendis. *Idem.*

In officio salutationis] Moris fuit apud Romanos, ut prima et secunda hora matutina salutatum irent potentiores. Martialis: 'Prima salutantes atque altera continet hora.' Salutatores, priusquam admitterentur, consistebant ante fores ædium in vestibulis. Unde Gellius in IV. sic ait: 'In vestibulo ædium Palatinarum omnis fere ordinum multitudo opperientes salutationem Cæsaris constiterant.' *Beroald.*

Tabellas duplices] Ita nominatas a numero (ut opinor) foliorum: sicut triplices et quintuplices. *Idem.* *Duplices*] Sunt qui legant *duplices* absolute, scilicet, pugillares, inveniuntur et apud Ovidium triplices. Ita quadruplices, quincuplices: non a numero foliorum, ut Beroaldus opinatur, ita dicti: sed quod bis, ter, vel pluries, utrinque in se plicati essent, ut ex Herodiano I. 52. docet Turneb. Advers. XXVIII. 32. *Bern.*

Servilem in modum] Liberos enim homines torquendos non esse, tradunt Jurisconsulti. Quod tamen fallit in caussa Majestatis, in qua sola omnibus æqua conditio est. l. IV. C. ad L. Jul. Maj. *Idem.*

Oculis ejus sua manu effossis] O feritatem! Sed fecit non primus. Sylla, ait Valerius, M. Marium 'non prius vita privavit, quam oculos infelicis erueret.' *Casaub.*

Scribit] Scilicet in libris de vita sua, de quibus infra, 88. *Bern.*

Tribunitiam potestatem perpetuam recepit] Hujus dignitatis ea fuit vis, ut sacrosanctus Augustus efficeretur instar Tribunorum: utque appellantibus ipsum et intra pomœrium, (quod jus Tribuni habuerint,) et intra proximum miliare (quod nulli unquam Tribuno jus fuit) opem ferre posset. *Casaub.* Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne regis aut dictatoris nomen adsumeret, ac tamen appellatione aliqua cætera imperia præmineret. Tacitus.

Lustra] Lustrum nominatum tempus quinquennale, a luendo, hoc est, solvendo: quod quinto quoque anno vectigalia et tributa per censores persolvebantur. Varro.

Morum legumque regimen] Hinc illud Horatii ad Augustum epistolæ initium: 'Cum tot sustineas ac tanta negotia solus, Res Italas armis tuteris, moribus ornes, Legibus emendes.' Præfecturam autem morum suscepit Augustus anno U.C. DCCXXXIV. cum triennio ante, censuram in perpetuum repudians, creari tunc censores curasset Paullum Æmilium Lepidum, et L. Munatium Plancum, post quos nulli sub Cæsaribus fuere censores. *Bern.*

CAP. 28. *De reddenda Rep. bis cogitavit*] Divus Augustus, cui Dii plura quam ulli præstiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem a Repub. petere. Omnis ejus sermo ad hoc semper revolutus est, ut sibi pararet otium. In quadam ad senatum missa epistola, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec a priore gloria discrepantem pollicitus esset, hæc verba inveni: 'sed ista fieri speciosius quam promitti possunt: me tamen cupido temporis optatissimi mihi provexit, ut cum rerum lætitia moretur adhuc, perciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine.' Seneca. Suetonio reddere Remp. est restituere populo et arma, et leges, et provincias, et reditus. *Bern.*

Primo post oppressum statim Antonium] Mecœnatis consilium, retinendum principatum suadentis, prætulit ei, quod Agrippa suggerebat de deponendo. Non tamen omnia, quæ is suasisset, agere instituit: sed alia confestim mutavit, alia postea temporis: nonnulla etiam sequentibus imperatoribus perficienda reliquit. Dio Cassius.

Rationarium imperii] Ita dictum, quod rationes in eo publicæ continerentur. Autor infr. vocat 'Instrumentum imperii.' *Bern. Rationarium*] Quo opes publicæ continebantur, quantum civium sociorumque in armis, quot classes, regna, provinciæ, tributa, aut vectigalia, necessitates item ac largitiones: quæ cuncta sua manu perscripserat. Id enim intelligere licet ex Taciti Annal. I.

Privatum non sine periculo fore] Ob offensas scilicet in triumviratu ac principatu contractas. Imo, voce Phalaridis in epist. ad filium, 'periculosius est, Principatum deponere, quam occupare.' Nimirum honestos prætextus quærimus: ipsissima est imperii retenti caussa 'cupido dominandi, cunctis affectibus flagrantior.' Tacit. Annal. XV. Porro privatus hoc loco dicitur quisquis non est Princeps, utut magistratibus aliis præditus: ut apud Tacitum Hist. I. 49. 9. *Bern.*

Temere] Temerarium scilicet fuisset, rem Romanam, hoc statu, plurium arbitrio committere. *Idem.*

Eventu meliore] Hanc bigam verborum probabiliter eliminat Freinshemius. Nam hoc dubitabatur, an serio voluerit Rempub. reddere: an vero voluntatem illam (quod mox sequitur) tantum præ se tulerit. *Bern. Eventu meliore an voluntate*] Scribit Sextus Aurelius, vulgo jactatum esse de Augusto: 'utinam non nascere-

tur, aut non moreretur!' Nam et in adipiscendo magistratu oppressor libertatis est habitus, et in gerendo princeps optimus. *Berould.*

Ita mihi salvam ac sospitem Remp.] Animabat Julianus exercitum, cum non per charitates, sed per inchoatam negotiorum magnitudinem dejeraret assidue: 'Sic sub jugum mitteret Persas: Ita quassatum recrearet orbem Romanum.' ut Trajanus fertur aliquoties jurando dicta consuevisse firmare: 'Sic in provinciarum speciem redactam videam Daciam: Sic pontibus Istrum, Euphratem superem.' et similia plurima. Ammianus.

Sistere in sua sede] Sedes est basis, κρηπίς. Sistere, ἀνορθοῦν, ἱστάναι. Est enim translatum a columnis vel colossis, qui magno nisu in suam basim (βωμὸν interdum Græci vocant) restituuntur. *Bern.*

CAP. 29. *Inundationibus incendiisque obnoxiam*] Tacitus de incendio Neroneo: 'Ignis anteiit remedia velocitate mali, et obnoxia urbe arctis itineribus huc et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit.' Sed vide Strabonem lib. v. De inundationibus subit mirari, cum ea res caussas naturales et manifestas haberet, semper tamen Tiberim exundantem pro magno prodigio habitum et in Acta relatum. *Casaub.*

Jure sit gloriatus marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset] Aliovorsum trahit Dio Augusti dictum: quem morientem dixisse refert, ὅτι τὴν 'Ρώμην γηΐνην παραλαβὼν, λιθίνην ὑμῖν καταλείπω. et addit suum interpretamentum, τοῦτο μὲν οὖν οὐ πρὸς τὸ τῶν οἰκοδομημάτων αὐτοῖς ἀκριβὲς, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῆς ἀρχῆς ἰσχυρὸν ἐνεδείξατο. Allusit autem Augustus ad antiquissima Romanorum ædificia, de quibus Varro Ταφῇ Μενίππου: 'Antiqui nostri domibus lateritiis paullulum modo lapidibus suffundatis, ut humorem effugerent, habitabant.' De iis Plin. lib. XXXV. cap. 14. *Idem.*

Tutam] Scilicet ab incendiorum inundationisque periculo. *Bern.*

Forum exstruxit] Fora duorum generum Romæ, et in universum XVII. numerant descriptores Urbis. Erant Civilia, erant Venalia. Illa, in quibus res et lites agebantur: hæc, in quibus merces aut species certæ venales: ut Forum Suarium, Piscatorium, Boarium, Olitorium, et talia. Civilia primum tria fuere, Romanum, Julium, Augustum, in cujus medio Mars Ultor, sicut in Julii, Julius aut Venus. Accessere postea fora Nervæ et Trajani. *Lipsius.*

Cum æde Martis Ultoris] Ejus templi effigies in veteribus nummis cernitur, uti et Jovis Tonantis. Verum de Marte Ultore, notandum etiam alterum in Capitolio, signis a Parthis receptis, ab Augusto, instar Jovis Feretrii templum ei exstructum fuisse. Quæ caussa est, quod non eadem in nummis omnibus ejus templi forma cernitur. *Torrent.* *Martis Ultoris*] Ita Pantheon Jovi Ultori ab Agrippa factum, auctor Plin. lib. XXXVII.

Apollinis in Palatio] Qui Apollo Palatinus inde cognominatur, inf. 31. Ideo autem hoc templo structo deveneratus Apollinem Augustus videtur, quod vellet ejus haberi filius, ut apparet infra c. 94. vel quod ejusdem beneficio ad Actium prælio navali profligasset Antonium. Juxta hoc templum convenire solitos Jurisconsultos, de litibus ambiguis disceptaturos, refert antiquus scholiastes Juvenalis ad satyr. I. 128. *Bern.*

Publica judicia] Ut repetundarum, ambitus, majestatis, et cetera quæ enumerantur in l. I. ff. de publicis judiciis. *Idem.*

Sortitiones judicum] Moris erat, nomina judicum conscribi, et in urnam mitti, ut de pluribus necessarius numerus per sortitionem confici posset: tunc ex illo delectorum judicum numero permittebatur accusatori ac

reo rejicere quos putarent sibi aut inimicos, aut ex aliqua re incommodos fore. Rejectione celebrata, Prætor in locum eorum qui rejecti fuerant, subsortiebatur alios, quibus ille judicum legitimus numerus compleretur, et hæc 'sortitio' dicebatur, qua perfecta, judices in leges jurabant, ut obstricti religione judicarent. *Id.*

Hinc deducerentur] A comitantibus ac prosequentibus officii honorisque gratia: ut factum Cæsari in Hispaniam proficiscenti. *Idem.*

Insignia triumphorum] Urbium captarum præliorumque imagines, titulos, fercula, et alia triumphorum instrumenta. *Idem.*

Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus] Ad ejus templi dedicationem referendum illud Horatii lib. I. Od. 31. 'Quid dedicatum poscit Apollinem Vates,' &c. Nam de bibliotheca ibidem ab Augusto instituta notissimus ejusdem Poëtæ versus, 'tangere vitet Scripta Palatinus quæcunque recepit Apollo.' *Torrent.*

Excitavit] Vet. Cod. pro verbo *excitavit* habet *exertavit*. Quod verbum, quia obscurius erat, a librariis mutatum est in *excitavit*. Paullo post legendum ex Vet. Cod. *a L. Munatio Planco, &c.* De qua re extat veteris inscriptionis fragmentum ad clivum Tarpeii montis repertum, ex quo Saturni templum, et ærarium ibi fuisse intelligere possumus. L. PLANCUS L. F. COS. IMP. ITER. DE. MANIB. *F. Ursinus.*

A Deo] A quo, non dicit, sed ab Apolline crediderim, cui est templum erectum. Sed quo pacto ab Apolline, dixerit aliquis, si a Jove sunt fulmina? Cui occurras licet, non solum a Jove, sed a Saturno quoque, ut Plinius ait, et Marte provenire: verum Martem et Apollinem eundem esse Macrobius subtilissima disseratione demonstrat. *Sabell.*

Bibliotheca] Quam exstruere destinaverat Cæsar. Sueton. Cæs. 44. sed nunc demum perfecit Augustus, anno Urbis cond. DCCXXVI. *Bern.*

Expeditione Cantabrica] De qua supra c. 20. *Idem.*

Lecticam ejus fulgur perstrinxisset] Fulgur pro fulmine, ut in Domitiano, 'Tot fulgura facta auditaque sunt,' ita et semper in libris olim aruspicum: sæpe etiam Plinius, et optimus quisque Latinitatis auctor. Ita accipe vocem 'fulgor' in Constantini constitutione, Codic. Theodos. De paganis sacrificiis et templis: 'Si quid de palatio nostro, aut cæteris operibus publicis degustatum fulgore esse constiterit, retento more veteris observantiæ, quid portendat, ab haruspicibus requiratur.' *Casaub.*

Prælucentem] Recte: non, ut alii, *præducentem*. Nam viatores noctu faces gerere solitos, Turnebus Advers. III. 13. ostendit. *Bern.*

Basilicam] Regiam domum, sive ædificium: cujus vestigia adhuc Romæ in Exquiliis visuntur. *Sabell.*

Lucii et Caii] Nepotum Augusti ex Julia filia et M. Agrippa. *Bern.*

Porticus Liviæ] Conjugis scilicet, fuitque ea porticus juxta sacram viam, ubi domus C. Cæsaris, quam sumptuose a Julia filia ornatam Augustus diruit, ibique Livia porticus erecta. Ovidius: 'Disce tamen, veniens ætas, ubi Livia nunc est Porticus, immensæ tecta fuisse domus.' *Sabell.*

Octaviæ] Sororis Augusti. Erat hæc porticus in regione Urbis nona. *Bern.*

Theatrum Marcelli] In regione Urbis nona item, capax locorum 30000. Victor. Marcellus Octavia Augusti sorore genitus, cujus obitum poëta describit Æn. sextæ fine. *Idem.*

Sed et cæteros viros principes sæpe hortatus est] Erat etiam tum in more publica munificentia: nec Augustus arcuerat Taurum, Philippum, Balbum, hostileis exuvias, aut exundanteis opeis, ornatum ad Urbis et posterum gloriam conferre. Tacitus.

Refectis] Ex vetusto renovatis, instauratis. *Bern.*

A Marcio Philippo, ædes Herculis Musarum] Eumenius Rhetor orat. de scholis instituendis: 'Ædem Herculis Musarum in Circo Flaminio Fulvius ille Nobilior ex pecunia Censoria fecit, non id modo secutus, quod ipse litteris et summa Ennii amicitia duceretur, sed quod in Græcia, cum esset Imperator, acceperat Herculem Musageten esse, id est, comitem ducemque Musarum. Idemque primus signa novem, hoc est, omnium Camœnarum, ex Ambraciensi oppido translata, sub tutela fortissimi Numinis consecravit, quia mutuis operis et præmiis juvari ornarique deberent Musarum quies defensione Herculis, virtus Herculis voce Musarum.' Intelligimus igitur, ædem illam non factam a Marcio Philippo, Augusti vitrico, sed refectam. *Torrent.*

Ædes Dianæ] Romæ multæ ædes erant Dianæ: inter quas illam, quæ in angiportu patritio erat, viros ingredi nefas existimabatur: et cum in cæteris Dianæ templis cervorum cornua figerentur, in Aventinæ Dianæ templo boum tantummodo suspendere consueverant. Cujus rei causam prodidit Plutarchus in Problematis. *Beroald.*

Atrium] Eo docti tanquam ad λέσχην conveniebant. Ovidius: 'Nec me quæ doctis patuerunt prima libellis Atria Libertas tangere passa sua est.' Ibidem fuit tabularium, in quo servata acta publica. Livius lib. XLIII. Erat autem similis atriis ædium privatarum, quæ habebant tablina et pinacothecas adjunctas: in medio erat area sub dio, columnis cincta: ideo is locus etiam peristylium appellatus. Idem quoque impluvium dicebatur. Atque hoc proprie atrium est, non atrii pars: nam atrium ab αἴθριον, significat locum in ædibus sub dio. Græci ὕπαιθρον frequentius vocant. *Casaub.* *Atrium Libertatis*] Ante Asin. Pollion. refectum et ampliatum legimus a Sex. Ælio Pæto, et C. Cor. Cethego Censoribus, apud Liv. lib. XXXIV. Idem lib. XXVI. scribit, obsides Tarentinos in atrio Libertatis custoditos fuisse. *Marc. Donat.*

Ædes Saturni] De primo bujus ædis conditore (nam Munatius hic Plancus refecit tantum) vide Livium II. 21. 2. et Macrobium Saturnal. I. 8. *Bern.*

A M. Agrippa complura et egregia] Agrippa in ædilitate sua, adjecta Virgine aqua, cæteris corrivatis atque emendatis, lacus septingentos fecit: præterea salientes centum quinque: castella centum triginta, complura etiam cultu magnifica: operibus iis signa trecenta ærea aut marmorea imposuit, columnas ex marmore quadringentas, eaque omnia annuo spatio. Adjicit ipse in ædilitatis suæ commemoratione, et ludos undesexaginta diebus factos, et gratuita præbita balinea centum septuaginta. Plinius.

Cap. 30. *Spatium Urbis in regiones vicosque divisit*] Regiones quidem XIV. vicos vero CCCCXXIV. si satis certa hæc in fragmento Rufi lectio. Regiones autem Dio μέρη vocat simpliciter. Socrates in Ecclesiast. histor. κλίματα. Alii Græci ῥεγεῶνας, unde in Suida ῥεγεωνάρχης dicitur, et apud Hesych. ῥεγεωνάριος, *curator regionis.* Casaub.

Annui magistratus] Non novos ad id, de quo loquitur, Magistratus instituit Augustus, sed ordinariis, ut puta Prætoribus, Tribunis atque Ædilibus, hanc quoque curam extra ordinem demandavit, facta sortitione quam quisque regionem tueretur. Sicut neque Urbem in regiones vicosque primus divisit, sed cum ante sic divisa esset, quis quamque regionem, aut vicum curaret, constituit. *Torrent.* *Spatium Urbis, &c.*] Berneggerus non assentitur interpretibus, qui Augus-

tum negant fuisse divisionis Urbis in regiones XIV. auctorem. Nam si ea partitio Augusto antiquior, cur ejus non meminit Varro De lingua Latina lib. IV.

Adversus incendia excubias nocturnas vigilesque commentus est] Quos alii milites per contemptum vocabant 'sparteolos.' Ut opinor, a funibus, quorum multus usus in restinguendis incendiis: vel a sparteis tunicis quibus erant amicti; vel etiam a genere calciamentorum. Nam hujusmodi hominum soleæ e sparteis funibus contexebantur interdum. *Casaub.*

Ædificiorum prolapsionibus coarctatum] Codex Salmas. *prolationibus.*

Flaminia via] Viarum straturam tribus fabricarum Romanæ Reipub. miraculis adnumerat Dionysius Halicarnass. antiq. Rom. Ac Flaminiæ quidem viæ (cujus principium a porta Flumentana) auctorem C. Flaminium Censorem facit Epitome Livii lib. XX. fin. Strabo vero lib. V. C. Flaminium Consulem, superioris filium. Panvinius censet, a patre cœptam, a filio perfectam. Refecit atque restituit Augustus. Ab hac via Galliæ Togatæ regio Flaminia nominata. *Bern.*

Arimino tenus] Usque Ariminum, Flaminiæ oppidum. *Idem.*

Ex manubiali] Manubialis pecunia, de hostium manubiis confecta, deferebatur in Ærarium. *Idem.*

Cellam Capitolini Jovis] Dionysius Halicarn. IV. 69. et P. Victor in descriptione Regionis VIII. tradunt, in templo Capitolino tres fuisse cellas, (quas ille σηκοὺς, hic 'delubra,' alii 'sacella' vocant,) mediam scilicet Jovis, dextram Minervæ, lævam Junonis. Proinde scripsit Ausonius in Grypho vs. 42. 'Trina in Tarpeio fulgent consortia templo.' *Idem.*

Sedecim millia pondo auri] Budæus lib. V. de Asse et partibus ejus: 'Libra auri non minus centum aureis solatis æstimari potest: quare ducenta quinquaginta pondo, ab Hierone urbi Romanæ muneri missa, minimum viginti quinque millibus valuerunt.' Igitur singula millia pondo auri pro singulis centenis millibus aur. sol. accipiemus.

Gemmasque ac margaritas] Auctores fere his vocabulis sic utuntur, ut gemma omnis lapillus pretiosus sit, margarita concharum partus. J.Cti vero gemmas esse volunt, quæ pellucidæ sint materiæ, velut smaragdi, chrysolithi, amethysti; lapillos vero, contrariæ superioribus naturæ, ut Obsidiani, Veientani. Margaritas autem nec gemmis, nec lapillis annumerant. L. XV. De auro et argento legato. *Torrent.*

Quingenties HS.] Subaudiuntur ex consuetudine loquendi, centena millia. Pretium illud, ex ejusdem Budæi calculo, fuerit duodecies centenorum et quinquaginta millium coronatorum.

Una donatione contulerit] Non solum lapidum segmentis pavimenta templorum pingi solita, sed ex margaritis quoque tessellatio quædam et pictura concinnari, ut et hodie fit: cujusmodi in ædibus sacris, quas Augustus dedicavit, fuisse, cognoscimus ex Suetonio. Nam ad tessellandum gemmis lacunar sive tholum ædis Tonantis gemmas illas contulisse non dubium est. Arnobius 'intersitionem gemmarum' vocat. *Jos. Scal.*

CAP. 31. *Pontificatum maximum suscepit*] Hoc deerat ad implendum omni ex parte jus αὐτοκρατορίας: duobus enim continetur Respub. omnis, religionum cærimoniis, et legibus humanis: quorum utriusque cura et potestas olim penes reges fuit. Estque is mos antiquissimus, ut ex Aristotelis lib. III. Polit. notare olim meminimus ad XIV. Strabonis. Vide eundem Philosophum libro VI. cap. ult. et Synesium epist. CXXI. Augustus ergo, ne quid illi ad summam potestatem deesset, Pontif. Maxim.

anno DCCXLI. prid. Non. Martii creatus est. Dio lib. LIV. et Ovid. in Martio. Permansit mos ab eo traditus ad Gratianum usque: qui primus ex Impp. Christianis descivit ab hoc majorum instituto, Constantini, Constantii et cæterorum exemplo neglecto. Auctor Zosimus lib. IV. *Casaub.*

Quem nunquam vivo Lepido auferre sustinuerat] Lepidi pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est Augustus: maluit enim illum honorem vocari, quam spolium. Seneca. Patriciatus ut datus fuerit, in vitæ tempus reliquum homini fit coævus, ornatus individuus, cingulum fidele, quod nescit ante deserere, quam de mundo homines contingat exire; credo ad similitudinem pontificatus, unde venerat, rem fuisse formatam: quia sacerdotium non deponunt, nisi quum vitæ munera derelinquunt. Cassiodorus.

Fatidicorum librorum] Populi fata continentium. Sæpe hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent, vaticinos libros conquirerent, comburerentque, omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent. Livius.

Cremavit] Exemplo nec novo, nec malo. De Numæ libris, quod ad dissolvendam religionem pertinere viderentur, Senatus auctoritate crematis, Livius XL. 29. Val. Max. I. 1. 12. *Bern.*

Sibyllinos] Non illos, qui Tarquinio oblati dicuntur, sed qui postea conquisiti sunt. Lactantius I. 6. Cæterum quæ et quot Sibyllæ, quibus et temporibus et locis fuerint, vide Lud. Vivis Comment. ad D. Augustin. de Civit. Dei XVIII. 23. et Onuphr. Panvin. Salmas. exercit. Plin. pag. 75. et seqq. *Idem.*

Condiditque] Ut in arcano scilicet haberentur, ne vulgati, privatis et factiosis hominibus occasionem præberent aliquid in patriis cærimoniis aut in publica re novandi. Quomodo Lentulum, ex libris Sibyllinis concepta spe, regnum agitasse Romæ, memorat Sallustius Cat. c. 47. Val. Max. I. 1. 18. *Idem.*

Forulis] Capsulis, loculamentis, armariolis. *Idem.*

Sub basi] Fulcimento statuæ. Refert Plinius, honores basibus inscribi solitos. *Beroald.* · *Palatini Apollinis*] Apollinem imprimis reveritus est Augustus. Honoravit eum igitur, ceu vatum præsidem, etiam horum librorum custodia, quæ prius Capitolino Jovi demandata fuerat, ut contra opinionem Servii pluribus ostendit Salmasius exercit. Plinian. pag. 78. *Bern.*

Annum, &c.] Quia anni ratio in potestate Pontificis fuit, propterea hic de emendatione anni agit. De hac emendatione, et hoc ipso Nostri loco, magnus Scalig. lib. V. de emend. temp. pag. 238. *Idem.*

Sextilem] Ita dictum, quod a Martio, hoc est, vetere anni principio, sextus esset: sicuti Quinctilis, quod quintus: a quo ordine sequentes quoque menses sua nomina sortiti sunt. *Idem.* *Sextilem mensem e suo cognomine nuncupavit*] Augustus est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex Senatusconsulto, cujus verba subjeci: 'Cum Imperator Cæsar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit, et Triumphos tres in urbem intulerit, et ex Janiculo legiones deductæ, secutæque sint ejus auspicia, ac fidem: sed et Ægyptus hoc mense in potestatem redacta sit, finisque hoc mense bellis civilibus impositus sit: atque ob has causas hic mensis huic Imperio felicissimus sit, ac fuerit, placere Senatui ut hic mensis Augustus appelletur.' Item plebiscitum factum ob eandem rem, Sexto Pacuvio Tribuno plebem rogante. Macrobius.

Magis quam Septembrem] Soliti veteres eum diem, qui sibi ad honores aditum patefecisset, non minore aut etiam majore colere religione, quam illum quo Solem primum viderant. Ea caussa est, cur Sextilem mensem præferat Octavius Septembri. *Bern.*

Primus consulatus] In eundem initi consulatus diem mors quoque ejus incidit, ut constat ex Tacito, I. 9. 2. *Idem.*

Commoda] Videtur hæc vox translata a re militari. Porro hæc commoda sacerdotalia superioribus sæculis appellari cœpta sunt Præbendæ, unde et Germanorum vox *Pfrund* nomen habet. *Idem.*

Vestalium virginum] Sex Vestæ sacerdotes constitutæ sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministram sacrorum: quia civitas Romana olim in sex fuit distributa partes. *Beroald.*

In demortuæ locum aliam capi] Formula, qua Pontifex in Virgine Vestali capienda utebatur, hujusmodi erat: 'Sacerdotem Vestalem, quæ sacra faciat, quæ jus siet sacerdotem Vestalem facere pro populo Rom. Quiritibus, ut quod optima lege fiat, ita te amata capio.' Nam quæ legebantur Vestales, 'capi' proprie dicebantur, sicuti Dictatorem 'dictum,' Flaminem 'proditum' Fortunatianus notat. Quanquam et 'Vestalem legere,' Livius lib. I. semel atque iterum dixit. Sed et 'capi Flamen' a Pont. Max. dicebatur: et ita Liv. lib. XXVII. et Val. Maximus lib. VI. c. 9. loquuntur. *Brisson.* A. Gell. I. 12. 'CAPI virgo propterea dici videtur, quia Pontificis Max. manu prehensa, ab eo parente, in cujus potestate est, veluti bello capta abducitur.' *Bern.*

Ambirentque] Hoc est, ambiendo deprecarentur. Nam ægre parentes in hanc velut custodiam, et adactam Virginitatem, suas dederunt. Unde Dio lib. LV. p. 645. b. 'Quoniam haud prompte ii, qui plane nobiles erant, filias suas ad Vestale sacerdotium darent, Lege statutum est, etiam e libertinis natas posse capi.' *Idem.*

Ne filias in sortem darent] Lege Papia cavetur, ut Pontificis Maximi arbitratu virgines viginti e populo legantur, sortitioque in concione ex eo numero fiat; et cujus virginis ducta erit, ut eam Pont. Max. capiat, eaque Vestæ fiat. Sed ea sortitio ex lege Papiâ non necessaria nunc videri solet. Nam, si quis honesto loco natus adeat Pont. Max. atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cujus duntaxat, salvis religionum observationibus, ratio haberi possit, gratia Papiæ legis per senatum fit. A. Gellius.

Competeret ætas] Minorem quam annos VI. majorem quam annos X. natam, negant capi fas esse. *Idem.*

Obtulerunt] Nec enim ad sortem ventum semper: sed et offerre ad sacerdotium Vestale filiam licuit. vide Tacitum II. 86. 2. *Bern.*

Salutis augurium] Erat modus augurii quispiam, ut, si Deus permitteret, salutem populo poscerent, quasi ne salutem quidem a Diis petere fas esset, ni prius hoc ipsum Dii concessissent. Observabatur autem dies una quotannis, in qua nullus ad bellum proficisceretur exercitus, nemo se contra pararet, nemo pugnaret. Quocirca in assiduis periculis, maximeque civilibus, neutiquam fiebat. Plura de hoc ritu Dio. *Politianus.*

Ludos seculares] De temporum intervallis, quibus isti ludi referrentur, fides in ambiguo est. Siquidem in carmine seculari Horatii quidam *undenos decies* annos legunt, quod et commentarii Quindecimvirorum, et Divi Augusti edicta, et ipsius denique Sibyllæ, quod adhuc exstat, oraculum confirmaverint. Contra vero centesimum redire post annum, tam Valerius Antias, quam T. Livius, et

item M. Varro testati perhibentur. Itaque seculares dictos autumo, quod plerumque semel hominis ætate fierent, ut multa alia, quæ rara sunt, post seculum evenire loquentium consuetudo usurpat. Instituti autem post exactos reges a P. Valerio Publicola, qui primus Consul fuit, existimantur. *Idem.* His ludis in honorem Augusti carmen Horatius condidit, quod Sæculare inscribitur. Ceterum de ludis sæcularibus videndi Festus, Val. Maximus II. 4. Onuphrius Panvinius. *Bern.*

Compitalicios] Servius Tullius per omnia compita jussit a vicinia laribus propitiis sacella exstrui, et lege statuit, ut quotannis sacrificia iilis fierent, singulis familiis liba conferentibus. Quem diem festum Romani ad mea usque tempora constanter celebrabant, paucis post Saturnalia diebus, cum primis venerandum et magnificum, a compitis Compitalia eum vocantes. Illi enim στενωποὺς compita appellant, et servant priscum ritum in sacris, quia sacrificia et rem divinam laribus per servos faciunt, omni servitutis indicio illis per eos dies adempto, ut hac humanitate magna et honorifica deliniti, dominos suos chariores habeant, et fortunæ inclementiam levius ferant. Dionys. Halicarn.

Ullum spectaculum nocturnum] Ludi seculares continuis tribus noctibus celebrabantur: quia totidem filii Valesii, qui primus fuit ludorum institutor, periculo liberati fuerant. Unde ab Ausonio eleganter dictum est: ‘Trina Tarentino celebrata trinoctia ludo.’ Seculares autem Tarentinos ludos appellari docuimus in libro Annotationum, enarrantes illud Epigrammatici Poëtæ: ‘Bis mea Romano spectata est vita Tarento.’ *Beroald.*

Cum aliquo majore natu] Cujus scilicet præsentiam reveriti a flagitiis nocturnæ licentiæ cohiberentur. Nam alioqui ‘Tenebræ minuunt noxque atra pudorem.’ *Bern.*

Compitales Lares ornare bis anno instituit] In Vet. Cod. est, *Compitaliciis Lares ornari bis anno, &c.* scil. ludis. *F. Ursinus.*

Ornare] Donaticæ coronæ dictæ, quod his victores in ludis donabantur, quæ postea magnificentiæ caussa institutæ sunt super modum aptarum capitibus, quali amplitudine fiunt cum lares ornantur. Festus.

Opera cujusque, manentibus titulis, restituit] Moderationis hanc laudem tribuit et Imp. Severo Spartianus c. 23. ‘Magnum vero illud in vita ejus, quod Romæ omnes ædes publicas, quæ vitio temporum labebantur, instauravit, nusquam prope suo nomine adscripto, servatis tamen ubique titulis conditorum.’ Hadrianum vero ne suis quidem ipsius operibus, quæ ubique infinita fecerat, nisi Trajani patris templo, nomen suum inscripsisse confirmat idem c. 19. Quanto diversus ab his Domitianus? de quo Noster 5. ‘Plurima opera incendio absumpta restituit: sed omnia sub titulo tantum suo, ac sine ulla pristini auctoris memoria.’ *Bern.*

Triumphali effigie] Quales triumphantibus dicabantur. Plin. in XXXIV. refert, statuas in curribus dicatas fuisse his, qui triumphassent, de quo genere statuarum loqui videtur et Juvenalis, scribens: ‘Hujus enim stat currus aheneus, alti Quadrijuges in vestibulis, atque ipse feroci Bellatore sedens curvatum hastile minatur.’ *Beroald.*

Exigerentur] Requirerentur. *Bern.*

Pompeii theatri] Cum Nero quinquennale ludicrum Romæ institueret, erant qui Cn. Pompeium incusatum a senioribus ferrent, quod mansuram theatri sedem posuisset. Nam antea subitaneis gradibus, et scena in tempus structa, ludos edi solitos: vel si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse: ne, si consideret thea-

tro, dies totos ignavia continuaret. Tacitus.

Regiam] Ait 'regiam Theatri' Pompeiani, quia, ut Plutarchus ait, quasi appendix theatri fuit ea domus, et ἐφόλκιον, ut ipse nominat. *Casaub.*

Jano marmoreo] Non tam Janus accipitur pro statua Jani, quam pro arcu marmoreo, et fornicata transitione, quasi janua sit pervia transeuntibus: nam et Janus ab eundo dictus est Eanus: et fores januæ nominantur. Janos in hoc significatu accipere potes apud Marc. Tullium in Philippicis, apud Horatium in Epistolis, apud Ovidium scribentem in Fastis: 'Cum tot sint Jani, cur stas sacratus in uno?' *Beroald.*

Supposuit] Sunt codices non postremæ notæ, in quibus est *Jano superposuit*, ut intelligamus Jano superpositam Pompeii statuam tanquam arcui triumphali, vel alicui columnæ: quod scimus et Romæ et Constantinopoli sæpe factum in Principum statuis. *Casaub.*

CAP. 32. *Grassatorum plurimi palam se ferebant succincti ferro*] Nam 'grassari' proprie est sine ferro aggredi, prædæ plerumque, aut etiam lasciviæ causa. Eleganter itaque Horat. lib. II. Satyr. 9. 'Obsequio grassare.' et Livius lib. XLV. 'qui assentando multitudini grassantur.' Unde grassari pro adulari apud Festum. Et hoc est quod rixas a grassaturis distinguit Saturnin. l. XVI. De pœnis. *Torrent. Se ferebant*] Ostentabant. Ita Virgil. Æn. II. 779. 'captivo sive ut se ferret in auro.' *Sickerzeigen, sehen lassen.* Bern.

Ergastulis possessorum] Vox ergastuli non tantum origine, sed etiam formatione Græca, eamque, ut alias plerasque, a Siculis Romani sumpsere. Ut enim ab ῥαστὴρ, ῥάστυλος, κορύπτης, κορύπτυλος, ἔρως, ἔρωτος, ἐρώτυλος, et τὸ ἐρώτυλον pro amatorio, sic ἐργαστὴς, ἐργάστυλος, diminutiva forma, qui terram colit, et in terræ cultu laborat, qua arando, qua fodiendo. *Salmas.*

Dispositis per opportuna loca stationibus] Id est, stationariis militibus, et qui eis præessent latrunculatoribus. Nam et latrunculatores, quos Græci vocant λῃστοδιώκτας, ex illo instituto Augusti profectos opinor. Dispositæ sunt etiam in provinciis. Tertullianus in Apol. 'Latronibus vestigandis per universas provincias militaris statio sortitur.' Idem Augustus, inhibendis latronibus, vel τῇ καταλύσει τῶν λῃστῶν, ut Strabo scribit lib. IV. constituendarum publicarum viarum curam suscepit, ne arctæ essent, nec præruptæ, nec fallaces, et ponendis grassatorum subsessis accommodæ. Illa quoque ratio inhibendorum grassatorum valde placet, quam Aristoteles notavit in Admirandis suis, ut qui loco, in quo latrocinium factum est, sunt proximiores oppidani, aut municipes, aut vicani, latrones exhibere, aut damnum sarcire compellantur: nam et simile quiddam apud Josephum legi de B. Jud. lib. II. c. 20. *Cujacius.*

Collegia, præter antiqua et legitima, dissolvit] Collegia sunt cœtus et coitiones sodalium, quæ in lib. I. D. de colleg. dicuntur collegia sodalitia, et simili forma a Dione ἑταιρικά. Ex iis quædam licita et legitima sunt, alia illicita. Et religionis quidem causa, tam exteræ, quam patriæ, plerumque collegia Senatus et principes populi Romani permiserunt. Ipse Augustus apud Philonem in suis exprimit edictis, collegia et coitiones Judæorum (synedria quædam lex Codicis vocat, qua voce et Judæorum doctores in suis libris utuntur) ideo se permittere, quod non seditionum nutriculæ, sed scholæ temperantiæ et justitiæ sint. *Idem.*

Præcipuam calumniandi materiam] Τοῦ ἐπηρεάζειν, non τοῦ συκοφαντεῖν. declarat eximie lex Impp. Theod. et Valent. AA. in Cod. Theodos. titulo

De indulgentiis reliquorum. Nobis placet *exussit*, quam scripturam præter Hadriani, Aureliani, Gratiani exempla, stabilit lex Impp. Arcad. et Honor. AA. Cod. Theodos. De indulgentiis debitorum. ea lege jubentur chartæ istiusmodi cremari. *Casaub.*

Loca in urbe publica juris ambigui] Id est, quæ publica esse dicebantur magis quam probabantur: alioquin vel ablata possessoribus, vel nonnisi imposito salario essent concessa. Simile judicium Domitiani, ut narrat Suetonius in ejus vita c. 9. Ad hoc controversiarum genus instituti sunt postea, quos Curatores locorum publicorum judicandorum nominabant. *Idem.* Nec enim post diuturna bella, maxime civilia, in quibus possessiones varie migrant, reducendæ quieti quicquam magis expedit quam edictum, 'ut ipossidetis, ita possideatis.' *Bern.*

Diuturnorum reorum] Variis olim legibus ac S. C. accusantium temeritas et improbitas coërcita fuit, ut lege Remmia et S. C. Turpilliano: de quibus habes apud J. C. in Pandect. Tandem vero prodiit saluberrima constitutio, quæ anno terminari jussit quæstiones criminales. Extat ea lex hodieque, in Cod. Theodos. lib. IX. tit. 36. Justinianus tempus ampliavit, et biennium præfiniit, leg. III. Cod. Ut intra certum tempus criminalis quæstio terminetur. *Casaub.*

Sordibus] Quoniam reorum mos erat, ut vestem sordidam induerent, capillum, barbamque summitterent, essentque in squallore. *Sordibus*] Atque hunc omnem habitum sordes appellat autor. unde rei dicti sordidati, et squalidi. *Bern.*

Si quem quis repetere vellet] Post accusationis abolitionem, vel ex S. C. vel ex indulgentia principis, vel ob ferias lætitiamve aliquam, aut quamcumque aliam ob caussam, repeti rei possunt, hoc est, iterum in judicium trahi, intra dies XXX. de quibus vide J. C. Dig. ad S. C. Turpillianum lege X. et seqq. *Casaub.*

Par periculum pœnæ subiret] Vide in Domitiano, c. 9. Calumniatorum pœna legitima talio, hoc est, similitudo supplicii. lege ult. Cod. de calumniatoribus. Cicero pro Roscio Amerino, et Plinius in Panegyrico. Olim lege Remmia calumniæ damnatorum fronti inurebatur litera K: unde apud Papinianum, 'calumniæ damnatus' et 'homo integræ frontis' opponuntur, lege XIII. Dig. de testibus. *Idem.*

Triginta amplius dies annui rerum accommodavit] Simile est quod in vita optimi principis Marci Antonini Philosophi refert Capitolinus: Judiciariæ rei singularem diligentiam eum adhibuisse: fastis dies judiciarios addidisse, 'ita ut ducentos triginta dies annuos rebus agendis, litibusque disceptandis constitueret:' quod non temere ab eo historico notatum. Vix enim ullo alio tempore, si antiquissima excipias, tot dies negotiosi in anno Romano fuerunt. Potest iniri ratio ex Kalendario veteri, quod hodieque extat, et historiis. Quid? noster hodie annus quam procul ab eo numero abest? cum quidem jam inde a temporibus Justiniani dies feriati in anno essent circiter CLX. clara res ex illius Codice, titulo de feriis. Quantum post illa numerus auxerit, videmus. *Idem.*

Qui honorariis ludis occupabantur] Qui sc. ad honorem edentium pertinebant. Triplex olim ludorum et agonum exhibendorum caussa: Deorum religio, mortuorum *bona*, et edentium honos. Qui ex duabus prioribus caussis exhibebantur, sacri fere erant et inviolabiles, eorumque origo prior est et antiquior: sero enim transierunt ludi ab honoribus Deorum et mortuorum ad honores viventium: quæsturas dico, magistra-

tus, et flaminia ac sacerdotia, inquit Tertullianus. Postea autem ita res in frequenti usu fuit, ut temporibus Augusti nemo aliquem locum honestiorem in Repub. sortiretur, quin magnam patrimonii partem in editione spectaculorum impenderet, aut impendisset. Merito igitur Augustus hos potius ludos coërcuit, qui ex ambitione prava originem habebant, quam illos priores. *Idem.*

Actui rerum] Sic Claud. 15. et 23. Ner. 17. Quibus omnibus locis 'rerum actus' nihil aliud quam tempus ipsum significat quo judicia exercentur, ac de rebus agitur: uti et apud Plinium, lib. IX. epist. 25. 'Nunc me rerum actus modice, sed tamen distringit.' *Torrent.*

Ad tres judicum decurias, quartam addixit] Quæ ratio Augustum impulit ut tempora judiciorum amplificaret, eadem ut judicum numerum augeret. Decuria in hoc loquendi genere non est δεκάς. Nam singulæ decuriæ singula minimum millia continebant; sed idem fere ac λεύκωμα, album. *Casaub.* *Quartam addixit*] 'Addici' judices arbitrique dicebantur, cum vel a Prætore dabantur, vel a litigantibus sumebantur. Sueton. tamen Calig. c. 16. 'Ut levior (inquit) labor judicantibus fieret, ad quatuor priores quintam decuriam addidit.' Neque eo loco dissentiunt codices. Item Galba, c. 14. 'judicibus sextam decuriam adjici precantibus.' Et sane aliud est judicem addicere, aliud decuriam novam judicum instituere. Non repugnabo igitur ei, qui *addidit* pro *addixit* legendum esse contendat. *Torrent.*

Quæ ducenariorum vocaretur] Tres erant decuriæ equitum, quæ judicabant: Trib. ærariorum, altera selectorum judicum, tertia Nongentorum. Quartam fecit Augustus eorum, qui ducena in professionem censualem deferebant sestertia, non, ut Equites, quadringena. Alii sunt ducenarii in Constantini Imperatoris rescripto, qui scilicet, ut opinor, ducentesimam auctionum exigebant: ut et centenarii in eodem rescripto sunt, qui centesimam hereditatum exigebant. *Turneb.*

Judices a tricesimo ætatis anno allegit] Lego, *a vicesimo.* Nusquam enim reperio ante Augustum non adlectos in decurias judicum minores annis XXXV. Contra, annum XXV. legitimum ei muneri obeundo, ut plerisque aliis fuisse finitum, persuadet mihi lex VIII. Dig. de munerib. et honorib. *Casaub.*

Ut solitæ agi Novembri ac Decembri mense res omitterentur] 'Rerum actus' et 'res agi' dicunt Romani de eo tempore ὅτε αἱ δίκαι εἰσί. Quinam autem dies illis duobus mensibus essent utiles, qui feriati, ex Kalendario veteri et Cicerone, Asconio, cæterisque scriptoribus potest intelligi. December præcipue voluptatibus deputatus fuit. Senecam lege initio epist. XVIII. Videtur autem Octavius hoc instituto auctor fuisse ejus, quod in Claudio notat Suetonius: ut rerum actus in menses æstivos et hibernos esset divisus: nam Octobrem fere cessisse feriis vindemialibus, vetus Kalendarium rusticum et paullo post Tranquillus suadent. Quin et Septembrem pene totum ludis fuisse occupatum, ex altero Kalendario et Cicerone constat. *Idem.*

Solitæ res] Causæ et lites. Antiqui enim, authore Cicerone, rem litem dici voluerunt. *Beroald.*

Ut res omitterentur] Quomodo id concedere potuit, si plures dies ludis dicatos actui rerum accommodavit? Dicendum, quum quatuor essent judicum decuriæ, hoc tantum illis concessisse Augustum, ut singulæ quarto quoque anno mensibus Decembri et Novembri a judicandi munere vacarent. *Marc. Donat.*

CAP. 33. *Et in noctem nonnumquam*] Contra consuetudinem veterum: nam

et in curia et in foro servata lex XII. tabularum: SOL. OCCASUS. SUPREMA TEMPESTAS. ESTO. Similem assiduitatem requirit a judicibus Imperator Justinianus Novella LXXXII. *Casaub.*

Ne culeo insueretur] Culeus, mensuræ genus, modios nostros duos et semis capiebat: id est, sexaginta Romanos. Magnum vas fuisse ex eo apparet: quod in culeo scorteo damnati lege Pompeia cum cane et gallo et vipera insuebantur, ut apud Tranquillum et Modestinum J. C. legimus. *Budæus.*

Ita fertur interrogasse] Judiciorum criminalium pars non minima erat rei interrogatio. Multum autem intererat in peragendis interrogationibus, quo animo esset is qui interrogabat. Exemplum illustre hic in Augusto, qui sua interrogatione tacita viam salutis reo aperuit. Contra, qui perditum reum volebant, omnibus modis illum in fraudem suis interrogationibus inducere conabantur. *Casaub.* Irenarchis mandatum fuisse docet, ut interrogationes litteris inclusas, atque obsignatas, ad cognitionem magistratus mitterent. Hujusmodi interrogationum exempla exstant in Evangel. Matthæi c. 27. Joannis c. 18. et Act. 22. et 23. Apud Livium insignis est illa, qua Q. Fabium Magistrum equitum, cum a Prætore citatus, ex inferiore loco ad tribunal accessisset, Papirius Cursor Dictator interrogat. *Brisson.*

Signatores] Id est, testes subscribentes: unde hujusmodi testamentum 'signatum' dicitur. Exstat quoque alia testamenti species, 'holographum' dicta ab Isidoro, et est, quod manu testatoris conscribitur et subscribitur, unde nomen accepit. Verum frequentior usus Romanis testandi fuit, quod per testes obsignabatur, de quo hoc loco Suetonius. *Marc. Donat.* Codex Salmas. *Senatores.*

Lege Cornelia tenerentur] De falso. Hanc tulit L. Cornelius Sylla Dictator de omni falsitatum genere, quæ in nummis, testamentis, partubus, judiciis, tabulis publicis, aliisque rebus, commissæ, publici judicii pœnam merentur: de quibus J. C. copiose sub tit. Ad leg. Corn. de fals. Crimina enim fere sunt innumera, quibus quod pœna esset constituta nulla, hujus legis pœna partim Senatusconsultis, partim Principum rescriptis, partim etiam Jurisconsultorum responsis attributa est. *Hottomann.*

Damnatoriam et absolutoriam] Judices in cistam tabellas conjicere solebant, quæ insculptas literas habebant absolutionis, sive condemnationis: absolutoriæ autem tabellæ nota erat, A. condemnatoriæ, C. Tertia quoque tabella intermedia inter absolutoriam et damnatoriam, quæ dici posset 'ignotoria' ab ignoscendo. Pene talis apud antiquos fuit ampliationis tabella, cujus signum erat N. et L. quod significat, non liquere. Unde ampliatio nascebatur: et inde rei ampliati dicti. *Beroald.*

Fraude vel errore] De lege Cornelia de falsis, quæ et 'testamentaria' dicebatur, Pauli J.Cti. verba sunt hæc: 'Qui testamentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit, dolo malo, cujusve dolo malo id factum erit, lege Cornelia damnatur.' Si ergo dolus requiritur, quorsum tertia illa Augusti tabula? Sed Augusti tempore lex non tam aperte id ita caverat. *Torrent.*

Prætori delegavit urbano] Omnino doctis viris assentior scribentibus, *PR. delegavit UR.* interpretantibusque *Præfecto delegavit Urbis.* Nemo in historia versatus negabit. Melius autem membranæ *delegabat* quam *delegabit*. Casaub.

At provincialium] Nomine provincialium proprie intelligimus omnes, præter Italicos. Inde a Plinio lib. VIII. Epistolarum scriptum est: 'Italicus est, an provincialis?' *Beroald.*

Retractavit] Id est, abolitas aut neglectas iterum tractavit.

Quasdam in integro sanxit] Sexto demum consulatu Cæsar Augustus, potentiæ securus, quæ Triumviratu jusserat, abolevit, deditque jura quis pace et principe uteremur. Tacitus.

Cap. 34. *Sumtuariam*] Ad moderandos sumptus latam: qua lege ducentis cœnarum sumtus profestis diebus taxabatur: Kalendis, Idibus, Nonis, aliisque festis diebus trecentis: nuptiis autem, et repotiis, mille sestertiis. Dubitat Gellius, Augustine, an Tiberii edicto a trecentis sestertiis ad duo millia usque sit cœnarum sumptus ampliatus. *Sabell.*

Et de adulteriis et de pudicitia] Deleo prius *et*, ut in vetusto codice, quo apertius lector intelligat unam eandemque esse legem, quæ de adulteriis et de pudicitia inscribitur; additum enim 'et de pudicitia,' quod lege Julia puniebantur etiam ii qui cum masculis nefariam exercebant libidinem. Pudicitiæ certe quæstionem vocat Valerius lib. vi. c. 1. quæ de pueri stupro habebatur, et peculiariter impudicitia crimen ipsum dicitur, ut impudici qui eo vitio laborant. Augusti autem hanc legem fuisse, quanquam Julia inscribitur, et Ulpian. attestatur, et Sex. Aurelius probat, Augustum reprehendens, quod, cum esset luxuriæ serviens, ejus tamen vitii acerrimus ultor erat. *Torrent.*

De maritandis ordinibus] Ab anno DCCXXXIV. quo Præfecturam morum suscepit, ad annum usque DCCLXI. in quem M. Papii Mutili et Q. Poppæi Secundi consulatus incidit, nunquam res perfici potuit. Tunc vero lex Papia Poppæa finem imposuit, eadem quidem, si materiam spectes, quæ lex Julia de maritandis ordinibus, sed tempore diversa. Quod ita esse ex Tacito convincitur. Is enim libro III. Annal. 'Relatum (inquit) deinde de moderanda Papia Poppæa, quam senior Augustus post Julias rogationes incitandis cœlibum pœnis, et augendo ærario sanxerat.' *Idem.*

Hanc cum, &c.] Augustus igitur legem de maritandis ordinibus emendavit: non autem primus tulit, quod video doctos viros affirmare. Reperio sane apud Dionysium Halicarnassæum mentionem legis, quæ cives Romanos cœlibes esse prohiberet. 'Et prisca lege uxores ducere cogebantur qui per ætatem poterant.' Facit huc et ille Flori locus: 'Q. Metellus Censor censuit, ut omnes cogerentur ducere uxores, liberorum creandorum caussa.' *Bern.*

Vacatione triennii data] Ex Ulpiano suspicari aliquis possit, fœminis tantum hanc vacationem datam. sic enim scribit titulo XIV. 'Fœminis lex Julia a morte viri anni tribuit vacationem, a divortio sex mensium. Lex autem Papia a morte viri triennii, a repudio anni et sex mensium.' *Casaub.*

Equite] Hoc est, ordine Equestri. *Bern.*

Germanici liberos] Germanicus Drusi filius ex Agrippina Augusti nepte novem liberos tulerat, pronepotes Augusti. *Idem.*

Tempus sponsas habendi coarctavit] Biennii spatio tempus illud Augustum definiisse narrat Dio. Proinde in exceptione, quam l. pen. D. de spons. addit ad legem Juliam et Papiam, videntur hæc verba abundare, *annum vel*, quoniam huic rei nusquam legimus annum fuisse præscriptum; ut consequens sit ita scripsisse Caium: 'Sæpe justæ ac necessariæ caussæ non solum biennium, sed etiam triennium, quadriennium, et ulterius trahunt sponsalia.' Et hanc biennii præscriptionem confirmat l. II. C. de sponsal. et l. IV. C. Th. *Cujacius.*

Divortiis modum imposuit] Caput de divortiis in lege Papia Poppæa sanciebat, ut dotem amitteret, cujus culpa divortium factum esset. Eoque

de dote multa in Comment. J. C. ad Papiam legem. *Lipsius.*

CAP. 35. *Senatorem affluentem*] Erant Romæ Senatorum omnium nomina in album relata, unde citati ordine suo quisque procedebant publicarum solemnitatum diebus. *Bern.*

Erant enim super mille] Cum a Tarquinii Prisci temporibus ad Syllam usque trecenti tantum Senatores fuissent, post illa cœpit augeri numerus, qui jam temporibus Julii ad octingentos creverat, ut auctor est Dio. Eo mortuo ducenti accessere, per factiones bellorum civilium admissis omnibus, qua dignis, qua indignis. *Idem.*

Quos Orcinos] Ratio scommatis hujus, et cur irrepticii senatores illi orcini dicerentur, ex Plutarcho cognoscitur in Antonii vita c. 20. ubi memorat, Antonium, commentaria interfecti Cæsaris, in quibus acta decretaque ejus erant perscripta, nactum, iis adscripsisse quæ voluerat, et quasi ex eorum auctoritate quosdam ab exilio reduxisse, alios solvisse vinculis, multos etiam in senatum allegisse: quos omnes populus Rom. per ludibrium Charonitas appellabat. Ἐλεγχόμενοι γὰρ εἰς τοῦ νεκροῦ κατέφευγον ὑπομνηματισμούς: quandoquidem ubi quæstio status iis movebatur, ad mortui (Cæsaris) commentarios confugiebant, et eorum auctoritate se tuebantur. Nimirum allusio facta est ad libertos dictos Orcinos. ut enim hi directam ex testamento libertatem acceperunt, et proinde patronum nullum vivum, sed jam orco receptum habuerunt, ita Senatores illi neminem vivum suæ dignitatis autorem ciere poterant, sed Cæsarem tantum jam Orco demissum, seu qui jam in Orci familia numerabatur. Plutarchus Charonitas dixit, quia Charontem Orci portitorem faciunt. *Idem.*

Ad pristinum modo] Statuerat quidem trecentos tantum, secundum antiquam consuetudinem, constituere: sed omnibus hoc ægre ferentibus, sexcentos Senatores delegit. Postea, cum, denuo examine instituto, multi ordine senatorio moti essent, eorumque nonnulli caussas afferrent, cur inique secum actum esset, iis tum Augustus inter Senatores, eodemque habitu, convivia et spectacula frequentandi, ac deinceps magistratus petendi copiam fecit. Horum plerique postmodo in Senatum recepti sunt, pauci in medio inter Senatum ac populum loco reputati manserunt. Dio Cassius.

Duabus lectionibus] In Ancyrano lapide ait Augustus, ter a se lectum senatum. Dio Nicæus plurimas illius ἐξετάσεις commemorat. Suetonius absque numeri adjectione lectum ab eo senatum refert: non enim indicare voluit, quoties senatum Augustus recensuerit, sed quomodo: rationem, inquam, legendi ordinis amplissimi expressit. *Casaub.*

Quo vir virum legit] Senator scil. alium, quem maxime scilicet eo loco dignum judicaret, a Romanæ militiæ consuetudine. Eleganter igitur, apud Tacitum, Galba in militum concione adoptari a se Pisonem dicit, more Divi Augusti, et exemplo militari, quo vir virum legeret. *Torrent.*

Prætentato sinu] Excussa veste, et explorata, ne sub ea ferrum occultaretur. *Bern.*

Insigne vestis] Vestitu Senatores a plebe et Equitibus fuisse distinctos notum est. Hoc autem insigne erat tunica lati clavi, ut Equitum, angusti. Hinc senatoria dignitas dicta laticlavia. *Idem.*

Spectandi in orchestra] Orchestra locus primus in theatro, Senatoribus ad spectandum designatus. De ea plene Lipsius in amphitheatro cap. 14. *Idem.*

Epulandi publice jus] Ut puta cum Jovis epulo (quam cœnam Dialem vocat alicubi Seneca) Senatus in Ca-

pitolio cœnabat, aut triumphali, et Pontificali, vel Augurali cœna. Exempla apud Valerium lib. II. cap. 1. et l. IV. cap. 2. Gellium lib. XII. cap. 8. Livium lib. XXXVIII. Quod vero de insigni vestis dicit, ad latum clavum, et calceos lunatos referre licebit. Qua de re ad Horat. lib. I. Sat. 6. *Torrent.*

Et minore molestia] Illud 'minore molestia' cave referas ad proximo sequentia de suffitus institutione. Quid enim hoc ad levandam senatoriorum munerum molestiam? Sensus enim est, Augustum, ut laborem Senatorum levaret, instituisse, ne die senatus Ave matutini ferendi caussa, venire ipsius domum necesse haberent. *Bern.*

Ut prius quam consideret quisque, thure ac mero supplicaret] Olim magistratus soliti rem divinam facere, atque exta consulere, priusquam ingrederentur curiam. Diversus ab hoc ritus est, cujus auctor isto loco dicitur Augustus: ut Senatores, priusquam considerent, thure et mero supplicarent. Simile jam olim factitatum ab exterarum gentium legatis curiam introëuntibus, reperio apud Polyb. l. XV. *Casaub.* Reperias etiam apud auctores juratum Senatum: qui erat, cum Senatus testem advocabat, se censiturum quod e fide sua reque publica videretur. Exempla sunt Liv. l. XLII. et XXX. item Taciti Ann. IV. Græci id vocabant ἱερὰν συμβουλήν: et formula ejus eleganter expressa apud Xenoph. περὶ ἀναβ. lib. V. *Lipsius.*

Apud aram ejus Dei in cujus templo coiretur] Quid si autem in Curia, non in templo, coiretur? Sed puto et in singulis curiis fuisse aram alicujus numinis, ut in Julia Victoriæ. de qua multa Dio lib. LI. et noster hoc ipso libro extremo. *Casaub.* Nisi in loco augusto Senatus haberi non poterat: unde templum Vestæ non fuit augurio consecratum, ne illuc conveniret Senatus, ubi erant Virgines. *Servius.*

Ne plus quam bis in mense] Senatus legitimus est, cujus agendi stati dies ac solennes, olim plures, sed bini singulis mensibus, ex instituto Augusti, ut Senatores minore molestia senatoria munera fungerentur. Quam ego rationem, a Suetonio adductam, speciosam magis, quam veram, puto. Vera forte fuerit, quod minus expediret principi, sæpius, ut in veteri Repub. convenire Senatum. Eadem de caussa 'collegia omnia, præter antiqua et legitima, dissolvit Augustus.' Id enim paullo ante dixit Suetonius. Speciosa ratio, quod non antiqua ea et legitima, id est, antiquioribus legibus approbata. Vera autem, quod plurimæ factiones titulo collegii novi ad nullius non facinoris, præsertim in Principem, societatem coituræ tandem metuerentur. quod non obscure etiam indicat noster. Sic idem Augustus, prætextu oneris, laboris, ac discriminis maximi in se derivati, pacatas provincias Senatui et populo dedit, sibi autem eas servavit, in quibus usus esset ac vis legionum. Revera autem, quia in his præcipuum erat principis munimentum. *Boxhorn.*

Legitimus senatus ageretur] Senatus legitimi multa mentio est in veteri Kalendario Romano, in quod, paucis visum, cum incidissem nuper, operæ pretium putavi, ex eo ad hunc locum enotare fixos dies, quibus, ea, qua id scriptum est, tempestate, Senatus legitimus ageretur, in gratiam Antiquitatis studiosorum. Menses igitur singulos videamus:

JANUARIUS.

Kal. Januar.	SENATUS LEGITIMUS.
V. *Id.*	SENATUS LEGITIMUS.
X. *Kal. Febr.*	SENATUS LEGITIMUS.

FEBRUARIUS.

III. *Non.*	SENATUS LEGITIMUS.
Idib.	SENATUS LEGITIMUS.

Deerant in Ms. quatuor menses,

Martius, Aprilis, Maius, Junius. Reliquorum legitimi Senatus dies isti sunt:

JULIUS.

Kal. Jul. SENATUS LEGITIMUS.

XVI. *Kal. Aug.* LUDI. SENAT. LEGIT.

AUGUSTUS.

III. *Non.* SENATUS LEGITIMUS.

XVIII. *Kal. Sept.* SENATUS LEGIT.

SEPTEMBER.

Kal. Sept. SENATUS LEGITIMUS.

Idib. LUDI. SENATUS LEGIT.

OCTOBER.

V. *Non.* SEN. LEGIT. DIES ÆGYP.

NOVEMBER.

Prid. Id. SENATUS LEGITIMUS.

DECEMBER.

III. *Non.* SENATUS LEGITIMUS.

Idib. SENATUS LEGITIMUS.

Id Kalendarium, sub Constantio, Constantini Magni filio, editum videtur, circa annum Christi vulgarem CCCLIV. Ex eo apparet, plerisque mensibus, ut instituerat Augustus, bis, quibusdam semel, ter etiam, legitimum Senatum actum fuisse. Huic opponitur ille, qui extra ordinem ab iis, quibus ejus rei potestas, quoties necesse erat, indicebatur. Unde 'indictus' dicitur, alius a legitimo. *Idem.*

Et idibus] Martias excipe, lib. superiore c. 88. *Bern.*

Neve Septembri Octobrive mense] Omnino propter vindemias hoc institutum, quarum gratia etiam feriæ menstruæ in Codice conceduntur, ut observat Casaubonus. In Kalendario veteri Romano, quod sub Constantio, Constantini M. filio, editum videtur, non Septembri, sed Octobri et Novembri, semel tantum agitur legitimus Senatus, eandem ob caussam, et quia cum in Italia vindemiæ fieri solitæ sint mense Octob. in frigidioribus locis eædem fiant mense Novembri, sub autumni finem, ut Byzantii.

Consilia sortiri semestria] *Consilia* pro consiliariis, ut matrimonia pro uxoribus, et alia multa. Dionem vide, qui dicit Augustum primo quidem ex magistratibus singulos, et Senatores quindecim sorte legisse, qui per senos menses sibi in consilio essent: postea vero ætate gravem consiliarios annuos sibi petiisse, decretumque, ut quæcunque cum his, Consulibusque, et qui designati essent Consules, egisset, non minus rata essent, quam si in Senatu acta fuissent. Sic sorte lecti judices, 'ne ambitioni aut inimicitiis locus foret,' neu quis se præteritum queri posset. *Bern.*

Cum quibus de negotiis ad frequentem senatum referendis ante tractâret] In Tacito est 'prætractare,' in re prope simili, libello de majorum nostrorum moribus. Prætractare est προβουλεύεσθαι. Cæterum hoc quoque reponendum est inter callida illa consilia Augusti, quibus 'munia Senatus invasit,' ut loquitur Tacitus Annal. I. Quæ enim reliqua vis frequenti, legitimo aut indicto Senatui, ubi præcipuam ejus partem suarum partium jam ante fecerat Augustus? *Boxhorn.*

Sententias prærogabat] Codex Salmas. habet *perrogabat*. Est autem perrogare sententias, ad unum omnes rogare: sicut in Claud. 34. 'persedere,' a principio ad finem sedere. *Bern.*

Ac si censendum] Proprie igitur censere non dicitur, nisi qui novam sententiam in Senatu dicit, eamque vel oratione, vel de scripto, pluribus explicat: quod tamen decernere dici solet. *Idem.* *Ac si censendum magis quam assentiendum esset*] Assentiendi in Senatu triplex modus, voce, manu, pede. Porro ad assentiendum alteri et mediocris attentio desideratur, et industria quoque mediocris: quum ad censendum oporteat venire meditatum, aut solerti ingenio esse præditum, idoneum consilium in arena capere. Augustus vero, instituto more sententias prærogandi et quidem

nullo certo ordine, singulos cogebat attendere et ad dicendam sententiam se parare. *Casaub.*

CAP. 36. *Auctor et aliarum rerum fuit*] Auctores fuisse Senatui aliquid censendi dicebantur Imperatores, cum in eorum sententia, quam oratione in senatu habita et recitata expresserant, aliquid decernebatur. Sic Noster in Othone 8. 'auctor Senatui fuit mittendæ legationis.' Nam ex quo tempore Respub. Rom. in unius potestatem concessit, ex illius nutu Senatus omnia agere consuevit, nec quicquam majoris momenti (nam in minutulis species aliqua libertatis relicta) nisi autoribus vel assentientibus illis decernere potuit. *Bern.*

Ne acta publicarentur] Julius Cæsar 'primus omnium instituit, ut tam Senatus quam populi diurna acta conficerentur, et publicarentur.' Confectio mansit: publicatio hic abrogatur ab Augusto. Fuerunt acta illa commentarii, quibus breviter inscriptum quidquid apud Patres diceretur ageretur que. Ὑπομνήματα Græci vocant. et qui ab Actis, sive a cura actorum, ὑπομνηματογράφους. Protocollum sequior Græcorum ætas appellavit. *Idem.*

Ne statim in provincias mitterentur] Ut eo nempe intervallo remitterent animos, quos continuata imperia extollere solent. Sic et Pompeius consulatu quem solus gessit, si Dioni credimus, institutit, ut qui magistratu abissent intra quinquennium proximum exteras provincias ne sortirentur. Sublata enim provinciarum spe, minus ambibant magistratus. *Torrent.*

Proconsulibus ad mulos] Sed et equos, et supellectilem, et cætera necessaria, quæ communi nomine dicta 'vasarium.' Voce Proconsulum generatim hic utitur autor, ut et Proconsules speciatim ita dictos, et Proprætores, et Legatos Cæsaris, et quoscunque alios, qui provincias regunt, complectatur. *Bern.*

Certa pecunia constitueretur] Sub posterioribus imperatoribus non tantum salarium, sed et vestes, muli, ministeria, et reliqua necessaria præsidibus provinciarum data sunt. Id testatur inter alios Lampridius, qui sic præsides instructos ab Alexandro Imp. ait, ut redderent deposita administratione mulas, mulos, equos, muliones et coquos, cætera sibi habituri, si bene rem gessissent, in quadruplum reddituri, si male. Cicero id, quod publice eo nomine dabatur magistratibus, vasarii nomine appellavit. *Budæus.*

A Quæstoribus urbanis ad prætorios Prætoresve transiret] Quæstores regibus etiam tum imperantibus instituti sunt, quod lex curiata ostendit a L. Bruto repetita. Mansitque Consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret, creatique primum duo, ut rem militarem comitarentur. Dein gliscentibus negotiis duo additi, qui Romæ curarent. Mox duplicatus numerus, stipendiaria jam Italia, et accedentibus provinciarum vectigalibus. Tacitus.

Centumviralem hastam] Idcirco sic dictam, quod Centumviri hasta in foro suo posita judicabant. Cæterum cum essent Romæ XXXV. tribus, quæ et curiæ sunt dictæ, terni ex singulis tribubus sunt electi ad judicandum, qui Centumviri appellati sunt: et licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen, quo facilius nominarentur, Centumviri sunt dicti. *Budæus.*

CAP. 37. *Decemviri cogerent*] Verba Pomponii de orig. juris hæc sunt: 'Non sufficiente Prætore urbano, quod multa turba peregrinorum in civitatem veniret, creatus est et alius Prætor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos jus dicebat. Deinde cum esset necessarius magistratus, qui hastæ præesset, centumviri litibus judicandis constituti sunt.' In aliis libris legitur *decemviri*. Sed et centumviri

et decemviri privatas caussas cognoverunt, de jure judicarunt, et hastæ præfuerunt. unde Poëta: 'Seu trepidos ad jura decem citat hasta virorum, Et firmare jubet centeno judice caussas.' Quibus autem de rebus centumviri judicarint, ex his Ciceronis in I. de Orat. verbis colligitur: 'Jactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilia jura versentur.' Decemviros porro iis judiciis, quæ ad centumviros sorte deferebantur, præfuisse, Dio scriptum reliquit lib. LIV. De libertate autem ab iis potissimum judicatum, animadverto apud Cicer. pro Cæcina. *Sigon.*

Curam operum publicorum] Pereunte censura simul cum libertate, in plures διακονίας ἐπιμελείας divisus est is magistratus, factique sunt curatores plures pro una censura. Non infrequens in antiquis monumentis lapideis titulus: CVRATOR. OPERVM PVBLICORVM. et nonnunquam CVR. SARTORVM. TECTORVM. OPERVM PVBLICORVM. Hi, sicut cæteri omnes, qui curam aliquam publice curabant, non magistratus erant, sed quasi magistratus, sicut vocantur a Frontino. *Casaub.*

Viarum] Curatores viarum ante Augustum fateor: sed nec perpetuum id nec certum munus. Fecit utrumque Augustus. Erat autem Curatorum munus discretum a IV. viris, et mox VI. viris. nam hi vias urbis curabant: illi eas, quæ extra urbem. Etiam Curatores extra ordinem reperti, quos destinabant singulis viis. Ita Cæsar Curator viæ Appiæ Plutarcho dicitur: Thermus Flaminiæ Ciceroni. Et hos quidem Curatores fuisse censeam, quorum negligentia culpatur. Tacit. Ann. III. *Lipsius.*

Alvei Tiberis] Repurgandi, et laxioris faciendi. Prisci locare solebant flumina 'retanda,' (hoc enim verbum legitur in edicto Prætorum) quod significat purganda. Retas enim arbores vocaverunt, quæ aut ex ripis fluminis corruerent, aut in alveis eorum extarent. A retibus autem dicuntur, quod prætereuntes naves impedirent, et instar retium retinerent. *Beroald.*

Frumenti populo dividundi] Videtur qui hanc curam sustinebat, alio nomine dictus Minutiæ curator. Sic interpretor in lapide veteri, ubi sculptum, CVRATOR. AQVARVM. ET. MINVTIÆ. CVR. ALVEI. TIBERIS. ET CLOACARVM. VRBIS. De Minutia frumentaria alii monuerunt. *Casaub.* Dividundi tantum? an emundi etiam? Extant enim veteres denarii, in quorum parte altera Cereris effigies cum his verbis, PISO. CAEPIO. Q. in altera vero duo viri inter spicas. Asscriptum, AD. FRV. EMV. EX. S. C. Addam et hanc inscriptionem: L. CASVRIO. L. F. CLV. SPECVLATORI. AED. IIII. VIR. I. D. Q. ARG. PVBL. ET. DEC. ALIMENTAR. DEFENSORI. REIPVBL. CVR. ANN. POPVLO. PRAEBITAE. COSCONIVS. SECVNDINVS. *Torrent.*

Præfecturam urbis] Hanc non tam instituit Augustus, quam auxit atque ornavit, cujus postea in immensum crevit auctoritas. De qua, uti et Prætorum numero, vide Pomponium De origine juris. Addam interim Eusebii locum Olymp. CLXXXVIII. 'Messala Corvinus primus Præfectus Urbi factus, sexto die magistratu se abdicavit, in civilem potestatem esse contestans.' *Idem.*

Censores creari desitos] Nam ipse et Julius Cæsar jus potius censorum quam vocabulum aut honorem usurpaverant. Vide supra c. 27.

Numerum Prætorum auxit] Unus ab initio Prætor in urbe fuit, ac primus omnium Sp. Furius Camillus M. filius eam Romæ dignitatem adeptus est, dictusque a præeundo, ut Varro scribit, quod exercitui præiret. Veteres, ut Pedianus scribit, omnem magis-

tratum, cui pareret exercitus, Prætorem appellarunt. Livius quoque Consulem et Prætorem indifferenter appellatum affirmat. *Sabell.*

Satis majestatem ejus imminui] De fastigio suo descendere quodammodo existimabatur imperator, et in æquum venire cum privatis, dum consulatum non solus, sed cum altero, gereret. Hinc factum, ut omnes post Diocletianum principes hunc honorem privatis communicare desierint, usque ad Julianum, qui veterem morem restituit. Refert Ammianus. *Salmas.*

CAP. 38. *Nec parcior in bellica virtute honoranda*] L. Tatius Rufus infima natalium humilitate, consulatum militari industria meruit: antiquæ alias parsimoniæ, circiter millies HS. liberalitate Divi Augusti congestum, usque ad detrectationem heredis exhausit, agros in Piceno coëmendo, colendoque in gloriam. Plinius.

Super triginta ducibus justos triumphos] Cum omnes veteres memorias excusseris, vix reperias ad dimidium numeri hujus qui triumphum eo spatio egerint. Et tamen ait non triginta, sed *super* triginta ducibus, nec simpliciter triumphos, sed justos: quæ tam diligens asseveratio ægre permiserit nobis, ut de minutis quibusdam triumphis hunc locum exponamus, quos sæpe et facile ab Augusto solitos concedi, variis locis scribit Dio. Ex eodem optimo scriptore discimus, quod olim in Julio Cæsare visum fuerat, cum Hispaniensis triumphi honorem ambitiose legatis suis, qui propriis auspiciis nihil egissent, communicavit, id Augustum interdum esse imitatum, ut de Carinate narratur l. LI. qua fortasse ratione defendi hujus loci scriptura ac sententia possit. *Casaub.*

Protinus virilem togam, latum clavum induere, et curiæ interesse permisit] Non tam pristinum morem revocasse, quam imitatione majorum novum jus invexisse in civitatem videtur: neque enim curiæ aditum tantum liberis senatorum aperuit, sed etiam senatorum insignibus decoravit, ac quodammodo in senatorium ordinem adlegit. Veteri jure tantum Equites erant. Isidorus l. IX. 'Quamvis senatoria quis origine esset, usque ad legitimos annos Eques Romanus erat: deinde accipiebat honorem senatoriæ dignitatis.' Sed quod modo instituit Octavius, an ante eum Romæ jus non fuit? haud temere quærat hoc aliquis: nam de veste quidem palam est, quod ipse aliis tribuit, id ei contigisse: manifesto declarant hæc Suetonii infra, 'sumenti virilem togam tunica laticlavi resuta ex utraque parte ad pedes decidit.' Fieri potest, ut hic mos per confusionem bellorum civilium institutus, ad ea tempora duraverit, quibus cessit omne imperium Augusto: qui quod licentia temporum fiebat, ut jure fieri liceret, instituerit: non male etiam sic rei auctor dici queat. Illud certum, quocumque tempore id ceperit, sub initia principatus Augusti ita fieri solitum in splendidorum Equitum liberis. arguit Ovidius de se minurriens Tristium lib. IV. Sæpe item accidit, ut quos vota parentum curiæ destinassent, eos vel fortuna adversa cogeret, vel propria voluntas impelleret retrocedere, et inferiore gradu subsidere: iis ponendus latus clavus erat elapsa ætate senatoria. testis locuples idem Ovidius: 'Curia restabat: clavi mensura coacta est: Majus erat nostris viribus illud onus.' Postea eo ventum, ut etiam eorum, qui Equites tantum erant, quidam latum clavum retinerent, et veste senatoria decorarentur. Ab hoc more manavit illa Senatorum distinctio in juvenes et honoribus perfunctos. Julium Calvastrum Suetonius in Domitiano vocat Tribunum laticlavium: Dio quasi explicans, νεανικὸν κεχιλιαρχηκότα εἰς βουλείας ἐλπίδα. Isti sunt, quos juvenes secundi ordinis appellabant: primo gradu iis concesso, qui domum

Augustam vel sanguine, vel affinitate, aut aliqua necessitudine contingerent. *Idem.* *Protinus*] Id est, uno eodemque tempore, Gallice *tout d'une tire.* Idem.

Tribunatum legionum] Nam Tribuni, qui seni in quaque legione, toti legioni præfuerunt. Eorum munia jus dicere, et de capite cognoscere, signum excubiis dare, vigilias curare, munitiones, exercitia alia. *Lipsius.*

Sed et præfecturas alarum] Ipsum loquendi genus indicat præfecturas alarum honore tunc anteisse tribunatum militum: contra Claudii tempore: Suetonius lib. v. 'Equestres militias ita ordinavit, ut post cohortem, alam, post alam, tribunatum legionis daret.' *Casaub.* Socii dicebantur Alæ seu Cornua, quia plurimum ut alæ in avibus, corpus illud legionum tegebant socii: hinc Ala dextra, et sinistra: Cornu dextrum et sinistrum. Habebat autem Ala equites et pedites: et sicuti Cives Tribuni, ita Socios ordinabant Præfecti. *Lipsius.*

Recognovit] Censionem vocat recognitionem. Festus: 'Censio hastaria dicebatur, cum militi multæ nomine ob delictum militare indicebatur, quod hastas daret. Censionem facere dicebatur censor, cum multam equiti inrogabat.'

Reducto more transvectionis] Equestris ordinis juventus omnibus annis bis urbem spectaculo sui sub magnis autoribus celebrabat, die Lupercalium et equitum probatione. Trabeatos enim Equites Idibus Julii Q. Fabius transvehi instituit. Valer. Max. In illa pompa, qui equum publicum habent, tributim et centuriatim distincti, ordine omnes equis vehuntur, quasi e pugna redeant, coronati fronde oleagina, et togis purpureis et punicei coloris materiam prætextam habentibus induti, quas vocant trabeas, initium facientes a templo quodam Martis, ædemque Castoris et Pollucis prætereuntes: interdum numero quinquies mille homines, qui ferunt quæcunque fortitudinis suæ præmia in præliis a ducibus acceperunt: egregium certe et dignum illius imperii amplitudine spectaculum. Dionys. Halicarn.

Senio vel aliqua corporis labe insignibus] Puta quibus nares præcisæ, vel aures, aut aliud quod vulnus impositum ἀεικέλιον, ut Poëtæ vocant. Appianus in Mithridat. αἰσχήμονας ὀπειλάς. Ita affectos norat Augustus urbanis hominibus dicteriorum esse materiam. clarum exemplum in Horatio Coclite. Unde est illud ab eo dictum, cum ei in comitiis coxæ vitium objiceretur: 'Per singulos,' inquit, 'gradus admoneor triumphi mei.' *Casaub.*

Mox reddendi equi gratiam fecit eis, qui majores annorum quinque et triginta retinere eum nollent] Beroaldus intelligit, factam potestatem Equitibus senioribus reddendi equum, quem ex publico accepissent, si vellent: et ita ab equestris militiæ munere solverentur. scribendum, ut ea sententia efficiatur, *retinendi equi gratiam fecit.* Etsi alendo equo stipendium accepere hi Equites, eratque res non parvi honoris, nihilominus tamen durum onus multis hoc fuisse, ex eo colligimus, quod populus in beneficii parte solitus est dare vacationem hujus muneris. Exemplum in Livii lib. XXXIX. ubi P. Ebutio indici Bacchanaliorum inter alia præmia decretum narratur, 'ne censor ei equum publicum assignaret.' *Idem.*

CAP. 39. *Ex improbatis*] Cod. Salmas. *in exprobatis.*

Alios pœna, alios ignominia] Ignominia, ut inquit Nonius, nominis tantum nota est, quod honestatis nomen habere desinat qui ignominia notatur, sic enim non malus auctor Isidorus libro v. cap. 27. Pulchre apud Nonium Cicero lib. IV. de Republ. 'Censoris judicium nihil fere damnato adfert præter ruborem. Itaque, ut omnis ea judicatio versatur tan-

tummodo in nomine, animadversio illa ignominia dicta est.' Adde si lubet l. CXXXI. et CCXLIV. De verborum signif. *Torrent.*

CAP. 40. *Comitiis Tribuniciis si deessent candidati Senatores, ex Equitibus Romanis creavit*] Nihil absurdius quam ad Tribunos militares hæc referre, contra Dionis auctoritatem, et rem ipsam. Tribuni plebis quanta invidia apud optimates essent, satis notum est; unde factum videtur persæpe, ut eum magistratum plerique refugerent. Ideo lata vetus lex, quæ populo libertatem concessit, si comitiis Tribunitiis deessent candidati, ex omni populo et quocunque ordine, quos vellet, Tribunos creandi. Appianus lib. I. 'Εμφυλ. *Casaub.*

Spectare ludos e quatuordecim non auderent] L. Roscius Otho Trib. pleb. A. DCLXXXII. legem tulit, ut in theatro Equitibus Romanis, qui HS. quadringenta possiderent, XIV. gradus spectandi gratia adsignarentur: exceptis iis, qui suo fortunæve vitio decoxissent. Vide Tacitum lib. XV. qui legem interpretatur hanc habuisse vim, ut Equites non ante plebem, ac separatim, sed confuse tantum quatuordecim ordines haberent. *Hottomann.*

Frumentationum] Gracchus legem de frumento populo distribuendo tulerat. Sed P. Clodius, ut gratuitum daretur frumentum, recentiorem tulit legem, quum antea senis æris trientibus in modios veniret. *Sabell.*

Sui cujusque mensis] Memini Suidam in Νῶναι tradidisse, dictas esse annonas quasi ἀνὰ τὰς νώνας διδομένας. Quod quanquam ridiculum est, (annona enim ab anno, quasi annalis alimonia, dicitur,) ex eo tamen ostenditur Nonis cujusque mensis frumentum populo dividi solere. Quare suspicor pro *sui cujusque mensis* legi debere *Nonis cujusque mensis.* Torrent.

Comitiorum quoque pristinum jus reduxit] Jus illud intelligit, quod libro superiore c. 41. a patre Augusti Julio Cæsare docuit fuisse institutum. Id jus per bella civilia et III. virorum tyrannidem omissum reducit nunc Augustus. *Casaub.* Populus et multitudo iterum ad comitia conveniebant: neque tamen fiebat quicquam, nisi quod ipsi placebat. Igitur magistratus quosdam ipse electos a se creabat: quorundam delectum populo et plebi permittens, id curabat, ne parum digni renuntiarentur, per factionem vel ambitum. Dio Cassius.

Fabianis et Scaptiensibus tribulibus suis] Tribus Fabia et Scaptia rusticæ fuere. Scaptienses autem et Fabianos tribules habuit: credo quod alteram a Julia gente tribum accepisset. Etenim qui adoptatus erat, ut nomen, sic etiam tribum ejus, qui se adoptaverat, assequebatur. *Sigon.*

Sincerum atque ab omni colluvione] Romulus ab initio, ut urbem amplificaret, devictos populos in civitatem recepit. Deinceps eo ventum est, ut ex omni genere omnique natione terrarum cives adsciscerentur. Ita Julius Cæsar Hispanos et Græcos in civitatem Romanam adscivit, teste Livio libro XXXIV. Claudius omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas civitate donavit. Antoninus Pius omnes, qui in urbe Romana essent, cives Romanos esse jussit, si Ulpiano credimus. *Marc. Donat.*

Peregrini ac servilis sanguinis] Lucanus Romam repletam mundi fæce luculenter scripsit. Præterea a Senatu aliquando indicta sententia est, ut servos a liberis cultus distingueret. Deinde apparuit quantum periculum immineret, ut inquit eleganter Seneca, 'si servi nostri numerare nos cœpissent.' *Beroald.*

Ac servilis sanguinis] Quoniam pessimis sæpe modis ad libertatem perveniunt servi, huic rei censores

potissimum aut Consules prospicere debere existimarem, ut eos, qui quotannis manumittuntur, examinentur quinam sint, et quare, et quomodo libertate fuerint donati, quemadmodum in Equitum et Senatorum vitam inquirunt. Deinde quos comperiunt civitate dignos, eorum nomina in tabulas referant, ipsosque in tribus distribuant, et ipsis in urbe habitare permittant. Scelestam vero et impuram multitudinem ex urbe, specioso rei nomini imposito, aliquo in coloniam ablegent. Dionys. Halicarn.

Civitatem Romanam] Cod. Salmas. *civitates Romanas.*

A libertate justa] Libertas duplex. Justa, non justa. Justa, quæ vindicta, censu, testamento data. Non justa, quæ inter amicos, in convivio, per epistolam. Justa illa qui manumissi, plane pleneque liberi: qui altera, vinculo adhuc quodam, ut Tacitus ait, attinebantur servitutis. Imo retrahi poterant in servitutem. Fragmentum quoddam J. C. veteris: 'Hi qui domini voluntate in libertate erant, manebant servi: et manumissores audebant in servitutem denuo eos per vim ducere. Interveniebat Prætor, et non permittebat manumissam servire.' Et addit post: 'Sed nunc habent propriam libertatem, qui inter amicos manumittuntur, et fiunt Latini Juniarii.' Scite ergo ob has iteratæ servitutis metum Messenio servus apud Plautum: 'Sed meliore est opus auspicio, liber perpetuo ut siem: Relinqueretur pœnitentiæ aut novo beneficio locus.' Pœnitentiæ, ut retraheres in servitutem: beneficio, ut vindicta liberares. *Lipsius.*

At visa quondam pro concione pullatorum turba] Reprehendit in aliis colorem vestis, in aliis colorem et genus vestis. Pullati dicuntur et qui togam sordidam et coloris obsoleti gerunt, et qui penulas, quæ pullo colore erant. Propria civium Romanorum vestis forensis toga fuit, eaque alba. Contra hanc observationem majorum varie peccatum per illa tempora, et magis deinceps. Tenuiores, posita toga, in tunicis prodire non sunt veriti: inde apud Horatium, Tacitum, alios, 'tunicatus populus,' plebs infima idiotarum. Alii penulam pro toga gestabant, vel togæ superinjectam. Multi togam retinebant, sed sordidam et obsoletam. et hi et illi pullati vocantur a scriptoribus. *Casaub.*

Negotium Ædilibus dedit] Cicero III. de Legibus: 'Suntoque Ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumque solemnium: ollisque ad honoris amplioris gradum is primus adscensus esto.' Hi jurisdictionem quidem habebant, imperium vero non habebant. Ex minoribus enim magistratibus erant, ut ex Livio et Gellio intelligimus. itaque Verrina II. Cicero: 'Erit tum Consul Hortensius cum summo imperio et potestate, ego autem Ædilis, hoc est, paullo amplius quam privatus.' *Hottomann.*

In Foro Circove] Cod. Salmas. *circave.*

Nisi positis lacernis togatum consistere] Pudendum Romano, si alia quam Romani civis gestans insignia, palliatus puta, aut cum soccis, et gallicis maxime, in publico conspiceretur. Permittebatur tamen ut pluviæ ac frigoris causa, præsertim in theatro, ludorumque spectaculis, ob repentinam sæpe cœli injuriam, togæ lacernam, quæ non multum a pænula distabat, superinducerent, quo et togam conservarent, et se quoque tuerentur. Declarant id complura Martial. epigrammata, ut 2. lib. IV. et 8. lib. V. et elegans Juvenal. locus Sat. IX. cum lacernas munimenta togæ vocat. Augustus igitur lacernarum quidem usum non sustulit, sed eas necessitati tantum servire voluit, vetuitque in foro et in Circo alios quam togatos consistere, ad ea enim Urbis loca fere

conveniebant Romani. *Torrent.*

CAP. 41. *Regia gaza invecta*] Scribit Hieronymus, Augustum Cæsarem, cum post victoriam Alexandrinam domum repedasset, exportasse secum antiquorum Ptolomæorum gazas: ut nec antea, nec postea tanta copia auri, argenti, gemmarumque Romam adducta fuisse noscatur. Pomponius Mela: 'Gazam,' inquit, 'Persæ ærarium vocant: et inde nomen est Gazæ civitati, eo quod Cambyses illuc belli et opes et pecuniam intulerat.' *Beroald.*

Fœnore deminuto plurimum agrorum pretiis accesserit] Vocem 'plurimum,' qua certi nihil definitur (et revera nihil potest definiri) circumscribit Paulus Orosius: cujus sunt verba: 'Roma in tantum opibus Alexandriæ aucta est, ut propter abundantiam pecuniarum, duplicia quam usque ad id fuerant possessionum aliarumque rerum venalium pretia statuerentur.' *Casaub.*

Usum ejus gratuitum] Similem in Tiberio munificentiam notat Tacitus: 'Tulit,' inquit, 'opem, disposito per mensas millies sestertio, factaque mutuandi copia sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum prædiis cavisset.' Annal. VI.

Iis qui cavere in duplum possent] Ne usuræ communes exigantur supra duplum, non Romanorum tantum, sed et Ægyptiorum vetus lex est, quam Diodorus Siculus scribit lib. II. his verbis: Τοὺς μετὰ συγγραφῆς δανείσαντας ἐκώλυε διὰ τοῦ τόκου τὸ κεφάλαιον πλεῖον ποιεῖν ἢ διπλάσιον. Et ad id duplum respexisse opinor Suetonium. *Cujacius.*

Senatorum censum ampliavit, ac pro octingentorum millium summa duodecies HS. taxavit, supplevitque non habentibus] Dio: Ἐκ δὲ τούτων, inquit, ἐξέτασις αὖθις τῶν βουλευτῶν ἐγένετο· ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν πρῶτον δέκα μυριάδων τὸ τίμημα αὐτοῖς ὥριστο διὰ τὸ συχνοὺς τῶν πατρῴων ὑπὸ τῶν πολέμων ἐστερῆσθαι· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρώπων περιουσίας κτωμένων ἐς πέντε καὶ εἴκοσι προήχθη, οὐκέτι οὐδεὶς ἐθέλοντὶ βουλεύσων εὑρίσκετο. En clare adfirmat de myriadibus vigintiquinque, (ita computatio Græca est,) atqui eæ sane Latinis legitimum illud decies efficiunt, non duodecies, quod in Tranquilli libris. Plutarchum audi in M. Antonio, pro te summas has æquante: Τὰς, inquit, πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας οἱ Ῥωμαῖοι Δέκιες καλοῦσι: *vigintiquinque myriadas Romani decies appellant et efferunt.* Igitur aut Dio in hac tota re turpiter falsus, aut scriptura in Suetonio: quod magis censeam, scribamque *decies.* Nam quod idem Dio dissentit etiam de quadringentis (in Suetonio enim duplo numero legis, octingenta antea fuisse) non moveor: aspexit enim mutationem post bella civica ab eodem Augusto factam, sed leviter nec in longum. Itaque subterhabuit eam Suetonius, quasi nec fuisset. Haud aliter concilio. *Lipsius.* *Octingentorum millium*] Intellige sestertium nummorum, id est, viginti millium coronatorum. *Duodecies HS.*] Id est, triginta millium coronatorum.

Congiaria] Quintilianus in sexto: 'Congiarium, commune nomen est liberalitatis, atque mensuræ.' Fabius Maximus incusans Augusti congiariorum, quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminariam esse dixit, alludens ad mensuram. Congiarium datur populo, donativum vero militibus. Et ita usurpant hi, qui significantur, et proprie loquuntur. Tacitus: 'Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi.' *Beroald.*

Quadragenos] Cod. Salmas. *quadringenos.*

Ac ne minores quidem pueros præteriit] Nihil in ea re concessit Augusto Trajanus, de quo Plinius in Paneg. 'Antequam te viderent audirentve, recipi indici jussisti, ut jam inde ab infantia parentem publicum munere

educationis experirentur: crescerent de tuo, qui crescerent tibi, alimentisque tuis ad stipendia tua pervenirent.'

Tesserasque nummarias] Tesseras frumentarias, olearias, et cœnarias quoque legisse memini, quas reddentibus frumentum, oleum, aut cœna præberetur. Sic igitur et nummarias interpretor, quibus allatis, promissi pro congiario nummi præstarentur. *Torrent.*

Cap. 42. *Ne homines sitirent*] Consimile exemplum illud Pescennini Nigri Romani Imperatoris: qui cum apud Ægyptum ab eo milites vinum peterent, respondit: 'Nilum habetis, et vinum quæritis?' Carthaginenses in militia vinum non bibebant, ut docet Aristoteles in Œconomicis. *Beroald.*

Multos manumissos insertosque civium numero] Non statim ut aliquis manumissus erat, ad congiarium aliasve liberalitates admittebatur; sed in tribubus describi oportuit. Benigniores patroni quos manu emiserant, iis tribum statim emebant, aut si testamento libertas daretur, emi mandabant, ut scriptum est in lege xxxv. Dig. de legat. 3. Emptionem tribus significat illis verbis Suetonius 'insertos civium numero.' Referri etiam potest ad eos, qui suis sibi peculiis libertatem redimebant, aut ad gratos alias suis heris: nam et hi et illi videntur de industria appetente congiarii die fuisse liberati. *Casaub.*

Magna vero quondam sterilitate, ac difficili remedio] Ad hæc tempora pertinent verba Eusebii in Chronico ad numerum MMXXII. 'Fames Romæ ita ingens facta, ut quinque modii venderentur denariis XXVII. semis.' *Jos. Scaliger.*

Venalitias] Vænalium nomine, ut Quinctilian. tradidit lib. VIII. cap. 2. peculiariter servi dicuntur, maxime novitii. Quos et veteratoribus opponunt l. XXVII. et l. ult. de Ædilitio edicto. Hinc vænalitius, pro ipso mangone. Suetonius l. de claris Rhetor. 'Vænalitii cum Brundisii gregem vænalium navi educerent.' Egregie autem Cicero vænalitiis mercatores adjungit. Nam, ut l. CCVII. de verborum signif. Africanus tradidit, mercis appellatione homines non continentur. Eamque ob rem mangones non mercatores, sed vænalitiarii appellantur Jurisconsultis. *Torrent.*

Ut non minorem aratorum ac negotiantium, quam populi, rationem deduceret] Populum appellat, ut sæpe alibi, plebem quæ Romæ frumento publico alebatur. Hæc fere otiosorum hominum fuit, et magna ex parte functorum militia: cives enim Romani artes βαναύσους plerique a se spernebant, et solis servis dignas judicabant, ipsi bellis vacabant: unde peractis stipendiis, egeni plerumque quod supererat vitæ degebant. Quod ut caveret Augustus, commoda missionum et militiæ tempora definiit: 'ne aut ætate aut inopia post missionem sollicitari ad res novas possent.' ut est infra scriptum. Hæc vel præcipua olim caussa excogitandarum legum agrariarum: ita enim exhauriebatur famelica illa multitudo, vere sentina urbis. Alterum mali remedium fuit, publica frumenti largitio. Sed præclarum hoc institutum secuta sunt non levia incommoda. Plerique enim de plebe in re facienda omissiores facti sunt, neglectum negotiandi studium, spreta agrorum cura et servis vinctisque commissa. Negotiantes sunt quicumque aliquam negotiationem exercerent, cujusmodi erant centonaria, sagaria, lignaria, carbonaria, cænacularia, et similes his aliæ in veterum libris et antiquis lapidibus nominatæ. Hi sunt qui Imperatoribus in Codice dicuntur 'negotium gerere,' vel 'in negotiis pecuniam tractare,' aut 'mercimonia agitare.' *Casaub.*

Aratorum] Lectorem obiter monebimus, consuevisse Romanos vectigalia sua publicanis, qui fere ex Equestri erant ordine, per Censores elocare. Qui si frumenti decumam conduxissent, decumani, si portoria, portitores, si pascua, pecuarii dicebantur. Et ea omnia aut per familias suas exercebant, aut aliis civibus concedebant. Qui et aratores, et coloni, et agricolæ, et pastores sæpe a Cicerone atque aliis appellantur, non quod ipsi vel ararent, vel pascerent, sed quod obstricti publicanis, circa eadem negotia versabantur, eo utiliores Reipubl. quo in opere quisque suo diligentius negotiabantur. *Torrent.*

Deduceret] Miror cur magnus interpres hoc observet nove dictum. Nam et ante sic Manilius libro III. 'Sic erit ad summam ratio deducta priorem.' Imperator in § XXIII. de Action. 'In qua actione, earum etiam rerum quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur.' Id est, fit, vel dicitur. Nempe compositum pro simplici ducere accipiunt. Quod verbum Arithmetices et ratiocinii proprium. Prosper de promiss. et prædict. 'Ter enim quadragies ducta centum viginti faciunt.' Hinc illa tralatio in phrasi sane frequenti, rationem ducere. At alias deducere quid sit in ratiociniis, notum ex formula, sine deductione. Ex his, credo, patet, quomodo phrasibus illis, quibus domicilium proprium in ratiociniis, migrationes in alienum multæ contingant. *Gronovius.*

CAP. 43. *Suo nomine quater*] Repetendum ex sequenti periodo verbum 'vicies,' quæ βραχυλογία Græcis Latinisque usitata est: verum ita fere, ut major numerus in priore commate positus, etiam sequenti serviat, contra quam hic fit. Sive igitur quater suo nomine ludos Augustus edidit, sive, quod potius puto, sæpius, nihil hic mutandum censemus. *Casaub.*

In Septis] Septa loca erant in campo Martio, inclusa tabulatis: in quibus stans populus Romanus suffragia ferre consueverat. *Servius.*

Circa Tiberim cavato solo, in quo nunc Cæsarum nemus est] Eadem verba in breviario Ancyrano, unde sumsit Suetonius. Quod moneo, ne quis τὸ *nunc* restringat ad tempora auctoris. *Casaub.* Claudio Imper. inter lacum Fucinum amnemque Lyrin perrupto monte, quo magnificentia ejus a pluribus viseretur, lacu in ipso navale prælium adornatur, ut quondam Augustus structo cis Tiberim stagno, sed levibus navigiis et minore copia, ediderat. Tacitus.

Cæsarum nemus] Quod fuit in parte Martii Campi. Strabo de Mausoleo Augusti: 'A tergo,' ait, 'lucus est mira continens ambulacra.' *Sabell.*

Priusquam Senatusconsulto interdiceretur] Quomodo abjicitur scenicus, per quem colitur Deus? Et theatricæ illius turpitudinis qua fronte notatur actor, si adoratur exactor? In hac controversia Græci Romanique concertant. Græci putant recte se honorare homines scenicos, cum colant scenicorum ludorum flagitatores Deos. Romani vero hominibus scenicis nec plebeiam tribum, quanto minus senatoriam curiam dehonestari sinunt. *Augustinus.*

Bipedali minor librarum septemdecim] Mira levitas, nec pro illa ipsa magnitudine ejus corpusculi. Usitata statura, ut alibi notamus, erat pedum fere sex, pondus librarum Romanarum centum plus minus. Plaut. Asin. 'Nudus vinctus centum pondo es:' locum vide. Hac proportione homo bipedalis alterum fere tantum pendere debuit: non igitur nanus solum hic fuit, sed et monstrose gracilis, ac levis: tertii miraculi loco vox Stentorea in tantulo homuncione.

De gracilitate ne nimis miremur, faciunt quæ Athenæus lib. XII. et Ælianus lib. X. Ποικίλης de Archæstrato narrant. *Casaub.*

Superque se subsellio secundo locavit] Scenæ et podio proximum subsellium, principum fuit et magistratuum: secundum et reliqua quibus constitit orchestra, senatorum: in primo sedit Augustus: in secundo legatos collocavit: 'super se' ait Suetonius: quia ratio subselliorum ea fuit, ut imo sive primo secundum esset altius, secundo tertium, et ita deinceps. *Idem.*

Inusitatum] Cod. Salmas. *invisitatum.*

Quolibet loco publicare] Ex eo more est, quod notat Solinus de muliere tricies enixa, a Pompeio publicata cum XX. liberis: quodque Tacitus libro XII. Annal. de Mithridate Armeniæ rege captivo: 'Rostra juxta custodibus circumdatus visui populo præbetur:' quod idem postea de Caractaco narrat. *Casaub.* Miror, Tranquillum omisisse quadringentas viginti pantheras Romæ ab eodem fuisse monstratas. *Beroald.*

Votivis] Quos ipse, ut supra ostendit, voverat Jovi Opt. Max. si Reipublicæ status post cladem in Germania acceptam melior factus esset. *Sabell.*

Thensas deduceret] Id est, vehiculum, in quo sacra Circensi pompa deferebantur, religiose sequeretur. *Idem.*

Commissione ludorum] Sic Virgil. 'Et tuba commissos medio canit aggere ludos.' Et Macrobius: 'Sed et Laberius, sequenti statim commissione, mimo novo interjecit hos versus.' *Beroald.* Commissiones gladiatorum dicebantur, cum paria comparabantur. Sic 'committere animos' apud Poëtam, est animos in commissionem et certamen adducere, et ad contentionem comparare. *Turneb.* Ita paullo post: 'Quos etiam committere cum Græcis solebat.'

Laxatis sellæ curulis compagibus] Sella curulis quatuor lignis pluribusve constabat, incurvis in modum fere literæ S productæ, et minus curvatæ ab utraque parte. Hæc funibus ita compacta erat, ut aperiri claudique posset. Lignorum formam egregie explicant Græci, cum δίφρον ἀγκυλόποδα nominant, ut Plutarchus in Mario. Hujusmodi sellarum fabrica hodieque in usu est. Similis autem artificii fuisse videntur illæ, quibus olim tanquam laqueis usi, qui alienæ vitæ insidiabantur. Pausanias in Atticis vocat θρόνον ἀφανεῖς δεσμοὺς ἔχοντα. Res hodie non incognita. *Casaub.*

CAP. 44. *Ut quoties quid spectandum usquam publice ederetur*] Spectacula olim edebantur in Urbe, in Italia et in provinciis. Et in Urbe quidem, alia in theatro, alia in circo, alia in amphitheatro, quædam in foro aliisque locis publicis. Quod ergo ait, 'usquam,' quomodo accipiemus? Puto de Urbe, Italia et provinciis intelligendum: id enim arguere manifesto videtur, quod modo dictum est de occasione facti decreti hujus, quæ Puteolis data fuit: et quod dicit, 'quoties quid spectandum publice ederetur,' de theatro et scenicis gymnicisque ludis aut rebus admirandis quæ spectandæ proponebantur, maxime interpretor: nam ea ætate extra Romam raræ venationes, rari Circenses. *Idem.*

Cuneum] Inde theatrum eleganti epitheto cuneatum dicitur a Virgilio illo versu: 'Cuneati hinc læta theatri Seditio.' In alio significatu cuneus est ordo militaris: de quo idem: 'Disjecti cunei desolatique manipli.' ab Apuleio non inscite 'excuneati' dicti, quibus sedendi locus non fuit in cuneis confertis. *Beroald.* Theatri partes veteres cavea et sedilia. Mox additis aliis sedilibus altioribus, scalarum quoque usus quæsitus, et

additus. Sedilium ordines cunei a figura. Cum enim excurrerent ab angusto spatio ad ambitum extimum, strictiores erant necessario quo propius accederent ad caveam. *Cas. Scaliger.*

Ne quis pullatorum media cavea sederet] Circumfusa turba cum judicibus, mox alia item affluente, commode spectare non poterant, quod aliis alii objectu corporum conspectum adimebant. Idcirco aggestis cespitibus editiorem locum sibi pulvillis auctis faciebant. Eam ob causam medius locus depressior fuit, ac propterea Cavea dictus. Igitur per initia stantes spectabant. Postea subsellia sibi quisque quum ferret, his etiam pro telo, dum pugnant de loco, rem agebant. At P. Scipione Nasica Censore sublatus est apparatus, et mox S. C. cautum, ne cui in urbe propiusve mille passuum subsellia posuisse, sedentive ludos spectare licitum esset. *Idem.*

Fœminis ne gladiatores quidem] Nedum ludos scenicos: quibus tamen et ipsis interfuisse jam olim fœminas constat, sed non sine eorum permissu in quorum potestate erant. Valerius Max. 'Pub. Sempronius Sophus conjugem repudii nota affecit, nihil aliud, quam, se ignorante, ludos ausam spectare.' Per leges Augusti ad omnia spectacula Romani moris admissæ mulieres, sed non promiscue. Quod subjicit de athletis, non mirum: id enim ludicri genus Græcum fuit, non Romanum. *Casaub.*

Nisi ex superiore loco] Ea extrema cavea et sedes pullatorum erat. Calpurn. 'Venimus ad sedes, ubi pulla sordida veste Inter fœmineas spectabat turba cathedras.' Ex his versibus apparet, spectasse promiscue plebem et fœminas: an ita instituit Augustus? Videtur ex hoc loco posse colligi. Sed hoc quam alienum a gravitate et prudentia Augusti? Illene qui militibus, maritis e plebe, prætextatisque suos cuneos assignavit, fœminis permiserit cum sordida plebe promiscue spectare? nunquam putem. Lego igitur in Suetonio, *spectare concessit solis. Virginibus Vest.* ita duplici ratione pudori mulierum consulitur: nam et in extremam caveam summotæ, pæne theatro ejectæ videri poterant; et ibi quoque solæ seorsim a viris collocatæ. *Idem.*

Contra prætoris tribunal] Proxime scenam et podium; atque, ut Prudentius ait, 'podii meliore in parte sedebant.' *Casaub.* Imperante Tiberio, ut glisceret dignatio sacerdotum, atque ipsis promtior animus foret ad capessendas ceremonias, decretum Corneliæ Virgini, quæ in locum Stantiæ capiebatur, LLS. XX. et quoties Augusta theatrum introisset, ut sedes inter Vestalium consideret. Tacitus.

Athletarum spectaculo] Ideo noluit fœminas interesse spectaculo athletarum, quoniam nudi exercebant corpora. Dionysius in septimo tradit, athletas velari solitos circa pudibunda, cum cætera nudarent: quæ consuetudo Romæ diu servata est, cum apud Græcos esset dissoluta: quippe apud illos nudari tota corpora cœperunt. *Beroald.* De Nerone, in ejus vita, c. 12. 'Ad athletarum spectaculum invitavit et virgines Vestales: quia Olympiæ Cereris Sacerdotibus spectare conceditur.'

Muliebrem sexum omnem] Libri veteres magno consensu habent *muliebre sexus omne*, in neutro genere, antiquis, ut Plauto, quorum interdum sectator est, ut antiquarius, Tranquillus, usitato. *Turneb.*

Pontificalibus ludis] Quos, ut Pontifex Maximus, dedit. Ita Pontificales et Sacerdotales ludi passim observantur.

Pugilum par] Pugnis nudis primum certarunt: itaque πὺξ Græci, et πύκτης, pugil: nostra pugna inde, atque etiam pugnus: quoniam manus quæ

erat antea passa, et μαυὴ, unde vox nostra, contracta clausis digitis effecta est πυκνὴ, densa. Pugnis addita lora ad munimentum: propterea quod nudi quum ferirent, sæpe plus damni acciperent quam facerent. Ea lora Græco vocabulo cestus dicti, κεστὸν enim cingulum: brevia initio: mox ne excussa exuerentur in ictibus, tum cubito, tum humero alligabantur. Postremo ferrum plumbumque assutum est, sævissimo spectaculo. Cerebrum enim ac guttur facillime elidebant. Idcirco aurium munimenta induebant, ἀμφώτιδας. Differunt autem lucta et pugilatus: quod lucta sit motus quasi continuus: cohærescunt enim: pugilatus autem discretus: sunt enim inter ictus ipsos intervalla. *Cæs. Scaliger.*

Cap. 45. *Interdum e pulvinari*] Ut majestatis suæ rationem haberet, e pulvinari spectavit, hoc est, ex eo Circi loco, ubi simulacra Deorum, magna pompa inferri et circum metas gestari solita, collocabantur. Quæ pars Circi ea esset, mirum non explicasse Dionys. Halicarn. in eo sermone: sed dubium non est, quin, ut in theatro honestissimus locus erat ad podium, sic in Circo ad Euripum, qui medium stadium cingebat. Augustus in ep. ad Liviam super Claudio, 'primam frontem spectaculorum' eum locum vocat. Inde spectavit 'sedens,' ait Suetonius: non, ut Nero postea, accubans, ceu Deus aliquis vivus simulacra mortua. Et 'cum uxore et liberis,' non intra imagines ipsas deorum. An ista cœnacula, de quibus sentit Suetonius, in ipso Circo erant? siquidem super illa porticu, quæ ab exteriore Circi Romani parte adstructa illi fuit, et officinæ et cœnacula erant: quæ, ut arbitror, cæss. soliti locare cœnaculariam facientibus: a quibus postea inquilini et qui sine laribus erant. *Casaub.*

Aderat] Leg. *aberat*. Idem.

Nihil præterea agebat] Hoc est quod vocat Tacitus 'comiter interesse.' Ann. I.

Seu studio spectandi, ac voluptate] Indulserat ei ludicro Augustus, dum Mœcenati obtemperat, effuso in amorem Bathylli: neque ipse abhorrebat talibus studiis, et civile rebatur misceri voluptatibus vulgi. Tacitus.

Corollaria] Vocabulum corollarii est a corollis, quod eæ, cum placuerant actores in scena, dari solitæ sint: unde et corollaria dicuntur ipsæ coronæ. Plinius lib. XXI. sic scribit: 'Paulatim et Romæ subrepsit appellatio, corollis inter initia propter gracilitatem nominatis, mox et corollariis, postquam e lamina ærea tenui inaurata aut inargentata dabantur.' Sensus est Tranquilli, Augustum etiam in alienis spectaculis dedisse grandia et crebra corollaria scenicis et histrionibus, id est, ea munera, quæ ultra legitima præmia illis dono dari solebant. de quibus Cicero in Frumentaria: 'Noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum bonis ac de scenicum corollariis decumam emerunt.' Hæc autem cum pretii haud magni forent, factum est, ut corollarium pro re leviori et, ut ita dicam, supernumeraria accipiatur. *Beroald.*

Græco certamini] Quod vel in Græcia celebraretur, aut Græcis Italiæ urbibus, ut Neapoli, vel Romæ, Græco more et per Græcos scenicos. Utro modo accipiat aliquis, non interest pili. *Casaub.* Pollux athletarum nomine gymnicos omnes intelligi voluit. Hi autem sunt παλαισταὶ, δρομεῖς, πύκται, δισκοβόλοι, et ἁλτικοί. Vide Plautum Bacchid. Act. III. Sc. 3. de antiqua puerorum Græcorum institutione loquentem. *Budæus.* Aristoteles in primo Rhetoricorum ita disponit. Quæ corporis virtus attributa est certaminibus, constat magnitudine, robore, celeritate. Qui jactare certo modo crura, porroque

movere potest, cursor est, quippe celeritate valens. Qui tum premere, tum continere, is est luctator: qui percutiendo pellere, pugil: qui horum utroque modo, pancratio idoneus: qui ad hæc cuncta aptus, quinquertio.

Catervarios] Id est, catervatim, quod meo quoque tempore in plerisque Italiæ locis servatur, certantes. *Sabell.*

Athletis] Sub athletis pugiles generaliori significatione comprehenduntur, ac pugiles, quemadmodum athletas, robori et pinguedini comparandæ operam dedisse, legimus apud Terent. Eun. Act. II. Sc. 3. Ita et Tespiro Plautinus in Epid. herilem filium valere dixit 'pugilice atque athletice,' hoc est, robustum et pinguem esse: id enim agebant, ut validius percutere valerent, et plagas sibi illatas minus sentirent. Gladiatores vero, cum armis incidentibus et pungentibus usque ad mortem, præmio conducti, dimicaverint, quantum ab athletis et pugilibus distent, satis apertum est. Itaque Suetonius xysticorum, qui athletæ erant, certationes, gladiatorum vero pugnas dixit. *Marc. Donat.*

Sine missione] Noluit, ut gladiatores exhiberentur ad gladiaturam exercendam, nisi victoribus missio pro præmio proposita foret: qua impetrata, virga donabantur, quæ dicitur rudis. De hac missione gladiatoria ait Martialis: 'Nuper cum Myrino peteretur missio læso.' *Beroald.*

Coërcitionem in histriones] Dicebantur sententiæ, ut Prætoribus jus virgarum in histriones esset: intercessit Haterius Agrippa Tribunus plebis: increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui præbebat. Valuit tamen intercessio, quia divus Augustus immunes verberum histriones quondam responderat. Tacitus.

Præterquam ludos et scenam] Emendo *ludis et scena*. Mos vetus puniri histriones ab Ædilibus, Prætoribus, Consulibus, quovis tempore et quovis loco permittebat: arctavit Augustus, et non nisi per tempus ludorum permisit, et in loco ipso ubi peccarant, id est, in scena. Ademit etiam jus virgarum: quod redditum esse magistratibus videtur lege Julia de vi publica, non quidem nominatim, sed prudentum interpretatione: at carcerem tamen et exsilium reliquit. *Lipsius.*

Xysticorum] Galb. cap. 4. 'Si quid scenici aut xystici donatum olim vendidissent.' Vetus item inscriptio: ATHENODORUS. XYSTICUS. PARIDI. THYMELICO. BENE. MERENTI. FECIT. *Torrent.* Porticus quædam palestræ ξυστὸς apud Græcos vocitatur, quod athletæ per hyberna in tectis stadiis exercentur. Faciunda autem xysta sic videntur, ut sint inter duas porticus sylvæ, aut platanones, et in his perficiantur inter arbores ambulationes, ibique ex opere signino stationes: proxime autem xystum et duplicem porticum, designentur hypæthræ ambulationes, quas Græci περιδρομίδας, nostri xysta appellant, in quas per hyemem ex xysto sereno cœlo athletæ prodeuntes exercentur. Vitruvius.

Stephanionem togatarium] Ut actorem secundarum Tullius in Bruto 'secundarium' dixit, tertiarum actorem Valerius Max. 'tertiarium,' (sic enim veteres codd. habent lib. IX. cap. 14.) ita noster actorem togatarum 'togatarium.' Nomina enim ἐπιτηδευμάτων hoc typo Latini efferunt. Vel Plautum adi in Aulul. *Casaub.* Togatæ dicebantur fabulæ vel Comœdiæ factæ de togatis, hoc est, vilibus personis. Sic enim Scholiastes vetus ad Juvenalis Satyr. I. 'Tria sunt genera Comœdiarum. Togata, ex factis vilium personarum. Prætextata, ex factis nobilium personarum. Palliata, ex factis quidem

nobilium personarum, sed Græcarum. Palliata ad Græcos pertinet. Alia duo genera ad Latinos pertinent. Romani enim togis et prætextis utuntur.' *Barthius.*

Cui in puerilem habitum circumtonsam matronam ministrasse compererat] Videntur duo fuisse genera et modi circumtondendi capilli, unum barbaricum, alterum antiquis Græcis usurpatum, et inter delicias cultus habitum. Hinc circumtonsi mangonum pueri. Hinc 'oratio circumtonsa' pro elegante ac venusta, ac concinna, beneque depexa. Hæc tonsura formam alveoli referebat inversi, hoc est, σκαφίον. Unde et σκαφιόκουροι, qui sic tonsi. Crines in eo genere undique æqualiter descendentes in orbem ibant. Ea usi sunt inter Græcos veteres qui elegantiæ studebant, ephebi, viri, et apud Romanos etiam ministri lautiores. Testis est præsens Suetonii locus. Meretrices etiam eo habitu crinium sæpe ornabantur, ut ex Hesychio constat, in voce σκάφιον. Hæc est circumtonsio, quam, exceptis regii generis hominibus qui intonsi erant, Francos nostros olim usurpasse vulgo testatur Agathias. Alia fuit βαρβαρικωτέρα, quam Phœnices, Arabes, Thraces et plures barbaræ nationes frequentarunt: de qua diximus in Epistola de Coma. *Salmas.*

Per trina theatra virgis cæsum] Hoc proprie θεατρίζειν dicunt Græci, et παραδειγματίζειν. *Casaub.* Pompeii, Balbi, et Marcelli, ut puto. ea enim Augusti tempore fuerunt, præter amphitheatrum Statilii Tauri. Strabo libro v. et Ovid. libro III. De arte amandi: 'Visite conspicuis terna theatra locis.' *Torrent.*

Hylam pantomimum] Mimi imitatores sunt. Pantomimi, omnium personarum imitatores effictoresque. Plinius in Paneg. 'Idem ergo populus ille aliquando scenici imperatoris spectator et applausor, nunc in pantomimis quoque adversatur, et damnat effœminatas artes et indecora seculo studia.' *Budæus.*

Exsibilabatur] Histrio, si paullo se movit extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllaba una brevior aut longior, exsibilatur, exploditur. Cicero.

CAP. 46. *Ad hunc modum*] Dixit hactenus de iis, quæ circa jura civitatis nova instituit, aut abolita restituit Augustus: subjicit nunc de iis, quæ circa jura Italicorum populorum sanxit idem: mox de institutis illius circa provinciarum jura pauca dicturus. *Casaub.*

Frequentavit] Quippe quam triplex civile bellum exhauserat.

Vectigalibus publicis] Absque his nullum commune poterat constitui. In lapidibus non rara eorum mentio, qui publica vectigalia municipiorum constituerunt, auxerunt. Non solum autem in suis agris Italici populi vectigalia sua habuerunt: sed etiam in remotissimis interdum. Vide Cicer. de Arpinatibus municipibus, in epistolis ad D. Brutum Galliæ Cisalpinæ Proprætorem. *Casaub.*

Excogitato genere suffragiorum] Sed et ante Augustum coloniæ civium Romanorum, præter sacra, omnia jura habebant, quæ cives Romani obtinebant, quemadmodum et municipes cum suffragii jure. Alia conditio Latinarum fuit, quæ tantum Latii jure fruebantur. Hæ si quando admissæ ad comitia sunt, non jus hoc fuit, sed beneficium, id tribuentium societati antiquæ et consanguinitati Latinorum. *Onuphr. Panvinius.*

Decuriones colonici] Decuriones Senatus, plebs populi Rom. imaginem referebant, et ex decurionibus singulis annis duo vel quatuor viri creabantur juxta coloniæ magnitudinem, qui II. viri vel IV. J. D. id est, juri dicundo, vocabantur. Hi Consulum Romanorum speciem repræsentabant. *Onuphr. Panvin.* Unicuique civitati, secundum mores suos, sui ma-

gistratus sunt, qui decuriones dicuntur, consilii publici gratia primum introducti. Emanavit autem origo nominis a coloniis P. R. in quibus, qui eas deducebant, Triumviri decimum quemque consilii caussa adscribebant. *Alciatus.*

Obsignata Romam mitterent] Universa Italia ante Augustum civitatis jus habuit: ergo et suffragiorum: sed quia propter rei difficultatem, et molestiam veniendi Romam singulis comitiis, pæne inane id jus fuit, nullique usui populis Italicis, propterea Augustus solerter genus hoc suffragiorum colonicorum excogitavit. *Casaub.*

Cap. 47. *Provincias validiores, &c. ipse suscepit*] Sub hoc prætextu Senatum inermem imbellemque efficiebat, et ad se solum arma militesque transferebat. Hac de causa Senatui populoque Africa, Numidia, Asia, et cum Epiro Græcia, Dalmatia, Macedonia, Sicilia, Creta, Libya Cyrenaica, Bithynia cum Ponto finitima, Sardinia atque Hispania Bætica, scriptæ sunt: Cæsari autem Hispaniæ quod reliquum erat, ut Tarraconensis Lusitaniaque: tum omnis Gallia, et Narbonensis, et Lugdunensis, Aquitaniaque, et Celtici, cum iis populis, qui eorum coloni essent. Cæteræ provinciæ, quæ post id tempus sub Romanam ditionem pervenerunt, semper imperatori accesserunt. Dio Cassius.

Cæterus Proconsulibus sortito permisit] Consulares, qui populi provincias administrabant, dicebantur Proconsules, et sortito in eas proficiscebantur, antiquo scilicet more, qui stante Republica obtinebat. qui vero provincias Cæsaris, legati consulares vel consulares simpliciter, nec illos Proconsules dici moris erat, ne confunderentur cum populi Proconsulibus: alias nihil prohibebat et eos appellari Legatos Cæsaris pro Consule, ut Legati pro Prætore dicebantur prætorii viri, quos provinciis suis nomine ac jure prætorio gubernandis præficiebat Cæsar. Hinc quoties leges in veteribus monumentis consularem provinciæ, semper de legato Cæsaris consulari intelligas licebit. Strabo ὑπατικοὺς ἡγεμόνας eos vocat, et ὑπατικοὺς δικαιοδότας, lib. IV. Atque hi originem habent, non ab Hadriano vel Constantino, ut volunt, sed ab Augusto ipso. *Salmas.*

Ac tamen nonnullas commutavit interdum] Pro arbitrio suo imperatores provinciarum jura et administrationem sæpe mutarunt, et quæ populi erant, suas esse voluerunt, suas autem populo transcripserunt. Et sic de consularibus proconsulares, et contra: de præsidalibus prætorias, et de prætoriis præsidales fecerunt, quarum mutationum exempla tam multa reperiuntur in antiquis præsertim inscriptionibus, ut ea huc afferre nihil sit necesse. *Idem.*

Terræ motu subversas] Principatu Augusti Tralles, et in Cypro plurimæ civitatum partes terræ motu conciderunt: autor Eusebius. *Beroald.*

Cap. 48. *Regna, quibus belli jure, &c.*] Codex Salmas. *Regnorum, quibus belli jure potitus, præter pauca, aut iisdem, quibus ademerat, reddidit, aut alienigenis cor tribuit.*

Educavit simul cum suis et instituit] In his Agrippam Aristobulo Herodis filio natum. Josephus lib. XVIII. c. 8. Sed et cives quidam tum Augusti liberis et nepotibus educati: etsi eum honorem non temere cuivis ille detulit. Suetonius libro de Illustribus Grammaticis: 'Verrius Flaccus, ab Augusto nepotibus suis præceptor electus, transiit in palatium cum tota schola: verum ut ne quem amplius posthac reciperet.' *Casaub.*

Cap. 49. *Classem Miseni, et alteram Ravennæ*] Apud Misenum et Ravennam singulæ legiones cum classibus stabant, ne longius a tutela urbis abscederent: et cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes

mundi partes pervenirent. Nam Misenatium classis Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Classis autem Ravennatium, Epirum, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum, petere recta navigatione consueverat. Vegetius.

Calagurritanorum] Calagurrium, civitas est Hispaniæ, in Vasconibus collocata. Calagurritani Sertorium foverunt: cujus interfecti cineribus ut fidem præstarent, obsessi a Cn. Pompeio, uxores suas natosque ad usum nefariæ dapis verterunt, humanis carnibus vescentes, cum nullum jam aliud animal in urbe eorum superesset. Quintilianum Calagurritanum fuisse, innuere videtur divus Hieronymus. *Beroald.*

Item Germanorum &c.] Confer Galbæ c. 12.

Definitis pro gradu cujusque et temporibus militiæ, et commodis missionum] Decretum est, ut Prætorianis quinque millia drachmarum, postquam sedecim annos, reliquis tria millia darentur, postquam viginti militassent. Dio Cassius.

Ærarium militare] Id factum anno DCCLIX. Zonaras Agrippæ Posthumi damnati bona in ærarium militare relata ait. Propriique huic ærario præfecti. Lapis in Samnio: L. NERATIO. C. F. VOL. PROCVLO. PRÆF. ÆRARI. MILITARIS. *Lipsius.* Antea quoque non unum Romæ ærarium, sed tria fuisse comperio: unum, in quo civium tributa, ac sociorum vectigalia, et præda imperatorum asservabatur, quo sumtus bellorum ordinarii sustinebantur: alterum, sanctius ærarium appellatum, in quo aurum vicesimarium custodiebatur: cujus meminit Liv. bello Punico II. tertium, in quo pecunia Gallici belli caussa servabatur: refert Appianus lib. II. *Sigon.*

Cum vectigalibus novis] Bina vectigalia, quæ in hunc usum constituta sunt, observamus: quorum primum est vicesima hereditatis et legatorum, quam tamen idem, qui constituerat, Augustus sustulit, cum eam ægre admodum pateretur populus. Alterum elicimus ex his Taciti verbis: ‘Centesimam rerum venalium, post bella civilia institutam, deprecanti populo edixit Tiberius: militare ærarium eo subsidio niti, simul imparem oneri Rempublicam.’ Hanc etiam Tiberius, Cappadociæ regno in provinciam redacto, in ducentesimam mutavit. *Marc. Donat.*

Juvenes primo modicis intervallis] Res antiquissimæ originis, nedum ab Augusto primo excogitata. Nam hi sunt Persarum angari et astandæ, et Græcorum hemerodromi. *Casaub.*

Per militares vias] Cum viæ aut publicæ sint, aut privatæ, publicæ nunc Militares, nunc Consulares, nunc Prætoriæ vocantur, Græce βασιλικαί. Siculus Flaccus de condit. Agrorum ‘regales’ vertit. Et dictæ publicæ, vel quod in solo publico sunt, vel quod publice muniuntur, et curatores accipiunt L. III. de loc. et itiner. publ. l. II. ‘Ne quid in loco publ. vel itin.’ *Torrent.*

Dehinc vehicula disposuit] Videtur eo tantum vehicularium illum cursum instituisse, ut quid in provinciis gereretur cognoscere celerius posset: non ut etiam magistratibus aliisque passim hominibus exhiberetur: quod postea factum est, ex instituto Adriani, quemadmodum ostendit in ejus vita Spartianus, qui ejusmodi cursum publicum ‘cursum fiscalem’ appellavit. *Salmas.*

Ut qui a loco eidem perferrent litteras] ‘A loco’ hic interpretor, celerrime, statim, sub manum; diciturque id ea forma, qua e vestigio, extemplo. quæ idem significant. Neque aliter apud Plautum Amphit. ‘e loco aliquem convenire,’ id est, statim. Sed et inde natum est ‘illico,’ μάλ' ὦκα. Cum autem libb. alii habeant *iidem*, id vulgato *eidem* libenter prætulerim.

Sic igitur lege, *Commodius id visum, ut qui à loco* (vel, *e loco*), *iidem perferrent litteras, et interrogari quoque, si quid res exigerent, possent.* Juvenibus et vehiculis, modicis intervallis, per militares vias dispositis, duo hæc obtinere et voluit et potuit Augustus ; ut, nempe, quæ in provinciis gesta, et celeriter annuntiari, et propius cognosci possent. Annuntiandi celeritatem juvere juvenes et vehicula disposita; cognoscendi facilitatem, quod quæ litteris non satis expressa, aut in iis, ut sæpe fit, omissa, ex iisdem et litterarum gerulis, et rerum provinciæ gnaris, haurire promptius certiusque liceret. *Boxhorn.*

Cap. 50. *In diplomatibus libellisque et epistolis signandis*] Plinius: 'Usque in hoc tempus, domine, neque cuiquam diplomata commodavi.' Indicatque in eadem epistola, se uxori suæ usum diplomatum nomine Imperatoris commodasse, volenti ad amitam excurrere. Ex quo colligimus, diplomata convenire cum significatu Jurisconsultorum, esseque indultum, cujus gratia in celeritate consistat. Nescio an id sit, quod vulgo *patentes*, et *literas passus* appellant: ut, qui diplomata impetraverit, possit iter facere sine interpellatoribus. *Beroald.* Sunt autem a forma diplomata appellata: nam formabantur in modum tabellarum duplicium. quare etiam διπλᾶς Græci vocant. *Casaub.*

Initio Sphinge usus est] Divus Augustus inter initia Sphinge signavit. Duas autem in matris annulis jam indiscretæ similitudinis invenerat. Altera per bella civilia, absente eo, amici signavere epistolas et edicta, quæ ratio temporum nomine ejus reddi postulabat, non infaceto lepore accipientium, ænigmata afferre eam sphingem. Postea ad evitanda convicia sphingis, Alexandri M. imagine signavit. Plinius.

Imagine Alexandri] Julius Capitolinus: 'Dicuntur juvari in omni actu suo, qui Alexandrum expressum vel auro gestitant, vel argento.' *Beroald.*

Cap. 51. *Clementiæ civilitatisque*] Hactenus expositum Suetonio, quid in administranda Republ. pace belloque Augustus gesserit: nunc quasdam ejus, ut sic dicam, publicas virtutes enarrat, alias in privata illius vita expositurus. Ea, de quibus hic tractat, sunt clementia et civilitas: de priore agit ad initium capitis 52. de posteriore ad finem c. 56. More enim suo, quod interpretes non observant, conjungit in propositione quæ deinde separatim exsequitur. *Casaub.* *Clementiæ*] Seneca in I. de Clem. moderationem Augusti non tam clementiam, quam 'lassam crudelitatem' fuisse docet. 'Fuerit moderatus,' inquit, 'et clemens, nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, et suas, et alienas; nempe post Perusianas aras, et proscriptiones. Ego vero clementiam non voco lassam crudelitatem.' Et poterat quidem illa, quæ recenset Annæus, vel rerum necessitas, vel ætas immaturior excusare: at, quæ postea quoque perpetrasse eum memorat Tacitus, haud minus gravia videntur: nempe, crimina quædam in majus extollendo, 'clementiam majorem, suasque ipsum leges egressum,' Ann. III. Non est tamen dubium, quin et Liviæ et Mœcenatis hortamenta sæpe ad mitiora consilia principem traduxerint. *Civilitatisque*] Dio civilitatem hanc ἰσομοιρίαν ἐξ ἰσονομίας appellat, et alibi τὸ δημοκρατικὸν, egregia voce: simili ratione Theophrastus in fragmento Characterum nondum edito ὀλιγαρχικὸν vocat hominem non civilem: de quo apte dixeris, quod de Julio Cæsare Lucanus: 'Concessa pudet ire via, civemque videri.' Latini interdum æqualitatem indigitant,

vel 'æqualitatem civilis juris,' ut Seneca. Juvenalis 'sensum communem,' Sat. VIII. *Casaub.* Ita Claudius, quanquam ficte, 'unum se civium et consensui imparem respondit.' Annal. XII.

Male opinari] Opinari Latinis, τὸ φημίζειν. Nec enim est aliquid intra se sentire tantum, sed etiam exprimere quod sentias, et loqui. Valer. Max. de Daphida: 'ineptæ et mordacis opinationis:' malæ linguæ hominem ita vocavit. Inde opinio, ἡ φήμη, quod omnes passim loquuntur et jactant. *Salmas.*

Sedulo violentius] V. C. habet, ut videtur, rectius, *Tiberio quoque eadem de re, sed violentius, &c.* F. Ursinus.

Ætati tuæ, mi Tiberi] Quasi sævitia, quæ tum in Tiberio se prodebat, vitium esset ætatis, non naturæ, ut in Claudio noster ait. Ac videtur Augustus faciens de se conjecturam, ita opinatus de Tiberio: fore ut quandoque maturesceret simul et mitesceret ejus ingenium. Sed quam falleretur ille in hoc suo judicio, eventus demum docuit. *Casaub.*

CAP. 52. *Templa quamvis sciret*] Hinc orditur de civilitate Augusti memorare: cujus hoc primum documentum ponit, quod honores a civibus supra humanum fastigium non admiserit: dico a civibus: nam quod in provinciis aras et templa sibi poni siverit, non putavit Suetonius id esse incivile. adeo Quirites isti cæteros mortales ne hominum quidem loco habuerunt. Melius Tacitus, qui generaliter illud in Augusto culpatum notat, 'quod templis coli voluerit.' *Idem.*

Proconsulibus decerni solere] Jam olim invaluerat hæc ἀρέσκεια, ut vocat Polyb. l. V. apud Asiaticos, Græcos, Syros, et alios, honorandi τοὺς εὐεργέτας θυσίαις καὶ βωμοῖς. Cicero ad Atticum: 'Nullos honores mihi, nisi verborum, decerni sino: statuas, fana, τέθριππα prohibeo.' Quod vere, nec sine caussa et Cicero gloriatur, et in Augusto hic a Suetonio laudatur: nam legibus Romanorum cautum erat diserte, ut Proconsulibus jus esset permittendi, quo templa sibi et monumenta ponerentur. Vide M. Tullium ad Q. fratrem. *Casaub.*

Nisi communi suo Romæque nomine] Ex Josepho intelligitur moris fuisse, ut qui simulacrum Imperatori consecrare vellent, in exemplar sumerent nobile aliquod alicujus Dei signum. Nihil autem per ea tempora illustrius apud Græcos, Olympiaco Jovis colosso, Junonis Argivæ statua. Quare Cæsarem ad illius, Romam ad hujus similitudinem formarunt. *Idem.* Hinc numismatum inscriptio, ROM. ET. AVG. marmorum quoque, SACERDOS. ROM. ET. AVG. Sed et apud Sex. Rufum templum Romæ et Augusti regione templi Pacis. Augusti vero solius apud eandem regione fori Rom. cujus et Plin. meminit l. XXXV. c. 4. in fine. Idem libro XXII. c. 19. 'In palatii (inquit) templo, quod fecerat Divo Augusto conjux Augusta.' Extat et Antonini Pii apud me nummus cum templo, atque inscriptione, TEMPLVM. DIV. AVG. REST. id est, Augusto restituit. Omitto quæ in provinciis, et peculiariter in Asia Pergami, in Bithynia Nicomediæ, viventi, et consentienti etiam, ut tradit Dio lib. LI. exstructa fuere, quorum memoriam nummi servant. Merito igitur Horat. 'Cælo tonantem credidimus Jovem Regnare, præsens divus habebitur Augustus.' *Torrent.* Chalcidenses Tito Flaminio et Deis quibusdam templa consecrarunt: ut Tito et Herculi, Tito et Apollini. Plutarchus.

Nam in urbe quidem pertinacissime hoc honore abstinuit] De urbe ait: Dio etiam de Italia. Tacitus autor est, 'effigie numinum' coli eum voluisse: id valet in eam mentem, ut signa ad-

posita Augusti statuis sint, quæ solent Deorum, puta radius, hasta, fulmen. Itaque nummi etiam hodie, in quibus Augusti caput radiatum. *Lips.*

Argenteas statuas olim sibi positas conflavit omnes] Secutus Mecænatis consilium, quod narrat Dio lib. LII. De his statuis loquitur ipse in breviario rerum suarum, quod est Ancyræ. *Casaub.* Argenti usum in statuas primum ad honorem Divi Augusti in adulationem temporum transisse, falso existimatur: jam enim triumpho Magni Pompeii reperimus translatam Pharnacis, qui primus regnavit in Ponto, argenteam statuam: item Mithridatis Eupatoris, et currus aureos argenteosque. Plinius.

Exque iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit] Cortinarum frequentissimus olim usus in ordinandis Deorum templis, Apollinis præsertim, ut Plinius scribit lib. XXXIV. et Bacchi. In plerisque enim certaminibus (Baccho potissimum sacris, ut notat lib. II. Athenæus,) præmium fuit τρίπους, quem victor non auferebat domum, sed ei Deo consecrabat, in cujus honorem celebrabatur id ludicrum. Hi sunt τρίποδες χορηγικοὶ, quorum mentione Græca omnis historia, maxime autem Attica, refertissima est. *Casaub.* Quare tripodem Apollini imprimis dicarunt, quæ est Latinis cortina? An quia tripus etiam est Bacchicus crater, quo vinum miscere olim solebant? Et Apollinis vera esse responsa præ cæteris creditum fuit: unde et proverbium natum, ut vera loquentes dicantur ἐκ τρίποδος λέγειν. vinum autem et ipsum est ἀληθευτικὸν, id est, in caussa ut veritas proferatur. *Camerarius.*

Dejecta ab humeris toga, nudo pectore] Hebræorum, Græcorum, et Romanorum mos, τῇ γυμνότητι ταπεινοῦν ἑαυτὸν, ut loquitur Plutarchus. Quare in omni graviore commotione vestes lacerabant, ut passim in omnibus scriptoribus. Augustus vero etiam dejicit vestem, et nudat pectus, ut significet malle se occidi, quam eum titulum recipere. *Casaub.*

CAP. 53. *Domini appellationem*] Insecutos principes, etiam bonos, et domini, et rerum domini, et heri appellationem admisisse palam est. Sero Julianus Augusti et Tiberii consuetudinem revocare conatus est, et dominum se appellari vetuit: quæ ejus εἰρωνεία a plerisque est irrisa, ut ipse testatur. *Idem.*

Gravissimo corripuit edicto] Edicta non unius generis argumentive fuerunt. Non enim omnia ad Jurisdictionem pertinebant: sed quædam ex his monitoria erant, quædam objurgatoria, quale hic habes: quædam consolatoria. Imo sunt aliæ innumeræ eorum species, quæ certo alicui generi accepto ferri non possunt. Varie namque, prout inciderat, principes, magistratusve edicebant. *Brisson.*

Atque hujusmodi blanditias] Inter fratres sunt blanditiæ, adversum potestates meræ sunt adulationes. Sic recte modo vocavit Suetonius, proprietatis sermonum diligentissimus. *Casaub.* Etiam amicas suas ii qui amant dominas vocant. Adde Suet. Claud. c. 21. 'Hortando rogandoque ad hilaritatem homines provocans, dominos identidem appellabat.' Atque hinc natum arbitror, ut si occurrerent, quorum quis nomina vel ignorabat, vel non meminerat, dominos eos vocaret. Auctor Seneca libro I. Epistol. Quo referendum Martial. epigramma, 'Cum te non nossem, dominum regemque vocabam.' Alterum vero illud, 'Cum voco te dominum, noli tibi, Cinna, placere: Sæpe etiam servum sic resaluto meum,' irrisio est. *Torrent.*

Urbe oppidove] Oppidum alii locum muro, fossave, aliave qua munitione conclusum dicunt. Alii locum ædificiis constitutum, ubi fanum, comitium, forum, et murus sit. Servius. Oppidum eam Romæ partem vocat Livius,'

quæ intra mœnia erat, ut ab urbe differat. *Turneb.*

Pedibus fere] Plinius de Trajano: 'Hoc ipsum, quod ingressus es, quam mirum lætumque! Nam priores invehi et importari solebant: non dico quadrijugo curru, et albentibus equis, sed humeris hominum, quod arrogantius erat.' Et paulio post: 'Manet imperatori, quæ prior, humanitas. Incedebas pedibus, incedis: lætabaris labore, lætaris: eademque omnia illa circa te, nihil ipsa te, fortuna mutavit.'

Adoperta sella] Clausa, cooperta. Quid si legas, *adaperta?* ut sit sensus, Augustum in hoc civilitatis documentum præstitisse, ut per publicum incederet lectica patefacta, ita ut omnibus adeundi alloquendique potestas fieret. *Beroald.*

Quasi elephanto stipem] Mos agyrtarum, et eorum omnium, qui ejusmodi beluas ostentant. Ælianus de animalibus lib. VI. cap. 10. appellat 'stipem,' quæ Galenus σμικρότατα νομίσματα, initio 'Επωδοῦ, sive postremi libri de usu partium. *Casaub.* Vide Plinium lib. VIII. c. 5.

Nisi in curia] Civilitas Augusti maxima, qui Senatores die Senatus salutare noluit domi, sed in curia: tanquam et ipse unus foret ex Senatoribus. *Beroald.*

Nullo submonente] Cum esset memoria præditus singulari, non indigebat nomenclatore, qui in ejus aurem nomina Senatorum infarciret, quos salutabat. *Idem.*

Valedicebat] Cod. Salmas. *valere dicebat.* Adscriptum erat: forte, *vale redicebat.*

Officia cum multis mutuo exercuit] Tertulliani appositus locus huic Suetonii explicando in lib. De idololatria, 'Circa officia privatarum et communium solemnitatum, ut togæ puræ, ut sponsalium, ut nominalium, nullum putem periculum.' Paullo post eidem 'officii titulus' dicitur pro caussa. Sunt autem celeberrimæ illæ officiorum caussæ, quæ verbis superioribus Tertulliani continentur: erant tamen et aliæ multæ, ut deductio magistratuum, candidatorum, et funeris, salutationes, recitationes, et aliæ, quarum libro eodem c. 10. Tertull. meminit. Horum officiorum pleraque noctu vel prima luce solita celebrari observavimus: Plinius vocat officia antelucana epist. 12. lib. III. Propter ista erant Romæ antipodes, qui noctu vigilarent, stertérent interdiu: de quibus Seneca epist. CXXII. *Casaub.*

Ob id inedia mori destinantem] More qui per illa tempora vigebat, ut debilitatem vel morbum immedicabilem ἀποκαρτερήσει effugerent. Sic Atticus obiit, de quo Cornelius Nepos: sic Corellius Rufus, de quo Plinius epist. lib. I. et alii multi. Hic fructus Stoicæ doctrinæ tum maxime florentis. quanquam et aliæ sectæ nonnullæ, et quidem voluptuariæ, impellebant homines ad mortem. Exemplo sit Hegesias secta Cyrenaicus, e re Πεισιθάνατος dictus, quod vulgo hominibus mortem suaderet, cujus olim liber de eo argumento extabat 'Αποκαρτερῶν inscriptus: de quo M. Tullius in primo Tusculanarum. *Idem.*

CAP. 54. *Contradicerem tibi si locum haberem*] Objicit occupatam Remp. sive, quod idem est, omnia in Republ. loca. 'Locus' apud scriptores Romanos ita interdum accipitur. Sic in Vespasiano, 'præturæ sextus locus.' Qui acumen hujus dicti exponeret, hactenus neminem vidi. *Idem.*

Altercationes disceptantium] Contentiones Senatorum sibi invicem contradicentium. Sed Cicero in Partitionibus: 'Ex rationis et ex firmamenti conflictione, et quasi concursu, quæstio exoritur quædam, quam disceptationem voco, in qua quid deveniat in judicium, et de quo disceptetur, quæri solet.'

De Republica loqui] Etiam in genere

sententiam dicere, erat ‘de Republ.’ vel ‘de summa Rep. dicere.’ Cic. ad Att. I. ‘Rogatus ego sententiam, multa dixi de summa Republica.’ Idem I. in Anton. ‘Antequam de Republ. P. C. dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror.’ Sed et in extremo IV. Catilin. hortatur Patres fortiter ac diligenter, ut instituerant, de summa salute publica, deque universà Republ. decernere. Atque adeo interdum ipsi Senatores postulabant, ut sibi de Republ. liceret dicere, id est, si quid e Repub. crederent, pro sententia dicere. Exempla passim obvia: et imprimis Liv. lib. III. Ubicumque autem legitur *de summa Reipubl.* vitiose legitur pro *de summa Republica.* Brisson.

Nec ideo libertas aut contumacia] Contumaciam vocat indomabilem illam jactationem libertatis, quæ inanis est principe obluctante, sub pessimo etiam exitiosa. Eam abruptam vocat Tacitus, eique opponit obsequium deforme. Inter illa media est modestia, qua multi magni sapientesque viri, sub principibus opprimentibus libertatem, iter ingressi sunt periculis vacuum. *Boxhorn.*

CAP. 55. *Nec expavit, et magna cura*] Liber Ferrar. *neque expavit, nec magna cura redarguit, ne requisitis quidem auctoribus. Id modo, &c.* quam lectionem sequor. *Torrent.*

Cognoscendum posthac, &c.] Crimen famosi libelli publici judicii est: quam rem C. Tacitus sic exsequitur: ‘Legem majestatis Tiberius reduxerat, cui nomen apud veteres idem, sed alia in judicium veniebant, &c. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis ejus tractavit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros fœminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat.’ Quæ verba referre placuit, ut intelligeretur, quomodo crimen illud publicum sit, quod tamen in tractatu publicorum judiciorum non connumeretur: apparet enim sub lege Majestatis contineri, cum ad ejus exemplum judicetur. *Alciatus.*

Sub alieno nomine edant] Quid si suo nomine edant? an minus tenebuntur? Lego igitur, *suo, alienove nomine*, quanquam nullo adjutus codice, sed sola ratione: sive enim suo, sive alieno, vel etiam sine nomine, (dummodo de auctore constet,) famosum quis carmen ediderit, intestabilis ex lege esse jubetur. Sic Ulpian. l. v. De injuriis et famosis libellis. Idque etiam XII. tabulis vetitum fuit, ne quod condere carmen liceret ad alterius injuriam. *Torrent.*

De inhibenda testamentorum licentia] Quæ adeo recepta, ut plerique ingeniorum petulantiam non alio velo exercerent. Ita ‘Fulcinius Trio supremis tabulis multa et atrocia in Macronem composuit,’ ait Tacitus Annal. VI. Ab hac mente Suetonius: nec virum doctum C. Sigonium quisquam audiat corrigentem, *de inhibenda scommatorum licentia.* Enimvero exempla hujus libertatis in extrema tabula regulaque habes in Tacito plura. *Lipsius.*

CAP. 56. *Tribus circumibat*] Sicut insequentium imperatorum nemo similior Augusto, quam Trajanus, ita, cum ipse consulatum peteret, Augusti modestiam adæquavit. Plinius: ‘Comitiis tuis interfuisti candidatus; non consulatus tantum, sed immortalitatis et gloriæ et exempli, quod sequerentur boni principes, mali mirarentur. Vidit te populus Romanus in illa vetere potestatis suæ sede: perpessus es longum illud carmen comitiorum, nec jam irridendam moram: Consulque sic factus es, ut unus ex nobis, quos facis Consules.’

Cum candidatis suis] Erant candidati, hoc est, petitores magistratuum, qui Cæsaris dicebantur. Hinc est ille jocus apud Quintilianum amphibologicus: nam Galba homini pilam negligenter petenti, ‘Sic,’ inquit,

'petis tanquam Cæsaris candidatus.' Nam illud 'petis' ambiguum est. *Beroald.* Confer, si lubet, Cæs. cap. 41.

Eisdem prætextatis adhuc assurrectum] Caussam disce ex verbis Taciti Annal. lib. IV. 'Tiberius, in Senatu, oratione monuit in posterum, ne quis mobiles adolescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret.' Sed de theatro quod ait Suetonius et querela Augusti, quia populus ejus liberis plausum dederat, referendum ad historiam de Caio filio ejus, quæ narratur Dioni lib. LIV. Suspecta autem fuisse Caii et Lucii ingenia patri Augusto docet idem lib. LV. *Casaub.*

Causam veneficii] Cujus veneno Asprenati reo Cassius Severus accusator objiciebat, interesse CCXXX. convivas. Plinius.

Accusante Cassio Severo] Cum multi, accusante Cassio Severo, absolverentur, et architectus fori Augusti expectationem operis diu traheret, ita jocatus est Augustus: 'vellem Cassius et meum forum accusasset.' Macrobius. Autor Dial. de Orat. plus virium eum, quam sanguinis, habuisse ait: nec pugnare visum, sed rixari, et ob id inter recentiores putat oratores reponendum.

Ne si superesset] Id est, advocatus esset, reumque defenderet: hoc enim significat 'superesset.' Hinc animadverte hoc verbum 'superesse,' contra Gellii sententiam, a Tranquillo positum pro defendere, atque advocatum esse. *Beroald.*

Ac ne laudatione quidem judiciali data] Pompeius, cum lege lata laudari reos vetuisset, ipse in judicium Planci laudandi caussa venit. Cum quidem Cato, unus judicum, manibus aures obturans, non licere sibi laudationem legibus prohibitam audire, dixit. Plutarch.

Sicut Scutario cuidam] Videtur esse proprium nomen. In Glossario scutarius exponitur ἀξίωμα στρατιωτικὸν φέρων, *qui dignitate militari est præditus:* quomodo hodie Galliæ regno, *Escuier*, gradus est nobilitatis, originem habens a re militari. *Casaub.*

Evocato quondam suo] Evocati erant veterani, gnari prudentesque militiæ, qui expletis stipendiis sæpe in Consulum et Ducum gratiam militiam ducebant. Græcis ἀνάκλητοι, quasi revocati. Plerique e beneficiariis esse solebant, qui nimirum beneficio imperatoris ad gradus aut commoda promoti, item agris et immunitate donati, ideoque magis obstricti. Et quia centurionibus comparati, interdum etiam miscebantur, et cum iis confundebantur: quin et cum legatis, quasi honestissimi, jungebantur. *Lipsius.*

CAP. 57. *Natalem ejus sponte atque consensu biduo semper celebrarunt*] Augusti natalem et circensibus et venatione fuisse celebratum quotannis per unum aliquem e Prætoribus, narrat Dio lib. LIV. extremo. Idem libri sequentis initio, decretos in eam rem annuos Circenses ἄθλους auctor est. Meminit et alibi. Non solum autem equester ordo, sed etiam collegia pleraque eum diem festivum habere solita, eratque arca ipsis communis ad festivitatis ejus impensas. Declarat vetus inscriptio Romæ, [Quam vide supra, inter Inscriptiones de Augusto, Num. VII.] *Casaub.*

Sponte atque consensu] Codex Salmas. *concessu.*

In lacum] Is veteris superstitionis ritus fuit. Sic enim solebant loca hominum opinione sacra, ut lacus, fontes, puteos, venerari. Pausanias, Atticis, de fonte quodam apud Oropios: Νόσου δὲ ἀκεσθείσης ἀνδρὶ μαντεύματος γενομένου, καθέστηκεν ἄργυρον ἀφεῖναι καὶ χρυσὸν ἐπίσημον ἐς τὴν πηγήν. Similia narrat et alibi. item Plinius VIII. epist. de Clitumno fonte. Notat hunc gentium morem Sozomenus lib. II. Eadem fuit et gentium Gothicarum consuetudo. Ar-

gnit Ladislai regis Ungariæ decretum de synodi sententia ante annos quingentos factum : 'Quicunque ritu gentilium juxta puteos sacrificaverint, vel ad arbores et fontes et lapides oblationes obtulerint, reatum suum bene luant.' *Casaub.*

Curtii] In foro lacum Curtii a Curtio dictum constat. De eo triceps historia : nam et Procilius non idem prodidit quod Piso, nec quod is, C. Ælius Stilo secutus. A Procilio relatum, in eo loco dehisse terram, et ex Senatusconsulto ad haruspices relatum, esse responsum, Deum Manium (id est, Summanum) postulionem (id est, postulationem) postulare, civem fortissimum eodem mitti. Tum quendam Curtium, virum fortem, armatum adscendisse in equum, et a Concordiæ versum, cum equo in eum præcipitatum. eo facto, locum coisse, atque ejus corpus divinitus humasse, et reliquisse genti suæ monumentum. Varro. Forsan igitur stipem in lacum istum jecerunt, ut eo loci, quo hiatus ad inferos patuerat, Manes propitii redderentur.

Ex voto pro salute ejus stipem] Testantur duo lapides, quorum inscriptiones habes supra, p. 1149.

Strenam in Capitolio] Strenarum origo, queis felicem ominamur annum ipsius auspicio et initio, a Tatio rege manasse dicitur, qui primum Romuli hostis, deinde collega in regno Romano fuit. Symmachus lib. I. Ep. 4. 'Ab exortu pæne urbis Martiæ strenarum usus adolevit auctoritate Tatii regis, qui verbenas felicis arboris ex luco Streniæ anni novi auspices primus accepit, DD. Imperatores : nomen indicio, viris strenuis hæc convenire ob virtutem.' *Turneb.* *Strenam*] Codex Salmasii *strenuam.*

Ut Apollinem Sandaliarium] Apollo Sandaliarius potest videri dictus, quod sandaliis indutus esset. Sic Jupiter Tragœdus apud Plautum in Amphitruone, quod histrionicam fecerit. Apollo Sandaliarius in regione IV. ponitur a P. Victore ; et item Vicus Sandaliarius in veteri inscriptione : GERMANICO. CAESARE. C. FONTEIO. CAPITONE. COSS. KAL. JAN. STATAE. FORTUNAE. AUG. SACR. SEX. POMPEIUS. L. TROPHIMUS. CN. POMPEIUS. CN. L. NICETOR. MAG. VICI SANDALIARI. REG. IIII. ANNI. XVIII. D. D. *Fr. Ursinus.*

Sigillatim] Cod. Salmas. *singillatim.*

Sed et modulatis carminibus] Qualia ante Deorum effigies canebantur. Sueton. Calig. cap. 16. 'Nobilibus pueris ac puellis carmine modulato laudes virtutum ejus canentibus.' De absentis Augusti desiderio elegantissima Horatii Oda 5. lib. IV. *Torrent.*

Supplicium de quoquam sumeretur] Diem reditus Augusti in urbem ἱερὸν in perpetuum factum decreto Senatus narrat Dio : festis autem diebus supplicio abstinuerunt veteres Græci et Romani. *Casaub.* Ita in Græcia, cum legati aut Delon, aut Epheson, aut in alias urbes, religionum nomine celebres, advenissent, mos erat, nulla supplicia de sontibus sumi : nec quenquam fas tum fuit etiam capitis condemnare. Cessabant tum judicia publica, eorumque executiones : ac, cum hic mos violaretur, ἡ θεωρία λύεσθαι dicebatur : de quo plura ad Tatium. *Salmas.*

CAP. 58. *Universi repentino maximoque consensu detulerunt ei*] Ovid. in II. Fastorum tradit, cognomen patris patriæ datum esse Augusto Nonis Februarii ab omnibus ordinibus. Sic enim inquit : 'Sancte pater patriæ, tibi plebs, tibi curia nomen Hoc dedit, hoc dedimus nos tibi nomen eques.' *Beroald.*

Legatione Antium missa] Antium urbs principum otio et vacationi civilium occupationum dicata est : itaque magnifica ibi sunt ædificia permulta, excipiendis, cum eo commigrant, oblata occasione, principibus. Strabo.

Neque acclamatione] Sæpe honores

maximi ita tributi, impetu magis quam consilio. expressit Livius hanc consuetudinem in consecratione Romuli. Et exempla plurima in historia Augustorum. *Casaub.* Legitima et solemnis acclamandi formula in Senatu, 'omnes.' Ea dicta discedebant, nec sententiæ amplius rogabantur. Id imprimis sub insequentibus imperatoribus obtinuit. Ita Trebellius Pollio in Valerianis: 'Quæ cum essent sæpius dicta, addiderunt 'omnes:' atque ita discessum est.' Vopiscus quoque in Tacito, Metii Falconii oratione totum Senatorium ordinem concussum, statimque acclamatum scribit, 'omnes, omnes.' Similiter in Probo, post dictam a Manlio Statiano sententiam, acclamatum refert.

Sic enim nos perpetuam felicitatem] Plinius in Panegyrico, 'Ut in unius salutem collata omnium vota, cum sibi se ac liberis suis intelligerent precari, quæ pro te precarentur!' Ibidem: 'Debemus obsecrare, ut omnia quæ facis, quæque facias, prospere cedant tibi, Reipublicæ, nobis: vel, si brevius sit optandum, ut uni tibi, in quo et Resp. et nos sumus.' *Casaub.*

Felicitatem Reip. et læta huic] Trajectio Suetoniana, ut ante monebamus, pro, felicitatem et læta Reip. huic: sic statim, 'ut prælato victimæ titulo in Capitolium ducerentur,' pro, prælato titulo victimæ in C. d. Nihil ergo mutemus. *Idem.*

Senatus te consentiens cum pop. R. consalutat PATRIÆ PATREM] Hoc cognomen eam imperatoribus in cives potestatem dabat, quam patres in liberos habent. Quod tamen initio non hac de caussa Augusto decretum est, verum ut admonerentur, ut eos quibus præessent tanquam filios amarent, et ut ipsi a civibus patris loco colerentur. Post Augustum sequentes imperatores vetustis titulis novas quasdam addiderunt appellationes: omnibus enim post Antoninum Pium imperatoribus Romanis, præter Marcum et L. Verum, Pii cognomen inditum est, sicuti post Commodum Felicis. Perpetui vero, invicti Triumphatoris, Victoris, Maximi, Sempiterni, et alia ejusmodi cognomina, adulatione crescente, circa Diocletiani tempora inventa sunt. *Onuphr.*

Cui lacrymans respondit Augustus] Repente exortum gaudium ingens, lacrymæ sæpe consequuntur. Multa passim exempla, ut dicebamus ad Athenæum libro quinto c. 19. Sic Trajanus ad voces dilaudantis populi et fausta comprecantis 'lacrymis etiam et multo pudore suffundebatur,' inquit Plinius. Lege, si lubet, quæ de hujusmodi lacrymis ex lætitia fluentibus disputat Philo Judæus in libro Περὶ ἀποικίας. *Casaub.*

CAP. 59. *Statuam ære collato*] Formula non infrequens in lapidibus antiquis: qua declaratur populi affectio et consensus: Græci ἀνδριάντα ἐκ συντελείας vertunt. *Idem.*

Diem, quo primum ad se venisset, initium anni fecerunt] Multæ civitates sub imperio Romano proprios annorum characteres habuerunt, et neque Coss. Romanos indices cujusque anni scripserunt, neque Juliani rationem sunt secutæ. Sic Nicopolitani annos numerarunt ab Augustali suo: quod et Alexandriæ factum: fuisse enim illis quoque Augustalem suum anni indicem, et τοῦ ἐνιαυτοῦ ἄρχοντα, ut loquitur Theodoretus, Cujacio ex non editis ejus urbis Chronicis notatum est. Habeo etiam in antiquissimis membranis ψῆφον πασχαλίων, id est, canonem paschalem, scriptum Græce, ubi anni caput est non Januarius, sed September: quod in Alexandrina Ecclesia aliisque scimus obtinuisse. Extat tamen Justiniani Novella, qua jubentur omnes omnium partium imperii Rom. συμβολαιογράφοι in scribendis instrumentis annum imperatoris et Coss. annotare: qua constitutione videntur æræ civi-

tatum propriæ ab usu omni summotæ. *Idem.*

Super templa et aras] Aræ ante alias nobiles fuere, quæ Lugduni positæ, quæque Narbone, cujus extat hodieque consecratio. *Idem.* Augustus simul cœlum et terram regere putabatur, utpote consecratus vivus vidensque, et altaribus, sacerdotibus, titulisque divinis numine novo in cœlum sublatus. Viderique volebant adulatores illum Deum esse, et personam hominis induisse ad orbem pacandum. Horat. lib. I. Od. 2. 'Sive mutata juvenem figura, Ales, in terris imitaris almæ, Filius Maiæ, patiens vocari Cæsaris ultor.' Et Manilius socium illi Tonantem facit. *Barthius.*

Ludos quoque quinquennales pæne oppidatim constituerunt] Tanquam heroi, ut de Julio Cæsare notat Dio lib. XLIV. Augusto autem constituerunt ἀγῶνας πενταετηρικοὺς et in Italia quidam, ut Neapolitani, Suet. infra, c. 98. et in provinciis multi, ut Pergameni, Dio lib. LI. aliique multi: quos imitatus Herodes Magnus, Hierosolymis tale ludicrum instituit, Josephus lib. XV. Originum c. 11. item Cæsareæ, libro XVI. ejusdem operis c. 10. Ego vero etiam in Urbe quinquennales ludos decretos in Augusti honorem, post victoriam Actiacam, apud Dionem lego lib. LI. καὶ πανήγυρίν οἱ πεντετηρίδα ἄγεσθαι ἔγνωσαν. Propter hanc quinquennalium ludorum frequentiam, qui, ad olympici agonis imitationem inventi, etiam ὀλυμπιάδες dicebantur, factum tandem ut ὀλυμπιὰς pro qualicumque victoria, aut adorea et gloria quocumque modo parta, poneretur. Nicephorus Gregoras lib. LV. καὶ περὶ ὅσων ἄλλων εἰκὸς ἦν περιεργάζεσθαι στρατηγὸν ἄνδρα, καὶ πολλῶν ὀλυμπιάδων τοιούτων μεστόν. *Casaub.*

CAP. 60. *In suo quisque regno Cæsareas urbes condiderunt*] Notemus vocem 'quisque:' nam apud Geographos tot Cæsareas vel Sebastas eo tempore conditas non invenias. Eutropius duo tantum exempla ponit: 'sicut,' inquit, 'in Mauritania a rege Juba, et in Palæstina, quæ nunc urbs est clarissima.' *Idem.*

Ædem Jovis Olympici] Jupiter Olympius, seu Olympicus mavis, (vel ab Olympio, a quo eruditus atque institutus fuit, ut Diodor. Siculus lib. IV. Biblioth. tradit, vel ab Olympo monte, in quo versabatur, ut vult Lactantius, sic dictus,) plura tota Græcia, præsertim Lacedæmone, et in Elide, templa arasque habuit, sed Athenis præcipuum. De quo Thucyd. lib. II. et Plin. lib. XXXVI. c. 6. inchoatum olim dicens, uti et Sueton. Reges non perfecisse, sed destinasse perficere, hoc loco scribit. Perfectum vero, dedicatumque ab Hadriano, apud nos Spartian. tradidit, apud Græcos Pausanias in Atticis, addens a singulis Græciæ urbibus positas in eo Hadriano statuas. Quas omnes Athenienses superarunt mirandi operis colosso. *Torrent.* Athenis ara duodecim Deorum extabat, quibus se tertium decimum addi volebat Alexander. Hos omnes duodecim Deos Olympios proprie vocabant. Ælianus: τὸν δὲ Ἀλέξανδρον ἐνέγραφε τοῖς Ὀλυμπίοις. id enim moris habuerunt Græci, ut, quos in Deorum numerum referrent, τῶν Ὀλυμπίων παρέδρους vocarent. *Salmas.*

Genioque ejus dedicare] Quæsitum apud eruditos, quis Deus esset Genius, inventumque non simpliciter id dici. Nam Genius naturæ est Deus parens illius, et Genii sunt cœlorum multi, quorum meminit Capella in Nuptiis. Et Corporalium rerum Genii sunt elementa quatuor, ignis, aër, aqua, et terra. Quæ Græci cum στοιχεῖα vocent, γενεθλίους quoque θεοὺς dicunt, cui non absimile est, quod Macrobius adducit de penatibus naturæ. Duodecim cœli signa cum sole et luna sunt qui Genios aiant, et hi quidem Genii universaliores. Nam

suus est cuique loco Genius, quem faciunt ei præsidere. Quin et unicuique hominum suus sic dictus, ut Censorinus inquit, sive quod in ejus tutela, ut quisque natus est, vivit, sive quod, ut generemur, curat, sive quod una gignatur nobiscum, sive etiam quod nos genitos suscipiat ac tueatur. Eundem esse Genium et Larem multi veterum prodiderunt. *Vives.*

CAP. 61. *Referam nunc interiorem ac familiarem ejus vitam*] Plinius ad Trajanum: 'Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur: principum vero non modo domos, sed cubicula ipsa intimosque secessus recludit, omniaque arcana noscenda famæ preponit atque explicat. Sed tibi, Cæsar, nihil accommodatius fuerit ad gloriam, quam penitus inspici.'

CAP. 62. *Postulantibus*] Cod. Salmas. *expostulantibus.*

Privignam ejus Claudiam] Fulviæ et Pub. Clodii filiam, Antonii privignam. Nam Fulvia tres habuit maritos, P. Clodium illum Ciceronis inimicum, ex quo erat hæc Claudia, secundum Curionem, tertium Marcum Antonium. Unde ait Cicero in secunda Antoniana: 'Etenim ista tua minime avara conjunx, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano pensionem tertiam.' *Beroald.*

Simultate cum Fulvia] Extat epigramma Augusti Cæsaris, quo causa simultatis inter ipsum et Fulviam exortæ obscœna refertur. Sic enim ait: 'Quod futuit Glaphyram Antonius, hanc mihi pœnam Fulvia constituit, se quoque uti futuam: Aut futue, aut pugnemus, ait: quid? quod mihi vita Charior est ipsa mentula, signa canant.' *Idem.* Fulvia, ingenio ferox et inquieta, sperabat, se motu Italico Antonium a Cleopatra avulsuram. Plutarch.

Divortium fecit] Repudium dicitur, cum futuri matrimonii sponsalia dirimuntur. Divortium vero non nisi inter conjuges est: quamvis pinguiore Minerva putem etiam de sponsis dici posse: qua ratione et Virgilius 'divortia aquarum' dixit: nec etymologiæ omnino repugnaret. Non diffiteor tamen ἐμφατικωτέρως in conjugibus dici. Est et apud Ulpianum 'fribusculum' dictio a me nusquam alibi lecta, cum propter iram subitariam conjuges recedunt, non tamen divertunt, sed cessante fribusculo, et quiescente ira, revertuntur. *Alciatus.* Legendum omnino *friguscukum.* Vide Casauboni notas ad c. 66.

Pertæsus, ut scribit, morum perversitatem ejus] At Liviam amare cœperat: ideo Scriboniam, quum filiolam sibi peperisset, eadem die repudiavit. Dio Cassius.

Et quidem prægnantem abduxit] Idque ex responso Apollinis. Prudentius, 'Idque Deum sorteis et Apollinis antra dederunt Consilium: nunquam melius nam cedere tædas Responsum est, quam cum prægnans nova nupta jugatur.' Tacitus et Dio, non Apollinem, sed pontifices consultos scribunt. *Casaub.*

Abduxit] Abducere proprie est per vim, sicut etiam 'perducere' interdum significat: inde 'perductores' a Cicerone in Verrinis dicti: qui, ut inquit Asconius, in hoc differunt a lenonibus, quod lenones sunt scortorum, perductores etiam invitarum personarum, et in quibus stupra exercitata legibus vindicantur. *Beroald.*

CAP. 63. *Ex Livia nihil liberorum*] Est quædam privatim dissociatio corporum, et inter se steriles, ubi cum aliis junxere, gignunt, sicut Augustus et Livia. Plinius.

Ut is obiit] Propertius contra receptam opinionem, atque adeo contra verum, scribit, lib. III. Marcellum in aquis Baianis submersum interiisse, quum constet ab Antonio

Musa medico aquarum frigidarum lotionibus enectum fuisse. Nam Musæ et ejus fratris Euphorbi inventum fuit, 'a balineis frigida multa corpora adstringi,' inquit Plinius lib. xxv. c. 7. Quare credibile, iisdem frigidis Marcellum, quum curare vellet, occidisse. Nempe gratificari Poëta voluit ei, quæ de ejus morte suspecta fuit, Liviæ Augustæ: quæ quum videret Marcellum ita omnibus carum esse, ut describitur a Virgilio vi. Æn. muliebriter atque impotenter ζηλοτυπήσασα, curavit eum clandestino mortis genere de medio tollendum. *Jos. Scaliger.*

Nam tum Agrippa alteram Marcellarum habebat, et ex ea liberos] M. Agrippæ tres uxores fuerunt. Prima, Pomponia Attici filia, conciliante eas nuptias M. Antonio Triumviro: ex ea genuit Vipsaniam Drusi matrem. Altera, Marcella Octaviæ filia: ex ea quoque liberi, si Suetonio fides. Tertia uxor Julia: ex ea nati Caius et Lucius Cæsares, Postumus Agrippa, Agrippina et Julia. In his plerisque verum, quod Tacitus notat Ann. iii. 'Una omnium Agrippæ liberorum Vipsania miti obitu.' Caius enim et Lucius veneno crediti periisse, Agrippina fame, Postumus ferro: Juliam excipio, cujus mortem lib. iv. ita narrat ipse Tacitus, ut ex natura videatur, ferri aut veneni nulla mentione. *Lipsius.*

Alteram Marcellarum] Filiæ igitur paternis quoque cognominibus vocabantur, ut Faustæ, Faustinæ, Agrippinæ. Interdum a nomine, ac cognomine simul, ut Vipsania Agrippina, Tib. c. 7. Livia Drusilla hic, Munatia Plancina apud Dionem. Interdum duarum gentium nomine, ut Junia Claudia, Ennia Nævia, Caii Cæsaris conjuges, Calig. c. 12. *Torrent.*

Etiam ex equestri ordine] Confer Sejani codicillos ad Tiberium, et ad eos responsum hujus, apud Tacitum Annal. iv. 'At enim Augustus (reponit Tiberius) filiam suam Equiti Romano tradere meditatus est. Mirum hercule, si cum in omnes curas distraheretur, immensumque attolli provideret, quem conjunctione tali super alios extulisset, C. Proculeium et quosdam in sermonibus habuit, insigni tranquillitate vitæ, nullis Reip. negotiis permixtos. Sed si dubitatione Augusti movemur, quanto validius est, quod M. Agrippæ, quod mihi conlocavit?'

Prægnantem uxorem] Vid. infra Tiberii c. 7.

Cotisoni Getarum regi] Si Plinio fides, sic scribenti lib. iv. c. 12. 'Getæ, Daci Romanis dicti,' pertinebit huc illud Horatianum ex lib. iii. Od. 8. ad Mœcenatem: 'Mitte civiles super urbe curas, Occidit Daci Cotisonis agmen.' Forsitan enim ex hoste amicus Cotisoni factus Octavius filiam ei collocare destinavit. Strabo tamen in vii. accurate Dacos a Getis disterminat: et hos quidem versus Pontum et orientem inclinare, illos in diversum ad Germaniam et Istri fontes vergere docet.

Quo tempore sibi quoque invicem filiam regis in matrimonium petiisse] Cod. Salmas. *petiisset*. Hæc enim verba de Augusto potius, quam de Antonio, sunt interpretanda, cum τὸ *invicem* ad Cotisonem commodissime referatur, ut, cui filiam desponderat Cæsar, ejus eodem tempore filiam ambiisse intelligatur. Obduci potest, Augustum nullam unquam regis filiam in uxorem petiisse: semel enim ductam Liviam unice ac perseveranter amasse. At non id quæritur, quam vera sint, quæ inimicus Octavio impegit Antonius.

Cap. 64. *Germanico sororis suæ nepoti*] Vide Calig. c. 1.

Adoptavit domi] Tertium nepotem, Agrippam, et privignum Tiberium, in foro, idque lege Curiata. Cujus di-

versitatis ratio est, quod illi, cum adhuc in patris essent potestate, solo ejus consensu per mancipationem rite factam Augusto tradi poterant, quæ proprie adoptio est; hi vero, morte parentum suorum jam patresfamilias effecti, non nisi in foro, consensu populi, coram Pontificibus, lege Curiata, in alterius transire potestatem permittebantur: homo liber enim caput mutare nequit, nisi populo consentiente, cives quippe ipsius Reipub. sunt. *Torrent.*

Per assem et libram] Æs in hac formula vere assem notabat, ut Varro declarat lib. VIII. et Festus, in 'rodus.' Atque hic est qui dicebatur in veteribus mancupiis 'assis Caianus.' Statius: 'Emptum plus minus asse Caiano.' Caius J. C. pro eo dixit, 'unum aut duos nummos.' *Casaub.* Fuit pop. Rom. majorum consuetudinis et formularum retinentissimus: sic ut etiam re sublata, ritus tamen vetustatis usurpandæ caussa servarit: quod idem in vocabulis fecisse apparet. Hinc in omni solutione pecuniæ, quæ quidem ritu Quiritum fieret, libripens adhibebatur, ac vetus formula retinebatur quamvis re mutata: quamvis, inquam, non amplius appenderetur, sed jam numeraretur pecunia: quam consuetudinem Boëthius ex Caii institut. his verbis exposuit: 'Is qui mancipio accipiebat, æs tenens ita dicebat: Hunc ego hominem ex Jure Quiritum meum esse aio: isque mihi emtus est hoc ære æneaque libra.' Horatius: 'Si proprium est, quod quis libra mercatur et ære.' Livius lib. VI. 'Inde rem creditori palam populo solvit, libraque et ære liberatum emittit:' hoc est, pecuniam Manlii nexi nomine fœneratori exsolvit, adhibito libripende, qui æra penderet. *Hottomann.*

Et Consules designatos] Genitos Agrippa Caium ac Lucium in familiam Cæsarum induxerat, nec dum posita puerili prætexta, principes Juventutis appellari, destinare Consules specie recusantis, flagrantissime cupiverat. Tacit.

Filiam et neptes ita instituit, ut etiam lanificio assuefaceret] Hanc Augusti disciplinam domesticam Carolus Magnus, princeps æterna memoria dignus, imitatus est: nisi Suetonium Eginhardus nimis imitatur. Sic ille: 'Filias lanificio assuescere, coloque ac fuso, ne per otium torperent, operam impendere, atque ad omnem honestatem erudiri jussit.' *Casaub.*

Et quod in diurnos commentarios referretur] Diurni isti commentarii sunt privatæ domus Augustæ ephemerides, quas servus vel libertus aliquis curabat, qui a memoria vel a commentariis dicebatur. At diurni illi actus, quos ipse quotidie in lecticula sua lucubratoria solitus est conficere, alterius generis erant: continebant enim quæ ad imperii rationarium pertinebant. Mos iste a Græcis ortus: quorum tamen solutior semper quam Romanorum disciplina fuit. *Idem.*

Nepotes et litteras, et natare, aliæque rudimenta per se plerumque docuit] Scio et Romanos et Athenienses inter gymnasia natationem habuisse: scio proverbium, 'Neque nare, neque litteras.' Cuique sua lectio et electio: ego scribam *et notare.* De scriptura enim, et puerilibus rudimentis, sermo est; itaque et litteras eos docuit, inquit, et notas. Probat quod sequitur de chirographo: quod nihil ad natationem. Notandi autem verbum capere potes de scriptione per notas crebra Romanis. *Lipsius.*

Quam ut imitarentur chirographum suum] Credo, quia eorum opera in scribendis secretioribus epistolis uti destinabat: non enim legimus Augustum eorum ministerio usum, qui e re appellabantur a cura epistolarum, vel ab epistolis: etsi habuit a manu, ut Thallum. *Casaub.*

In imo lecto adsiderent] Val. Max. lib. II. cap. 2. 'Fœminæ cubantibus viris sedentes cœnitabant.' Hoc ergo est quod adsidendi verbo utitur Sueton. Nam quod 'imo lecto' adjecit, de eo sic idem Claud. cap. 32. 'Cum pueris, puellisque nobilibus, qui more veteri ad fulcra lectorum sedentes vescerentur.' *Torrent.* Tacitus Annal. XIII. 'Mos habebatur, principum liberos cum cæteris idem ætatis nobilibus sedentes vesci in aspectu propinquorum, propria et parciore mensa.'

CAP. 65. *Fortuna destituit*] Pene simile est illud, quod de Herode prodidit Josephus, illum quidem in aliis rebus omnibus fuisse fortunatissimum, in rebus vero domesticis infelicissimum. *Beroald.*

Caium et Lucium in duodeviginti mensium spatio amisit ambos] Caium cum Augustus mitteret in Armeniam, rogavit Deos, ut illum comitaretur benevolentia Pompeii, audentia Alexandri, ipsius vero fortuna. *Idem.* Caius in colloquio (cui se temere crediderat) circa Artageram graviter a quodam, nomine Adduo, vulneratus, ex eo, ut corpus minus habile, ita animum minus utilem Reipublicæ habere cœpit. Diu reluctatus, invitusque revertens in Italiam, in urbe Lyciæ (Limyram nominant) morbo obiit: cum ante Cæsar, frater ejus, Hispanias petens, Massiliæ decessisset. Velleius. Dio lib. IV. scribit, corpora eorum a Tribunis militum, ac cujusque civitatis decurionibus, Romam delata. Inscriptio Romæ retro Minervam: OSSA. C. CÆSARIS. AVGVSTI. F. PRINCIPIS. IVVENTVTIS. Extat inscriptionum Gruterianarum pag. CCXXXV.

Lege Curiata] Quæ comitiis curiatis latæ sunt leges, curiatæ dicuntur: sicuti, quæ centuriatis, centuriatæ. Erant autem comitia curiata, cum populus interrogabatur per curias, quas primum Romulus instituit, ut essent partes tribuum; singulas enim tribus (erant autem tres) in decem curias dispertivit, unde triginta fuerunt. Qua de re plura Dionys. Halicarn.

Ob ingenium sordidum ac ferox] Codex Salmas. *scordalum et ferox.* atque ita legendum judicabat Salmas. Gloss. Isidori: 'Scordalus, ferox.' Seneca Epist. LV. 'Adjice nunc scordalum et furem deprehensum.' Petronius: 'Nactus occasionem vindictæ, Eumolpum excludo, redditaque scordalo vice.' Non potest autem deduci e σκῶρ: est enim σκόρδαλος, a Græco σκόρδον vel σκόροδον. Gallis gallinaceis, ut magis audaces et pugnaces redderentur, rostra allii succo ungebantur, qui et vocabantur ex eo scordali. Inde pro audace hæc vox vulgo trita est.

Per Quæstorem] Quæstores ærarii id præstabant, ut publicas literas recitarent: ut est in eo libello, qui Fenestellæ nomine de Romanis inscribitur magistratibus. *Sabell.* Velleius etiam Paterculus lib. II. se fratremque suum eo functos officio scribit. Sed et candidati principis vocabantur. Ulpian. lib. I. de officio Quæst. *Torrent.*

Notum Senatui fecit] Divus Augustus filiam ultra impudicitiæ maledictum impudicam relegavit, et flagitia principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus civitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cum ex adultera in quæstuariam versa jus omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc tam vindicanda principi quam tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicaverat. Deinde cum, interposito tempore, in locum iræ subiisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ

tam diu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamavit: 'Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mœcenas vixisset.' Seneca.

Etiam quibus corporis notis] Quorsum? An ut inde forte adulterinos postea partus cognosceret? Atqui Agrippæ omnes dum vixit similes fuere, quamvis illa tum quoque vulgo corporis sui potestatem faceret, quod, ut de ea re mirantibus respondebat, non nisi navi plena tolleret vectorem. Macrobius lib. II. c. 5. *Torrent.*

Αἴθ' ὄφελον] Versus est ex III. Iliad. 40.

CAP. 66. *Sed vitia quoque et delicta duntaxat modica perpessus*] Censeo legendum: *nec vitia quoque duntaxat, sed et delicta modica perpessus.* Casaub.

Alterum, res novas molientem, damnandum senatui tradidit] Antonius Salvidienum Narbonensis exercitus ducem apud Cæsarem detulit, voluisse ad se deficere, et super ea re misisse nuncium obsidenti Brundisium: hoc secretum ille protulit, non omnibus probantibus, ingenuus alioquin et facilis ad amicitiam. Cæsar continuo Salvidienum ad se properare jussit, quasi opus haberet ejus præsentia, remissurus mox ad exercitum: quem, ubi venit, coargutum occidit: exercitum ejus ut suspectum dedit Antonio. Appianus.

Ob ingratum et malevolum animum] Non ergo satis ad fidem historiæ Ammianus Marcell. lib. XVII. eum lege. Ovidius propter linguæ petulantiam periisse vult videri, cum per ebrietatem de Augusto temere quædam effutisset, 'Nec fuit opprobrio celebrasse Lycorida Gallo, Sed linguam nimio non tenuisse mero.' *Casaub.* De C. Gallo Dio lib. LIII. et Euseb. Chronic. et Virgilius Ecl. X. *Torrent.*

Domo et provinciis suis interdixit] Dignus mos generositate Romana, palam indicere inimicitias, et domo interdicere. Livius, Cicero, Seneca, alii, testes. Eo more Augustus adversus Gallum usus, non ut Imperator, sed ut privatus: nisi quod ad provinciarum interdictionem: nam istud quidem jam non amplius civile. *Casaub.* *Provinciis suis*] Namque, ut c. 47. vidimus, aliæ erant Senatus provinciæ, aliæ Cæsaris.

Laudavit quidem pietatem] Maledicere principi crimen impietatis, contrarium affectum pietatem nominant historici. Vide Tacitum in simili Tiberii mimo, Annal. l. III. *Casaub.*

Ex levi rigoris suspicione] Rigorem vocat quod in Julio, 'vultu minus familiari respicere:' cui opponitur salutatio cum quibusdam familiaritatis notis. Quod Galenus dicit, φιλικοῖς ἐνιδεῖν ὄμμασιν, initio libri ad Pisonem de theriaca. Jam rigoris suspicionem interpretor, conceptam ab Agrippa opinionem, quasi se Augustus minus familiari vultu respexisset. Est autem effectus pro caussa: non enim suspicio oritur de rigore qui in oculos incurrit: sed animi mutatione, cujus effectus est rigor, et vultus adductus. Alioquin placeat Lipsii conjectura, *ex levi frigoris suspicione.* Nam frigora sive friguscula amicorum vel amantium offensiones dici, eruditis pridem notum. Chrysostomus homilia XIV. ad populum Antiochenum παρασιωπᾷν vocat: ὁ φίλοι πρὸς φίλους ποιοῦσιν ἐπειδὰν ὑβρισθῶσι, τοῦτο πρὸς τὸν δοῦλον ὁ δεσπότης ἐποίησε, παρεσιώπησε· μόνον διὰ τῆς σιγῆς φθεγγόμενος, καὶ πᾶσαν ἐνδεικνύμενος αὐτῷ τὴν ὀργήν. Observabamus et in voce ψύγμα eandem elegantiam in sermone Græco, apud Joseph. Ἁλώσεως lib. I. c. 16. loquentem de alienato Herodis animo a filiis. *Idem.*

Hic, secretum] Mecænas enim quondam 'præcipuus fuit, cui secreta Imperatoris inniterentur.' Tacitus lib. III. Qui, contra quam Suetonius scribit, frigore tandem percussum Me-

cænatem tradit, et 'ætate provecta speciem magis in amicitia principis quam vim obtinuisse.' Dio idem narrat, sed aliter: caussam enim imminutæ amicitiæ fuisse certamen de forma inter Liviam et Terentiam. l. LIV. *Idem.*

Uxori Terentiæ] Vituperatur Mœcenas, quod nimis fuerit uxorius: qui cum uxore quotidie dissidium faciebat, et mox reconciliabatur. Ob hoc dixit Seneca in Epist. 'Hunc esse, qui millies uxorem duxerit, quum unam habuerit.' *Beroald.*

Quamvis minime appeteret hereditates] Notum illud in Agricola Taciti, 'A bono patre non scribi heredem nisi malum principem.'

CAP. 67. *Dispensatorem*] Dispensator servus est, qui impendia domus curat, et victui præest: huic obsonatores, piscarii, coqui, idque genus servi parebant. Sumsit nomen ab expendendo pecuniam, vel quod rationes dispendebat, id est, procuret et consideret, calculumque ducat: hi ut plurimum in urbe degebant. *Alciatus.* Meminit Tacitus I. Histor. Plinius in XXXIII. c. 11. Rotundum quendam 'dispensatorem Hispaniæ citerioris' vocat: ut intelligas, etiam publicum hoc nomen fuisse.

Incurrenti repente fero apro] Ego *fero* abesse malim. Quanquam et ferus absolute pro apro interdum ponitur, ut apud Ovidium Metamorph. v. 'Fixa sub aure feri summum perstrinxit arundo Corpus.' Sicut et pro cervo apud Virgil. Æn. VII. 'Pectebatque ferum.' Pro equo etiam, et quidem durateo illo, 'inque feri curvam compagibus alvum Contorsit.' Sed hæc Poëtis licent. *Torrent.*

Mori coëgit, compertum adulterare matronas] Simile exemplum in Julio Cæsare c. 48.

Thallo a manu] A, ad, vel ab præpositiones in officiis seu dignitatibus significandis frequentissimæ Latinis. Ita legitur in antiquis marmoribus, 'a studiis:' 'a commentariis aquarum:' 'a veste regia:' 'a cyatho:' 'a suppellectili:' 'ad census:' 'a marmoribus,' &c. Cæterum 'a libellis' seu ab 'epistolis, et alios hujuscemodi servos vel libertos fuisse constat, vel saltem non nobiles. Spartianus in Hadriano: 'Ab epistolis et a libellis primus Equites Rom. habuit.' *Marc. Donat.* Sed differunt omnino 'a manu' et 'ab epistolis.' Vide Casaub. ad c. 64.

Crura effregit] Crurifragium olim servorum et ancillarum pœna erat. Meminit iterum Suetonius lib. III. c. 44. Fuit et publicum maleficorum hominum supplicium: ut delatorum sub Commodo. Eusebius lib. v. 'Ο δείλαιος παρὰ καιρὸν τὴν δίκην εἰσελθὼν, αὐτίκα κατάγνυνται τὰ σκέλη. Vide etiam Agathiam l. IV. Sed exempla in Martyrologiis, et apud alios etiam scriptores, passim. *Casaub.*

Grassantes, oneratis gravi pondere cervicibus, præcipitavit in flumen] *Grassantes* quam *grassatos* maluimus cum melioribus libb. Ex ipso enim genere supplicii conjicio istos in provincia Syria vel Lycia, (nam inter auctores non convenit,) ubi Caius obiit, pœnas rapinarum dedisse: permittente hoc illis Augusto, pro cætera sua lenitate, ut suis legibus atque moribus in eos animadverterent. Fuit autem hoc supplicii genus Romanis parum in usu, etsi ejus iterum mentio habetur libro IV. c. 18. Græcis fuisse non incognitum, testes Polybius, Diodorus, Plutarchus. De Syris ex Evangelio et Hieronymo cuivis liquet: Matthæi capite 18. καταποντισμοῦ (ita Græci hoc supplicium vocant) modus is describitur, quo pædagogus iste periit. Græci aliter, qui sontes in saccum, vel plumbeum dolium, seu in culleum, conjiciebant, ut ex Athenæi X. et XIV. palam est. Similia in Martyrologiis multa. Nec dissimilis modus apud Ægyptios. Alibi gravia pondera non cervicibus, sed pedibus

appendebantur. *Idem.*

Cap. 68. *Adoptionem avunculi*] Intellige majoris. Atiam enim, Cæsaris ex sorore neptem, matrem habuit. Vide c. 4.

Crura suburere nuce ardenti] Tertullianus de Pall. 'ustriculas' vocat mulieres, quarum opera in hanc rem uti moris erat. 'Achilles patiens jam ustriculas, jam virum alienjus clanculo functus.' Ustriculæ sunt παρατιλτρίαι, quarum munus erat, pilos et fruticantem lanuginem molliorum et delicatorum resina calente aut dropace suburere et lævigare. Vide Juvenalem Satyr. IX. *Salmas.*

De Gallo] Qui volebant aspici furere gallantes et vaticinari, quia id pertinebat ad confirmandas religiones, radicem Halicaccabi solebant bibere, ut ἔκστασιν inde conciperent, et numine repleti viderentur. Gallantes de Gallis matris Idææ vel Deæ Syriæ sacerdotibus, ut Bacchantes de Bacchis. Varro apud Nonium: 'Deam Gallantes vario detinebant studio.' Nonius: 'Gallari, ut bacchari.' Cæterum de ementito furore Gallorum, et ficta vaticinatione, et Gallandi modo, videnda Octava Apuleii Milesia. *Idem.*

Matris Deum tympanizante] Varro, quasi de ipsa turba verecundatus, unam Deam vult esse Tellurem. Eandem, inquit, dicunt Matrem magnam, quod tympanum habeat, significari esse orbem terræ: quod turres in capite, oppida: quod sedes fingantur circa eam, cum omnia moveantur, ipsam non moveri. Quod Gallos huic Deæ ut servirent fecerunt, significat eos, qui semine indigeant, terram sequi oportere, in ea quippe omnia reperiri. *Augustinus.*

Videsne ut cinædus] Hic est versus galliambus, pronuntiatus in scena de Gallo tympanum pulsante: cujus talis est sensus: Vides ut Gallus digito pulsans moderatur tympanum? Nam cinædus significatur Gallus, tanquam mollis, et effœminatus. Præterea cinædi apud veteres dicti sunt saltatores, et pantomimi: unde et 'cantio cinædica' a Plauto dici videtur in Sticho. Orbem vero accipimus pro tympano orbiculato, ad orbem terræ significandum: sed cum hic versus de Gallo Cybeleo scriptus esset, conversus est per amphibologicam similitudinem in Augusti contumeliam. *Beroald.*

Cap. 69. *Rubentibus auriculis*] Quod in fœmina patratæ libidinis est signum. Juvenalis: 'Vexatasque comas, vultumque auremque calentem.' *Sabell.*

Conditiones quæsitas per amicos] Lege, quæ ad c. 27. Jul. Cæs.

Denudarent atque perspicerent] Venales olim, cum emebantur de mangone, denudare mos fuit. Seneca pater, Controversiarum libro primo, de sacerdote prostituta: 'Nuda in littore stetit: ad fastidium emtoris omnes partes corporis et inspectæ et contrectatæ sunt.' Lucianus, Βίων πρᾶσει, consuetudinem hanc solens more suo expressit: inducit enim mercatorem, qui Pythagoram empturus erat, sic loquentem, ἀλλ' ἀπόδυθι· καὶ γυμνὸν γάρ σε ἰδεῖν βούλομαι. *Casaub.*

Tamquam Thoranio mangone vendente] Duplicem sensum hunc locum habere posse existimo: alterum, quod sicut alii amici Augusti, ita et Thoranius ex iis unus, tanquam mango denudatas perspiceret: C. enim Thoranium Augusti tutorem, et patris ejus in Ædilitate collegam fuisse, legimus c. 27. alterum vero, quod amici Augusti mulieres perspicerent ita diligenter, ac si a Thoranio mangone illas essent empturi; siquidem Thoranius mango fuit Augusti temporibus insignis, cujus meminere Solinus, Plinius, Macrobius. *Marc. Donat.*

Mangone] Mangones dicebantur etiam venalitii simpliciter, qui venales scilicet vendebant. Cicero in

Corneliana: 'Neque divitiæ me movent, quibus omnes Africanos et Lælios multi venalitii mercatoresque superarunt.' Plinius junctim 'venalitios mangones' appellat. Seneca: 'mercator urbibus prodest, medicus ægris, mango venalibus.' Glossæ: *venalitiarius*, σωματέμπορος, immo *venalitius*. Salmas.

Inimicus, aut hostis] Scienter hæc duo tanquam diversa disparavit. Inimicus enim privatus est: hostis, publicus. *Beroald.*

Tertullam aut Terentillam aut Rufillam] Amantium ὑποκορισμὸς: nam vera nomina fuere, Tertia, Terentia, Rufa. Tertulla ὑποκοριστικὸν a Tertia, sicut a Mario fit Marullus, a Lucio Lucullus, a Catio Catullus. *Casaub.*

Salviam Titisceniam] Dio l. XLIX. Τιτισίηνον quendam Gallum memorat, qui, cum aliarum esset partium, ad Augustum transfugerit. Hujus fortassis filiam corruperit Augustus. *Torrent.*

CAP. 70. *Quæ vulgo δωδεκάθεος*] Nempe a duodecim illis Diis majoribus, quos in versus duos Ennius coartavit: 'Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.' Laudat Apuleius de Deo Socratis. *Boxhorn.*

Ipsum pro Apolline ornatum] Quidam hoc loco, 'Casta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo,' Octaviam sororem Augusti significari affirmant; ipsumque Augustum Apollinem. Nam et simulacrum illi factum est, cum Apollinis conjunctis insignibus. Servius.

Cum primum istorum conduxit mensa choragum] Id est, ut primum pacti sunt isti cum chorago, de ornamentis præbendis ad cœnam δωδεκάθεον. In historiis Græcorum χορηγὸς honestissimum nomen est, quod de eo dicitur, qui sumptus de suo præbet ad ludos sacros. Plauto aliisque Latinis choragus is dicitur, qui scenicis histrionibus locat ornamenta fabulæ docendæ necessaria. Inde apud Ciceronem 'choragium falsæ gloriæ,' supellex et reliquum instrumentum ad pompam solitum comparari. Ita igitur hic quoque accipiendum: ac fortasse etiam *choragium* scribi melius, ut sit in postremo pede συνίζησις. *Casaub.*

Mallia] Pro loco accipiunt quidam, in quo sit discubitum: sed libentius pro proprio mulieris acceperim, per quam omnia sint in vulgus edita. *Sabell.*

Cœnat adulteria] Cœnando exprimit et repræsentat, atque adeo imitatur. Vox prægnans, ut loquuntur γραμματικῶν παῖδες. Non dissimile est, 'epulari iniquitatem' apud Augustinum in libris Confessionum, et 'magna vivere' apud Minutium Felicem: 'Nos non eloquimur magna, sed vivimus.' Ita etiam dicuntur Servio Heliades 'flevisse succina.' *Casaub.*

Thronos] Cum in cœna Augusti essent convivæ sub habitu Dearum, merito 'thronos' dixit pro sellis, in quibus Deæ sederunt cœnitantes. *Beroald.* Vide, quæ notantur ad cap. 65.

Esse Apollinem, sed Tortorem] Apollo Tortor, ut Apollo Sandaliarius, et Jupiter Tragœdus, sup. cap. 57. cognomine a vicis indito. Martial. libro II. Epigr. 17. 'Tonstrix Suburræ faucibus sedet primis, Cruenta pendent qua flagella tortorum.' Eo autem dictum illud acerbius, quod divinitatem sibi Cæsar arrogabat. De quo inf. cap. 94. *Torrent.*

Pater argentarius] Inspice cap. III.

Ego Corinthiarius] Hic nomen est artificii; postea fuit ministerii in familia principum. Vetus lapis: CALLITYCHE. ZOILI. CORINTH. AGRIPP. *Casaub.*

Propter vasa Corinthia] Super ære Corinthio, quænam illius origo fue-

rit, varia tradita sunt ab antiquis. Plinius casu mistum esse ait, Corintho, cum caperetur, incensa. L. quoque Florus eandem sententiam sequitur. Alii, quod propius ad veri similitudinem accedere videtur, narrant ærarium quendam fabrum Corinthi fuisse, qui cum incidisset in thecam auri plenam, eamque sibi abstulisset, ne id resciretur, metuens, dissectum in minutas particulas aurum paulatim æri admiscuerit, admirabilemque illam temperaturam effecerit, qua magnas sibi opes postea comparavit. *Muretus.*

Inter proscriptos curasse referendos] Traditur etiam, non alia de causa Verrem, quem Cicero damnaverat, proscriptum esse ab Antonio, quam quod Corinthiis se ei cessurum negavisset. Plinius.

Bis classe victus] Duplici naufragio classem amiserat.

CAP. 71. *Murrhinum calicem*] Pompeius ex victoria Mithridatica primus in urbem murrhina invexit. Epigrammaticus Poëta in Apophoretis: 'Si calidum potas, ardenti murrha Falerno Convenit, et melior fit sapor inde mero.' *Beroald.* Nihil vero propius, quam antiqua murrhina esse porcellanea nostra, quocunque modo hodie fiant. Quod enim ex luto quodam albo, et in fornacibus cocto, apud Chinas porcellanea vasa fieri contendunt, hoc nihil prohibet quin veterum murrhina fuerint. Quod enim veteres quidam lapidem esse 'murrham' scripserunt, alii humorem sub terra densatum, certe ex eo patet ignorasse illos, quid essent aut quomodo fierent murrhina. Non recte porro inde colligitur, diversa esse porcellanea et murrhina. *Salmas.*

Ex instrumento regio] 'Instrumento' dixit pro apparatu: sicut apud Jurisconsultos titulus est De fundo instructo, et instrumento legato. *Beroald.*

Circa libidines] Circa mulierum congressus: nam quod impudicitiæ infamiam declinatam dixit, illud ad Augusti corpus refertur: impudicus enim est, qui et pathicus. *Sabell.* Vide quæ notantur sup. ad c. 34.

Præterquam Decembri mense] Quo, ut quadam ad Lucilium epistola scribit Seneca, 'jus luxuriæ publice datum est, ingenti apparatu sonant omnia.' Macrob. Saturnal. I. c. 5. 'Vultisne diem, quem omnes plerique abaco et latrunculis conterunt,' &c. Saturnalia enim XIV. Kal. Jan. Romani summa animi remissione celebrabant, ut et aliæ nationes, de quibus Athenæus lib. XIV. *Torrent.*

Convivæ Vinicius et Silvius] *Salvius* scribendum puto, quandoquidem M. Salvius Otho, Othonis Principis avus, cujus uti III. viri monetalis extant nummi ærei, sub Augusto Liviæ familiaritate floruit. Et alioqui frequens mendum est, ut Othones fere Silvii in vulgatis exemplaribus vocentur. Est et alius Augusti III. viri R. P. C. nummus, in quo a parte altera legitur, Q. SALVIUS IMP. COS. DE. *Idem.*

Inter cœnam lusimus γεροντικῶς] Liberaliores potationes talorum insititiis lusionibus diffindebant. Plautus, Propertius, alii. Ideo inter alia apophoreta dati etiam tali: Martialis et Athenæus. Ait autem lusisse γεροντικῶς: hoc est, ut faciunt senes otio redditi. *Casaub.* Quod talorum tesserarumque lusio senilis sit, indicat Cato apud Ciceronem: 'Nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquant, et tesseras.' *Beroald.*

Talis jactatis] Pluribus videntur veteres lusisse talis, quam tesseris: tribus enim tesseris, quatuor talis lusitabant; cum Martialis scribat: 'Non sim talorum numero par tessera.' In tessera sex latera, quatuor in talo erant. Itaque in talo neque binio, neque quinio erat, sed tantum ternio, et quaternio, et senio, et canis: id est, unitas. Ternionem et quater-

nionem etiam supparum et planum vocatos esse legimus. *Turneb.*

Ut quisque canem aut senionem miserat] Lusus, quem describit Augustus, is est quem Græci πλειστοβολίνδα nominarunt. Ludebatur et talis et tesseris. Talis ita ludebant: quatuor talos vel ex auro factos, aut argento, aut ebore, vel revera talos alicujus animalis, in fritillum conjiciebant, eoque concusso super tabulam fundebant. Talorum πτώσεις, hoc est, varietates quas jactu casuque exhiberent, erant numero triginta quinque: id enim observatum est a veteribus aleæ magistris, non posse ultra eum numerum diversas species exhiberi jactu quocumque quatuor talorum. Dico talorum: nam in tesseris plures conspectus diversi reperiri possunt. Ratio diversitatis est, quia plures sunt πτώσεις tesseræ quam tali. Hic quatuor tantum habet partes quibus insistat et incumbat; cum ab utraque longitudinis suæ extremitate rotundetur; illa sex. Hoc optime doceat αὐτοψία. Quin etsi talus habere quatuor πτώσεις dici potest, fere tamen cum jacias, non aliter cadere videas quam duobus modis: vel in eam faciem e duabus quas habet latiores, quæ cava est, vel in oppositam, quæ eminet et protuberat. Has talorum πτώσεις Græci aiunt ἐξ ἑβδομάδος κατ' ἀντίθετον συγκειμένας fuisse: hoc est, puncta vel numeros habuisse sic dispositos, ut qui in oppositis duobus lateribus essent, juncti semper efficerent septem, hoc modo, 1. — 6. 3. — 4. ἀντίκειτο γὰρ, aiunt, μονὰς καὶ ἑξὰς, εἶτα τριὰς καὶ τετράς. In tesseris amplius fuerunt δυὰς καὶ πεντάς. Qui πλειστοβολίνδα ludebant, singulis jactibus infelicibus certam pecuniam, prout convenerat, in medium conferebant: aliquando in singulos talos singulos nummos, ut hic Augustus ait, aliquando in singulas unitates quas jactus ostendebat, sive in punctum, ut loquitur Suetonius in Nerone, singulos nummos. hoc innuit Pollux in descriptione istius lusus. *Casaub.*

Venerem jecerat] Venus in talis summum numerum habet, et est felicissimus jactus: de quo sensisse Horatium autumat Porphyrio illo versu: 'Quem Venus arbitrum Dicet bibendi?' Vide et Aristotelem secundo De animalibus. *Beroald.* Venus erat jactus, cum tali quatuor diverso erant omnes numero, id est, cum jacti erant omnes talorum numeri. Martialis: 'Cum steterit nullus vultu tibi talus eodem, Munera me dices magna dedisse tibi.' *Turneb.*

Quinquatriis] Forma vocabuli ejus, exemplo multorum populorum Italicorum, enuntiata est, quod post diem quintum Iduum est is dies festus, ut apud Tusculanos Triatrus, et Sexatrus, et Septenatrus, et Faliscos Decimatrus. Minervæ autem dicatum eum diem existimant, quod eo die ædis ejus in Aventino consecrata est. Festus.

Forumque aleatorium calfecimus] In plerisque urbibus inter loca ædilem metuentia fuit is, quo conveniri soliti aleatores: quem Cicero 'ludum talarium,' Quintilianus 'ludum talarem,' Augustus 'forum aleatorium' vocat. Forum enim dicitur locus omnis concursu negotiantium celebris: ubicunque autem conveniatur aleæ caussa, ibi erit forum aleatorium, non in foro tantum: etsi ibi quoque alea solita exerceri; sed nonnisi ab hominibus perditis et profligatis, qui omnem existimationis suæ curam posuissent. Cicero Philipp. II. 'Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege quæ est de alea condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur?' Ex his apparet, quam grave flagitium censeretur Romæ, alea in foro ludere. *Casaub.*

Frater tuus] Drusus Nero.

Quas manus remisi cuique, &c.] Mire hic sese torquent docti Interpretes: et quid ibi 'manus' sit divinant varie. Ego putem restituendum, *si quos manes;* nam de jactu infelici illi cagi, nulli dubium. Græcis vero *μάνης* inter jactus recenseri, patet ex Hesych. *Μάνης, κυβευτικοῦ βόλου ὄνομα* est, et quidem inter infelices insuper ex Polluce, libro VII. cap. 33. *Βόλων δὲ ὀνόματα τῶν μὲν φαύλων τε καὶ δυσβόλων, ἐφ' οἷς τὸ δυσκυβεῖν, μίδας, μάνης, πάτρηλος.* Neque recte, ut Augusti verba explicant, huc Ovidii istud trahunt, de Arte amandi libro I. 'Sic, ne perdiderit, non cessat perdere lusor, Et revocat cupidas alea sæpe manus.' quorum verborum ea est mens: ne perdidisse videatur, semper ad aleam recurrit lusor; quam idcirco, poëtica sane phrasi, dicit revocare sæpe cupidas manus. *Meursius.*

Benignitas enim mea me ad cœlestem gloriam efferet] Homines progressi longius per amorem memoriam defunctorum colere cœperunt, et ut gratiam referre bene meritis viderentur, et successores eorum allicerent ad bene imperandi cupiditatem, quod Cicero de natura Deorum docet, dicens: 'Suscepit autem vita hominum consuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in cœlum, fama, ac voluntate tollerent.' *Lactant.*

Vel talis, vel par impar ludere] Non quin et talis par impar luderetur: nam ἀρτιασμοῦ per talos exemplum habes in Platonis Lyside, et notat Pollux libro IX. Sed et tesseris, et ipsis nummis et nucibus etiam, ut apud Ovidium et Aristophanis Scholiasten legere memini. Similis lusio erat quando quærebant 'caput aut navia.' Auctor libri De origine urbis Romæ, et Macrob. I. Saturnal. c. 7. Sic apud Græcos ζυγὰ ἢ ἄζυγα. Scholia Aristophanis ad Plutum. *Casaub.* In hoc lusu quidam ex Pythagoræ sententia parem imperfectum, et mali causam existimant, quod et Homeri sententia confirmant, qui superis imparia semper tradit, inferis vero paria. Ita facit Nestorem immolantem Neptuno ἐννεάκις ἐννέα ταύρους. Et Virg. Eclog. VIII. 'numero Deus impare gaudet.' *Marc. Donatus.*

CAP. 72. *Juxta Scalas anularias*] Locus forte sic dictus, quod inibi essent sitæ officinæ anulariorum, id est, artificum anulorum. Quum enim Equites Romani omnes anulos aureos gestarent, ferreos minus nobiles, multos fuisse eorum artifices non ambigendum. *Idem.*

In Palatio] In monte Palatino fuit sedes imperii Romani, domusque Augustana. Ab Augusto enim deinceps Romani Imperatores in Palatio habitarunt. Et quia imperii sedes in eo constituta fuit, cujusvis principis aulam, aut splendidi hominis domum Palatium nominamus. Erat autem laurus ante fores Palatinæ domus, et supra eam pendebat corona querna civica, quam S. P. Q. R. Augusto donavit ob cives servatos. De qua Val. Max. lib. II. cap. 8. Item Ovidius et Dio. Porro Palatium in suo splendore et majestate usque ad tertii Valentiniani tempora permansisse, ex Sidonio Apollinare colligitur, post quæ a regibus Gothorum imperatoribus exactis, quum habitari desiisset, atque hinc inde ruinam minari inciperet, immo a Rom. Pontificibus suis ornamentis spoliatum fuisset, ad exædificationem basilicarum martyrum, eo redactum est, ut hodie suffossionibus et subterraneis specubus totum sit quasi pensile, et aut ruinis deforme, aut hortis occupatum. *Onuph. Panvin.*

Ut in quibus porticus breves essent Albanarum columnarum] Lapicidinæ quædam molles, uti sunt circa urbem rubræ Pallienses, Fidenates, Albanæ.

Sed hæc omnia quæ mollia sunt, si sint in locis tectis, sustinent laborem, sin autem in apertis et patentibus, gelicidiis et pruinis congesta, friantur et dissolvuntur: item secundum oras maritimas ab salsugine exesa diffluunt, neque perferunt æstus. Vitruvius.

Eodem cubiculo hieme et æstate mansit] Contra consuetudinem hominum ejus temporis, qui in ædibus suis alia habebant hiberna, alia æstiva cubicula et triclinia. Varro de lingua Latina libro IV. et lib. VII. et Plinius in epistolis lib. II. et Columella in descriptione villæ. De triclinio hiberno Juvenalis loquitur Satyra VII. ' algentem rapiat cœnatio solem.' Mos antiquissimus, cujus inventores delicati et principes in Asia viri: nam ut de regibus Persarum nihil dicam, etiam in sacris literis ejus consuetudinis fit mentio, lib. Judicum cap. III. commate 20. et Propheta Amos has populi Israëlitici delicias graviter objurgat cap. III. comm. 15. Tandem fuisse hominibus luxuriosis, præsertim Romanis, non triclinia solum pro tempore diversa, sed suppellectilem totam, et ea maxime quæ auro argentoque constabant, etiam anulos alios hibernos, testis Juvenalis Satyra I. et de Græcis Alexis in Hippisco apud Athenæum lib. VI. *Casaub.*

Assidueque in urbe hiemaret] Hiemare, id est, hiemis incommodo affligi. Si aliter interpretere, laxam orationis structuram efficies. *Erasmus.*

Quem Syracusas et τεχνόφυον vocabat] Hoc illud est, quod Varro notat in sui temporis hominibus: quos ait suis villis delicata nomina usque inde e Græcia petita imponere. Sic Pausilypum, Academia, aliaque villarum celebria nomina. *Casaub.* Syracusas, quod locus ille ipsi, cum solus esset, non minus arrideret quam delicato cuipiam Syracusæ, urbs Siciliæ amœnissima: τεχνόφυον vero, quod ad artes excogitandas excolendasque conduceret. Locum autem hunc 'singularem' vocat, quod solus et undique ab aliis separatus esset. *Torrent.* Quidam a verbo Græco Syracusas istas deducunt, tanquam significet trahere ad quietem: a Græcis enim σύρω dicitur traho, et ἀκὴν quiete, tacite. *Beroald.*

Æger autem in domo Mecœnatis cubabat] Mira consuetudo. Plinius epistolarum lib. VII. ep. 16. ' Ego in villas ejus sæpe secessi, ille in domo mea sæpe convaluit.' *Casaub.* Turrem (opinor) Mœcenatis, hortosque in Esquiliis intelligit. Unde Horat. quavis occasione Augusto blandiens, ' Nunc licet Esquiliis habitare salubribus.' *Torrent.*

Ex secessibus præcipue frequentavit maritima] Glossarium: *amœnia, αἱ ἀκταί.* Scribe *amœna:* et ἀκταὶ accipe non pro quovis littore, sed quo modo a Latinis usurpatur, ut Cicerone in Verrinis. Veteres Glossæ Turnebo descriptæ, ' Actæ, littora amœna.' Propter hanc littoralem amœnitatem conqueritur Horatius submoveri maria: quod et Themistius oratione quadam novæ Romæ civibus objicit, qui amore deliciarum hoc genus veteribus Romanis nihil cesserunt. Pro Campaniæ ora fuit iis Propontis vicina, et Princeps, Prota, aliæque adjacentes insulæ. In ora illa æstivabant Imperatores in magnificentissimis prætoriis: quorum amorem et desiderium rebus magnis sæpe impedimento fuisse queritur Nicetas. Observat autem Hesychius, ab hoc principio obtinuisse, ut omnes loci, in quibus genio indulgetur, actæ vulgo dicantur, licet a mari procul. *Casaub.*

In porticibus Herculis templi] Tibur sub Herculis tutela, illique sacrum erat, teste Sueton. Calig. cap. 8. Unde ' Herculeum ' vocant Strabo et Martialis. Templi pulchritudinem ostendit Juvenalis: ' Vincens Fortunæ atque Herculis ædes.' *Marc. Donat.*

Prætoria] Villas elegantiores cultioresve prætoria appellaverunt. Palladius in primo de Re rustica scribens quomodo ædificium institui in agro oporteat, sic ait: 'Ipsius prætorii situs sit loco aliquatenus erectiore, et sicciore, propter injuriam fundamentorum, et ut læto fruatur aspectu.' *Beroald.* Prætoria dicta sunt hæc ruri magnifice exstructa ædificia, quasi talia essent, quæ a principibus viris incolerentur. Sic prætorium vocata principis domus, quam alias palatium dixere, unde et cohortes prætoriæ appellatæ. *Marc. Donat.*

Quam xystis et nemoribus] Quæ ad usum et seria magis commodarent, quam ad voluptatem et elegantiam. In xystis per hibernum solem de rebus gravibus, vel inter ambulandum, vel sedentes tractabant: in nemoribus per æstatem, umbram, et opacitatem captabant. Adeo autem nemoribus capiebantur vulgo elegantiores Romani et φιλόκαλοι, ut etiam in urbanis ædibus, si alio loco nequirent, saltem in tectis haberent. Seneca testis est variis locis. *Casaub.* Horat. epist. ad Fuscum, 'Nempe inter varias nutritur sylva columnas.' Tibul. quoque lib. III. Eleg. 2. 'Et nemora in domibus sacros imitantia lucos, Auratæque fores, marmoreumque solum.' *Torrent.*

Qualia sunt Capreis immanium belluarum] In Vet. Cod. est: *Qualia sunt capita immanium belluarum, &c.* F. Ursin.

Quæ dicuntur Gigantum ossa] Multa de Phlegræis campis in Campania, ac re ibi cum gigantibus gesta, fabulantur: quæ non aliunde videntur orta, quam quod eam regionem ob soli virtutem multi sibi certatim vendicarent. Strabo.

CAP. 73. *Ne toro quidem cubuisse aiunt nisi humili*] Veteres lecti alii erant non alti, in quos scansione simplici et scamno ascendebant; alii altiores, in quos subselliis conscendere oportebat: in alios duplicata scansione, hoc est, gradibus, veniebant. In lectis erant tori, quos alte suffultos habere et sublimes elegantiæ erat: prorsus ut hodie in quibusdam locis fieri cernimus: ubi culcitæ plumeæ tantum paleæ supponitur ut in altitudinem magnam assurgat torus. Tales Augustus gravabatur, humileis probabat. *Casaub.*

Veste non temere alia quam domestica usus est] Vetus, atque heroicum fuit, ut vestibus muliebri domesticoque opere factis summi viri uterentur. Valerius Flaccus de Castore et Polluce: 'Illi Tænario pariter tremit ignea fuco Purpura: quod gemina mater spectabile tela Duxit opus.' Virgilius: 'Tyrioque ardebat murice læna Demissa ex humeris, dives quæ munera Dido Fecerat, et tenui telas discreverat auro.' Et Andromache apud eundem, Phrygiam chlamydem, quam dono dedit Ascanio, monumenta suarum manuum esse voluit. *Sabell.* Sic Alexander apud Curtium: 'Hanc vestem, quam indutus sum, sororum non solum donum, sed etiam opus vides: nostri decepere me mores.'

Togis neque restrictis neque fusis] Illæ erant præparcorum et μικρολόγων, hæ desciuctorum et nepotum. *Casaub.*

Clavo nec lato nec angusto] Caute accipe. annon enim lato clavo usus Augustus? Sane: sed ita, ut purpuram, ex qua clavus fiebat, supra modum non dilataret quorumdam more, qui τῷ πλάτει τῆς πορφύρας, ut Lucianus ait, sese apud vulgus venditabant. Horum respectu angusticlavius Augustus appellari potuit, qui tamen ratione inferioris ordinis laticlavius erat. In vita Alexandri Severi legere memini, mitissimum illum principem 'tunicis asomis vel macrocheris ex purpura non magna usum.' *Idem.*

Et forensia autem, et calceos numquam non intra cubiculum habuit] In-

tra ædes, inque omni remissione rato togati calceative erant Romani. Antoninus Philosophus de se testatur lib. I. non solitum se ἐν στολῇ κατ' οἶκον περιπατεῖν, quod de toga accipio. Calceorum loco sumebantur soleæ viris, fœminis sandalia. Propterea σανδάλια olim in nuptiis adhibita σύμβολον οἰκουρίας, ut docet Plutarch. in Quæst. Rom. *Idem.*

Cap. 74. *Nec umquam nisi recta*] Absolute 'recta' pro 'recta cœna' dixit. Ex sequentibus autem apparet, cur 'recta cœna' dicta sit, nempe quod justo ordine discumbentium exhiberetur, tanquam rectum justumque convivium; non ut sportula, quæ clientelis objiciebatur, tanquam abjectis, et in nullo honore a divitibus habitis. *Budæus.*

Excepto Mena, sed asserto in ingenuitatem] Ante Justinianum et editam ab eo Novellam LXXVIII. assertis in libertatem, ac manumissis, alio actu legitimo opus fuit, quo jura ingenuitatis consequerentur, et natalibus restituerentur, Lege tit. Cod. de jure aureorum anulorum, et de natalibus restituendis. At dicta Novella conceditur omnibus libertinis ingenuitas, et jus aureorum anulorum, et restitutio natalium. Menam ab Augusto in ingenuitatem fuisse assertum refert Appianus lib. Ἐμφυλ. v. sed obscuriuscule. Μηνόδωρον ἐλθόντα ἐλεύθερον εὐθὺς ἀπέφηνεν ἐξ ἀπελευθέρου. Dio lib. XLVIII. jure aureorum anulorum fuisse donatum scribit, quod minus erat quam restitui natalibus, ut continetur in disciplina juris. *Casaub.*

Speculator] Vide Salmasium ad c. 27. Sunt qui *Spiculatores* legant, quos pro principum satellitibus accipiunt, et a spiculis, quæ gestant, appellatos volunt. Tacitus: 'Dilapsis spiculatoribus, cætera cohors non adspernata concionantem.'

Senis] Quasi id quoque in tanta seculi luxuria parce fieret: sed Satyricus damnat, quod septem ferculis recentiores cœnitarent. *Sabell.*

Ad communionem sermonis tacentes provocabat] De Trajano Plinius: 'Non tibi semper in medio cibus, semperque mensa communis? Non ex convictu nostro mutua voluptas? Non provocas reddisque sermones?'

Acroamata] Latini scriptores hanc dictionem civitate Romana donaverunt, appellaveruntque acroamata festivas recitationes, ludicrasque narrationes, quod significat Cicero: 'Hic quasi festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem convivis inspectantibus emblemata evellenda curavit.' Idem in oratione pro Sestio: 'Ille ipse maxime ludus, non solum spectator, sed actor, et acroama.' *Beroald.* Cod. Salmas. *cromata.* Acroma dicitur pro acroama, ut ἀκρωτήριον pro ἀκροατήριον. Sed et apud Plutarchum Sympos. lib. I. κρούματα dici invenies ἀντὶ τῶν αὐλημάτων. *Salmas.*

Triviales ex circo ludios] Vilissimi homines et ἀγέστιοι, ut ludii, astrologi, conjectores, fanatici, popæ, et similes, in circo morabantur. Inde est apud Cicer. 'de circo,' pro vilis et abjectus. *Casaub.*

Aretalogos] Quod multa falsa de virtutibus suis prædicarent ad risum tollendum, sic scurrarum quoddam genus appellatum. Tales et ὁμηρισταὶ in veteribus Glossis, nam ὁμηρίζειν ἀντὶ τοῦ ψεύδεσθαι ponebant veteres, ut et ἡσιοδίζειν. Νεανικολόγοι iidem qui ἀρεταλόγοι. Quid νεανικὸν Græci appellent, notum est Græce peritis. Paradoxos etiam et paradoxologos ejusmodi mortales vocat scholiastes Juvenalis. *Salmas.*

Cap. 75. *Profusissime*] Luxuriosius, et ultra præscriptum legis sumptuariæ. Potes etiam referre ad munera, quod profusus esset in dandis muneribus, sicut sequentia demonstrant. *Beroald.*

Veteres regios ac peregrinos] Qui Romanorum regum fuerint intelligo,

sola vetustate, non pretio æstimandos, siquidem, ut Plin. tradidit lib. xxxiii. c. 3. Servius rex primus æs signavit, cum rudi antea uterentur. Argentum vero signatum A. U. C. DLXXXV. aurum post argentum annis LXII. Quin et ligneos scorteosque nummos a Numa Pompilio divisos fuisse populo Romano pro congiario legimus. Peregrini autem, quales Darii, Philippi, Sicli, Tetradrachmum, Victoriatus, ex Illyrico advectus, necdum lege Clodia percussus, de quo Plin. jam dicto c. 3. l. xxxiii. Hujusmodi autem nummi loco mercis interdum vendebantur, ut nunc quoque vetusta numismata, qua de re Ulpian. l. ix. ad leg. Corneliam de falsis, et titulus de veteris numismatis potestate Cod. Justin. l. ii. *Torrent.*

Cilicia] Cicero in iii. Verr. 'coria, cilicia, saccos.' Cilicia sunt texta de pilis in castrorum usum atque nautarum. Asconius. [4]

Spongias] Peniculi spongiæ longæ, propter similitudinem caudarum appellatæ. Penes enim vocabantur caudæ. Festus. Cod. Salmas. *Sphongias.* Sic et Græci σφόγγος usurpant pro σπόγγος.

Rutabula] Rutabulum est, quo rustici in proruendo igne panis coquendi gratia utuntur. Nævius obscœnam viri partem describens: 'Vel quæ sperat se nupturam adolescentulo, ea licet senile tractet retritum rutabulum.' Festus.

Titulis obscuris et ambiguis] Puta super forfice scriptum erat, 'Edentulo detur:' quia forfex est ὀδοντάγρα, eique utilis, cui vitiosi dentes sunt. Super spongia, 'Lippo detur:' quia spongiæ olim usus in effingenda oculorum lippitudine. vel sic, 'Pessime omnium affecto:' quia medici πρὸς τὰς καταιονήσεις, aliaque, spongia utebantur. Cujus moris testes præter medicos Theodoretus Θεραπευτικῆς lib. iv. et Arrianus Diss. l. i. c. 11. Alludere etiam potuit ad usum illum spongiæ longe fœdissimum et obscœnissimum, de quo Seneca epistola LXX. Super cilicio, 'Omnium frigidissimo:' vel 'alsiosissimo:' aut 'hirsutissimo.' Super rutabulo, 'Optime vasato.' Similibus titulis inscripta munuscula sorte dividebantur: inde cachinnorum materia in singulos, quasi talis esset quisque, quale erat muneris elogium, quod sortito obtigerat. *Casaub.* Tituli hoc loco pro lemmatis accipiendi. Nam xenia in Saturnalibus cum lemmatis et præscriptionibus suis mitti solita fuisse, docet Martialis. *F. Ursin.*

Solebat et inæqualissimarum rerum sorteis] Latini *sorteis* vocant res omnes quæ sorte dividuntur: hic ita appellantur etiam quæ joculariter veneunt in auctione. Falluntur interpretes, qui has sortes cum apophoretis confundunt, quæ gratis donabantur, non venditabantur, ut fit ab istis in Augusto. Magis affines sunt illæ sortes convivales, de quibus scribit Lampridius in tam ridiculo illo quam tetro monstro Heliogabalo. *Casaub.*

Vel frustrari] Decipere: quando scilicet mercabantur magno id, quod pretiosum esse existimabant, et deinde apparebat contemptibile et nugatorium. *Beroald.*

Ita ut per singulos lectos licitatio fieret] Alii, *per singulos lotros*, non *lectos*, itemque paulo post, *comitaretur* pro *communicaretur*. Et mirum ni id rectum sit: lotri, inquam, semigræca voce, pro lotionibus: cujus generis voces plures in usu vulgi, nec Suetonio alibi spretæ: aut si emendatio adhibenda, legam, *per singulos lotus.* Hac mente, ut, quoties mutarentur fercula et manus lavarent, (usitatum id docui ii. Saturnalium,) licitatio ista ex intervallo fieret, et quemque bona sua aut mala sors cum fide comitaretur. *Lipsius.*

CAP. 76. *Cibi minimi, atque vulgaris*] Pulchre ad Theodosium Latinus

Pacatus: 'An quis ferret moleste, ad principis semet modum coërceri? Aut subtractum sibi de privatâ luxuria, quum videret imperatorem, rerum potentem, terrarum hominumque dominum, parce contenteque viventem, modico et castrensi cibo jejunia longa solantem?'

Caseum bubulum manu pressum] Erat caseus manupressus non multum diversus, ut videtur, ab eo quem minima forma conficiunt apud Gallos Allobrogas, et 'tomas' vocant veteri voce pro τόμους. *Casaub.* Columella lib. VII. c. 8. 'Illa vero notissima est ratio faciundi casei, quem dicimus manu pressum. Namque is paulum gelatum in mulctra dum est tepefactus, rescinditur, et fervente aqua perfusus, vel manu figuratur, vel buxeis formis exprimitur.'

Ficos virides biferas] Biferæ dicuntur arbores, quæ quotannis fructum bis ferunt. Scribit Plinius in decimosexto, biferas ficos esse, et caprificos triferas. Fici vires juvenum augent, senibus meliorem valetudinem faciunt, minusque rugarum: corpus et vires adjuvant. Ob id antea athletæ hoc cibo pascebantur. *Beroald.* Veritam Liviam, ne Agrippæ imperium traderet Augustus, ficus quasdam in arboribus adhuc pendentes, quas Augustus sua manu decerptas comedere consuevisset, veneno inunxisse, eique medicatas carpendas obtulisse, ipsam non unctas comedisse ferunt. Dio Cassius.

Quocumque tempore et loco stomachus desiderasset] De Persis eleganter Marcellinus,' Unicuique venter est velut solarium, eoque monente quod inciderit, editur, nec quisquam post satietatem superfluos sibi ingerit cibos.'

Palmulas gustavimus] Palmulæ sunt palmæ fructus, qui Græcis βάλανοι dicuntur. Isidorus nomen generale statuit Dactylos, quorum tres differentias nominibus distinctas exponit, Palmulas myrobalanis similes, Thebaicos, et Nucales, sive καρυωτούς. Palmulas vocat, quas Plinius palmas. Dioscorides φοίνικα, id est, palmulam, in Ægypto nasci tradit, et esse παρεμφέροντα τῷ μυροβαλάνῳ. *Salmas.*

Ex regia domum] Regiam Numæ intelligit Beroald. Sabellicus Regis sacrorum, seu Sacrificuli domum. Ego, cum eadem sit, utrique assentior. Sed et de Regia Numæ loquitur Horat. lib. I. Od. 2. cum ait, 'Ire dejectum monumenta regis, Templaque Vestæ.' *Torrent.* In VIII. regione fuit regia Numæ, alias curia Pompiliana, in qua sacrarium erat Opeconsivæ. *Onuph. Panvinus.*

Acinis] Uva et βότρυς totius fructus nomina sunt, qui partibus constat scapo, pediculo, acino, sive grano, ut vocatur ab Ovidio, Columella, Scribonio. Acini partes sunt folliculus, succus, caro, (qui et callus Plinio in uvis duracinis,) fibræ sive ἶνες, et quædam veluti filamenta, (veteres, opinor, flores vocabant,) nucleus. Folliculum Græci στέμφυλον nominant; Plinius modo corium, modo corticem, interdum cutem. *Casaub.*

Uvæ duracinæ] Poma quædam acinis constant, ut uvæ quæ pomorum generi contribuuntur: eæ saltem quæ ad esum parantur. quas τρωξίμους Græci vocant. Tales duracinæ a duriore acino sic dictæ, ut Persica duracina a duriore carne. Notandum est, non solum de omnibus arboreis fructibus, qui modo edules essent, pomi nomen veteres usurpasse, sed etiam quidquid vice pomi manderetur, hac appellatione donasse. Ita boletos et tubera vocat 'poma' Martialis. Varro de R. R. libro I. cap. 'de pomis condendis,' quomodo servanda sint rapa præcipit, quasi et rapa poma sint. *Salmas.*

Ne Judæus quidem, mi Tiberi, tam diligenter sabbatis jejunium servat] Sabbatis jejunasse Judæos verum, si sabbatum pro hebdomade accipia-

mus. Publicanus apud Lucam, νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου. Sin, ut solet, de septimo die hebdomadis (qui dies etiam ἑβδομὰς dicitur Philoni et Josepho) intelligamus, falsum omnino est. At Romani, qui norant crebra ab iis usurpari jejunia, cum præcipua castimonia sabbatum ab iisdem celebrari viderent, ignari morum ejus gentis, istud sibi temere persuaserunt. Justinus lib. XXXVI. 'Septimum diem, more gentis Sabbatum appellatum, in omne ævum jejunio sacravit.' Tacitus paullo consideratius: 'longam famem crebris adhuc jejuniis fatentur.' Meminerunt et Poëtæ, et imprimis Petronius. *Casaub.* Non dissimile illud, quod, licet non sabbatis ipsis, sed diebus tantum quibus jejunabant, nudis pedibus incedebant, Juvenalis tamen Sat. VI. perinde ac si sabbatis id facerent, ita scribit, 'Observant ubi festa mero pede sabbata reges, Et vetus indulget senibus clementia porcis.' *Torrent.*

Duas bucceas] Panes in quadras, quadras in bucceas secabant. Inde buccellatus panis, qui ante nauticus vocabatur: vulgo biscoctus: Græci interpretantur ξηρὸν ἄρτον. Et videntur eo usi Christiani in suis xerophagiis, ut Tertullianus nominat: etsi scio, non inde tantum dictas esse τὰς ξηροφαγίας. A buccea Græci vocem duxerunt βουκκίζειν, quam de jentaculo usurparunt. *Casaub.*

Priusquam ungui inciperem] Unguentis aliquando totum corpus perfundebant veteres, aliquando pedes. Curtius lib. VIII. de Indorum rege: 'demtis soleis, odoribus illinuntur pedes.' quod de Atheniensium virginibus scribit Athenæus, et Plinius sub Othone principe Romam pervenisse commemorat. 'Os et caput uncta' indicat Cicero in Verrem. Vino mista et bibita Ælianus Var. lib. XII. sic capiendus Juvenalis Satyr. VI. 'Cum perfusa mero spirant unguenta Falerno.' Alii eo abusu eådem habebant, ut lavarentur toti in unguentis, ut Caligula, de quo in ejus vita cap. 37. Multa ad hæc pertinentia habet Seneca, cujus unius verbis maximam Romani luxus partem, si ita usus posceret, exiguo labore describere posses. *Barthius.*

Ex hac inobservantia] Interpretamur inobservantiam, indifferentem circa rationem victus animum; quæ contraria est morositati certis legibus adstrictæ. *Casaub.*

CAP. 77. *Senos sextantes*] Cum, quod lib. V. de asse Budæus docet, sextarius, cujus dimidium hemina, XII. cyathos contineat, sextans vero duos, seni sextantes, quos vel largissime sese invitans Augustus non excedebat, sextarium tantum faciebant. Similis Vopisci de Tacito Imperatore locus, 'Fuit vita parcissimus, ita ut sextarium vini tota die nunquam potaverit.' Porro sextantes dixit Sueton. ut trientes, quadrantes, quincunces, septunces, besses quoque et deunces, de potatione Martial. et alii: quasi tot cyathos dicas. *Torrent.*

Rejiciebat] Rejectabat: quo verbo usus est Spartianus: sic scribens in Antonino Pio: 'Cum caseum Alpinum in cœna edisset avidus, nocte rejectavit.' *Beroald.*

Vel lactuculæ thyrsum] Lactucæ Græci tria fecere genera: unum lati caulis: alterum rotundi caulis: tertium sessile, quod Laconicon vocant. Alii colore et tempore satus genera discrevere. Omnibus est natura refrigeratrix, et ideo æstate gratæ stomacho fastidium auferunt, cibique appetentiam faciunt. Divus certe Augustus lactuca conservatus in ægritudine fertur, prudentia Musæ medici. Plinius. Θύρσος hic est illud, quod in herbis virgulæ in modum consurgit.

Recens acidumve pomum] Sane inter pomorum sapores etiam acidum enumerat Plin. Mihi tamen *aridum* magis

placet, ut recenti opponatur. Saporem enim satis exprimit, cum 'succi vinosioris' dicit, qui acido et jucundior, et salubrior est. *Torrent.* Satyricus Poëta: 'et odoris mala recentis, Nec metuenda tibi, siccatum frigore postquam Autumnum, et crudi posuere pericula succi.' *Beroald.* Cod. Salmas. *Aridumve.*

Cap. 78. *Post cibum meridianum*] Atqui Festus in 'Prandium,' 'Meridianum,' inquit, 'cibum cœnam vocabant,' cum Sueton. mox etiam cœnam ponat. Credendum igitur prandium, quo sobrie admodum ac parce utebantur Romani, Augustum tardius sumere consuevisse. *Torrent.*

Ita ut vestitus calceatusque erat, retectis pedibus paulisper conquiescebat] Antiquorum alii, 'diem inter otium et curas dividebant,' ut Seneca testatur, de tranquillitate vitæ lib. I. Hi sex, septem horas negotiis tribuebant, reliquas otio et curæ corporis. Alii, inquit idem Seneca, 'medio die interjungebant.' Isti peractis negotiis majoris momenti, circa meridiem cibum sumebant, sed leviter: deinde meridiabantur, ac paullisper conquiescebant: quod Græcis quoque μεσημβριάζειν dicitur: postmodum ad negotia redibant, sed 'quæ levioris fere operæ erant,' ut idem Seneca loquitur. Alii diem totum curis impendebant: ut Philosophi, et qui occupatiorem vitam vivebant. Addit, 'retectis pedibus,' quod nos interpretamur, bene tectis et diligenter. Sic solent meridiaturi pedes ut sint bene tecti curare. Nam in multis τὸ re modo est ἐπιτατικὸν μόριον, modo στερητικόν. *Casaub.*

A cœna se in lecticulam lucubratoriam recipiebat] Mos observandus antiquorum, qui meditationi aut scriptioni operam daturi in lectulis suis se componebant: cui rei parata erat hæc, quam vocat Suetonius 'lecticulam lucubratoriam.' Seneca Epist. LXXII. 'Quædam quæ possis et in cisio scribere, quædam lectum, et otium, et secretum desiderant.' Ovidius Trist. lib. I. 'Non hæc in nostris, ut quondam, scribimus hortis: Nec consuete meum lectule corpus habes.' Eundem morem Græcis hominibus fuisse in scribendo et commentando, aliquot Aristophanis loca testantur. Quod autem scriptioni operam daturi in hujusmodi lecticulas se reciperent, caussam aperit Galenus libro III. de usu partium, non uno loco: significans scriptitasse illos, non super mensis vel pluteis, ut nos hodie, sed super femore collocata charta. Nec solum scripturi ad lecticulas se recipiebant, sed etiam audituri recitantem et scholam habentem magistrum: itaque in Platonis Protagora pars illius consessus ἀντιλαμβάνεται τῶν βάθρων, pars τῶν κλινῶν. *Idem.*

Lucubratoriam] Sunt et lucubrationes rusticanæ, de quibus Columella in XII. 'Item ad lucubrationem vespertinam palos decem, vel ridicas quinque conficere, totidemque per antelucanam lucubrationem.' *Beroald.*

Diurni actus] Vide quæ notantur ad cap. 64.

Si vel officii vel sacri caussa maturius evigilandum esset] Plaut. Pœnulo: 'An. Nimia nos socordia hodie tenuit. Ad. qua de re obsecro? An. Quia non jam dudum ante lucem ad ædem Veneris venimus, Primæ ut inferremus ignem in aram.' Sic accipe sequentia post paullo verba de Atia matre Augusti: qui locus cum isto collatus et dabit et accipiet mutuam lucem. *Casaub.*

Inter aliquas moras condormiebat] Juvenalis Sat. III. de lecticæ usu, 'Atque aliquid leget, aut scribet, vel dormiet intus: Namque facit somnum clausa lectica fenestra.' *Torrent.*

Cap. 79. *Per omnes gradus ætatis venustissima*] Cum pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas; venusta-

tem, muliebrem ducere debemus; dignitatem, virilem. Cicero.

Vultu tranquillo] Vultus differt a facie, cum voluntatis significet affectum. Vultum sibi fingere multi possunt, formam nemo. Apuleius vultuosam faciem perquam eleganter appellavit, intelligi volens tristem et amarulentam. Animadvertendum id, quod tradit Cicero in primo de Legibus, Græcos, quorum lingua uberrima est, nomen vultus non habere. *Beroald.*

Oculos habuit claros ac nitidos] Philosopho oculi στιλπνοὶ sunt indicium λαγνείας. 'Αναφέρεται, inquit, ἐπὶ τοὺς ἀλεκτρυόνας καὶ κόρακας. Plinius Augusto tribuit oculos 'glaucos et supra hominem albicantis magnitudinis:' quos timiditatis esse indices Arist. ait. *Casaub.*

Dentes raros] Aristoteles inter signa brevis vitæ ponit raros dentes. Plinius talia præscita vitæ vana esse existimat: miraturque, Aristotelem hoc genus prognostica prodidisse. *Beroald.*

Sufflavum] In cultu et delitiis capillitium flavum fuit. Ideo molles et luxuriosi, quod natura negarat, ab arte petierunt. Julius Capitolinus in Vero: 'Dicitur sane tantam habuisse curam flaventium capillorum, ut capiti auri ramenta respergeret, quo magis coma illuminata flavesceret.' Similia Æl. Lampridius: 'Fuit capillo semper fucato, et auri ramentis illuminato.'

Supercilia conjuncta] Qui carent intercilio, Græcis συνόφρυες dicuntur. Latini eam partem etiam 'glabellam' vocant. Martianus Capella lib. II. 'Quarum una deosculata Philologiæ frontem, illic ubi pubem ciliorum discriminat glabellæ medietas.' Aristoteles ista forma homines pronuntiat δυσαρέους. *Casaub.*

Et ab imo deductiorem] Tenuem, λεπτόν. Male interpretes depressum. Aristoteles, Οἱ τὴν ῥῖνα ἄκραν λεπτὴν ἔχοντες ὀρνιθώδεις. *Idem.*

Colorem inter aquilum candidumque] Color, quem intelligit Suetonius, est, nisi fallor, qualis in iis apparet quos solis æstus torruit: quos lingua vernacula vocat *basanez*. Marcellino, 'color oblividus.' *Casaub.* Aquilus color est fuscus et subniger. Ab aqua est nominatus. Nam cum antiqui duos omnino naturales nossent, id est, album et nigrum, intervenerit autem is quoque, qui ita neutri similis est, ut tamen ab utroque proprietatem trahat, potissimum ab aqua eum denominarunt, cujus incertus est color. Festus.

In memoriam ejus] Casaub. *in memoria* legendum esse conjicit. Sic alibi: 'Augustus in memoria vitæ suæ.'

Dodrantis] Novem unciarum. Inde potio est apud Ausonium nomine 'dodra,' quoniam ex dodrante constat, hoc est, novem rebus. Fuerit igitur Augusti statura senum pedum, quarta unius pedis parte adempta.

CAP. 80. *Cœlestis Ursæ*] Utrius, majoris an minoris, non exprimit.

Strigilis usu] Strigiles instrumenta sunt balneatoria, a stringendo, quod radere significat, denominata. His enim sudorem in balneis, et sordes ex corpore distringebant. Hoc instrumentum in præsentia exolevit ab hominibus, translatum ad equos distringendos. Plinius in XXVIII. inter medicinas pendentes ab homine, et remedia, quæ ab ipso sibi præstari possunt, esse refert strigilum vehementiam. *Beroald.*

Remedio harenarum] Remedium harenarum varie accipi potest; vel enim de fomentis calidis affectæ parti admotis: sunt autem, ait Celsus lib. II. 'Fomenta calida, milium, sal, harena, quodlibet eorum calefactum, et in linteum conjectum:' vel de ambulatione in alta harena. Hanc interpretationem amplectuntur eruditissimi viri, etiam medici. Possumus tamen et de volutatione in

harena calida, vel etiam littorali aut fluviali, accipere. Hujus remedii plurima in libris veterum medicorum mentio: in multis enim morbis eo utebantur. Symmachus contra podagram eo se usum scribit: ita enim accipi debent illius verba lib. VIII. ep. 45. Apud Græcos medicos Aëtium, Æginetam, alios, legas multa περὶ ψαμμισμοῦ καὶ ψαμμοχωσίας. Observavimus, veteres in exercendo corpore, etiam extra morbi necessitatem, volutasse se super candente harena, ut corpus ferendo calori assuefacerent: contra ut ad tolerandum frigus præpararent, vel in nive se versabant, vel statuas nive obductas nudi amplexabantur. *Casaub.*

Atque harundinum] De remedio harundinum fortasse verum est, quod autumat Casaubonus, intelligendum esse id, de quo Plinius ex Catone sub finem libri XVII. quæ adhibebantur luxatis membris. Coxendice, femore, et crure sinistro non perinde valebat Augustus, et proinde claudicabat. Malum illud imbecilli femoris et cruris e coxendice, quem veluti laxatum habebat. Vetus interpres Juvenalis exercitium sagittarum, qui dicuntur harundines Latinis, conjungit cum arenis, ut hic Suetonius. Sic enim Veteres Libri legunt: *propera stomachum laxare sagittis, ut exercitatione sagittarum digestioni,* inquit, *et harenis quibus vectari illum debere dicit, ob cibum futurum.* Harundines passim sagittæ. Martialis: 'Cur harundine fixit acuta.' Virgilius: 'Hæret lateri letalis harundo.' Ipse etiam pedestris sermo sic utitur. Puto tamen illud remedium debere intelligi, de quo Plinius. *Salmas.*

Digitum salutarem] Indicem alio nomine salutarem veteres vocitarunt. Martianus lib. de nuptiis Philologiæ: 'Quidam redimitus puer, ad os compresso digito salutari, silentium commonebat.' Existimo salutarem ideo dictum in primis hunc digitum, quoniam illo ori admoto silentium suadebant. Sermoni autem parci, ut inquit eleganter et vere Plinius, multis de causis salutare est. *Beroald.*

Supplemento cornei circuli] Tanquam digitale corneum conficeret pro adminiculatore digiti imbecilli. Dicuntur enim 'digitalia' digitorum tegumenta. *Idem.*

CAP. 81. *Frigidis curari coactus, auctore Antonio Musa*] Qui et ψυχρολουσίας magnopere commendabat, de quibus ex Scaligero ad c. 63.

Sub natalem] Scribunt Plinius et Valerius, quod Antipater Sidonius Poëta omnibus annis uno die natali tantum correptus febre, et eo consumptus sit satis longa senecta. Natalis Augusti erat vigesimus tertius dies Septembris: quod tempus autumnale est, morbis obnoxium, et pestiferum. *Beroald.*

Austrinis tempestatibus] Austrinæ tempestates τὰ Νότια. Sic Boreales, τὰ Βόρεια, eæ nempe temporis constitutiones, quæ illo et illo vento flante fiunt. At nusquam τὰ ἑσπέρια, aut τὰ ἑῷα commemorantur. Nam in antiquis Philosophorum et Medicorum scriptis, et præcipue apud Aristotelem, ac Theophrastum, ad designandas tempestatum et aëris constitutiones, quas venti faciunt, τὰ βόρεια solum et τὰ νότια nominantur. 'Ἐν τοῖς βορείοις, ἐν τοῖς νοτίοις, id est, flantibus Aquilonibus et Austris. Et diserte Aristoteles in Meteorologicis scripsit, occiduos flatus, quia frigidiores sunt, accedere Septentrionalibus, et Orientales e contra ventorum spiritus, quia solent esse calidiores, in censum ac nomen Meridianorum cadere. *Salmas.*

CAP. 82. *Hieme quaternis cum pingui toga tunicis, et subuculæ thorace laneo, &c.*] Nam si laneæ tunicæ fuerunt, quid opus erat subuculæ thoracem laneum dicere? Thorax tunc non nisi inter munimenta pectoris ad ictus repellendos, et ex ære, ferro, et

corio, ut lorica. Hoc ergo peculiare in Augusto notavit Tranquillus, quod thorace laneo uteretur præter subuculam et tunicas. Frustra Torrentius subuculæ thoracem explicat; quia subucula pectus tegebat, quod ut verum sit, tamen a thorace distincta. *Ferrarius.*

Cum pingui tunica] Pingue pro crasso dixit: quomodo Cicero de Divinat. 'Pingue et concretum est cœlum.' Martialis: 'Et pingues tunicas serra secare potest.' Et Juvenalis 'pingues lacernas' munimenta togæ dixit. Hujusmodi autem pinguiorem togam fuisse eam, quam Lænam Romani appellavere, credibile est. Varro: 'Læna quod de lana multa; duarum enim togarum instar.' *Marc. Donat.*

Et subuculæ thorace laneo] Subucula, viris fœminisque communis, sic dicta est, quod subtus gestetur. Varro. Thoracem autem subuculæ intelligo quatenus ea pectus tegitur. Male igitur qui *subucula et thorace* legunt. *Torrent.*

Et feminalibus, et tibialibus muniebatur] Illis vocibus non intelligunt veteres Latini id quod hodie appellamus femoralia et tibialia, sed fascias quibus antiqui pedes, tibias, crura, et femora sive femina involvebant. Nostras enim braccas non fuisse Græcis Latinisque in usu, eo probamus, quod, in cultu Græcorum et Romanorum, breviore veste amicti, eas partes ostenderent, quæ honeste nominari non possunt. Item quod in mentione τῶν περὶ κοιλιολυσίαν ὄντων, vestis semper καθέλκεσθαι καὶ ἀνέλκεσθαι dicitur. Hebræi honestissime 'tegere pedes.' Herodianus in Macrino, τὰς ἐσθῆτας τῶν μηρῶν καθέλκειν. Usus primus harum fasciarum fuit in ægrotis et imbecillibus, a quibus sumserunt postea homines delicati et molles. Pedules fascias Græci περιπεζίδας appellarunt, crurales περισκελίδας. Quas tamen etiam a puellis fuisse gestatas ex Menandro annotat Julius Pollux, et ex Horatio nobis constat. Alibi docuimus sero veteres calceamentis assuevisse: cum per longa sæcula nudis pedibus, nisi cogeret necessitas, egissent. At posteaquam in frequenti usu calcei cœperunt esse, paulatim etiam pedules atque crurales fasciæ sunt assumtæ. Temporibus Dionis Chrysostomi, qui Trajano imperante vixit, fascias adhuc mediocris fortunæ homines ignorabant. Sed braccarum usum ita aversati sunt Græci Romanique, ut non sine indignatione referat Ovidius, Ponti accolas quosdam braccas gestasse, cum essent Græcis oriundi: existimabant enim inclementissimi cœli id esse argumentum. Non tamen dubitamus, paullo post Augusti tempora, braccis cepisse assuescere Romanos, qui bella cum Germanis aliisque septentrionalibus populis gerebant, aut limites Imperii in illis oris tuebantur. *Casaub.*

In peristylio] In atrii parte, quam e re peristylium dicebant. Adi sis annotata ad cap. 29. et Vitruvium libro VI. cap. 4.

Saliente aqua] Simili artificio et theatra refrigerarunt: ejusque rei primus auctor Pompeius Magnus. Valerius Maximus lib. II. Eo etiam spectat Circi irrigatio. *Casaub.*

Atque etiam ventilante aliquo cubabat] Erant flabella elegantiorum, sive muscaria, pavonina, ut Martialis indicat. Ut plurimum flabella erant e pennis inter se colligatis in unum fasciculum: quare Euripides appellat εὐπαγῆ κύκλον πτέρινον, et notat morem esse Barbaricum e Phrygia ad Græcos allatum. Porro qui molliores erant, præsertim autem virgines delicatæ, iis non cubantibus tantum ventilatores aderant, sed etiam incedentibus per urbem servi cum flabellis simul et umbellis latus cingebant. Dionysius Hal. lib. VII. *Idem.*

Petasatus] Petasus, a πετάννυμι, pileus est viatorius solem defendens. Apuleius 'pilei umbraculum' vocat.

Sub dio] 'Subdiales ambulationes,' et 'pavimenta subdialia' a Plinio 'nuncupantur,' quæ Græci ὑπαίθρας vocant. Celsus in primo: 'Melior est ambulatio sub dio, quam in porticu: melior, si caput patitur in sole, quam in umbra.' *Berould.*

Ut Præneste vel Tibur biduo procederet] Hac ratione stadia centum in dies conficiebat: nam Præneste stadiis cc. Roma distat, nec multo minus Tibur. *Casaub.*

In primis lavandi raritate] Celsus, aliique veteres Medici, ita faciendum præcipiunt iis, qui nervorum dolore laborant, ut Augustus. Nunquam autem fere difficilius obsequentes ægrotos habuere olim Medici, quam ubi imperata erat balneorum abstinentia, ut ipsorum libri testantur: quæ caussa est, cur hoc Suetonius notet. *Idem.*

Sudabat] In balneo. Ut autor est Vitruvius in v. Laconica et sudationes conjungendæ sunt tepidario. Erant enim loca ad sudorem e corpore ducendum accommodata, quæ alio nomine sudatoria nuncupantur. *Beroald.*

Perfundebatur egelida aqua] Cellæ tepidariæ solio insidebat, et tepida perfundebatur. 'Perfundi aqua' Hippocrati dicitur, περιχλίδῃ λούεσθαι. Nihil pertinet ad eam capitis perfusionem aqua frigida, quam tot locis tam diligenter commendat Celsus. *Casaub.*

Marinis] Celsus: 'Si tumor nullus est, calidis fomentis opus est: aquam marinam vel muriam duram fervefacere oportet: deinde in pelvem conjicere, et cum jam homo pati potest, pedes demittere.'

Albulisque calidis] Albulæ aquæ sulfureæ, ergo et calidæ. Nullæ enim sulfureæ nisi calentes. Quod experientia ubique terrarum ostendit, et res ipsa docet. Martialis: 'Canaque sulfureis Albula fumat aquis.' 'Crudas' tamen alio loco idem appellat: 'Crudarum nebulæ quod Albularum.' Quæ appellatio videtur calori non suffragari. Plinius lib. xxxi. cap. 2. 'Albulæ aquæ vulneribus medentur. Egelidæ hæ, sed Cutiliæ in Sabinis gelidissimæ.' Vox egelidum et pro tepido ponitur, ut pro frigido. Utroque sensu usurpavit Ovidius hoc versu: 'Egelidum Borean, egelidumque Notum.' Notus tepidus, frigidus Boreas, uterque egelidus, si egelidus utrumque significat. Clare Strabo gelidas facit Albulas. Plures ibi fontes esse ait hoc nomine. Fortassean alii ex his frigidi, alii tepidi. Non possum aliter conciliare. *Salmas.*

Cap. 83. *Ad pilam folliculumque*] Non, quod follis pila non sit, sic loquitur, sed eam pila absolute dicimus, pusilla illa intelligitur, de cujus ludo Galenus scripsit. 'Campestres' vero exercitationes appellat quæ in campo Martio fiebant, ut Ner. cap. 10. *Terrent.* Folliculus est pila spiritu intenta. Martialis: 'Mitis mihi convenit ætas: Folle decet pueros ludere, folle senes.' *Sabell.*

Ita ut in extremis spatiis subsultim decurreret] Hoc est, cum levi saltatione curreret: nam veterum Asclepiadarum divina solertia, quæ ambulatio cuique morbo conveniret, subtilissime vestigaverat. Itaque alium jubebant per plana, alium per clivosa, alium brevioribus spatiis, alium longioribus ambulare: quosdam contento cursu, quosdam leni, nonnullos subsiliendo: sic ut duo vel tria exercitationis genera miscerent, ambulationem, cursum, saltum. Hujus porro (saltum dico) species multæ: in longum: in altum saliaris sive fullonius, ut Seneca appellat epistola xv. Erant et aliæ pæne innumeræ ambulationum species, quarum Hippocrates secundo et tertio de diæta, Oribasius libro vi. aliique medici passim meminerunt. *Casaub.*

Sestertio vel lodicula involutus] Qui

in campo se vel gymnasio exercebant, cætera nudi, τὴν αἰδῶ campestri tegebant: aut si corpore infirmiore erant, gausapam vel pallam, vel lodiculam, vel sabana sumebant. Itaque plurimus horum usus fuit in gymnasiis et balneis. In libris Medicorum multa hujus moris mentio: qui etiam docent, in eum usum adhiberi solitas vestes potissimum ἀγνάπτους, quæ fullonis arte non essent politæ. Ac fuere in hunc usum linteamina quædam dicta posterioribus Hebræis, Græcis, ac Latinis 'sabana.' *Casaub.* Legendum hoc loco *segestrio.* Cujacius. Varro de vita P. R. 'Hoc, quod injicitur, toral dicitur: lecticam qui involvebant, segestria appellabant.' De segestri Lucilius: 'Penula, si quæris, canteriu', servu', segestre, Utilius mihi quam sapiens.' Erat enim teges, quæ a segetibus, (ut vult Varro,) quod ex eis fieret, dicta fuit. Postea factam esse ex pellibus testatur Plautus apud Porphyrionem. Certe στέγαστρον pelles significat. Et nostrum *dormio* ἀπὸ τῶν δερμάτων. nam *dermio* veteres dicebant. *Jos. Scaliger.*

Ludere ocellatis] Subaudiendum *calculis.* Immo 'ocellati' pro ocelli, ut matulata pro matula. Sunt autem ocellati calculi in formam ocelli facti, vel oculi modo lucentes. Ita littorales lapillos oculi specie nitentes dixere. Græcis Nympharum oculi. Vocabantur capillati et umbilici iidem, quod umbilici figuram præferrent, ac velut oculi pupula lucerent. *Salmas.*

Cum pueris minutis, quos facie et garrulitate amabiles undique conquirebat, præcipue Mauros et Syros] Istos Latini delitias vocant, non quos nequissimi Græci παιδικά. Non enim semper idem sunt, puer delicatus et delitiæ. Apud Jeremiam Prophetam cap. 31. ילד שעשעים Hieronymus vertit, *puer delicatus.* Græci παιδίον ἐντρυφῶν, videturque Propheta ad delitias hoc genus alludere. De his loquitur Seneca lib. II. de tranquillitate vitæ: 'Pueros quidam in hoc mercantur procaces, et eorum impudentiam acuunt, et sub magistro habent.' Matronæ nobiles his solitæ otium suum oblectare. Dio lib. LVIII. de nuptiis Augusti et Liviæ loquens, παιδίον τι τῶν ψιθύρων οἷα αἱ γυναῖκες γυμνὰ, ὡς πλήθει, ἀθύρουσαι τρέφουσι. Quod ait Dio nudos solitos haberi, intellige nudos a veste; nam alias multo auro gemmisque exornabantur. *Casaub.*

Nam pumilos] Inter ministeria magnatum nani et nanæ semper fuerunt. Fuerunt autem pumili non solum natura, sed et cura atque institutione. Mangones enim ut efficerent nanos, conclusos alebant in arca pueros, et fasciis revinctos. Vide Longinum περὶ ὕψους. *Idem.*

Distortos, et omnes generis ejusdem] Postea luxus invexit consuetudinem quærendi distortos et quocunque modo prodigiosis corporibus insignes. Hi maxime placebant et in pretio erant. Quintil. declamat. CCXCVIII. item institut. lib. II. c. 5. Appellatione distortorum continentur et spadones. Et affines istis naturæ ludibriis, ἀνθρώποις οὐκ ἀνθρώποις, ut appellantur ab Athæneo, sunt fatui, quos jam olim proceres domi alere soliti, sapientibus eo nomine reprehensi. Seneca epistola I. *Idem.*

Ut ludibria naturæ malique ominis abhorrebat] Exhibuit tamen adolescentulum Lucium bipedali minorem, librarum septendecim, ac vocis immensæ, supra c. 43. At quæ male ominari credebantur, ea eripere potius oculis hominum studebant. Quod de androgynis ex Livio constat.

CAP. 84. *Nisi meditata et composita oratione*] Imo etiam e libello nonnunquam habebat: ut elegantissimam illam apud Dionem lib. LIII. quam, de deponendo imperio, in Senatu dixit.

Deficeret] Codex Salmas. *deficeretur*.

Ac ne periculum memoriæ adiret, aut in ediscendo tempus absumeret, instituit recitare omnia] 'Recitare' igitur est de scripto pronunciare. Plin. Ep. 17. lib. VII. 'At horum recitatio usu jam recepta est: num ergo culpandus est ille qui cœpit? Quanquam orationes quoque et nostri quidam et Græci lectitaverunt.' Idem Plinio lectitare quod recitare. Infra capite 89. 'Recitantes benigne et patienter audivit: nec tantum carmina et historias, sed et dialogos.' Nempe minus usu recepta ac minus probata erat orationum et dialogorum recitatio, quam carminum et historiarum. Id quod Plinii quoque tempore obtinuisse, eadem epistola fidem facit.

Dabatque assidue phonasco operam] Phonasci qui fuerint, discere licet ex Varrone, cujus hi versiculi apud Nonium exstant: 'Phonascus sum, vocisque suscitabulum, Cantantiumque gallus gallinaceus.' Ita enim lego, cum hactenus scriptum fuerit *Phonicia*, vel *Fœnicia*. Pro *vocis* etiam rescribo *vocisque*, ut sit versus Iambicus. *Boxhorn.*

Cap. 85. *Rescripta*] Nomen est operis conditi ab Augusto: in quo rescribebat Bruto ad ea quæ ille scripserat de Catone Uticensi. Fuit autem Cato Bruti avunculus, idemque socer. *Beroald.*

De vita sua] Sic et Tiberius commentarium de vita sua scripsit. Inf. Tib. c. 61. et Domit. c. 20. Scripsit et Claudius de vita sua octo volumina. Inf. Claud. c. 41. Idem Hadrianus, M. Aurelius, et Septimius Severus factitarunt, si Spartiano et Lampridio credimus. Nam de Augusto testatur etiam Ulpian. lib. I. de cadaveribus punitorum his verbis, 'Corpora eorum, qui capite damnantur, cognatis eorum neganda non sunt, et id se observasse Divus Augustus lib. X. de vita sua scribit.' Sed et Macer J. C. leg. duodecima de re militari, verba ex Disciplina Augusti citat. Ut præter opera hic commemorata, de disciplina quoque militari scripsisse videatur. *Torrent.* Etiam libros Epistolarum Augusti exstitisse, Gellius, Quintilianus, et Macrobius indicant.

Poëticam summatim attigit] Sic, 'panis summatim fermentatus,' apud Marcellum Empiricum. Glossarium, ἀκροθιγῶς, *summatim, carptim*. Casaub. Capite 89. 'plane Poëmatum quoque non imperitus.'

Sicilia] Scripsit forte id opusculum in memoriam rerum gestarum in Sicilia adversus Sextum Pompeium, quo Siciliæ descriptio continebatur. *Beroald.*

Quæ fere tempore balinei meditabatur] Ita soliti nonnumquam veteres. Plinius Junior Ep. 14. lib. IV. 'Accipies cum hac epistola hendecasyllabos nostros: quibus nos in vehiculo, in balineo, inter cœnam oblectamus otium temporis.' At de avunculo idem Ep. 5. lib. III. 'In secessu solum balinei tempus studiis eximebatur: quum dico balinei, de interioribus loquor: nam dum distringitur tergiturque, audiebat aliquid aut dictabat.'

In spongiam] Augustus, significare volens se spongia deletili delevisse Ajacem, suam tragœdiam, dixit festiviter, 'Ajacem in spongiam incubuisse:' alludens ad Ajacis obitum, qui gladio incubuit, furore in mortem præcipitatus, cum superatus fuisset ab Ulysse in armorum judicio. *Beroald.*

Cap. 86. *Elegans et temperatum*] In D. Augusti Epistolis elegantia orationis neque morosa, neque anxia, sed facilis hercle et simplex. Gellius. Augusti prompta ac profluens, quæ deceret principem, eloquentia fuit. Tacitus.

Cacozelos] Κακόζηλον, id est, mala affectatio, per omne dicendi genus

peccat. Nam et tumida, et exilia, et prædulcia, et abundantia, et arcessita, et exsultantia, sub idem nomen cadunt. Denique κακόζηλον vocatur quidquid est ultra virtutem, quoties ingenium judicio caret, et specie boni fallitur: omnium in eloquentia vitiorum pessimum. Nam cætera cum vitentur, hoc petitur. Quintilianus.

Antiquarios] Molestius culpatiusque esse arbitror, verba nova, incognita, inaudita dicere, quam vulgata et sordentia. Nova autem videri dico etiam ea, quæ sunt inusitata et desita, tametsi sunt vetusta. Est adeo id vitium plerumque seræ eruditionis, quam Græci ὀψιμαθίαν appellant, ut quod nunquam didiceris, diu ignoraveris, cum id scire aliquando cœperis, magni facias quo in loco cumque et quacumque in re dicere. Gellius.

Exagitabat nonnunquam Mæcenatem suum] Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam, et errantem, et licentiæ plenam. Mæcenas in cultu suo: 'Amne silvisque ripa comantibus, vides ut alveum lintribus arent, versoque vado remi iciant hortos? Quid si quis fœminæ cirro crispatæ labris columbatur? Incipitque suspirans, et cervice lapsa fanatur.' Senec. Epist.

Cujus μυροβρεχεῖς, ut ait, cincinnos usquequaque persequitur] Falluntur interpretes, qui verba Suetonii ita accipiunt, quasi in oratione Mæcenatis vocem Græcam μυροβρεχεῖς reprehenderit: nam contra ea voce ipse Augustus more suo usus est, ad exprimendum genus dicendi Mæcenatis. Solens, inquam, fecit more suo Augustus, quod Græce verbo uteretur. *Casaub.* Μυροβρεχεῖς, id est, *unguentis delibutos.*

Et imitando per jocum irridet] Augustus quia Mæcenatem suum noverat esse stylo remisso, molli, et dissoluto, talem se in epistolis, quas ad eum scribebat, sæpius exhibebat: et contra castigationem loquendi, quam alias ille scribendo servabat, in epistola ad Mæcenatem familiari, plura in jocos effusus subtexuit: 'Vale mel gemmeum Medulliæ, ebur ex Hetruria, laser Aretinum, adamas supernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, iaspis figulorum, berylle Porsennæ, carbunculum Italiæ, καὶ ἵνα συντέμω πάντα, μάλαγμα mœcharum.' Macrobius.

Sed nec Tiberio parcit] Hunc nempe ut antiquarium, Mæcenatem ut κακόζηλον, reprehendens. *Torrent.*

Tuque dubitas Cimberne Annius an Veranius Flaccus imitandi sint tibi] Cimber hic ille est rhetor antiquarius, in quem lusit Virgilius epigrammate eo quod hodieque extat in Catalectis. Veranium quendam laudant sæpe Festus, Macrobius, alii, in explicatione verborum antiquorum. Illi non male conveniat quod hic de eo Augustus innuit. Lepidissime vero Augustus irridet Antonium, deliberare eum dicens, utrum debeat ad imitandum sibi proponere Cimbrum Anniumve, an Asiaticos oratores: cum et horum et illorum diverso genere vitiosa sit ἡ ἰδέα τοῦ λόγου. Quare neutrum horum in deliberationem venire debuit. *Casaub.*

Excerpsit ex Or. Cat.] Sallustius priscorum, Catonisque verborum fuit affectator, ideoque hoc epigrammate noto incessitur: 'Et verba antiqui multum furate Catonis Crispe, Jugurthinæ conditor historiæ.' Sed de Originibus Catonis sic inquit Marc. Tullius in Bruto: 'Jam vero Origines ejus, quem florem, aut quod lumen eloquentiæ habent?' *Beroald.*

An potius Asiaticorum oratorum] Antonius in Græcia et corpus ad militares labores, et linguam ad dicendum exercitationibus instruxit: æmulatus

est autem Asiaticum dicendi genus, maxime tum florens, vitæque ejus fastuosæ et inflatæ, ac inani elatione, inconstantique ambitione plenæ consentaneum. Plutarch.

Et quadam epistola Agrippinæ neptis ingenium collaudans] Hæc est Agrippina M. Vipsanii Agrippæ et Juliæ filia, Augusti neptis. Hujus Agrippinæ ex Cæsare Germanico filia fuit altera Agrippina Claudii uxor, Augusti vero proneptis, non neptis. *Casaub.*

CAP. 87. *Ad Kalendas Græcas*] Per contrarium non ineleganter ita dicere possemus: 'Ad neomenias Latinas.' *Beroald.*

Contenti simus hoc Catone] Qui seculum suum vituperabant, dicere soliti, 'Jam nullus Cato.' nam Cato non hominis nomen, sed ipsius virtutis esse, propter ejus viri præstantiam, videbatur. Augustus vero, qui tales voces non nimis libenter audiebat, quando aliquos non sapientissimos, et quorum mores non probatissimi, vel in Senatum legebat, vel Senatui, aut tribubus commendabat, dicere solebat, 'Contenti simus hoc Catone.' Idem dictum postea ab eo in epistolis ad alia quoque translatum, cœptumque usurpari, quoties, ut ait Suetonius, hortari voluit ferenda esse præsentia, qualiacunque sint. Eadem sententia proverbii Græci, ἂν μὴ παρῇ κρέα, τῷ ταρίχῳ στερκτέον. *Casaub.* Non est intermittendus sermo Augusti, quem Catonis honori dedit. Venit forte in domum, in qua Cato habitaverat: dein Strabone in adulationem Cæsaris male existimante de Catonis pervicacia, ait: 'Quisquis præsentem statum civitatis commutari non volet, et civis, et vir bonus est.' Satis serio et Catonem laudavit, et sibi, ne quis affectaret res novas, consuluit. Macrobius.

Velocius quam asparagi coquantur] Nempe asparagi summa, prinsquam durescant, leviter coquuntur, tantum ut cruditas absit. Dicitur autem asparagus, quod qui sunt in his præcipui, non seruntur, ut Athenæus dixit. Confine huic proverbio, Ἀφύα ἐς πῦρ *Aphya ad ignem*, apud eundem Athenæum. Nam Aphya piscis genus molle ac tenerum, quod admotum igni protinus decoquitur. *Erasmus.*

Et pro stulto baceolum] Non est rejicienda lectio plurium exemplarium, *bateolum*. In ore infantium frequens vocula est ba vel bat aut bad. Inde multæ voces fictæ per ὀνοματοποιΐαν, partim ad exprimendam infantiam, partim ad alia vitia denotanda pueritiæ affinia. Hujus generis sunt apud Græcos βάζειν, βαβάζειν, et βάβαξ ὁ φλύαρος, ut exponunt veteres Grammatici: item βαμβαίνειν, et Bambalio apud Ciceronem: et βάττος, unde βαττολογία et βατταρίζειν. Inde ergo vox Augusti 'bateolus' vel a βάταλος licentius, ut a principe, deducta, vel nata in cœlo Romano, aut ab ipso Augusto conficta per μίμησιν, vel ab aliquo veteri comico: nam et Nævius ab eadem origine 'buttubata' pro nugatoriis posuit. vide Festum. Sunt et in lingua Gallica similiter ὀνοματοπεποιημέναι voces, *badin*, *baboiun*, *baveur*, *bavard*, aliæque. *Casaub.*

Pro pullo pulleiaceum] Probo *pulleiaceum* pro pullum, ut de colore intelligatur. Sed fortasse melius scriberetur *pullaceum*. Alioquin si *pulleiaceum* legatur, non abhorreremus ab eorum sententia, qui pulleium legunt. Sic enim pulleiaceum pro pulleio dixere, ut betaceum dixere pro beta. *Salm.*

Pro cerito] 'Morticinus' erat convicium in tetros exsangui facie homines. Attici vocabant ejusmodi Δημητριακούς. Et Δημήτηρ ἡ αὐτὴ τῇ Ἐρινύϊ. Latini id interpretati sunt Cereritos, postea Cerritos. *Jos. Scaliger.*

Vacerrosum] Vacerram Verrius et alii complures vocari dicunt stipitem, ad quem equos solebant religare. Ateius vero philologus maledictum

hoc nomine significari magnæ acerbitatis, ut sit vecors et vesanus. Festus.

Et betissare, pro languere, quod vulgo lachanissare dicitur] Legitur in veteri Glossario *vacillant*, λαχανίζουσι, βαμβαίνουσι. *Casaub.* Catullus: 'Languidior tenera cui pendens sicula beta.' Λάχανον olus, atque herbam omnem quæ edundo sit, significat. De quo ad Horat. l. I. Sat. 6. 'lachanique catinum.' Et sane languidum pro molli atque effœminato dici sæpius observavi. *Torrent.* In V. C. *betizare* et *lachanizare*, quod non improbo, ut colaphizare. Et notandum quod ait Isidorus, ante Augusti tempora *y* et *z* non fuisse in usu apud Romanos. Ergo ante Augustum dicebant Latini lachanissare, a λαχανίζειν, ut comassari a κωμάζειν, pitissare a πυτίζειν. Sub Augusto receperunt literam Græcam ζ, et dicere cœperunt, lachanizare, colaphizare, et similia. *Salmas.*

Non dividit verba, nec ab extrema parte versuum abundantes litteras in alterum transfert: sed ibidem statim subjicit, circumducitque] Exemplo, ex Augusti epistola deprompto, res clarior fiet:

Nos, mi Tiberi, Quinquatrus satis jucunde egimus. Lusimus enim per omnes dies, forumque aleatorium calefecimus. Frater tuus magnis clamoribus rem gessit, &c.

Hæc vera est Augusti scriptura, quæ cum verbis Suetonii, et iis, quæ ex Ancyrano monumento alibi producimus, omnino congruit. A consuetudine enim vulgo in scribendo recepta, et nobis adhuc retenta, recessit Augustus, ac contrariam plane viam ingressus est. Vulgo a fine versus ad alterius initium abundantes litteras transferre mos erat. Ea divisio immanis, et nimia, et lectoribus molesta visa Augusto, ac iccirco improbata est. Ipse vero eisdem illis litteris statim ibidem in fine versus sequentis locum fecit, atque ita eas circumduxit, ut a reliquis non divisæ aut avulsæ, sed cum iis quam proxime cohærere viderentur. *Boxhorn.*

CAP. 88. *Legato consulari*] Aut qui sub consule erat, aut, quod magis placet, qui consularem provinciam vicario nomine administrabat. *Sabell.*

Cujus manu ixi pro ipsi scriptum animadverterat] Severe quidem Augustus: sed tamen quid isti in mentem venerat ut *x* pro *ps* scriberet? An fuit insanus novitatis amor? Nam ad Augusti fere tempora ignorata *x* litera fuit, si fides Isiodoro: quod etsi merito suspectum, tamen inter legitimas literas Romanas a plerisque tum non habitam certum est. Varro, 'Litterarum partim sunt et dicuntur, ut A et B, partim dicuntur et non sunt, ut H et X: partim sunt neque dicuntur, ut Φ, Ψ.' Ideo, ut Victorinus ait, 'Nigidius in suis libris ea littera non est usus, antiquitatem sequens.' *Casaub.*

B pro a] Sic, cum *vertex* scribere vellet, hæc litterarum structura sequebatur: *xfsufy*. At Cæsar Julius quartam elementorum litteram, id est, *d* pro *a* et perinde reliquas commutavit. Ei vertex sic scribendum fuit: *zhuxhaa*, si modo et ipse, finito semel Alphabeto, litteras geminavit. Vide in ejus vita caput 56.

CAP. 89. *Magistro dicendi usus Apollodoro Pergameno*] Pergamus Apollodoro Rhetore clara est, qui artis præcepta conscripsit, et sectæ Apollodoreæ autor fuit, si qua tamen ea est. Maxime extulit eum amicitia Augusti Cæsaris, quem dicendi arte instituit. Strabo.

Eruditione varia repletus Sphæri] Legendum ex vestigiis veteris codicis, *eruditione varia repletus, ut Arei philosophi filiorumque ejus Dionysii et Nicanoris contubernium.* Nam membranæ non habent *iniit*. Et Sphærus ille philosophus nihil ad Augus-

tum. *Salmas.*

Arei philosophi] Magna hunc existimatione in Augusta domo fuisse, patet ex illis Senecæ verbis, in Consol. ad Marciam: 'Livia se consolandam Areo Philosopho viri sui præbuit, et multum eam rem profuisse sibi confessa est. Plus quam pop. Rom. quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat.' Deinceps orationem repræsentat, quam apud Augustam habuisse eum, consentaneum putat.

Delectabatur etiam comœdia veteri] Divinitus ab Aristotele dictum est, partem turpitudinis esse, id quod est ridiculum: ὅτι τὸ γελοῖον μορίον τοῦ αἰσχροῦ ἐστι. Propterea in veteri comœdia, dicta inusitata et obscœna, cavillationes bonorum, singulorum contumeliæ, imitatio vel factis vel verbis, sententia perversa, ideoque inexspectata, risum maxime expressit: cujus segetem largissimam Aristophanes suppeditat: qui non modo Plautum, sed quoscunque hac in parte superavit, et plenissime omnes τοῦ γελοίου figuras expressit. Novæ autem rex et princeps fuit Menander, cujus expressa effigies est Terentius. *Heinsius.*

Easque ad verbum excerpta, aut ad domesticos] Hæc fuit olim consuetudo virorum magnorum, qui in rebus agendis ea exercebant, quæ prius in umbra et otio legerant, et didicerant. Hujusmodi tabellas, qualem etiam Polybius Demetrio Seleuci F. fugam ex urbe meditanti, atque in ipso rei articulo cessanti, increpiturus misit, Græci πιττάκια vocant: estque ea vox non infrequens in libris prudentum, et aliorum scriptorum Græcorum ac Latinorum. Petronius Arbiter: 'Statim allatæ sunt amphoræ vitreæ diligenter gypsatæ: quarum in cervicibus pittacia erant affixa cum hoc titulo: FALERNUM OPIMIANUM ANNORUM CENTUM.' *Casaub.*

Q. Metelli de prole augenda] Q. Metellus censor censuit, ut ducere uxores omnes omnino cogerentur, liberorum creandorum caussa: extat oratio ejus, quam Augustus Cæsar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam, in Senatu recitavit. Florus.

Rutilii] P. Rutilius Rufus est ex veteribus Jurisconsultis, P. Mucii discipulus, qui Consul fuit cum M. Manilio, et Asiæ Proconsul, ut est in l. II. D. de origine jur. vel si Asconio credimus in Divin. Asiæ proconsulis quæstor, aut legatus, ut scribit Livius libro LXX. Hic etiam Rutilius rerum Romanarum historiam scripsit, auctoribus Athenæo et Velleio. Scripsit et de vita sua libros aliquot, quorum sæpe auctoritate Charisius utitur, et oratores complures. *Cujacius.*

Ne modo ædificiorum] Trajanus, si Sex. Aurelio credimus, ad pedes LX. reduxit. Ulpianus l. I. De operis novi nunciatione, scribit, si quid contra leges edictave Principum quæ ad modum ædificiorum facta sunt, fiat, 'novum opus nunciari posse.' Adde et Plinium l. XXXV. cap. 14. *Torrent.* Augustus, ut ruinæ caverentur, edixit ne novum ullum ædificium ad viam publicam factum ultra LXX. pedes attolleretur. Strabo.

Ingenia sæculi sui omnibus modis fovit] Ad Trajanum (sæpe enim hunc cum Augusto comparamus) Plinius: 'Quem honorem dicendi magistris, quam dignitatem sapientiæ doctoribus habes? Ut sub te spiritum et sanguinem et patriam receperunt studia, quæ priorum temporum immanitas exiliis puniebat, quum sibi vitiorum omnium conscius princeps inimicas vitiis artes non odio magis, quam reverentia relegaret.'

Recitantes] Sicut olim Virgilium recitantem aliquot Æneidos libros benigne una cum Octavia sorore audi-

visse fertur. *Beroald.*

Sed et orationes et dialogos] Adi, si lubet, ad cap. 84.

Nisi et serio, et a præstantissimis offendebatur] Norat hunc animum Cæsaris Ovidius, cum caneret, 'Denique Cæsareo, quod non desiderat ipse, Non caret e nostris ullus honore liber.' Idem Poëta alibi factum suum defendit, quasi excusatione opus esset, quod toties Augusti laudes attingeret, 'Ipse pater patriæ (quid enim civilius illo?) Sustinet in nostro carmine sæpe legi. Nec prohibere potest: quia res est publica Cæsar, Et de communi pars quoque nostra bono est.' *Casaub.*

Nomen suum commissionibus obsolefieri] 'Committere' est duos pluresve in certamen conjicere. Nec solum de athletis, aut gladiatoribus, sed de mimis etiam, oratoribusque, ac Poëtis dicitur. Et nove quidem, sed venuste Ulpianus lege I. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, 'cum arietes vel boves commisisset,' absolute, pro concertassent. Hinc ergo 'commissiones' apud Plinium lib. II. cap. 7. ac Suetonium hic; monitos enim ab Augusto Prætores scribit, ne super iis, quæ ad ipsum pertinerent, Poëtæ temere committerentur. Simile verbum 'componere.' Unde 'compositiones gladiatorum' apud Ciceronem lib. II. epist. *Torrent.* Committebant autem, vel in loco privato, hoc est, in auditorio, vel in loco publico, puta odeo, theatro, amphitheatro, basilicarum aliqua, vel Atrio libertatis, aut similibus locis. De his commissionibus loquitur Tranquillus, maxime de iis quæ in theatro vel amphitheatro: nam hæ sunt quæ pertinuerunt ad curam Prætoris, qui ludis præerat. Observandum est, commissiones opponi a Suetonio seriis scriptis. Sic prorsus in Plinii Panegyrico commissionibus seria carmina opponuntur. *Casaub.*

CAP. 90. *Circa religiones talem acceptimus*] Religio Latinis dicitur et θρησκεία, sive pietas, et ὀττεία, sive meticulosa observatio eorum quæ a Diis prædici videbantur. De Augusti pietate erga Deos indicavit supra, cum de ejus pontificatu scriberet. Nunc de ejusdem ὀττείᾳ, sive superstitione, agit. *Idem.* *Circa Religiones*] Cod. Salmas. *relegiones*, et ita semper. Cicero religionem dictam volebat a relegendo, teste Lactantio Divin. Institut. libro IV. capite 28.

Ut semper et ubique pellem vituli marini circumferret] Magicæ hujus vanitatis et persuasionis ineptæ, quæ olim mentes omnium tenuit, testes, præter Plinium et Spartianum in Severo, Plutarchus Symposiac. libro v. problemat. 9. ubi eadem vis inesse et ficis traditur: Geoponicorum auctor lib. I. cap. de grandine, et in simillimo argumento Palladius lib. I. c. 35. *Casaub.*

Abditum et concameratum locum] Duo codd. *concavernatum*. Verbum quidem insolens, sed non indignum Suetonio, et rei de qua agit aptissimum. sic enim de fulmine Plin. lib. II. c. 55. 'Neque unquam quinque altius pedibus descendit in terram. Ideo pavidi altiores specus tutissimos putant.' *Torrent.*

Ut supra diximus] Cap. 29.

CAP. 91. *Neque aliena de se negligebat*] Sic olim solitum fieri ab hominibus superstitiosis: non enim tantum ad sua somnia attendebant, sed etiam aliena de se. Ex ea superstitione ortus mos, ut qui de republica aliquid somniassent, id susque deque non haberent, sed notum omnibus facerent, vel præconis voce, vel proposito pittacio, quo id contineretur. Qua de re Artemidorus lib. I. cap. 2. *Casaub.*

Amici somnio monitus] Cornu, cui Brutus præerat, impulsis hostibus castra Cæsaris cœpit. Nam ipse Cæsar, etiamsi infirmissimus valetudine erat, obibat munia ducis, oratus eti-

am ab Artorio medico ne in castris remaneret, manifeste denunciatione quietis territo. Velleius.

Cultores abduci] Tanquam Augustus non amplius coleret Capitolinum Jovem, sed Tonantis tantummodo cultor factus esset. *Beroald.*

Tonantem pro janitore] Ac si Jupiter Tonans, cui ædem dedicaverat, loco janitoris foret Capitolino Jovi. Janitores autem more veterum catena vincti januam servabant: quod Tranquillus docet in libello de Grammaticis et Rhetoribus, scribens Volcatium ostiarium fuisse in catena more veterum. Et ab Ovidio dictum: ‘Janitor indigne longa religate catena.’ *Id.*

Tintinnabulis fastigium ædis redimivit, quod ea fere januis dependebant] Tintinnabula videbantur implere janitoris Tonantis officium, qui pro januis excubabat. *Idem.* In ædibus magnatum amplis et spatiosis usus tintinnabulorum fuit. Dio ait illis usos τοὺς τὰς συνοικίας νύκτωρ φυλάσσοντας, hoc est, custodes insularum et vastarum ædium, quas habuere Romani proceres. Glossarium, *Insula*, νῆσος, *συνοικία*: sed et ad alia utebantur. *Casaub.*

Cavam manum asses porrigentibus præbens] Gestu plane et more mendicorum: ita enim oportuit ad exorandam Nemesim. Eam Deam formidabant, ut comitem perpetuam rerum lætarum, καὶ ὑπερόγκων. Quare ut ejus tela effugerent, ipsi sibi propriæ felicitatis quasi cumulum diruebant. Multa Plutarchus de hac veterum opinione philosophatur, et in Camillo, et in Æmilio Paulo, et in Apophthegmat. et alibi. Propterea quæ supra modum læta erant, ea rerum tristissimarum mentione temperabant: sic triumphantibus a tergo astabat in eodem curru servus publicus, qui coronam illam auream immensi ponderis et amplitudinis sustinebat, et simul attendere triumphantem ad ultimi supplicii instrumenta curruí appensa jubebat. Non alia ratio est, cur Augustus Urbis et Orbis dominus mendici personam semel in anno assumeret. Ideo notat Suetonius ‘de cava manu.’ Item Dio, ὡς καὶ προσαιτῶν. Hominibus liberis et honestis cavare manum, etiam cum aliquid acciperent, probro vertebatur. Et Ruffini, præfecti prætorio Orientis sub Honorio, manus post ejus cædem per novam Romam ita formata, ludibrii causa, est circumlata. Et de avaritia Atheniensium exstat proverbiale dictum Græcorum: Τὴν χεῖρ' ὑπίσχει καὶ ἀποθνήσκων Ἀττικός. *Atheniensis vel moriens cavat manum.* Idem.

CAP. 92. *Auspicia, et omina*] Auspicia ad aves referuntur, quorum duo sunt genera: unum ad oculos, alterum ad aures pertinens: ad oculos, scilicet volatus: ad aures, vox avium. Dicta autem sunt auspicia, quasi avium spicia: hoc est, ab avium inspectione: sicut auguria, quasi avium garia, ab avium garritu, et voce. Omina vero ad voces hominum seferuntur: quæ majores nostri, ut inquit Cicero, ‘quia valere censebant, idcirco omnibus agendis, Quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset, præfabantur.’ *Beroald.* Scripsit et Suetonius librum de ominosis verbis, ut Torrentius in dedicatione notarum suarum testatur.

Si mane sibi calceus] Augustus lævum prodidit sibi calceum inductum præpostere, quo die seditione militari prope afflictus est. Plinius.

Sed et ostentis movebatur] Ostentum est, quod præter consuetudinem apparet, veluti, si videatur cœlum ardere, aut spectrum aliquod se ostendat. Portentum, quod porro et diutius tendit, et futurum postea aliquid indicat. Prodigium, quodcunque ante prædicit. *Popma.*

In compluvium Deorum Penatium transtulit] Penatium et larium sedes in privatis ædibus non una: colebantur

tur maxime in foco: item in cubiculo. Sæpe in aliqua parte atrii: puta in compluvio (quod videtur idem esse atque impluvium apud Vitruvium lib. XI. c. 4.) vel in porticu compluvio adjuncta. *Casaub.* Deorsum, quo impluebat, impluvium dictum: et sursum, qua compluebat, compluvium, utrumque a pluvia. *Varro.*

Deorum Penatium] Romæ templum monstratur, non procul a foro situm, ibi positæ sunt Trojanorum Deorum imagines, cum inscriptione DENATES, quæ Penates significat. Prisci enim homines, quum P nondum esset inventum, hujus literæ vim per D mihi videntur expressisse. Sunt autem duo juvenes sedentes cum hastis, quas seorsum alter ab altero tenet, artificii antiqui opus. Aiunt Æneam, qui arcem Trojanam in suam potestatem redegerat, ex adytis sacra magnorum Deorum (id est, Penatium) et Palladium, quod adhuc supererat, abstulisse, secumque in Italiam deportasse. Dionys. Halicarn.

Ne aut postridie nundinas quoquam proficisceretur] Dies cujusque mensis dividebant Romani bifariam: erant Nonæ, Idus, Kalendæ. Erant præterea nundinæ, ut in nostro mense hebdomades. Observatum autem est publico more, ut dies postridie Nonas, Idus, Kalendas, atri haberentur, ἀνέξοδοι καὶ ἀνεκδήμητοι. Quod docent nos, præter veteres Grammaticos, Ovidius, Livius, Plutarchus, alii. Augusti vero propria superstitio fuit, ut etiam postridie nundinas diem haberet infaustum et inominatum. Quare? fortasse ab eventu, quia aliquoties erat expertus res postridie nundinas inceptas non vertisse bene: vel ad imitationem superioris observationis hoc ab eo excogitatum, ut est superstitio ingeniosa et solers. Videtur autem et nundinarum dies parum utilis rebus inchoandis habitus. Ideo quoties in Kalendas Januarias incidebant, intercalatione extra ordinem συνέμπτωσιν illam pontifices declinabant. Caussa ejus persuasionis fortasse fuit, similitudo nominum in diebus novendialibus (qui mortuis sacri erant, ideoque atri) et nundinalibus. Propter eandem rationem puto et nonas Augustum in seriis rebus inchoandis devitasse: nam nonæ, nundinæ, et novendial indidem, etsi diversa ratione, dicuntur. *Casaub.*

Aut nonis quidquam rei seriæ inchoaret] An quod Nonarum tutela Deo careat, ut ait Ovidius, quum Idus Jovi, Kalendæ Junoni sacratæ sint? Illa autem δυσφημία nominis etiam Maleventum in Beneventum mutavit. *F. Ursin.*

CAP. 93. *Peregrinarum cæremoniarum*] Licet innumeræ gentes in urbem venerint, quibus omnino necesse est colere Deos patrios ritu domestico, nulla tamen peregrina sacra hæc civitas est æmulata, ita ut publice ea sint recepta: sed etiam si qua sacra, oraculis jubentibus, in Remp. introducuntur, suis ritibus cives ea colunt, rejectis omnibus fabulosis superstitionibus. Dionys. Halicarn. Pulchre apud Livium lib. XXXIX. Posthumius Consul oratione, qua Bacchanalium turpitudines exponit: 'Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent? sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent, comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent?'

Veteres ac præceptas] Quam jam mente atque animo vel ob aliorum præstantium virorum exempla, vel ob alias rationes præcepisset. *Torrent.* Supra capite 31. 'Nonnulla etiam ex antiquis cæremoniis paullatim abolita restituit.'

Namque Athenis initiatus] Satis constat, Hadrianum, M. Antoninum, aliosque principes, qui sibi hunc honorem deferri voluere, non diversis vi-

cibus initia suscepisse, et in sacrarium intimum admissos esse, sed uno eodemque tempore utrisque participasse, τοῖς μυστικοῖς καὶ τοῖς ἐποπτικοῖς. Non enim soli Demetrio hoc indulserunt Athenienses, τὸ ἅμα μυηθῆναι καὶ ἐποπτεῦσαι. *Salmas.*

De privilegio sacerdotum Atticæ Cereris] Sacra Cereris summa majores nostri religione confici cæremoniaque voluerunt: quæ cum essent assumta de Græcia, et per Græcas semper curata sunt sacerdotes, et Græca omnia nominata: sed cum illam, quæ Græcum illud sacrum monstraret, et faceret, ex Græcia deligerent, tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut Deos immortales scientia peregrina et externa, mente domestica et civili precarentur. Cicero. Sacra pro civibus civem facere voluerunt, id est, Græcam, quæ sacrum illud faceret, jure civitatis donarunt.

Et quædam secretiora proponerentur] Epoptas ante quinquennium instituunt, ut opinionem suspendio cognitionis ædificent, atque ita tantam majestatem exhibere videantur, quantam præstruxerunt cupiditatem. Sequitur jam silentii officium; attente custoditur quod tarde invenitur. Cæterum tota in adytis divinitas, tot suspiria epoptarum, totum signaculum linguæ, simulacrum membri virilis revelatur. Tertullianus.

Concilio] Cod. Salm. *consilio*. Tib. c. 18. 'nihil non de consilii sententia egit.'

Sed et Caium nepotem collaudavit] Augustum aliter sensisse, neque ita a religione Judæorum abhorruisse, cum alia plurima declarant, quæ de ejus in illam gentem indulgentia narrant Philo et Josephus, tum illud unice, quod legatione ad Caligulam refert idem ille Plato Ἰουδαΐζων· Διετάξατο ἐκ τῶν ἰδίων προσόδων ἀνάγεσθαι θυσίας ἐντελεῖς ὁλοκαύτους τῷ ὙΨΙΣΤΩι ΘΕΩι καθ' ἑκάστην ἡμέραν, αἳ καὶ μέχρι νῦν ἐπιτελοῦνται. ἄρνες εἰσὶ δύο, καὶ ταῦρος, τὰ ἱερεῖα οἷς Καῖσαρ ἐφήδρυνε τὸν βωμόν. *Casaub.*

Quod Judæam prætervehens, apud Hierosolymam non supplicasset] Pessime de ipsa urbe Hierosolyma gentes opinabantur. Cicero pro L. Flacco: 'At Cn. Pompeius, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quod in tam suspiciosa ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit.' Cæterum, de religione Judæorum identidem ethnicorum judicia variant. Plin. lib. XIII. c. 4. 'Judæa gens, contumelia numinum insignis.' At Tacitus, quasi dedita opera Romanos suos stultitiæ damnaturus, sic scribit Histor. V. 'Judæi mente sola, unumque numen intelligunt. Profanos, qui Deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant. Summum illud et æternum, neque mutabile, neque interiturum.' Idem hæc Tacitus profert, qui paullo post, 'Rex' inquit, 'Antiochus demere superstitionem, et mores Græcorum dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret Parthorum bello prohibitus est.' Ita, dum publico favet errori, secum ipsa dissidet impietas.

CAP. 94. *Tacta de cœlo parte muri*] Nomina fulminum a Cæcinna ponuntur ista. Ait esse postulatoria, monitoria, pestifera, fallacia, deprecanea, peremtalia, attestata, atterranea, obruta, regalia, hospitalia, auxiliaria. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: quorum significatio regnum civitati minatur. Seneca.

Pæne ad exitium sui cum pop. Rom. belligeraverant] In Veliternos veteres cives Romanos, quod toties rebellassent, graviter sævitum; et muri dejecti, et Senatus inde abductus; jussique trans Tiberim habitare: ut ejus, qui cis Tiberim, deprehensus esset, usque ad mille pondo clariga-

tio esset: nec prius, quam ære persoluto, is qui cepisset extra vincula captum haberet. Livius. Pro *Velitrini*, ut Livius, sic Cod. Salmas. habet *Veliterni*.

Regem pop. Rom. Naturam parturire] Idem e libris Sibyllinis creditum fuisse, et quidem eo nasciturum tempore, quo Ægyptus in Romanorum potestatem venisset, probat certissimus auctor Cicero lib. I. epist. ad Lentulum, et lib. II. de Divinat. Verum illum orbis terrarum Regem ac Dominum fuisse JESUM CHRISTUM, etiam adversariorum testimoniis convincitur. *Torrent.*

In Asclepiadis Mendetis Θεολογουμένων libris lego] Ægyptius is fuit ex Ægyptiaco nomo sive præfectura, quæ ab urbe præcipua, Mendete, Mendesia dicebatur. Erat quidem universa Ægyptiorum religio fœda, stulta, et ridicula: sed enim nihil tota Ægypto monstrosius infamia Mendesiorum: qui, hircum pro numine colentes excellentissima forma, mulieres illius libidini substernere soliti: atque ut prurigæ boni, cessantem lege naturæ bestiam, proh fidem hominum! contra naturam instigare. Nota res est ex Herodoto, qui testis oculatus fuit, Pindaro, Strabone, Plutarchi Gryllo, Aristide rhetore, aliis. Hanc suorum irreligiosam religionem defendens Asclepiades, in libris Θεολογουμένων, non usque adeo miram videri illam ἀθέμιτον μίξιν debere dicebat, cum ex tali concubitu ortos maximos viros historiæ testentur. In hoc album referebantur ab illo, cum ex fabulari historia multi, tum ex vera aut verum professa, Alexander, Scipio, et hic Augustus. Libri ab Asclepiade scripti index, ni fallor, fuit Mendetis θεολογούμενα. quasi aliquis Latine dixerit, 'De Diis qui Mendete coluntur, et religionis eorum ritibus vel caussis.' Amant Græci librorum suorum titulos ita concipere, ut Artemidorus, qui Γεωγραφούμενα scripserat, Nicander Ἑτεροιούμενα, et ante omnes Aristoteles, qui Θεολογούμενα. *Casaub.*

Cum ad solenne Apollinis sacrum media nocte venisset] Factum mense Novembri anno U. C. DCXC. Sed cur media nocte in templum venit Atia? Quia sacrorum publicorum caussa interdum ita opus facto. Vide cap. 78. Censorinus: 'Romani a media nocte ad mediam noctem diem esse existimaverunt: indicio sunt sacra publica, et auspicia etiam magistratuum: quorum si quid ante medium noctis est actum, diei qui præteriit adscribitur: si quid autem post mediam noctem et ante lucem factum est, eo die gestum dicitur qui eam sequitur noctem.' Fallitur qui de pervigilio quodam Apollinis hanc historiam interpretatur: ubi enim lectum, Apollinem pervigilio cultum? Præsertim apud Romanos, qui nocturna sacra paucissima admiserunt, διαπαννυχισμοὺς Græcorum, et nocturnas pervigilationes abominati, ut et Dionysius Halicarnass. fatetur in secunda historia, et Cicero scribit de Legib. libro II. Sed demus fuisse aliquod pervigilium Apollinis, non tamen propterea concedam de eo hic agi. Non enim media nocte, ut facit Atia, sed prima luce περὶ λυχνῶν ἁφὰς, hora lucernari, ut vocat Augustinus, in templum erat veniendum. Jam quid absurdius dici potest quam pervigilium fuisse, in quo matronæ aut omnes aut pleræque omnes dormiant? *Idem.*

Purificasse se] Concubitus polluit religionem, et, ut ait Tibullus: 'Discedat ab aris, Cui tulit hesterna gaudia nocte Venus.' *Beroald.*

Eximi] Cod. Salmas. *exigi.*

Publicis balineis] Publica et gratuita balnea XII. P. Victor agnoscit Romæ fuisse; omitto alia publica, quæ meritoria licet agnominare. Sed ideo tam multa balnea Romæ, quia assidua lavatio, et quotidie de more

lavabant, ituri jam ad cœnam. Hinc Artemidorus scripsit, balneum nihil aliud suo ævo fuisse, quam transitum ad cœnam. *Lipsius.*

Apollinis filium existimatum] Imo et ipse sic credi voluit, ut sup. cap. 70. Extant numismata argentea Augusti, in quorum parte aversa Apollo sedens. Asscriptum hinc inde, CAESAR. DIVI. F. ut ambiguum sit, Divini Julii, an Apollinis, qui medius est inter verba, se filium dicat. Tam autem fuit Apollinis filius, quam Hammonis Alexander, aut Africanus Jovis. *Torrent.*

P. Nigidium] Vide, quæ ad c. 5. ex Dione Cassio produxi.

Horam partus] Notationem horæ genitalis ὡροσκόπον vocant, ut inquit Augustinus in v. de Civit. Dei. Hinc illud Persianum Satyra VI. 'Geminos, horoscope, varo Producis genio.' Hinc verbum horoscopare, quo utitur Manilius, et 'signa horoscopantia' a Julio Firmico dicta. *Beroald.*

Per secreta Thraciæ] Capi potest sicut illud Taciti: 'Et hæc quidem pars Suevorum in secretiora Germaniæ porrigitur.' Propior (ut quomodo paullo ante Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas.

Liberi patris] Liberi plures fuere. Nempe recentissimus, Cadmi ex Semele nepos: et antiquissimus, vini inventor, quem Noën esse credimus: et intermedii quidam. Sed in eo, cujus expeditionem Indicam Poëta describunt, Moses expressus est. Nam uterque bimater, et forma præcellens: ac Nyssa sive Nisa Libero inclyta, quia Sina, quæ trajectis litteris Nisa, celebris est lege illic data Mosi et Israëlitis. *Vossius. In Liberi patris luco*] Plin. l. XII. 'Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos, et in iis silentia ipsa adoramus.' Seneca ad Lucil. Epist. XLI. 'Si tibi occurrit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus, et conspectum cœli densitate ramorum aliorum alios protegentium submovens; illa proceritas silvæ, et secretum loci, et admiratio umbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit.' Sed omnium pulcherrime de Germanis Tacitus: 'Lucos ac nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident.'

Infuso super altaria mero] Proditum memoriæ est, Romulum nunquam vino in sacris, sed lacte libasse. Athenienses quoque Mnemosynæ, Auroræ, Soli, Lunæ, et Uraniæ, non vino, sed aqua melle diluta sacrificabant. Ubi vero in sacris vina libare Diis necessum erat, ex Græca et imputata vite, seu fulmine tacta, aut quæ vulneratis pedibus calcata, vel immunditie polluta fuerat, aut juxta quam homo laqueo pependerat, quæque circumcisis vinaceis profluxerat, vina libare Diis infaustum erat. Alex. ab Alex.

Tantum flammæ emicuisset] Simile Tiberio ostentatum evenit, cap. 14. Felix nimirum flammæ effulgentis semper augurium, ut de Ser. Tullio dormiente, de L. Marcio concionante Livius lib. I. et XXV. et Valer. Max. lib. I. c. 6. tradiderunt, et de Q. Salvidieno gregem pascente Dio. *Torrent.*

Exuviisque Jovis Opt. Max.] Quales Romani Triumphantibus dabant, togam pictam, tunicam palmatam. De quibus Livius libro X. Juvenalis Satyra X. 'In tunica Jovis,' &c. 'Super' etiam (ne quis erret) pro ultra, aut præter dixit, quod alibi quoque occurrit. *Idem.*

Radiata corona] Radiis distincta.

Super laureatum currum, bis senis equis candore eximio trahentibus] Curru per aërem invehi Jovem credebant, cum tonabat aut fulgurabat. Horat. lib. I. Od. 34. 'Plerumque per purum tonantes Egit equos cele-

remque currum.' Ante currum autem Jovis censebant equos nivali candore junctos esse. *Turneb.* Triumphus Camilli omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maxime conspectus ipse est, curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id non civile modo, sed humanum etiam visum. Jovis solisque equis æquiparatum dictatorem, in religionem etiam trahebant. Livius.

Negentur ibi ranæ coaxare] Simile quid de Hercule, apud Rheginos quiescente, Solinus et Diodorus memorant.

Campanæ viæ] A porta Cœlimontana incipit via Campana, cujus hic Suetonius, et ista inscriptio meminit: HVIC. MONVMENTO. ITVS. ADITVS AMBITVS. DEBETVR. EX. SENTENTIA EROTIS. AVG. L. IVDICIS. A. VIA. CAMPANA. PVBLICA. Est autem Campana inter eas vias quæ nomen suum a provinciis accepere, cum aliæ vel ab urbibus ad quas deductæ erant, vel ab auctoribus, sint denominatæ. *Onuphr. Panvin.*

Rursus ex improviso delapsa leniter reddidit] Tarquinio Prisco, Romam cum uxore migranti, aquila suspensis demissa leniter alis pileum abstulit: superque carpentum cum magno clamore volitans, rursus velut ministerio divinitus missa, capiti apte reposuit: inde sublimis abiit: accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, ut vulgo Etrusci, cœlestium prodigiorum mulier, excelsaque et alta sperare complexa virum jussisse. Livius.

In ejus sinum signum Reip. quod manu gestaret, reposuisse] Dio sic vertit quasi legisset *signum Romæ*. Ego 'signum Reipublicæ' interpreter, δημοσίαν σφραγῖδα, qua obsignari solita diplomata, et quæcumque alia Reipubl. nomine signabantur. Symbolum autem dominii et potestatis est sigillum. Ideo soliti morientis anulum signatorium dare iis quibus plurimum vellent, ut de Alexandro narrant Diodorus et Curtius: vel quos heredes instituissent, sicut est apud Valerium Max. Propterea Tiberio morienti anulus a Caio adimitur. Interpretes aliovorsum hæc trahunt, quos non sequor. Quæ figura autem Reipubl. id est, publicum signum fuerit, nisi si fuit ipsius Romæ imago, qualis in nummis sæpe videtur, nescio. *Casaub.* Per 'signum Reip.' intelligo Aquilam, quæ et legionum signum erat. *Sabell.*

Tanquam is ad tutelam Reip. educaretur] Ea scilicet temporum facies, ea rei Romanæ conditio futura erat, ut peritura Respublica, nisi periret, videretur. Huc faciunt illa Taciti, initio I. Histor. 'Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri, pacis interfuit.' Item ista, initio I. Annal. 'Augustus cuncta discordiis civilibus fessa, nomine principis, sub imperium accepit.'

Ejusque osculum delibatum digitis ad os suum retulisset] Consuetudo adorantium fuit, ut manu porrecta, et ad os relata, osculum labiis imprimerent. 'Qui adorant,' inquit Hieronymus, 'solent deosculari manum, et capita submittere.' Eum ritum obscure hic innuit Tranquillus. *Casaub.* Appuleius: 'Tunc Jupiter perpressa Cupidinis buccula, manuque ad os relata, consuaviat.' Non dissimile est quod libro XXVIII. c. 2. 'In adorando,' inquit Plinius, 'dexteram ad osculum referimus.' Aliud genus osculi, quod χύτραν, id est, ollam, vocabant Græci, quo, apprehensis auriculis, ut nunc quoque solent pueri, alter alterum osculabantur. De quo Pollux libro X. *Torrent.*

Eique Jovem flagellum tradidisse] Hoc symbolo peritura libertas significatur: nam libera civitate civem Romanum virgis cædi nefas, nedum

flagellis. Juvenalis ideo hac circumlocutione Julium designat, 'Ad sua qui domitos deduxit flagra Quirites.' *Casaub.*

Tunica lati clavi resuta ex utraque parte, ad pedes decidit] Resutam ibi non est aliter exponere quam refibulatam, nodis scilicet solutis, quibus tenebatur in humeris ex utraque parte: σχιστὴ enim fuit illa lati clavi tunica et ῥαπτή· nam ῥαπταὶ et συμπορπηταὶ eædem fuere; eæ scilicet, quæ fibulis, hoc est, ῥαφαῖς, continebantur et stringebantur. Hinc ῥαφίδα, περόνην exponunt Grammatici. Hesychius: ῥαφὶς, ὑπόδημα, περόνη. *Salmas.*

Ut non æquipararet modo matricem] Matrix est arbor quæ fuit τύπος Julii Cæsaris patris, sicut ejus soboles Octavii filii. *Casaub.* Post Mundense prælium, eo loco quo pugnatum fuerat, germen palmæ enatum est. Id vero non Cæsari quidem, sed Octavio faustum ostentum fuit, qui tunc cum Cæsare militabat, eratque futurum, ut ex ejus laboribus periculisque magnum splendorem consequeretur. Dio Cass.

Columbarum nidis] Augurium firmabat, quod columbæ Veneri, a qua gens Julia per Æneam, sacræ sunt, quodque columbæ nullæ in arboribus nidificant, præter palumbes, et quas livias vocant, et ne istæ quidem fronde dura et aspera, qualis palmæ est. *Torrent.* Virgil. Æneid. VI. de Ænea: 'Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ Ipsa sub ora viri cœlo venere volantes, Et viridi sedere solo: tum maximus heros Maternas agnoscit aves.'

Pergulam] Intelligi puto loca illa detecta, quæ in superiori domus parte ædificari solent. Quamvis et aliquando tegantur ab aliquibus. *Galleries* vocant Galli. Tertullianus: 'Cœnacula in ædicularum disposita formam, aliis atque aliis pergulis superstructis.' Quod vero in pergulis non solum artifices opera sua in propatulo haberent, verum etiam præceptores discipulos erudirent, constat ex Suetonio, ubi de Cassicio Grammatico scribit: 'Deinde in pergula docuit.' Unde Jul. Capitol. et Vopiscus eleganti epitheto 'pergulas magistrales' appellarunt. *Marc. Donat.*

Thema] Designat eo verbo situm stellarum, ac planetarum, ac, si dixisset, cœli configurationem. Itaque cum nota Capricorni extat argenteus denarius ab ipso Augusto signatus. *F. Ursinus.*

Nota] Signo. Nam signum, quo nummi cuduntur, notam vocamus. Plinius: 'Nota argenti fuere bigæ, atque quadrigæ.' Argentum signatum est anno urbis DLXXXV. quinque annis ante primum Punicum bellum. *Beroald.* 'Nummos omnis notæ,' c. 75.

Capricorni] Sol in eo signo obliquum incipit agere retrogressum, ibique fit brumale solstitium. Ob hoc existimat Macrobius Capricornum dici, quia capræ naturam videtur imitari, quæ dum pascitur, altum semper ab imo petit: ita et Sol in Capricorno incipit ab imis in alta remeare. Fabulam Capricorni, cur sit inter sydera relatus, refert Hyginus. Præterea author est Julius Firmicus in VIII. Matheseos, quod quicunque habuerit horoscopum in prima parte Capricorni, futurus sit Rex, aut Imperator. *Idem.* Vide, quæ a Scaligero disputantur ad c. 5.

CAP. 95. *Circulus ad speciem cœlestis arcus orbem solis ambiit*] Cum intraret urbem, Solis orbis super caput ejus, curvatus æqualiter, rotundatusque in colorem arcus, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est. Velleius. Notemus Suetonii accuratam dictionem, qui non arcum dixit, ut Dio et Zonaras Ἶριν, sed 'circulum ad speciem cœlestis arcus.' Neque enim arcus esse po-

tuit, ut ex Meteorologicis Aristotelis et Olympiodoro constat. *Casaub.*

Augurium capienti] Dionem sequor, qui factum hoc narrat primo die comitiorum, quibus Augustus consulatum est adeptus: recte sine dubio et vere; non enim Consuli Octavio, sed candidato consulatus hoc augurium apparuit. Atque hic vetus mos latet, ex prima antiquitate illustrandus. 'Augurium capere' dicebantur candidati, cum nocte quæ comitia præcedebat, sub dio extra urbem cubantes, dein solida sella sedentes, in loco ei rei destinato expectarent, dum ipsis Deus aliquis bonum signum mitteret: quod olim quidem vere solitum fieri; estque is mos a Romulo ipso traditus, diutissime in Rep. servatus: postea tantum umbra in usu remansit, re neglecta. Planissime hæc omnia ita explicat Dionysius Halicarnassæus libro II. Visis auspiciis tollebant se extemplo, ac surgebant. Unde sunt verba augurum 'tollere se' et 'extemplo,' de quibus veteres. Ad ritum hunc refero verba hæc Festi lib. III. 'Cubans auspicatur, qui in lecto quærit augurium.' Quod adjicit Dionysius de auguribus, quos candidati interrogare soliti, lucem accipere ex iis debet quæ Festus notat in 'silere,' et M. Tullius lib. II. de Divinat. ubi explicat quid sit in disciplina augurali silentium. Id enim successerat in locum eorum signorum, quæ prius fuisse divinitus data candidatis, veteres historiæ memorant. Quo magis advertit omnes augurium Octavio datum, quod non solum fuit verum, nec simulatum, ut erat tum moris, sed etiam magnificum et plane regium. *Idem.*

Omnium victimarum jecinora replicata intrinsecus ab ima fibra paruerunt] Omnium, hoc est, duodecim. Dio, δίπτυ τὰ ἥπατα ἐν πᾶσι τοῖς ἱερείοις δώδεκα οὖσιν εὑρέθη. Ex eodem discimus replicata exta et duplicia idem esse. Ea semper habita sunt lætissima, sive omnino essent replicata, sive tantum ex parte. Valerius Maximus lib. I. 'Primæ hostiæ jecur sine capite inventum est: proxima caput jecinoris duplex habuit.' Sic et geminum fel læta portendebat. Plinius: 'Geminum fel fuit divo Augusto, quo die apud Actium vicit.' *Casaub.* Divo Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die victimarum jecinora replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt, responsumque, duplicaturam intra annum imperium. Plinius.

Paruerunt] Verbum augurum et auspicum erat. Virgilius Æneid. X. 'Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent, Et linguæ volucrum, et præsagi fulminis ignes.' *Torrentius.*

CAP. 96. *Aquila*] Per aquilam Augustum interpretati sunt, in cujus tabernaculo ales sederat: per corvos Lepidum et Antonium. *Sabell.*

Augeri hostias] Moris erat, ut prima hostia non litante, altera, dein tertia, pluresve adhiberentur: et ita numerus hostiarum augeretur, donec litatum foret. Hinc legimus P. Æmilium olim sacrificantem non litasse usque ad vigesimam hostiam: in vigesima vero, prima apparuisse signa victoriam promittentia. Præterea augeri hostiæ dicuntur, quando immolantur adhibita mola. Unde et mactæ appellantur, quasi magis auctæ. *Beroald.*

Subita eruptione] In simili casu quidam ex majoribus Octavii, 'semicruda exta rapta foco prosecuit.' Cap. 1.

Ad pedes jacuit] Sunt et piscibus præscita in hac parte auguria. Siculo bello ambulante in littore Augusto, piscis e mari ad pedes ejus exiliit: quo argumento vates respondere, Neptunum patrem adoptare eum sibi, Sex. Pompeio repudiato. Plinius.

In quod castrorum suorum locum vertit] Vide cap. 18.

Cap. 97. *Evidentissimis ostentis*] Vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa divi Augusti excessum simile prodigium: vidimus cum de Sejano actum est: nec Germanici mors sine denuntiatione tali fuit. Seneca.

Lustrum conderet] Singulis perfectis quinquenniis, per censores urbem lustrari sue, ove, et tauro, aut verre, tauro, et ariete, qui circumducebantur, quæ Suovetaurilia vocantur, moris fuit. In quo fuit constitutum, ut mense Februario, Februo (qui lustrationi præest) imprimis litarent: mox censor in magna ordinum frequentia Deos, imperii præsides, solenni precatione advocaret, ut rem Romanam, urbes, templa, fines, aquas, perpetuo servarent incolumes, et prosperos successus darent: item, ut vota in sequens lustrum promitterent. Alex. ab Alexandro.

Ad primam litteram] *A* significatur, quæ prima litera est in nomine Agrippæ: per quam id ostentum ad Augustum referri interpretabantur, cujus quoque nomen ab A incipit. *Beroald.*

Tiberium collegam suum] Vide Tiberium cap. 21.

Nuncupare jussit] Vota quæ fiebant, 'concipi,' 'suscipi,' 'nuncupari' dicebantur. Illud autem adnotatu dignum est, eos, qui vota fecerant, 'reos voti,' eorumque compotes factos, quoad promissa solvissent, 'damnatos voti' appellatos. *Brisson.*

Conscriptis paratisque jam tabulis] Solebant veteres vota jam suscepta scriptis, subsignatisque tabulis confirmare, atque ipsas sæpe tabulas Deorum, quibus voverant, genibus cera affigere. Juvenalis Satyra x. 'Ergo supervacua hæc, aut perniciosa petuntur, Propter quæ fas est genua incerare Deorum.' Plinius Epistola ad Trajanum: 'Solennia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, et suscepimus, Domine, et solvimus, precati Deos ut velint ea semper solvi, semperque signari.' Adde tot veterum numismatum inscriptiones, VOTA. PVBLICA VOTA. SVSCEPTA. VOTA. SOLVTA. *Torrent.*

Quod ÆSAR *Etrusca lingua Deus vocaretur*] Hesychius, *σοὶ* Αἶθεοὶ ὑπὸ Τυῤῥηνῶν. Est vero Græca vox Æsar, Hetrusca terminatione formata. Nam *αἶσα* est fatum, id est, Deus, qui fatorum auctor. et ita in libro de mundo. *Casaub.*

Inter omina] Significanter loquutus: nam illud proprie augurium dici omen voluerunt, quod ore fit, velut 'osmen,' sive 'oremen;' ut M. Varro et Festus tradiderunt. *Beroald.*

Asturam perrexit] Haud longe a Terracina oppidum est Astura, et ejusdem cognominis fluvius. Servius.

Inde, præter consuetudinem de nocte ad occasionem auræ evectus est] Veterum superstitio, quicquid præter consuetudinem suam alicui acciderat ante mortem, a morte id vertebat in omen. Augustus, firmiore valetudine utens, solitus itinera facere et minuta et lenta: idem exacta jam ætate, et vapide se habens, ut est perverisimile, novissimum hoc iter magna contentione et pene sine remissione confecit. Declarat hoc Suetonius verbo 'perrexit,' et eo quod ait, Astura esse evectum ad occasionem auræ. *Casaub.* Illud 'præter consuetudinem' non ad nocturnam profectionem, sed ad itineris magnitudinem refertur; alioquin 'itinera lectica ac noctibus fere, eaque lenta ac minuta, faciebat.' *Torrent.*

Cap. 98. *Forte Puteolanum sinum prætervehenti vectores nautæque de navi Alexandrina*] Augustus, Ægypto in provinciam redacta, certum frumenti numerum quotannis illi imperavit, egenæ plebi Romanæ dividendum. Hæc est classis Alexandrina quæ di-

citur, cujus tot locis fit mentio. Navigabant enim in Italiam ingenti numero, qua mercibus, qua annona onustæ naves. vocatur et 'commeatus Alexandrinus' Suetonio in Nerone: quam dictionem Græci videntur exprimere voluisse duabus suis πορευτικὸς στόλος. Vetus inscriptio: ΥΠΕΡ. ΣΩΤΗΡΙΑΣ. ΚΑΙ. ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΤΟΥ. ΚΥΡΙΟΥ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΥ ΚΟΜΜΟΔΟΥ. ΣΕΒΑΣΤΟΥ. ΟΙ. ΝΑΥΚΛΗΡΟΙ. ΤΟΥ. ΠΟΡΕΥΤΙΚΟΥ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥ. ΣΤΟΛΟΥ. Atqui Latinis ipsis stolus idem est ac commeatus: unde est in Codice 'stolus Alexandrinus.' Dicta est hæc classis et 'cataplus' Martiali. Idiomate Gallico *la flotte*. Solitas autem naves Alexandrinas Puteolano portu uti, testatur Tullius pro Rabirio Posthumo, Philo contra Flaccum, et Lucas in Actis cap. 28. Prærogativa illius classis hæc fuit, ut sola portum intraret cum supparo: cæteræ naves, cum intraverant Capreas et Minervæ promontorium, velo jubebantur esse contentæ: supparum Alexandrinarum insigne erat. auctor Seneca epist. LXXVII. Supparum est veli linei genus, quod non ad usum, sed ad indicium gaudii rebus secundis attollebant nautæ. Inde manavit proverbium, de eo qui in adversa fortuna ea potius curat, quæ ad gloriam faciant, quam quæ ad salutem, βυθιζομένου τοῦ πλοίου ἐπαίρει τοὺς σιφάρους. *Casaub.*

Per illum se vivere, per illum navigare] Confer Neronem cap. 20.

Quadragenos aureos comitibus divisit] Centum sestertios unum aureum valuisse, sic doceo. Suetonius in Othone cap. 4. 'Aureos excubanti cohorti viritim dividebat.' Plutarchus, in eodem, Χρυσοῦν ἑκάστῳ διανέμων, dixit, id est, *aureum singulis distribuens*. At Tacitus: 'Eo,' inquit, 'paullatim progressus est, ut per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos nummos divideret.' Aureum Tranquillus et Plutarchus dixerunt, quod Tacitus centenos nummos dixit. *Budæus.*

In emptionem Alexandrinarum mercium] Cujusmodi erant aromata omnis generis, telæ, libri, papirus, chartæ, vitra multifariam formata, lina, stuppæ, sindones, polymita, vestes Babylonicæ, Ægyptiacæ, mancipia venusta, atque alia παντοῖα. Adde his et vina, licet sit certum, Ægyptum non valde Baccho amicam. *Casaub.*

Ut Romani Græco, Græci Romano] Inde, credo, quæsitus lusus, ut cum neque Græci Romane, neque Romani Græce satis expedite loquerentur: verum quum utrique alieno cultu instructi essent, ut Romani Græci, illi Romani putarentur, infantissimi primo congressu omnes Augusti comites rei ignaris viderentur. *Sabell.*

Quorum aliqua adhuc copia ex vetere instituto Capreis erat] Caprearum prisci incolæ Græci erant. Tacitus Annalium IV. 'Græcos ea tenuisse, Capreasque Thelebois habitatas, fama tradit.' Argumentum Græcæ originis fuerit, vel quod hic commemoratur vetus institutum exercendi ephebos: cujus moris apud Artemidorum aliosque Græcos scriptores frequens mentio. *Casaub.*

Rerumque missilium] 'Variarum rerum missilia' legimus apud Sueton. Calig. cap. 18. item 'missilia omnium rerum' Ner. cap. 11. Res missiles intelligo, quæ de mensa a convivis sumptæ mittebantur absentibus, aut alibi accumbentibus. De qua consuetudine Macrob. Saturnal. libri secundi, capite quarto, Curtii cujusdam, Equitis Romani, dicterium referens. *Torrent.* Codex Salmas. *rerumque missilia.*

Ἀπραγόπολιν] Ut Horat. Epod. v. 'otiosam Neapolim.' De qua Ovid. quoque lib. XV. Metam. 'et in otia natam Parthenopen.' *Torrent.*

Ex dilectis unum Masgabam nomine,

quasi conditorem insulæ] Augustus Capreas a Neapolitanis redemptas incolis frequentavit et restauravit. Ei negotio præfectus est Masgabas e dilectis ejus unus: quem eo misisse cum aliqua manu videtur. Propterea illum vocat *κτίστην* per jocum et facetias: nam verus *κτίστης* et conditor ejus insulæ, non Masgabas fuit, sed Augustus ipse, qui fecit eam *ἴδιον κτίσμα*, sicut ait Strabo. Vulgo tamen habitum pro conditore a suis popularibus, apparet ex eo honore, qui ipsi mortuo habetur: institutum enim fuit, ut ejus defuncti memoria quotannis die quo obierat coleretur: qui honos, ut alibi notabamus, *κτίσταις* exhiberi solitus. Masgabas Africanum nomen, si originem spectes, Hebræum, ut si Græce dicas, Ὑψαῖος· Nam שגב est ὑψοῦν. *Casaub.*

Κτίστου δὲ τύμβον εἰσορῶ πυρούμενον] In voce *πυρούμενον* est *καινοπρέπεια*, vel potius faceti senis jocus. non enim ita solet accipi, ut hic, pro luminibus frequentari: sed pro incendi et conflagrare. Fuit autem moris in tumulis cereos ponere: quæ consuetudo postea ad honorem martyrum a Christianis est translata, ut indicat sæpe Hieronymus. Sic in omnibus locis, quibus aliquid religionis tribuebant, lumina ponebant. *Idem.* Vide Senecam extremo libro de brevitate vitæ, et de tranquillitate vitæ capite undecimo. Nec dissimilis de tedis ardentibus in Tiberii funere locus Calig. cap. decimotertio. *Torrent.* Sed et in lætitia, diebusque festis, non lucernas modo, sed etiam funalia cereosque accensos, reperio. Vide quæ notavi in Electis, et adde egregium Ammiani locum lib. I. cap. 19. Panegyristes laud. Theod. 'Quid aulæis tardantes plateas, accensisque funalibus auctum diem referam?' *Lipsius.*

Honori suo institutum] Cod. Salmas. *honori suo.* Repete, quæ c. 59. subjiciuntur: et adi præterea Domit. c. 4. item Claud. c. 12.

Revocatumque ex itinere Tiberium] Vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris litteris accitur: neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit. Acribus namque custodiis domum et vias sepserat Livia; lætique interdum nuntii vulgabantur, donec provisis quæ tempus monebat, simul excessisse Augustum, et rerum potiri Neronem, fama eadem tulit. Tacitus.

CAP. 99. *An jam de se tumultus foris esset*] Forte de comploratione accipiendum.

Capillum sibi comi, ac malas labentes corrigi præcepit] An ut dissimularet vim morbi, et spem visentibus faceret longioris vitæ? an potius ex veteri Græcorum et Romanorum consuetudine, qui id diligenter caverunt, ut membris decenter et *κατὰ φύσιν* compositis abirent ad plures? Apud principem Poëtam *στόμα συνερεῖσαι* interpretor, malas deformatas *ἐκ τοῦ σφαδασμοῦ*, hiantesque, corrigere, et claudere. locus est 'Οδυσσ. Λ. Allusio ad hunc morem esse videtur in illis Satyrographi: 'Patior ego vinculum extremum, et veluti lecto funebri aptatus, expecto mortem jam non molestam.' Seneca Hippolyto: 'lapsæ genæ Lucem recusant.' *Casaub.*

Mimum vitæ commode transegisse] Horum, qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis et suppurata tristitia: et quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scena elatus incedit, et hæc resupinus dicit, 'En impero Argis, regna mihi liquit Pelops,' servus est, quinque modios accipit, et quinque denarios. Idem de istis li-

cet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Seneca.

Adjecit et clausulam] Hæc clausula, quam usurpat Augustus, comicorum histrionum videtur propria fuisse. Similis illa fuit, qua usi rhapsodi: Νῦν δὲ θεοὶ μάκαρες: citharædorum: Ἀλλ' ἄναξ μάλα χαῖρε. Quanquam alibi lego et tragœdos clausula hujusmodi usos: Νῦν δὲ θεοὶ μάκαρες τῶν ἐσθλῶν ἄφθονοι ἔστησαν. Facit huc imprimis Senecæ locus epistola LXXVII. 'Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet quo loco desinas. quocunque voles desine: tantum bonam clausulam impone.' *Casaub.*

Δότε κρότον] Ante *Δότε κρότον* hæc verba exolescentia et fugientia e vetere libro eruimus, et tanquam fugitivarii retraximus: Εἰ δὲ πᾶν ἔχει καλῶς, τῷ παιγνίῳ δότε κρότον, καὶ πάντες ἡμᾶς μετὰ χαρᾶς ποππύσατε. *Turneb.* Ποππύζειν est applaudere, demulcere, blande attrectare, πόππυσμα vox fictitia a sono quo equis nondum domitis adblandiuntur.

Drusi filia] Ex Antonia minore, quam nunc Liviam, nunc Livillam appellant, de qua Claud. cap. 1. *Torrent.*

Sortitus exitum facilem] Apud historicos εὐθανατεῖν est quod ait Poëta, 'pulchrumque mori succurrit in armis.' At ejus εὐθανασίας, de qua hic loquitur Suetonius, contrarium est τὸ ψυχομαχεῖν; cum per graves ac longos cruciatus mors obitur. ita accipitur ea vox in Quæstionibus sub Athanasii nomine publicatis. *Casaub.*

CAP. 100. *Obiit in cubiculo eodem quo pater*] Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus: quod idem dies accepti quondam imperii princeps, et vitæ supremus: quod Nolæ in domo et cubiculo, in quo pater Octavius, vitam finivisset. Tacitus.

Propter anni tempus] Erat enim mensis Augustus, quo fervidior æstus existit: quo cadavera corrumpi, et in tabem resolvi facilius solent. *Beroald.*

Vel in ædium sacrarum maxima reponeretur] Mirum non impedisse religionem. Notum enim plerasque omnes olim gentes, et se, et quidquid erat sacrum Diis superis, vel solo rei funestæ contactu contaminari existimasse. Ex ea opinione multa instituta manarunt cum aliorum, tum etiam populi Romani, et Judaici. Quare etiam rex pius Josias, cum vellet idolorum templa contra Dei legem in Judæa extructa profanare, omnemque locis religionem adimere, mortuorum ossa in illas ædes intulit. II. Reg. cap. XXIII. 14. et 16. Romanis vero legibus ne admitti quidem in urbes solita cadavera, quæ aliquo transferuntur. Paulus Jurisconsultus Sententiarum libro primo: 'Corpus in civitatem inferri non licet, ne funestentur sacra civitatis: et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.' Et in hanc sententiam plura in libris Juris. Ex quibus jam intelligimus, cur hoc notatu dignum Tranquillus existimarit. Non enim translatitium, aut vulgare genus honoris, qui hoc Privilegio delatus Augusto est: sive a Tiberio id profectum, sive a Senatu; quod potius videtur. Nam et Tiberio ipsi, ut funus ducere pontifex maximus posset, venia a Senatu et collegio pontificum fuit impetranda: quod non prætermisit notare Dio. *Casaub.* Cod. Salmas. *vel in ædi sacrarum maxima.*

In vestibulo domus collocavit] Ad ostium deponi cadaver solebat, pedibus et facie foras versis. Seneca Epist. XII. 'Quis est, inquam, iste decrepitus, et merito ad ostium admotus? foras enim spectat.' Ludit, et ait: Merito iste janitor est, et ostium ser-

vat, nam mox ita locandus et efferendus. Virgil. adspexit lib. VIII. Æn. 'recipitque ad limina gressum, Corpus ubi exanimi positum Pallantis.' *Lipsius.*

Funus triumphali porta ducendum] Portam triumphalem fuisse (ut existimo, extra cæterarum numerum trans Tiberim) sub Vaticano, juxta viam et pontem sui nominis, docet Josephus lib. VII. de B. Jud. c. 24. ubi triumphum Judaicum Vespasiani Imp. et T. Cæsaris describit. 'Quum milites,' inquit, 'allocutus fuisset, solemnibusque votis susceptis solvisset, Imp. ipse cum Tito Cæsare ad portam recedit, quæ ab eo, quod per illam semper triumphorum pompa ducitur, nomen accepit. Ibi triumphalibus vestibus amicti, Diis ad portam collocatis, cæsa hostia inter spectacula transeuntes, triumphum ducebant.' *Onuph. Panvin.*

Victoria quæ est in curia] Curiam Juliam intelligo, quam in honorem D. Julii factam Augustus post triumphos suos dedicavit, in eaque imaginem Victoriæ posuit, Tarento olim Romam advectam, atque Ægypti spoliis decoravit. *Torrent.* Hujus Victoriæ aram de Senatu sublatam dolenter tulere gentes, Christianismo convalescente. De qua Symmachus sic queritur: 'Quis est ita familiaris barbaris, ut aram Victoriæ non requirat?' De qua re elegantissima ei respondit epistola D. Ambrosius: in qua et hoc scribit: 'Hujus aram strui in urbis Romæ curia petunt, hoc est, quo plures conveniunt Christiani.' *Turneb.*

Canentibus næniam principum liberis] Quia Augustus pater patriæ, et communis omnium parens: nam ex ritu næniam cantabant tantum qui propinqui mortuis erant, vel eorum loco præficæ, ut innuit Nonius in 'nænia.' *Casaub.* Inventor primus extitit Simonides ex insula Cæa Poëta Lyricus, qui θρήνους, id est, planctus, lamentationesque optime scripsit. Inde ab Horatio dictum est: 'Cææ retractes munera næniæ.' *Beroald.* Quare in Barbaricis institutis et legibus Præficarum meminerat Aristoteles? Quia Phryges proprie dicuntur Barbari: eorum autem inventum Præficæ et Nænia. Vide Papinium in Epicedio patris. Unde Nænia Phrygium vocabulum, Latine lessus. Pollux, τὸ δὲ νηνίατον, ἐστὶ μὲν Φρύγιον, Ἱππῶναξ δὲ αὐτοῦ μνημονεύει. Unde νηνυρίζεσθαι τὸ θρηνεῖν. Ea canebatur ad tibias, quæ θρηνητικοὶ αὐλοὶ dicebantur. Id quoque Phrygium inventum, ut etiam Catullus vocarit 'barbaram tibiam.' *Jos. Scaliger.*

Ponendos anulos aureos] Submissionis indicium, quod ferreos sumere voluere, quasi qui, principe destituti, non nisi plebeios sese faterentur: nam plebs ferreis anulis usa. Vide quæ dicuntur ad cap. 72. Livius lib. IX. de pace Caudina: 'Lati clavi, annuli aurei positi, pæne mœstior exercitu ipso civitas esse.'

Legenda ossa per sacerdotes summorum collegiorum] Hoc erat plane contra veteres religiones: quare merito non obtinuit. Summa autem collegia fuere quatuor: Pontificum, Augurum, Septemvirorum epulonum, et Quindecimvirorum S. F. His solitum committi quicquid eximium fuit, quod ad curam sacerdotum pertineret. Postea sodalium Augustalium accessit collegium. *Casaub.*

Seculum Augustum appellaretur, et ita in fastos referretur] Cum aliquis contra leges Rempubl. invaserat, tenueratque, sublata tyrannide tyranni nomen de fastis delebatur, totumque id tempus appellabatur Ἀναρχία, itaque in fastos referri solitum. *Idem.*

Pro Rostris sub veteribus] Libri duo *pro Rostris veteribus;* sed nihil muto. qui enim de urbe Roma scribunt, regione fori Rom. Rostra vetera, et Rostra nova recensent. Sub veteribus quoque, et sub novis absolute le-

gimus. Quanquam hoc ad tabernas potius referendum. *Torrent.* Plautus: 'Sub Veteribus ibi sunt, qui dant, quique accipiunt fenore.' De loco autem qui 'sub novis' dicebatur, Marcus Varro: 'Sub novis,' inquit, 'dicta pars in foro ædificiorum, quod vocabulum ejus pervetustum, ut novæ viæ, quæ via jamdudum vetus est.' Livius quoque, 'ad tabernas, quibus nunc Novis est nomen.' *Bapt. Egnatius.*

Nec defuit vir prætorius] Livia Numerio cuidam Attico, senatori et prætorio, decies sestertium dono dedit; quod juraverat, vidisse se Augustum in cœlum adscendentem, quemadmodum antiquitus Romulum Proculus vidisse perhibetur. Dio Cassius.

Euntem in cœlum] Hinc de Flaminibus et sacerdotibus Augusti plena omnia monumenta. Nec viri solum ad sacerdotium adscripti magni hujus Divi, sed, quod rideamus, fœminæ. Marmor: P. POSTVMIAE. P. F. PAVLLAE. SACERD. D. IVLI. AVGVST. Exemplum hujus rei a Livia, quæ, miro exemplo, sacerdos sui viri: et quidem ex decreto Senatus. Et Ovidius IV. de Ponto: 'Stant pariter natusque pius, conjuxque sacerdos, Numina jam facto non leviora Deo.' *Lipsius.*

Jurasset] Rectius Salmas. Codex *juraret.*

Reliquias legerunt] De reliquiis legendis operæ pretium est adnotare, quæ ex familiari Illustris Salmasii colloquio observare nuper mihi licuit. Nempe reliquias cum legere veteres, non fuere tam anxii, ut omnes absumti cadaveris cineres conquirerent, et in urnam conderent, quod falso sibi multi persuadent, qui et linteum quoddam ἄσβεστον ex ingenio suo comminiscuntur, servandis, ut volunt, a mixtura cineribus adhibitum. Satis hoc refutat capacitas urnarum (quarum plurimas sibi visas idem testabatur Salmasius) quæ geminatæ cavæ manus magnitudinem raro excedunt. Hinc Agrippina Germanici 'ferales reliquias sinu tulisse' dicitur, apud Tac. Ann. II. item, 'feralem urnam tenens egressa navi,' Ann. III. et Poëtæ dicitur urna, 'quod digitis quinque levatur onus.' Fuere quidem etiam urnæ majores, sed eæ Ossuaria appellabantur, in queis urnæ plures, atque adeo totius familiæ reliquiæ locabantur. At seorsim unaquæque urnarum, tantulæ cum esset magnitudinis, quomodo totius corporis, et sæpe quidem ingentis, capere cineres potuit? Dicendum est igitur, reliquias legere nihil aliud priscis illis fuisse, quam residuas ossium particulas colligere. Quippe et nunquam in corpus ita flammæ sæviunt, ut totum plane consumant; et in urnis sæpissime ossicula inventa sibi Salmasius affirmabat. Subinde quidem, pro affectu in defunctos, aliquantulum cineris aspersere: sed illud et oppido exiguum fuit, et cum papyri ac aromatum cineribus confusum. Ossicula urnæ destinabantur: et ab ossibus legendis Ossilegium est appellatum. Hæc omnium optime adstruit Virgilius in funere Miseni, Æneid. VI. 'Postquam collapsi cineres, et flamma quievit, Relliquias vino et bibulam lavere favillam, Ossaque lecta cado texit Chorineus aheno.' Ex paullo ante Suetonius: 'legenda ossa per sacerdotes summorum collegiorum.' Item Calig. c. 1. de Germanici cadavere: 'Cremati quoque cor inter ossa incorruptum repertum est.' Et versiculus ille, quem sequenti nota ex Tibullo Casaubonus citat.

Tunicati et discincti pedibusque nudis] Falluntur, qui peculiarem Augusto habitum hunc honorem censent, ut a discinctis reliquiæ ejus legerentur. Nam in aliorum quoque funeribus idem factitatum. Tibullus, 'Pars quæ sola mei superabit corporis, os-

sa Incinctæ nigra candida veste legant.' Imo vero in plerisque religionis superstitionisve ritibus obeundis calceos ponebant. Sic matronæ Vestæ ædem nudis pedibus adibant. Sic etiam bello Gallico 'virgines ex sacerdotio Vestæ nudo pede fugientia sacra comitantur,' ait Florus. Et cum aquilicia Jovi immolabant, nudipedalia populo denuntiabant. Tertullianus, 'Cum stupet cœlum, et aret annus, nudipedalia denuntiantur.' Sic accipio verbum 'nuda' in hoc versu Juvenalis Satyra vi. 'Inde Superbi Totum regis agrum nuda ac tremebunda cruentis Ereptet genibus.' Atque hunc ritum didicisse gentiles a Mose scribit Justinus in Apologia secunda. Quare etiam Christianos veteres in clamanda litania idem aliquando factitasse Ecclesiæ historia testatur. *Casaub.* De tunicatis discinctisque, habes c. 24. Discinctos etiam pro molliculis et remissis accipiebant. Senec. epistol. xcii. de Mæcen. 'Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium et grande et virile, nisi illud ipse discinxisset.' Hic inter summissionis signa referendum est.

Inter Flaminiam viam] Quæ a porta Frumentaria initium habuit, a C. Flaminio iterum Cos. qui apud lacum Thrasimenum cum xv. Romanorum millibus bello Punico ii. ab Hannibale cæsus est, ex hostium Gallorum, de quibus triumphavit, manubiis in censura, quam cum L. Paullo A. U. dxxxiii. gessit, strata. *Onuphr. Panvin.* Augustus Arimino tenus muniendam sibi desumsit: c. 30.

Circumjectasque sylvas et ambulatione] A tergo lucus magnus, ambulationes habens admirabiles: in medio autem campo ambitus ejus busti ex albo saxo, in orbem cinctus ferrea sepe, intus alnis consitus. Strabo. Virgilius in epitaphio Daphnidis, seu, ut alii dicunt, Julii Cæsaris: 'inducite fontibus umbras:' hoc ideo, quia heroum animæ habitant vel in fontibus, vel in nemoribus: ut, 'lucis habitamus opacis.' Servius.

In usum populi tunc jam publicarat] Monumentis suæ quoque leges dici, titulisque inscribi consueverant. Ita, ne religio totum solum occuparet, in quo monumentum ædificatum erat, definiri solebat modus spatiumque loci religiose, ut sciretur quid puri loci relinqueretur. Ejus rei ergo scribebant: IN. FRONTE. PEDES. TOT IN. AGRUM. PEDES. TOT. Qua formula nulla est in vetustis Inscriptionibus frequentior. Eam expressit Horat. Sat. 8. lib. i. Sermon. his versibus: 'Pantolabo scurræ, Nomentanoque nepoti, Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum Hic dabat.' Ubi vetus interpres, IN FRONTE, explicat in latitudinem: IN AGRUM, in longitudinem. *Brisson.*

Cap. 101. *Testamentum*] Per æs et libram factum est: inque eo fuit familiæ pecuniæque emptor Domitius Ahenobarbus Neronis Augusti avus. Suetonius lib. vi. *Casaub.* Gellius lib. xv. ex Lælio Felice, tria genera testamentorum fuisse tradit, unum, quod, calatis comitiis, in concione populi fieret: alterum in procinctu, cum viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur: tertium per familiæ emancipationem, cui æs et libra adhiberetur. Ex his in procinctu testamenta suo tempore periisse, significat Cicero l. ii. de Nat. Deor. *Sigon.*

Ac duobus codicibus scriptum] 'Testamentum facere pluribus codicibus' apud J. C. plurimis locis, est, plura exemplaria ejusdem testamenti relinquere. Suetonius paullo aliter extremo lib. tertii, 'Testamentum duplex fecit, sed eodem exemplo.' Attici hoc venuste dicunt τὰς διαθήκας ἀντίγραφα ποιήσασθαι. Sed quæro, si ita est, cur utrumque ἀντίγραφον apud easdem Vestales est depositum? Nam e contrario fieri solitum videas, ut diversa exemplaria diversis locis

majoris securitatis caussa deponerentur. Propter hæc putavi aliquando verba Suetonii aliter esse exponenda: ut 'testamentum duobus codicibus scriptum' sit, quod propter prolixitatem non una membrana aut tabula contineretur, sed duabus: nam id quoque solitum fieri ex J. C. libris probari facile potest. Juvant nonnihil hanc interpretationem quæ sequuntur verba: 'partim ipsius, partim libertorum manu scriptum:' quæ videntur de uno testamento commodius, quam de duplici posse accipi. neque ita locutus in Tiberio. *Casaub.*

Depositumque apud se] Sicut et Cæsaris testamentum virgini Vestali maximæ demandatum fuerat. Cæs. capite 83.

Atque recitata sunt] Reliqua Drusus recitavit: testamentum Polybius libertus Augusti. Caussam Dio narrat. Vide et libri sequentis c. 24. *Casaub.*

Ex parte dimidia et sextante] Ipsa sunt Augusti verba, qui sic maluit scribere, quam 'ex besse,' quod erat brevius. Magis mirum quod olim notabamus ex Theophrasto, *δύο ἡμιεκτέα* pro *ἑκτεύς*. Testamenti Augusti initium fuit, 'Quoniam sinistra fortuna Caium et Lucium filios mihi eripuit, Tiberius Cæsar mihi ex parte dimidia et sextante heres esto.' Recitantur hæc verba lib. sequente. Sosipater Charisius laudat ex Augusti testamento hæc verba, 'Gausapes, lodices purpureas et coloreas meas.' *Casaub.* Adi Budæum ad c. 83. Cæs.

Liviam ex parte tertia] Scribit Dio, petiisse impetravisseque Augustum a Senatu, ut sibi contra leges veteres tantum Liviæ relinquere liceret. *Casaub.* Q. Voconius Saxa Trib. pleb. Cæpione et Philippo Coss. Anno DXXCIIII. legem tulit de mulierum hereditatibus. Ne qui census esset, virginem neve mulierem, supra quadrantem suorum bonorum, heredem institueret: pluresve cuiquam legaret, quam ad heredem heredesve perveniret. Ne fœminæ ultra consanguineos ab intestato succederent. Meminere legis Voconiæ Cicero Verr. III. Gell. lib. VII. c. 13. alii. *Hottomann.*

Quos et ferre nomen suum jussit] Tiberius, ut videtur, cætera quidem nomina adoptione erat consecutus, Augusti vero cognomen sibi uni proprium pater servaverat, ut in quovis magna potentia ipsius esset sita. De Livia certum est, post mariti excessum, non Liviam, sed Juliam fuisse vocatam: etsi scriptores Latini fere nomen vetus retinuerunt: raro enim in eorum libris Juliam videas appellari. At Græci etiam in eorum narratione, quæ vivo Augusto contigerunt, Liviam *κατὰ πρόληψιν* more Poëtarum Juliam appellant. In nummis quoque multis extant hæ similesque inscriptiones: ΙΟΥΛΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ, et, ΘΕΙΑΣ ΙΟΥΛΙΑΣ ΣΕΒΑΣΤΗΣ. *Casaub.* Augustæ vero nomen, quanquam matrimonio merita, (ut inquit Plin. libro XV. capite ultimo,) tamen recusavit. Sueton. Claud. c. 11. Quod equidem vivente Augusto factum crediderim. Nam vita functo recepit, ut passim ex vetustis cum lapidum, tum nummorum inscriptionibus constat. Quanquam ne viventе quidem vitare potuit, quin Augusta vocaretur. An vero etiam quia testamento eam nomen suum ferre Augustus jussit, aut (ut loquitur Tacitus) in familiam Juliam assumpta est, Augusti filia dicta sit, quod ex inscriptione, ac nummo veteri affirmat Lipsius, non tam facile dixerim, nec publica honestas patitur. *Torrent.* Imo nullus dubitationi locus, si Tacito et Velleio credere non nolimus. Tacitus Annal. VI. 'Pater ei (Tiberio) Nero, et utrinque origo gentis Claudiæ, quanquam mater in Liviam et mox Juliam familiam adoptionibus transierit.' Velleius etiam multo clarius: 'Livia Romanarum

eminentissima, quam postea conjugem Augusti vidimus, quam transgressi ad Deos sacerdotem ac filiam.'

Tertio gradu] De primis, secundis, et tertiis heredibus Brissonius ad Jul. Cæs. c. 83.

Amicosque complures] Tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed jactantia gloriaque ad posteros. Tacitus.

Legavit populo Romano quadringenties, tribubus tricies quinquies HS.] Tacitus hanc partem testamenti Augusti ita exprimit, 'Legata non ultra civilem modum: nisi quod et populo et plebi ccccxxxv. dedit.' Notanda figura in ejus verbis, qualis in illis Ciceronis, 'urbem et cives integram incolumesque servavi.' Legatum populi interpretemur, quod publice relictum est civibus Romanis omnibus, qui consortes esse talium liberalitatum aut vellent aut solerent. Plebis vero illud, quod vicomagistris relictum est, vel in communia cujusque tribus commoda impendendum, vel in tenuissimos quosquè singularum tribuum erogandum. Similia Tiberii legata, qui, patris exemplum in plerisque secutus, 'legavit plebi Romanæ viritim, atque etiam separatim vicorum magistris:' plebis appellatione intelligitur in Tiberii testamento idem quod hic populi. Duo enim hæc vocabula 'populus' et 'plebs' apud optimos scriptores, Tacitum præsertim, Suetonium, Plinios, et alios item, confunduntur. Sed observare licet, cum populus Rom. a scriptoribus modo in tres ordines distinguatur, modo in quatuor, modo in plures, appellatione tribuum persæpe ultimum ordinem notari. Martialis libro VIII. 'Dat populus, dat gratus Eques, dat thura Senatus, Et libant Latiæ tertia dona tribus.' Inde est quod 'tribulis' pro paupere et egeno ac capite censo sumitur. *Casaub.*

Legavit] Vivente Augusto, A. U. C. DCCXIIII. P. Falcidius Trib. pleb. de legatis hanc legem tulit: Quicunquè civis Rom. post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi R. pecuniam jure publico dare, legare volet, jus potestasque esto, dum ita detur, legetur, ut ne minus, quam quartam partem hereditatis ex eo testamento heredes capiant. *Sigon.*

Quadringenties] Æstimatione Budæi, quæ, si non exactissime vera, proxima tamen veræ est, fuerint decies centena millia coronatorum.

Tricies quinquies HS.] Fuerint octuaginta septem millia coronatorum, et insuper quingenti.

Prætorianis militibus] In hoc genus fere adoptati et adscripti amici et voluntarii, etsi alii fortibus potius viris implebant. Eorum arma thoraces squamei, et scuta imbricata. Veteres unam solam habebant cohortem Prætoriam: postea per bella civilia auctæ. Augustus Romæ circa sè habuit IX. Prætorias cohortes, firmamentum imperii, et postea pestem. Talis fuit apud Macedones Cohors Regia. *Lipsius.*

Cohortibus urbanis] Tacitus Prætorias et legionarias tantum civium Romanorum cohortes commemorat. Urbanas a Tranquillo vocari arbitror, quæ Prætorianis ignobiliores, vel grassatorum, vel incendii arcendi causa sub Præfecto vigilum in Urbe habebantur. Sed et de Præfecto Urbi verba Ulpiani asscribam: 'Et sane debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem, et ad referendum sibi quid ubi agatur.' *Torrent.* Tacitus Ann. IV. 'Quanquam insideret urbem proprius miles, tres urbanæ, novem prætoriæ cohortes, Etruria ferme Umbriaque dilectæ, aut vetere Latio, et colonis antiquitus Romanis.'

Legionariis] Legionarii milites dicti, qui erant in legione; nec enim

omnes milites in legione scribebantur. Nam velites, et levis armaturæ milites, non erant in numero legionariorum. *Beroald.*

Confiscatam] In fiscis adservatam: uti Tertullianus eleganti metaphora, de Fuga: 'Felices itaque pauperes, qui animam totam in confiscato habent.' *Lipsius.*

Ad vicena sestertia] Id est, quingentos coronatos.

Quibus solvendis annuum diem finiit] 'Annuum diem' pro tribus pensionibus et summis accipio. nam hæc erat vulgaris clausula testamentorum, l. talis. l. cum vulgari D. de dot. præl. erat et cæterorum negotiorum. Alia legata, ut idem Suetonius ait, Augustus repræsentari jussit, hoc scilicet adjecto verbo 'præsentia,' quod efficit, ut vulgari clausula non contineantur, ex Servii et Labeonis sententia d. l. talis. *Cujacius.*

Millies et quingenties] Tricies septies centena millia coronatorum, et insuper quinquaginta millia.

Quaterdecies millies] Sint trecenties et quinquies centena millia coronatorum.

Ex testamentis amicorum percepisset] Supra: 'Legata, vel partes hereditatum, a quibuscumque parentibus relicta sibi, aut statim liberis eorum concedere, aut si pupillari ætate essent, die virilis togæ, vel nuptiarum, cum incremento restituere consueverat.' Capite 67.

Duobus paternis patrimoniis] Octavii, et Cæsaris dictatoris.

Si quid his accidisset] 'Humanitus accidere,' est mori, et ita docti solent loqui. Sed testatores ex vulgi sermone, qui concisior est et brevior, simpliciter 'accidere' et 'contingere' pro vita defungi accipiunt. Ultimus enim qui homini evenire possit casus est mors. Pomponius: 'Si quis ita in testamento scripserit, Si quid filio meo acciderit, Damas servus meus liber esto: mortuo filio, Damas liber erit.' *Alciatus.*

Vetuit sepulchro suo inferri] Sollemne plane in monumentorum titulis erat, cavere de personis quas eo inferri jus esset. Atque adeo interdum sibi duntaxat monumenta faciebant, quæ nulli alii patere, et vel heredibus suis claudi volebant. Ejus rei ergo districte vetabant ne quis eo inferretur, pœna quandoque addita, ut ex hac inscriptione patet: IN. H. S. SIVE LIBERT. SIVE. LIBER. INFERATVR. NEMO. SECVS. QVI. FECERIT. MITEM. ISIDEM. IRATAM. SENTIAT. ET. SVORVM OSSA. ERVTA. ATQVE. DISPERSA. VIDEAT. *Brisson.*

Quem vellet incidi in æneis tabulis] Appellat tabulas καταχρηστικώτερον, quæ potius pilæ erant dicendæ: ita enim in lapide Ancyrano. *Casaub.* Monumentum illud *repræsentatur* supra, p. 1168.

Breviarium] Quod nunc Breviarium dicitur, olim, cum Latine loqueremur, Summarium vocabatur. Seneca. 'Rationarium imperii' vocat cap. 28. de quo inibi dictum est. Tale aliquid liber ille, qui Notitia imperii inscribitur.

Quantum militum sub signis ubique esset] Tacitus Annal. IV. recensens, quæ 'Romana copia in armis' sub Tiberio fuerit, præter militem classiarium, et socios, XXV. legiones commemorat.

TIBERIUS NERO CÆSAR.

Vultu fateri velle, quod tamen nolis,
Et cassa vero verba, Principis verba,
Plenum tyranno pectus, abditum, abstrusum,
Virtus Neronis ista prima majoris.

J. Schildius.

Cap. 1. *Fuit enim et alia plebeia*] Notandum, complures ejusdem nominis, ac fortassis etiam originis, familias eodem tempore, et patricias et plebeias fuisse, ut de Cornelia quoque testatur Cicero II. de Legibus, et de Papiria Famil. Epist. lib. IX. de aliis alii. Quod evenire necesse erat, cum non tota gens aliqua, verum certa tantum ejus gentis familia vel a plebe transibat ad patricios, vel a patriciis ad plebem. *Torrent.* Fuere duæ familiæ Claudiæ: earum, quæ Marcellorum appellata est, plebeia; quæ Pulchrorum, patricia. Asconius.

Ex Regillis] Livius, et Dionys. Regillum tam oppidum, quam lacum vocant. Unde cognomen Regillensis, et, ut Suetonius loquitur, Regillianus. *Torrent.*

Atta] Atta vox vetus Sabina, originis Græcanicæ, ut pleræque Sabi-

norum: et ipsi absque dubio ἀνέκαθεν Dores fuerunt e Peloponneso orti. Ἄττειν subsilire significat, et nusquam firme pedem figere: unde ἄττειν δεῦρο κἀκεῖσε. Attarum vitio contrarium est τὸ τῶν πτερνοβατῶν, quorum Hippocrates meminit; istos veteres Latini 'talipedare' dixerunt. *Casaub.* Attæ appellantur, qui propter vitium crurum aut pedum plantis insistunt, et attingunt magis terram, quam ambulant. Attam etiam pro reverentia seni cuilibet dicimus: quasi eum avi nomine appellamus. Festus.

Atta Claudio gentis principe] In uno codice *Acta Tatio Clauso*, in altero *Acta Tatio Claudio* legitur. Ut fortassis tria etiam apud Sabinos nomina habuerit, Atta Tatius Clausus. Illud vero in primis notandum est, eos, qui olim Romam commigrabant, nomina sua dare debuisse, si jus civitatis adipisci vellent, atque ea plerumque mutata fuisse, quo magis Romani viderentur. Sic Atta Clausus, Ap. Claudius factus est, et Lucumo ille, Demarati filius, cum Tarquiniis Romam venisset, comparato ibi domicilio, L. Tarquinii nomen edidit. Recte igitur omnis antiquitatis peritissimus Virgil. 'Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar, Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens Per Latium. *Torrent.*

Post reges exactos] Appius Clausus, ad transitionem concitatis quinque familiarium millibus, cum his, liberisque et uxoribus, Romam profectus est, cum Poplicola re ante communicata: ab eoque benevole et promte ei hospitium, et omnia, ut æquum erat, sunt exhibita. Nam et familias statim civitate donavit, et unicuique homini duo agri jugera dedit juxta Anienem fluvium. Clauso autem jugera viginti quinque largitus est, ipsumque inter Senatores adscripsit: quod Reipub. gerendæ initium ille adeptus, ita prudenter usurpavit, ut in principum post dignationem potentiamque pervenerit, gentemque Clausiam nulla inter Romanos obscuriorem a se reliquerit. Plutarch.

Locumque sibi ad sepulturam sub Capitolio publice accepit] Speciali Populi Romani studio. Alioqnin extra urbem sepelire, moris fuit. Cicero II. de l. legis XII. tabb. meminit: HOMINEM. MORTUUM. IN. URBE. NE. SEPELITO. NEVE. URITO. et I. Tuscul. quæst. 'An tu,' inquit, 'egressus porta Capena, cum Collatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos?' Igitur intra urbem tumulari, magnum et eximium quiddam fuit. Unde et Plutarchus in Problem. ait, cineres eorum, qui triumphassent, in urbem ferre licuisse. Et Vestalibus quoque virginibus permissum, ut intra urbem sepulturæ traderentur, testis est Servius ad XI. Æn. *Marc. Donat.*

Ad sepulturam] Plinius lib. VII. cap. 54. 'Ipsum,' inquit, 'cremari, apud Romanos non fuit veteris instituti: terra condebantur. At postquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum: et tamen multæ familiæ priscos servavere ritus: sicut in Cornelia nemo ante Syllam Dictatorem traditur crematus.' Non fuit, inquit, 'veteris instituti.' Atqui lex illa XII. tabul. quam ex Cicerone Marc. Donatus protulit, diserte cremationis meminit, NEVE URITO. et Plutarchus in Numa, 'Corpus,' inquit, 'crematum non est, quod ipse (ut fertur) prohibuerit.' Erat igitur communi usu receptum, ut flammis absumerentur cadavera. Sic Ovidius in funere Remi: 'Ultima plorato subdita flamma rogo est.' Porro nomen ipsum sepulturæ, quo sæpe veteres utuntur, cremationi neutiquam officere, probat illud Plinii, eodem capite sic scribentis: 'Sepultus intelligitur quoque modo conditus, hu-

matus vero humo contectus.' Ergo, quod est ex Plinio hac de re allatum, non de tota Quiritium turba, sed de patriciis fortasse verum fuerit.

Cum prænominibus cognominibusque variis distingueretur] Ingenuorum plerumque tria nomina: Prænomen, Nomen, Cognomen. Prænomen est, quod nominibus gentiliciis præponitur, discriminis caussa inter fratres et gentiles inventum: atque id ante diem togæ virilis non dabatur. Nomen dicimus, quod perpetuum est in aliqua gente: et respondet patronymicis Græcorum. Nam ut illi Æacidas ab Æaco, sic Romani Julios ab Iulo, Antonios ab Antonio dixerunt. Ducebantur autem ea nomina vel ab hominibus, vel ab animantibus, vel a locis, vel ab eventu. Cognomen est, quod familiarum discernendarum caussa tertio loco post nomen ponitur: id repertum a variis caussis. Hoc noto, cognomina hereditaria fuisse, sed ita ut mutari a posteris, et nova sumi fas fuerit. *Lipsius.*

Lucii prænomen consensu repudiavit] Sic gentis Manliæ decreto cautum fuit nequis M. Manlius vocaretur. Liv. lib. VI. et Festus in 'Manliæ gentis,' &c. Dio quoque lib. I. 'Edicto (inquit) cautum, nequis ex ea familia M. prænomen ferret.' Loquitur autem de honoribus Augusto jam devicto Antonio decretis. Adi Gellium lib. IX. cap. 2. Sueton. Ner. cap. 1. *Torrent.*

Quo significatur lingua Sabina fortis ac strenuus] Ut Anienem, sic Nerienem dixerunt tertia syllaba producta: id autem, sive Nerio, sive Nerienes est, Sabinum verbum est: eoque significatur virtus et fortitudo. itaque ex Claudiis, quos a Sabinis oriundos accepimus, qui erat egregia atque præstanti fortitudine, Nero appellatus est. Sed id Sabini accepisse a Græcis videntur, qui vincula et firmamenta membrorum 'neura' dicunt. Unde nos quoque Latine nervos appellamus. Gellius.

CAP. 2. *Appius Cæcus*] Appius censor, quum solennia sacri Herculanei servos publicos edocuisset, luminibus captus est: authores Livius et Valerius. Quærit Jurisconsultus lib. III. Digestorum nunquid cæcus magistratum gerere possit: 'Extat,' inquit, 'exemplum ejus, qui gessit. Appius Claudius cæcus consiliis publicis intererat, et in Senatu dixit severissimam sententiam de Pyrrhi captivis non recipiendis.' *Beroald.*

Claudius Caudex] Quis Romanis primus persuasit navem conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus 'caudex' apud antiquos vocabatur, unde publicæ tabulæ 'codices' dicuntur: et naves nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subvehunt, 'caudicariæ' vocantur. Seneca.

In servitutem asserere] Assertores dicti, ancipiti vocabulo, tam hi, qui vindicant in servitutem, quam qui in libertatem. Livius scribens hanc historiam: 'Jam a vi tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine concitata ait, se jure grassari, non vi.' Et mox paullo: 'Cum repelleretur assertor virginis a globo mulierum.' *Beroald.*

Statua sibi cum diademate posita] Codex Salmas. *Statua sibi diademata posita.*

Ad Appii forum] Oppidum est in Latio, cujus meminit Horatius in primo Sermonum, Satyra v. 'Inde forum Appî Differtum nautis, cauponibus atque malignis.' Plinius in III. in enumeratione Latii populorum meminit fori Appii. Ideo autem Drusus hunc potissimum locum delegisse videtur ad res novas moliendas, quoniam erat in clientela Claudiæ gentis: et ab Appio, qui illic forum egerat, nomen acceperat: sicut forum Cornelii, forum Livii, et id ge-

nus alia nuncupantur. *Beroald.*

Claudius Pulcher apud Siciliam] P. Claudius Cos. ad Drepanum fugam capessit, ac circum littus se evolvit, triginta navibus, quas habebat proximas, comitatus: cæteras ad tres et nonaginta, cum omnibus fere, qui intus erant, ceperunt Pœni. Publium deinceps maledictis Romani lacerarunt, vehementerque incusarunt, quod temeritate sua atque imprudentia male rem gessisset, et, quantum in ipso fuerat, magnis Remp. detrimentis affecisset: unde postea habito de eo judicio, graviter multatus est, ac pericula magna adiit. *Polybius.*

Non pascentibus] Sicilius inter prodigia, quæ cladem Flaminio denuntiabant, hoc quoque ponit, quod 'Ales præscia luctus Damnavit vesci, planctuque alimenta refugit.' E contrario, cum pulli pascuntur, felix est auspicium. Id vero felicissimum credebatur, quando ex offa, quam pullus invasit, aliquid ex ore ejus cecidit: quod, quia terram paviebat, hoc est, feriebat, terripavium primo, post terripudium dictum est, idque 'tripudium solistimum' appellatur: quod auspicium cum a pullario nuntiabatur, egregium existimabatur. *Beroald.*

In auspicando pullis] Gallinaceorum sunt tripudia solistima. Hi magistratus nostros quotidie regunt, domosque ipsis suas claudunt aut reserant: hi fasces Rom. impellunt aut retinent, jubent acies aut prohibent, victoriarum omnium toto orbe partarum auspices. *Plinius.*

Dictatorem dicere] Jussus dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, sortis ultimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectavit. *Livius.*

Ilyciam] Ex fastis Capitolinis scribendum *Gliciam.* Ursinus. Plerumque scriptum in veteribus *i* pro *g.* ut toja pro toga: foljora pro folgora. Sic Ilycias pro Glycias. *Salmas.*

Viatorem suum] Viatores alios a lictoribus fuisse, argumento est antiqua utrorumque origo. Lictor enim a ligando, Viator a via, unde arcessebant, est appellatus. Testis est in Catone Cicero: 'E via ad Senatum accersebantur Curius, et cæteri senes, ex quo, qui eos accersebant, viatores nominati sunt.' item Livius lib. XXIII. 'Consul viatorem misit, qui patri nunciaret, ut sine lictoribus ad Consulem veniret.' Ex quibus apparet, viatoribus eos usos, vocandi et nunciandi caussa, non ligandi. Eorum porro, ut etiam præconum, decurias fuisse, easque a Consulibus lectas, testis est antiqua tabula. *Sigon.* Viatores etiam Tribunorum pl. fuisse, patet ex illo Livii: 'Simul se universa concio avertit, et secuta Scipionem est: adeo, ut postremo scribæ viatoresque Tribunos relinquerent.' lib. XXXVIII.

Navem obhærentem Tiberino vado] Simile factum Silvani episcopi narrat Socrates scholasticus, l. VII. c. 37. *Casaub.* Simile exemplum in Tuccia Vestali narrat Valerius, quæ, incesti arcessita, spem salutis ancipiti argumento petere ausa est. 'Vesta,' inquit, 'si sacris tuis castas semper admovi manus, effice ut hoc cribro hauriam ex Tiberi aquam et in ædem tuam perferam: audacter et temere jactis votis sacerdotis rerum ipsa natura cessit.' *Sabell.*

Cum sacris matris Deum] Allatum ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset, coloris furvi atque atri, angulis prominentibus inæqualis, et quem omnes hodie ipso illo videmus in signo oris loco positum, indolatum et asperum, et simulacro faciem minus expressam simulatione præbentem. *Arnobius.*

Ideæ] Berecyntus, Phrygia gens, et in universum Phryges ac Troum

qui circa Idam accolant, Rheam ipsi quoque colunt, eique orgia peragunt: matrem appellantes Deorum, et Agestin, et Phrygiam magnam Deam; a locis autem Idæam, Dindymenem, Pylenen, Pessinuntida, Cybelen. Græci ejus administros communi nomine Curetas appellant. Strabo.

Novo more] Et quod mulier, et, quod ob dictum solummodo, majestatis postulata fuit. Tacitus Annal. I. 'Legem majestatis reduxerat, cui nomen apud veteres idem, sed alia in judicium veniebant: si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique mala gesta Rep. majestatem pop. Rom. minuisset; facta arguebantur, dicta impune erant.' Eandem in Claudiæ judicio novitatem Val. Max. notat lib. VIII. c. 4. 'Insontem,' inquit, 'crimine quo accusabatur votum impium subvertit.'

Carpento] Curru. Sunt autem carpenta, vehicula, quæ a Carmente Evandri dici opinatur Ovidius in primo Fastorum. Scribit Livius in v. matronis concessum esse, ut plaustro ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque die uterentur. *Beroald.*

Natu minori] Libro primo institutionum: 'Minor natu majorem adoptare non debet. Adoptio enim naturam imitatur: et pro monstro est, ut major sit filius, quam pater.' Unde Cicero, in oratione pro domo sua ad Pontifices, accusat non minus vere quam luculenter P. Clodium, quod jus adoptionis polluerit, cum se in adoptionem dederit Fonteio, qui annos viginti vix natus erat, factusque sit ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuerit. *Idem.*

Assertoresque unicos dignitatis ac potentiæ patriciorum] Apud Livium VI. App. Claudius Crassus nepos decemviri sic infit: 'Neque novum, neque inopinatum mihi sit, Quirites, si quod unum familiæ nostræ semper objectum est ab seditiosis Tribunis, id nunc ego quoque audiam: Claudiæ genti jam inde ab initio nil antiquius in Republica patrum majestate fuisse.'

Mutare vestem aut deprecari sustinuerit] Atqui apud Livium lib. VI. hæc leguntur: 'Quod ad eum diem nunquam usu venisset, ut in tanto discrimine non et proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse.'

Tribunos plebis pulsaverint] Livius in tertio, 'Quamvis Tribuni essent sacrosancti, et inviolabiles, tamen Appii Claudii, legibus calcatis, spretisque cerimoniis, sæpe eos pulsaverunt in altercationibus, pœnam floccipendentes, qua violator Tribunorum fit sacer.' Is enim homo sacer dicitur, quem populus judicavit ob maleficium: et qui eum occidit, parricidii non damnatur. Nam lege Tribunitia prima cavetur: 'Si quis eum, qui sacer sit, occiderit, parricida ne sit.' Sacrosanctum autem dicitur, quod jurejurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte pœnas penderet. *Beroald.*

Fratrem] Legendum: *Etiam Virgo Vestalis patrem injussu populi triumphantem, &c.* non, ut in vulgatis, *fratrem*. Nam Cicero pro Cæcina, et Valer. Maximus libri quinti capite quarto, patrem fuisse tradunt. *Fulvius Ursinus.*

Injussu populi triumphantem] Hic honos primum a Senatu, post etiam repugnante Senatu, a populo datus est. primum sine Senatusconsulto, collega intercedente, triumphasse P. Servilium Priscum Consulem de Volscis, testis est Dionysius. Primi vero patribus invitis, jubente populo, de Sabinis M. Horatius, de Æquis L. Valerius. *Sigon.*

Intercedere] Male quædam edit. *interdicere*. Nam interdicere solenne Prætorum est, intercedere Tribuno-

rum. *Torrent.*

Cap. 3. *Ambo Appii Cæci filii*] His tertium adjunge P. Claudium, qui classem perdidit. Cic. Catone, 'Quatuor, (inquit) robustos filios, et filias quinque, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat, et senex, et cæcus.' *Idem.*

Salinatore] Is ex salaria annona vectigal statuit in censura, quam cum Claudio gessit, unde illi cognomen inditum. *Sabell.*

Universas tribus, quod se Consulem iterum censoremque fecissent] Cum inficiari non possent aut judicio semel, aut comitiis bis peccatum esse. *Beroald.* Unam tantummodo tribum Metiam vacuam nota reliquit, quæ cum suffragiis suis, ut non damnatione, ita nec honore quidem dignum judicaverat. Valer. Max.

Nec, ut fama, extortum a Camillo] Mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Sed Diique et homines prohibuere redemptos vivere Romanos. nam sorte quadam, priusquam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator intervenit: auferrique aurum de medio, et Gallos summoveri jubet. Livius.

Multa varie molientem] Livius Drusus, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec jam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam a primordiis vitam, dicitur dixisse: 'Uni sibi, nec puero quidem umquam ferias contigisse.' Seneca.

Diversa factio per fraudem interemit] Livius Drusus Trib. pleb. dum raro procedens in publicum, domi quotidianos cœtus habet in obscura quadam porticu, accidit, ut vespere dimissurus multitudinem exclamaret, ictum se: et dicto citius cecidit. In jacentis femore deprehensus est infixus culter sutorius. Appianus.

Cap. 4. *Pontifex*] Pontifex maximus intelligi non potest, quum C. Cæsar pontificatum maximum, nisi cum morte, non deposuerit: sed erant alii pontifices octo numero: quanquam ab initio quatuor a Numa rege instituti fuissent. *Sabell.*

Narbo et Arelate] Plinius Narbonem Decumanorum coloniam vocat, propterea quod milites decimæ legionis in eam coloni deducti sunt. In mediterraneo Narbonensis Galliæ civitas est Arelate, a Plinio dicta colonia Sextanorum, quoniam ex sexta legione coloni deducti sunt. Harum coloniarum deducendarum autor fuit Cæsar, quibus patrem Tiberii præfecit, velut unum ex Triumviris, qui more Romano colonos deducebant, eisque agros viritim dividebant. *Beroald.*

Solus permansit in partibus] In summa Deus ille (Augustus), cœlumque nescio adeptus magis, an meritus; herede hostis sui filio excessit. Plinius.

Servis ad pileum] Id est, ad libertatem, cujus insigne est pileus. Livius in xxiv. 'Postero die servi ad pileum vocati, et carcere vincti emissi.' Post interfectum Julium Cæsarem quidam pileum in hasta prætulerunt, tanquam libertatis signum, universosque ad civilitatem patriam vocaverunt. Moris enim fuerat apud veteres, ut servi, qui per manumissionem liberi fiebant, raderent caput, et calvi pileum caperent. Hinc est illud Plautinum: 'Dii faxint, ut hodie, raso capite, calvus capiam pileum.' *Beroald.*

Fascium usu prohibitum] Contra morem rectorum provinciarum, qui comiores erant et haberi volebant. Cicero in epistola ad Cornificium, qua ei Anitium commendat negotiorum suorum caussa legatum in Africam legatione libera: 'In primis quod ei charissimum est, dignitatem ejus tibi commendo: idque a te peto, quod ipse in provincia facere sum solitus,

non rogatus, ut omnibus Senatoribus lictores darem: quod idem acceperam et noveram a summis viris esse factitatum.' *Casaub.*

Petenti Augusto] Plane uti Martiam uxorem, tum ex se gravidam, petenti Q. Hortensio Catonem Uticensem concessisse Plutarchus refert. Quin etiam Octaviam, Augusti sororem, post Marcelli mortem, adhuc gravidam, ventreque pleno, Antonio desponsam Dio lib. XLVI. scribit. Ea tunc matrimoniorum licentia regnabat.

Utroque liberorum] Quorum Drusus in domo Augusta natus est, tertio mense, postquam Livia Augusto nupsisset. Unde suspicio fuit, ex vitrico per adulterii consuetudinem procreatum. Claudii cap. 1. Eum tamen natum Augustus patri Tiberio reddidit, si Dioni credimus.

Neronibus] Ambo igitur Liviæ filii Nerones vocati sunt, sed Tiberio pro cognomine, Druso vero pro prænomine id datum fuit. sic enim in nummo veteri: NERONI. CLAUDIO. DRUSO. GERMAN. COS. DES. et, NERO CLAUDIUS. DRUSUS. GERMAN. IMP. Sic et Horatium interpretabimur lib. IV. Od. 4. 'Augusti paternus In pueros animus Nerones.' *Torrent.* Claud. cap. 1. 'Patrem Claudii Cæsaris, olim Decimum, mox Neronem prænomine.'

CAP. 5. *Fundis*] Caietanum sinum subsequitur Cæcubum: inde Fundi, urbs in via Appia. Strabo.

Simulacrum felicitatis] Mallem *fecunditatis*, ut in Juliæ Severi et Faustinæ M. Aurelii nummis legitur, FECUNDITAS. AUGUSTAE. Nisi tamen eo trahimus, ut adulatorie significaverit Senatus, Tiberium natum felicitati ac bono Urbis, et orbis, quod in imperatoribus sæpe factum. *Torrent.* Jam Romanum imperium longe lateque crescebat, et adhuc nemo Felicitatem colebat. Sero huic tantæ Deæ post tot Romanos principes Lucullus ædem constituit. *Augustinus.* Tacitus Annal. XV. ob natam Neroni filiam templum Fecunditati decretum memorat.

M. Æmilio II. et Munatio Planco Coss.] Vetus codex habet *Numatio*, pro *Munatio*. Est autem et Numatii celebris viri mentio apud Horatium libro epistol. 1. epistola tertia, et alterius Numatii Galli apud Martialem libro X. *Glareanus.*

Post bellum Philippense] Cod. Salmas. *per bellum Philippense*, id esset, tempore ejus belli. Nam et bellum Philippense, iis, quos Suetonius dicit, Coss. gestum est.

In fastos] Scribit se ex fastis habuisse verum nativitatis diem. Nimirum Romani, qui nullum adulationis modum adversus Augustum omisere, diem, quo Tiberius natus est, in Fastorum libris descriptum reposuere, ut singulis annis dies nativitatis illius festus ageretur. Ita cap. 65. de Sejano: 'quamvis et natalem ejus publice celebrari, et imagines aureas passim coli videret.' *Marc. Donat.*

Actaque publica] Sic Calig. cap. octavo: 'Ego in actis Antii editum invenio.' Mos igitur erat, ut parentes natos sibi liberos apud acta profiterentur, idque a Ser. Tullii temporibus observatum. hic enim (ut libro IV. Dionys. Halicarn. scribit) in singula recens natorum capita Junonis Lucinæ templo inferri aliquid jussit, et in censu agendo non solum facultates, sed et liberorum nomina, atque ætatem referri voluit. Quod vel maxime post leges Julias et Papias observatum fuit, ob eorum qui liberos haberent commoda, et orborum pœnas. Hinc Juvenal. Satyra IX. 'libris actorum spargere gaudes Argumenta viri.' *Torrent.*

CAP. 6. *Luxuriosam et exercitatam*] Luxuriosam interpretor exuberantem, magnisque incrementis præditam: luxuria enim, quod Nonius annotavit, intempestivam abundantiam sig-

finiat. *Torrent.* Codex Salmas. *laxoriosam:* unde unius litteræ immutatione fit *laboriosam.* Sic apud Plinium in Paneg. 'laboriosus' et 'exercitus' junguntur:' 'Intelligimus Cæsar, quantum tibi pro laboriosa ista statione et exercita debeamus.'

Comes usque quaque parentum fugæ] Livia, quam postea conjugem Augusti vidimus, quam transgressi ad Deos sacerdotem ac filiam, tum fugit mox futuri sui Cæsaris arma, cujus bimum hunc Tiberium Cæsarem, vindicem Romani imperii, futurumque ejusdem Cæsaris filium, gestans sinu, per avia itinerum, vitatis militum gladiis, uno comitante, quo facilius occultaretur fuga, pervenit ad mare, et cum viro Nerone pervecta in Siciliam est. Velleius.

Quod in tutela Claudiorum erant] Cum Athenienses clientes, ob servitutem, θῆτας appellaverint, Thessali vero πενέστας, vocabulo fortunam illis continuo exprobrantes, Romulus decora etiam appellatione hanc rem cohonestavit, patronatum nominans pauperum et humilium patrocinium: et commoda utrisque addidit officia, et eorum conjunctionem perhumanam ac civilem reddidit. Non solum autem in ipsa urbe plebs patriciorum patrocinio defendebatur: sed et coloniarum Romanarum, et civitatum, quæ societatis et amicitiæ caussa se pop. Rom. adjunxerant, et bello subactarum unaquæque, quos Romanorum custodes et patronos voluisset, habebat. Et sæpe Senatus, harum et urbium et gentium controversiis ad ipsarum patronos relatis, ipsorum judicia rata habuit. Dionys. Hal.

Flamma repente e silvis undique exorta] Quod non raro in montibus evenire solet. Lucretius lib. I. 'At sæpe in magnis fit montibus, inquis, ut altis Arboribus vicina cacumina summa terantur Inter se, validis facere id cogentibus austris, Donec fulserunt flammai flore coorto.' Manilius libro I. 'Sunt autem cunctis permisti partibus ignes, Ac silice in dura viridique in cortice sedem Inveniunt, tum sylva sibi collisa crematur.' *Casaub.* Flammæ, quod passim historia docet, plerumque læta portenderunt. Cujus rei duo alia luculenta exempla c. 14. in ipso Tiberio habes.

Chlamys] Erat imprimis Græcorum, et maxime Macedonum. Inter puerilia recensetur ab Ulpiano, Pand. lib. XXXIV. Chlamyde Numa primus Romanorum regum usus est, quum legationem Isaurorum excepisset, rationemque eorum habitus percepisset: autor Suidas. Porro chlamydis effigies et terræ habitabilis eadem fuisse traditur. Strabo in II. Ἔστι δή τι χλαμυδοειδὲς σχῆμα τῆς οἰκουμένης. *Baysius.*

Bullæ aureæ] Bullas hoc loco non tam pro notis puerorum insignibus accipio, quam pro illis veluti clavorum capitibus, quæ cingulis militaribus ad ornatum apponebantur. Id enim cum chlamyde et fibula rectius convenit. Virgil. Æn. IX. 'phaleras Rhamnetis, et aurea bullis Cingula.' et extremo XII. 'notis fulserunt cingula bullis.' *Torrent.*

M. Gallio] Q. Gallii Prætoris, quem Augustus occidi jusserit, mentio sup. c. 27. Marcus igitur ob occisum fratrem, aut certe gentilem atque agnatum suum, Augusto et ipse adversabatur. Quæ causa fuit, ut Tiberius, quanquam testamento adoptatus, testatoris nomine abstinuerit, hereditatem tamen adierit. An recte, Jurisconsulti judicent. Extat etiam nummus æreus cum inscriptione: C. GALLIUS. LUPERCUS. IIIVIR. AAA. FF. idem fortasse cum eo, de quo Val. Maximus lib. VI. c. 1. *Idem.*

Sinisteriore funali equo] Funalis est qui extra jugum incedit, et jugali opponitur, quem Græci σειραῖον, et σειραφόρον appellant. Nam qui jugum subit, ζύγιος illis dicitur, ὁ ὑπὸ τῷ

ζυγῷ ἵππος. Ex his porro intelligimus, funalem equum appellari, qui extra jugum sit, sive ante, sive a latere jungatur, inde dictus, quod fune, sive habena, aut catena etiam exterius regatur: sic enim malo quam a funalibus, quæ in eo triumphanti præferrentur, ut quidam censuere. *Idem*.

Dexteriore veheretur] Suetonio lumen addit, quod pro Murena scribit Cicero, filios prætextatos sedere in equis triumphantium solitos, quodque extant Augusti numismata ærea, in quibus quatuor junctis ad currum elephantis totidem pueri insident. At Domitianus ætate jam major, triumphum patris ac fratris Judaicum equo albo comitatus est. Suet. Domit. c. 2. *Idem*.

Præsedit et Actiacis ludis] Nihil Dio de Tiberio in mentione ludorum Actiacorum: quos ait per ipsum Augustum et Agrippam, ipsius in consulatu ejus anni collegam, fuisse curatos. *Casaub.* Codex Salmasii *asticis:* quod leviter immutatum est *astycis*. De ludis autem astycis plura dicentur ad c. 20. Caligulæ. Alii *hasticis* reponunt.

Trojanis Circensibus] Trojæ lusus Circensibus misceri consuevit: sic in Cæsaris Dictatoris, sic in Augusti spectaculis servatum. *Sabell.*

Ductor turmæ] Dio: *Καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἱπποδρομίαν διά τε τῶν παιδῶν τῶν εὐγενῶν καὶ διὰ τῶν ἀνδρῶν ἐποίησε*. Sed quæro: si in hoc ludicro præsedit Tiberius, qui potuit turmæ ductorem agere? Aut igitur vicarii opera usum oportuit, aut excidit a contextu Suetonii verbum *fuit*. Casaub.

Puerorum majorum] Hi sunt, qui Græcis dicebantur *ἀγένειοι*, mediæ inter puerilem et virilem ætatis. Ita Græci sæpissime separant *ἀθλήματα ἀνδρῶν*, sive *τελείων*, *ἀγενείων*, et *παιδίων*. Ipse Tiberius si, ut videtur, de primis ludis Actiacis sentit Tranquillus, annum ætatis decimum tertium nondum compleverat. Sin de secundis capiamus, annum tunc agebat decimum septimum. Porro Trojæ ludus majorum minorumque puerorum edi solitus ab Augusto, ut scribit Suetonius. *Idem*.

CAP. 7. *Munus gladiatorium in memoriam patris*] Munus dictum est ab officio: quoniam officium etiam muneris nomen est. Officium autem mortuis hoc spectaculo facere se veteres arbitrabantur, posteaquam illud humaniore atrocitate temperaverunt. Nam olim, quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos, vel malo ingenio servos mercati, in exsequiis immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare. Itaque quos paraverant, armis quibus tunc et qualiter poterant eruditos, tantum ut occidi discerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant. Ita mortem homicidiis consolabantur. Hæc muneris origo. Sed paullatim provecti ad tantam gratiam, ad quantam et crudelitatem. Quia ferarum voluptati satis non fiebat, nisi et feris humana corpora dissiparentur. Tertullianus.

Amphitheatro] Nata Amphitheatra haud diu ante tempora Reip. desidentis, et quidem temporanea primum, et e ligno. At sub Augusto venationi reperta propria et mansura domus, Amphitheatrum exstructum e lapide, Augusti suasu, Statilii Tauri opibus et sumptu, in campo Martio A. U. DCCXXV. Hoc solum primumque lapideum Amphitheatrum Romæ fuit ad tempora Vespasiani. *Lipsius*.

Rudiariis quoque quibusdam revocatis] Rudem indulgebant gladiatoribus veteranis, quasi magisterii signum: aut etiam novis, in novo aliquo et strenuo facto, idque populo imperante. Qui donati rude, Rudiarii dicti: ii non ultra depugnabant, nisi pretio aut sponte inducti. Effectus

rudis, liberatio ab arena. Veruntamen e gladiatoribus conditione servi, hi donati rude, non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat a pugna. Lanistæ deinceps, prove lanistis erant, doctores tyronum, et batuebant, non pugnabant. *Idem.*

Auctoramento] 'Auctorati' quoque dicuntur milites et 'exauctorati:' illi sacramento militiæ et stipendio obligati: hi tanquam ære diruti et sacramento soluti. quin et auctoramentum in artibus mercenariis et opificiis obligatio quædam est interposita mercede contracta: unde Tullius I. Offic. 'Merces ipsa in mercenariis auctoramentum est servitutis.' Amat hoc vocabulum Paterculus. *Turneb.*

Centenum millium] Id est, bis mille et quingentorum coronatorum.

Neptem Cæcilii Attici equitis Romani] Nata est Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat. Hanc Cæsar, vix anniculam, Tiberio Claudio Neroni Drusilla nato, privigno suo, despondit. Quæ conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem. Cornel. Nepos.

Cæcilii Attici] Quo nomine post avunculi testamentum vocatus fuit, sed Pomponii tamen notior est. Notandum vero, quod Agrippinam vocat Sueton. quam Tacit. Vipsaniam, ut eadem patris non nomen tantum, sed et cognomen tulerit. Post Tiberium Asinio Gallo, Asinii Pollionis filio, nupsit. Vide Tacitum lib. I. Annal. *Torrent.*

Ad quem sunt Ciceronis epistolæ] Nomen Attici perire, Ciceronis epistolæ non sinunt. Nihil illi profuisset gener Agrippa, et Tiberius progener, et Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. Seneca.

Sub priore marito] Augustus Juliam filiam primum Marcello, deinde, ut is obiit, Marco Agrippæ nuptui dedit. *Beroald.*

Abegisse post divortium doluit] Etsi quodam tempore libera divortia fuerint, tamen Dionys. Halic. libro II. testatur, eam libertatem primis et antiquis Reip. R. temporibus non fuisse, ac propterea divortium Romæ per annos DXX. nullum fuisse: quod Gellius confirmat lib. IV. cap. 5. et Plinius libro VII. cap. 9. et Tertull. in Apologet. *Hottomann.*

Adeo contentis et tumentibus oculis prosecutus est] Expressit pluribus verbis, quod uno Græcorum ditissima lingua, *κυλοιδιᾷν*· quod de eo dicunt, cui e contento intuitu rei amatæ oculi tument. Theocritus: *οἱ δ' ὑπ' ἔρωτος Δηθὰ κυλοιδιόωντες ἐτώσια μοχθίσδοντι.* Caussa *συνεχὴς* hujus tumoris est, spirituum opticorum collectio et contentio: quæ nascitur ex affectus vehementia. *Casaub.* 'Contentis oculis' dixit, ut 'contento poplite' Horat. l. II. Sat. 7. et 'contenta cervice feram' Auson. Ep. X. sic enim amatoribus accidit, quando, ut ait Virgilius: 'oculos in virgine figunt.' *Torrent.*

Pedibus toto itinere prægrediens, Romam usque pervexit] Cum gravi fratrem et periculosa valetudine in Germania fluctuare cognovisset, Alpes Rhenumque transgressus, die ac nocte mutato subinde equo, ducentis millibus passuum, per modo devictam barbariam evasit. Drusus eo ipso, quo vita et mors distinguitur, momento, legiones cum insignibus suis fratri obviam procedere jussit, et ut imperator salutaretur præcepit. Valer. Max.

CAP. 8. *Civilium officiorum rudimentis*] Cum sint plurima caussarum genera, quæ eloquentiam desiderant, multique in nostra Rep. adolescentes et apud judices, et apud Senatum dicendi laudem assecuti sint, maxima admiratio est in judiciis: quorum ratio duplex est: nam et accusatione et defensione constat: quarum etsi laudabilior est defensio, tamen etiam

accusatio probata persæpe est. Cicero. Haud vitio dabatur accusandi munus, volebantque plane Romani, adolescentes iis qui deliquissent, ut catuli generosi solent feris, infestos esse. Plutarch.

Archelaum] Cappadociæ regem. Is pro Antonio adversus Augustum Actiaci belli temporibus militavit. Fuit et Archelaus, qui Herodi successit, ob cujus in populos insolentiam in templo Apollinis Palatini, ut Josephus tradit, apud Augustum causam dixit. *Sabell.*

Fannium Cæpionem] Aug. capite 19.

Reum apud judices fecit] 'Reum fieri' est, apud Prætorem legibus interrogari. Cum enim in jus ventum esset, dicebat accusator apud Prætorem reo: 'Aio te Siculos spoliasse.' Si tacuisset, lis ei æstimabatur, ut victo, si negasset, petebatur a Magistratu dies inquirendorum ejus criminum, et instituebatur accusatio. Asconius.

Condemnavit] Ut condemnaretur effecit. 'Reum peragere' vocant. Unde ait J. C. 'Peregisse reum non alias quis videtur, nisi et condemnaverit.'

Curam administravit annonæ] Quæstor undevicesimum annum agens capessere cepit Remp. maximamque difficultatem annonæ ac rei frumentariæ inopiam ita Ostiæ, atque in urbe mandato vitrici, moderatus est, ut per id quod agebat, quantus evasurus esset, eluceret. Velleius.

Repurgandorum tota Italia ergastulorum] Hadrianus illa non repurgavit, sed penitus sustulit, ut ne unquam illi fraudi occasio pateret. refert in ejus vita Spartianus. Nihilominus post Hadriani tempora ergastulorum publicorum privatorumque mentionem fieri video, etiam apud Jurisconsultos. Nam qui in opus publicum aut in metallum damnantur, ut abigeatores, incendiarii, plagiarii, aliique, nonne in ergastulum damnantur? Opus enim publicum et metallum ergastuli nomine signabatur. Dici potest, ergastula illa publica non sustulisse Hadrianum, sed tantum privata. *Salmas.* Inspice etiam caput 32. Aug.

Ergastulorum] Juvenalis Satyra XIV. 'Quam mire afficiunt inscripta ergastula, carcer Rusticus?' Eunum Syrum in Sicilia refractis ergastulis numerosum exercitum servorum collegisse, tradunt Florus et Plutarchus. Columella lib. I. cap. 8. de ergastulis villarum pertractat, ubi et 'ergastulanos' ergastulorum custodes et præfectos appellat. *Marc. Donat.*

Sacramenti metus] Ne militiæ dare nomen cogerentur. De quo Aug. cap. 24.

Cap. 9. *Stipendia prima*] Stipendio militari constituto, provinciis externis devictis, emerito et veteri milite in agros coloniasque deducto, pro bono visum patribus, definire certum stipendiorum tempus, quo exacto, commoda veteranorum haberent et nomen. Credoque stipendia primum definita viginti quinque annis. Servius id mihi persuadet. Nec ambigo, quin id scitum valuerit ad civilia bella Triumvirorum, quibus rapta præmia, non data. Oppressa Rep. ab Augusto, ipse, ut multa in militia, sic in stipendiorum numero mutavit, reduxitque in gratiam turbæ militaris ad annos XX. quibus expletis, censebantur veterani: autores Suidas, Dio, Tacitus. Quæ dixi, in pedestri militia obtinuerunt: aliud fuisse videtur in equite, qui dena stipendia tantum fecerunt, si recte Livium capio libro XXVII. *Lipsius.*

Deinde ducto ad Orientem exercitu] Hæc, et quæ sequuntur, ductu quidem Tiberii, et ex parte Drusi, sed auspiciis Augusti gesta fuere, illo 'consilium et suos Præbente Divos,' ut canit Horatius. Adi eundem hac

de re capite 21. Augustum.

Regnum Armeniæ Tigrani restituit] Summa ea gloria fuit. Unde superbæ illæ inscriptiones veterum numismatum : REGNA. ADSIGNATA. REX. PARTHIS. DATVS. *Torrent.* Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Cæsare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis ejus, quanquam sociatis more externo in matrimonium regnumque. Tacitus.

Et barbarorum incursionibus, et principum discordia inquietam] Narrat Dio in actis anni DCCXXXV. missum in Gallias Agrippam plane easdem ob causas ; Ἔν τε γὰρ ἀλλήλοις ἐστασίαζον, καὶ ὑπὸ τῶν Κελτῶν ἐκακοῦντο. Agrippæ successisse videtur Tiberius. Velleius omisit hanc historiam, qui statim reversum Tiberium ex Oriente bello Rhætico Vindelicoque præfectum fuisse narrat. *Casaub.*

Exhinc] Cod. Salmas. *exin.*

Rhæticum] Strabo scribit in IV. Rhætorum, et Vindelicorum, reliquorumque Alpinorum incursationes fuisse repressas a Tiberio, et ejus fratre Druso æstate una : unde in laudem Neronum Tiberii et Drusi fratrum cecinit Horatius carmen illud, 'Qualem ministrum fulminis alitem,' &c. *Beroald.*

Inde Germanicum gessit] Tiberius Annal. II. sic ad Germanicum nepotem scribit : 'Se novies a divo Augusto in Germaniam missum plura consilio quam vi perfecisse : sic Sigambros in deditionem acceptos, sic Suevos, regemque Maroboduum pace obstrictum ; posse et Cheruscos cæterasque rebellium gentes, quando Romanæ ultioni consultum est, internis discordiis relinqui.'

Breucos] Hanc lectionem potius quam veterum librorum auctoritatem sequor, in quibus *Breunos* lego. Nam Breucos et Plinius asserit lib. III. cap. 25. et Dio confirmat lib. LV. Horatius *Breunos* nominat, sed fortasse alios, libro IV. Od. 14. 'Breunosque veloces.' *Turneb.*

Ovans, et curru] Et ovavit igitur de Dalmatis, et triumphavit de Germanis. sic enim Aug. cap. 22. 'Bis ovans ingressus est Urbem, curules triumphos tres egit.' Siquidem ovatio et ipsa triumphus est, sed minor. Ideo primum pedibus, deinde equo, nunquam vero curru acta. *Torrent.* Imo, procumbentibus veteris Reipublica institutis, ut alia multa, ita et hoc gloriæ Tiberii concedere potuit Augustus, ut ovans curru in urbem veheretur. Cui sententiæ favet, quod mox subjicitur a Tranquillo, triumphalibus eum ornamentis honoratum esse. Ergo tunc quidem non triumphavit. Enimvero, jam ante Cæsares, potentiores quidem patrium morem spreverant. Ita Crassus, bello fugitivorum confecto, cum ovans rediret, Senatusconsultum per gratiam faciendum curavit; ut lauro, non myrto, ovantibus destinata, coronaretur. Cæterum quid ovatio differat a justo triumpho, ex Dionys. Halicarn. notavimus ad cap. 22. Aug. et docet egregie Plutarchus in Marcello, qui et hoc inibi tradit : Marcellum, triumpho ejus adversariis resistentibus, ita concessisse, 'ut perfectum et magnum triumphum in Albanum montem duceret, ovans vero urbem ingrederetur.'

Primus, ut quidam putant] Recte additum, 'ut quidam putant.' Nam non Tiberio, sed Agrippæ primo triumphalia ornamenta, si Dioni scriptori diligentissimo credimus, sub Augusto decreta fuerunt. Idque et ex Suetonio manifestum est, qui cum Augustum plusquam XXX. ducibus justos triumphos, et aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decerni curasse scripserit, fieri nequit ut non multi ante Tiberium ea sint consecuti. *Torrent.*

Triumphalibus ornamentis] Inter ea

recenseri solent corona aurea, equi albi, toga picta, tunica palmata, sceptrum eburneum. Etiam consularia ornamenta delata quibusdam legimus. Claud. c. 5. 'Tiberius patruus petenti honores consularia ornamenta detulit.' Et notandum ibi, 'Claudium instantius legitimos flagitasse.'

Maturius inchoavit] Contra legem Villiam, qua finiebantur anni magistratibus capiendis. At Tacitus Annalium XI. 'Apud majores,' inquit, 'virtutis id præmium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus: ac ne ætas quidem distinguebatur, quin prima juventa consulatum ac dictaturas inirent.' Plane sic loquitur, ut eum legis Annariæ dememinisse putes. Sed ad eos respexisse Tacitum opinor, qui singularis exempli virtutibus meruerant, ut extra ordinem ratio ipsorum haberetur. Ita de Pompeio Tullius pro lege Manil. 'In ipso Cn. Pompeio, inquit, 'in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta recordamini.' Sed et temporum adnotanda varietas est. Inspice, quæ dicentur ad c. 1. Calig.

Et pæne junctim percurrit] Id quoque contra morem majorum, qui certa interstitia magistratuum petitioni constituerant. Sed et in Mario neglectum jam ante fuerat, ob molem ex Cimbrico bello periculi imminentis, autore in ejus vita Plutarcho.

Cap. 10. *Vitato assiduitatis fastidio*] Aliquoties hoc factum ab Augusto notat Dio, ut in anno DCCXXXVIII. cum abiit in Gallias, ἐς τὴν Γαλατίαν, inquit, ὥρμησε, πρόφασιν τοὺς πολέμους τοὺς κατ' ἐκεῖνο κινηθέντας λαβὼν, ἐπειδὴ ἐπαχθὴς πολλοῖς ἐκ τῆς ἐν τῇ πόλει χρονίου διατριβῆς ἐγεγόνει. *Casaub.* Non tam ipsa assiduitas fastidium parit, quam quia ea fit, ut non tantum uniuscujusque virtutes, sed simul etiam vitia aperiantur. Nemo enim omnibus horis sapit. Ideo major est e longinquo reverentia. Addit, absentia auctoritatem suam tueri et augere Tiberium voluisse. Non qui assidue offert et præstat usum sui, accipere potius videtur beneficium, quam dare, ut qui e longinquo evocantur. Ideo post excessum Augusti, nihil prius Tiberio, quam ut vocatus ad imperium videretur. Adi Tac. Ann. I. Assiduitas hæc, 'continuatio laborum,' Velleio appellatur. *Boxhorn.*

Sponte cessisse] Cum C. Cæsar sumpsisset jam virilem togam, Lucius item maturus esset viris, [m. esset, veritus,] ne fulgor suus orientium juvenum obstaret initiis, dissimulata causa consilii sui, commeatum ab socero atque eodem vitrico, acquiescendi a continuatione laborum petiit. Velleius.

In digressu osculatus] Sic ingressi quoque solebant: Tacitus de Agricol. 'exceptus brevi osculo.' Vid. et Horat. l. I. Od. 36.

Cap. 11. *Oram Campaniæ*] Sic Plinius oram fere semper appellat regionem litoralem: apud quem veluti peculiaris est talis locutio: 'In ora sunt civitates et oppida oræ proxima.' *Beroald.*

Rhodum enavigavit, amœnitate et salubritate insulæ captus] Ea caussa esse videtur, cur Rhodum fere soliti Romani proceres, qui præsenti statu rerum non lætarentur, secedere. D. Brutus in epistola ad M. Brutum et C. Cassium, 'Quid ergo est, inquis, tui consilii? Dandus est locus fortunæ, cedendum ex Italia, migrandum Rhodum.' C. Marius Ciceroni: 'Mihi quidem si optata contingent, quod reliquum est vitæ in otio Rhodi degam: sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romæ, ut recte fieri semper cupiam.' De secessu Tiberii in hanc insulam præter alios Manilius lib. IV. 'Virgine sub casta felix terraque marique Es, Rhodos, hospitium recturi principis orbem: Tuque domus vere Solis, cui tota sacrata es, Cum caperes lumen magni sub Cæsare

mundi.' *Casaub.*

Genus vitæ civile admodum instituit] Genus vitæ, quanquam privatorum proprium, melioribus tamen inter principes rerum æstimatum, ut Augusto, in ejus vita cap. 51. et Trajano, de quo Plinius: 'Par omnibus, et hoc tantum cæteris major, quo melior.' Tacitus quoque, probri vice, illud a populo jactatum meminit: 'displicere regnantibus civilia filiorum ingenia.' Privatos quod spectat, egregie Tullius in primo de Officiis: 'Oportet privatum æquo, et pari cum civibus jure vivere: talem bonum civem dicere solemus.' At Tiberius, quanquam Tribunitiam potestatem nondum deposuisset, nihilominus prope ex æquo mutua cum Græculis officia usurpavit.

Sine lictore aut viatore] Vim terroremque imperii Romani ostendebant lictores, secures, fasces: ideo, cum adempto illo metu, magistratus quasi ad amicos agere volebant, removebant insignia potestatis. Tacitus Ann. II. de Germanico: 'Hinc ventum Athenas, fœderique sociæ et vetustæ urbis datum, uno ut lictore uteretur.' Et similia de Antonio Appianus lib. IV. 'Εμφ. *Lipsius.*

Gymnasia interdum obambulans] Duplicia gymnasia fuere, corporis scilicet et animi. Communis omnium gymnasiorum Deus est Mercurius, tam eorum quæ animi sunt, quam eorum quæ corporis. Minerva autem singularis et propria erat gymnasii, quod institueretur ad cultum animi tantum, et ad disputationes commemorationesque de philosophiæ studiis. Unde Cicero scribit, 'Hermathenam' sese in Academia villæ Tusculanæ posuisse, id est, in una basi signum commune Mercurio et Minervæ. *Turneb.* In gymnasio et Bacchi sacrario pleraque dona reposita sunt, queis Romani, et reges Romanis Græcisque cupientes, Rhodios exornarunt. Strabo.

Cum Græculis] Philosophis, et sophistis. De talibus ait parasitus Plautinus: 'Tum Græci palliati, . . . suffarcinati cum libris, et cum sportulis.' *Beroald.* Græca natio apud plerasque nationes vanitatis et levitatis infamis erat. Hinc Græculus ineptum hominem et vanitatum asseclam notat. Juvenal. Satyra III. 'Græculus esuriens in cœlum, jusseris, ibit.' Spartianus Adriano: 'Imbutusque impensius Græcis studiis, ingenio ejus sic ad ea declinante, ut a nonnullis Græculus diceretur.' Atque hunc contemtum imminuti nominis servarunt ad ultima usque tempora. *Barthius.*

In disponendo die] Notemus utilissimum morem: neque enim aliter temporis ratio constare potest: sic et apud Græcos diligentissimus quisque et prudentissimus. Vetus scriptor apud Stobæum: *Ξενοκράτης διαιρῶν ἕκαστον μέρος τῆς ἡμέρας εἰς πρᾶξίν τινα, καὶ τῇ σιωπῇ μέρος ἀπένεμε.* Sic 'disponere ætatem' apud Senecam epistola LI. *Casaub.* Disponere, hic est, dividere diei curas. Ita 'disposuisse curas imperii' Silanum dicit Tacitus sub initium fere Ann. XVI. 'Tempora dividere,' Agric. Vit. *Boxhorn.*

Quidquid ægrorum in civitate esset, visitare se velle] Comitas non abhorrens a moribus Tiberii: Velleius narrat simile quid de eodem: 'Nemo e nobis gradumve nostrum aut præcedentibus aut sequentibus imbecillus fuit, cujus salus aut valitudo non sustentaretur Cæsaris cura: tanquam distractissimus ille tantorum onerum mole huic uni negotio vacaret animus.' Quare non probo lectionem quorundam librorum doctis nonnullis probatam *agrorum*, quam in nullo nostrorum reperimus. Taceo quod verbum 'visitare' de agris parum apte diceretur. *Casaub.* Laudata multorum Principum pietas, quod ægrotos viserint. Sic enim de Claudio Dio, de Hadriano Spartianus, de Trajano et Gratiano Ausonius Panegyrico. *Torrent.*

Id a proximis aliter exceptum est] Quomodo aliter id, atque dixerat Tiberius, intellexere? Conjecturæ locum facit Codex Salmasianus, qui pro *visitare se velle* exhibet, *vitare se velle*. Fortean in disponendis diei curis prædixerat, omnem ægrorum contactum atque commercium sese vitaturum: id illi proximi, affinitate vocis inducti, sic acceperunt, ac si visitare singulos vellet, civilitate Tiberii tali sensui fidem faciente.

Per valitudinum genera] Verbi caussa, podagrici uno loco simul collocabantur, febricitantes in alio, phthisici in alio. Mos fuit apud Babylonios, ut languentes in forum deportarentur: qui eos adibant, si quis et ipse eundem passus esset morbum, consulebant, hortabanturque ad ea remedia usurpanda, quæ ipsi faciendo similem morbum effugissent, aut alium novissent effugisse: et, ut author est Herodotus in primo historiarum, nulli fas est languentes prætèrire silentio, nisi prius exploraverit quonam morbo laborent. *Beroald.*

In quo exercuisse jus tribunitiæ potestatis visus est] Nempe recens ab Augusto inventæ, non priscæ illius et veteribus usurpatæ. Cautum enim fuerat, Livio et Halicarnassæo testibus, ne extra Urbem Tribunorum potestas quicquam valeret.

Antisophistas] Id est, pugnantes ac concertantes sophistas.

Cum apparitoribus] Apparitores magistratuum dicebantur, qui magistratuum imperio præsto erant, ut scribæ, accensi, interpretes, præcones, viatores, lictores, carnifices. Hæc autem munera libertis fere suis magistratus quisque more majorum mandavit. Quod cum ex aliis multis locis colligitur, tum maxime ex oratione Senatoris cujusdam, apud Tacitum de libertinorum ordine ita disserentis: 'Hinc plerumque tribus, decurias, ministeria magistratibus, et sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas.' *Sigon.*

Citatumque pro tribunali voce præconis] Cicero lib. VII. in Verr. 'Quem is, uti Panormum venit, ad se vocari et de tribunali citari jussit.' Quinetiam, ut Plutarchus in Gracchis tradit, in more positum erat, Εἴτις, ἔχων δίκην θανατικὴν, μὴ ὑπακούει, τούτου πρὸς τὰς θύρας ἕωθεν ἐλθόντα σαλπιγκτὴν ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι, καὶ μὴ πρότερον ἐπιφέρειν ψῆφον αὐτῷ τοὺς δικαστάς. Martialis lib. I. Epigr. 'Qui nec leno potes nec comessator haberi, Nec pavidos tristi voce citare reos.' Sed et accusator citabatur: qui si ad diem non adfuisset, ex reis eximebatur is, cujus nomen delatum erat. Hoc amplius, patroni atque oratores prætoris voce citabantur. Quintilian. lib. VI. cap. 5. *Brisson.*

Ob libidines et adulteria] Plutarchus legem a Romulo de divortio latam prodidit. Siquidem ait, inter alias leges Romuli illam fuisse acerbissimam, quæ uxori potestatem a viro discedendi ademit, viro uxorem exigendi dedit, si eam aut stuprum fecisse, aut venenum parasse, aut filios, aut claves subjecisse comperisset. Itaque postea in XII. Tabulis divortium esse permissum, ex eo licet suspicari, quod inquit Cicero in Philippicis de Antonio: 'Frugi factus est, mimam illam suam suas sibi res habere dixit ex XII. tabulis, claves ademit, exegit.' *Sigon.*

Repudiumque ei suo nomine remissum] Repudium et divortium etiam inter absentes, non modo jure civili, verum etiam divino fieri consueverunt. Unde usitata locutio, 'Nuntium mittere,' 'libellum repudii mittere.' Proprie dicti repudii, id est, quo sponsalia dirimuntur, hæc vetusta formula fuit: 'conditione tua non utar.' *Hottomann.* Divortii formulam fuisse reperio, 'res tuas tibi habeto,' vel 'res tuas tibi agito,' quod et Cicero in Philipp. significat, et Caius cap. 2. de divortiis

corio, ut lorica. Hoc ergo peculiare in Augusto notavit Tranquillus, quod thorace laneo uteretur præter subulcam et tunicas. Frustra Torrentius subuculæ thoracem explicat; quia subucula pectus tegebat, quod ut verum sit, tamen a thorace distincta. *Ferrarius.*

Cum pingui tunica] Pingue pro crasso dixit: quomodo Cicero de Divinat. 'Pingue et concretum est cœlum.' Martialis: 'Et pingues tunicas serra secare potest.' Et Juvenalis 'pingues lacernas' munimenta togæ dixit. Hujusmodi autem pinguiorem togam fuisse eam, quam *Lænam* Romani appellavere, credibile est. Varro: 'Læna quod de lana multa; duarum enim togarum instar.' *Marc. Donat.*

Et subuculæ thorace laneo] Subucula, viris fœminisque communis, sic dicta est, quod subtus gestetur. Varro. Thoracem autem subuculæ intelligo quatenus ea pectus tegitur. Male igitur qui *subucula et thorace* legunt. *Torrent.*

Et feminalibus, et tibialibus muniebatur] Illis vocibus non intelligunt veteres Latini id quod hodie appellamus femoralia et tibialia, sed fascias quibus antiqui pedes, tibias, crura, et femora sive femina involvebant. Nostras enim braccas non fuisse Græcis Latinisque in usu, eo probamus, quod, in cultu Græcorum et Romanorum, breviore veste amicti, eas partes ostenderent, quæ honeste nominari non possunt. Item quod in mentione τῶν περὶ κοιλιολυσίαν ὄντων, vestis semper καθέλκεσθαι καὶ ἀνέλκεσθαι dicitur. Hebræi honestissime 'tegere pedes.' Herodianus in Macrino, τὰς ἐσθῆτας τῶν μηρῶν καθέλκειν. Usus primus harum fasciarum fuit in ægrotis et imbecillibus, a quibus sumserunt postea homines delicati et molles. Pedules fascias Græci περιπεζίδας appellarunt, crurales περισκελίδας. Quas tamen etiam a puellis fuisse gestatas ex Menandro annotat Julius Pollux, et ex Horatio nobis constat. Alibi docuimus sero veteres calceamentis assnevisse: cum per longa sæcula nudis pedibus, nisi cogeret necessitas, egissent. At posteaquam in frequenti usu calcei cœperunt esse, paulatim etiam pedules atque crurales fasciæ sunt assumtæ. Temporibus Dionis Chrysostomi, qui Trajano imperante vixit, fascias adhuc mediocris fortunæ homines ignorabant. Sed braccarum usum ita aversati sunt Græci Romanique, ut non sine indignatione referat Ovidius, Ponti accolas quosdam braccas gestasse, cum essent Græcis oriundi: existimabant enim inclementissimi cœli id esse argumentum. Non tamen dubitamus, paullo post Augusti tempora, braccis cepisse assuescere Romanos, qui bella cum Germanis aliisque septentrionalibus populis gerebant, aut limites Imperii in illis oris tuebantur. *Casaub.*

In peristylio] In atrii parte, quam e re peristylium dicebant. Adi sis annotata ad cap. 29. et Vitruvium libro VI. cap. 4.

Saliente aqua] Simili artificio et theatra refrigerarunt: ejusque rei primus auctor Pompeius Magnus. Valerius Maximus lib. II. Eo etiam spectat Circi irrigatio. *Casaub.*

Atque etiam ventilante aliquo cubabat] Erant flabella elegantiorum, sive muscaria, pavonina, ut Martialis indicat. Ut plurimum flabella erant e pennis inter se colligatis in unum fasciculum: quare Euripides appellat εὐπαγῆ κύκλον πτέρινον, et notat morem esse Barbaricum e Phrygia ad Græcos allatum. Porro qui molliores erant, præsertim autem virgines delicatæ, iis non cubantibus tantum ventilatores aderant, sed etiam incedentibus per urbem servi cum flabellis simul et umbellis latus cingebant. Dionysius Hal. lib. VII. *Idem.*

Petasatus] Petasus, a πετάννυμι, pileus est viatorius solem defendens. Apuleius 'pilei umbraculum' vocat.

Sub dio] 'Subdiales ambulationes,' et 'pavimenta subdialia' a Plinio 'nuncupantur,' quæ Græci ὑπαίθρας vocant. Celsus in primo: 'Melior est ambulatio sub dio, quam in porticu: melior, si caput patitur in sole, quam in umbra.' *Beroald.*

Ut Præneste vel Tibur biduo procederet] Hac ratione stadia centum in dies conficiebat: nam Præneste stadiis cc. Roma distat, nec multo minus Tibur. *Casaub.*

In primis lavandi raritate] Celsus, aliique veteres Medici, ita faciendum præcipiunt iis, qui nervorum dolore laborant, ut Augustus. Nunquam autem fere difficilius obsequentes ægrotos habuere olim Medici, quam ubi imperata erat balneorum abstinentia, ut ipsorum libri testantur: quæ caussa est, cur hoc Suetonius notet. *Idem.*

Sudabat] In balneo. Ut autor est Vitruvius in v. Laconica et sudationes conjungendæ sunt tepidario. Erant enim loca ad sudorem e corpore ducendum accommodata, quæ alio nomine sudatoria nuncupantur. *Beroald.*

Perfundebatur egelida aqua] Cellæ tepidariæ solio insidebat, et tepida perfundebatur. 'Perfundi aqua' Hippocrati dicitur, περικλύδην λούεσθαι. Nihil pertinet ad eam capitis perfusionem aqua frigida, quam tot locis tam diligenter commendat Celsus. *Casaub.*

Marinis] Celsus: 'Si tumor nullus est, calidis fomentis opus est; aquam marinam vel muriam duram fervefacere oportet: deinde in pelvem conjicere, et cum jam homo pati potest, pedes demittere.'

Albulisque calidis] Albulæ aquæ sulfureæ, ergo et calidæ. Nullæ enim sulfureæ nisi calentes. Quod experientia ubique terrarum ostendit, et res ipsa docet. Martialis: 'Canaque sulfureis Albula fumat aquis.' 'Crudas' tamen alio loco idem appellat: 'Crudarum nebulæ quod Albularum.' Quæ appellatio videtur calori non suffragari. Plinius lib. XXXI. cap. 2. 'Albulæ aquæ vulneribus medentur. Egelidæ hæ, sed Cutiliæ in Sabinis gelidissimæ.' Vox egelidum et pro tepido ponitur, ut pro frigido. Utroque sensu usurpavit Ovidius hoc versu: 'Egelidum Borean, egelidumque Notum.' Notus tepidus, frigidus Boreas, uterque egelidus, si egelidus utrumque significat. Clare Strabo gelidas facit Albulas. Plures ibi fontes esse ait hoc nomine. Fortassean alii ex his frigidi, alii tepidi. Non possum aliter conciliare. *Salmas.*

CAP. 83. *Ad pilam folliculumque*] Non, quod follis pila non sit, sic loquitur, sed cum pila absolute dicimus, pusilla illa intelligitur, de cujus ludo Galenus scripsit. 'Campestres' vero exercitationes appellat quæ in campo Martio fiebant, ut Ner. cap. 10. *Terrent.* Folliculus est pila spiritu intenta. Martialis: 'Mitis mihi convenit ætas: Folle decet pueros ludere, folle senes.' *Sabell.*

Ita ut in extremis spatiis subsultim decurreret] Hoc est, cum levi saltatione curreret: nam veterum Asclepiadarum divina solertia, quæ ambulatio cuique morbo conveniret, subtilissime vestigaverat. Itaque alium jubebant per plana, alium per clivosa, alium brevioribus spatiis, alium longioribus ambulare: quosdam contento cursu, quosdam leni, nonnullos subsiliendo: sic ut duo vel tria exercitationis genera miscerent, ambulationem, cursum, saltum. Hujus porro (saltum dico) species multæ: in longum: in altum saliaris sive fullonius, ut Seneca appellat epistola XV. Erant et aliæ pæne innumeræ ambulationum species, quarum Hippocrates secundo et tertio de diæta, Oribasius libro VI. aliique medici passim meminerunt. *Casaub.*

Sestertio vel lodicula involutus] Qui

in campo se vel gymnasio exercebant, cætera nudi, τὴν αἰδῶ campestri tegebant: aut si corpore infirmiore erant, gausapam vel pallam, vel lodiculam, vel sabana sumebant. Itaque plurimus horum usus fuit in gymnasiis et balneis. In libris Medicorum multa hujus moris mentio: qui etiam docent, in eum usum adhiberi solitas vestes potissimum ἀγνάπτους, quæ fullonis arte non essent politæ. Ac fuere in hunc usum linteamina quædam dicta posterioribus Hebræis, Græcis, ac Latinis 'sabana.' *Casaub.* Legendum hoc loco *segestrio.* Cujacius. Varro de vita P. R. 'Hoc, quod injicitur, toral dicitur: lecticam qui involvebant, segestria appellabant.' De segestri Lucilius: 'Penula, si quæris, canteriu', servu', segestre, Utilius mihi quam sapiens.' Erat enim teges, quæ a segetibus, (ut vult Varro,) quod ex eis fieret, dicta fuit. Postea factam esse ex pellibus testatur Plautus apud Porphyrionem. Certe στέγαστρον pelles significat. Et nostrum *dormio* ἀπὸ τῶν δερμάτων. nam *dermio* veteres dicebant. *Jos. Scaliger.*

Ludere ocellatis] Subaudiendum *calculis.* Immo 'ocellati' pro ocelli, ut matulata pro matula. Sunt autem ocellati calculi in formam ocelli facti, vel oculi modo lucentes. Ita littorales lapillos oculi specie nitentes dixere. Græcis Nympharum oculi. Vocabantur capillati et umbilici iidem, quod umbilici figuram præferrent, ac velut oculi pupula lucerent. *Salmas.*

Cum pueris minutis, quos facie et garrulitate amabiles undique conquirebat, præcipue Mauros et Syros] Istos Latini delitias vocant, non quos nequissimi Græci παιδικά. Non enim semper idem sunt, puer delicatus et delitiæ. Apud Jeremiam Prophetam cap. 31. ילד שעשעים Hieronymus vertit, *puer delicatus.* Græci παιδίον ἐντρυφῶν, videturque Propheta ad delitias hoc genus alludere. De his loquitur Seneca lib. II. de tranquillitate vitæ: 'Pueros quidam in hoc mercantur procaces, et eorum impudentiam acuunt, et sub magistro habent.' Matronæ nobiles his solitæ otium suum oblectare. Dio lib. LVIII. de nuptiis Augusti et Liviæ loquens, παιδίον τι τῶν ψιθύρων οἷα αἱ γυναῖκες γυμνὰ, ὡς πλῆθει, ἀθύρουσαι τρέφουσι. Quod ait Dio nudos solitos haberi, intellige nudos a veste; nam alias multo auro gemmisque exornabantur. *Casaub.*

Nam pumilos] Inter ministeria magnatum nani et nanæ semper fuerunt. Fuerunt autem pumili non solum natura, sed et cura atque institutione. Mangones enim ut efficerent nanos, conclusos alebant in arca pueros, et fasciis revinctos. Vide Longinum περὶ ὕψους. *Idem.*

Distortos, et omnes generis ejusdem] Postea luxus invexit consuetudinem quærendi distortos et quocunque modo prodigiosis corporibus insignes. Hi maxime placebant et in pretio erant. Quintil. declamat. CCXCVIII. item institut. lib. II. c. 5. Appellatione distortorum continentur et spadones. Et affines istis naturæ ludibriis, ἀνθρώποις οὐκ ἀνθρώποις, ut appellantur ab Athæneo, sunt fatui, quos jam olim proceres domi alere soliti, sapientibus eo nomine reprehensi. Seneca epistola I. *Idem.*

Ut ludibria naturæ malique ominis abhorrebat] Exhibuit tamen adolescentulum Lucium bipedali minorem, librarum septendecim, ac vocis immensæ, supra c. 43. At quæ male ominari credebantur, ea eripere potius oculis hominum studebant. Quod de androgynis ex Livio constat.

CAP. 84. *Nisi meditata et composita oratione*] Imo etiam e libello nonnunquam habebat: ut elegantissimam illam apud Dionem lib. LIII. quam, de deponendo imperio, in Senatu dixit.

Deficeret] Codex Salmas. *deficeretur*.

Ac ne periculum memoriæ adiret, aut in ediscendo tempus absumeret, instituit recitare omnia] 'Recitare' igitur est de scripto pronunciare. Plin. Ep. 17. lib. VII. 'At horum recitatio usu jam recepta est: num ergo culpandus est ille qui cœpit? Quanquam orationes quoque et nostri quidam et Græci lectitaverunt.' Idem Plinio lectitare quod recitare. Infra capite 89. 'Recitantes benigne et patienter audivit: nec tantum carmina et historias, sed et dialogos.' Nempe minus usu recepta ac minus probata erat orationum et dialogorum recitatio, quam carminum et historiarum. Id quod Plinii quoque tempore obtinuisse, eadem epistola fidem facit.

Dabatque assidue phonasco operam] Phonasci qui fuerint, discere licet ex Varrone, cujus hi versiculi apud Nonium exstant: 'Phonascus sum, vocisque suscitabulum, Cantantiumque gallus gallinacens.' Ita enim lego, cum hactenus scriptum fuerit *Phonicia*, vel *Fœnicia*. Pro *vocis* etiam rescribo *vocisque*, ut sit versus Iambicus. *Boxhorn*.

Cap. 85. *Rescripta*] Nomen est operis conditi ab Augusto: in quo rescribebat Bruto ad ea quæ ille scripserat de Catone Uticensi. Fuit autem Cato Bruti avunculus, idemque socer. *Beroald*.

De vita sua] Sic et Tiberius commentarium de vita sua scripsit. Inf. Tib. c. 61. et Domit. c. 20. Scripsit et Claudius de vita sua octo volumina. Inf. Claud. c. 41. Idem Hadrianus, M. Aurelius, et Septimius Severus factitarunt, si Spartiano et Lampridio credimus. Nam de Augusto testatur etiam Ulpian. lib. I. de cadaveribus punitorum his verbis, 'Corpora eorum, qui capite damnantur, cognatis eorum neganda non sunt, et id se observasse Divus Augustus lib. x. de vita sua scribit.' Sed et Macer J. C. leg. duodecima de re militari, verba ex Disciplina Augusti citat. Ut præter opera hic commemorata, de disciplina quoque militari scripsisse videatur. *Torrent*. Etiam libros Epistolarum Augusti exstitisse, Gellius, Quintilianus, et Macrobius indicant.

Poëticam summatim attigit] Sic, 'panis summatim fermentatus,' apud Marcellum Empiricum. Glossarium, ἀκροθιγῶς, *summatim, carptim*. Casaub. Capite 89. 'plane Poëmatum quoque non imperitus.'

Siciliæ] Scripsit forte id opusculum in memoriam rerum gestarum in Sicilia adversus Sextum Pompeium, quo Siciliæ descriptio continebatur. *Beroald*.

Quæ fere tempore balinei meditabatur] Ita soliti nonnunquam veteres. Plinius Junior Ep. 14. lib. IV. 'Accipies cum hac epistola hendecasyllabos nostros: quibus nos in vehiculo, in balineo, inter cœnam oblectamus otium temporis.' At de avunculo idem Ep. 5. lib. III. 'In secessu solum balinei tempus studiis eximebatur: quum dico balinei, de interioribus loquor: nam dum distringitur tergiturque, audiebat aliquid aut dictabat.'

In spongiam] Augustus, significare volens se spongia deletili delevisse Ajacem, suam tragœdiam, dixit festiviter, 'Ajacem in spongiam incubuisse:' alludens ad Ajacis obitum, qui gladio incubuit, furore in mortem præcipitatus, cum superatus fuisset ab Ulysse in armorum judicio. *Beroald*.

Cap. 86. *Elegans et temperatum*] In D. Augusti Epistolis elegantia orationis neque morosa, neque anxia, sed facilis hercle et simplex. Gellius. Augusti prompta ac profluens, quæ deceret principem, eloquentia fuit. Tacitus.

Cacozelos] Κακόζηλον, id est, mala affectatio, per omne dicendi genus

peccat. Nam et tumida, et exilia, et prædulcia, et abundantia, et arcessita, et exsultantia, sub idem nomen cadunt. Denique κακόζηλον vocatur quidquid est ultra virtutem, quoties ingenium judicio caret, et specie boni fallitur: omnium in eloquentia vitiorum pessimum. Nam cætera cum vitentur, hoc petitur. Quintilianus.

Antiquarios] Molestius culpatiusque esse arbitror, verba nova, incognita, inaudita dicere, quam vulgata et sordentia. Nova autem videri dico etiam ea, quæ sunt inusitata et desita, tametsi sunt vetusta. Est adeo id vitium plerumque seræ eruditionis, quam Græci ὀψιμαθίαν appellant, ut quod nunquam didiceris, diu ignoraveris, cum id scire aliquando cœperis, magni facias quo in loco cumque et quacumque in re dicere. Gellius.

Exagitabat nonnunquam Mæcenatem suum] Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione diffiueret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam, et errantem, et licentiæ plenam. Mæcenas in cultu suo: 'Amne silvisque ripa comantibus, vides ut alveum lintribus arent, versoque vado remi iciant hortos? Quid si quis fœminæ cirro crispatæ labris columbatur? Incipitque suspirans, et cervice lapsa fanatur.' Senec. Epist.

Cujus μυροβρεχεῖς, ut ait, cincinnos usquequaque persequitur] Falluntur interpretes, qui verba Suetonii ita accipiunt, quasi in oratione Mæcenatis vocem Græcam μυροβρεχεῖς reprehenderit: nam contra ea voce ipse Augustus more suo usus est, ad exprimendum genus dicendi Mæcenatis. Solens, inquam, fecit more suo Augustus, quod Græco verbo uteretur. *Casaub.* Μυροβρεχεῖς, id est, *unguentis delibutos.*

Et imitando per jocum irridet] Augustus quia Mæcenatem suum noverat esse stylo remisso, molli, et dissoluto, talem se in epistolis, quas ad eum scribebat, sæpius exhibebat: et contra castigationem loquendi, quam alias ille scribendo servabat, in epistola ad Mæcenatem familiari, plura in jocos effusus subtexuit: 'Vale mel gemmeum Medulliæ, ebur ex Hetruria, laser Aretinum, adamas supernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, iaspis figulorum, berylle Porsennæ, carbunculum Italiæ, καὶ ἵνα συντέμω πάντα, μάλαγμα mœcharum.' Macrobius.

Sed nec Tiberio parcit] Hunc nempe ut antiquarium, Mæcenatem ut κακόζηλον, reprehendens. *Torrent.*

Tuque dubitas Cimberne Annius an Veranius Flaccus imitandi sint tibi] Cimber hic ille est rhetor antiquarius, in quem lusit Virgilius epigrammate eo quod hodieque extat in Catalectis. Veranium quendam laudant sæpe Festus, Macrobius, alii, in explicatione verborum antiquorum. Illi non male conveniat quod hic de eo Augustus innuit. Lepidissime vero Augustus irridet Antonium, deliberare eum dicens, utrum debeat ad imitandum sibi proponere Cimbrum Anniumve, an Asiaticos oratores: cum et horum et illorum diverso genere vitiosa sit ἡ ἰδέα τοῦ λόγου. Quare neutrum horum in deliberationem venire debuit. *Casaub.*

Excerpsit ex Or. Cat.] Sallustius priscorum, Catonisque verborum fuit affectator, ideoque hoc epigrammate noto incessitur: 'Et verba antiqui multum furate Catonis Crispe, Jugurthinæ conditor historiæ.' Sed de Originibus Catonis sic inquit Marc. Tullius in Bruto: 'Jam vero Origines ejus, quem florem, aut quod lumen eloquentiæ habent?' *Beroald.*

An potius Asiaticorum oratorum] Antonius in Græcia et corpus ad militares labores, et linguam ad dicendum exercitationibus instruxit: æmulatus

est autem Asiaticum dicendi genus, maxime tum florens, vitæque ejus fastuosæ et inflatæ, ac inani elatione, inconstantique ambitione plenæ consentaneum. Plutarch.

Et quadam epistola Agrippinæ neptis ingenium collaudans] Hæc est Agrippina M. Vipsanii Agrippæ et Juliæ filia, Augusti neptis. Hujus Agrippinæ ex Cæsare Germanico filia fuit altera Agrippina Claudii uxor, Augusti vero proneptis, non neptis. *Casaub.*

CAP. 87. *Ad Kalendas Græcas*] Per contrarium non ineleganter ita dicere possemus: 'Ad neomenias Latinas.' *Beroald.*

Contenti simus hoc Catone] Qui seculum suum vituperabant, dicere soliti, 'Jam nullus Cato.' nam Cato non hominis nomen, sed ipsius virtutis esse, propter ejus viri præstantiam, videbatur. Augustus vero, qui tales voces non nimis libenter audiebat, quando aliquos non sapientissimos, et quorum mores non probatissimi, vel in Senatum legebat, vel Senatui, aut tribubus commendabat, dicere solebat, 'Contenti simus hoc Catone.' Idem dictum postea ab eo in epistolis ad alia quoque translatum, cœptumque usurpari, quoties, ut ait Suetonius, hortari voluit ferenda esse præsentia, qualiacunque sint. Eadem sententia proverbii Græci, ἂν μὴ παρῇ κρέα, τῷ ταρίχῳ στερκτέον. *Casaub.* Non est intermittendus sermo Augusti, quem Catonis honori dedit. Venit forte in domum, in qua Cato habitaverat: dein Strabone in adulationem Cæsaris male existimante de Catonis pervicacia, ait: 'Quisquis præsentem statum civitatis commutari non volet, et civis, et vir bonus est.' Satis serio et Catonem laudavit, et sibi, ne quis affectaret res novas, consuluit. Macrobius.

Velocius quam asparagi coquantur] Nempe asparagi summa, priusquam durescant, leviter coquuntur, tantum ut cruditas absit. Dicitur autem asparagus, quod qui sunt in his præcipui, non seruntur, ut Athenæus dixit. Confine huic proverbio, 'Αφύα ἐς πῦρ *Aphya ad ignem*, apud eundem Athenæum. Nam Aphya piscis genus molle ac tenerum, quod admotum igni protinus decoquitur. *Erasmus.*

Et pro stulto baceolum] Non est rejicienda lectio plurium exemplarium, *buteolum*. In ore infantium frequens vocula est ba vel bat aut bad. Inde multæ voces fictæ per ὀνοματοποιΐαν, partim ad exprimendam infantiam, partim ad alia vitia denotanda pueritiæ affinia. Hujus generis sunt apud Græcos βάζειν, βαβάζειν, et βάβαξ ὁ φλύαρος, ut exponunt veteres Grammatici: item βαμβαίνειν, et Bambalio apud Ciceronem: et βάττος, unde βαττολογία et βατταρίζειν. Inde ergo vox Augusti 'bateolus' vel a βάταλος licentius, ut a principe, deducta, vel nata in cœlo Romano, aut ab ipso Augusto conficta per μίμησιν, vel ab aliquo veteri comico: nam et Nævius ab eadem origine 'buttubata' pro nugatoriis posuit. vide Festum. Sunt et in lingua Gallica similiter ὀνοματοπεποιημέναι voces, *badin*, *babouin*, *baveur*, *bavard*, aliæque. *Casaub.*

Pro pullo pulleiaceum] Probo *pulleiaceum* pro pullum, ut de colore intelligatur. Sed fortasse melius scriberetur *pullaceum*. Alioquin si *pulleiaceum* legatur, non abhorreremus ab eorum sententia, qui pulleium legunt. Sic enim pulleiaceum pro pulleio dixere, ut betaceum dixere pro beta. *Salm.*

Pro cerito] 'Morticinus' erat convicium in tetros exsangui facie homines. Attici vocabant ejusmodi Δημητριακούς. Et Δημήτηρ ἡ αὐτὴ τῇ 'Ερινύϊ. Latini id interpretati sunt Cereritos, postea Cerritos. *Jos. Scaliger.*

Vacerrosum] Vacerram Verrius et alii complures vocari dicunt stipitem, ad quem equos solebant religare. Ateius vero philologus maledictum

hoc nomine significari magnæ acerbitatis, ut sit vecors et vesanus. Festus.

Et betissare, pro languere, quod vulgo lachanissare dicitur] Legitur in veteri Glossario *vacillant*, λαχανίζουσι, *βαμβαίνουσι*. *Casaub.* Catullus: 'Languidior tenera cui pendens sicula beta.' Λάχανον olus, atque herbam omnem quæ edundo sit, significat. De quo ad Horat. l. I. Sat. 6. 'lachanique catinum.' Et sane languidum pro molli atque effœminato dici sæpius observavi. *Torrent.* In V. C. *betizare* et *lachanizare*, quod non improbo, ut colaphizare. Et notandum quod ait Isidorus, ante Augusti tempora *y* et *z* non fuisse in usu apud Romanos. Ergo ante Augustum dicebant Latini lachanissare, a λαχανίζειν, ut comassari a κωμάζειν, pitissare a πυτίζειν. Sub Augusto receperunt literam Græcam ζ, et dicere cœperunt, lachanizare, colaphizare, et similia. *Salmas.*

Non dividit verba, nec ab extrema parte versuum abundantes litteras in alterum transfert: sed ibidem statim subjicit, circumducitque] Exemplo, ex Augusti epistola deprompto, res clarior fiet:

Nos, mi Tiberi, Quinquatrus satis jucunde
egimus. Lusimus enim per omnes dies, forumque aleatorium calefecimus.
Frater tuus magnis clamoribus rem gessit, &c.

Hæc vera est Augusti scriptura, quæ cum verbis Suetonii, et iis, quæ ex Ancyrano monumento alibi producimus, omnino congruit. A consuetudine enim vulgo in scribendo recepta, et nobis adhuc retenta, recessit Augustus, ac contrariam plane viam ingressus est. Vulgo a fine versus ad alterius initium abundantes litteras transferre mos erat. Ea divisio immanis, et nimia, et lectoribus molesta visa Augusto, ac icciirco improbata est. Ipse vero eisdem illis litteris statim ibidem in fine versus sequentis locum fecit, atque ita eas circumduxit, ut a reliquis non divisæ aut avulsæ, sed cum iis quam proxime cohærere viderentur. *Boxhorn.*

Cap. 88. *Legato consulari*] Aut qui sub consule erat, aut, quod magis placet, qui consularem provinciam vicario nomine administrabat. *Sabell.*

Cujus manu ixi pro ipsi scriptum animadverterat] Severe quidem Augustus: sed tamen quid isti in mentem venerat ut *x* pro *ps* scriberet? An fuit insanus novitatis amor? Nam ad Augusti fere tempora ignorata *x* litera fuit, si fides Isiodoro: quod etsi merito suspectum, tamen inter legitimas literas Romanas a plerisque tum non habitam certum est. Varro, 'Litterarum partim sunt et dicuntur, ut A et B, partim dicuntur et non sunt, ut H et X: partim sunt neque dicuntur, ut Φ, Ψ.' Ideo, ut Victorinus ait, 'Nigidius in suis libris ea littera non est usus, antiquitatem sequens.' *Casaub.*

B pro a] Sic, cum *vertex* scribere vellet, hæc litterarum structura sequebatur: *xfsufy*. At Cæsar Julius quartam elementorum litteram, id est, *d* pro *a* et perinde reliquas commutavit. Ei vertex sic scribendum fuit: *zhuxhaa*, si modo et ipse, finito semel Alphabeto, litteras geminavit. Vide in ejus vita caput 56.

Cap. 89. *Magistro dicendi usus Apollodoro Pergameno*] Pergamus Apollodoro Rhetore clara est, qui artis præcepta conscripsit, et sectæ Apollodoreæ autor fuit, si qua tamen ea est. Maxime extulit eum amicitia Augusti Cæsaris, quem dicendi arte instituit. Strabo.

Eruditione varia repletus Sphæri] Legendum ex vestigiis veteris codicis, *eruditione varia repletus, ut Arei philosophi filiorumque ejus Dionysii et Nicanoris contubernium.* Nam membranæ non habent *inii*t. Et Sphærus ille philosophus nihil ad Augus-

tum. *Salmas.*

Arei philosophi] Magna hunc existimatione in Augusta domo fuisse, patet ex illis Senecæ verbis, in Consol. ad Marciam: 'Livia se consolandam Areo Philosopho viri sui præbuit, et multum eam rem profuisse sibi confessa est. Plus quam pop. Rom. quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat.' Deinceps orationem repræsentat, quam apud Augustam habuisse eum, consentaneum putat.

Delectabatur etiam comœdia veteri] Divinitus ab Aristotele dictum est, partem turpitudinis esse, id quod est ridiculum: ὅτι τὸ γελοῖον μόριον τοῦ αἰσχροῦ ἐστι. Propterea in veteri comœdia, dicta inusitata et obscœna, cavillationes bonorum, singulorum contumeliæ, imitatio vel factis vel verbis, sententia perversa, ideoque inexspectata, risum maxime expressit: cujus segetem largissimam Aristophanes suppeditat: qui non modo Plautum, sed quoscunque hac in parte superavit, et plenissime omnes τοῦ γελοίου figuras expressit. Novæ autem rex et princeps fuit Menander, cujus expressa effigies est Terentius. *Heinsius.*

Eaque ad verbum excerpta, aut ad domesticos] Hæc fuit olim consuetudo virorum magnorum, qui in rebus agendis ea exercebant, quæ prius in umbra et otio legerant, et didicerant. Hujusmodi tabellas, qualem etiam Polybius Demetrio Seleuci F. fugam ex urbe meditanti, atque in ipso rei articulo cessanti, increpiturus misit, Græci πιττάκια vocant: estque ea vox non infrequens in libris prudentum, et aliorum scriptorum Græcorum ac Latinorum. Petronius Arbiter: 'Statim allatæ sunt amphoræ vitreæ diligenter gypsatæ: quarum in cervicibus pittacia erant affixa cum hoc titulo: FALERNUM OPIMIANUM ANNORUM CENTUM.' *Casaub.*

Q. Metelli de prole augenda] Q. Metellus censor censuit, ut ducere uxores omnes omnino cogerentur, liberorum creandorum caussa: extat oratio ejus, quam Augustus Cæsar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam, in Senatu recitavit. Florus.

Rutilii] P. Rutilius Rufus est ex veteribus Jurisconsultis, P. Mucii discipulus, qui Consul fuit cum M. Manilio, et Asiæ Proconsul, ut est in l. II. D. de origine jur. vel si Asconio credimus in Divin. Asiæ proconsulis quæstor, aut legatus, ut scribit Livius libro LXX. Hic etiam Rutilius rerum Romanarum historiam scripsit, auctoribus Athenæo et Velleio. Scripsit et de vita sua libros aliquot, quorum sæpe auctoritate Charisius utitur, et oratores complures. *Cujacius.*

Ne modo ædificiorum] Trajanus, si Sex. Aurelio credimus, ad pedes LX. reduxit. Ulpianus l. I. De operis novi nunciatione, scribit, si quid contra leges edictave Principum quæ ad modum ædificiorum facta sunt, fiat, 'novum opus nunciari posse.' Adde et Plinium l. XXXV. cap. 14. *Torrent.* Augustus, ut ruinæ caverentur, edixit ne novum ullum ædificium ad viam publicam factum ultra LXX. pedes attolleretur. Strabo.

Ingenia sæculi sui omnibus modis fovit] Ad Trajanum (sæpe enim hunc cum Augusto comparamus) Plinius: 'Quem honorem dicendi magistris, quam dignitatem sapientiæ doctoribus habes? Ut sub te spiritum et sanguinem et patriam receperunt studia, quæ priorum temporum immanitas exiliis puniebat, quum sibi vitiorum omnium conscius princeps inimicas vitiis artes non odio magis, quam reverentia relegaret.'

Recitantes] Sicut olim Virgilium recitantem aliquot Æneidos libros benigne una cum Octavia sorore audi-

visse fertur. *Beroald.*

Sed et orationes et dialogos] Adi, si lubet, ad cap. 84.

Nisi et serio, et a præstantissimis offendebatur] Norat hunc animum Cæsaris Ovidius, cum caneret, 'Denique Cæsareo, quod non desiderat ipse, Non caret e nostris ullus honore liber.' Idem Poëta alibi factum suum defendit, quasi excusatione opus esset, quod toties Augusti laudes attingeret, 'Ipse pater patriæ (quid enim civilius illo?) Sustinet in nostro carmine sæpe legi. Nec prohibere potest: quia res est publica Cæsar, Et de communi pars quoque nostra bono est.' *Casaub.*

Nomen suum commissionibus obsolefieri] 'Committere' est duos pluresve in certamen conjicere. Nec solum de athletis, aut gladiatoribus, sed de mimis etiam, oratoribusque, ac Poëtis dicitur. Et nove quidem, sed venuste Ulpianus lege I. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, 'cum arietes vel boves commisisset,' absolute, pro concertassent. Hinc ergo 'commissiones' apud Plinium lib. II. cap. 7. ac Suetonium hic; monitos enim ab Augusto Prætores scribit, ne super iis, quæ ad ipsum pertinerent, Poëtæ temere committerentur. Simile verbum 'componere.' Unde 'compositiones gladiatorum' apud Ciceronem lib. II. epist. *Torrent.* Committebant autem, vel in loco privato, hoc est, in auditorio, vel in loco publico, puta odeo, theatro, amphitheatro, basilicarum aliqua, vel Atrio libertatis, aut similibus locis. De his commissionibus loquitur Tranquillus, maxime de iis quæ in theatro vel amphitheatro: nam hæ sunt quæ pertinuerunt ad curam Prætoris, qui ludis præerat. Observandum est, commissiones opponi a Suetonio seriis scriptis. Sic prorsus in Plinii Panegyrico commissionibus seria carmina opponuntur. *Casaub.*

CAP. 90. *Circa religiones talem accepimus*] Religio Latinis dicitur et θρησκεία, sive pietas, et δεισιδαιμονία, sive meticulosa observatio eorum quæ a Diis prædici videbantur. De Augusti pietate erga Deos indicavit supra, cum de ejus pontificatu scriberet. Nunc de ejusdem δεισιδαιμονίᾳ, sive superstitione, agit. *Idem.* *Circa Religiones*] Cod. Salmas. *relegiones*, et ita semper. Cicero religionem dictam volebat a relegendo, teste Lactantio Divin. Institut. libro IV. capite 28.

Ut semper et ubique pellem vituli marini circumferret] Magicæ hujus vanitatis et persuasionis ineptæ, quæ olim mentes omnium tenuit, testes, præter Plinium et Spartianum in Severo, Plutarchus Symposiac. libro V. problemat. 9. ubi eadem vis inesse et ficis traditur: Geoponicorum auctor lib. I. cap. de grandine, et in simillimo argumento Palladius lib. I. c. 35. *Casaub.*

Abditum et concameratum locum] Duo codd. *concavernatum.* Verbum quidem insolens, sed non indignum Suetonio, et rei de qua agit aptissimum. sic enim de fulmine Plin. lib. II. c. 55. 'Neque unquam quinque altius pedibus descendit in terram. Ideo pavidi altiores specus tutissimos putant.' *Torrent.*

Ut supra diximus] Cap. 29.

CAP. 91. *Neque aliena de se negligebat*] Sic olim solitum fieri ab hominibus superstitiosis: non enim tantum ad sua somnia attendebant, sed etiam aliena de se. Ex ea superstitione ortus mos, ut qui de republica aliquid somniassent, id susque deque non haberent, sed notum omnibus facerent, vel præconis voce, vel proposito pittacio, quo id contineretur. Qua de re Artemidorus lib. I. cap. 2. *Casaub.*

Amici somnio monitus] Cornu, cui Brutus præerat, impulsis hostibus castra Cæsaris cœpit. Nam ipse Cæsar, etiamsi infirmissimus valetudine erat, obibat munia ducis, oratus eti-

am ab Artorio medico ne in castris remaneret, manifeste denunciatione quietis territo. Velleius.

Cultores abduci] Tanquam Augustus non amplius coleret Capitolinum Jovem, sed Tonantis tantummodo cultor factus esset. *Beroald.*

Tonantem pro janitore] Ac si Jupiter Tonans, cui ædem dedicaverat, loco janitoris foret Capitolino Jovi. Janitores autem more veterum catena vincti januam servabant: quod Tranquillus docet in libello de Grammaticis et Rhetoribus, scribens Volcatium ostiarium fuisse in catena more veterum. Et ab Ovidio dictum: 'Janitor indigne longa religate catena.' *Id.*

Tintinnabulis fastigium ædis redimivit, quod ea fere januis dependebant] Tintinnabula videbantur implere janitoris Tonantis officium, qui pro januis excubabat. *Idem.* In ædibus magnatum amplis et spatiosis usus tintinnabulorum fuit. Dio ait illis uses τοὺς τὰς συνοικίας νύκτωρ φυλάσσοντας, hoc est, custodes insularum et vastarum ædium, quas habuere Romani proceres. Glossarium, *Insula*, νῆσος, συνοικία: sed et ad alia utebantur. *Casaub.*

Cavam manum asses porrigentibus præbens] Gestu plane et more mendicorum: ita enim oportuit ad exorandam Nemesim. Eam Deam formidabant, ut comitem perpetuam rerum lætarum, καὶ ὑπερόγκων. Quare ut ejus tela effugerent, ipsi sibi propriæ felicitatis quasi cumulum diruebant. Multa Plutarchus de hac veterum opinione philosophatur, et in Camillo, et in Æmilio Paulo, et in Apophthegmat. et alibi. Propterea quæ supra modum læta erant, ea rerum tristissimarum mentione temperabant: sic triumphantibus a tergo astabat in eodem curru servus publicus, qui coronam illam auream immensi ponderis et amplitudinis sustinebat, et simul attendere triumphantem ad ultimi supplicii instrumenta currui appensa jubebat. Non alia ratio est, cur Augustus Urbis et Orbis dominus mendici personam semel in anno assumeret. Ideo notat Suetonius 'de cava manu.' Item Dio, ὡς καὶ προσαιτῶν. Hominibus liberis et honestis cavare manum, etiam cum aliquid acciperent, probro vertebatur. Et Ruffini, præfecti prætorio Orientis sub Honorio, manus post ejus cædem per novam Romam ita formata, ludibrii causa, est circumlata. Et de avaritia Atheniensium exstat proverbiale dictum Græcorum: Τὴν χεῖρ' ὑπίσχει καὶ ἀποθνήσκων Ἀττικός. *Atheniensis vel moriens cavat manum.* Idem.

CAP. 92. *Auspicia, et omina*] Auspicia ad aves referuntur, quorum duo sunt genera: unum ad oculos, alterum ad aures pertinens: ad oculos, scilicet volatus: ad aures, vox avium. Dicta autem sunt auspicia, quasi avium spicia: hoc est, ab avium inspectione: sicut auguria, quasi avium garia, ab avium garritu, et voce. Omina vero ad voces hominum referuntur: quæ majores nostri, ut inquit Cicero, 'quia valere censebant, idcirco omnibus agendis, Quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset, præfabantur.' *Beroald.* Scripsit et Suetonius librum de ominosis verbis, ut Torrentius in dedicatione notarum suarum testatur.

Si mane sibi calceus] Augustus lævum prodidit sibi calceum inductum præpostere, quo die seditione militari prope afflictus est. Plinius.

Sed et ostentis movebatur] Ostentum est, quod præter consuetudinem apparet, veluti, si videatur cœlum ardere, aut spectrum aliquod se ostendat. Portentum, quod porro et diutius tendit, et futurum postea aliquid indicat. Prodigium, quodcunque ante prædicit. *Popma.*

In compluvium Deorum Penatium transtulit] Penatium et larium sedes in privatis ædibus non una: coleban-

tur maxime in foco: item in cubiculo. Sæpe in aliqua parte atrii: puta in compluvio (quod videtur idem esse atque impluvium apud Vitruvium lib. XI. c. 4.) vel in porticu compluvio adjuncta. *Casaub.* Deorsum, quo impluebat, impluvium dictum: et sursum, qua compluebat, compluvium, utrumque a pluvia. *Varro.*

Deorum Penatium] Romæ templum monstratur, non procul a foro situm, ibi positæ sunt Trojanorum Deorum imagines, cum inscriptione DENATES, quæ Penates significat. Prisci enim homines, quum P nondum esset inventum, hujus literæ vim per D mihi videntur expressisse. Sunt autem duo juvenes sedentes cum hastis, quas seorsum alter ab altero tenet, artificii antiqui opus. Aiunt Æneam, qui arcem Trojanam in suam potestatem redegerat, ex adytis sacra magnorum Deorum (id est, Penatium) et Palladium, quod adhuc supererat, abstulisse, secumque in Italiam deportasse. Dionys. Halicarn.

Ne aut postridie nundinas quoquam proficisceretur] Dies cujusque mensis dividebant Romani bifariam: erant Nonæ, Idus, Kalendæ. Erant præterea nundinæ, ut in nostro mense hebdomades. Observatum autem est publico more, ut dies postridie Nonas, Idus, Kalendas, atri haberentur, ἀνέξοδοι καὶ ἀνεκδήμητοι. Quod docent nos, præter veteres Grammaticos, Ovidius, Livius, Plutarchus, alii. Augusti vero propria superstitio fuit, ut etiam postridie nundinas diem haberet infaustum et inominatum. Quare? fortasse ab eventu, quia aliquoties erat expertus res postridie nundinas inceptas non vertisse bene: vel ad imitationem superioris observationis hoc ab eo excogitatum, ut est superstitio ingeniosa et solers. Videtur autem et nundinarum dies parum utilis rebus inchoandis habitus. Ideo quoties in Kalendas Januarias incidebant, intercalatione extra ordinem συνέμπτωσιν illam pontifices declinabant. Caussa ejus persuasionis fortasse fuit, similitudo nominum in diebus novendialibus (qui mortuis sacri erant, ideoque atri) et nundinalibus. Propter eandem rationem puto et nonas Augustum in seriis rebus inchoandis devitasse: nam nonæ, nundinæ, et novendial indidem, etsi diversa ratione, dicuntur. *Casaub.*

Aut nonis quidquam rei seriæ inchoaret] An quod Nonarum tutela Deo careat, ut ait Ovidius, quum Idus Jovi, Kalendæ Junoni sacratæ sint? Illa autem δυσφημία nominis etiam Maleventum in Beneventum mutavit. *F. Ursin.*

CAP. 93. *Peregrinarum cæremoniarum*] Licet innumeræ gentes in urbem venerint, quibus omnino necesse est colere Deos patrios ritu domestico, nulla tamen peregrina sacra hæc civitas est æmulata, ita ut publice ea sint recepta: sed etiam si qua sacra, oraculis jubentibus, in Remp. introducuntur, suis ritibus cives ea colunt, rejectis omnibus fabulosis superstitionibus. Dionys. Halicarn. Pulchre apud Livium lib. XXXIX. Posthumius Consul oratione, qua Bacchanalium turpitudines exponit: 'Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent? sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent, comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent?'

Veteres ac præceptas] Quam jam mente atque animo vel ob aliorum præstantium virorum exempla, vel ob alias rationes præcepisset. *Torrent.* Supra capite 31. 'Nonnulla etiam ex antiquis cæremoniis paullatim abolita restituit.'

Namque Athenis initiatus] Satis constat, Hadrianum, M. Antoninum, aliosque principes, qui sibi hunc honorem deferri voluere, non diversis vi-

cibus initia suscepisse, et in sacrarium intimum admissos esse, sed uno eodemque tempore utrisque participasse, τοῖς μυστικοῖς καὶ τοῖς ἐποπτικοῖς. Non enim soli Demetrio hoc indulserunt Athenienses, τὸ ἅμα μυηθῆναι καὶ ἐποπτεῦσαι. *Salmas.*

De privilegio sacerdotum Atticæ Cereris] Sacra Cereris summa majores nostri religione confici cæremoniaque voluerunt: quæ cum essent assumta de Græcia, et per Græcas semper curata sunt sacerdotes, et Græca omnia nominata: sed cum illam, quæ Græcum illud sacrum monstraret, et faceret, ex Græcia deligerent, tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut Deos immortales scientia peregrina et externa, mente domestica et civili precarentur. Cicero. Sacra pro civibus civem facere voluerunt, id est, Græcam, quæ sacrum illud faceret, jure civitatis donarunt.

Et quædam secretiora proponerentur] Epoptas ante quinquennium instituunt, ut opinionem suspendio cognitionis ædificent, atque ita tantam majestatem exhibere videantur, quantam præstruxerunt cupiditatem. Sequitur jam silentii officium; attente custoditur quod tarde invenitur. Cæterum tota in adytis divinitas, tot suspiria epoptarum, totum signaculum linguæ, simulacrum membri virilis revelatur. Tertullianus.

Concilio] Cod. Salm. *consilio*. Tib. c. 18. ‘ nihil non de consilii sententia egit.’

Sed et Caium nepotem collaudavit] Augustum aliter sensisse, neque ita a religione Judæorum abhorruisse, cum alia plurima declarant, quæ de ejus in illam gentem indulgentia narrant Philo et Josephus, tum illud unice, quod legatione ad Caligulam refert idem ille Plato Ἰουδαΐζων· Διετάξατο ἐκ τῶν ἰδίων προσόδων ἀνάγεσθαι θυσίας ἐντελεῖς ὁλοκαύτους τῷ ΎΨΙΣΤΩι ΘΕΩι καθ' ἑκάστην ἡμέραν, αἳ καὶ μέχρι νῦν ἐπιτελοῦνται. ἄρνες εἰσὶ δύο, καὶ ταῦρος, τὰ ἱερεῖα οἷς Καῖσαρ ἐφῄδρυνε τὸν βωμόν. *Casaub.*

Quod Judæam prætervehens, apud Hierosolymam non supplicasset] Pessime de ipsa urbe Hierosolyma gentes opinabantur. Cicero pro L. Flacco: ‘ At Cn. Pompeius, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quod in tam suspiciosa ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit.’ Cæterum, de religione Judæorum identidem ethnicorum judicia variant. Plin. lib. XIII. c. 4. ‘ Judæa gens, contumelia numinum insignis.’ At Tacitus, quasi dedita opera Romanos suos stultitiæ damnaturus, sic scribit Histor. V. ‘ Judæi mente sola, unumque numen intelligunt. Profanos, qui Deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant. Summum illud et æternum, neque mutabile, neque interiturum.’ Idem hæc Tacitus profert, qui paullo post, ‘ Rex ’ inquit, ‘ Antiochus demere superstitionem, et mores Græcorum dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret Parthorum bello prohibitus est.’ Ita, dum publico favet errori, secum ipsa dissidet impietas.

CAP. 94. *Tacta de cælo parte muri*] Nomina fulminum a Cæcinna ponuntur ista. Ait esse postulatoria, monitoria, pestifera, fallacia, deprecanea, peremtalia, attestata, atterranea, obruta, regalia, hospitalia, auxiliaria. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: quorum significatio regnum civitati minatur. Seneca.

Pæne ad exitium sui cum pop. Rom. belligeraverant] In Veliternos veteres cives Romanos, quod toties rebellassent, graviter sævitum; et muri dejecti, et Senatus inde abductus : jussique trans Tiberim habitare: ut ejus, qui cis Tiberim deprehensus esset, usque ad mille pondo clariga-

tio esset: nec prius, quam ære persoluto, is qui cepisset extra vincula captum haberet. Livius. Pro *Velitrini*, ut Livius, sic Cod. Salmas. habet *Veliterni*.

Regem pop. Rom. Naturam parturire] Idem e libris Sibyllinis creditum fuisse, et quidem eo nasciturum tempore, quo Ægyptus in Romanorum potestatem venisset, probat certissimus auctor Cicero lib. I. epist. ad Lentulum, et lib. II. de Divinat. Verum illum orbis terrarum Regem ac Dominum fuisse JESUM CHRISTUM, etiam adversariorum testimoniis convincitur. *Torrent.*

In Asclepiadis Mendetis Θεολογουμένων *libris lego*] Ægyptius is fuit ex Ægyptiaco nomo sive præfectura, quæ ab urbe præcipua, Mendete, Mendesia dicebatur. Erat quidem universa Ægyptiorum religio fœda, stulta, et ridicula: sed enim nihil tota Ægypto monstrosius infamia Mendesiorum: qui, hircum pro numine colentes excellentissima forma, mulieres illius libidini substernere soliti: atque ut prurigæ boni, cessantem lege naturæ bestiam, proh fidem hominum! contra naturam instigare. Nota res est ex Herodoto, qui testis oculatus fuit, Pindaro, Strabone, Plutarchi Gryllo, Aristide rhetore, aliis. Hanc suorum irreligiosam religionem defendens Asclepiades, in libris Θεολογουμένων, non usque adeo miram videri illam ἀθέμιτον μῖξιν debere dicebat, cum ex tali concubitu ortos maximos viros historiæ testentur. In hoc album referebantur ab illo, cum ex fabulari historia multi, tum ex vera aut verum professa, Alexander, Scipio, et hic Augustus. Libri ab Asclepiade scripti index, ni fallor, fuit Mendetis θεολογούμενα. quasi aliquis Latine dixerit, 'De Diis qui Mendete coluntur, et religionis eorum ritibus vel caussis.' Amant Græci librorum suorum titulos ita concipere, ut Artemidorus, qui Γεωγραφούμενα scripserat, Nicander Ἑτεροιούμενα, et ante omnes Aristoteles, qui Θεολογούμενα. *Casaub.*

Cum ad solenne Apollinis sacrum media nocte venisset] Factum mense Novembri anno U. C. DCXC. Sed cur media nocte in templum venit Atia? Quia sacrorum publicorum caussa interdum ita opus facto. Vide cap. 78. Censorinus: 'Romani a media nocte ad mediam noctem diem esse existimaverunt: indicio sunt sacra publica, et auspicia etiam magistratuum: quorum si quid ante medium noctis est actum, diei qui præteriit adscribitur: si quid autem post mediam noctem et ante lucem factum est, eo die gestum dicitur qui eam sequitur noctem.' Fallitur qui de pervigilio quodam Apollinis hanc historiam interpretatur: ubi enim lectum, Apollinem pervigilio cultum? Præsertim apud Romanos, qui nocturna sacra paucissima admiserunt, διαπαννυχισμοὺς Græcorum, et nocturnas pervigilationes abominati, ut et Dionysius Halicarnass. fatetur in secunda historia, et Cicero scribit de Legib. libro II. Sed demus fuisse aliquod pervigilium Apollinis, non tamen propterea concedam de eo hic agi. Non enim media nocte, ut facit Atia, sed prima luce περὶ λυχνῶν ἀφὰς, hora lucernari, ut vocat Augustinus, in templum erat veniendum. Jam quid absurdius dici potest quam pervigilium fuisse, in quo matronæ aut omnes aut pleræque omnes dormiant? *Idem.*

Purificasse se] Concubitus polluit religionem, et, ut ait Tibullus: 'Discedat ab aris, Cui tulit hesterna gaudia nocte Venus.' *Beroald.*

Eximi] Cod. Salmas. *exigi.*

Publicis balineis] Publica et gratuita balnea XII. P. Victor agnoscit Romæ fuisse; omitto alia publica, quæ meritoria licet agnominare. Sed ideo tam multa balnea Romæ, quia assidua lavatio, et quotidie de more

lavabant, ituri jam ad cœnam. Hinc Artemidorus scripsit, balneum nihil aliud suo ævo fuisse, quam transitum ad cœnam. *Lipsius.*

Apollinis filium existimatum] Imo et ipse sic credi voluit, ut sup. cap. 70. Extant numismata argentea Augusti, in quorum parte aversa Apollo sedens. Asscriptum hinc inde, CAESAR. DIVI. F. ut ambiguum sit, Divini Julii, an Apollinis, qui medius est inter verba, se filium dicat. Tam autem fuit Apollinis filius, quam Hammonis Alexander, aut Africanus Jovis. *Torrent.*

P. Nigidium] Vide, quæ ad c. 5. ex Dione Cassio produxi.

Horam partus] Notationem horæ genitalis ὡροσκόπον vocant, ut inquit Augustinus in v. de Civit. Dei. Hinc illud Persianum Satyra VI. 'Geminos, horoscope, varo Producis genio.' Hinc verbum horoscepare, quo utitur Manilius, et 'signa horescopantia' a Julio Firmico dicta. *Beroald.*

Per secreta Thraciæ] Capi potest sicut illud Taciti: 'Et hæc quidem pars Suevorum in secrétiora Germaniæ porrigitur.' Propiòr (ut quomodo paullo ante Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas.

Liberi patris] Liberi plures fuere. Nempe recentissimus, Cadmi ex Semele nepos: et antiquissimus, vini inventor, quem Noën esse credimus: et intermedii quidam. Sed in eo, cujus expeditionem Indicam Poëta describunt, Moses expressus est. Nam uterque bimater, et forma præcellens: ac Nyssa sive Nisa Libero inclyta, quia Sina, quæ trajectis litteris Nisa, celebris est lege illic data Mosi et Israëlitis. *Vossius.* *In Liberi patris luco*] Plin. l. XII. 'Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos, et in iis silentia ipsa adoramus.' Seneca ad Lucil. Epist. XLI. 'Si tibi occurrit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus, et conspectum cœli densitate ramorum aliorum alios protegentium submovens; illa proceritas silvæ, et secretum loci, et admiratio umbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit.' Sed omnium pulcherrime de Germanis Tacitus: 'Lucos ac nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident.'

Infuso super altaria mero] Proditum memoriæ est, Romulum nunquam vino in sacris, sed lacte libasse. Athenienses quoque Mnemosynæ, Auroræ, Soli, Lunæ, et Uraniæ, non vino, sed aqua melle diluta sacrificabant. Ubi vero in sacris vina libare Diis necessum erat, ex Græca et imputatà vite, seu fulmine tacta, aut quæ vulneratis pedibus calcata, vel immunditie polluta fuerat, aut juxta quam homo laqueo pependerat, quæque circumcisis vinaceis profluxerat, vina libare Diis infaustum erat. Alex. ab Alex.

Tantum flammæ emicuisset] Simile Tiberio ostentatum evenit, cap. 14. Felix nimirum flammæ effulgentis semper augurium, ut de Ser. Tullio dormiente, de L. Marcio concionante Livius lib. I. et XXV. et Valer. Max. lib. I. c. 6. tradiderunt, et de Q. Salvidieno gregem pascente Dio. *Torrent.*

Exuviisque Jovis Opt. Max.] Quales Romani Triumphantibus dabant, togam pictam, tunicam palmatam. De quibus Livius libro X. Juvenalis Satyra X. 'In tunica Jovis,' &c. 'Super' etiam (ne quis erret) pro ultra, aut præter dixit, quod alibi quoque occurrit. *Idem.*

Radiata corona] Radiis distincta.

Super laureatum currum, bis senis equis candore eximio trahentibus] Curru per aërem invehi Jovem credebant, cum tonabat aut fulgurabat. Horat. lib. I. Od. 34. 'Plerumque per purum tonantes Egit equos cele-

remque currum.' Ante currum autem Jovis censebant equos nivali candore junctos esse. *Turneb.* Triumphus Camilli omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maxime conspectus ipse est, curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id non civile modo, sed humanum etiam visum. Jovis solisque equis æquiparatum dictatorem, in religionem etiam trahebant. Livius.

Negantur ibi ranæ coaxare] Simile quid de Hercule, apud Rheginos quiescente, Solinus et Diodorus memorant.

Campanæ viæ] A porta Cœlimontana incipit via Campana, cujus hic Suetonius, et ista inscriptio meminit: HVIC. MONVMENTO. ITVS. ADITVS AMBITVS. DEBETVR. EX. SENTENTIA EROTIS. AVG. L. JVDICIS. A. VIA. CAMPANA. PVBLICA. Est autem Campana inter eas vias quæ nomen suum a provinciis accepere, cum aliæ vel ab urbibus ad quas deductæ erant, vel ab auctoribus, sint denominatæ. *Onuphr. Panvin.*

Rursus ex improviso delapsa leniter reddidit] Tarquinio Prisco, Romam cum uxore migranti, aquila suspensis demissa leniter alis pileum abstulit: superque carpentum cum magno clamore volitans, rursus velut ministerio divinitus missa, capiti apte reposuit: inde sublimis abiit: accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, ut vulgo Etrusci, cœlestium prodigiorum mulier, excelsaque et alta sperare complexa virum jussisse. Livius.

In ejus sinum signum Reip. quod manu gestaret, reposuisse] Dio sic vertit quasi legisset *signum Romæ*. Ego 'signum Reipublicæ' interpreter, δημοσίαν σφραγῖδα, qua obsignari solita diplomata, et quæcumque alia Reipubl. nomine signabantur. Symbolum autem dominii et potestatis est sigillum. Ideo soliti morientis annulum signatorium dare iis quibus plurimum vellent, ut de Alexandro narrant Diodorus et Curtius: vel quos heredes instituissent, sicut est apud Valerium Max. Propterea Tiberio morienti annulus a Caio adimitur. Interpretes aliovorsum hæc trahunt, quos non sequor. Qua figura autem Reipubl. id est, publicum signum fuerit, nisi si fuit ipsius Romæ imago, qualis in nummis sæpe videtur, nescio. *Casaub.* Per 'signum Reip.' intelligo Aquilam, quæ et legionum signum erat. *Sabell.*

Tanquam is ad tutelam Reip. educaretur] Ea scilicet temporum facies, ea rei Romanæ conditio futura erat, ut peritura Respublica, nisi periret, videretur. Huc faciunt illa Taciti, initio I. Histor. 'Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri, pacis interfuit.' Item ista, initio I. Annal. 'Augustus cuncta discordiis civilibus fessa, nomine principis, sub imperium accepit.'

Ejusque osculum delibatum digitis ad os suum retulisset] Consuetudo adorantium fuit, ut manu porrecta, et ad os relata, osculum labiis imprimerent. 'Qui adorant,' inquit Hieronymus, 'solent deosculari manum, et capita submittere.' Eum ritum obscure hic innuit Tranquillus. *Casaub.* Appuleius: 'Tunc Jupiter perpressa Cupidinis buccula, manuque ad os relata, consuaviat.' Non dissimile est quod libro XXVIII. c. 2. 'In adorando,' inquit Plinius, 'dexteram ad osculum referimus.' Aliud genus osculi, quod χύτραν, id est, ollam, vocabant Græci, quo, apprehensis auriculis, ut nunc quoque solent pueri, alter alterum osculabantur. De quo Pollux libro X. *Torrent.*

Eique Jovem flagellum tradidisse] Hoc symbolo peritura libertas significatur: nam libera civitate civem Romanum virgis cædi nefas, nedum

flagellis. Juvenalis ideo hac circumlocutione Julium designat, 'Ad sua qui domitos deduxit flagra Quirites.' *Casaub.*

Tunica lati clavi resuta ex utraque parte, ad pedes decidit] Resutam ibi non est aliter exponere quam refibulatam, nodis scilicet solutis, quibus tenebatur in humeris ex utraque parte: σχιστὴ enim fuit illa lati clavi tunica et ῥαπτή· nam ῥαπταὶ et συμπορπηταὶ eædem fuere; eæ scilicet, quæ fibulis, hoc est, ῥαφαῖς, continebantur et stringebantur. Hinc ῥαφίδα, περόνην exponunt Grammatici. Hesychius: ῥαφὶς, ὑπόδημα, περόνη. *Salmas.*

Ut non æquipararet modo matricem] Matrix est arbor quæ fuit τύπος Julii Cæsaris patris, sicut ejus soboles Octavii filii. *Casaub.* Post Mundense prælium, eo loco quo pugnatum fuerat, germen palmæ enatum est. Id vero non Cæsari quidem, sed Octavio faustum ostentum fuit, qui tunc cum Cæsare militabat, eratque futurum, ut ex ejus laboribus periculisque magnum splendorem consequeretur. Dio Cass.

Columbarum nidis] Augurium firmabat, quod columbæ Veneri, a qua gens Julia per Æneam, sacræ sunt, quodque columbæ nullæ in arboribus nidificant, præter palumbes, et quas livias vocant, et ne istæ quidem fronde dura et aspera, qualis palmæ est. *Torrent.* Virgil. Æneid. VI. de Ænea: 'Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ Ipsa sub ora viri cœlo venere volantes, Et viridi sedere solo: tum maximus heros Maternas agnoscit aves.'

Pergulam] Intelligi puto loca illa detecta, quæ in superiori domus parte ædificari solent. Quamvis et aliquando tegantur ab aliquibus. *Galleries* vocant Galli. Tertullianus: 'Cœnacula in ædicularum disposita formam, aliis atque aliis pergulis superstructis.' Quod vero in pergulis non solum artifices opera sua in propatulo haberent, verum etiam præceptores discipulos erudirent, constat ex Suetonio, ubi de Cassicio Grammatico scribit: 'Deinde in pergula docuit.' Unde Jul. Capitol. et Vopiscus eleganti epitheto 'pergulas magistrales' appellarunt. *Marc. Donat.*

Thema] Designat eo verbo situm stellarum, ac planetarum, ac, si dixisset, cœli configurationem. Itaque cum nota Capricorni extat argenteus denarius ab ipso Augusto signatus. *F. Ursinus.*

Nota] Signo. Nam signum, quo nummi cuduntur, notam vocamus. Plinius: 'Nota argenti fuere bigæ, atque quadrigæ.' Argentum signatum est anno urbis DLXXXV. quinque annis ante primum Punicum bellum. *Beroald.* 'Nummos omnis notæ,' c. 75.

Capricorni] Sol in eo signo obliquum incipit agere retrogressum, ibique fit brumale solstitium. Ob hoc existimat Macrobius Capricornum dici, quia capræ naturam videtur imitari, quæ dum pascitur, altum semper ab imo petit: ita et Sol in Capricorno incipit ab imis in alta remeare. Fabulam Capricorni, cur sit inter sydera relatus, refert Hyginus. Præterea author est Julius Firmicus in VIII. Matheseos, quod quicunque habuerit horoscopum in prima parte Capricorni, futurus sit Rex, aut Imperator. *Idem.* Vide, quæ a Scaligero disputantur ad c. 5.

CAP. 95. *Circulus ad speciem cœlestis arcus orbem solis ambiit*] Cum intraret urbem, Solis orbis super caput ejus, curvatus æqualiter, rotundatusque in colorem arcus, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est. Velleius. Notemus Suetonii accuratam dictionem, qui non arcum dixit, ut Dio et Zonaras ἶριν, sed 'circulum ad speciem cœlestis arcus.' Neque enim arcus esse po-

tuit, ut ex Meteorologicis Aristotelis et Olympiodoro constat. *Casaub.*

Augurium capienti] Dionem sequor, qui factum hoc narrat primo die comitiorum, quibus Augustus consulatum est adeptus: recte sine dubio et vere; non enim Consuli Octavio, sed candidato consulatus hoc augurium apparuit. Atque hic vetus mos latet, ex prima antiquitate illustrandus. 'Augurium capere' dicebantur candidati, cum nocte quæ comitia præcedebat, sub dio extra urbem cubantes, dein solida sella sedentes, in loco ei rei destinato expectarent, dum ipsis Deus aliquis bonum signum mitteret: quod olim quidem vere solitum fieri; estque is mos a Romulo ipso traditus, diutissime in Rep. servatus: postea tantum umbra in usu remansit, re neglecta. Planissime hæc omnia ita explicat Dionysius Halicarnassæus libro II. Visis auspiciis tollebant se extemplo, ac surgebant. Unde sunt verba augurum 'tollere se' et 'extemplo,' de quibus veteres. Ad ritum hunc refero verba hæc Festi lib. III. 'Cubans auspicatur, qui in lecto quærit augurium.' Quod adjicit Dionysius de auguribus, quos candidati interrogare soliti, lucem accipere ex iis debet quæ Festus notat in 'silere,' et M. Tullius lib. II. de Divinat. ubi explicat quid sit in disciplina augurali silentium. Id enim successerat in locum eorum signorum, quæ prius fuisse divinitus data candidatis, veteres historiæ memorant. Quo magis advertit omnes augurium Octavio datum, quod non solum fuit verum, nec simulatum, ut erat tum moris, sed etiam magnificum et plane regium. *Idem.*

Omnium victimarum jocinora replicata intrinsecus ab ima fibra paruerunt] Omnium, hoc est, duodecim. Dio, δίττα τὰ ἥπατα ἐν πᾶσι τοῖς ἱερείοις δώδεκα οὖσιν εὑρέθη. Ex eodem discimus replicata exta et duplicia idem esse. Ea semper habita sunt lætissima, sive omnino essent replicata, sive tantum ex parte. Valerius Maximus lib. I. 'Primæ hostiæ jecur sine capite inventum est: proxima caput jecinoris duplex habuit.' Sic et geminum fel læta portendebat. Plinius: 'Geminum fel fuit divo Augusto, quo die apud Actium vicit.' *Casaub.* Divo Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die victimarum jocinora replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt, responsumque, duplicaturum intra annum imperium. Plinius.

Paruerunt] Verbum augurum et auspicum erat. Virgilius Æneid. X. 'Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent, Et linguæ volucrum, et præsagi fulminis ignes.' *Torrentius.*

CAP. 96. *Aquila*] Per aquilam Augustum interpretati sunt, in cujus tabernaculo ales sederat: per corvos Lepidum et Antonium. *Sabell.*

Augeri hostias] Moris erat, ut prima hostia non litante, altera, dein tertia, pluresve adhiberentur: et ita numerus hostiarum augeretur, donec litatum foret. Hinc legimus P. Æmilium olim sacrificantem non litasse usque ad vigesimam hostiam: in vigesima vero, prima apparuisse signa victoriam promittentia. Præterea augeri hostiæ dicuntur, quando immolantur adhibita mola. Unde et mactæ appellantur, quasi magis auctæ. *Beroald.*

Subita eruptione] In simili casu quidam ex majoribus Octavii, 'semicruda exta rapta foco prosecuit.' Cap. 1.

Ad pedes jacuit] Sunt et piscibus præscita in hac parte auguria. Siculo bello ambulante in littore Augusto, piscis e mari ad pedes ejus exiliit: quo argumento vates respondere, Neptunum patrem adoptare eum sibi, Sex. Pompeio repudiato. Plinius.

In quod castrorum suorum locum vertit] Vide cap. 18.

Cap. 97. *Evidentissimis ostentis*] Vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa divi Augusti excessum simile prodigium: vidimus cum de Sejano actum est: nec Germanici mors sine denuntiatione tali fuit. Seneca.

Lustrum conderet] Singulis perfectis quinquenniis, per censores urbem lustrari sue, ove, et tauro, aut verre, tauro, et ariete, qui circumducebantur, quæ Suovetaurilia vocantur, moris fuit. In quo fuit constitutum, ut mense Februario, Februo (qui lustrationi præest) imprimis litarent: mox censor in magna ordinum frequentia Deos, imperii præsides, solenni precatione advocaret, ut rem Romanam, urbes, templa, fines, aquas, perpetuo servarent incolumes, et prosperos successus darent: item, ut vota in sequens lustrum promitterent. Alex. ab Alexandro.

Ad primam litteram] *A* significatur, quæ prima litera est in nomine Agrippæ: per quam id ostentum ad Augustum referri interpretabantur, cujus quoque nomen ab A incipit. *Beroald.*

Tiberium collegam suum] Vide Tiberium cap. 21.

Nuncupare jussit] Vota quæ fiebant, 'concipi,' 'suscipi,' 'nuncupari' dicebantur. Illud autem adnotatu dignum est, eos, qui vota fecerant, 'reos voti,' eorumque compotes factos, quoad promissa solvissent, 'damnatos voti' appellatos. *Brisson.*

Conscriptis paratisque jam tabulis] Solebant veteres vota jam suscepta scriptis, subsignatisque tabulis confirmare, atque ipsas sæpe tabulas Deorum, quibus voverant, genibus cera affigere. Juvenalis Satyra x. 'Ergo supervacua hæc, aut perniciosa petuntur, Propter quæ fas est genua incerare Deorum.' Plinius Epistola ad Trajanum: 'Solennia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, et suscepimus, Domine, et solvimus, precati Deos ut velint ea semper solvi, semperque signari.' Adde tot veterum numismatum inscriptiones, VOTA. PVBLICA VOTA. SVSCEPTA. VOTA. SOLVTA. *Torrent.*

Quod ÆSAR *Etrusca lingua Deus vocaretur*] Hesychius, *σοὶ Αἴθεοὶ ὑπὸ Τυῤῥηνῶν.* Est vero Græca vox *Æsar*, Hetrusca terminatione formatu. Nam *αἶσα* est fatum, id est, Deus, qui fatorum auctor. et ita in libro de mundo. *Casaub.*

Inter omina] Significanter loquutus: nam illud proprie augurium dici omen voluerunt, quod ore fit, velut 'osmen,' sive 'oremen;' ut M. Varro et Festus tradiderunt. *Beroald.*

Asturam perrexit] Haud longe a Terracina oppidum est Astura, et ejusdem cognominis fluvius. Servius.

Inde, præter consuetudinem de nocte ad occasionem auræ evectus est] Veterum superstitio, quicquid præter consuetudinem suam alicui acciderat ante mortem, a morte id vertebat in omen. Augustus, firmiore valetudine utens, solitus itinera facere et minuta et lenta: idem exacta jam ætate, et vapide se habens, ut est perverisimile, novissimum hoc iter magna contentione et pene sine remissione confecit. Declarat hoc Suetonius verbo 'perrexit,' et eo quod ait, Astura esse evectum ad occasionem auræ. *Casaub.* Illud 'præter consuetudinem' non ad nocturnam profectionem, sed ad itineris magnitudinem refertur; alioquin 'itinera lectica ac noctibus fere, eaque lenta ac minuta, faciebat.' *Torrent.*

Cap. 98. *Forte Puteolanum sinum prætervehenti vectores nautæque de navi Alexandrina*] Augustus, Ægypto in provinciam redacta, certum frumenti numerum quotannis illi imperavit, egenæ plebi Romanæ dividendum. Hæc est classis Alexandrina quæ di-

citur, cujus tot locis fit mentio. Navigabant enim in Italiam ingenti numero, qua mercibus, qua annona onustæ naves. vocatur et 'commeatus Alexandrinus' Suetonio in Nerone: quam dictionem Græci videntur exprimere voluisse duabus suis *πορευτικὸς στόλος*. Vetus inscriptio: ΥΠΕΡ. ΣΩΤΗΡΙΑΣ. ΚΑΙ. ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΤΟΥ. ΚΥΡΙΟΥ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΥ ΚΟΜΜΟΔΟΥ. ΣΕΒΑΣΤΟΥ. ΟΙ. ΝΑΥΚΛΗΡΟΙ. ΤΟΥ. ΠΟΡΕΥΤΙΚΟΥ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥ. ΣΤΟΛΟΥ. Atqui Latinis ipsis stolus idem est ac commeatus: unde est in Codice 'stolus Alexandrinus.' Dicta est hæc classis et 'cataplus' Martiall. Idiomate Gallico *la flotte*. Solitas autem naves Alexandrinas Puteolano portu uti, testatur Tullius pro Rabirio Posthumo, Philo contra Flaccum, et Lucas in Actis cap. 28. Prærogativa illius classis hæc fuit, ut sola portum intraret cum supparo: cæteræ naves, cum intraverant Capreas et Minervæ promontorium, velo jubebantur esse contentæ: supparum Alexandrinarum insigne erat. auctor Seneca epist. LXXVII. Supparum est veli linei genus, quod non ad usum, sed ad indicium gaudii rebus secundis attollebant nautæ. Inde manavit proverbium, de eo qui in adversa fortuna ea potius curat, quæ ad gloriam faciant, quam quæ ad salutem, *βυθιζομένου τοῦ πλοίου ἐπαίρει τοὺς σιφάρους*. *Casaub.*

Per illum se vivere, per illum navigare] Confer Neronem cap. 20.

Quadragenos aureos comitibus divisit] Centum sestertios unum aureum valuisse, sic doceo. Suetonius in Othone cap. 4. 'Aureos excubanti cohorti viritim dividebat.' Plutarchus, in eodem, Χρυσοῦν ἑκάστῳ διανέμων, dixit, id est, *aureum singulis distribuens*. At Tacitus: 'Eo,' inquit, 'paullatim progressus est, ut per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos nummos divideret.' Aureum Tranquillus et Plutarchus dixerunt, quod Tacitus centenos nummos dixit. *Budæus.*

In emptionem Alexandrinarum mercium] Cujusmodi erant aromata omnis generis, telæ, libri, papirus, chartæ, vitra multifariam formata, lina, stuppæ, sindones, polymita, vestes Babylonicæ, Ægyptiacæ, mancipia venusta, atque alia *παντοῖα*. Adde his et vina, licet sit certum, Ægyptum non valde Baccho amicam. *Casaub.*

Ut Romani Græco, Græci Romano] Inde, credo, quæsitus lusus, ut cum neque Græci Romane, neque Romani Græce satis expedite loquerentur: verum quum utrique alieno cultu instructi essent, ut Romani Græci, illi Romani putarentur, infantissimi primo congressu omnes Augusti comites rei ignaris viderentur. *Sabell.*

Quorum aliqua adhuc copia ex vetere instituto Capreis erat] Caprearum prisci incolæ Græci erant. Tacitus Annalium IV. 'Græcos ea tenuisse, Capreasque Thelebois habitatas, fama tradit.' Argumentum Græcæ originis fuerit, vel quod hic commemoratur vetus institutum exercendi ephebos: cujus moris apud Artemidorum aliosque Græcos scriptores frequens mentio. *Casaub.*

Rerumque missilium] 'Variarum rerum missilia' legimus apud Sueton. Calig. cap. 18. item 'missilia omnium rerum' Ner. cap. 11. Res missiles intelligo, quæ de mensa a convivis sumptæ mittebantur absentibus, aut alibi accumbentibus. De qua consuetudine Macrob. Saturnal. libri secundi, capite quarto, Curtii cujusdam, Equitis Romani, dicterium referens. *Torrent.* Codex Salmas. *rerumque missilia*.

Ἀπραγόπολιν] Ut Horat. Epod. V. 'otiosam Neapolim.' De qua Ovid. quoque lib. XV. Metam. 'et in otia natam Parthenopen.' *Torrent.*

Ex dilectis unum Masgabam nomine,

quasi conditorem insulæ] Augustus Capreas a Neapolitanis redemptas incolis frequentavit et restauravit. Ei negotio præfectus est Masgabas e dilectis ejus unus: quem eo misisse cum aliqua manu videtur. Propterea illum vocat *κτίστην* per jocum et facetias: nam verus *κτίστης* et conditor ejus insulæ, non Masgabas fuit, sed Augustus ipse, qui fecit eam *ἴδιον κτίσμα*, sicut ait Strabo. Vulgo tamen habitum pro conditore a suis popularibus, apparet ex eo honore, qui ipsi mortuo habetur: institutum enim fuit, ut ejus defuncti memoria quotannis die quo obierat coleretur: qui honos, ut alibi notabamus, *κτίσταις* exhiberi solitus. Masgabas Africanum nomen, si originem spectes, Hebræum, ut si Græce dicas, Ὑψαῖος· Nam שגב est *ὑψοῦν*. *Casaub.*

Κτίστου δὲ τύμβον εἰσορῶ πυρούμενον] In voce *πυρούμενον* est *καινοπρέπεια*, vel potius faceti senis jocus. non enim ita solet accipi, ut hic, pro luminibus frequentari: sed pro incendi et conflagrare. Fuit autem moris in tumulis cereos ponere: quæ consuetudo postea ad honorem martyrum a Christianis est translata, ut indicat sæpe Hieronymus. Sic in omnibus locis, quibus aliquid religionis tribuebant, lumina ponebant. *Idem.* Vide Senecam extremo libro de brevitate vitæ, et de tranquillitate vitæ capite undecimo. Nec dissimilis de tedis ardentibus in Tiberii funere locus Calig. cap. decimotertio. *Torrent.* Sed et in lætitia, diebusque festis, non lucernas modo, sed etiam funalia cereosque accensos, reperio. Vide quæ notavi in Electis, et adde egregium Ammiani locum lib. I. cap. 19. Panegyristes laud. Theod. 'Quid aulæis tardantes plateas, accensisque funalibus auctum diem referam?' *Lipsius.*

Honori suo institutum] Cod. Salmas. *honori suo.* Repete, quæ c. 59. subjiciuntur: et adi præterea Domit. c. 4. item Claud. c. 12.

Revocatumque ex itinere Tiberium] Vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris litteris accitur: neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit. Acribus namque custodiis domum et vias sepserat Livia; lætique interdum nuntii vulgabantur, donec provisis quæ tempus monebat, simul excessisse Augustum, et rerum potiri Neronem, fama eadem tulit. Tacitus.

Cap. 99. *An jam de se tumultus foris esset*] Forte de comploratione accipiendum.

Capillum sibi comi, ac malas labentes corrigi præcepit] An ut dissimularet vim morbi, et spem visentibus faceret longioris vitæ? an potius ex veteri Græcorum et Romanorum consuetudine, qui id diligenter caverunt, ut membris decenter et *κατὰ φύσιν* compositis abirent ad plures? Apud principem Poëtam *στόμα συνερεῖσαι* interpretor, malas deformatas *ἐκ τοῦ σφαδασμοῦ*, hiantesque, corrigere, et claudere. locus est Ὀδυσσ. Λ. Allusio ad hunc morem esse videtur in illis Satyrographi: 'Patior ego vinculum extremum, et veluti lecto funebri aptatus, expecto mortem jam non molestam.' Seneca Hippolyto: 'lapsæ genæ Lucem recusant.' *Casaub.*

Mimum vitæ commode transegisse] Horum, qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis et suppurata tristitia: et quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scena elatus incedit, et hæc resupinus dicit, 'En impero Argis, regna mihi liquit Pelops,' servus est, quinque modios accipit, et quinque denarios. Idem de istis li-

cet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Seneca.

Adjecit et clausulam] Hæc clausula, quam usurpat Augustus, comicorum histrionum videtur propria fuisse. Similis illa fuit, qua usi rhapsodi: Νῦν δὲ θεοὶ μάκαρες: citharædorum: Ἀλλ' ἄναξ μάλα χαῖρε. Quanquam alibi lego et tragœdos clausula hujusmodi usos: Νῦν δὲ θεοὶ μάκαρες τῶν ἐσθλῶν ἄφθονοι ἔστησαν. Facit huc imprimis Senecæ locus epistola LXXVII. 'Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet quo loco desinas. quocunque voles desine: tantum bonam clausulam impone.' *Casaub.*

Δότε κρότον] Ante Δότε κρότον hæc verba exolescentia et fugientia e vetere libro eruimus, et tanquam fugitivarii retraximus: Εἰ δὲ πᾶν ἔχει καλῶς, τῷ παιγνίῳ δότε κρότον, καὶ πάντες ἡμᾶς μετὰ χαρᾶς ποππύσατε. *Turneb.* Ποππύζειν est applaudere, demulcere, blande attrectare, πόππυσμα vox fictitia a sono quo equis nondum domitis adblandiuntur.

Drusi filia] Ex Antonia minore, quam nunc Liviam, nunc Livillam appellant, de qua Claud. cap. 1. *Torrent.*

Sortitus exitum facilem] Apud historicos εὐθανατεῖν est quod ait Poëta, 'pulchrumque mori succurrit in armis.' At ejus εὐθανασίας, de qua hic loquitur Suetonius, contrarium est τὸ ψυχομαχεῖν; cum per graves ac longos cruciatus mors obitur. ita accipitur ea vox in Quæstionibus sub Athanasii nomine publicatis. *Casaub.*

CAP. 100. *Obiit in cubiculo eodem quo pater*] Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus: quod idem dies accepti quondam imperii princeps, et vitæ supremus: quod Nolæ in domo et cubiculo, in quo pater Octavius, vitam finivisset. Tacitus.

Propter anni tempus] Erat enim mensis Augustus, quo fervidior æstus existit: quo cadavera corrumpi, et in tabem resolvi facilius solent. *Beroald.*

Vel in ædium sacrarum maxima reponeretur] Mirum non impedisse religionem. Notum enim plerasque omnes olim gentes, et se, et quidquid erat sacrum Diis superis, vel solo rei funestæ contactu contaminari existimasse. Ex ea opinione multa instituta manarunt cum aliorum, tum etiam populi Romani, et Judaici. Quare etiam rex pius Josias, cum vellet idolorum templa contra Dei legem in Judæa extructa profanare, omnemque locis religionem adimere, mortuorum ossa in illas ædes intulit. II. Reg. cap. XXIII. 14. et 15. Romanis vero legibus ne admitti quidem in urbes solita cadavera, quæ aliquo transferuntur. Paulus Jurisconsultus Sententiarum libro primo: 'Corpus in civitatem inferri non licet, ne funestentur sacra civitatis: et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.' Et in hanc sententiam plura in libris Juris. Ex quibus jam intelligimus, cur hoc notatu dignum Tranquillus existimarit. Non enim translatitium, aut vulgare genus honoris, qui hoc Privilegio delatus Augusto est: sive a Tiberio id profectum, sive a Senatu; quod potius videtur. Nam et Tiberio ipsi, ut funus ducere pontifex maximus posset, venia a Senatu et collegio pontificum fuit impetranda: quod non prætermisit notare Dio. *Casaub.* Cod. Salmas. *vel in ædi sacrarum maxima.*

In vestibulo domus collocavit] Ad ostium deponi cadaver solebat, pedibus et facie foras versis. Seneca Epist. XII. 'Quis est, inquam, iste decrepitus, et merito ad ostium admotus? foras enim spectat.' Ludit, et ait: Merito iste janitor est, et ostium ser-

vat, nam mox ita locandus et efferendus. Virgil. adspexit lib. VIII. Æn. 'recipitque ad limina gressum, Corpus ubi exanimi positum Pallantis.' *Lipsius.*

Funus triumphali porta ducendum] Portam triumphalem fuisse (ut existimo, extra cæterarum numerum trans Tiberim) sub Vaticano, juxta viam et pontem sui nominis, docet Josephus lib. VII. de B. Jud. c. 24. ubi triumphum Judaicum Vespasiani Imp. et T. Cæsaris describit. 'Quum milites,' inquit, 'allocutus fuisset, solemnibusque votis susceptis solvisset, Imp. ipse cum Tito Cæsare ad portam recedit, quæ ab eo, quod per illam semper triumphorum pompa ducitur, nomen accepit. Ibi triumphalibus vestibus amicti, Diis ad portam collocatis, cæsa hostia inter spectacula transeuntes, triumphum ducebant.' *Onuph. Panvin.*

Victoria quæ est in curia] Curiam Juliam intelligo, quam in honorem D. Julii factam Augustus post triumphos suos dedicavit, in eaque imaginem Victoriæ posuit, Tarento olim Romam advectam, atque Ægypti spoliis decoravit. *Torrent.* Hujus Victoriæ aram de Senatu sublatam dolenter tulere gentes, Christianismo convalescente. De qua Symmachus sic queritur: 'Quis est ita familiaris barbaris, ut aram Victoriæ non requirat?' De qua re elegantissima ei respondit epistola D. Ambrosius: in qua et hoc scribit: 'Hujus aram strui in urbis Romæ curia petunt, hoc est, quo plures conveniunt Christiani.' *Turneb.*

Canentibus næniam principum liberis] Quia Augustus pater patriæ, et communis omnium parens: nam ex ritu næniam cantabant tantum qui propinqui mortuis erant, vel eorum loco præficæ, ut innuit Nonius in 'nænia.' *Casaub.* Inventor primus extitit Simonides ex insula Cæa Poëta Lyricus, qui θρήνους, id est, planctus, lamentationesque optime scripsit. Inde ab Horatio dictum est: 'Cææ retractes munera næniæ.' *Beroald.* Quare in Barbaricis institutis et legibus Præficarum meminerat Aristoteles? Quia Phryges proprie dicuntur Barbari: eorum autem inventum Præficæ et Nænia. Vide Papinium in Epicedio patris. Unde Nænia Phrygium vocabulum, Latine lessus. Pollux, τὸ δὲ νηνίατον, ἐστὶ μὲν Φρύγιον, Ἱππῶναξ δὲ αὐτοῦ μνημονεύει. Unde νηνυρίζεσθαι τὸ θρηνεῖν. Ea canebatur ad tibias, quæ θρηνητικοὶ αὐλοὶ dicebantur. Id quoque Phrygium inventum, ut etiam Catullus vocarit 'barbaram tibiam.' *Jos. Scaliger.*

Ponendos anulos aureos] Submissionis indicium, quod ferreos sumere voluere, quasi qui, principe destituti, non nisi plebeios sese faterentur: nam plebs ferreis anulis usa. Vide quæ dicuntur ad cap. 72. Livius lib. IX. de pace Caudina: 'Lati clavi, annuli aurei positi, pæne mœstior exercitu ipso civitas esse.'

Legenda ossa per sacerdotes summorum collegiorum] Hoc erat plane contra veteres religiones: quare merito non obtinuit. Summa autem collegia fuere quatuor: Pontificum, Augurum, Septemvirorum epulonum, et Quindecimvirorum S. F. His solitum committi quicquid eximium fuit, quod ad curam sacerdotum pertineret. Postea sodalium Augustalium accessit collegium. *Casaub.*

Seculum Augustum appellaretur, et ita in fastos referretur] Cum aliquis contra leges Rempubl. invaserat, tenueratque, sublata tyrannide tyranni nomen de fastis delebatur, totumque id tempus appellabatur Ἀναρχία, itaque in fastos referri solitum. *Idem.*

Pro Rostris sub veteribus] Libri duo *pro Rostris veteribus;* sed nihil muto. qui enim de urbe Roma scribunt, regione fori Rom. Rostra vetera, et Rostra nova recensent. Sub veteribus quoque, et sub novis absolute le-

gimus. Quanquam hoc ad tabernas potius referendum. *Torrent.* Plautus: 'Sub Veteribus ibi sunt, qui dant, quique accipiunt fenore.' De loco autem qui 'sub novis' dicebatur, Marcus Varro: 'Sub novis,' inquit, 'dicta pars in foro ædificiorum, quod vocabulum ejus pervetustum, ut novæ viæ, quæ via jamdudum vetus est.' Livius quoque, 'ad tabernas, quibus nunc Novis est nomen.' *Bapt. Egnatius.*

Nec defuit vir prætorius] Livia Numerio cuidam Attico, senatori et prætorio, decies sestertium dono dedit; quod juraverat, vidisse se Augustum in cœlum adscendentem, quemadmodum antiquitus Romulum Proculus vidisse perhibetur. Dio Cassius.

Euntem in cœlum] Hinc de Flaminibus et sacerdotibus Augusti plena omnia monumenta. Nec viri solum ad sacerdotium adscripti magni hujus Divi, sed, quod rideamus, fœminæ. Marmor: P. POSTVMIAE. P. F. PAVLLAE. SACERD. D. IVLI. AVGVST. Exemplum hujus rei a Livia, quæ, miro exemplo, sacerdos sui viri: et quidem ex decreto Senatus. Et Ovidius IV. de Ponto: 'Stant pariter natusque pius, conjuxque sacerdos, Numina jam facto non leviora Deo.' *Lipsius.*

Jurasset] Rectius Salmas. Codex *juraret.*

Reliquias legerunt] De reliquiis legendis operæ pretium est adnotare, quæ ex familiari Illustris Salmasii colloquio observare nuper mihi licuit. Nempe reliquias cum legere veteres, non fuere tam anxii, ut omnes absumti cadaveris cineres conquirerent, et in urnam conderent, quod falso sibi multi persuadent, qui et linteum quoddam ἄσβεστον ex ingenio suo comminiscuntur, servandis, ut volunt, a mixtura cineribus adhibitum. Satis hoc refutat capacitas urnarum (quarum plurimas sibi visas idem testabatur Salmasius) quæ geminatæ cavæ manus magnitudinem raro excedunt. Hinc Agrippina Germanici 'ferales reliquias sinu tulisse' dicitur, apud Tac. Ann. II. item, 'feralem urnam tenens egressa navi,' Ann. III. et Poëtæ dicitur urna, 'quod digitis quinque levatur onus.' Fuere quidem etiam urnæ majores, sed eæ Ossuaria appellabantur, in queis urnæ plures, atque adeo totius familiæ reliquiæ locabantur. At seorsim unaquæque urnarum, tantulæ cum esset magnitudinis, quomodo totius corporis, et sæpe quidem ingentis, capere cineres potuit? Dicendum est igitur, reliquias legere nihil aliud priscis illis fuisse, quam residuas ossium particulas colligere. Quippe et nunquam in corpus ita flammæ sæviunt, ut totum plane consumant; et in urnis sæpissime ossicula inventa sibi Salmasius affirmabat. Subinde quidem, pro affectu in defunctos, aliquantulum cineris aspersere: sed illud et oppido exiguum fuit, et cum papyri ac aromatum cineribus confusum. Ossicula urnæ destinabantur: et ab ossibus legendis Ossilegium est appellatum. Hæc omnium optime adstruit Virgilius in funere Miseni, Æneid. VI. 'Postquam collapsi cineres, et flamma quievit, Relliquias vino et bibulam lavere favillam, Ossaque lecta cado texit Chorineus aheno.' Ex paullo ante Suetonius: 'legenda ossa per sacerdotes summorum collegiorum.' Item Calig. c. 1. de Germanici cadavere: 'Cremati quoque cor inter ossa incorruptum repertum est.' Et versiculus ille, quem sequenti nota ex Tibullo Casaubonus citat.

Tunicati et discincti pedibusque nudis] Falluntur, qui peculiarem Augusto habitum hunc honorem censent, ut a discinctis reliquiæ ejus legerentur. Nam in aliorum quoque funeribus idem factitatum. Tibullus, 'Pars quæ sola mei superabit corporis, os-

sa Incinctæ nigra candida veste legant.' Imo vero in plerisque religionis superstitionisve ritibus obeundis calceos ponebant. Sic matronæ Vestæ ædem nudis pedibus adibant. Sic etiam bello Gallico 'virgines ex sacerdotio Vestæ nudo pede fugientia sacra comitantur,' ait Florus. Et cum aquilicia Jovi immolabant, nudipedalia populo denuntiabant. Tertullianus, 'Cum stupet cœlum, et aret annus, nudipedalia denuntiantur.' Sic accipio verbum 'nuda' in hoc versu Juvenalis Satyra VI. 'Inde Superbi Totum regis agrum nuda ac tremebunda cruentis Ereptet genibus.' Atque hunc ritum didicisse gentiles a Mose scribit Justinus in Apologia secunda. Quare etiam Christianos veteres in clamanda litania idem aliquando factitasse Ecclesiæ historia testatur. *Casaub.* De tunicatis discinctisque, habes c. 24. Discinctos etiam pro molliculis et remissis accipiebant. Senec. epistol. XCII. de Mæcen. 'Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium et grande et virile, nisi illud ipse discinxisset.' Hic inter summissionis signa referendum est.

Inter Flaminiam viam] Quæ a porta Frumentaria initium habuit, a C. Flaminio iterum Cos. qui apud lacum Thrasimenum cum XV. Romanorum millibus bello Punico II. ab Hannibale cæsus est, ex hostium Gallorum, de quibus triumphavit, manubiis in censura, quam cum L. Paullo A. U. DXXXIII. gessit, strata. *Onuphr. Panvin.* Augustus Arimino tenus muniendam sibi desumsit: c. 30.

Circumjectasque sylvas et ambulatione] A tergo lucus magnus, ambulationes habens admirabiles: in medio autem campo ambitus ejus busti ex albo saxo, in orbem cinctus ferrea sepe, intus alnis consitus. Strabo. Virgilius in epitaphio Daphnidis, seu, ut alii dicunt, Julii Cæsaris: 'inducite fontibus umbras:' hoc ideo, quia heroum animæ habitant vel in fontibus, vel in nemoribus: ut, 'lucis habitamus opacis.' Servius.

In usum populi tunc jam publicarat] Monumentis suæ quoque leges dici, titulisque inscribi consueverant. Ita, ne religio totum solum occuparet, in quo monumentum ædificatum erat, definiri solebat modus spatiumque loci religiose, ut sciretur quid puri loci relinqueretur. Ejus rei ergo scribebant: IN. FRONTE. PEDES. TOT IN. AGRUM. PEDES. TOT. Qua formula nulla est in vetustis Inscriptionibus frequentior. Eam expressit Horat. Sat. 8. lib. I. Sermon. his versibus: 'Pantolabo scurræ, Nomentanoque nepoti, Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum Hic dabat.' Ubi vetus interpres, IN FRONTE, explicat in latitudinem: IN AGRUM, in longitudinem. *Brisson.*

CAP. 101. *Testamentum*] Per æs et libram factum est: inque eo fuit familiæ pecuniæque emptor Domitius Ahenobarbus Neronis Augusti avus. Suetonius lib. VI. *Casaub.* Gellius lib. XV. ex Lælio Felice, tria genera testamentorum fuisse tradit, unum, quod, calatis comitiis, in concione populi fieret: alterum in procinctu, cum viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur: tertium per familiæ emancipationem, cui æs et libra adhiberetur. Ex his in procinctu testamenta suo tempore periisse, significat Cicero l. II. de Nat. Deor. *Sigon.*

Ac duobus codicibus scriptum] 'Testamentum facere pluribus codicibus' apud J. C. plurimis locis, est, plura exemplaria ejusdem testamenti relinquere. Suetonius paullo aliter extremo lib. tertii, 'Testamentum duplex fecit, sed eodem exemplo.' Attici hoc venuste dicunt τὰς διαθήκας ἀντίγραφα ποιήσασθαι. Sed quæro, si ita est, cur utrumque ἀντίγραφον apud easdem Vestales est depositum? Nam e contrario fieri solitum videas, ut diversa exemplaria diversis locis

majoris securitatis caussa deponerentur. Propter hæc putavi aliquando verba Suetonii aliter esse exponenda: ut 'testamentum duobus codicibus scriptum' sit, quod propter prolixitatem non una membrana aut tabula contineretur, sed duabus: nam id quoque solitum fieri ex J. C. libris probari facile potest. Juvant nonnihil hanc interpretationem quæ sequuntur verba: 'partim ipsius, partim libertorum manu scriptum:' quæ videntur de uno testamento commodius, quam de duplici posse accipi. neque ita locutus in Tiberio. *Casaub.*

Depositumque apud se] Sicut et Cæsaris testamentum virgini Vestali maximæ demandatum fuerat. Cæs. capite 83.

Atque recitata sunt] Reliqua Drusus recitavit: testamentum Polybius libertus Augusti. Caussam Dio narrat. Vide et libri sequentis c. 24. *Casaub.*

Ex parte dimidia et sextante] Ipsa sunt Augusti verba, qui sic maluit scribere, quam 'ex besse,' quod erat brevius. Magis mirum quod olim notabamus ex Theophrasto, δύο ἡμιεκτέα pro ἑκτεύς. Testamenti Augusti initium fuit, 'Quoniam sinistra fortuna Caium et Lucium filios mihi eripuit, Tiberius Cæsar mihi ex parte dimidia et sextante heres esto.' Recitantur hæc verba lib. sequente. Sosipater Charisius laudat ex Augusti testamento hæc verba, 'Gausapes, lodices purpureas et coloreas meas.' *Casaub.* Adi Budæum ad c. 83. Cæs.

Liviam ex parte tertia] Scribit Dio, petiisse impetravisseque Augustum a Senatu, ut sibi contra leges veteres tantum Liviæ relinquere liceret. *Casaub.* Q. Voconius Saxa Trib. pleb. Cæpione et Philippo Coss. Anno DXXCIIII. legem tulit de mulierum hereditatibus. Ne qui census esset, virginem neve mulierem, supra quadrantem suorum bonorum, heredem institueret: plusve cuiquam legaret, quam ad heredem heredesve perveniret. Ne fœminæ ultra consanguineos ab intestato succederent. Meminere legis Voconiæ Cicero Verr. III. Gell. lib. VII. c. 13. alii. *Hottomann.*

Quos et ferre nomen suum jussit] Tiberius, ut videtur, cætera quidem nomina adoptione erat consecutus, Augusti vero cognomen sibi uni proprium pater servaverat, ut in quovis magna potentia ipsius esset sita. De Livia certum est, post mariti excessum, non Liviam, sed Juliam fuisse vocatam: etsi scriptores Latini fere nomen vetus retinuerunt: raenter enim in eorum libris Juliam videas appellari. At Græci etiam in eorum narratione, quæ vivo Augusto contigerunt, Liviam κατὰ πρόληψιν more Poëtarum Juliam appellant. In nummis quoque multis extant hæ similesque inscriptiones: ΙΟΥΛΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ, et, ΘΕΙΑΣ ΙΟΥΛΙΑΣ ΣΕΒΑΣΤΗΣ. *Casaub.* Augustæ vero nomen, quanquam matrimonio merita, (ut inquit Plin. libro XV. capite ultimo,) tamen recusavit. Sueton. Claud. c. 11. Quod equidem vivente Augusto factum crediderim. Nam vita functo recepit, ut passim ex vetustis cum lapidum, tum nummorum inscriptionibus constat. Quanquam ne vivente quidem vitare potuit, quin Augusta vocaretur. An vero etiam quia testamento eam nomen suum ferre Augustus jussit, aut (ut loquitur Tacitus) in familiam Juliam assumpta est, Augusti filia dicta sit, quod ex inscriptione, ac nummo veteri affirmat Lipsius, non tam facile dixerim, nec publica honestas patitur. *Torrent.* Imo nullus dubitationi locus, si Tacito et Velleio credere non nolimus. Tacitus Annal. VI. 'Pater ei (Tiberio) Nero, et utrinque origo gentis Claudiæ, quanquam mater in Liviam et mox Juliam familiam adoptionibus transierit.' Velleius etiam multo clarius: 'Livia Romanarum

eminentissima, quam postea conjugem Augusti vidimus, quam transgressi ad Deos sacerdotem ac filiam.'

Tertio gradu] De primis, secundis, et tertiis heredibus Brissonius ad Jul. Cæs. c. 83.

Amicosque complures] Tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed jactantia gloriaque ad posteros. Tacitus.

Legavit populo Romano quadringenties, tribubus tricies quinquies HS.] Tacitus hanc partem testamenti Augusti ita exprimit, 'Legata non ultra civilem modum: nisi quod et populo et plebi CCCCXXXV. dedit.' Notanda figura in ejus verbis, qualis in illis Ciceronis, 'urbem et cives integram incolumesque servavi.' Legatum populi interpretemur, quod publice relictum est civibus Romanis omnibus, qui consortes esse talium liberalitatum aut vellent aut solerent. Plebis vero illud, quod vicomagistris relictum est, vel in communia cujusque tribus commoda impendendum, vel in tenuissimos quosque singularum tribuum erogandum. Similia Tiberii legata, qui, patris exemplum in plerisque secutus, 'legavit plebi Romanæ viritim, atque etiam separatim vicorum magistris:' plebis appellatione intelligitur in Tiberii testamento idem quod hic populi. Duo enim hæc vocabula 'populus' et 'plebs' apud optimos scriptores, Tacitum præsertim, Suetonium, Plinios, et alios item, confunduntur. Sed observare licet, cum populus Rom. a scriptoribus modo in tres ordines distinguatur, modo in quatuor, modo in plures, appellatione tribuum persæpe ultimum ordinem notari. Martialis libro VIII. 'Dat populus, dat gratus Eques, dat thura Senatus, Et libant Latiæ tertia dona tribus.' Inde est quod 'tribulis' pro paupere et egeno ac capite censo sumitur. *Casaub.*

Legavit] Vivente Augusto, A. U. C. DCCXIIII. P. Falcidius Trib. pleb. de legatis hanc legem tulit: Quicunque civis Rom. post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi R. pecuniam jure publico dare, legare volet, jus potestasque esto, dum ita detur, legetur, ut ne minus, quam quartam partem hereditatis ex eo testamento heredes capiant. *Sigon.*

Quadringenties] Æstimatione Budæi, quæ, si non exactissime vera, proxima tamen veræ est, fuerint decies centena millia coronatorum.

Tricies quinquies HS.] Fuerint octuaginta septem millia coronatorum, et insuper quingenti.

Prætorianis militibus] In hoc genus fere adoptati et adscripti amici et voluntarii, etsi alii fortibus potius viris implebant. Eorum arma thoraces squamei, et scuta imbricata. Veteres unam solam habebant cohortem Prætoriam: postea per bella civilia auctæ. Augustus Romæ circa se habuit IX. Prætorias cohortes, firmamentum imperii, et postea pestem. Talis fuit apud Macedones Cohors Regia. *Lipsius.*

Cohortibus urbanis] Tacitus Prætorias et legionarias tantum civium Romanorum cohortes commemorat. Urbanas a Tranquillo vocari arbitror, quæ Prætorianis ignobiliores, vel grassatorum, vel incendii arcendi causa sub Præfecto vigilum in Urbe habebantur. Sed et de Præfecto Urbi verba Ulpiani asscribam: 'Et sane debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem, et ad referendum sibi quid ubi agatur.' *Torrent.* Tacitus Ann. IV. 'Quanquam insideret urbem proprius miles, tres urbanæ, novem prætoriæ cohortes, Etruria ferme Umbriaque dilectæ, aut vetere Latio, et colonis antiquitus Romanis.'

Legionariis] Legionarii milites dicti, qui erant in legione; nec enim

omnes milites in legione scribebantur. Nam velites, et levis armaturæ milites, non erant in numero legionariorum. *Beroald.*

Confiscatam] In fiscis adservatam: uti Tertullianus eleganti metaphora, de Fuga: 'Felices itaque pauperes, qui animam totam in confiscato habent.' *Lipsius.*

Ad vicena sestertia] Id est, quingentos coronatos.

Quibus solvendis annuum diem finiit] 'Annuum diem' pro tribus pensionibus et summis accipio. nam hæc erat vulgaris clausula testamentorum, l. talis. l. cum vulgari D. de dot. præl. erat et cæterorum negotiorum. Alia legata, ut idem Suetonius ait, Augustus repræsentari jussit, hoc scilicet adjecto verbo 'præsentia,' quod efficit, ut vulgari clausula non contineantur, ex Servii et Labeonis sententia d. l. talis. *Cujacius.*

Millies et quingenties] Tricies septies centena millia coronatorum, et insuper quinquaginta millia.

Quaterdecies millies] Sint trecenties et quinquies centena millia coronatorum.

Ex testamentis amicorum percepisset] Supra: 'Legata, vel partes hereditatum, a quibuscumque parentibus relicta sibi, aut statim liberis eorum concedere, aut si pupillari ætate essent, die virilis togæ, vel nuptiarum, cum incremento restituere consueverat.' Capite 67.

Duobus paternis patrimoniis] Octavii, et Cæsaris dictatoris.

Si quid his accidisset] 'Humanitus accidere,' est mori, et ita docti solent loqui. Sed testatores ex vulgi sermone, qui concisior est et brevior, simpliciter 'accidere' et 'contingere' pro vita defungi accipiunt. Ultimus enim qui homini evenire possit casus est mors. Pomponius: 'Si quis ita in testamento scripserit, Si quid filio meo acciderit, Damas servus meus liber esto: mortuo filio, Damas liber erit.' *Alciatus.*

Vetuit sepulchro suo inferri] Sollemne plane in monumentorum titulis erat, cavere de personis quas eo inferri jus esset. Atque adeo interdum sibi duntaxat monumenta faciebant, quæ nulli alii patere, et vel heredibus suis claudi volebant. Ejus rei ergo districte vetabant ne quis eo inferretur, pœna quandoque addita, ut ex hac inscriptione patet: IN. H. S. SIVE LIBERT. SIVE. LIBER. INFERATVR. NEMO. SECVS. QVI. FECERIT. MITEM. ISIDEM. IRATAM. SENTIAT. ET. SVORVM OSSA. ERVTA. ATQVE. DISPERSA. VIDEAT. *Brisson.*

Quem vellet incidi in æneis tabulis] Appellat tabulas καταχρηστικώτερον, quæ potius pilæ erant dicendæ: ita enim in lapide Ancyrano. *Casaub.* Monumentum illud *repræsentatur* supra, p. 1168.

Breviarium] Quod nunc Breviarium dicitur, olim, cum Latine loqueremur, Summarium vocabatur. Seneca. 'Rationarium imperii' vocat cap. 28. de quo inibi dictum est. Tale aliquid liber ille, qui Notitia imperii inscribitur.

Quantum militum sub signis ubique esset] Tacitus Annal. IV. recensens, quæ 'Romana copia in armis' sub Tiberio fuerit, præter militem classiarium, et socios, XXV. legiones commemorat.

TIBERIUS NERO CÆSAR.

Vultu fateri velle, quod tamen nolis,
Et cassa vero verba, Principis verba,
Plenum tyranno pectus, abditum, abstrusum,
Virtus Neronis ista prima majoris.

J. Schildius.

Cap. 1. *Fuit enim et alia plebeia*] Notandum, complures ejusdem nominis, ac fortassis etiam originis, familias eodem tempore, et patricias et plebeias fuisse, ut de Cornelia quoque testatur Cicero II. de Legibus, et de Papiria Famil. Epist. lib. IX. de aliis alii. Quod evenire necesse erat, cum non tota gens aliqua, verum certa tantum ejus gentis familia vel a plebe transibat ad patricios, vel a patriciis ad plebem. *Torrent.* Fuere duæ familiæ Claudiæ: earum, quæ Marcellorum appellata est, plebeia; quæ Pulchrorum, patricia. Asconius.

Ex Regillis] Livius, et Dionys. Regillum tam oppidum, quam lacum vocant. Unde cognomen Regillensis, et, ut Suetonius loquitur, Regillianus. *Torrent.*

Atta] Atta vox vetus Sabina, originis Græcanicæ, ut pleræque Sabi-

norum: et ipsi absque dubio ἀνέκαθεν Dores fuerunt e Peloponneso orti. Ἄττειν subsilire significat, et nusquam firme pedem figere: unde ἄττειν δεῦρο κἀκεῖσε. Attarum vitio contrarium est τὸ τῶν πτερνοβατῶν, quorum Hippocrates meminit; istos veteres Latini 'talipedare' dixerunt. *Casaub.* Attæ appellantur, qui propter vitium crurum aut pedum plantis insistunt, et attingunt magis terram, quam ambulant. Attam etiam pro reverentia seni cuilibet dicimus: quasi eum avi nomine appellamus. Festus.

Atta Claudio gentis principe] In uno codice *Acta Tatio Clauso*, in altero *Acta Tatio Claudio* legitur. Ut fortassis tria etiam apud Sabinos nomina habuerit, Atta Tatius Clausus. Illud vero in primis notandum est, eos, qui olim Romam commigrabant, nomina sua dare debuisse, si jus civitatis adipisci vellent, atque ea plerumque mutata fuisse, quo magis Romani viderentur. Sic Atta Clausus, Ap. Claudius factus est, et Lucumo ille, Demarati filius, cum Tarquiniis Romam venisset, comparato ibi domicilio, L. Tarquinii nomen edidit. Recte igitur omnis antiquitatis peritissimus Virgil. 'Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar, Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens Per Latium. *Torrent.*

Post reges exactos] Appius Clausus, ad transitionem concitatis quinque familiarium millibus, cum his, liberisque et uxoribus, Romam profectus est, cum Poplicola re ante communicata: ab eoque benevole et promte ei hospitium, et omnia, ut æquum erat, sunt exhibita. Nam et familias statim civitate donavit, et unicuique homini duo agri jugera dedit juxta Anienem fluvium. Clauso autem jugera viginti quinque largitus est, ipsumque inter Senatores adscripsit: quod Reipub. gerendæ initium ille adeptus, ita prudenter usurpavit, ut in principum post dignationem potentiamque pervenerit, gentemque Clausiam nulla inter Romanos obscuriorem a se reliquerit. Plutarch.

Locumque sibi ad sepulturam sub Capitolio publice accepit] Speciali Populi Romani studio. Alioquin extra urbem sepelire, moris fuit. Cicero II. de l. legis XII. tabb. meminit: HOMINEM. MORTUUM. IN. URBE. NE. SEPELITO. NEVE. URITO. et I. Tuscul. quæst. 'An tu,' inquit, 'egressus porta Capena, quum Collatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos?' Igitur intra urbem tumulari, magnum et eximium quiddam fuit. Unde et Plutarchus in Problem. ait, cineres eorum, qui triumphassent, in urbem ferre licuisse. Et Vestalibus quoque virginibus permissum, ut intra urbem sepulturæ traderentur, testis est Servius ad XI. Æn. *Marc. Donat.*

Ad sepulturam] Plinius lib. VII. cap. 54. 'Ipsum,' inquit, 'cremari, apud Romanos non fuit veteris instituti: terra condebantur. At postquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum: et tamen multæ familiæ priscos servavere ritus: sicut in Cornelia nemo ante Syllam Dictatorem traditur crematus.' Non fuit, inquit, 'veteris instituti.' Atqui lex illa XII. tabul. quam ex Cicerone Marc. Donatus protulit, diserte cremationis meminit, NEVE URITO. et Plutarchus in Numa, 'Corpus,' inquit, 'crematum non est, quod ipse (ut fertur) prohibuerit.' Erat igitur communi usu receptum, ut flammis absumerentur cadavera. Sic Ovidius in funere Remi: 'Ultima plorato subdita flamma rogo est.' Porro nomen ipsum sepulturæ, quo sæpe veteres utuntur, cremationi neutiquam officere, probat illud Plinii, eodem capite sic scribentis: 'Sepultus intelligitur quoque modo conditus, hu-

matus vere humo contectus.' Ergo, quod est ex Plinio hac de re allatum, non de tota Quiritium turba, sed de patriciis fortasse verum fuerit.

Cum prænominibus cognominibusque variis distingueretur] Ingenuorum plerumque tria nomina: Prænomen, Nomen, Cognomen. Prænomen est, quod nominibus gentiliciis præponitur, discriminis caussa inter fratres et gentiles inventum: atque id ante diem togæ virilis non dabatur. Nomen dicimus, quod perpetuum est in aliqua gente: et respondet patronymicis Græcorum. Nam ut illi Æacidas ab Æaco, sic Romani Julios ab Iulo, Antonios ab Antonio dixerunt. Ducebantur autem ea nomina vel ab hominibus, vel ab animantibus, vel a locis, vel ab eventu. Cognomen est, quod familiarum discernendarum caussa tertio loco post nomen ponitur: id repertum a variis caussis. Hoc noto, cognomina hereditaria fuisse, sed ita ut mutari a posteris, et nova sumi fas fuerit. *Lipsius.*

Lucii prænomen consensu repudiavit] Sic gentis Manliæ decreto cautum fuit nequis M. Manlius vocaretur. Liv. lib. VI. et Festus in 'Manliæ gentis,' &c. Dio quoque lib. I. 'Edicto (inquit) cautum, nequis ex ea familia M. prænomen ferret.' Loquitur autem de honoribus Augusto jam devicto Antonio decretis. Adi Gellium lib. IX. cap. 2. Sueton. Ner. cap. 1. *Torrent.*

Quo significatur lingua Sabina fortis ac strenuus] Ut Anienem, sic Nerienem dixerunt tertia syllaba producta: id autem, sive Nerio, sive Nerienes est, Sabinum verbum est: eoque significatur virtus et fortitudo. itaque ex Claudiis, quos a Sabinis oriundos accepimus, qui erat egregia atque præstanti fortitudine, Nero appellatus est. Sed id Sabini accepisse a Græcis videntur, qui vincula et firmamenta membrorum 'neura' dicunt. Unde nos quoque Latine nervos appellamus. Gellius.

CAP. 2. *Appius Cæcus*] Appius censor, quum solennia sacri Herculanei servos publicos edocuisset, luminibus captus est: authores Livius et Valerius. Quærit Jurisconsultus lib. III. Digestorum nunquid cæcus magistratum gerere possit: 'Extat,' inquit, 'exemplum ejus, qui gessit. Appius Claudius cæcus consiliis publicis intererat, et in Senatu dixit severissimam sententiam de Pyrrhi captivis non recipiendis.' *Beroald.*

Claudius Caudex] Quis Romanis primus persuasit navem conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus 'caudex' apud antiquos vocabatur, unde publicæ tabulæ 'codices' dicuntur: et naves nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subvehunt, 'caudicariæ' vocantur. Seneca.

In servitutem asserere] Assertores dicti, ancipiti vocabulo, tam hi, qui vindicant in servitutem, quam qui in libertatem. Livius scribens hanc historiam: 'Jam a vi tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine concitata ait, se jure grassari, non vi.' Et mox paullo: 'Cum repelleretur assertor virginis a globo mulierum.' *Beroald.*

Statua sibi cum diademate posita] Codex Salmas. *Statua sibi diademata posita.*

Ad Appii forum] Oppidum est in Latio, cujus meminit Horatius in primo Sermonum, Satyra v. 'Inde forum Appî Differtum nautis, cauponibus atque malignis.' Plinius in III. in enumeratione Latii populorum meminit fori Appii. Ideo autem Drusus hunc potissimum locum delegisse videtur ad res novas moliendas, quoniam erat in clientela Claudiæ gentis: et ab Appio, qui illic forum egerat, nomen acceperat: sicut forum Cornelii, forum Livii, et id ge-

nus alia nuncupantur. *Beroald.*

Claudius Pulcher apud Siciliam] P. Claudius Cos. ad Drepanum fugam capessit, ac circum littus se evolvit, triginta navibus, quas habebat proximas, comitatus: cæteras ad tres et nonaginta, cum omnibus fere, qui intus erant, ceperunt Pœni. Publium deinceps maledictis Romani lacerarunt, vehementerque incusarunt, quod temeritate sua atque imprudentia male rem gessisset, et, quantum in ipso fuerat, magnis Remp. detrimentis affecisset: unde postea habito de eo judicio, graviter multatus est, ac pericula magna adiit. Polybius.

Non pascentibus] Sicilius inter prodigia, quæ cladem Flaminio denuntiabant, hoc quoque ponit, quod 'Ales præscia luctus Damnavit vesci, planctuque alimenta refugit.' E contrario, cum pulli pascuntur, felix est auspicium. Id vero felicissimum credebatur, quando ex offa, quam pullus invasit, aliquid ex ore ejus cecidit: quod, quia terram paviebat, hoc est, feriebat, terripavium primo, post terripudium dictum est, idque 'tripudium solistimum' appellatur: quod auspicium cum a pullario nuntiabatur, egregium existimabatur. *Beroald.*

In auspicando pullis] Gallinaceorum sunt tripudia solistima. Hi magistratus nostros quotidie regunt, domosque ipsis suas claudunt aut reserant: hi fasces Rom. impellunt aut retinent, jubent acies aut prohibent, victoriarum omnium toto orbe partarum auspices. Plinius.

Dictatorem dicere] Jussus dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, sortis ultimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectavit. Livius.

Ilyciam] Ex fastis Capitolinis scribendum *Gliciam*. Ursinus. Plerumque scriptum in veteribus *i* pro *g*. ut toja pro toga: foljora pro folgora. Sic Ilycias pro Glycias. *Salmas.*

Viatorem suum] Viatores alios a lictoribus fuisse, argumento est antiqua utrorumque origo. Lictor enim a ligando, Viator a via, unde arcessebant, est appellatus. Testis est in Catone Cicero: 'E via ad Senatum accersebantur Curius, et cæteri senes, ex quo, qui eos accersebant, viatores nominati sunt.' item Livius lib. XXIII. 'Consul viatorem misit, qui patri nunciaret, ut sine lictoribus ad Consulem veniret.' Ex quibus apparet, viatoribus eos usos, vocandi et nunciandi caussa, non ligandi. Eorum porro, ut etiam præconum, decurias fuisse, easque a Consulibus lectas, testis est antiqua tabula. *Sigon.* Viatores etiam Tribunorum pl. fuisse, patet ex illo Livii: 'Simul se universa concio avertit, et secuta Scipionem est: adeo, ut postremo scribæ viatoresque Tribunos relinquerent.' lib. XXXVIII.

Navem obhærentem Tiberino vado] Simile factum Silvani episcopi narrat Socrates scholasticus, l. VII. c. 37. *Casaub.* Simile exemplum in Tuccia Vestali narrat Valerius, quæ, incesti arcessita, spem salutis ancipiti argumento petere ausa est. 'Vesta,' inquit, 'si sacris tuis castas semper admovi manus, effice ut hoc cribro hauriam ex Tiberi aquam et in ædem tuam perferam: audacter et temere jactis votis sacerdotis rerum ipsa natura cessit.' *Sabell.*

Cum sacris matris Deum] Allatum ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset, coloris furvi atque atri, angulis prominentibus inæqualis, et quem omnes hodie ipso illo videmus in signo oris loco positum, indolatum et asperum, et simulacro faciem minus expressam simulatione præbentem. Arnobius.

Ideæ] Berecyntus, Phrygia gens, et in universum Phryges ac Troum

qui circa Idam accolunt, Rheam ipsi quoque colunt, eique orgia peragunt: matrem appellantes Deorum, et Agestin, et Phrygiam magnam Deam; a locis autem Idæam, Dindymenem, Pylenen, Pessinuntida, Cybelen. Græci ejus administros communi nomine Curetas appellant. Strabo.

Novo more] Et quod mulier, et, quod ob dictum solummodo, majestatis postulata fuit. Tacitus Annal. I. 'Legem majestatis reduxerat, cui nomen apud veteres idem, sed alia in judicium veniebant: si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique mala gesta Rep. majestatem pop. Rom. minuisset; facta arguebantur, dicta impune erant.' Eandem in Claudiæ judicio novitatem Val. Max. notat lib. VIII. c. 4. 'Insontem,' inquit, 'crimine quo accusabatur votum impium subvertit.'

Carpento] Curru. Sunt autem carpenta, vehicula, quæ a Carmente Evandri dici opinatur Ovidius in primo Fastorum. Scribit Livius in v. matronis concessum esse, ut plaustro ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque die uterentur. *Beroald.*

Natu minori] Libro primo institutionum: 'Minor natu majorem adoptare non debet. Adoptio enim naturam imitatur: et pro monstro est, ut major sit filius, quam pater.' Unde Cicero, in oratione pro domo sua ad Pontifices, accusat non minus vere quam luculenter P. Clodium, quod jus adoptionis polluerit, cum se in adoptionem dederit Fonteio, qui annos viginti vix natus erat, factusque sit ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuerit. *Idem.*

Assertoresque unicos dignitatis ac potentiæ patriciorum] Apud Livium VI. App. Claudius Crassus nepos decemviri sic infit: 'Neque novum, neque inopinatum mihi sit, Quirites, si quod unum familiæ nostræ semper objectum est ab seditiosis Tribunis, id nunc ego quoque audiam: Claudiæ genti jam inde ab initio nil antiquius in Republica patrum majestate fuisse.'

Mutare vestem aut deprecari sustinuerit] Atqui apud Livium lib. VI. hæc leguntur: 'Quod ad eum diem nunquam usu venisset, ut in tanto discrimine non et proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse.'

Tribunos plebis pulsaverint] Livius in tertio, 'Quamvis Tribuni essent sacrosancti, et inviolabiles, tamen Appii Claudii, legibus calcatis, spretisque cerimoniis, sæpe eos pulsaverunt in altercationibus, pœnam floccipendentes, qua violator Tribunorum fit sacer.' Is enim homo sacer dicitur, quem populus judicavit ob maleficium: et qui eum occidit, parricidii non damnatur. Nam lege Tribunitia prima cavetur: 'Si quis eum, qui sacer sit, occiderit, parricida ne sit.' Sacrosanctum autem dicitur, quod jurejurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte pœnas penderet. *Beroald.*

Fratrem] Legendum: *Etiam Virgo Vestalis patrem injussu populi triumphantem, &c.* non, ut in vulgatis, *fratrem.* Nam Cicero pro Cæcina, et Valer. Maximus libri quinti capite quarto, patrem fuisse tradunt. *Fulvius Ursinus.*

Injussu populi triumphantem] Hic honos primum a Senatu, post etiam repugnante Senatu, a populo datus est. primum sine Senatusconsulto, collega intercedente, triumphasse P. Servilium Priscum Consulem de Volscis, testis est Dionysius. Primi vero patribus invitis, jubente populo, de Sabinis M. Horatius, de Æquis L. Valerius. *Sigon.*

Intercedere] Male quædam edit. *interdicere.* Nam interdicere solenne Prætorum est, intercedere Tribuno-

rum. *Torrent.*

CAP. 3. *Ambo Appii Cæci filii*] His tertium adjunge P. Claudium, qui classem perdidit. Cic. Catone, 'Quatuor, (inquit) robustos filios, et filias quinque, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat, et senex, et cæcus.' *Idem.*

Salinatore] Is ex salaria annona vectigal statuit in censura, quam cum Claudio gessit, unde illi cognomen inditum. *Sabell.*

Universas tribus, quod se Consulem iterum censoremque fecissent] Cum inficiari non possent aut judicio semel, aut comitiis bis peccatum esse. *Beroald.* Unam tantummodo tribum Metiam vacuam nota reliquit, quæ cum suffragiis suis, ut non damnatione, ita nec honore quidem dignum judicaverat. Valer. Max.

Nec, ut fama, extortum a Camillo] Mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Sed Diique et homines prohibuere redemptos vivere Romanos. nam sorte quadam, priusquam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator intervenit: auferrique aurum de medio, et Gallos summoveri jubet. Livius.

Multa varie molientem] Livius Drusus, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec jam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam a primordiis vitam, dicitur dixisse: 'Uni sibi, nec puero quidem umquam ferias contigisse.' Seneca.

Diversa factio per fraudem interemit] Livius Drusus Trib. pleb. dum raro procedens in publicum, domi quotidianos cœtus habet in obscura quadam porticu, accidit, ut vespere dimissurus multitudinem exclamaret, ictum se: et dicto citius cecidit. In jacentis femore deprehensus est infixus culter sutorius. Appianus.

CAP. 4. *Pontifex*] Pontifex maximus intelligi non potest, quum C. Cæsar pontificatum maximum, nisi cum morte, non deposuerit: sed erant alii pontifices octo numero: quanquam ab initio quatuor a Numa rege instituti fuissent. *Sabell.*

Narbo et Arelate] Plinius Narbonem Decumanorum coloniam vocat, propterea quod milites decimæ legionis in eam coloni deducti sunt. In mediterraneo Narbonensis Galliæ civitas est Arelate, a Plinio dicta colonia Sextanorum, quoniam ex sexta legione coloni deducti sunt. Harum coloniarum deducendarum autor fuit Cæsar, quibus patrem Tiberii præfecit, velut unum ex Triumviris, qui more Romano colonos deducebant, eisque agros viritim dividebant. *Beroald.*

Solus permansit in partibus] In summa Deus ille (Augustus), cœlumque nescio adeptus magis, an meritus; herede hostis sui filio excessit. Plinius.

Servis ad pileum] Id est, ad libertatem, cujus insigne est pileus. Livius in XXIV. 'Postero die servi ad pileum vocati, et carcere vincti emissi.' Post interfectum Julium Cæsarem quidam pileum in hasta prætulerunt, tanquam libertatis signum, universosque ad civilitatem patriam vocaverunt. Moris enim fuerat apud veteres, ut servi, qui per manumissionem liberi fiebant, raderent caput, et calvi pileum caperent. Hinc est illud Plautinum: 'Dii faxint, ut hodie, raso capite, calvus capiam pileum.' *Beroald.*

Fascium usu prohibitum] Contra morem rectorum provinciarum, qui comiores erant et haberi volebant. Cicero in epistola ad Cornificium, qua ei Anitium commendat negotiorum suorum caussa legatum in Africam legatione libera: 'In primis quod ei charissimum est, dignitatem ejus tibi commendo: idque a te peto, quod ipse in provincia facere sum solitus,

non rogatus, ut omnibus Senatoribus lictores darem: quod idem acceperam et noveram a summis viris esse factitatum.' *Casaub.*

Petenti Augusto] Plane uti Martiam uxorem, tum ex se gravidam, petenti Q. Hortensio Catonem Uticensem concessisse Plutarchus refert. Quin etiam Octaviam, Augusti sororem, post Marcelli mortem, adhuc gravidam, ventreque pleno, Antonio desponsam Dio lib. XLVI. scribit. Ea tunc matrimoniorum licentia regnabat.

Utroque liberorum] Quorum Drusus in domo Augusta natus est, tertio mense, postquam Livia Augusto nupsisset. Unde suspicio fuit, ex vitrico per adulterii consuetudinem procreatum. Claudii cap. 1. Eum tamen natum Augustus patri Tiberio reddidit, si Dioni credimus.

Neronibus] Ambo igitur Liviæ filii Nerones vocati sunt, sed Tiberio pro cognomine, Druso vero pro prænomine id datum fuit. sic enim in nummo veteri: NERONI. CLAUDIO. DRUSO. GERMAN. COS. DES. et, NERO CLAUDIUS. DRUSUS. GERMAN. IMP. Sic et Horatium interpretabimur lib. IV. Od. 4. 'Augusti paternus In pueros animus Nerones.' *Torrent.* Claud. cap. 1. 'Patrem Claudii Cæsaris, olim Decimum, mox Neronem prænomine.'

CAP. 5. *Fundis*] Caietanum sinum subsequitur Cæcubum: inde Fundi, urbs in via Appia. Strabo.

Simulacrum felicitatis] Mallem *fecunditatis*, ut in Juliæ Severi et Faustinæ M. Aurelii nummis legitur, FECUNDITAS. AUGUSTAE. Nisi tamen eo trahimus, ut adulatorie significaverit Senatus, Tiberium natum felicitati ac bono Urbis, et orbis, quod in imperatoribus sæpe factum. *Torrent.* Jam Romanum imperium longe lateque crescebat, et adhuc nemo Felicitatem colebat. Sero huic tantæ Deæ post tot Romanos principes Lucullus ædem constituit. *Augustinus.* Tacitus Annal. XV. ob natam Neroni filiam templum Fecunditati decretum memorat.

M. Æmilio II. et Munatio Planco Coss.] Vetus codex habet *Numatio*, pro *Munatio*. Est autem et Numatii celebris viri mentio apud Horatium libro epistol. 1. epistola tertia, et alterius Numatii Galli apud Martialem libro X. *Glareanus.*

Post bellum Philippense] Cod. Salmas. *per bellum Philippense*, id esset, tempore ejus belli. Nam et bellum Philippense, iis, quos Suetonius dicit, Coss. gestum est.

In fastos] Scribit se ex fastis habuisse verum nativitatis diem. Nimirum Romani, qui nullum adulationis modum adversus Augustum omisere, diem, quo Tiberius natus est, in Fastorum libris descriptum reposuere, ut singulis annis dies nativitatis illius festus ageretur. Ita cap. 65. de Sejano: 'quamvis et natalem ejus publice celebrari, et imagines aureas passim coli videret.' *Marc. Donat.*

Actaque publica] Sic Calig. cap. octavo: 'Ego in actis Antii editum invenio.' Mos igitur erat, ut parentes natos sibi liberos apud acta profiterentur, idque a Ser. Tullii temporibus observatum. hic enim (ut libro IV. Dionys. Halicarn. scribit) in singula recens natorum capita Junonis Lucinæ templo inferri aliquid jussit, et in censu agendo non solum facultates, sed et liberorum nomina, atque ætatem referri voluit. Quod vel maxime post leges Julias et Papias observatum fuit, ob eorum qui liberos haberent commoda, et orborum pœnas. Hinc Juvenal. Satyra IX. 'libris actorum spargere gaudes Argumenta viri.' *Torrent.*

CAP. 6. *Luxuriosam et exercitatam*] Luxuriosam interpretor exuberantem, magnisque incrementis præditam: luxuria enim, quod Nonius annotavit, intempestivam abundantiam sig-

fiincat. *Torrent.* Codex Salmas. *laxoriosam:* unde unius litteræ immutatione fit *laboriosam.* Sic apud Plinium in Paneg. 'laboriosus' et 'exercitus' junguntur:' 'Intelligimus Cæsar, quantum tibi pro laboriosa ista statione et exercita debeamus.'

Comes usque quaque parentum fugæ] Livia, quam postea conjugem Augusti vidimus, quam transgressi ad Deos sacerdotem ac filiam, tum fugit mox futuri sui Cæsaris arma, cujus bimum hunc Tiberium Cæsarem, vindicem Romani imperii, futurumque ejusdem Cæsaris filium, gestans sinu, per avia itinerum, vitatis militum gladiis, uno comitante, quo facilius occultaretur fuga, pervenit ad mare, et cum viro Nerone pervecta in Siciliam est. Velleius.

Quod in tutela Claudiorum erant] Cum Athenienses clientes, ob servitutem, θῆτας appellaverint, Thessali vero πενέστας, vocabulo fortunam illis continuo exprobrantes, Romulus decora etiam appellatione hanc rem cohonestavit, patronatum nominans pauperum et humilium patrocinium: et commoda utrisque addidit officia, et eorum conjunctionem perhumanam ac civilem reddidit. Non solum autem in ipsa urbe plebs patriciorum patrocinio defendebatur: sed et coloniarum Romanarum, et civitatum, quæ societatis et amicitiæ caussa se pop. Rom. adjunxerant, et bello subactarum unaquæque, quos Romanorum custodes et patronos voluisset, habebat. Et sæpe Senatus, harum et urbium et gentium controversiis ad ipsarum patronos relatis, ipsorum judicia rata habuit. Dionys. Hal.

Flamma repente e silvis undique exorta] Quod non raro in montibus evenire solet. Lucretius lib. I. 'At sæpe in magnis fit montibus, inquis, ut altis Arboribus vicina cacumina summa terantur Inter se, validis facere id cogentibus austris, Donec fulserunt flammai flore coorto.' Manilius libro I. 'Sunt autem cunctis permisti partibus ignes, Ac silice in dura viridique in cortice sedem Inveniunt, tum sylva sibi collisa crematur.' *Casaub.* Flammæ, quod passim historia docet, plerumque læta portenderunt. Cujus rei duo alia luculenta exempla c. 14. in ipso Tiberio habes.

Chlamys] Erat imprimis Græcorum, et maxime Macedonum. Inter puerilia recensetur ab Ulpiano, Pand. lib. XXXIV. Chlamyde Numa primus Romanorum regum usus est, quum legationem Isaurorum excepisset, rationemque eorum habitus percepisset: autor Suidas. Porro chlamydis effigies et terræ habitabilis eadem fuisse traditur. Strabo in II. Ἔστι δή τι χλαμυδοειδὲς σχῆμα τῆς οἰκουμένης. *Bayfius.*

Bullæ aureæ] Bullas hoc loco non tam pro notis puerorum insignibus accipio, quam pro illis veluti clavorum capitibus, quæ cingulis militaribus ad ornatum apponebantur. Id enim cum chlamyde et fibula recte convenit. Virgil. Æn. IX. 'phaleras Rhamnetis, et aurea bullis Cingula.' et extremo XII. 'notis fulserunt cingula bullis.' *Torrent.*

M. Gallio] Q. Gallii Prætoris, quem Augustus occidi jusserit, mentio sup. c. 27. Marcus igitur ob occisum fratrem, aut certe gentilem atque agnatum suum, Augusto et ipse adversabatur. Quæ causa fuit, ut Tiberius, quanquam testamento adoptatus, testatoris nomine abstinuerit, hereditatem tamen adierit. An recte, Jurisconsulti judicent. Extat etiam nummus æreus cum inscriptione: C. GALLIUS. LUPERCUS. IIIVIR. AAA. FF. idem fortasse cum eo, de quo Val. Maximus lib. VI. c. 1. *Idem.*

Sinisteriore funali equo] Funalis est qui extra jugum incedit, et jugali opponitur, quem Græci σειραῖον, et σειραφόρον appellant. Nam qui jugum subit, ζύγιος illis dicitur, ὁ ὑπὸ τῷ

ζυγῷ ἵπποι. Ex his porro intelligimus, funalem equum appellari, qui extra jugum sit, sive ante, sive a latere jungatur, inde dictus, quod fune, sive habena, aut catena etiam exterius regatur: sic enim malo quam a funalibus, quæ in eo triumphanti præferrentur, ut quidam censuere. *Idem.*

Dexteriore veheretur] Suetonio lumen addit, quod pro Murena scribit Cicero, filios prætextatos sedere in equis triumphantium solitos, quodque extant Augusti numismata ærea, in quibus quatuor junctis ad currum elephantis totidem pueri insident. At Domitianus ætate jam major, triumphum patris ac fratris Judaicum equo albo comitatus est. Suet. Domit. c. 2. *Idem.*

Præsedit et Actiacis ludis] Nihil Dio de Tiberio in mentione ludorum Actiacorum: quos ait per ipsum Augustum et Agrippam, ipsius in consulatu ejus anni collegam, fuisse curatos. *Casaub.* Codex Salmasii *asticis*: quod leviter immutatum est *astycis*. De ludis autem astycis plura dicentur ad c. 20. Caligulæ. Alii *hasticis* reponunt.

Trojanis Circensibus] Trojæ lusus Circensibus misceri consuevit: sic in Cæsaris Dictatoris, sic in Augusti spectaculis servatum. *Sabell.*

Ductor turmæ] Dio: Καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἱπποδρομίαν διά τε τῶν παίδων τῶν εὐγενῶν καὶ διὰ τῶν ἀνδρῶν ἐποίησε. Sed quæro: si in hoc ludicro præsedit Tiberius, qui potuit turmæ ductorem agere? Aut igitur vicarii opera usum oportuit, aut excidit a contextu Suetonii verbum *fuit*. Casaub.

Puerorum majorum] Hi sunt, qui Græcis dicebantur ἀγένειοι, mediæ inter puerilem et virilem ætatis. Ita Græci sæpissime separant ἀθλήματα ἀνδρῶν, sive τελείων, ἀγενείων, et παίδων. Ipse Tiberius si, ut videtur, de primis ludis Actiacis sentit Tranquillus, annum ætatis decimum tertium nondum compleverat. Sin de secundis capiamus, annum tunc agebat decimum septimum. Porro Trojæ ludus majorum minorumque puerorum edi solitus ab Augusto, ut scribit Suetonius. *Idem.*

Cap. 7. *Munus gladiatorium in memoriam patris*] Munus dictum est ab officio: quoniam officium etiam muneris nomen est. Officium autem mortuis hoc spectaculo facere se veteres arbitrabantur, posteaquam illud humaniore atrocitate temperaverunt. Nam olim, quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos, vel malo ingenio servos mercati, in exsequiis immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare. Itaque quos paraverant, armis quibus tunc et qualiter poterant eruditos, tantum ut occidi discerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant. Ita mortem homicidiis consolabantur. Hæc muneris origo. Sed paullatim provecti ad tantam gratiam, ad quantam et crudelitatem. Quia ferarum voluptati satis non fiebat, nisi et feris humana corpora dissiparentur. Tertullianus.

Amphitheatro] Nata Amphitheatra haud diu ante tempora Reip. desidentis, et quidem temporanea primum, et e ligno. At sub Augusto venationi reperta propria et mansura domus, Amphitheatrum exstructum e lapide, Augusti suasu, Statilii Tauri opibus et sumptu, in campo Martio A. U. DCCXXV. Hoc solum primumque lapideum Amphitheatrum Romæ fuit ad tempora Vespasiani. *Lipsius.*

Rudiariis quoque quibusdam revocatis] Rudem indulgebant gladiatoribus veteranis, quasi magisterii signum: aut etiam novis, in novo aliquo et strenuo facto, idque populo imperante. Qui donati rude, Rudiarii dicti: ii non ultra depugnabant, nisi pretio aut sponte inducti. Effectus

rudis, liberatio ab arena. Veruntamen e gladiatoribus conditione servi, hi donati rude, non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat a pugna. Lanistæ deinceps, prove lanistis erant, doctores tyronum, et batuebant, non pugnabant. *Idem.*

Auctoramento] 'Auctorati' quoque dicuntur milites et 'exauctorati:' illi sacramento militiæ et stipendio obligati: hi tanquam ære diruti et sacramento soluti. quin et auctoramentum in artibus mercenariis et opificiis obligatio quædam est interposita mercede contracta: unde Tullius I. Offic. 'Merces ipsa in mercenariis auctoramentum est servitutis.' Amat hoc vocabulum Paterculus. *Turneb.*

Centenum millium] Id est, bis mille et quingentorum coronatorum.

Neptem Cæcilii Attici equitis Romani] Nata est Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat. Hanc Cæsar, vix anniculam, Tiberio Claudio Neroni Drusilla nato, privigno suo, despondit. Quæ conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem. Cornel. Nepos.

Cæcilii Attici] Quo nomine post avunculi testamentum vocatus fuit, sed Pomponii tamen notior est. Notandum vero, quod Agrippinam vocat Sueton. quam Tacit. Vipsaniam, ut eadem patris non nomen tantum, sed et cognomen tulerit. Post Tiberium Asinio Gallo, Asinii Pollionis filio, nupsit. Vide Tacitum lib. I. Annal. *Torrent.*

Ad quem sunt Ciceronis epistolæ] Nomen Attici perire, Ciceronis epistolæ non sinunt. Nihil illi profuisset gener Agrippa, et Tiberius progener, et Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. Seneca.

Sub priore marito] Augustus Juliam filiam primum Marcello, deinde, ut is obiit, Marco Agrippæ nuptui dedit. *Beroald.*

Abegisse post divortium doluit] Etsi quodam tempore libera divortia fuerint, tamen Dionys. Halic. libro II. testatur, eam libertatem primis et antiquis Reip. R. temporibus non fuisse, ac propterea divortium Romæ per annos DXX. nullum fuisse: quod Gellius confirmat lib. IV. cap. 5. et Plinius libro VII. cap. 9. et Tertull. in Apologet. *Hottomann.*

Adeo contentis et tumentibus oculis prosecutus est] Expressit pluribus verbis, quod uno Græcorum ditissima lingua, κυλοιδιᾷν· quod de eo dicunt, cui e contento intuitu rei amatæ oculi tument. Theocritus: οἱ δ' ὑπ' ἔρωτος Δηθὰ κυλοιδιόωντες ἐπόσσια μοχθίσδοντι. Caussa συνεχῆς hujus tumoris est, spirituum opticorum collectio et contentio: quæ nascitur ex affectus vehementia. *Casaub.* 'Contentis oculis' dixit, ut 'contento poplite' Horat. l. II. Sat. 7. et 'contenta cervice feram' Auson. Ep. X. sic enim amatoribus accidit, quando, ut ait Virgilius: 'oculos in virgine figunt.' *Torrent.*

Pedibus toto itinere prægrediens, Romam usque pervexit] Cum gravi fratrem et periculosa valetudine in Germania fluctuare cognovisset, Alpes Rhenumque transgressus, die ac nocte mutato subinde equo, ducentis millibus passuum, per modo devictam barbariam evasit. Drusus eo ipso, quo vita et mors distinguitur, momento, legiones cum insignibus suis fratri obviam procedere jussit, et ut imperator salutaretur præcepit. Valer. Max.

CAP. 8. *Civilium officiorum rudimentis*] Cum sint plurima caussarum genera, quæ eloquentiam desiderant, multique in nostra Rep. adolescentes et apud judices, et apud Senatum dicendi laudem assecuti sint, maxima admiratio est in judiciis: quorum ratio duplex est: nam et accusatione et defensione constat: quarum etsi laudabilior est defensio, tamen etiam

accusatio probata persæpe est. Cicero. Haud vitio dabatur accusandi munus, volebantque plane Romani, adolescentes iis qui deliquissent, ut catuli generosi solent feris, infestos esse. Plutarch.

Archelaum] Cappadociæ regem. Is pro Antonio advèrsus Augustum Actiaci belli temporibus militavit. Fuit et Archelaus, qui Herodi successit, ob cujus in populos insolentiam in templo Apollinis Palatini, ut Josephus tradit, apud Augustum causam dixit. *Sabell.*

Fannium Cæpionem] Aug. capite 19.

Reum apud judices fecit] 'Reum fieri' est, apud Prætorem legibus interrogari. Cum enim in jus ventum esset, dicebat accusator apud Prætorem reo: 'Aio te Siculos spoliasse.' Si tacuisset, lis ei æstimabatur, ut victo, si negasset, petebatur a Magistratu dies inquirendorum ejus criminum, et instituebatur accusatio. Asconius.

Condemnavit] Ut condemnaretur effecit. 'Reum peragere' vocant. Unde ait J. C. 'Peregisse reum non alias quis videtur, nisi et condemnaverit.'

Curam administravit annonæ] Quæstor undevicesimum annum agens capessere cepit Remp. maximamque difficultatem annonæ ac rei frumentariæ inopiam ita Ostiæ, atque in urbe mandato vitrici, moderatus est, ut per id quod agebat, quantus evasurus esset, eluceret. Velleius.

Repurgandorum tota Italiæ ergastulorum] Hadrianus illa non repurgavit, sed penitus sustulit, ut ne unquam illi fraudi occasio pateret. refert in ejus vita Spartianus. Nihilominus post Hadriani tempora ergastulorum publicorum privatorumque mentionem fieri video, etiam apud Jurisconsultos. Nam qui in opus publicum aut in metallum damnantur, ut abigeatores, incendiarii, plagiarii, aliique, nonne in ergastulum damnantur? Opus enim publicum et metallum ergastuli nomine signabatur. Dici potest, ergastula illa publica non sustulisse Hadrianum, sed tantum privata. *Salmas.* Inspice etiam caput 32. Aug.

Ergastulorum] Juvenalis Satyra xiv. 'Quam mire afficiunt inscripta ergastula, carcer Rusticus?' Eunum Syrum in Sicilia refractis ergastulis numerosum exercitum servorum collegisse, tradunt Florus et Plutarchus. Columella lib. i. cap. 8. de ergastulis villarum pertractat, ubi et 'ergastulanos' ergastulorum custodes et præfectos appellat. *Marc. Donat.*

Sacramenti metus] Ne militiæ dare nomen cogerentur. De quo Aug. cap. 24.

Cap. 9. *Stipendia prima*] Stipendio militari constituto, provinciis externis devictis, emerito et veteri milite in agros coloniasque deducto, pro bono visum patribus, definire certum stipendiorum tempus, quo exacto, commoda veteranorum haberent et nomen. Credoque stipendia primum definita viginti quinque annis. Servius id mihi persuadet. Nec ambigo, quin id scitum valuerit ad civilia bella Triumvirorum, quibus rapta præmia, non data. Oppressa Rep. ab Augusto, ipse, ut multa in militia, sic in stipendiorum numero mutavit, reduxitque in gratiam turbæ militaris ad annos xx. quibus expletis, censebantur veterani: autores Suidas, Dio, Tacitus. Quæ dixi, in pedestri militia obtinuerunt: aliud fuisse videtur in equite, qui dena stipendia tantum fecerunt, si recte Livium capio libro xxvii. *Lipsius.*

Deinde ducto ad Orientem exercitu] Hæc, et quæ sequuntur, ductu quidem Tiberii, et ex parte Drusi, sed auspiciis Augusti gesta fuere, illo 'consilium et suos Præbente Divos,' ut canit Horatius. Adi eundem hac

de re capite 21. Augustum.

Regnum Armeniæ Tigrani restituit] Summa ea gloria fuit. Unde superbæ illæ inscriptiones veterum numismatum: REGNA. ADSIGNATA. REX. PARTHIS. DATVS. *Torrent.* Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Cæsare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis ejus, quanquam sociatis more externo in matrimonium regnumque. Tacitus.

Et barbarorum incursionibus, et principum discordia inquietam] Narrat Dio in actis anni DCCXXXV. missum in Gallias Agrippam plane easdem ob causas; Ἔν τε γὰρ ἀλλήλοις ἐστασίαζον, καὶ ὑπὸ τῶν Κελτῶν ἐκακοῦντο. Agrippæ successisse videtur Tiberius. Velleius omisit hanc historiam, qui statim reversum Tiberium ex Oriente bello Rhætico Vindelicoque præfectum fuisse narrat. *Casaub.*

Exhinc] Cod. Salmas. *exin.*

Rhæticum] Strabo scribit in IV. Rhætorum, et Vindelicorum, reliquorumque Alpinorum incursationes fuisse repressas a Tiberio, et ejus fratre Druso æstate una: unde in laudem Neronum Tiberii et Drusi fratrum cecinit Horatius carmen illud, 'Qualem ministrum fulminis alitem,' &c. *Beroald.*

Inde Germanicum gessit] Tiberius Annal. II. sic ad Germanicum nepotem scribit: 'Se novies a divo Augusto in Germaniam missum plura consilio quam vi perfecisse: sic Sigambros in deditionem acceptos, sic Suevos, regemque Maroboduum pace obstrictum; posse et Cheruscos cæterasque rebellium gentes, quando Romanæ ultioni consultum est, internis discordiis relinqui.'

Breucos] Hanc lectionem potius quam veterum librorum auctoritatem sequor, in quibus *Breunos* lego. Nam Breucos et Plinius asserit lib. III. cap. 25. et Dio confirmat lib. LV. Horatius *Breunos* nominat, sed fortasse alios, libro IV. Od. 14. 'Breunosque veloces.' *Turneb.*

Ovans, et curru] Et ovavit igitur de Dalmatis, et triumphavit de Germanis. sic enim Aug. cap. 22. 'Bis ovans ingressus est Urbem, curules triumphos tres egit.' Siquidem ovatio et ipsa triumphus est, sed minor. Ideo primum pedibus, deinde equo, nunquam vero curru acta. *Torrent.* Imo, procumbentibus veteris Reipublica institutis, ut alia multa, ita et hoc gloriæ Tiberii concedere potuit Augustus, ut ovans curru in urbem veheretur. Cui sententiæ favet, quod mox subjicitur a Tranquillo, triumphalibus eum ornamentis honoratum esse. Ergo tunc quidem non triumphavit. Enimvero, jam ante Cæsares, potentiores quidem patrium morem spreverant. Ita Crassus, bello fugitivorum confecto, cum ovans rediret, Senatusconsultum per gratiam faciendum curavit; ut lauro, non myrto, ovantibus destinata, coronaretur. Cæterum quid ovatio differat a justo triumpho, ex Dionys. Halicarn. notavimus ad cap. 22. Aug. et docet egregie Plutarchus in Marcello, qui et hoc inibi tradit: Marcellum, triumpho ejus adversariis resistentibus, ita concessisse, 'ut perfectum et magnum triumphum in Albanum montem duceret, ovans vero urbem ingrederetur.'

Primus, ut quidam putant] Recte additum, 'ut quidam putant.' Nam non Tiberio, sed Agrippæ primo triumphalia ornamenta, si Dioni scriptori diligentissimo credimus, sub Augusto decreta fuerunt. Idque et ex Suetonio manifestum est, qui cum Augustum plusquam XXX. ducibus justos triumphos, et aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decerni curasse scripserit, fieri nequit ut non multi ante Tiberium ea sint consecuti. *Torrent.*

Triumphalibus ornamentis] Inter ea

recenseri solent corona aurea, equi albi, toga picta, tunica palmata, sceptrum eburneum. Etiam consularia ornamenta delata quibusdam legimus. Claud. c. 5. 'Tiberius patruus petenti honores consularia ornamenta detulit.' Et notandum ibi, 'Claudium instantius legitimos flagitasse.'

Maturius inchoavit] Contra legem Villiam, qua finiebantur anni magistratibus capiendis. At Tacitus Annalium XI. 'Apud majores,' inquit, 'virtutis id præmium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus: ac ne ætas quidem distinguebatur, quin prima juventa consulatum ac dictaturas inirent.' Plane sic loquitur, ut eum legis Annariæ dememinisse putes. Sed ad eos respexisse Tacitum opinor, qui singularis exempli virtutibus meruerant, ut extra ordinem ratio ipsorum haberetur. Ita de Pompeio Tullius pro lege Manil. 'In ipso Cn. Pompeio, inquit, 'in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta recordamini.' Sed et temporum adnotanda varietas est. Inspice, quæ dicentur ad c. 1. Calig.

Et pæne junctim percurrit] Id quoque contra morem majorum, qui certa interstitia magistratuum petitioni constituerant. Sed et in Mario neglectum jam ante fuerat, ob molem ex Cimbrico bello periculi imminentis, autore in ejus vita Plutarcho.

CAP. 10. *Vitato assiduitatis fastidio*] Aliquoties hoc factum ab Augusto notat Dio, ut in anno DCCXXXVIII. cum abiit in Gallias, *ἐς τὴν Γαλατίαν*, inquit, *ὥρμησε, πρόφασιν τοὺς πολέμους τοὺς κατ' ἐκεῖνο κινηθέντας λαβὼν, ἐπειδὴ ἐπαχθὴς πολλοῖς ἐκ τῆς ἐν τῇ πόλει χρονίου διατριβῆς ἐγεγόνει. Casaub.* Non tam ipsa assiduitas fastidium parit, quam quia ea fit, ut non tantum uniuscujusque virtutes, sed simul etiam vitia aperiantur. Nemo enim omnibus horis sapit. Ideo major est e longinquo reverentia. Addit, absentia auctoritatem suam tueri et augere Tiberium voluisse. Non qui assidue offert et præstat usum sui, accipere potius videtur beneficium, quam dare, ut qui e longinquo evocantur. Ideo post excessum Augusti, nihil prius Tiberio, quam ut vocatus ad imperium videretur. Adi Tac. Ann. I. Assiduitas hæc, 'continuatio laborum,' Velleio appellatur. *Boxhorn.*

Sponte cessisse] Cum C. Cæsar sumpsisset jam virilem togam, Lucius item maturus esset viris, [m. esset, veritus,] ne fulgor suus orientium juvenum obstaret initiis, dissimulata causa consilii sui, commeatum ab socero atque eodem vitrico, acquiescendi a continuatione laborum petiit. Velleius.

In digressu osculatus] Sic ingressi quoque solebant: Tacitus de Agricol. 'exceptus brevi osculo.' Vid. et Horat. l. I. Od. 36.

CAP. 11. *Oram Campaniæ*] Sic Plinius oram fere semper appellat regionem litoralem: apud quem veluti peculiaris est talis locutio: 'In ora sunt civitates et oppida oræ proxima.' *Beroald.*

Rhodum enavigavit, amœnitate et salubritate insulæ captus] Ea caussa esse videtur, cur Rhodum fere soliti Romani proceres, qui præsenti statu rerum non lætarentur, secedere. D. Brutus in epistola ad M. Brutum et C. Cassium, 'Quid ergo est, inquis, tui consilii? Dandus est locus fortunæ, cedendum ex Italia, migrandum Rhodum.' C. Marius Ciceroni: 'Mihi quidem si optata contingent, quod reliquum est vitæ in otio Rhodi degam: sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romæ, ut recte fieri semper cupiam.' De secessu Tiberii in hanc insulam præter alios Manilius lib. IV. 'Virgine sub casta felix terraque marique Es, Rhodos, hospitium recturi principis orbem: Tuque domus vere Solis, cui tota sacrata es, Cum caperes lumen magni sub Cæsare

mundi.' *Casaub.*

Genus vitæ civile admodum instituit] Genus vitæ, quanquam privatorum proprium, melioribus tamen inter principes rerum æstimatum, ut Augusto, in ejus vita cap. 51. et Trajano, de quo Plinius: 'Par omnibus, et hoc tantum cæteris major, quo melior.' Tacitus quoque, probri vice, illud a populo jactatum meminit: 'displicere regnantibus civilia filiorum ingenia.' Privatos quod spectat, egregie Tullius in primo de Officiis: 'Oportet privatum æquo, et pari cum civibus jure vivere: talem bonum civem dicere solemus.' At Tiberius, quanquam Tribunitiam potestatem nondum deposuisset, nihilominus prope ex æquo mutua cum Græculis officia usurpavit.

Sine lictore aut viatore] Vim terroremque imperii Romani ostendebant lictores, secures, fasces: ideo, cum adempto illo metu, magistratus quasi ad amicos agere volebant, removebant insignia potestatis. Tacitus Ann. II. de Germanico: 'Hinc ventum Athenas, fœderique sociæ et vetustæ urbis datum, uno ut lictore uteretur.' Et similia de Antonio Appianus lib. IV. 'Εμφ. *Lipsius.*

Gymnasia interdum obambulans] Duplicia gymnasia fuere, corporis scilicet et animi. Communis omnium gymnasiorum Deus est Mercurius, tam eorum quæ animi sunt, quam eorum quæ corporis. Minerva autem singularis et propria erat gymnasii, quod institueretur ad cultum animi tantum, et ad disputationes commemorationesque de philosophiæ studiis. Unde Cicero scribit, 'Hermathenam' sese in Academia villæ Tusculanæ posuisse, id est, in una basi signum commune Mercurio et Minervæ. *Turneb.* In gymnasio et Bacchi sacrario pleraque dona reposita sunt, queis Romani, et reges Romanis Græcisque cupientes, Rhodios exornarunt. Strabo.

Cum Græculis] Philosophis, et sophistis. De talibus ait parasitus Plautinus: 'Tum Græci palliati, ... suffarcinati cum libris, et cum sportulis.' *Beroald.* Græca natio apud plerasque nationes vanitatis et levitatis infamis erat. Hinc Græculus ineptum hominem et vanitatum asseclam notat. Juvenal. Satyra III. 'Græculus esuriens in cœlum, jusseris, ibit.' Spartianus Adriano: 'Imbutusque impensius Græcis studiis, ingenio ejus sic ad ea declinante, ut a nonnullis Græculus diceretur.' Atque hunc contemtum imminuti nominis servarunt ad ultima usque tempora. *Barthius.*

In disponendo die] Notemus utilissimum morem: neque enim aliter temporis ratio constare potest: sic et apud Græcos diligentissimus quisque et prudentissimus. Vetus scriptor apud Stobæum: *Ξενοκράτης διαιρῶν ἕκαστον μέρος τῆς ἡμέρας εἰς πρᾶξίν τινα, καὶ τῇ σιωπῇ μέρος ἀπένεμε.* Sic 'disponere ætatem' apud Senecam epistola LI. *Casaub.* Disponere, hic est, dividere diei curas. Ita 'disposuisse curas imperii' Silanum dicit Tacitus sub initium fere Ann. XVI. 'Tempora dividere,' Agric. Vit. *Boxhorn.*

Quidquid ægrorum in civitate esset, visitare se velle] Comitas non abhorrens a moribus Tiberii: Velleius narrat simile quid de eodem: 'Nemo e nobis gradumve nostrum aut præcedentibus aut sequentibus imbecillus fuit, cujus salus aut valitudo non sustentaretur Cæsaris cura: tanquam distractissimus ille tantorum onerum mole huic uni negotio vacaret animus.' Quare non probo lectionem quorundam librorum doctis nonnullis probatam *agrorum*, quam in nullo nostrorum reperimus. Taceo quod verbum 'visitare' de agris parum apte diceretur. *Casaub.* Laudata multorum Principum pietas, quod ægrotos viserint. Sic enim de Claudio Dio, de Hadriano Spartianus, de Trajano et Gratiano Ausonius Panegyrico. *Torrent.*

Id a proximis aliter exceptum est] Quomodo aliter id, atque dixerat Tiberius, intellexere? Conjecturæ locum facit Codex Salmasianus, qui pro *visitare se velle* exhibet, *vitare se velle*. Fortean in disponendis diei curis prædixerat, omnem ægrorum contactum atque commercium sese vitaturum: id illi proximi, affinitate vocis inducti, sic acceperunt, ac si visitare singulos vellet, civilitate Tiberii tali sensui fidem faciente.

Per valitudinum genera] Verbi caussa, podagrici uno loco simul collocabantur, febricitantes in alio, phthisici in alio. Mos fuit apud Babylonios, ut languentes in forum deportarentur: qui eos adibant, si quis et ipse eundem passus esset morbum, consulebant, hortabanturque ad ea remedia usurpanda, quæ ipsi faciendo similem morbum effugissent, aut alium novissent effugisse: et, ut author est Herodotus in primo historiarum, nulli fas est languentes prætererire silentio, nisi prius exploraverit quonam morbo laborent. *Beroald.*

In quo exercuisse jus tribunitiæ potestatis visus est] Nempe recens ab Augusto inventæ, non priscæ illius et veteribus usurpatæ. Cautum enim fuerat, Livio et Halicarnassæo testibus, ne extra Urbem Tribunorum potestas quicquam valeret.

Antisophistas] Id est, pugnantes ac concertantes sophistas.

Cum apparitoribus] Apparitores magistratuum dicebantur, qui magistratuum imperio præsto erant, ut scribæ, accensi, interpretes, præcones, viatores, lictores, carnifices. Hæc autem munera libertis fere suis magistratus quisque more majorum mandavit. Quod cum ex aliis multis locis colligitur, tum maxime ex oratione Senatoris cujusdam, apud Tacitum de libertinorum ordine ita disserentis: 'Hinc plerumque tribus, decurias, ministeria magistratibus, et sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas.' *Sigon.*

Citatumque pro tribunali voce præconis] Cicero lib. VII. in Verr. 'Quem is, uti Panormum venit, ad se vocari et de tribunali citari jussit.' Quinetiam, ut Plutarchus in Gracchis tradit, in more positum erat, Εἴτις, ἔχων δίκην θανατικὴν, μὴ ὑπακούει, τούτου πρὸς τὰς θύρας ἕωθεν ἐλθόντα σαλπιγκτὴν ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι, καὶ μὴ πρότερον ἐπιφέρειν ψῆφον αὐτῷ τοὺς δικαστάς. Martialis lib. I. Epigr. 'Qui nec leno potes nec comessator haberi, Nec pavidos tristi voce citare reos.' Sed et accusator citabatur: qui si ad diem non adfuisset, ex reis eximebatur is, cujus nomen delatum erat. Hoc amplius, patroni atque oratores prætoris voce citabantur. Quintilian. lib. VI. cap. 5. *Brisson.*

Ob libidines et adulteria] Plutarchus legem a Romulo de divortio latam prodidit. Siquidem ait, inter alias leges Romuli illam fuisse acerbissimam, quæ uxori potestatem a viro discedendi ademit, viro uxorem exigendi dedit, si eam aut stuprum fecisse, aut venenum parasse, aut filios, aut claves subjecisse comperisset. Itaque postea in XII. Tabulis divortium esse permissum, ex eo licet suspicari, quod inquit Cicero in Philippicis de Antonio: 'Frugi factus est, mimam illam suam suas sibi res habere dixit ex XII. tabulis, claves ademit, exegit.' *Sigon.*

Repudiumque ei suo nomine remissum] Repudium et divortium etiam inter absentes, non modo jure civili, verum etiam divino fieri consueverunt. Unde usitata locutio, 'Nuntium mittere,' 'libellum repudii mittere.' Proprie dicti repudii, id est, quo sponsalia dirimuntur, hæc vetusta formula fuit: 'conditione tua non utar.' *Hottomann.* Divortii formulam fuisse reperio, 'res tuas tibi habeto,' vel 'res tuas tibi agito,' quod et Cicero in Philipp. significat, et Caius cap. 2. de divortiis

tradidit. *Sigon.* Repudium remittere dixit, ut Cicero in eadem re 'nuntium remittere,' in I. de Orat. et in Topicis.

Lætus animo] Codex Salmasii, *nuncio.*

Quantum in se esset, exorare filiæ patrem] At jam princeps etiam 'peculio concesso a patre præbitisque annuis fraudavit,' &c. cap. 1.

Dono dedisset] Prohibitæ quidem inter virum et uxorem donationes, verum hoc civiliter intelligendum. Et (ut puto) de his loquitur Sueton. quæ soluto uxoris culpa matrimonio per virum repeti atque auferri poterant. *Torrent.*

Secundum locum facile curantibus] Curare vox familiaris Sallustio et Tacito, et cum quarto casu, et sine eo. Ut in Jugurthino: 'In postremo C. Marius cum equitibus curabat, eo acerrime niti.' *Casaub.*

CAP. 12. *Sed etiam obnoxium*] Obnoxius interdum libero opponitur: ut apud Livium observavimus sic scribentem: 'Si reticeam, aut superbus, aut obnoxius videar: quorum alterum est hominis alienæ libertatis oblIti, alterum suæ.' *Beroald.* De significatione vocabuli 'obnoxius' multa contra imperitum quendam Grammaticum Gellius lib. VII. cap. 17.

Nemine cum imperio aut magistratu tendente quoquam] Ita septem annos Rhodi moratus est, ut omnes qui Proconsules Legatique in transmarinas profecti provincias, visendi ejus gratia ad eum convenientes, semper privato (si illa majestas privata unquam fuit) fasces suos summiserint, fassique sint etiam ejus honoratius imperio suo. Velleius.

Privignum Caium] Nempe genitum ex Julia, quæ post obitum Agrippæ nupsit Tiberio.

Cum visendi gratia trajecisset Samum] Aliter ille insignis Tiberii adulator Velleius: 'C. Cæsar in Syriam missus, convento prius Tiberio Nerone, cui omnem honorem ut superiori habuit.' Dio item aliter, qui Chium venisse Tiberium ait, non Samum. Τοῦ δὲ Καΐου σταλέντος ἐς τὸν πρὸς Ἀρμενίους πόλεμον, ὁ Τιβέριος ἐς Χῖον ἐλθὼν αὐτὸν ἐθεράπευσε. et nota verbum ἐθεράπευσε, ac cum Velleio confer. *Casaub.*

Per quosdam beneficii sui centuriones] Hæc beneficia stante Rep. a rectoribus provinciarum concessa, non aliter rata erant, quam si iidem rectores Romam reversi triginta diebus post rationes relatas sua beneficia ad ærarium detulissent. Quod lege Julia cautum testatur Cicero epistola quadam ad Messinium; idque vocabant 'deferre aliquem in beneficiis ad ærarium.' Vide eundem pro Archia. *Casaub.* Qui vitem scilicet ab illo acceperant. Nam vitem dare, et centurionem facere, eadem sunt. Et fallitur, qui quasi rem novam docere voluit, dationem vitis esse veluti designationem centurionatus, ad quem aditus tunc esset illi qui vitem gerebat, cum locus vacaret. Nemo enim in legitima et ordinaria militia designatorum centurionum meminit. et vero, priusquam centuriones essent, quo tempore vitem tantum gerebant, quo titulo vel quo militiæ munere fungebantur? *Salmas.* Beneficiarii milites ab eo appellati, quod promoventur beneficio Tribunorum. Vegetius.

A commeatu] Commeatus (inquit Festus) tempus illud significat, 'quo quis ire et redire possit.' Quod spatium excedens miles emansoris aut desertoris loco habendus est. ad diem enim commeatus adesse debet. Qua de re Jurisconsulti l. I. l. II. et l. XIIII. de re militari. Itaque non satis proprie Sueton. 'a commeatu' dixit, pro ad commeatus diem. *Torrent.* Cicero: 'ut ad diem commeatus adesset,' citante Sabellico.

Custodem dictis atque factis suis] Aug. cap. 64. de filia ejus et nepti-

bus: 'Vetaretque loqui aut agere quidquam, nisi propalam, et quod in diurnos commentarios referretur.'

Cap. 13. *Redegitque se, deposito patrio habitu, ad pallium et crepidas*] Præter Pleminii facinus, Locrensiumque cladem, ipsius etiam imperatoris (Scipionis), non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus jactabatur, cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio, libellis etiam palæstræque operam dare. Livius.

Ad pallium] Non fuit idem σχῆμα pallii quod elegantiores Græci et quod Philosophi gestarunt. Communis habitus elegantiorum Græcorum καὶ τῶν πολιτικῶν fuit pallium utrimque regestum. Partem enim utramque pallii retrorsum jaciebant, ita ut tota quæ suberat tunica pateret: pallium ipsum cervicibus circumstrictum, morosiusque in rugas plicatum et ordinatum, fibulæ morsu in humeris tenebatur. Græci philosophi, et præcipue Cynici, aliter τριβώνιον suum vestiebant: totos enim sese pallio obvolvebant. Partem siquidem pallii desub dextro humero super sinistrum rejiciebant, et sic excluso dextro, obvelato sinistro humero erant. Atque hæc pallii duplicatio est, quam primus instituisse fertur Diogenes. *Salmas.*

Et crepidas] Ut calcei togæ proprii, sic soleæ vel crepidæ pallii. Cæterum Latini calceos et soleas ita distinguunt, ut Græci ὑπόδημα et σανδάλιον. Ad suendos et concinnandos calceos sive κοῖλα ὑποδήματα forma lignea opus erat, quam Græci καλόποδα vel καλοπόδιον vocant. At sandalia sive soleæ circum formam non suebantur: nam concava non erant, sed plana, et solum πέλμα sive κάττυμα habebant, quod ad pedem habenis quibusdam religabatur circa digitos primores. *Idem.*

Ut imagines ejus et statuas Nemausenses subverterint] Caput Aremicorum est Nemausus, longe inferior Narbone, si peregrinam et negotiantium turbam consideres: sin Rempub. spectes, multo præstantior. Immo illic invenias Romanos, qui ædilitatis et quæsturæ honorem sunt consecuti, eamque ob caussam gens ea cum præfectis Roma missis nihil habet negotii. Strabo.

Majoris filii] Caii ex Julia nepotis, quem una cum fratre Lucio adoptaverat.

M. Lollio offensior] Lolliam Paulinam, quæ fuit Caii principis matrona, ne serio quidem ac solenni cærimoniarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cœna, vidi smaragdis margaritisque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite, crinibus, spiris, auribus, collo, manibus, digitisque: quæ summa quadringenties HS. colligebat: ipsa confestim parata nuncupationem tabulis probare. Nec dona prodigi principis fuerant, sed avitæ opes, provinciarum scilicet spoliis partæ. Hic est rapinarum exitus: hoc fuit quare M. Lollius, infamatus regum muneribus in toto Oriente, interdicta amicitia a Caio Cæsare Augusti filio, venenum biberet, ut neptis ejus quadringenties HS. operta spectaretur ad lucernas. Plinius.

Cap. 14. *Prægnans enim*] Codex Salmas. *prægnans eum.*

Variis capturet ominibus] Captare omen proprium est μαντικῆς τῆς διὰ κληδόνων, quam describit elegantissime Pausanias in Achaicis: Ὁ ἀφικόμενος ἐρωτᾷ πρὸς τὸ οὖς τὸν θεὸν, ὁποῖόν τι καὶ ἑκάστῳ τὸ ἐρώτημά ἐστι· τὸ ἀπὸ τούτου δὲ ἄπεισιν ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐπιφραξάμενος τὰ ὦτα· προελθὼν δὲ ἐς τὸ ἐκτὸς τὰς χεῖρας ἀπέσχεν ἀπὸ τῶν ὤτων, καὶ ἥστινος ἂν ἐπακούσῃ φωνῆς μάντευμα ἡγεῖται. Apuleius De Deo Socratis: 'Vidimus plerosque, qui non suopte corde, sed alterius verbo reguntur, qui ex angiportu reptantes, consilia ex alienis vocibus colligunt, et, ut ita dixerim, non animo, sed au-

ribus cogitant.' Similes modi captandi omina et in templis Deorum, et alibi, in veterum scriptis possunt observari. Sed hic καταχρηστικώτερον pro quovis genere μαντικῆς usurpatur. *Casaub.*

Usque eo fovit] De hoc Plinius lib. x. c. 55. ubi de auguriis ovorum agit.

Scribonius Mathematicus] Hic (quisquis fuit) una cum Nigidio Figulo tanto illustrior habendus, quod Romanus: nam Mathematici fere Græculi erant, aut Judæi, atque Ægyptii. Romanus etiam Sulla quidam Calig. c. 57. *Torrent.*

Sine regio insigni] Tacitus de illo ipso Tiberio: 'Signum prætoriis cohortibus, ut Imperator, dederat: excubiæ, arma, cætera aulæ.' 'Cætera aulæ,' nempe lictores, fasces laureati, et si quid præterea tunc receptum principi distinguendo. Neque enim adhuc illa Principatus insignia, ignis, diadema, purpura, quæ reperta sequenti ævo, et ad exemplum regum. Ignis originem antiquum video, et a temporibus Antoninorum. Herodianus sane in Commodo statim meminit, ut rei vulgatæ. Idem de Pertinace: οὔτε τὸ πῦρ ἐάσας ἑαυτοῦ προπομπεῦσαι, οὔτε τι ἄλλο τῶν βασιλικῶν συμβόλων εἰς ὕψος ἀρθῆναι. Ignis tamen ille non e carbonibus aut ligno: lampas tantum fuit. Docet M. Antoninus in libris suæ vitæ. Opinor autem Romam traductum morem e Persis. Illorum enim regi prælatus ignis. Diadema primus Romanorum principum usurpavit Aurelianus: uti in vita ejus Victor. Etsi alibi male id refert ad Caligulam. *Lipsius.*

Ignota scilicet tunc adhuc Cæsarum potestate] Natus est Tiberius A. U. C. DCCXII. Cædes vero Julii Cæsaris incidit in annum DCCX. Jam tum igitur dignatio et potestas Cæsarum nosci cœperat: quippe jam Octavius quoque et hereditatem avunculi, et 'nomen invidiosæ fortunæ ejus adierat,' autore Velleio. Sed videtur populus Romanus perpetuam Cæsarum successionem animo percipere non potuisse. Quin potius Julium publicis cervicibus jam eo tempore depulsum existimabat: et Octavii dimicationes eo tendere videbantur, non ut primus in Rep. sed ut nemini secundus esset. Hoc sensu dictum a Suetonio putem: ignotam tunc adhuc Cæsarum potestatem fuisse.

Sacratæ olim victricium legionum aræ] Jam de summo imperio cogitationes animo agitabat, quod quum ad Philippos accederet, tumultus ex eo loco, in quo ante depugnatum fuerat, velut exercitus auditus esset, ac ignis ex ara in castris olim ab Antonio posita effulsisset. Dio Cassius.

Sponte subitis collucerent ignibus] Apud Appianum inter signa futuræ Seleuci potentiæ recensetur ἡ ἑστία αὐτοῦ ἡ πατρῴα, οὐδενὸς ἅψαντος, ἐκλάμψασα πῦρ μέγα. Virgilius, 'Aspice, corripuit tremulis altaria flammis Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse: bonum sit.' Servius ad hunc locum: 'Hoc uxori Ciceronis dicitur contigisse: cum post peractum sacrificium libare vellet, in cinere visa est flamma, quæ flamma eodem anno consulem futurum ostendit ejus maritum: sicut Cicero in suo testatur Poëmate.' *Casaub.* Simillimum ostentum Octavio, in Liberi patris luco de filio consulenti, contigisse narrat, August. c. 93.

Geryonis oraculum] Mentio fit apud Historicos sortium Patavinarum: quæ ad hoc oraculum commodissime referri possunt. Fortassis illic, ut suspicari licet, colebatur simulacrum Geryonis illius notissimi inter labores Herculeos, qui a Poëtis fingitur tricorpor. *Beroaldus.* Sane Lucanus, libro septimo, cum ait, 'Euganeo (si vera fides memorantibus) augur Colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit,' iis versibus describere aliquem videtur qui oraculo

Geryonis præfuerit. *Torrent.*

In Aponi fontem] Fons Aponi, et aquæ juxta Patavium medicatæ, luculentis versibus celebrantur a Claudiano, ita scribente: 'Fons Antenoreæ vitam qui porrigis urbi:' et post paulo: 'Publica morborum requies, commune medentum Auxilium, præsens numen, inempta salus.' *Beroald.* Eum locum (nam et vicum ipsum in quo fons erat Aponum vocant) Theodoricus Rex, ut Cassiodorus tradit, ob celebritatem mœnibus cinxit. *Torrent.*

Talos aureos jaceret] Explorandi futurorum caussa soliti veteres in certos fontes varia conjicere: exemplum habes apud Pausaniam in Laconicis de aqua Inus dicta. Aliud genus ὕδατος μαντικοῦ fuit, cujus meminit Sozomenus l. v. c. 19. fuere item genera alia, quorum geographi meminerunt et historici. Talos vero in consultationibus ejusmodi solitos adhiberi declarat ἀστραγαλομάντεων appellatio. *Casaub.*

Summum] Maximum, felicitatem significantem, qualis est Venus, cujus supra mentio facta. *Beroald.*

Aquila] Quam gloriæ ac felicitatis prænunciam crediderunt. Seneca II. Natur. Quæst. 'Aquilæ hic honor datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia.' Tacitus Annal. II. 'Pulcherrimum augurium, octo aquilæ, petere sylvas et intrare visæ, Imperatorem (Germanicum) advertere: exclamat, Irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina.'

Nunquam antea Rhodi conspecta] Avem noctuam Creta non habet, inquit Solinus. Fuit et Romæ Herculis sacellum in foro Boario, quo neque canibus, neque muscis erat ingressus. *Casaub.* Notum est, quædam animalia in certa loca non ingredi, et ex forte ingressis omina, sive lætiora, sive tristiora, capere solitos veteres. At minus notum, opinor, orta inter vicinas gentes de limitibus controversia, consulta velut hoc nomine natura, gravissimas lites olim fuisse terminatas. Quare unicum, quod se mihi obtulit, idque nobilissimum, exemplum adscribere haud gravabor. Orta olim controversia inter Angliæ, seu Britanniæ majoris, ac Hiberniæ populum, utri Mona insula, quæ nunc Mannia dicitur, in maris interfluentis medio posita, deberetur, venenosos vermes advehunt. Hos cum insulam hanc admittere et fovere, uti Angliæ aut magnæ Britanniæ partem reliquam, Hiberniam contra eos necare observassent, Britanniæ eam applicandam communis omnium censura dictavit, ut loquitur Giraldus Cambrensis, qui sub Henrico II. Angliæ rege floruit. *Boxhorn.*

Vestimenta mutanti, tunica ardere visa est] Tam Græci quam Romani tunicas sub toga habuerunt, easque cinctas, præcipue viri. Nam mulieres, et molles, et plerique barbari in discinctis tunicis ibant: sub tunicis autem tam apud togatos quam palliatos, interulæ sive subuculæ lineæ habebantur, quas cingi non fuit moris. Nam et breviores erant et strictiores, atque ita ad corpus aptæ, ut cinctura opus non haberent, qua pressius corpori adhærerent. Tunicæ vero longiores et fusiores; ideo cingebantur. *Salmas.*

Thrasyllum quoque Mathematicum] Hic philosophiam profitebatur, non curiosas istas artes: eoque nomine primum fuisse in contubernium Tiberii admissum innuit Themistius oratione XII. et Suetonius ipse hoc loco: 'Thrasyllum, ut sapientiæ professorem, contubernio admoverat.' *Casaub.* Postea Mathematici invisa nomina fuere: ac quod curiosius in fata principum inquirerent, 'genus fallax, et dominantibus infidum,' audivere. Unde sæpe de iis ex Italia pellendis Senatusconsulta facta. Chaldæi, ab origine artis, ut plurimum sunt appellati. Nam et scien-

tiam, quam ex hoc ipso Thrasyllo Tiberius didicit, 'Chaldæorum artem' Tacitus vocat, Ann. VI. ubi hanc historiam paullo aliter quam Suetonius recenset.

CAP. 15. *Deducto in forum filio Druso*] Id tyrocinii die fiebat. Supra Aug. capite 26.

E Carinis] Sext. Pompeius haud absurde, cum in navi Cæsaremque et Antoninm cœna exciperet, dixit, in Carinis suis se cœnam dare: referens hoc dictum ad loci nomen in quo paterna domus ab Antonio possidebatur. Velleius.

Pompeiana domo] Quam 'rostratam' Julius Capitolinus appellat in Gordianis: haud dubie propter fastigium vel ornamentum aliquod rostri forma, Magni ædibus concessu Senatus ac P. R. affixum, navalium ejus victoriarum monumentum.

Esquilias] Esquilias plures montes fuisse, iis verbis docet Varro: 'Esquiliæ duo montes habiti, quod pars Cispius mons suo antiquo nomine etiam nunc in sacris appellatur.' Hic mons ab ortu urbis muros versus aggerem, et castrum prætorium, portas Gabiusam et Esquilinam attingit, a meridie viam illam habet, quæ ab amphitheatro in Carinis principium habens, per Cœlioli extremam partem, usque ad S. Clementis et SS. Marcellini et Petri ædes, versus portam Esquilinam protenditur. *Onuph. Panvin.*

Transmigravit] Ex Ciceronis ad Atticum epistolis scimus, morem eum fuisse nobilium adolescentium, ut mox a virili sumpta toga in proprias ædes a patre emigrarent: non enim aliter suam dignitatem satis tueri posse videbantur. Propterea Domitianus a patre correptus, 'quo magis ætatis et conditionis admoneretur, habitabat cum patre una.' Quod igitur Tiberius filio post assumptam liberam togam domo statim ei cedit, dignitati illius consultum hac ratione voluit, quando sibi omnes ad Rempublicam aditus præclusos videbat. *Casaub.*

Adoptatur ab Augusto] Aug. capite 65. Hinc Justin. Imp. titulo De adoptionibus: 'Sic Divus Augustus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptasset, ut protinus adoptione facta inciperet Germanicus ei nepos esse.' Sed et Hadrianus Antoninum Pium hac lege adoptavit, ut ille Marcum et Verum sibi adoptaret. Testis Capitolinus. *Torrent.*

Simul cum fratre eorum M. Agrippa] Adoptatus eadem die etiam M. Agrippa, quem post mortem Agrippæ Julia enixa erat; sed in Neronis adoptione illud adjectum, his ipsis Cæsaris verbis: 'Hoc,' inquit, 'Reipublicæ caussa facio.' Velleius.

Pro patrefamilias egit] Patremfamilias appellarunt, qui e patris potestate exisset. Itaque filios familias exclusos etiam a testamento faciundo voluerunt: usque adeo ut Cicero in Topicis, si mulier, quæ emancipata non esset, testamentum fecisset, secundum eas tabulas possessionem ex edicto prætoris dari non posse concluserit. *Sigon.*

Jus quod adoptione amiserat] Capitis nempe deminutionem passus, ac sub alterius constitutus potestate. Sic nimirum Antoninus, cum recens ab Hadriano adoptatus reprehenderetur ab uxore, quod nimis exigua largiretur: 'Atqui, stulta, (inquit,) postquam ad Imperium venimus, etiam quod ante habuimus, perdidimus.' *Torrent.*

Neque manumisit] Non valet donatio, quam facit filiusfamilias sine patris jussu, ut scribit Ulpianus in titulo de adoptionibus. Itidem quæritur apud Jurisconsultos, numquid filiusfamilias vivo patre servum manumittere possit? Et videtur manumittere non posse, nisi pater permiserit. Excipitur filiusfamilias mili-

tiam exercens: talis enim servos, quos in castris acquirit, manumittere potest, quum in patris familia minime computentur. *Beroald.*

Ut peculio referret accepta] Significat, Tiberium ea bona, quæ sibi testamentis amicorum relinquerentur, possedisse, non tanquam legatarium aut heredem, (nam eo titulo acquisivisset patri, non sibi,) verum jure peculii, quasi accepta a patre et concessa sibi fuissent. *Casaub.* Peculium, ut Celsus scribit, est quod servus domini permissu separatum a dominicis rationibus habet. Ulpianus, 'Paterfamilias,' inquit, 'peculium habere non potest, quemadmodum nec servus bona, aut ille qui in alterius est mancipio.' *Sabell.*

Cap. 16. *Data rursus potestas tribunitia*] Tribunatum capere indignum majestate sua imperatores censebant, quum in patricios statim allegerentur, ubi primum Augusti appellati fuissent: verum potestatem tribunitiam, quanta unquam fuit, sibi assumebant, vel die primo imperii, si ex privatis ad imperii fastigium evecti essent, vel si designati fuissent imperatores, ab iis a quibus designati fuerant, ut M. Agrippa et Tib. Cæsar ab Augusto, Drusus a Tiberio, Titus a Vespasiano, Trajanus a Nerva, Pius ab Hadriano, Marcus a Pio, L. Verus et Commodus a Marco, Caracalla et Geta a Severo: qui tribunitiam potestatem ante diem singularis imperii obtinuerunt. *Onuph. Panvin.*

In quinquennium] Atqui Dio l. LV. τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ τὴν δημαρχικὴν εἰς δέκα ἔτη δούς.

Delegatus pacandæ Germaniæ status] Vix satis Latinum videtur. Lego, *delegatus pacandæ Germaniæ statui*, vel, *delegatus pacandus Germaniæ status*. Sic fere in Caligula, 'Ad componendum Orientis statum expulsus.' *Casaub.*

In provinciam] Germaniam: cujus pacandæ status ipsi fuerat demandatus.

Gravissimum omnium externorum bellorum post Punica] Tantus hujus belli metus fuit, ut stabilem illum, et firmatum tantorum bellorum experientia, Cæsaris Augusti animum quateret atque terreret. Habiti itaque delectus, revocati undique omnes veterani, viri fœminæque ex censu libertinum coactæ dare militem. Audita in senatu vox principis: 'Decimo die, ni caveretur, posse hostem in urbis Romæ venire conspectum.' Senatorum Equitumque Romanorum exactæ ad id bellum operæ pollicitæ. Velleius.

Et quamquam sæpius revocaretur, tamen perseveravit] Unde nata illa suspicio Augusti quam tangit Dio lib. LV. Ὁ Αὔγουστος ὑποπτεύσας εἰς τὸν Τιβέριον, ὡς δυνηθέντα μὲν ἂν διὰ ταχέων αὐτοὺς κρατῆσαι, τρίβοντα δὲ ἐξεπιτηδὲς, ἵνα ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἐν τοῖς ὅπλοις ἐπὶ τῇ τοῦ πολέμου προφάσει ᾖ. *Casaub.* Eadem cura, quæ tunc forsitan Augustum, postea Tiberium quoque sollicitum habuit. Tacitus Annal. II. 'Tiberio haud ingratum accidit, turbari res Orientis, ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret.'

Cap. 17. *Juncturi se Pannoniis fuerint, nisi debellatum prius Illyricum esset*] Pæones, natio ingens, circa Istrum per longum incolens, ab Iapodum populis supra Dardanos protenditur. Hi Pæones a Græcis, a Romanis Pannonii appellantur: et ab illis Illyriis annumerati sunt. Appianus.

Nonnulli ut Pius cognominaretur] Cognomentum Pii Metellus primus meruit apud Romanos, propterea quod patrem lacrymis et precibus assiduis ab exilio revocavit. *Beroald.* Onuphrii notam vide ad c. 58. Aug.

Quod se defuncto] Augusti cognomentum intelligit, quod Tiberius post obitum Augusti erat suscepturus,

quod cognomen speciosius est, et venerabilius cognomento Pannonici, Invicti, et Pii. *Beroald.*

Urbem prætextatus, et ut laurea coronatus, intravit] At non omni tempore prætextam inter triumphales vestes fuisse, ex Tacito et Plutarcho constat. Tacitus Ann. XII. 'Et ludicro Circensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in prætexta, Nero triumphalium veste, transvecti sunt.' Plutarchus in Mario: *Καὶ παρῆλθε μὲν εἴτε λαθὼν αὑτὸν, εἴτε τῇ τύχῃ χρώμενος ἀγροικότερον, ἐν τῇ θριαμβικῇ κατασκευῇ· ταχὺ δὲ τὴν βουλὴν ἀχθεσθεῖσαν αἰσθόμενος ἐξανέστη, καὶ μεταλαβὼν τὴν περιπορφύραν, αὖθις ἦλθε. Baysius.*

In Septis] Septa locus est in campo Martio, eum ad habenda tributa comitia Lepidus undiquaque porticibus circumductis ædificaverat: tabulis lapideis et picturis a se exornatum Agrippa Septa Julia ab Augusto cognominavit. Dio Cassius. Hæc septa etiam Ovilia dicta constat ex Juvenal. Sat. VI. 'antiquo quæ proxima surgit Ovili.' Idem confirmat Dionys. Halicarn. lib. X. ubi de comitiis L. Quinctii loquitur: et Strabo, qui lib. VI. scribit, Syllam dictatorem Marianos ad tria millia, vel, ut alii, quatuor millia, qui arma projecerant in campo Martio, ad Ovilia coactos, immissis militibus jugulasse. *Marc. Donat.*

Medius] Locus honoratior est medius non solum apud Romanos, sed etiam apud barbaros. Unde ait Sallustius in Jugurtha, Hiempsalem assedisse juxta fratrem Adherbalem, ut ille in medio foret, tanquam venerabilior. Xenophon quoque tradit, Cyrum solitum fuisse medium discumbere inter amicos. *Beroald.* Sed adi ad ea quæ ex Salmasio notamus infra ad Calig. c. 24.

CAP. 18. *Sui arbitrii*] Vide quæ Beroaldus ex Plutarcho commentatur ad caput 21.

Vehiculorum onera] Reperio *vehiculatorum onera.* Itaque, quamvis vulgatam lectionem non improbem, tamen quidni hanc etiam defendere possim? præsertim cum ut naviculator, sic etiam vehiculator dici probe possit. *Turneb.*

Ut sedens in cespite nudo cibum caperet] Catonem Uticensem imitatur, de quo Plutarchus, *ἐδείπνει δὲ καθήμενος ἀφ' ἧς ἡμέρας τὴν κατὰ Φάρσαλον ἔγνω ἧτταν· καὶ τοῦτο τῷ λοιπῷ προσέθηκε πένθει, τὸ μὴ κατακλιθῆναι, πλὴν καθεύδων. Casaub.* De Juliano quoque Mamertinus: 'Neque enim comparandæ sunt picturæ, marmorum crustæ, et solido auro tecta laquearia cum eo, qui majorem anni partem in nuda humo cubet, et cœlo tantum tegatur.'

Præcepta sequentis diei omnia per libellos daret] Ita soliti etiam in urbe, qui diligentius curam aliquam publice administrabant. Julius Frontinus De Aquæduct. urbis Romæ: 'Tam amplum numerum utriusque familiæ, solitum ambitione aut negligentia præpositorum in privata opera diduci, revocari ad aliquam disciplinam et publica ministeria instituimus, ut pridie quid esset actura dictaremus, et quid quaque die egisset, actis comprehenderetur.' *Casaub.* Scilicet ne quis postea aliquid non dictum aut non præceptum cavillari posset. *Sabell.* Utilem morem in fœdissimam arrogantiam vertit Pallas, qui nominatis libertis, quos conscios conjurationis haberet, respondit, 'nihil unquam se domi, nisi nutu aut manu, significasse, vel si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret.' Tacit. Annal. XIII.

CAP. 19. *Disciplinam acerrime exegit*] Exemplo vitrici: in ejus vita c. 24.

Animadversionum et ignominiarum generibus ex antiquitate repetitis] Lenis animadversio fuit, quæ ignominiam tantum inussit, ut stipendio legi-

timo spoliari, hastam dare, tendendi locum mutare, extra oppidum hibernare, cibum stantem capere, fossam fodere, discinctum destitui, hordeo pasci, sanguinem mitti. Gravior, quæ detrimentum intulit, ut virgis cædi, venire, fuste et securi percuti, decimari, in crucem tolli: quarum omnium exempla refero lib. I. de Antiquo jure civium Romanorum, c. 15. *Sigon.*

Trans ripam venatum] Libet asscribere Marci JCti lib. XII. De re militari verba: 'Debet, (inquit,) qui meminerit se armatis præesse, parcissime commeatum dare, equum militarem extra provinciam duci non permittere, ad opus privatum, venatum, piscatum militem non mittere. Nam in disciplina Augusti ita cavetur.' *Torrent.*

Exstingueretur] Quærit etiam Plutarchus in Problematis, cur Romani lumen non exstinxerint, sed per se exstingui, ac deficere permiserint. *Beroald.*

CAP. 20. *Legatis*] Inter quos fuit L. Domitius, Neronis Cæsaris avus. Ner. cap. 4. Incidit autem hic triumphus in A. U. DCCLXV. *Torrent.*

Quibus triumphalia ornamenta impetrarat] De Lepido quodam, qui operam Dalmatico bello navaverat, Velleius: 'Præda onustus pervenit ad Cæsarem, et ob ea, quæ si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus, consentiente cum judicio principum voluntate senatus, donatus est.'

Prius quam in Capitolium flecteret] Triumphantes, peracta triumphandi pompa, Capitolium ingrediebantur, ibique hostiis immolatis in Palatium recedebant: ut docet Josephus lib. VII. belli Judaici. *Beroald.*

Batonem Pannonium ducem, ingentibus donatum præmiis, Ravennam transtulit] Cum se Tiberio dedisset, teste Dione, in triumpho ductus est, ut constat ex Ovidio hunc triumphum describente lib. II. Ponti, Elegia, 'Huc quoque Cæsarei pervenit fama triumphi.' Infra in scriptis codicibus legitur: 'Maxima pars horum vitam veniamque tulere: In quibus et belli summa caputque Baton.' Est autem Bato nomen populare Pannonum. In Pannonia extat lapis, in quo incisum: BATO. BULLI. F. COL. AP. EQ. ALAE PANNONIORUM. TUR. SCENI. *Jos. Scaliger.*

Dedicavit et Concordiæ ædem] Anno U. C. DCCLXVI. Tiberius ædem Concordiæ sacravit, inscripto suo et fratris Drusi, vita pridem functi, nominibus. Dio Cassius. Ædes Concordiæ Romæ fuerunt plures. Vetustissima, quam propter secessionem militarem vovit exstruxitque M. Furius Camillus. Altera est, quam vovit L. Manlius Prætor, etiam propter seditionem militarem in Gallia. Tertia est in foro Romano, prope Græcostasim ædificata a L. Opimio Consule, deletis Gracchanis partibus. Quarta posita est a Livia, nisi eadem sit antiquissima, quam fecerat Camillus, reparata a Livia, quod vetustate laberetur: de qua Ovidius primo Fastorum. *Vives.*

Item Pollucis et Castoris] His quoque jam ante in foro ædes constituta fuerat. Cæs. cap. 10.

CAP. 21. *Ac non multo post lege per Coss. lata*] Cum S. P. Q. Roman. postulante patre ejus, ut æquum ei jus in omnibus provinciis exercitibusque esset, quam erat ipsi, decreto complexus esset, in urbem reversus, jampridem debitum, sed continuatione bellorum dilatum, ex Pannoniis Dalmatisque egit triumphum. Velleius. De provinciarum divisione ante dictum Aug. cap. 47. Hujus autem loci sententia est, administrationem provinciarum, quas Augustus sibi servaverat, Tiberio communicasse, idque lege per Coss. lata, quo Senatum demereretur, et Tiberii inde cresceret auctoritas. *Torrent.* De Tiberio

Tacitus Ann. I. 'omnia per Consules incipiebat, tanquam vetere Rep.'

Simulque censum ageret] Censendi institutum tale fuit, ut cives omnes in sua quisque tribu, classe, centuria, jurejurando dato, apud eum, penes quem jus censendi populi esset, nomina sua, uxorum, liberorum, libertorum, servorumque suorum profiterentur. Præterea ætatem omnium, et regionem quam habitarent, et fortunarum suarum æstimationem deferrent. Hoc autem jus primum Regum, deinde Consulum, et Dictatorum, postremo, proprio ad id magistratu creato, censorum fuit. Et quod ad capita censenda pertinet, si quis, qui non esset civis, nomen suum clam in censorias tabulas referendum curasset, ea re civitatem adeptum esse comperio. *Sigon.*

Spirantem adhuc Augustum reperit] Vide libro superiore capite 98.

Sub tam lentis maxillis] Scribit Plutarchus in Apophthegmatis, Augustum dicere solitum, se Romani Imperii successorem eum esse relicturum, qui nunquam bis de eadem re consultasset. Tiberium videlicet significare volebat, qui, ut inquit Sextus Aurelius, 'repentinis consiliis melior erat, quam meditatis.' Tranquillus vero hoc dicto demonstrare voluit, ab Augusto reprehensam fuisse Tiberii lentam morositatem. *Beroald.* Declarat providus senex, ἐμφατικώτατα, futurum statum populi Rom. sub Tiberio. Fore enim similem ei, quem bestia aliqua sæva dentibus prehensum tenet, et longo cruciatu vexat prius quam conficiat. hoc vocat, 'esse sub maxillis lentis.' At sub lentis maxillis *edere*, affine esset illi Græcorum, ἀμβλοῖς γνάθοις ἀλήθειν, quod huic loco non videtur convenire. *Casaub.* Ad illud referatur, quod Cornelius Tacitus scribit, Tiberium verba expendere solitum, validis sensibus consulto ambiguum. *Sabell.*

Morum ejus diritatem] In codicillis suis Augustus 'acerbitatem et intolerantiam morum' appellaverat: infra capite 51. Plinius lib. XXVIII. c. 2. 'tristissimum hominum' vocat.

Sed expugnatum precibus uxoris adoptionem non abnuisse] Panegyristes: 'An Senatus populique Romani exercitus, provincias, socios transmissurus uni, successorem e sinu uxoris accipias? summæque potestatis heredem tantum intra domum tuam quæras? Non per totam civitatem circumferas oculos, et hunc tibi proximum, hunc conjunctissimum existimes, quem optimum, quem Diis simillimum inveneris?'

Desiderabilior quandoque fieret] In hanc rem notanda sunt illa Dionis libro LVI. ubi de excessu Augusti loquitur: Τὸ δὲ ἀληθὲς, ἐν μὲν τῷ παραχρῆμα οὐ πολλοὶ τὸ πένθος, ὕστερον δὲ πάντες ἔσχον. Idem paullo post diserte, τοῦ Τιβερίου μετ' αὐτὸν οὐχ' ὁμοίου πειραθέντες, ἐκεῖνον ἐζήτουν. Cæterum de iis, sive rumoribus, sive judiciis, quæ heic commemorantur, sic Tacit. Ann. I. 'Ne Tiberium quidem caritate, aut Reip. cura successorem adscitum, sed quoniam adrogantiam sævitiamque ejus introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam quæsivisse.'

Ἐμοὶ καὶ ταῖς Μούσαις στρατηγῶν] Legendum ex vestigiis libri veteris, ἐμοί τε καὶ τοῖς ἐμοῖς, ὦ ἄριστε, στρατηγῶν. *Salmas.* Si Musas retinebimus, ita interpretemur, ut (quod ait Horat.) ad dicenda Musis prælia eum exhortetur, quæque per ora doctorum eant. Poterat etiam eum tunc forte in hibernis agentem suo exemplo ad Musarum commercia provocasse. Nam ad Musas sic de Augusto Horat. 'Vos Cæsarem altum, militia simul Fessas cohortes abdidit oppidis, Finire quærentem labores Pierio recreatis antro.' lib. III. Od. 4. *Torrent.*

Dux νομιμώτατε] Quid est dux νόμιμος? An quia disciplinam milita-

rem severissime regit? Atqui νόμιμος est potius legitimus, et secundum leges constitutus. Sic fere νόμιμος μάχη apud Plutarchum, justa et legitima acies: cui opponuntur κλοπαὶ πολέμου, quæ etiam Latinis furta et latrocinia vocantur. Fortasse scripserat Augustus, *dux* γονιμώτατε, quod idem est ac γνησιώτατε: aut *dux* μονιμώτατε, constantissime et fortissime. *Casaub.*

Vale, et, Ordinem æstivorum tuorum] In vetusto codice ita legitur: *Et dux* νομιμώτατε *vale: ordinem æstivorum tuorum.* Hæc verba absque conjunctione, et initio hujus clausulæ leguntur, ut admirative dicta intelligantur, hoc sensu: Quid dicam ordinem æstivorum tuorum? *Glareanus.*

Æstivorum] Duplicia Romanis castra, Æstiva et Hiberna. Illa, quæ mobilia, et æstatis sive expeditionis tempore in unam sæpe noctem structa. Quæ iterum duplicia, a moræ mansionisque differentia. Si enim una alteraque, aut omnino paucæ noctes in iis agendæ, sine alia additione 'Castra' dicebant, aut 'Mansiones' etiam, posteriori ævo. Si diutius subsistendum, ab ipsa re 'Stativa.' *Lipsius.*

Καὶ *τοσαύτην ῥᾳθυμίαν*] Significat animos legionariorum in præsentis militiæ conditionibus non acquiescentes sub extrema Augusti tempora. quod statim post ejus obitum Pannoniæ et Germanicæ legiones declararunt. *Casaub.*

Versus ille Homericus] Apud Homerum, in x. Iliados rhapsodia, Diomedes suscipiens munus eundi pro speculatore ad Trojana castra, Ulyssem socium sibi dari deposcit, dicitque hunc versum. *Beroald.*

Cap. 22. *Agrippa juvene*] Cum quo fuerat ab Augusto adoptatus.

Tribunus militum] A centurione interfectum Tacitus voluit: item Dio: ὁ ἑκατόνταρχος ὁ τὴν φρουρὰν αὐτοῦ ἔχων καινοτομοῦντά τι ἀπέσφαξεν. Credo verum esse, ut a centurione occisus sit, at jussu Tribuni. *Lipsius.*

Lectis codicillis] Ita receptum, quo magis cautum militibus esset, cædem mandari per libellum. Scilicet ne Imperator auctoritatem posset defugere. Pulchre Herodianus lib. III. de Saturnino et Plautiano: Ὁ δὲ Σατουρνῖνος γραμματεῖον ᾔτησε τοῦ φόνου φέρον τὰς ἐντολάς· ἔθος γὰρ τοῦτο τυραννικὸν, εἴ τινα ἐκπέμποιεν ἐπὶ φόνον ἄκριτον, ἐντέλλεσθαι τοῦτο διὰ γραμμάτων, ἵνα μὴ γιγνόμενον ᾖ ἀκαταστήμαντον. *Lipsius.*

Renuntianti Tribuno factum esse quod imperasset] Mos militiæ: ut sive Tribunus sive Centurio, jussus aliquid exsequi, id factum Imperatori vel duci teneretur renuntiare. Eum morem diserte Tacitus in hac re notat. Tangit iterum Suetonius in Claudio, sectione 29. quibus omnibus in locis formula solennis usurpatur: 'Imperator, factum quod imperasti.' *Casaub.*

Cap. 23. *Jure autem tribunitiæ potestatis coacto senatu*] M. Varro, in libro epistolicarum quæstionum quarto, ponit qui fuerint, per quos more majorum Senatus haberi soleret, eosque nominat, 'Dictatorem, Consulem, Prætores, Tribunos plebis, Interregem, Præfectum urbi.' docet deinde inibi multa, quibus diebus habere senatum jus non sit. Gellius. Ideo Augusto jam tribunitia potestate prædito alio decreto patrum opus fuit, ut, quoties vellet, Senatum cogere posset jure. Dio in actis anni DCCXXXII. ἐπὶ τούτοις ὑπὸ τῶν εὐφρονούντων ἐψηφίσθη, ὥστε καὶ τὸ τὴν βουλὴν ἀθροίζειν, ὁσάκις ἂν ἐθελήσῃ, λαβεῖν. Postea periit hoc jus iis, qui veteris tribunatus speciem retinebant. *Casaub.*

Allocutione] Alloquendi verbum proprie admodum et venuste usurpatum est a veteribus in eo sermone, qui levandi ac minuendi alieni doloris caussa haberetur. Acceptum autem

id a Græcis videtur. παραμυθεῖσθαι enim, aut παρηγορεῖν, verbum e verbo, est *alloqui*. Præclare igitur Seneca: apud quem ita in Troade Ulysses: 'Alios parentes alloqui in luctu decet, Tibi gratulandum est.' Hinc allocutionem etiam dixerunt παρηγορίαν ἢ παραμυθίαν: ut Catullus, 'Qua solatus es allocutione?' *Muretus.*

Signatoribus] Ad signandum amici advocabantur. Idque inter recepta Romæ officia numerabatur. Quin et Jurisconsultos ad has obsignationes adhibitos, indicat Cicero lib. I. de Orat. Cum autem tabulas, testationesve consignare permittebant, vel rogabant, utebantur his verbis, 'signa,' 'signate,' 'signent licet.' *Brisson.*

Sinistra fortuna] Codex. Salmas. *atrox*..

CAP. 24. *Ut ignaros quanta bellua esset Imperium*] Versæ ad Tiberium preces: et ille varie disserebat, de magnitudine imperii, sua modestia: solam divi Augusti mentem tantæ molis capacem: se in partem curarum ab illo vocatum, experiendo didicisse, quam arduum, quam subjectum fortunæ regendi cuncta onus: proinde in civitate tot illustribus viris subnixa, non ad unum omnia deferrent: plures facilius munia Reip. sociatis laboribus executuros. Tacitus.

Aut desistat] Agere principem, quem vere agit, nam cœperat in multis principis personam usurpare. *Sabell.*

Quod præstet, tarde polliceri] Satis urbane, nec sine felle dictum, quasi diceret: Quum alii sero præstare soleant quæ promiserint, hic quæ præstat (nam dudum re ipsa se principem agebat) cunctanter pollicetur. *Idem.*

CAP. 25. *Ut sæpe lupum tenere se auribus diceret*] Sic Antipho apud Terentium in Phormione Act. III. Sc. 2. eo imo id quod aiunt, auribus teneo lupum. Nam neque quo amittam a me, invenio, neque, uti retineam, scio.' Plutarchus in præceptis civilibus: λύκον οὐ φασὶ τῶν ὤτων κρατεῖν, id est, aiunt lupum non posse teneri auribus: cum homines hac parte maxime ducantur, nimirum persuasione. Dicitur in eos, qui ejusmodi negotio involvuntur, quod neque relinquere sit integrum, neque tolerari possit. Videatur ab eventu quopiam natum, ut alia pleraque. aut inde certe, quod ut lepus auribus, quippe prælongis, commodissime tenetur, ita lupus, quod aures habet pro corpore breviores, teneri iis non potest, neque rursum citra summum periculum e manibus dimitti bellua tam mordax. *Erasmus.*

L. Scribonius Libo vir nobilis res novas clam moliebatur] Firmius Catus, Senator, ex intima Libonis amicitia, juvenem improvidum, et facilem inanibus, ad Chaldæorum promissa, magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit, dum proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quæ quondam Augusti conjux fuerat, consobrinos Cæsares, plenam imaginibus domum ostentat, hortaturque ad luxum et æs alienum, socius libidinum et necessitatum, quo pluribus indiciis inligaret. Tacitus.

Prætorianis Germaniciani] Locum hunc aliter interpungendo sic restituo: *ante omnia ut æquarentur stipendio Prætorianis. Germaniciani quidam etiam principem detractabant.* Sententia enim est, utrumque exercitum in eo convenisse, ut Prætorianis æquarentur, Germanicianos vero etiam imperium detrectasse, quod Germanicum peterent. Adde Suetonium Calig. c. 1. *Torrent.*

Germaniciani] Exercitus in Germania positus. 'Germanicus,' non 'Germanicianus,' Tacito aliisque antiquioribus dicitur: at milites ejus exercitus, et, ut Græci dicunt, οἱ ἐκ τῶν στρατοπέδων τῶν ἐν Γερμανίᾳ, 'Germa-

niciani' iisdem appellantur. Posteriores scriptores hanc distinctionem non observant. *Casaub.* At Suetonius, Tacito σύγχρονος, Oth. c. 8. 'Germaniciani exercitus in Vitellii verba juraraut.' Iterum Vespas. cap. 6. 'Neque enim deteriores esse, aut Hispaniensi exercitu, qui Galbam aut prætoriano, qui Othonem, aut Germaniciano, qui Vitellium fecissent.'

Obfirmate resistentem] Infra Calig. cap. 1. Tacitus: 'At ille moriturum potius, quam fidem exueret, clamitans, ferrum a latere diripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prehensam dextram vi attinuissent.'

Partes sibi, quas Senatui liberet, tuendas in Rep. depoposcit] Socios imperii ac collegas petiit, non quidem cum quibus omnia regeret, quod fit ubi rerum potestas in manus paucorum devenit; sed diviso imperio in tres partes, unam sibi sumere volebat, reliquas aliis relinquebat. Cæterum partem istarum prima Romam et Italiam complectebatur, altera exercitus, tertia subditos. Dio Cassius.

Clementem quoque fraude deceptum redegit in potestatem] Ut ederet socios, subigi non potuit: nec Tiberius pœnam ejus palam ausus, in secreta palatii parte interfici jussit, corpusque clam auferri. Et quanquam multi e domo principis, Equitesque ac Senatores, sustentasse opibus, juvisse consiliis dicerentur, haud quæsitum. Tacitus.

Secundo demum anno in Senatu coarguit] Libo, cum æger a Senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exsequiis, (omnes enim necessarii deseruerant impie, jam non reum, sed funus,) habere cœpit consilium, utrum consisceret sibi mortem, an exspectaret. Cui Scribonia, 'Quid te,' inquit, 'delectat alienum negotium agere?' Non persuasit: manus sibi attulit. Seneca.

Pro secespita] Græci μαχαιρίδιον θυτικὸν, ut Lucianus in Piscatore. Pollux, σφαγίδας, κοπίδας, et πελέκεις in eum usum recenset. Veteribus Latinis, 'acieris' propria ei ministerio fuit, quam ἀξίνην ἱεροφάντου vertunt Græci magistri. *Casaub.* Secespitam esse Antistius Labeo ait cultrum ferreum, oblongum, manubrio rotundo, eburneo, solido, vincto ad capulum auro argentoque, fixum clavis æneis, ære Cyprio, quo Flamines, Flaminicæ virgines, pontificesque ad sacrificia utuntur. Eadem alias dicitur, qua in sacrario utuntur. Sacraria namque in templis reticulo æneo olim sepiebantur, in quo tubæ relictæ sunt, per quas manibus sacra tangere licet. Est hoc in templo bonæ Deæ: sed et aliis in locis: et sunt velut repagula quædam: ita secespitæ dicuntur duobus modis. Festus.

Plumbeum] Plumbeum cultrum ideo subjici curavit, quia obtusior est, habetque aciem hebetiorem. *Beroald.*

Cap. 26. *Civilem admodum*] Qualem se in secessu Rhodio gesserat: supra cap. 11.

Plebeiis incurrentem Circensibus] Plebeii ludi, quos exactis regibus pro libertate plebis fecerunt, aut pro reconciliatione plebis post secessionem in Aventinum. Asconius.

Vix unius bigæ adjectione honorari passus est] Erant enim plures in Circensibus exercitiorum formæ, et inter eas aurigatio, quæ bigis aut quadrigis peragebatur. Domit. cap. 4. 'Verum et in Circo, ubi præter solennes bigarum quadrigarumque cursus, prælium duplex etiam, equestre ac pedestre, commisit.'

Statuas et imagines] Hæc duo disparavit, tanquam diversa, sicut Historici fecerunt: statuæ enim sunt æneæ et lapideæ: imagines ceræ et pictæ. *Beroald.* Cap. 65. 'imagines

ejus aureas coli passim videret.'

September, Tiberius] Quum instaret Tiberio Senatus, ac mensem Novembrem (nam XVI. Kalend. Decembris natus fuit) cuperet ab eo Tiberium nominare, 'Quid,' inquit, 'facietis, si tredecim Cæsares fiant?' Dio Cassius.

Cognomenque PATRIS PATRIÆ] Cur patris patriæ appellationem, et alios item honores obstinate recusaverit, opinionem nonnullorum habes capite 67.

Civicam in vestibulo coronam] Ovid. II. Metamorph. 'Postibus Augustis eadem fidissima custos, Ante fores stabis, mediamque tuebere quercum.' Querna enim civica ob cives servatos data, qualem in Cæsarum etiam pessimorum nummis cernimus. Pulchre itaque Plinius lib. XVI. cap. 4. 'Hinc civicæ coronæ, militum virtutis insigne clarissimum, jampridem vero et clementiæ imperatorum, postquam civilium bellorum profanatione meritum cœpit haberi, civem non occidere.' *Torrent.*

Unum paucis diebus] Sic insequentes aliquot imperatores exiguo tempore consulatum gessere. Mali ludibrio amplissimam potestatem habuisse, boni vero id egisse videntur, ut pluribus ad honorem illum capessendum aditus foret, atque uti minus serviles sententiæ in Senatu dicerentur.

CAP. 27. *Satisfacientem sibi*] Verbi vim explicat Muretus ad caput 73. Cæs. Causam Haterianæ satisfactionis discimus ex Tacito: nempe quod suspicacem animum perstrinxisset, interrogando, 'quousque patieris, Cæsar, non adesse caput Reipublicæ?'

Dominus appellatus] Aug. cap. 53.

Sacras ejus occupationes] Posteriores Cæsares non solum cætera sua omnia, domos, cubicula, scrinia, lectos, comitatum, sed et sacrum stabulum dici voluere. Nam eorum constitutiones, aut monetam dici sacram, aliquo modo ferendum est. *Torrent.*

Pro auctore, suasorem] Atqui auctor dicitur cujus consilium secuti sumus, neque quicquam a suasore differt, quam quod hujus consilium non semper sequimur. Tum vero in auctoris nomine dignitas ac potestas consideratur, cum aut Patres auctores fiunt, ut sæpe de Senatu Livius, aut tutor pro pupillo, aut pro uxore maritus, quorum nempe sine auctoritate nihil gerere illi possint. Item cum auctore Prætore quid factum dicimus. Et quoniam responsa prudentum juris vim obtinebant, factum ut hi auctores appellarentur, L. II. De Orig. juris. Unde natum puto elegantem illum loquendi modum, cum 'non defugere auctoritatem' dicebant, pro non recusare auctorem sequi aliquem. *Idem.*

CAP. 28. *Firmus ac patiens*] Augustus tamen olim adversum male opinantes firmare necesse habuit. Exstat epistolæ initium: 'Ætati tuæ, mi Tiberi, noli in hac re indulgere,' &c. Aug. cap. 51.

Prætextu] Cod. Salmas. *prætexto.* Ita noster Cæs. cap. 30. 'Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit.'

CAP. 30. *Quinetiam speciem libertatis quandam induxit*] Quippe qui 'vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis Senatui præbebat:' ut de illo ipse Tiberio loquitur Annalium pater. Primis enim Cæsaribus jus imperii quærebatur, inania transmittebantur. Ita veteris potestatis nominibus usi hoc quasi delinimento crudam adhuc dominationem emolliebant. Cæsar Julius Dictatoris, Augustus Principis nomine, omnia sub imperium accepere. Atqui et Dictatores et Principes Senatus jam olim cognitissimi. Augustus vero, ut civilitatem suam populo probaret, ne Dictatoris quidem nomen,

etiam in vetere Rep. grave et exosum, admisit. Cæterum Tiberium quoque Principem sese, more antiquo, tulisse, aureis istis verbis Dio in Actis a. DCCLXVIII. testatur: ΠΡΟΚΡΙΤΟΣ τε ΤΗΣ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ, κατὰ τὸ ἀρχαῖον, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ ὠνομάζετο· καὶ πολλάκις γε ἔλεγεν ὅτι, δεσπότης μὲν τῶν δούλων, αὐτοκράτωρ δὲ τῶν στρατιωτῶν, τῶν δὲ λοιπῶν πρόκριτός εἰμι. Hinc, quod illi primi principes regiam imperandi formam essent dedignati, pessime postea in Caligula acceptum fuit, quod 'speciem principatus in regni formam' convertere velle videretur: Calig. cap. 22.

Quid et qua forma] Cod. Salmas. *quid et quam formam*: lege, *quid ad quam formam*.

Causam in Senatu dicere] Cum militiæ jure, si non ad eum sub quo militabant, at certe ad Principem spectaret cognitio. leg. III. De re milit. Juven. Sat. ult. 'Legibus antiquis castrorum, et more Camilli Servato, miles ne vallum litiget extra, Et procul a signis.' *Torrent.*

Lectica quondam introlatus æger] Lectica vehi ætate Tiberii vulgata res fuit, et usurpata etiam mediocribus civibus: in aditu tamen Curiæ nemini temere usurpata, nisi caussa cogeret sontica, hoc est, vel animi, vel corporis ægritudo nimia. ideo scribit Tacitus de Libone Druso II. Annalium: 'Die Senatus metu et ægritudine fessus, sive, ut tradidere quidam, simulato morbo, lectica delatus ad fores curiæ, innisusque fratri,' &c. *Casaub.*

Comites a se removit] Ita moris fuit, ut qui sella aut lectica veherentur, non principes solum, se et alii, turbam comitum τῷ φορείῳ παρεπομένων, ut loquitur Lucianus, haberent. Juvenalis: 'Respicit hæc primum qui litigat, an tibi servi Octo, decem comites.' *Idem.*

CAP. 31. *Adversus sententiam suam decerni*] In hanc rem scribit Tertullianus in Apologetico, Tiberium olim detulisse ad Senatum de CHRISTO consecrando, cum prærogativa suffragii sui: Senatum, quia non probaverat, respuisse, et adversus sententiam Tiberii, ne Deus consecraretur, effecisse. *Beroald.*

Liberam legationem impetravit] Legationes liberæ olim ornumenti tantum caussa ab Senatu impetrabantur: quemadmodum honorarii magistratus a principibus honestamenti caussa conceduntur, tituloque tenus obeuntur et geruntur. Hæ autem ab iis Senatoribus impetrabantur, quibus negotia futura erant in provinciis: ut qui hereditates persequi, aut legata, aut qui nomina exigere volebant in provinciis, legatorum personis acceptis commendabiliores controversias haberent, atque favorabiliores. quamobrem lege XII. tabb. id vetitum erat, his verbis, 'Rei suæ ergo ne quis legatus esto.' Quæ verba Cicero enarrat III. de Legibus. *Budæus.*

Trebianis] Torrentius ex V. C. *Utribianis* legit, et reponendum ait *Otriculanis*. At Trebiam locum fuisse non multum Roma distantem, colligimus ex Livio lib. II. atque hanc aliam fuisse a Trebula, constat ex eodem Livio, scribente Trebulam a Romanis receptam: item, Trebulanos civitate Romana donatos. Quamobrem *Trebianis* legendum facile convincitur, sicut etiam Trebianos legi observamus apud Plinium lib. III. cap. 5. in aliquibus Codicibus, ubi alii Trebulanos habent. *Marc. Donat.*

Rata voluntas legatoris] Recte. Nam, ut ex XII. Tabb. J. C. referunt, 'uti quisque legassit rei suæ, ita jus esto.' Quibus verbis latissima potestas tribuitur, ut suprema voluntas pro lege habenda sit. L. CXX. de verb. sign. *Torrent.*

Cum Senatusconsultum per discessionem forte fieret] His verbis Ateii Capitonis sententia evertitur, qui in

conjectaneis scriptum reliquerat, 'nullum Senatusconsultum fieri posse non discessione facta. quia in omnibus Senatusconsultis, etiam in iis quæ per relegationem fierent, discessio esset necessaria.' Gellius libro XIV. cap. 7. Nam si hæc vera sint, frustra diligentissimus rituum indagator Tranquillus illud 'forte' adjecerit. Adde quod Ateio fidem derogant quæ in eodem capite Gellius ex Varrone delibat.

CAP. 32. *Quod non de rebus gestis senatui scriberent*] Mos sub libera Reipubl. perpetuo servatus, cum eadem extincta sublatus. Notant Tacitus et Dio non uno loco. Exemplum dedit primus Agrippa, de quo scribit Dio in anno DCCXL. *Casaub.*

Quasi non omnium tribuendorum ipsi jus haberent] Sic Augustus, in ejus vita cap. 25. Tiberius autem 'omnia dicta et facta ejus vice numinis observabat.'

Consuetudinem antiquam retulisset, de majoribus suis memorandi] Hoc ea oratione fiebat, qua populo post initum honorem novi magistratus gratias agebant. Plutarchus in Æmilio: Εἰωθότων τῶν τὴν ὑπατείαν λαβόντων, οἷον ἀνθομολογεῖσθαί τινα χάριν, καὶ προσαγορεύειν φιλοφρόνως τὸν δῆμον ἀπὸ τοῦ βήματος, Αἰμίλιος εἰς ἐκκλησίαν ἐναγαγὼν τοὺς πολίτας ἔφη. Ab hoc fonte manarunt orationes panegyricæ, quibus principi gratias in senatu agebant Kal. Jan. novi Consules. Plinius in libro Panegyrico auctor est, factum fuisse super hoc Senatusconsultum. Idem mos etiam in præsidibus provinciarum servatus, ad tempora Claudii: de quo Dio lib. LVIII. *Casaub.*

Exsequias usque ad rogum frequentavit] Videntur Imperatores in funeribus virorum illustrium ad laudationem tantum, quæ fiebat in foro, venire soliti, nec interesse officio cum efferrentur e rostris ad bustum extra urbem. Propterea civile et δημοτικὸν in Tiberio habitum, quod ad rogum usque se cum cæteris conferret. Sic accipiendum quod de Druso ejus filio observat Dio. Nec soli Imperatores funus extra urbem sequi spernebant: sed multi alii. Cynthia apud Propertium de suo funere loquens, 'Si piguit portas ultra procedere, at illud Jussisset, lectum lentius ire meum.' *Idem.*

Litteras publicas sine subscriptione ad se dederant] Quænam ista subscriptio sit, unus me docuit Dio: non enim est nominum, ut putare aliquis possit, sed præteritionem intelligit clausulæ solitæ adjici litteris ad principem, qua felicitas illi optaretur. Puto fuisse εὐτύχει διὰ παντός. Ut in extrema relatione Demetrii Phalerei ad Ptolemæum Philadelphum. *Idem.*

Diogenes Grammaticus disputare sabbatis Rhodi solitus] Etsi observatio hebdomadum, quæ hodie obtinet, ante tempora Theodosii vulgo recepta non fuit, annotare tamen licet, multo ante tale aliquid Græcos præsertim et Asiaticos in functionibus vitæ quotidianæ solitos observare. Quod quia imitatione Judæorum, qui jam tum per orbem sparsi erant, institutum est, etiam sabbati nomen multi retinuerunt. Disputat etiam Clemens Alexandrinus Stromatum libro quinto, Ὅτι τὴν ἑβδόμην ἱερὰν οὐ μόνον οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἴσασι. Sed ante Clementem scripsit Josephus, jam sua ætate adeo increbuisse septimi diei observationem, ex Judaico ritu, ut negent urbem ullam Græcorum, vel gentem omnino ullam, posse reperiri, quæ cessationem ab opere diei septimi in suos mores non recepisset. *Idem.*

CAP. 33. *Boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere*] Tiberius id Æmilio Recto Ægypti prætori rescripsit. Concinit Alexandri illud: καὶ κηπουρὸν μισῶ τὸν ἐκ ῥιζῶν τέμνοντα τὰ λάχανα. Item Plauti: 'Sed utrum

strictimne attonsurum dicam, an per pectinem?' *Erasmus.* Batonis Dalmatæ interrogati a Tiberio, cur rebellasset, responsum fuit, ἐπὶ γὰρ τὰς ἀγέλας ὑμῶν φύλακας οὐ κύνας, οὐδὲ νομέας, ἀλλὰ λύκους πέμπετε. Dio lib. LV. et LVI. Omnino videtur id responsum Tiberio occasionem hujus dicti dedisse. *Casaub.* Cod. Salmas. *degluvere.*

Rescidit] Cod. Salmas. *recidit:* et paullo post, pro *rescissis*, *recisis.*

Magistratibus pro tribunali cognoscentibus] Nec patrum cognitionibus satiatus, judiciis adsidebat in cornu tribunalis, ne Prætorem curuli depelleret: multaque eo coram adversus ambitum et potentium preces constituta: sed dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. Tacitus. Quod 'cornu tribunalis' Tacitus, 'partem primorem' Suetonius vocant, id Dioni est βάθρον τὸ καταντικρὺς τῶν δικαστῶν κείμενον.

Se offerebat consiliarium] Mos erat Magistratibus, judicibusque, ut de re aliqua cognituri nonnullos sibi in consilium assumerent. Cicero de amicitia, 'Aderam Lænati et Rutilio Coss. in consilio.' Spartian. Hadriano: 'Erat tunc mos, ut cum Princeps causas cognosceret, et Senatores, et Equites Rom. in consilium vocaret, sententiamque ex omnium deliberatione proferret.' Quam principum consuetudinem fluxisse ab Augusto auctor est Dio. decem enim ille Senatores in consilium adhibuit. Isque numerus Antoninorum tempore permansit, sed tunc partim Senatores, partim Equites fuere. Quorum Ulpianus quoque in fragm. meminit, addens ut Romæ decem, sic in provinciis viginti fuisse cives Romanos, quorum consilio Præsides uterentur. Hinc igitur in notis D. S. C. id est, de sententia consilii. Adde Juven. locum Sat. III. 'Quando in consilio est Ædilibus.' *Torrent.* Claud. cap. 12. 'cognitionibus magistratuum, ut unus e consiliariis, frequenter interfuit.'

Assidebatque mistim] Cod. Salmas. *juxtim.* Verbum Lucretio quoque familiare.

E plano aut e quæsitoris tribunali] Plana clivosis et sublimibus opponuntur: sic enim apud Ulpianum lib. v. Commodati, 'de plano opus facere, et in machina operari' contraria sunt, ut 'de plano cognoscere,' et 'pro tribunali.' Paulus libro XVIII. de quæstionibus, 'Custodiæ non solum pro tribunali, sed et de plano audiri possunt, et damnari.' Nec JCti tantum, sed et Cicero, et Seneca, et alii sic locuti sunt. 'De plano' enim fieri dicitur, quando judex, aut Magistratus sine forma (quod aiunt) ac strepitu judicii, non editiore loco sedens, sed et in via ac transitu, aut inter deambulandum, de levioribus negotiis, his maxime quæ voluntariæ jurisdictionis sunt, decernit ac statuit. *Torrent.*

Quæsitoris] Proprie quæsitores dicuntur criminalium quæstionum, ut Virgilius: 'Quæsitor Minos urnam movet.' Asconius.

Et religionis] Jurabant enim in leges judices, omnimodo se cum veritate et legum observatione judicium dispositures. Cæterum jurantes aram tenebant: ut pro L. Flacco his verbis testatur Cicero: 'Ergo is, cui, si aram tenens juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit?' Et siquidem is, qui ad aram jurabat, pejeraret, sic illi Divo, ad cujus aram jurabat, injuriam facere existimabatur, ut non tangere, sed flagellare suo perjurio aram diceretur. *Popma.*

CAP. 34. *Mercedibus scenicorum rescissis*] Capitolinus in M. Antonino sic scribit: 'Temperavit etiam scenicas donationes, jubens ut quinos aureos scenici acciperent, ita tamen, ut nullus editor decem aureos egrederetur.' Scenicas donationes vocat,

quas Sueton. 'mercedes,' Ulpian. 'præmia' l. II. de his qui notantur infamia. *Torrent.*

Paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis] Post Tiberium Caligula, conculcato hoc edicto, permisit volentibus cunctis etiam supra numerum definitum gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio suo et seculo videtur. Nec de numero solum Tiberius, aliquid etiam statuit de Munerariis, cavitque SC. ne quis gladiatorum munus ederet, cui minor quadringenties HS. res. *Lipsius.* Repete etiam quæ ad cap. 10. Cæs. dicuntur.

Exarsisse] Excrevisse. Simili verbo usus est Varro in tertio de re rustica: 'Cœnæ collegiorum excandefaciunt annonam macelli.' Plinius, de nobilitate æris Corinthii scribens, sic inquit: 'Mirum, quod quum ad infinitum pretium opera creverint, autoritas artis exstincta sit.' *Beroald.*

Tres mullos] Horatius: 'Laudas insane trilibrem Mullum, in singula quem imminuas pulmenta necesse est.' Vulgus mullos vernacula lingua barbones appellat. 'Namque,' dicente Plinio, 'barba gemina insigniuntur inferiori labro.' Hinc a Cicerone in Paradoxis, et a Varrone in tertio de Re Rustica, 'barbatuli' et 'barbati mulli' nuncupati. *Beroald.* Mullum ingentis formæ (quare non pondus adjicio, et aliorum gulam irrito? quatuor pondo et ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri, et venundari jussisset, 'Amici,' inquit, 'omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apitius emerit, aut P. Octavius.' Ultra spem illi conjectura processit: liciti sunt: vicit Octavius, et ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque HS. emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apitius quidem emerat. Seneca.

XXX. millibus nummum] Sunt DCCL. coronati.

Graviter conquestus, adhibendum suppellectili modum censuit] Prorsus contraria disserentem introducit Tacitus Annal. III. 'Nescio an suasurus fuerim omittere potius prævalida, et adulta vitia, quam hoc adsequi, ut palam fieret quibus flagitiis impares essemus:' et quæ plura inibi egregia sequuntur.

Suppellectili modum] Ut ad Corinthiorum pretium id referas, macelli vero annonam ad mullos triginta millibus emptos. *Sabell.*

Dato ædilibus negotio] Reip. tempore annonam macelli Censores temperabant, dicti ab eo, ut ait Festus, 'quod rem suam quisque solitus sit tanti æstimare quantum illi censuerant.' Exemplum de P. Crasso et L. Cæsare Censoribus apud Plinium lib. XIV. cap. 14. Quanquam et Ædiles ejus rei curam gerebant, et interdum etiam Præfecti annonæ extra ordinem creabantur. Sub Cæsaribus vero ad præfectum Urbis spectabat cognitio, ut res justo pretio venderentur, lib. I. de off. Præf. Urb. *Torrent.*

Ganeasque] Loca illa, in quibus homines vino et epulis et Veneri desidiæque operam dabant, veteribus lustra et ganea, recentioribus Latinis tabernæ dicebantur. Sed male ganeum antiquiores Grammatici ἀπὸ τῆς γῆς deducunt. Nam ganeum para puta vox Græca est: dicunt enim illi γάνειον. Γάνος et γάνειον idem, ut δάνος et δάνειον. Γάνεια autem vocabant loca voluptuaria, in quibus lætæ vitæ homines ventri et libidini vacabant. Γάνος enim lætitiam et gaudium etiam vocabant, et γάνυμαι *gaudeo.* Hesychius: γάνεια, κῆπους. γάνος, παράδεισος, χάρμα, ἡδονή. *Salmas.*

Opera pistoria] Apuleius: 'At illorum alter pistor dulciarius, qui panes et mellita concinnabat edulia.' Et post paulo: 'Hic panes, crustula,

unicculos, hamos, lacertulos, plura scitamenta mellita.' Apud Martialem distichon hoc legitur, cui lemma, id est, titulus, præponitur, PISTOR DULCIARIUS: 'Mille tibi dulces operum manus ista figuras Exstruit: huic uni parca laborat apis.' *Beroald.*

Dimidiatumque aprum] Non immerito igitur Juvenalis exclamat, 'quanta est gula, quæ sibi totos Ponit apros!' Sollennes vero cœnas vocat Sueton. cum privatas, tum publicas, quæ recepto civitatis more communi lætitia celebrabantur. Horat. Sat. 2. lib. II. 'Licebit Ille repotia, natales, aliosve dierum Festos albatus celebret.' Adde Saturnalia, Hilaria, Apollinaria. *Torrent.*

Affirmans, omnia eadem habere quæ totum] Ex intima philosophia promptum est hoc dictum. Et profecto videtur Tiberius ingeniose ad ciborum sapores referre scholæ Hippocraticæ dogma, de quo medicos disserentes audiverat. Hippocratis placitum est, omnium in animali partium eam esse consensionem inter ipsas, ut nulla pars sit aliarum principium, sed in singulis omnium inesse quæ in una aliqua. Hanc autem partium mutuam affectionem ipse appellat *ὁμοεθνίην*, quasi gentilem quandam cognationem dicas. Ait igitur libro de locis in homine: *τοῦ σώματος τὸ μικρότατον πάντα ἔχειν, ὅσα πὲρ καὶ τὸ μέγιστον.* Et mox: *ἐν τῷ σμικροτάτῳ πάντα ἔνι τὰ μέρεα.* quæ fere sunt Tiberii verba, etsi mens alia. *Casaub.*

Quotidiana oscula prohibuit edicto] Arbitror Tiberium minime comem Imperatorem, ut eum Plinius vocat, cum oscula quotidiana gravaretur, ne superbiæ hoc ipsi tribueretur, si solus consuetudinem aspernaretur, edictum hoc promulgasse. Puto etiam Valer. Max. qui assentatione ejus principis parum Velleio concedit, in Tiberii gratiam hæc scripsisse libro II. 'Ne Numidiæ quidem reges vituperandi, qui more gentis suæ nulli mortalium osculum ferebant. Quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili et trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse convenit.' *Idem.*

Strenarum commercium] Vocem Latinæ parem Græci non habent. At Græci magistri finxerunt vocem appositissimam Romanæ consuetudini exprimendæ. Glossarium, *strenua, εὐαρχισμὸς, θαλλός.* Scribe *strena*, et confer interpretationem cum verbis Festi. *Casaub.* Strenarum commercium, id est, vicissitudinem dandi, et accipiendi strenas. Xenia enim mittebantur, et apophoreta remittebantur. Unde Martialis strenas Saturnalitias duobus libris distinxit nomine xeniorum et apophoretorum. *Beroald.*

Quadruplam strenam reddere] Strenam igitur diversimode principes recepere. Augustus summarum acervos tantum delibabat, Aug. c. 57. Aliter Caligulæ avaritia: de qua Calig. c. 42. Inter Christianos Ferdinandus, Neapolis ac Siciliæ rex, populis remisit strenam, antiquis principibus inveterato quodam jure quotannis reddi solitam. Sed et strenas dare pro omine futuri anni, tanquam augurium, gentilium ritu, Christianis vetitum Pontificio jure. *Marc. Donat.*

De manu] Id est, non per dispensatorem.

Ultra non reddidit] Kalendis inter alias caussas ideo ab urbe abfuit, ne strenas acciperet: quod Augustum fecisse improbabat, quia ea res multæ molestiæ, multique in rependendo sumptus esset. Dio Cassius.

CAP. 35. *Matronas prostratæ pudicitiæ, quibus accusator publicus deesset*] Huic edicto, quo mos majorum desuetudine abolitus in usum revocatur, videtur præbuisse occasionem Titidius Labeo, quem narrat Tacitus Ann. lib. II. fuisse accusatum, 'quod

in uxore Vestilia delicti manifesta ultionem legis omisisset.' Factum id Romæ, Coss. Silano et Nolano. *Casaub.*

Equiti Rom. jurisjurandi gratiam fecit] Nam principum erat olim gratiam facere jurisjurandi, l. ult. in princ. D. ad municip. ac consequenter dare restitutionem in integrum. Cæterum generaliter proditum est, ex turpibus obligationibus actionem non nasci: quia jusjurandum contra bonos mores nullius est momenti. Dion Halic. l. II. Θεοὶ γὰρ ἐπὶ καλαῖς καὶ δικαίαις παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσιν ὁμολογίαις, οὐκ ἐπ' αἰσχραῖς καὶ ἀδίκοις. *Cujacius.*

Jurisjurandi] Cod. Salmasii *jusjurandi.*

Fœminæ famosæ] Illud 'famosæ' videtur abundare: nam non habetur in V. C. in quo paullo post pro *refugium* legitur *perfugium.* Et deinde, *Quod uxorem pridie sortitionis.* F. Ursinus.

Jure ac dignitate matronali] Jus matronale id intelligitur, quo usus stolæ honestiorisque cultus erat pudicis mulieribus concessus: famosæ non stolatæ in medium, sed togatæ procedere cogebantur. Martialis: 'Vis dare quæ meruit munera? mitte togam.' *Sabell.*

Lenocinium] Lenocinium facit, ut docet Ulpianus lib. tertio Digestorum, 'qui quæstuaria mancipia habet.' Item qui hunc quæstum in liberis exercet. Pomponius Jurisconsultus et eum notari hac infamia ait, qui in servitute peculiaria mancipia prostituta habuit. *Beroald.*

Profiteri cœperant] Apud Ædiles. Nam, ut hic de lenocinii, sic apud Tacitum de stupri professione legimus: Ann. II. 'Vestilia licentiam stupri apud Ædiles vulgaverat, more inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant.' Apparet autem, in stupra matronarum ordinis primi aut secundi graviter semper animadversum, ad servandum publicum decus; non tam graviter in libertinarum aut e plebe, quibus hæc militia Venerea moribus tantum non permissa: quod vel ex Horatio, Ovidio aliisque liquere potest. Sed et illud patet, cuivis fœminæ licitum fuisse vulgare corpus, modo apud Ædiles id profiteretur. Quæ tamen professio irrita facta postea ex nova lege: eleganterque ad hanc rem Papinianus l. x. de adult. 'Mulier quæ evitandæ pœnæ adulterii gratia lenocinium fecit, aut operas suas scenæ locavit, adulterii accusari damnarique Senatusconsulto potest.' *Lipsius.*

Senatusconsulto] Aug. c. 44.

Sub Kalendas Julii] Observo morem hunc fuisse apud veteres Romanos, ut Kalendis Julii migrarent, hoc est, transirent ex domibus prius conductis in domos recenter conductas. Martial. 'O Juliarum dedecus Kalendarum, Vidi, Vacerra, sarcinas tuas, vidi.' Et Cicero idem significare videtur, in quadam epistola scribens: 'Kalendis Julii remigrandum est.' Idem apertius legitur in epistola ad Quintum fratrem.

Uxorem pridie sortitionem duclam] Pridie sortitionem, ut pridie Kalendas, dicimus: significat, eum uxorem dimisisse postridie, quam sortitus est provinciam, quam pridie duxerat. nam e sortitione cum amplissimas speraret divitias, uxoris ut pauperis contubernium despicere cœpit. *Turneb.* Alii ad legem Papiam referunt, quæ cum cœlibes a magistratu arceret, homo hic quam ante sortitionem provinciarum duxerat, obtenta jam provincia ablegarit. *Torrent.* Lego *sortitione duxisset*, id est, ex pluribus unam duxisset, tam æqua conditione, ut connubii fortunam sorti permittere non dubitasset: quo haud dubie apparet inconstantia et levitate tam cito facti pœnituisse, aut certe nu-

benti sibi fœminæ illudere voluisse. *Sabell.*

CAP. 36. *Externas cæremonias*] Aug. capite 98.

Ægyptiacos ritus] Paulina, matrona Romana, a Mundo quodam, qui illam deperibat, constuprata est fraude sacerdotum Isiacorum, qui pecunia corrupti sub specie Anubidis amatorem Paullinæ amplexibus copulaverunt. Quod ubi Tiberius rescivit, sacrificos illos impostores in crucem egit, dirutoque templo, statuam Isidis jussit mergi in Tiberim. Josephus.

Coactis qui superstitione ea tenebantur] Intelligo de civibus tantum Romanis; neque enim Judæis suam religionem ivit ereptum Tiberius. *Casaub.*

Religiosas vestes] De religiosis Ægyptiorum vestibus hæc Herodotus: 'Sacerdotes linea ferunt vestimenta, semper recens abluta, huic rei semper vacantes. Iidem calceos papiraceos gestant, aliam vestem, aut alios calceos induere eis fas non est.' Apuleius cærimonias Ægyptiorum luculenter explicans sic ait: 'Linteæ vestis candore puro luminosi.' Ab hac veste linea Poëtæ linigeros appellant sacerdotes Isidis. *Beroald.*

Per speciem sacramenti] Legitimæ militiæ prætextu.

In provincias gravioris cœli distribuit] Ut Sardiniam, cujus insulæ æstivis maxime mensibus intemperies vel Livio et Strabone testibus in proverbium abiit. Notum illud Martialis: 'Nullo fata loco possis excludere; cum mors Venerit, in medio Tibure Sardinia est.' Tibur saluberrimum Sardiniæ opponit pestilenti. *Torrent.*

Urbe submovit] Erat quidem Judæus, qui ne legibus pœnas daret, metu solum verterat, vir modis omnibus pessimus. Is tum Romæ agens gerebat se pro legis Mosaicæ interprete, adscitis in societatem tribus aliis per omnia sui similibus. His cum se in disciplinam dedisset Fulvia, mulier nobilis, amplexa legem Judaicam, persuaserunt ei ut purpuram et aurum in Hierosolymitanum templum mitteret: quæ accepta in proprios usus verterunt, quo jam ante destinaverant. Id postquam Tiberius ex amico suo Saturnino, ipsius Fulviæ marito, de injuria conjugi facta questo, cognovit, jussit universos Judæos ex urbe pelli. Ex quibus Consules, delectu habito, quatuor millia militum miserunt in Sardiniam: plurimos etiam, qui patria religione detrectabant militiam, affecerunt pœnis gravissimis. Ita propter quatuor sceleratos omnes Judæi coacti sunt urbe cedere. Josephus.

CAP. 37. *A grassaturis*] Aug. cap. 32.

Romæ castra constituit] Compertum est, eum locum, quem hucusque vivarium appellarunt forma quadrata, inter portas Viminalem et Tiburtinam situm, urbisque muris conjunctum, castrum prætorium fuisse. In vineis enim aliquot in ejus medio sitis inventi sunt tubuli et fistulæ, quibus aqua Marcia ex proximo castello in eum derivabatur, cum iis inscriptionibus: L. IVN. CLARO. ET. AVR. SEVERO. COS. CASTRVM. PRÆTORIVM P. LXX. item: Q. AQVILIO. SABINO II. SEX. AVR. ANVLLINO. COS. CAST. PRAET. L.VRVAS. OFF. PED.CCCLXXXII. AQVA. MARC. Item in antiqua figulina: CASTR. PRAET. L. SILVINI. HELPIDIANI. *Onuphr. Panvin.*

Vagæ ante id tempus et per hospitia dispersæ] Sejanus vim præfecturæ, modicam antea, intendit, dispersas per urbem cohortes una in castra conducendo, ut simul imperia acciperent, numeroque et robore, et visu inter se, fiducia ipsis, in cæteros metus crederetur. Tacitus.

Populi precibus] Qui carere tum temporis histrionibus, ac reliqua ludorum varietate, non poterat. Juvenalis Sat. x. 'qui dabat olim Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se

Continet, atque duas tantum res anxius optat, Panem et Circenses.' Sed et multo ante M. Varro lib. II. de R. R. conquestus fuerat, Romulidas 'manus movere malle in theatro ac circo, quam in segetibus ac vinetis.'

Pollentina plebs] Plinius scribit, Pollentiam oppidum fuisse in majore Balearium. Fuit et altera Pollentia juxta Alpes inclyta lanarum nobilitate, sicut meminit Columella in octavo. Fuerunt et Pollentini in Piceno, in quinta Italiæ regione. De Pollentinis subalpinis loqui videtur Tranquillus, eo maxime, quod de regno Cotii dicit evocatam fuisse cohortem. *Beroald.*

Cujusdam primipilaris] Primipilarem dici existimo qui olim præditus fuerit hac dignitate: et ea forma dicitur primipilaris, qua consularis. *Beroald.* Vetus consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis promoveretur Centurio primipili: qui non solum aquilæ præerat, verum etiam quatuor centurias, hoc est, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. Hic, tanquam caput totius legionis, merita consequebatur et commoda. Vegetius.

A Cotii regno] Nero, Cotio defuncto, ejus regnum in Alpibus in provinciæ formam redegit: parebat tum Cotius Romano Imperio, aut certe socius erat. Est et Cotium in eisdem alpibus oppidum non obscuri nominis. *Sabell.*

Abolevit et jus moremque asylorum quæ usquam erant] Si vere hæc Suetonius, sequitur ut post hæc tempora nulla usquam templa fuerint in toto imperio Romanorum asyli jure prædita. Sane apud Pausaniam in descriptione Græciæ observabamus, quoties fere de hoc jure templi alicujus auctor loquitur, dici id olim fuisse, hoc est, jam non esse. an propter hanc Tiberii legem? Sed Tacitus, qui fuse rem narrat lib. III. modum huic rei dicit adhibitum, non autem omne penitus sublatum: quod nec fit verisimile. *Casaub.*

Libertatem ademit] Ut earum civitatum quæ servitute oppressæ sunt, 'stipendiariæ' proprie dictæ, quæ aliquid populo Romano pependerunt, 'immunes,' quæ nihil, sic earum, quæ libertate donatæ sunt, 'fœderatæ' præcipue appellatæ, quæ aliquid ex fœdere debuerunt, 'liberæ' quæ omnino nihil. Libertas autem in eo comprimis sita fuit, ut suis uti legibus, suosque creare more patrio magistratus possent. *Sigon.*

Quam Mithridatico bello meruerant] Romani Cyzico honorem habuerunt: estque etiamnum libera, multumque habet agri, partim antiquitus, partim dono Romanorum. Strabo.

Nec per eos quidem, nisi cunctanter et necessario] Tacitus Annal. II. 'Lætiore Tiberio, quia pacem sapientia firmaverat, quam si bellum per acies confecisset.' Ac paullo post: 'Nihil æque Tiberium anxium habebat, quam ne composita turbarentur.' Exerceri strenuorum civium virtutem nolebat: ne arma, adversus exteros sumpta, in oppressorem libertatis principem verterent. Hinc quanto quisque bello melior, tanto magis infestum Cæsarem habuit. Tacitus eodem Annali: 'Camillus bellorum expers habebatur: eo pronior Tiberius res gestas apud Senatum celebravit, et decrevere patres triumphalia insignia: quod Camillo ob modestiam vitæ impune fuit.'

Trascypolim] 'Rhescuporis' a Tacito, 'Rhascuporis' a Dione, quod et verius puto, vel 'Thrascuporis,' 'Rhascipolis' secundo Cæsaris de bello civili commentario vocatur. *Turneb.*

Cap. 38. *Ut vulgo jam per jocum Callipides vocaretur*] Καλλιπίδης olim proverbio dicebatur, qui, ut ait Terentius, sedulo movens sese, nihil promoveret. Utitur eo M. Tullius lib. XIII. ad Atticum: prorsus uti Suetonius: 'Biennium præteriit, cum

ille καλλιπίδης assiduo cursu nullum cubitum processerit.' Plutarchus, in Apophthegmatis Laconicis, meminit Callipidæ cujusdam, tragœdiarum histrionis. Licet igitur conjicere, Callipidem hunc, aut quisquis is fuit, ita gesticulationibus uti solere, ut, cum mira agilitate moveri videretur, a loco tamen non discederet. *Erasmus.*

Cap. 39. *In prætorio*] Tacit. lib. iv. villam vocat. Sed Jurisconsulti pro parte villæ ad usum patris familias lautius ædificata Prætorium accipiunt, qua significatione usus est hic Sueton. Adde locum August. capite septuagesimo secundo, Calig. cap. 37. Tit. c. 8. Juvenal. Sat. i. 'Criminibus debent hortos, prætoria.' *Torrent.*

Cui speluncæ nomen erat] Nomen illi prætorio a re, quia impositum vel adjunctum huic nativæ speluncæ. Id secutos in positura villæ Romanos, docet Senecæ locus de villa Vatiæ: 'Speluncæ sunt duæ, magni operis, laxo atrio, pares manu factis, quarum altera solem non recipit, altera usque in Occidentem tenet.' *Lipsius.*

Incœnante] Intus vel subter cœnante. *Sabell.* Sic Columella 'impasci' pro ἰννέμειν, aut ἰννέμεσθαι, lib. ii. c. 18. 'Ac neque suem velimus impasci, quoniam rostro suffodiat et cespites excitet.' lib. vi. cap. 5. 'Itaque cum ablegabuntur, in ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus.' Sic apud Statium lib. viii. Thebaid. 'inservare.' *Casaub.*

Cap. 40. *Capuæ Capitolium*] Infra scribet Tranquillus in Caligula, Capitolium hoc, quod erat Capuæ, de cœlo tactum fuisse. Credibile est, nomen accepisse a Romano Capitolio, ad cujus similitudinem esset extructum. De quo Silius, scribens in undecimo, Campanos monstrasse Annibali loca Capuæ illustriora, sic ait: 'Monstrant Capitolia celsa, Stellatosque docent campos.' Fuit item Capitolium Beneventi. *Berould.*

Capreas se contulit] Quam xii. villarum nominibus insedit, ait Tacitus. Iis villis nomina fuisse censeo xii. Deorum ex cap. 65. Sed et Pharus in ea insula, usui nautis, cap. 74. *Lips.*

Apud Fidenas supra XX. hominum millia] Non Fidenatium, ne erres: sed peregrinorum, qui ludorum caussa eo convenerant. Nam Fidenæ ea tempestate pene vacuæ incolis fuerunt. Testes Horatius et Juvenalis. *Casaub.*

Cap. 41. *Amphitheatri ruina perierant*] Cœpto apud Fidenas amphitheatro, Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit, ut qui non abundantia pecuniæ, nec municipali ambitione, sed in sordida mercede id negotium quæsivisset. Quinquaginta hominum millia eo casu debilitata vel obtrita sunt. Tacitus.

Decurias Equitum] Decuriæ Equitum sunt ordines, et decuriæ judicum, quas olim ordinavit Augustus: et, ut inquit Plinius, 'hi non Equites, sed judices vocabantur.' Equitum nomen subsistebat in turmis equorum publicorum. Judicum non nisi quatuor decuriæ fuere primo, vixque millia singula in decuriis inventa sunt. *Beroaldus.* Caligula quintam decuriam addidit. Calig. cap. 16.

Non provinciarum præsides ullos mutaverit] Præter eas, quæ Tacito traduntur, hanc ejus rei caussam aperit Josephus: quod dicere soleret, 'si diutius magistratu iidem fruantur, exsatiatos lucris segniores ad rapiendum fieri. Quod si successor immineat, non suffecturos eorum aviditati provinciales, dum decessor tanto magis spoliat, quanto minus temporis ad hoc faciendum sibi putat reliquum.'

In quam rem utebatur similitudine a muscis petita. Vide lib. XVIII. Antiquit. cap. 8.

Sine consularibus legatis] Syria, et Hispania omnis, excepta Bætica, inter Cæsaris provincias numerantur. Quibus qui præerant, Legati Cæsarum vocabantur l. penult. de off. Præf. l. IV. de off. assess. l. X. de accusat. Sed hæc nomina confuse admodum et promiscue ab auctoribus usurpantur, Præfecti, Proconsules, Proprætores, Præsides, Legati. *Torrent.* Vide Salmasii notam ad cap. 47. Aug. Taciti quoque illa huc spectant, circa finem Annal. I. 'Postremo eo provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.'

CAP. 42. *Pro Claudio, Caldius*] Prisci 'caldum' dicebant: et Augustus, autore Quintiliano, in epistolis ad Caium Cæsarem scriptis emendat, quod is 'calidum,' 'quam' caldum dicere mavult. Veteres autem usos esse in potu tam calida, quam frigida aqua, nullus ignorat. Hinc apud Martialem aiunt urceoli ministratorii: 'Frigida non desit, non deerit calda petenti.' Existimo, Tiberium pro Claudio Caldium joculariter appellatum, non tam ob aquam calidam, quam ob potiones calidas: de quibus sic loquitur Plinius in XXVIII. 'Notandum nullum aliud animal, præter hominem, calidos potus sequi, ideoque non esse naturales.' *Beroald.*

In ipsa publicorum morum correctione] Postquam creari censores desiissent, ei curæ imperatores ipsi initio præfuerunt, aut alios qui præessent creaverunt, apud quos de moribus judicium ageretur, et maxime inter conjuges. Qua de re Gell. lib. IV. c. 20. Ulpian. tit. VI. et Paulus de pactis dotalibus l. V. Adde, si lubet, Constantini Cæsaris legem Cod. Theodosiano de nuptiis. Frequens etiam in declamationibus conjugum de moribus actio. *Torrent.*

L. Pisone] L. Piso, urbis custos, ebrius ex quo semel factus est fuit majorem partem noctis in convivio exigebat: usque ad horam sextam fere dormiebat: hoc erat ejus matutinum. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic et divus Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: et Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe et suspecta relinqueret et invisa. Puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis præfectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino, et madentem. Seneca.

Omnium horarum amicos] Illa potius urbana esse dixerim, quæ sunt generis ejusdem, quæ ridicula dicuntur, et tamen ridicula non sunt: ut de Pollione Asinio seriis jocisque pariter accommodato dictum est, 'esse eum omnium horarum.' Quintilianus.

Cœnam ea lege condixit] Condicere, vetere lingua, est denuntiare; et condictio, denuntiatio; ut et veteres Grammatici et Jurisconsulti docent. *Muretus.* Condicere aliquando significat, consentire: συναινεῖν et συμφάσθαι. *Salmas.*

Ob epotam in convivio vini amphoram] Amphora est octava pars ejus vasis quod modium vini dicimus: modium vini Parisinum tricenos senos sextarios nostros capit, sextarius autem octonas eas quas pintas dicimus. In aridis autem pro amphora quadrantem sextarii habemus, id est, ternos bossellos, pro quibus vas trimodium habemus dimidiatum medimnum. Sic fit credibile quod a Tranquillo dicitur, epotam uno convivio ab uno homine vini amphoram. *Budæus.*

Boleti] Hinc *boletar* genus lancis aut disci, sic dictum, quod in eo boleti tantum apponerentur. postea